

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 16

Sayı: 1

Haziran 2014

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 16

No: 1

June 2014

ISSN 1305 -7766

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 16 Sayı: 1 Haziran 2014

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Sciences

Volume: 16 No: 1 June 2014

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt: 16 Sayı: 1 Haziran 2014

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science
Volume: 16 Number:1 June 2014

Dergi Sahibi / Owner

*Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. İbrahim SEZGİN*

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. İbrahim COŞKUN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Prof. Dr. İbrahim SEZGİN

Üyeler / Members

*Prof. Dr. İbrahim SEZGİN
Prof. Süleyman Sırrı GÜNER
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Doç. Dr. Ayhan GENÇLER
Yrd. Doç. Dr. Bülent YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr. İbrahim COŞKUN*

Hazırlayan

Can KURUM

Kapak Dizayn / Cover Design

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN

İletişim Adresi/Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balkan Yerleşkesi - Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: sobedergi@trakya.edu.tr

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi TÜBİTAK-ULAKBİM, EBSCO ve T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.

Trakya University Journal of Social Science is indexed in the TUBITAK-ULAKBİM, EBSCO and Republic of Turkey Prime Ministry General Directorate of State Archives Database.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Trakya University Journal of Social Science is the International Peer Reviewed Journal.

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası-Edirne Teknik Bilimler MYO-Sarayıcı
Yerleşkesi/EDİRNE
Trakya University Press-Edirne Vocational College of Technical Sciences-Sarayıcı
Campus/EDİRNE

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU

Assoc. Prof. Ali AKARCA
University of Chicago Illinois Prof.

Prof. Dr. Işıl AKGÜL
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ülker AKKUTAY
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İlker ALP
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Sudl APAK
Beykent Üniversitesi

Prof. Ezendu ARIWA
London Metropolitan University

Prof. Peter BALDWIN
University of California, Los Angeles

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL
Marmara Üniversitesi

Prof. King-kok CHEUNG
University of California, Los Angeles

Assoc. Prof. Hülya K. K. ERASLAN
Johns Hopkins University

Prof. Dr. Öner GÜNÇAVDI
Istanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ
Marmara Üniversitesi

Prof. Foo-Nin HO
San Francisco State University

Prof. Philip T. HOFFMAN
California Institute of Technology

Prof. Dr. Seval KARDEŞ SELİMOĞLU
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Dinçer KÖKSAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Li Way LEE
Wayne State University

Prof. Robert MERVILLE
City University London

Prof. Elliot Y. NEAMAN
University of San Francisco

Prof. Dr. Nadir ÖCAL
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Assistant Prof. Berkay ÖZCAN
The London School of Economics and Political Science

Prof. Dr. Necdet ÖZÇAKAR
Istanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
Istanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Barry RIDER
Cambridge University

Prof. Atilla SAĞLAM
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Burak SALTOĞLU
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Bedriye SARAÇOĞLU
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet SARAY
Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet SINAV
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ovidiu STOICA
Alexandru Ioan Cuza” University of Iaşi, România

Prof. Dr. Aysit TANSEL
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Belma TUĞRUL
Hacettepe Üniversitesi

Prof. Tunay I. TUNCA
Stanford University

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Münevver TURANLI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Maria Stella VETTORI
University of South Africa

Prof. Dr. Turan YAZGAN
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Prof. Dr. N. İvanoviç YEGOROV
Chuvash Institute of Social Sciences

Prof. Dr. Aslı YÜKSEL MERMOD
Marmara Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ (Unvan ve Soyisim Alfabetik Sırasına Göre Verilmiştir.)

Prof. Dr. Mensur AKGÜN
*Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
(TESEV)*

Prof. Dr. Sudi APAK
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Emin ATASOY
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Gül BAYRAKTAROĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Berkan DEMİRAL
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERKAN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Kemal GÜRBÜZ
Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Rifat KAMAŞAK
Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Cem KILIÇ
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap ÖZDEĞER
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin SARI
Beykent Üniversitesi

Prof. Dr. Rifat ŞAHİNER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Nilüfer TAPAN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Süleyman Sırrı GÜNER
Trakya Üniversitesi

Doç. Ahmet Hamdi ZAFER
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Gülpınar AKBULUT
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Erbay ARIKBOĞA
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Hikmet ASUTAY
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Ayhan AYTAÇ
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Bianca KAISER
Kemerburgaz Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma LORCU
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Ercan SARIDOĞAN
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Sabri SIDEKLİ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Murat YÜCELEN
Yeditepe Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Akın ARABOĞLU
Trakya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Muhammed BAŞTUĞ
Niğde Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Murat ÇİFTÇİ
Trakya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ferhan Kırıldökme
MOLLAOĞLU
Trakya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Aziz TEKDEMİR
Trakya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ayhan UÇAK
Trakya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Bülent YILDIRIM
Trakya Üniversitesi

Dr. Uğur BATI
Borsa İstanbul

İÇİNDEKİLER

- Ahmet Kamil TUNCEL, Murat YILDIRIM* (1-22)
**1854- 1874 DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ’NİN DIŞ BORÇLANMASI:
KAÇ MİLYAR DOLAR OSMANLI DEVLETİ’NİN
İFLASINA NEDEN OLDU?**
- Sabri SİDEKLİ, İbrahim COŞKUN* (23-32)
TÜRKÜ: SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM
- Leyli AKBAROVA* (33-46)
AZERBAJCAN BESTECİLERİNİN ESERLERİNDE VİYOLONSELİN YERİ
- Halil TURAN, Mustafa Lütfi ŞEN* (47-66)
**BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET
EŞİTLİĞİ ALGISI: STRATEJİK PLANLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**
- Sevinç SAKARYA MADEN* (67-86)
**TÜRKİYE’DEKİ ÖĞRETMEN EĞİTİMİNİN ALMANYA’NIN KUZAY REN
VESTFALYA EYALETİNDEKİ VE KİMİ AVRUPA BİRLİĞİ NE ÜYE ÜLKELERİN
ÖĞRETMEN YETİŞTİRİM SÜREÇLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI**
- Mustafa Talha UZUNER* (87-97)
**BENFORD YASASININ SERMAYE PİYASASINDA FAALİYET
GÖSTEREN ARACI KURUMLAR SEKTÖRÜNÜN KONSOLİDE
BİLANÇOLARINA UYGULANMASI**
- Metin ELKATMIŞ, Emre ÜNAL* (98-112)
**SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ İLETİŞİM BECERİ
DÜZEYLERİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA**
- Dilek ÇULHA* (113-129)
**POST-YAPISALCI ARGÜMANLAR EKSENİNDE MÜELLİF VE
SANAT NESNESİ**
- Ali ERDOĞAN* (130-150)
**BASEL KRİTERLERİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİSİ VE TÜRKİYE’DE
BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN BASEL KRİTERLERİNE UYUM SÜRECİ**

- Kamile GÜLÜM, Esra SAVAŞ* (151-169)
GELENEKSEL OYUNLARLA ÖĞRETİM YÖNTEMİ UYGULAMASININ BAŞARI VE KALICILIK ÜZERİNE ETKİSİ
- İlyas TURĞAY, Hazar DÖRDÜNCÜ* (170-189)
HAVAYOLU SEKTÖRÜNDE BİRLEŞME VE SATIN-ALMALARIN MALİ DEZAVANTAJLARININ ÖRNEK OLAY ÜZERİNDEN İNCELENMESİ
- Ramazan KURTOĞLU* (190-223)
ULUSLARARASI EKONOMİDE “OYUN TEORİSİ” VE YAKLAŞAN KÜRESEL FİNANS SAVAŞI
- Özlen Hiç BİROL, Aysen Hiç GENCER* (224-245)
NEO-KLASİK İKTİSAT VE NEO-KLASİK SENTEZ
- Emine ZEYTİNLİ* (246-266)
POLONYA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİYLE GEÇİŞ DÖNEMİNDE DEVLETİN ROLÜ
- Oğuzhan BATI* (267-278)
KÜRESEL ISINMA KONUSUNDA “KARBON VERGİSİ ETKİSİ”NİN DEĞERLENDİRİLMESİ
- Sancar TUNALI* (279-300)
AHMET ADNAN SAYGUN’UN HALKEVLERİNDE YÜRÜTÜLEN MÜZİK EĞİTİM ÇALIŞMALARINA YAKLAŞIMI (1932-1950)
- Hüsnü DEMİRCAN* (301-319)
ORTAÇAĞ TARİHİNİ İNCELEME METODOLOJİSİNE DAİR BİR ÇALIŞMA
- Tevfik Mesut EREN* (320-333)
AVRUPA BİRLİĞİ’NİN GENİŞLEME POLİTİKASI VE YUMUŞAK GÜCÜNÜN GELECEĞİ
- Levent AKSU* (334-379)
TÜRKİYE’DE 1960-2009 YILLARINI KAPSAYAN DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ
- Cengiz ATLI* (380-395)
KORE SAVAŞI VE KORE SAVAŞINA İGDIR’DAN KATILANLAR

1854- 1874 DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN DIŞ BORÇLANMASI: KAÇ MİLYAR DOLAR OSMANLI DEVLETİ'NİN İFLASINA NEDEN OLDU?

Ahmet Kamil Tunçel¹, Murat Yıldırım²

ÖZET

Dış borçlanma ile ülkelerin amacı, yurt dışı kaynakları sınırlı bir süre ile ülke içine çekmektir. Alınan dış borçlar temelde, cari denge açıkları ile bütçe açıklarının finansmanında kullanılmaktadırlar. Alındığı zaman ülke ekonomisine geçici bir rahatlık sağlayan dış borçlar, üretimi artıracak alanlara yatırılmadıkları takdirde, ileride faiz ve anapara taksitlerinin ödenme zamanı geldiğinde sıkıntı yaratabilmektedir. Osmanlı bu deneyimi mali bağımsızlığını kaybederek yaşamıştır.

Osmanlı Devleti ilk dış borcunu Kırım Savaşı nedeni ile 1854 yılında İngiltere'den almış, sonraki yıllarda dış borçlanma artarak sürmüştür. Alınan dış borçlar kısa sürede devletin iflasına neden olmuş ve Osmanlı Devleti mali açıdan çökmüştür.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin dış borç macerasının ilk yirmi yılı olan 1854-1874 döneminde yapılan dış borçlanmalar ve bunun devlete maliyeti konu edilmiştir. Sonra Osmanlı Devleti'ni mali olarak iflasa sürükleyen dış borç tutarlarının günümüz parasıyla karşılığı hesaplanmıştır. Böylelikle, çok kısa bir dönemi kapsasa da ölçsüz dış borçlanmanın bir devleti nasıl iflasa sürüklediği anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dış borç, Osmanlı Devleti, Kapitülasyon*

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu

² Okt., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı

**THE FOREIGN DEBT BORROWING OF THE OTTOMAN STATE
IN THE PERIOD OF 1854-1875: HOW MANY BILLION DOLLARS
LED THE OTTOMAN STATE TO BANKRUPTCY?****ABSTRACT**

Countries have attracted foreign sources with a limited time by external debt transactions. Basically foreign debts are used to finance budget deficit and current account deficits. Providing temporary relief for the country's economy, foreign debts may cause troubles when the time comes for payment of interest and principal payments unless they are invested in productive areas. Ottoman had lived this experience by losing her fiscal independence.

The Ottoman Empire took its first foreign debt in 1854 from the United Kingdom because of the Crimean War and the amount of foreign debts continuously increased in subsequent years.

In this study, it is subjected that the foreign debts taken in the period of 1854-1874 was the first twenty years of the foreign debt adventure of the Ottoman Empire and the cost of the debts taken to the state. Then, the foreign debts are recalculated for the amount of money today which dragged the Ottoman Empire into bankruptcy. Thus, though it covers a very short period, how the excessive foreign borrowing led a state to fall into insolvency is tried to explain.

Key Words: *Foreign Debt, Ottoman Empire, Capitulation*

1.Giriş

Dışa açık bir ekonomide ülkenin cari dengesini $(X - M)^3$, o ülkenin yatırım-tasarruf dengesi ile kamu kesimi (bütçe) dengesi belirler. Ekonomik büyümenin sağlanması için ülkede yapılan yatırımların (I), özel kesimin gerçekleştirdiği tasarruflarla (S) finanse edilmesi gerekir. Öte yandan kamu hizmetlerinin görülmesi, devletin başlıca görevlerindedir. Bu hizmetler devletin gider kalemlerini (G) oluştururken, bunları finanse edecek

³ (X), ekonominin döviz gelirlerini (M) ise döviz giderlerini göstermektedir.

kaynaklar (T) ise gelir kalemlerini oluşturur. Buradan hareketle iktisat literatüründe çok bilinen cari denge, $(S - I) + (T - G) = (X - M)$ eşitliği ile ifade edilir. Kamu gelirlerinin giderleri karşılayamaması ($T < G$) halinde bütçe açık vermekte, açığın kapatılabilmesi için ek vergiler koyma ve/veya iç borçlanma yoluna gidilmektedir. Bu durum, ülke içi tasarrufların azalmasına yol açtığından, yapılacak yatırım harcamalarının tutarını doğrudan etkilemektedir. Özel kesim tasarruflarının yatırımları karşılayamaması ($S < I$) halinde, ya hedeflenen büyümeden vazgeçilerek tasarruflar kadar yatırım yapılacak, ya da hedeflenen büyümenin gerçekleştirilmesi için planlanan yatırımların, dış borçlarla finanse edilmesi yoluna gidilecektir.

Dış borç sorunu, günümüzde, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin sorunu olduğu kadar gelişmiş ülkelerin de sorunudur. Az gelişmiş ülkelerde artan kamu harcamaları, milli gelirin de yeteri kadar artmaması nedeniyle vergi gelirlerinden karşılanamamakta ve tasarrufların da yetersiz olmasından dolayı iç borçlanma yoluna gidilememektedir. Bu ülkelerde, dış borçlanma kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise artan refah düzeyi tüketimi tetiklemekte ve iç tasarrufların gittikçe azalmasına yol açmaktadır. Öte yandan refah toplumu olmanın gereği olarak kamu harcamaları da artmaktadır. Sonuç olarak gelişmiş ülkeler de dış borçlanma yapmak durumunda kalmaktadırlar.

Cari açığın olduğu, bir başka ifade ile ülkenin döviz gelirlerinin döviz giderlerini karşılamaması ($X < M$) halinde, borcu borçla çevirmekten başka bir yol kalmamaktadır. Bu durum, borç alan ülkeden borç veren ülkeye sermaye akışını doğurmakta, bir başka deyimle “borç tuzağı” gerçekleşmektedir. Dolayısı ile ülkenin ödeme kapasitesinin üzerinde borçlanmaya gidilmesi, hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler üzerinde aynı sonucu doğurmaktadır. Sonuç olarak, gelişmişlik düzeyinin borç tuzağından korunma açısından hiçbir önemi yoktur.

Türkiye dış borç sorunu ile ilk kez 1854 yılında tanışmış, yirmi yıl içinde -1875 yılında- moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmada devletin iflasına yol açan borçların bugünkü dolar değeri hesaplanmaya çalışılacaktır.

2. Osmanlı Devletini Dış Borçlanmaya İten Nedenler

Bütün tarih kitaplarında Osmanlı'nın ekonomik olarak az gelişmişliği vurgulanmaktadır. Gelişmişlik ve az gelişmişlik göreceli kavramlar olup, bir anlam kazanabilmeleri için yekdiğerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında Osmanlı Devleti asla ekonomik faaliyetin, sermaye birikiminin veya mali mekanizmaların ve know-how'⁴ bulunmadığı, mali ve ekonomik bir hiçlik değildi. Osmanlı ekonomisinde tarımın yanı sıra loncalar şeklinde örgütlenmiş gelişmiş bir el zanaatları üretimi de vardı. Ayrıca, devletin tarihi İpek ve Baharat yolları üzerinde bulunması nedeniyle gayet canlı bir ticari hayat bulunmaktaydı (Eldem,1999:13).

16. yüzyılda tek “süper güç” olan devletin, sonraki yüzyıllarda bu niteliğini kaybederek iflas aşamasına gelmesini hem iç hem de dış gelişmelere bağlamak mümkündür.

Coğrafi keşifler nedeniyle, Doğu ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının değişmesi, Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde sanayileşmenin başlaması ve merkantilizm, Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmesinin artık mümkün olmaması, güçlü bir yerel sınıfın oluşması, devletin vergi gelirlerinin azalması, askeri harcamaların artması, Osmanlı'nın başta tarım ürünleri olmak üzere hammadde ihraç edip mamul mal ithal eder duruma gelmesi gibi 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan içsel ve dışsal gelişmeler, imparatorluğun toplumsal ve ekonomik yapısını büyük ölçüde sarsmış, merkezi idarenin üretim, idare ve vergi toplama üzerindeki kontrolü azalmıştır. Loncalar, ticaret ruhsatları, sabit fiyatlar gibi araçlar aracılığıyla katı kurallara dayalı Osmanlı ekonomisi, pazar için üretimle birlikte, sistemi bütünüyle sarsan bir bunalıma girmiştir. Merkezi bürokrasi açısından 19. yüzyıl bir reform ve yeni dünya ekonomisine uyum sağlama dönemi olmuştur (Anbar, 2009:20).

1699 Karlofça Antlaşması'ndan beri sürekli toprak kaybeden Osmanlı Devleti, ordunun yenilenmesi amacı ile reform çalışmaları başlatmıştır. Bu bağlamda, 19.yüzyıla gelindiğinde devlet eli ile askeri amaçlı sanayi tesisleri faaliyete geçirilmiştir. II. Mahmud (1808-1839) tahta çıktıktan yirmi yıl kadar sonra 1827'de Eyüp'te kurulan, on beş çarktan oluşan iplik fabrikası; 1810'da Hamza Bey isimli bir girişimci tarafından ekonomiye kazandırılan,

⁴ Know-how, bir işletmenin üretim yöntemleri ya da teknolojisine ilişkin bilgi veya ticari sırlar oralar tanımlanır.

1816 yılında II. Mahmut tarafından satın alınarak ordu emrine verilen ve 1830'ların başlarında da yenilenen Beykoz Deri Fabrikası; III. Selim (1789-1807) zamanında 1805'de Beykoz'da açılan kâğıt fabrikasının bir bölümünün kumaş fabrikası haline dönüştürülmesi; Ordunun fes ihtiyacının karşılanması amacıyla 1835 yılında açılan Feshane; 1836 yılında İslimiye'de faaliyete geçirilen bir yün-iplik ve dokuma fabrikası ile Sultan II. Mahmut'un saltanatının son yıllarında Tophane yakınlarında inşa edilen bir kereste ve bakır levha fabrikası devlet tarafından kurulan askeri tesislere örnek gösterilebilir. Öte yandan modern üretim tekniklerinin ülkeye kazandırılma çabaları da bu dönemde görülmektedir. Örneğin Tophaneye bağlı Top Döküm Fabrikası ile Dolmabahçe Tüfek Fabrikası, üretimde buhar gücünden yararlanılacak şekilde donatılmıştır (Seyidanlıoğlu, 2009:58-59).

Devlet eli ile -askeri amaçlı da olsa- sanayileşmeye çalışan ülke, 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve 1861-1862 yıllarında çeşitli devletlerle imzalanan ve Kanlıca Ticaret Antlaşmaları⁵ adı verilen bir dizi antlaşma ile Batı'nın kapitalist sistemine eklenmek zorunda bırakılmıştır.

16 Ağustos 1838 tarihinde İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması hükümlerine göre, Osmanlı Devleti'nde gerek tarım ürünleri gerekse sair eşya üzerinde iç ticarete uygulanmakta olan tekel (yed-i vahid) usulü kaldırılarak, İngiliz teb'ası tâcire de Osmanlı Devleti topraklarında ticaret yapma hakkı tanınmıştır. İngiliz tâcir, Osmanlı toprakları içinde her türlü mal ve eşyanın mubayaasında (alım-satım) Osmanlı teb'ası tacirin ödemekte olduğu vergiyi ödeyecektir. Antlaşmanın ihracata yönelik hükümlerine göre İngiliz tacir veya onun adına hareket eden yabancılar başka bir ülkeye götürmek üzere Osmanlı Devleti'nin herhangi bir yerinde satın aldıkları malı herhangi bir vergiye tabi olmaksızın münasip bir iskeleye getirebilecekler ve burada her türlü vergiye karşılık olmak üzere kıymetinden %9 oranında tek bir vergi ödeyecekler ve o mal, iskeleden ayrılırken eskiden olduğu gibi %3 oranında gümrük resmine tabi olacaktır. Söz konusu mal iskelede satın alınmış ise, bu durumda, sadece %3 oranında

⁵ Bunlar, 29 Nisan 1861 tarihinde Fransa, 10 Temmuz 1861 tarihinde İtalya, 01 Ekim 1861 tarihinde İngiltere, 10 Ekim 1861 tarihinde Belçika, 03 Şubat 1862 tarihinde Rusya, 05 Mart 1862 tarihinde İsveç, 13 Mart 1862 tarihinde A B D, Danimarka ve İspanya, 20 Mart 1862 tarihinde Prusya, 25 Mayıs 1862 tarihinde Felemenk (Hollanda), 27 Mayıs 1862 tarihinde Avusturya, 06 Mayıs 1866 tarihinde Meksika, 23 Şubat 1868 tarihinde Portekiz ile imzalanan Ticaret Antlaşmalarından oluşmaktadır.

reftiyye (ihracatta alınan gümrük vergisi) ödenecektir. Osmanlı memleketlerine yapılacak ithalatta ise malın kıymeti üzerinden sadece %3 gümrük vergisi alınması kararlaştırılmıştır. Ek olarak, Antlaşma hükümlerinden isteyen diğer devletler de yararlanabileceklerdir (Kurdakul, 1981:213-215). Nitekim buna dayanılarak, aynı koşullarla, 1838-1858 yılları arasında tüm Avrupa devletleri ve Brezilya ile ticaret antlaşmaları imzalanmıştır.

İlki 29 Nisan 1861 tarihinde Fransızlarla hemen arkasından diğer devletlerle de imzalanan Kanlıca Ticaret antlaşmaları ile yabancılara önceki antlaşmalarla verilen ticari imtiyazlar temelde korunmuş, sadece tuz ve tütünün ticaretine sınırlamalar getirilmiş, her türlü savaş araç ve gereçlerinin Osmanlı topraklarına sokulması yasaklanmıştır. Bu cümleden olarak tuz ve tütünün Osmanlı topraklarına ithali yasaklanmış; yabancı tacire, yerli tacir statüsünde önceden bildirim yapma şartıyla tuz ve tütün ihracatı yapma izni verilmiştir. Antlaşma hükümlerine göre ihracatta alınan gümrük vergisi oranı %12'den %8'e indirilmiş, her yıl yapılacak %1 indirimle vergi oranının 7 yıl sonra %1 olarak sabitlenmesi hüküm altına alınmıştır. İthalatta alınan %3 oranındaki vergi, antlaşmalar ile %2'ye indirilmiş ve 8 yıl sonra %1 olarak sabitlenmesi kararlaştırılmıştır (Kurdakul, 1981:296-403).

Bu antlaşmaların sonucunda yerli üretim, Sanayi Devrimi'nin getirdiği seri üretim karşısında rekabet gücünü yitirmiştir. Antlaşmalarla ithalattan alınan vergi oranlarının düşürülmesi, devletin vergi gelirlerindeki kaybı artırmıştır. Gelir kaybına çözüm olarak bulunan paranın taşış (sikkenin içindeki değerli maden miktarının düşürülmesi) edilmesi, esham kavaimi çıkarılması, iç borçlanma gibi önlemlere rağmen açık vermeye devam eden bütçeler, aslında, ülkenin vergi sisteminde ve mali idaresinde gerekli reformların yapılmamasının bir sonucudur. Yapısal sorunlara çözüm bulmadan kısa vadeli, günü kurtarmaya yönelik önlemler alınması sadece Darphane'yi kısa süreli olarak doldurmaya yaramış, uzun vadede İmparatorluğu bir dış borç girdabına sokmuştur (Yılmaz,2002:191).

3. Osmanlı Devleti'nin 1854-1874 Arasında Aldığı Dış Borçlar

Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmasına geçmeden önce Tanzimat dönemine girilirken ülkede uygulanan para sistemi hakkında kısaca bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

Tanzimat dönemine girilirken Osmanlı Devleti'nde piyasada 36 çeşit gümüş para tedavül etmekteydi (Akyıldız, 2003:33). Piyasada dolaşımda olan para çeşidinin fazla olması, her türlü ticari ve finansal işlemde içinden çıkılması neredeyse olanaksız olan karışıklıkları yaratmıştı. 1844 yılında çıkarılan Tashih-i Ayar Fermanıyla, altın lira ile gümüş kuruştan oluşan çift metalli para düzenine geçildi. Bu fermana göre 1 altın lira, 100 gümüş kuruşa eşitlendi. Bir altın liralık sikke 7,216 gram ağırlığında ve 22/24 ya da yüzde 91,67 ayarındaydı. Bir gümüş kuruş ise 1,2027 gram ağırlığında ve yüzde 83 ayarındaydı. Buna göre bir altın liralık sikke 6,6 gram saf altın; bir gümüş kuruş ise 1 gram saf gümüş içermekteydi. 1922 yılına kadar, Osmanlı Devleti'nin piyasaya sürdüğü tüm gümüş ve altın sikkeler 1844'te belirlenen standartlara sadık kaldı (Pamuk, 2000a:225-226). Osmanlı sikkelerinin yabancı paralar karşısındaki kurları şu şekilde belirlenmişti (Eldem, 1994:155):

Tablo 1: Tashih-i Ayar Kararından Sonra Döviz Kurları

	1 Osmanlı Lirasının Karşılığı Yabancı Paralar	Yabancı Paraların Karşılığı Kuruş		1 Osmanlı Lirasının Karşılığı Yabancı Paralar	Yabancı Paraların Karşılığı Kuruş
İngiliz Lirası	0,903	110,69	Avusturya Kronu	21,69	4,61
Frank	22,8	4,39	Florin	10,94	9,14
Mark	18,44	5,42	Ruble	8,54	11,7
Mısır Lirası	0,88	113,37	Dolar	4,39	22,75

3.1. 1854 Borçlanması

Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamak amacı ile yapılan bu borçlanma Osmanlı Devleti'nin yaptığı ilk dış borç anlaşmasıdır. Sultan Abdülmecit'in, 4 Ağustos 1854 tarihli fermanı ile 3 milyon sterlinlik dış borçlanma yapılmıştır.

Borç anlaşması Osmanlı Devleti ile Büyük Britanya arasında değil, Osmanlı Devleti ile Londra bankerlerinden Dent, Palmer and Company ve bunun Paris Şubesi, Goldsmith and Company arasında yapılmıştır. Anlaşmaya göre faiz haddi %6, itfa akdi %1 ve ihraç fiyatı %80 olarak

belirlenmiştir (Blaisdell, 2008:38). Bu borçlanmanın faiz ve ana para taksitleri için Mısır Hıdivliğinin cizye gelirleri karşılık gösterilmiştir (Özdemir, 2010:48).

3.2. 1855 Borçlanması

Kırım Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ne maliyeti 11.200.000 İngiliz lirasıdır. Savaş süresince (1853-1855) devletin bütçe açığı ise 5.800.000 İngiliz lirasını bulmuştur (Yerasimos, 2001:94).

1854 borçlanması Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamaya yetmediğinden yeni bir borçlanmaya gitmek kaçınılmaz olmuş sonuçta, Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa arasında 27 Haziran 1855 yılında bir borç anlaşması yapılmıştır (Yılmaz, 1996:36). Faiz haddi %4 olan bu borçlanmadan sonra hazineye yaklaşık 5.65 milyon Osmanlı altını girmiştir. Borç karşılığında, Mısır vergisinin 1854 borçlanmasından serbest kalan kısmı ile Suriye ve İzmir gümrüklerinin gelirleri gösterilmiştir (Suvla, 1999:269).

3.3. 1858 Borçlanması

Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı finanse etmek için çıkardığı, bir çeşit devlet iç borçlanma senedi niteliğinde olan ve aynı zamanda para olarak da tedavül eden kaimelerin bütünüyle piyasalardan çekilmesi amacı ile yapılan borçlanmadır (Yerasimos,2001:138). 5 milyon İngiliz sterlini tutarındaki bu borçlanmaya yine Londra'daki Dent, Palmer ve Ortakları aracılık etmiştir. Anlaşmaya göre faiz haddi %6, itfa bedeli %1 olan borçlanmaya karşılık, İstanbul gümrük gelirleri ve okturva (ayak bastı) resminin bir kısmı gösterilmiştir (Yeniay, 1964:31).

3.4. 1860 Borçlanması (Mirés Borçlanması)

1860 yılında geldiğinde Osmanlı Devleti'nin ivedilikle ödemesi gereken iç ve dış borç tutarı 10 milyon altın liraya ulaşmıştır (Yılmaz, 1996:37). Bu tutarın 900.000 lirası önceden alınan dış borçların vadesi gelen taksitleri, geri kalanı ise Osmanlı Hükümetinin İstanbul piyasasından aldığı vadesi gelen dalgalı borçlardan oluşuyordu (Yeniay, 1964:32). Bu meblağın ödenebilmesi için tekrar dış borç arayışına giren devlet, kredibilitesini yitirmesi nedeniyle zamanın büyük bankerlerinden ret cevabı alınca, daha az

tanınmış bir sermayedar olan Fransız Mirés ile bir borç anlaşması yapmak zorunda kalmıştır.

Anlaşma şartlarına göre, istikrazın brüt bedeli 400 milyon frank (17.543.860 OL), faizi %6, itfa bedeli %0.84 ve ihraç fiyatı %53.73 olarak belirlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin hazinesine girecek miktar ise, 215 milyon franktır (9.429.825 OL) (Yerasimos, 2001:36).

Mires'in iflası nedeniyle başarısız olan bu borçlanmada kesin olarak satılan tahvillerin itibari değerleri 50.930.500 frank (2.233.794 OL) ve Osmanlı Devleti'nin eline geçen tutar ise 31.831.562 frank (1.393.121 OL) idi (Yeniay, 1964:35).

3.5. 1862 Borçlanması

1858 borçlanmasının kaimeleri piyasadan kaldırmaya yetmemesi nedeniyle Osmanlı Devleti, yeni bir borçlanma yapmak zorunda kalmıştır. Kaimelerin piyasadan çekilmesi planına göre her bir kaimenin %40'ı ayarı bozulmamış sikke ile ödenecek, geri kalanına da “esham-ı cedide” denilen uzun vadeli tahviller verilecektir.

Söz konusu borç anlaşması Londra'daki Devaux ve Ortakları ile yapılmıştır. Anlaşmaya göre 200 milyon frank olan borcun faizi %6, itfa bedeli %2 ve ihraç fiyatı %68 olarak belirlenmiştir. Bu borçlanmaya karşılık olarak tütün, tuz, damga ve temettü resimleri gösterilmiştir (Yeniay, 1964:36).

3.6. 1863 Borçlanması

1863 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin maliye açısından iki önemli sorunu vardır. Birincisi Galata bankerlerine olan tutarı büyük meblağlara ulaşan borçlar, ikincisi ise 5'lik ve 6'lık olarak adlandırılan ve tedavül değeri %5'e kadar düşmüş olan madeni bakır paralardır. Osmanlı Devleti bu nedenle, yeni kurulmuş olan Osmanlı Bankası aracılığı ile yeni bir borçlanma yapmıştır (Yılmaz, 1996:38-39).

Osmanlı Bankası ile yapılan anlaşmaya göre alınacak borç tutarı 200 milyon frank olup, faiz oranı %6, itfa bedeli %2, ihraç fiyatı 150 milyon için %72, kalan 50 milyon frank için %68 olarak belirlenmiştir. Borca karşılık olarak, Bursa ve Edirne'nin ham ipek öşürü, İzmir, Karesi ve Midilli'nin zeytin öşürü, bazı vilayetlerin gümrük gelirleri ile 1860 ve 1862 yılında alınan borçların karşılıklarının fazlası gösterilmiştir (Yeniay, 1964:36).

3.7. 1865 Borçlanması (Ağnam İstikrazı)

Kendi imkânları ile vadesi gelen dış borçların faiz ve anapara taksitlerini ödeyemeyen Osmanlı Devleti, yeni bir borçlanmaya gitmek zorunda kalmıştır. 11 Aralık 1865'te yapılan bu anlaşmanın tarafları, Osmanlı Devleti ile Osmanlı Bankası, Paris'teki Crédit Mobilier ve Société Général'dir. Anlaşmaya göre alınacak borcun tutarı 150 milyon frank olup, faiz oranı %6, itfa bedeli %2,24, ihraç fiyatı ise 500 franklık her tahvil için 330 frank olarak belirlenmiştir. Bu borçlanmaya ağnam (koyun) resmi ile Ergani Bakır Madeni gelirleri karşılık olarak gösterilmiştir. (Yerasimos, 2001:187).

3.8. 1865 I. Tertip Genel Borçları

Osmanlı Hükümeti, Galata bankerlerine olan borçlarına karşılık "Esham-ı Cedide", "konsolit", "esham-ı mümtaze" ya da "sergi ve hazine tahvili" olarak adlandırılan iç borçlanma senetleri ihraç etmişti. 1865 borçlanması, iç borcun dış borca çevrilmesi amacı ile yapılmıştır (Yeniay, 1964:39).

General Credit and Finance ve Société General de Finance ile yapılan istikraz anlaşmasına göre borçlanılan miktar 40 milyon Osmanlı altın lirası olup; devletin eline geçen net miktar 20 milyon Osmanlı altın lirasıdır. Herhangi bir karşılığın gösterilmediği bu borçlanmanın ihraç fiyatı %50, faizi ise %5 olarak belirlenmiştir (Suvla, 1999:273).

3.9. 1869 Borçlanması

1869 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin 1869-1870 bütçesi 3 milyon lira açık vermiş ve ödenmesi gereken dalgalı borç tutarı da 5 milyon liraya ulaşmıştır (Yeniay, 1964:41). Bunun yanı sıra, 1866 yılında çıkan

Girit ayaklanmasının bastırılması da Osmanlı Devleti'ne büyük masraflara mal olmuştur (Blaisdell, 2008:47).

Sultan Aziz'in Fransa ziyareti nedeniyle iki ülke arasında gelişen ilişkiler, borç anlaşmasının Comptoir d'Escompte ile yapılmasına yol açmıştır. Anlaşmaya göre alınacak borç miktarı 555.555.000 frank olup; ihraç fiyatı %54, faiz bedeli %6, itfa bedeli %1 olarak belirlenmiştir (Yeniay, 1964:41-42). Borca karşılık olarak, Adalar Denizi, Halep, Adana, Suriye, Yanya, Trabzon, Bosna, Aydın, Menteşe, Konya aşarlarının bir kısmı ile Bağdat gelirlerinin bir kısmı gösterilmiştir (Kömürçan, 1948:32).

3.10. 1870 Borçlanması (İkramiyeli Rumeli Demiryolları İstikrazı)

Bu borçlanma ile biri İstanbul- Belgrat arasında, diğeri ise Selanik ile Avusturya sınırı arasında olmak üzere 2.000 km'lik iki ana demiryolu hattının yapımı amaçlanmıştır. Hattın inşası için gerekli imtiyaz Brüksel bankerlerinden Baron Hirsch'e verilmiştir (Yeniay,1964:42-43).

Baron Hirsh'in yaptığı ikramiyeli istikraz planına göre alınacak borcun tutarı 34.848.001 Osmanlı altın lirası olup, faiz oranı %3 ve ihraç fiyatı ise %32,125 olarak belirlenmiştir. Lots-Türk olarak adlandırılan bu borçlanma ile Osmanlı Devleti'nin eline 11.194.820 Osmanlı altın lirası geçmiştir. İstikraza karşılık olarak Mısır vergisi gösterilmiştir (Suvla, 1999:274).

3.11. 1871 Borçlanması

1871 yılının Ocak ayı geldiğinde Osmanlı Devleti'nin vadesi dolan ancak ödenemeyen dış borç taksitleri tutarı 12 milyona ulaşmıştı. 1862, 1863 ve 1865 yıllarından kalan bu borç taksitlerinin tasfiyesi, Londra'daki bazı kredi kurumlarının %15'den aşağı olmayan fahiş bir faiz fiyatıyla avans vermeleri ile gerçekleşmişti. Ancak kısa bir zaman sonra, Haziran ayında aynı sorun yeniden baş göstermişti (du Velay, 1978:183).

Londra'daki Louis Cohen and Sons ve Dent Palmer ve Ortakları'nın bağlı bulunduğu Crédit Generale Otoman ile yapılan borç anlaşmasına göre, 6.270.000 Osmanlı lirası olan borcun faizi %6, itfa bedeli %1, ihraç fiyatı ise

%73 olarak belirlenmiştir. Bu borçlanma ile Osmanlı Devleti'nin eline 4.577.100 Osmanlı altın lirası geçmiştir. (Suvla, 1999:274).

3.12. 1872 Borçlanması (Hazine Tahvilleri)

Dış borçların 1872'deki kupon bedellerinin ödenmesi, Banque Austro-Ottomane ve Osmanlı Bankası'nın verdikleri avanslarla yapılabilmektedir. Ancak alınan bu avansların ödenmesi için yeni bir istikraz kaçınılmaz olmuştur (Kömürcan, 1948:40).

Söz konusu bankalarla yapılan anlaşmaya göre, hükümetin 278.155.000 frank değerinde çıkaracağı hazine tahvilleri, bu kuruluşlarca %98 ½ ihraç fiyatıyla satın alınacak ve faizi ise %9 olacaktır (Yeniay, 1964:46). Borca karşılık olarak Edirne, Selanik ve Tuna vilayetlerinin gelirleri ile Anadolu'dan gelen ağnam resmi teminat gösterilmiştir (Yerasimos, 2001:205).

3.13. 1873 II. Tertip Genel Borçları

Hükümet, 1872 hazine tahvillerini zamanında ödeyemeyeceğini anlayınca, 1873'te çıkardığı bir yasa ile, "1873 İkinci Tertip Umumi Borçları" tahvilleri adı altında %5 faizli 22.252.400 liralık tahvil çıkarmıştır. 1872 hazine tahvillerinin 6.306.000 sterlin tutarındaki kısmı genel borç tahvilleri ile değiştirilmiş olup, değiştirilmeyen kısım ise 4.820.200 sterlin tutarındadır (Yeniay, 1964:48). İstikrazın ihraç fiyatı %98,5, piyasa rayici %84, faiz oranı %9 olarak belirlenmiştir (Yılmaz, 1996:43).

3.14. 1873 Borçlanması

2 Eylül 1873'te Osmanlı Hükümeti ile Crédit Général ve Crédit Mobilier kurumları arasında yapılan 694.444.500 franklık istikraz anlaşmasına göre borcun faizi %6 ve itfa bedeli %1 olarak belirlenmiştir. Bu anlaşma ile devletin kasasına giren miktar 374.777.830 franktır (Yeniay, 1964:48). İstikraza karşılık olarak, Tuna ve Ankara vilayetlerinin aşarı, Anadolu ağnamı ve tütün rejisinin gelirlerinin fazlasının bir kısmı gösterilmiştir (Kömürcan, 1948:43).

3.15. 1874 III. Tertip Genel Borçlanması

1874 yılına gelindiğinde vadesi dolan taksitler yine ödenememiştir. Yerel bankalardan sağlanan 75 milyon frank ve Paris'te Osmanlı Bankası, Comptoir d'Escompte ve Austro-Ottoman Bankası'ndan alınan 1.600.000 sterlin tutarındaki avans ile borçların Nisan kuponları ödenebilmiştir (Yeniay, 1964:49). Kalan borçların ödenebilmesi için artık "devlet bankası" konumunda olan (Kömürca, 1948:45) Osmanlı Bankası tarafından yeni bir Umumi Borçlar tahvilatı çıkarılmıştır. Üçüncü Tertip Genel Borçlar Tahvilatı denilen bu yeni istikrazın itibari tutarı 40 milyon sterlin ya da Fransız parası olarak 1 milyar frank olarak belirlenmiştir (Yerasimos, 2001:214).

Bu istikraza umumi borçlar denilmesinin nedeni ise, karşılık olarak özel bir gelirin değil devletin genel gelirlerinin gösterilmiş olmasıdır. İstikrazın faizi %5 olarak belirlenmiştir. Osmanlı Bankası 375 milyon frank değerindeki tahvili %43,5 ihraç fiyatı ile satın almış ve 175 milyon franklık tahvili ise, hükümete açtığı cari hesaba karşılık tutmuştur (Yeniay, 1964:50). İstikrazın geri kalan kısmı 1875 senesi içinde muhtelif tarihlerde yerleştirilmiştir (du Velay, 1978:201).

4. 1875 Yılına Kadar Olan Borçlanmalara Genel bir Bakış

Osmanlı Devleti moratoryum ilan ettiği 1875 yılına kadar toplam 15 adet dış borçlanma yapmıştır. Bu borçların listesi Tablo 2'de verilmiştir. Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminde 245.759.873 OL (Osmanlı Lirası) borçlanmış, çıkarılan tahvillerin ihraç fiyatları çoğunlukla başa başın altında olduğundan eline 134.221.281 OL geçmiştir. Bir diğer ifade ile ele geçen paranın borçlanılan tutara oranı %54,63'tür.

Tablo 2: 1875 Yılına Kadar Gerçekleştirilen Dış Borçlar

YIL	Ana Para	Para Birimi	Kur(*)	Ana Para (OL)	İhraç Fiyatı (%)	Net Ele Geçen (OL)
1854	3.000.000	Sterlin	1,1	3.300.000	80	2.640.000
1855	5.000.000	Sterlin	1,1	5.500.000	102,63	5.644.650
1858	5.000.000	Sterlin	1,1	5.500.000	76	4.180.000
1860	50.930.500	Frank	0,044	2.240.942	62,5	1.400.589
1862	200.000.000	Frank	0,044	8.800.000	68	5.984.000
1863	200.000.000	Frank	0,044	8.800.000	71	6.248.000
1865	150.000.000	Frank	0,044	6.578.947	66	4.342.105
1865 I.T	40.000.000	OL	1	40.000.000	50	20.000.000
1869	555.555.500	Frank	0,044	24.444.442	54	13.199.999
1870	792.000.000	Frank	0,044	34.848.000	32,13	11.196.662
1871	5.700.000	Sterlin	1,1	6.270.000	73	4.577.100
1872	278.155.000	Frank	0,044	12.238.820	55	6.731.351
1873 II.T	11.465.555	Sterlin	1,1	12.612.111	55	6.936.661
1873	694.444.500	Frank	0,044	30.555.558	54	16.500.001
1874 III.T	1.000.000.000	Frank	0,044	44.000.000	43,5	19.140.000
TOPLAM				245.709.873		134.221.281

(*) Tablo 1'deki kurlar kullanılmıştır.

Tablo 2'de aracılara ödenen komisyonlar yer almadığından, Osmanlı Devleti'nin eline geçen toplam para yukarıdaki tutardan daha azdır. Örneğin, 1854 yılında yapılan 3.000.000 Sterlin tutarındaki borçlanma sonrasında tahvillerin ihraç fiyatının %80 olması nedeniyle Osmanlı hazinesine 2.400.000 Sterlin'lik bir tutar kalmakta, yapılan diğer kesintilerle birlikte 2.018.845 Sterlin'e düşmektedir. Bu çerçevede borçlanmayı gerçekleştiren Goldsmith ve Palmer müessesesine 48.000 Sterlin tutarındaki %2 komisyon, Osmanlı tarafı adına borçlanmaya aracılık eden Black ve Durand adlı tüccarlara 9.628 Sterlin tutarında komisyon, nakit olarak Osmanlı hazinesine ödenecek tutarın sigorta ve diğer masrafları için Bank of England'a 8.088 Sterlin, kredinin ilk altı aylık faizi için 90.000 Sterlin, barut bedeli olarak Hallinson adlı tüccara 20.000 Sterlin ve son olarak Fransa devletinden alınan 5.000.000 Frank tutarındaki borcun faizi ile birlikte ödenmesi karşılığında yapılan 205.439 Sterlin'lik ödemeler olmak üzere toplam 381.155 Sterlin'lik

kesinti yapılmıştır (Akar ve Al, 2003:17). Bu borçlanmadan Osmanlı hazinesine giren 2.018.845 Sterlin'in Osmanlı Lirası karşılığı 2.220.730 OL'dır.

Osmanlı maliyesinin durumu bozuldukça, hazineye giren miktarların yeni tahvillerin itibari değerlerine oranı, yüzde 50'nin de altına düşmüştür. Bir başka deyişle, 1860'dan sonra, hazineye giren bir İngiliz lirası için, iki İngiliz lirasından fazla borç yaratılıyordu. Bu nedenle, Avrupa devletlerinin garantisi altında piyasaya sürülen birkaç istikrazdan sonra, Osmanlı dış borçlanmasında gerçek faiz oranları, pek seyrek olarak yüzde 10'un altına inmiştir. Bazı istikrazlarda ise bu oran yüzde 12'yi aşmaktadır (Pamuk, 1994:64).

Osmanlı Devleti'nin 1854-1914 yıllarında aldığı dış borçları toplamının %33,91'inin emisyon farkı ve komisyon olarak ödendiği, %44,77'si ile eski borçların ödendiği, %5'i ile bütçe açıklarının kapatıldığı, askeri harcamalara %5,58'inin ayrıldığı, %4,53'ü ile yatırımların finanse edildiği, %5,81'inin hazineye giren net tutar olduğu, diğer harcamalara ise %0,40'ının ayrıldığı görülmektedir. Buradan açıkça anlaşılmaktadır ki, Osmanlı Devleti, bir yandan eski borçlara ayrılan paylar ve diğer yandan emisyon-komisyon yitikleri yüzünden borçlandığı her 100 liranın ancak 21,32 lirasından doğrudan yararlanmıştır. Buna karşılık faiz yükümlülüğünün her on bir yılda anapara tutarına ulaştığı, kesinti yolu ile ilk anda emisyon ve komisyondan 33,91 lira yitirildiği ve ayarınca da ana paranın ödendiği düşünülürse, yapılan her 100 liralık borçlanmadan borç veren ülkelerin on bir yılda bir 233,91 lira kazanç sağladığı görülür (Fişek, 1967:162-163).

5. Osmanlı Dış Borçlarının Günümüzdeki Karşılığı

Osmanlı borçlarının günümüzdeki karşılıklarının bulunması için dört farklı yol izlenmiştir. İlkinde Birleşik Devletler tüketici fiyat endeksleri, ikincisinde Şevket Pamuk'un 1850-1994 yılları için oluşturduğu tüketici fiyat endeksleri, üçüncüsünde yine Şevket Pamuk'un 1845-1998 yılları için hesapladığı, bir Osmanlı Kuruşu'nun 1998 yılı sonundaki Türk lirası değerleri kullanılmıştır. Dördüncüsünde ise bir Osmanlı lirası içeriğinde bulunan altının ons değeri üzerinden hesaplama yapılmıştır.

5.1 ABD Tüketici Fiyat Endeksi Kullanılarak Yapılan Hesaplama

Birleşik Devletler İstatistik Bürosu 1982-1984 yıllarını baz olarak alan, 1913 yılından günümüze kadar olan tüketici fiyat endeksini yayınlamaktadır. Bu endeksin 1854-1874 değerleri için Chicago Üniversitesi Profesörlerinden Samuel H. Williamson ve Lawrence Officer'in çalışmalarından yararlanılmış (<http://www.measuringworth.com/usdpi/>) olup Tablo 3'te sunulmuştur.

ABD Tüketici fiyat endeksi dikkate alındığında 2012 yılı itibariyle 1854'teki fiyatların 28 kat, 1865'teki fiyatların 15 kat, 1874'teki fiyatların 21 kat arttığı gözlenmektedir.

Tablo 3: ABD Tüketici Fiyat Endeksi

Yıl	1982-84=100	Artış Katsayısı	Yıl	1982-84=100	Artış Katsayısı
1854	8,14	28,21	1869	13,21	17,38
1855	8,38	27,4	1870	12,65	18,15
1858	7,98	28,77	1871	11,84	19,39
1860	8,06	28,49	1872	11,84	19,39
1862	9,75	23,55	1873	11,6	19,79
1863	12,17	18,87	1874	11,04	20,8
1865	15,79	14,54	2012	229,59	

1854-1874 döneminde Osmanlı Devleti'nin aldığı dış borçların Osmanlı lirası cinsinden Tablo 2'de verilen değerleri, Tablo 1'de yer alan 10L= 4,39 USD kuru üzerinden Amerikan Dolarına çevrilmiş ve ABD Tüketici Fiyat Endeksi artış katsayıları kullanılarak 2012 yıl sonu değeri olan 20,6 milyar dolar'a ulaşılmıştır. Sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: 1875 Yılına Kadar yapılan Borçlanmaların Bugünkü Değeri

YIL	Ana Para (OL)	OL/USD kuru	Anapara (USD) Cari Değeri	ABD Tüketici Fiyat İndeksi Artış Katsayısı	Anapara (USD) 2012 Değeri
1854	3.300.000	4,39	14.487.000	28,21	408.608.149
1855	5.500.000	4,39	24.145.000	27,4	661.509.612
1858	5.500.000	4,39	24.145.000	28,77	694.667.989
1860	2.240.942	4,39	9.837.735	28,49	280.228.991
1862	8.800.000	4,39	38.632.000	23,55	909.694.449
1863	8.800.000	4,39	38.632.000	18,87	728.802.044
1865	6.578.947	4,39	28.881.577	14,54	419.944.353
1865 I.T	40.000.000	4,39	175.600.000	14,54	2.553.261.811
1869	24.444.442	4,39	107.311.100	17,38	1.865.068.549
1870	34.848.000	4,39	152.982.720	18,15	2.776.545.667
1871	6.270.000	4,39	27.525.300	19,39	533.744.394
1872	12.238.820	4,39	53.728.420	19,39	1.041.850.330
1873 II.T	12.612.111	4,39	55.367.167	19,79	1.095.840.339
1873	30.555.558	4,39	134.138.900	19,79	2.654.909.480
1874 III.T	44.000.000	4,39	193.160.000	20,8	4.016.993.152
TOPLAM	245.709.873		1.078.573.920		20.641.669.310

5.2 Tarihi Tüketici Fiyat Endeksleri Kullanılarak Yapılan Hesaplama

(Pamuk, 2000b:30-33) çalışmasında 1851-1994 yılları arasındaki tüketici fiyat endekslerini yıllar itibarıyla şu şekilde vermiştir:

Tablo 5: 1851-1994 Tüketici Fiyat Endeksleri

Yıl	TÜFE 1469=1,0	Yıl	TÜFE 1469=1,0	Yıl	TÜFE 1469=1,0	Yıl	TÜFE 1469=1,0
1851	174,6	1857	307,2	1862	301,9	1871	269
1852	173,2	1858	324,4	1867	273,1	1872	287,5
1853	186,9	1859	284	1868	273,4	1873	312,1
1855	242,1	1860	282,4	1869	247,8	1874	285,1
1856	309,7	1861	335,5	1870	280,9	1994(*)	386,9

(*) 386.983.590 olan endeks değeri Türk Lirasından altı sıfır atılması nedeniyle 386,9 olarak alınmıştır.

Tablo 5'te verilen endeks değerlerini Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1994 yılını baz olarak aldığı Tüketici Fiyat Endeksine bağlamak için, 1469 olan taban yılı 1994 olarak değiştirilerek 2012 yılına göre artış katsayıları hesaplanmıştır.

Örneğin 1851 yılının taban yıl değişikliği, $(174,6/386,9) \times 100$ işlemi sonucunda 45,128 olarak bulunmuş; 2012 yılına göre artış katsayısı ise $(18.011,80/45,128)$ işlemi sonucunda 399,13 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen değerler, Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: 1851-1994 Tüketici Fiyat Endeksleri (1994=100)

Yıl	TÜFE 1994=100	Artış Katsayısı	Yıl	TÜFE 1994=100	Artış Katsayısı
1851	45,128	399,13	1867	70,587	255,17
1852	44,766	402,35	1868	70,664	254,89
1853	48,307	372,86	1869	64,048	281,23
1855	62,574	287,85	1870	72,603	248,09
1856	80,047	225,02	1871	69,527	259,06
1857	79,400	226,85	1872	74,309	242,39
1858	83,846	214,82	1873	80,667	223,29
1859	73,404	245,38	1874	73,688	244,43
1860	72,990	246,77			
1861	86,715	207,71	1994	100	180,12
1862	78,030	230,83	2012(*)	18.011,80	

(*) TÜİK'in Tüketici Fiyat Endeksi tablosundan alınmıştır.

Tablo 7'de artış katsayıları ile alınan borç tutarları çarpılarak, borçların 2012 Türk lirası değerlerine ulaşılmıştır. Buna göre 1854-1874 yılında alınan borçların 2012 Türk lirası değerleri toplamı 59.866.951.494 TL'dir. TCMB'nın açıkladığı 31.12.2012 dolar (döviz alış) kur'u 1,7776 liradır. Dolayısıyla, söz konusu borçların 2012 yılındaki ABD doları değeri 33.678.528.068 dolar olarak hesaplanır.

Tablo 7: 1854-1874 tarihleri Arasında Alınan Borçların 2012 Değerleri

YIL	Ana Para (OL)	Artış Katsayısı	Borçların 2012 Değeri (TL)	YIL	Ana Para (OL)	Artış Katsayısı	Borçların 2012 Değeri (TL)
1854	3.300.000	372,86	1.230.440.122	1869	24.444.442	281,23	6.874.397.987
1855	5.500.000	287,85	1.583.156.126	1870	34.848.000	248,09	8.645.337.749
1858	5.500.000	214,82	1.181.510.783	1871	6.270.000	259,06	1.624.318.185
1860	2.240.942	246,77	552.995.719	1872	12.238.820	242,39	2.966.590.108
1862	8.800.000	230,83	2.031.306.250	1873 II.T	12.612.111	223,29	2.816.111.599
1863	8.800.000	230,83	2.031.306.250	1873	30.555.558	223,29	6.822.628.324
1865	6.578.947	230,83	1.518.620.018	1874 III.T	44.000.000	244,43	10.755.022.044
1865 I.T	40.000.000	230,83	9.233.210.229	Toplam	245.709.873		59.866.951.494

5.3 Bir Osmanlı Kuruşu'nun 1845-1998 Yılları İçin Oluşturulan 1998 Yıl Sonu Türk Lirası Değeri Kullanılarak Yapılan Hesaplama

(Pamuk,2000b:30) çalışmasında bir Osmanlı Kuruşu'nun 1998 yıl sonunda Türk Lirası olarak değerlerini yıllar itibariyle şu şekilde vermiştir:

Tablo 8: Bir Osmanlı Kuruşu'nun 1998 Yıl Sonunda Türk Lirası Olarak Değerleri

YIL	1 Kuruşun TL Değeri	YIL	1 Kuruşun TL Değeri	YIL	1 Kuruşun TL Değeri
1853	244.134	1860	161.544	1871	169.594
1855	188.455	1861	135.950	1872	158.667
1856	147.304	1862	151.114	1873	146.178
1857	148.472	1867	167.023	1874	160.017
1858	147.304	1869	184.067	1875	173.179
1859	160.636	1870	162.380	1876	178.971

Tablo 5'te Osmanlı Devleti'nin borç aldığı 1854, 1863,1864 ve 1865 yıllarına ait değerler eksiktir. Bu eksikliği gidermek için tablodaki bir önceki yılın değerleri dikkate alınmıştır.

1844 yılında yapılan Tahsis-i sikke fermanı ile bir altın Osmanlı lirası 100 gümüş kuruşa eşitlendiğinden, bir altın Osmanlı lirasının Türk lirası karşılıkları Tablo 5'teki değerlerin 100 ile çarpılması ile bulunmuştur. 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren Türk lirasından altı sıfır atıldığından, bulunan değerler bir milyona bölünmüştür. Bu şekilde oluşturulan kurlar, alınan borçların Osmanlı lirası değerleri ile çarpılarak 1998 yıl sonundaki Türk lirası değerlerine ulaşılmıştır. Sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Osmanlı Borçlarının TL Değerleri

YIL	Ana Para (OL)	OL/TL kuru	1998 Türk Lirası Değeri	YIL	Ana Para (OL)	OL/TL kuru	1998 Türk Lirası Değeri
1854	3.300.000	24,41	80.564.220	1869	24.444.442	18,41	449.941.511
1855	5.500.000	18,85	103.650.250	1870	34.848.000	16,24	565.861.824
1858	5.500.000	14,06	77.341.550	1871	6.270.000	16,96	106.335.438
1860	2.240.942	16,15	36.201.073	1872	12.238.820	15,87	194.189.685
1862	8.800.000	15,11	132.980.320	1873 IIL.T	12.612.111	14,62	184.361.316
1863	8.800.000	15,11	132.968.000	1873	30.555.558	14,62	446.722.258
1865	6.578.947	15,11	99.407.889	1874 III.T	44.000.000	16,00	704.074.800
1865 I.T	40.000.000	15,11	604.400.000	TOPLAM	245.709.873		3.919.000.135

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 1994 yılını baz olarak aldığı Tüketici Fiyat Endeksinin 1998 ve 2012 değerleri sırasıyla 1.163,025 ve 18.011,801 olarak açıklanmıştır. Buna göre 1998'deki fiyatlar 2012 yılına gelindiğinde 15,49 kat artmıştır. Dolayısı ile 1998 yılı itibariyle 3.919.000.135 TL olan Osmanlı dış borçlarının 2012 yılındaki değeri 60.693.665.694 TL'na ulaşmaktadır. TCMB'nın açıkladığı 31.12.2012 dolar (döviz alış) kur'u 1,7776 liradır. Buna göre söz konusu borçların 2012 yılındaki ABD doları değeri, 34.143.601.313 \$ olarak hesaplanır.

5.4 Altın'ın Ons Değeri Üzerinden Yapılan Hesaplama

19.yüzyılda bütün dünyada geçerli olan para sistemi altın standardı idi. Bu sistemde döviz kurları, ülkelerin kestirdikleri sikkelerin içindeki saf altın ağırlıklarına göre belirlenmekteydi. Osmanlı borçlarının günümüzdeki karşılığının belirlenmesi için borçlanılan tutarın saf altın ağırlığını hesaplayıp bu değeri Ons'a çevirmek ve 1 Ons altının 2012 yılsonu Dolar değerleri ile çarpmak yeterli olacaktır.

1844 yılında yapılan para reformunda 1 altın liralık sikke 7,216 gram ağırlığında olup, 6,6 gram saf altın içermekteydi. Bir ons altın ise 31,10 gramdır. Buna göre örneğin 1854 yılında yapılan 3.300.000 OL tutarındaki ilk borçlanma $(3.300.000 \times 6,6 / 31,10)$ 700.322 ons'tur.

1875 yılına kadar Osmanlı Devleti 49.546.912 ons altın borçlanmıştır. Bir ons altının 31.12.2012 tarihi itibarıyla değeri 1.657,50 US\$ olduğundan Osmanlı Devleti'nin 20 yılda aldığı dış borçların değeri 82.124.006.640 dolar'a karşılık gelmektedir.

Tablo 10: Alman Dış Borçların Ons Cinsinden Değerleri

YIL	1	2	3	4	5
	Ana Para (OL)	1 OL'nın saf Altın Ağırlığı (gr)(*)	1 x 2 Ana Paranın Saf Altın Ağırlığı (gr)	1 Ons Altın (gr)	3 x 4 Ana Para (ons)
1854	3.300.000	6,6	21.780.000	31,1	700.322
1855	5.500.000	6,6	36.300.000	31,1	1.167.203
1858	5.500.000	6,6	36.300.000	31,1	1.167.203
1860	2.240.942	6,6	14.790.217	31,1	475.570
1862	8.800.000	6,6	58.080.000	31,1	1.867.524
1863	8.800.000	6,6	58.080.000	31,1	1.867.524
1865	6.600.000	6,6	43.560.000	31,1	1.400.643
1865 I.T	40.000.000	6,6	264.000.000	31,1	8.488.746
1869	24.444.442	6,6	161.333.317	31,1	5.187.566
1870	34.848.000	6,6	229.996.800	31,1	7.395.395
1871	6.270.000	6,6	41.382.000	31,1	1.330.611
1873 II.T	12.612.111	6,6	83.239.933	31,1	2.676.525
1873	30.555.558	6,6	201.666.683	31,1	6.484.459
1874 III.T	44.000.000	6,6	290.400.000	31,1	9.337.621
	233.471.053		1.540.908.950		49.546.912

SONUÇ

Temel olarak devlet gelirlerinin giderlerini karşılayamadığı noktada borçlanma kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle ülke içi tasarrufların yetersizliği söz konusu olduğunda dış borçlanma yapılması zorunludur.

Borçlanma ile elde edilen dış kaynaklar üretken-verimli-ihracatı artırıcı yatırımlar için kullanılmışsa, sonuçlarının olumlu olabileceğini ve

ülkeye gelecekte borç geri ödeme kapasitesi yaratabileceğini söylemek elbette mümkündür. Bununla birlikte, bir ülkenin borç stokunun ülkenin gelecekteki borç geri ödeme kapasitesini aşması halinde borçların, gelecekte üretim (output) üzerinde vergi etkisi yapacağı ve bunun aynı zamanda özel sektörün verimli yatırım yapma, kamunun da yeni düzenlemeler ve değişiklikler gerçekleştirme hevesini kıracağı bilinmektedir. Yine, dış borçlanmanın katkısı ile bir ülkenin ekonomik performansında sağlanan artışın bir kısmının yüksek miktarda borç geri ödemelerine gittiği, yani, üretimdeki veya ihracattaki artışların meyvesinin bir bölümünü borç verenlerin aldığı kabul edilmektedir. Bu bakımdan, borçlanmanın ekonomik büyümeyle ters yönlü bir etkileşimi olduğu ve yatırımları olumsuz etkilediği ağırlıklı bir görüştür. Borçlu ülkelerin bu olumsuzluğu ihracatla giderebileceği söylene de, uygulamada ihracat artışlarını sürdürmenin çok zor olduğu, aksine ithalatın daha çok arttığı gözlemlenmektedir (Özdemir, 2010:140).

Ülkemizin içinde bulunduğu durum bu görüşü desteklemektedir. Bütçe açıklarının beslediği borç-faiz kısır döngüsü ile cari açık sorunu ekonominin yumuşak karnını teşkil etmektedir. Koruyucu önlemlerin kalktığı ve ekonominin dış dünya ile eklemlendiği bir ortamda dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir ekonomik kriz, ülkenin ekonomik dengelerini etkilemektedir.

Eldeki verilere bakıldığında günümüzde yaşadığımız ekonomik sorunlar, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü borç sarmalı ile paralellik göstermektedir. 1854-1874 dönemini kapsayan 20 yıl içinde alınan yaklaşık 21 milyar dolar tutarındaki dış borç, Osmanlı Devleti'nin ekonomik bağımsızlığına ve ileriki aşamada da devletin varlığına son vermiştir. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre 2012 yılsonu itibarıyla iç ve dış borç stokumuzun yaklaşık 309 milyar dolar olduğu dikkate alındığında, durumun ciddiyeti netlik kazanmaktadır.

Bir ekonomide sağlanacak reel ekonomik büyüme ve bunun sürdürülebilirliği, ülke içi tasarrufların artırılması açısından son derece önemlidir. Artan tasarruflar yatırımlara yönlendirildiğinde, ülkenin dış borçlanma ihtiyacı azalacaktır.

20. yüzyılın başında; ne ABD’nde, ne İngiltere’de, ne Fransa veya İtalya’da ya da ne de başka herhangi bir ülkede günümüzdeki satın alma gücüne göre 30 – 40 bin dolarlık fert başı milli gelir seviyesi yakalanabilmiştir. Hatta geçen yüzyılın başında, güneşin üstünde batmadığı İngiltere’ de dahi bu düzey 7 – 8 bin doları ancak bulabilmiştir. Bugün, o günün kurumsallaşmış piyasa ekonomileri 40 bin dolarlık skoru zorlamaktayken Türkiye, referans ülkelerin ancak 10 - 12’de birlik seviyesine ulaşabilmektedir. Hâlbuki geçen yüzyılda bu fark, iki – üç katla sınırlı olmuştur. Son derece statik yapıda ve doğal sınırlarına geçen asır ulaşmış ekonomilerin dahi Türkiye’yle aralarındaki makası açmış olmalarıysa oldukça düşündürücüdür (Çiftçi, 2009:66).

KAYNAKÇA

Akar, Şevket Kamil ve Al, Hüseyin, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2003.

Akyıldız, Ali, *Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kağıt Para, Maliye ve Toplum*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Anbar, Adem, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914”, *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, Yıl 23, Sayı 84, 2009.

Blaisdell, Donald, C, *Duyun-u Umumiye- Osmanlı Devleti’nde Avrupa’nın Mali Denetimi*, Çev: Ali İhsan Dalgıç, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008.

Çiftçi, Murat, "Türkiye'nin Referans Ülkelerle Karşılaştırmalı Uzun Dönemli Reel Ekonomik Büyüme Performansı: Bir İktisadi Kalkınma Sorunsalının Anatomisi (1907-2003)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 52. Seri , 2009.

du Velay, A., *Türkiye Maliye Tarihi*, Maliye Bakanlığı Teftiş Kurulu Neşriyatı, Ankara 1978.

Eldem, Edhem, *Osmanlı Bankası Tarihi*, Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul 1999.

Eldem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Fişek, Kurthan, "Osmanlı Dış Borçları Üzerine Düşünceler", *A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 3, 1967.

Kurdakul, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul 1981.

Kömürcan, Kirkor, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi (Duyun-u Umumiye Tarihçesi)*, Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1948.

Özdemir, Biltekin, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, TC Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara 2010.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000a.

Pamuk, Şevket, *İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, İstanbul 2000b.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 28, Sayı 46, 2009.

Suvla, Refii Şükrü, "Tanzimat Devri'nde İstikrazlar", *Tanzimat Cilt 1*, MEB Yayını, İstanbul 1999.

Yeniay,İ.Hakkı, *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*, Ekin Basımevi, İstanbul 1964.

Yerasimos, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye II- Tanzimattan I. Dünya Savaşı'na*, 7. Basım, İstanbul 2001.

Yılmaz, Binhan Elif, “Osmanlı İmparatorluğu’nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*,(4), 2002, .

Yılmaz, Faruk, *Devlet Borçlanması ve Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Dış Borçlar*, Birleşik Yayınları, İstanbul 1996.

TÜRKÜ: SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM

Sabri Sidekli¹, İbrahim Coşkun²

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler konularını öğrenmede “Türkü” destekli öğretimin ve öğrenmenin etkisini belirlemektir. Bu çalışma 2012-2013 Eğitim – Öğretim yılı bahar döneminde Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı bir merkez ilkokulunda 4. Sınıf öğrencileri ile yapılmıştır. Araştırmaya toplam 67 öğrenci katılmıştır. Bunlardan 34’ü deney grubu, 33’ü ise kontrol grubudur. Araştırmada 4 seçenekli çoktan seçmeli 20 maddeden oluşan akademik başarı testi kullanılmıştır. Araştırmada uygulama süreci 4 hafta ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler dersinde Türkü destekli etkinliklerle öğretim yapılan deney grubundaki öğrencilerin lehine kontrol grubuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre deney grubundaki öğrencilerin daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelime: Türkü, Sosyal Bilgiler, Akademik Başarı, İlkokul, Doğa

FOLK SONGS: A NEW APPROACH TO THE INSTRUCTION IN SOCIAL STUDIES

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine effect of folk-song – supported instruction on learning Social Studies subjects among the fourth grade students in elementary schools. This study has been conducted in

¹ Doç.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, ssidekli@yahoo.com

² Yrd. Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, zibrahimc@gmail.com

spring semester of 2011-2012 school year in an elementary school located in downtown Mugla, and which is subsidiary of Mugla Provincial Directorate of National Education. A total of 67 students have participated in the study. 34 of those students were in the experimental group while 33 of them consisted of the control group. A multiple choice achievement test consisting of 20 items and each item having four options has been implemented. The application span has been limited with 4 weeks. At the end of the study, in comparison to the control group a statistically meaningful difference in favor of experimental group which received song-folk-supported instruction in Social Studies class has emerged. According to the findings it has been judged that students in the experimental group were more successful than those in the control group.

Key Words: *Folk song, Social studies, Academic achievement, Elementary School, Nature*

1. GİRİŞ

Müzik, bütün insanları çepeçevre kuşatan bir ortamdır. Bu yüzden eğitim öğretimde böylesine etkin bir ortamdan yararlanılmalıdır. Rideout, Foehr, ve Roberts (2010) yaptıkları bir çalışmada 8-18 yaş arası gençlerin müzik alışkanlıkları ile ilgi olarak ilginç sonuçlara varmıştır. Buna göre tipik bir günde müzik için ayrılan zaman ortalama 2 saat 31 dakikadır. 2004 yılında bu zamanın 1 saat 44 dakika olduğu belirtilmektedir. Beş yılda meydana gelen artış 47 dakikadır. 8-10 yaşlarında bir günde ortalama 1 saat 8 dakika müzik dinlenirken bu durum 11-14 yaşlarında 2 saat 22 dakika, 15-18 yaşlarında ise 3 saat 3 dakikaya ulaşmaktadır. MP3 çalıcıların ve iPodların yaygın kullanımının gençlerin müzik dinlemeye ayırdıkları ortalama zamanın artmasına yol açtığı belirtilmektedir. Müziğe ayrılan zaman ilgili olarak Türkiye’de yapılmış ayrıntılı bir çalışma araştırmacılar tarafından bulunamamıştır. Ancak daha düşük ortalamalarla da olsa benzer rakamların Türkiye için de geçerli olabileceği düşünülmektedir.

Eady ve Wilson (2007) müziğin evrensel bir dil olduğunu ve bu yüzden de öğrenilmeye değer her konuya entegre edilerek öğrenme zevkinin artırılabilceğini belirtmektedirler. Onlara göre müzik matematik, sosyal bilgiler, dil eğitimi, fen bilgisi, tarih ve benzeri derslerde özellikle motivasyonu artırıcı bir etken olarak kullanılabilir. Cooper (1998) şarkıların eğitimde kullanılmasının son derece yararlı olacağı kanısındadır. Ona göre şarkılar elbette ki eğitim materyali olarak üretilmemiştir; ancak her şarkı içinde bulunduğu dönemle ilgili bilgi kırıntıları içermekte, bir görüşü

yansıtmakta ve dikkatlice bir çalışmayla döneminin yeniden inşa edilmesine fırsat verme potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla sadece sosyal bilgiler veya tarih derslerinde değil bir çok derste şarkılardan yararlanmak mümkündür.

Derslerde müzik ve şarkılardan yararlanma ile ilgili olarak sosyal bilgiler dışındaki alanlara baktığımızda çeşitli derslerde bu yöntemden yararlanıldığı görülmektedir. Örneğin Humphries, Bidner ve Edwards (2011) beden eğitimi derslerinde şarkıları kullanmanın yararlı olduğunu göstermişlerdir. Michener Reed ve Fishoff (2012) müzik ile entegre edildiği zaman okuma becerilerinde ve dil öğreniminde son derece yararlı olduğunu, özellikle öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler açısından faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Benzer bir şekilde Hnes (2010) öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin okuma becerisi kazanmalarında şarkılardan yararlanmanın son derece etkili bir strateji olduğunu belirtmektedir. Waller ve Edgington (2001) şarkıların tarih eğitiminde yararlı olduğunu, duyguların aktarımı ile öğrencilerin çalışılan dönem hakkında iç görü kazandıklarını ve bunun tarih öğretimi açısından çok önemli olduğunu belirtmektedir. Braynt, Marian, Kymberley ve Vega (2003) Matematik öğretimi sırasında müziğin destekleyici bir faktör olarak kullanılmasının öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediğini belirtmiş, ayrıca sınıf atmosferi ve öğrenci motivasyonu üzerindeki pozitif etkisini de not etmiştir. Hallam ve Price (1998) duygusal ve davranışsal olarak problemlili öğrencilerin matematik derslerinde arka planda çalınan müziğin bile hem söz konusu problemin azalmasında hem de akademik başarının yükselmesinde etkili olduğunu belirtmektedir.

Sosyal Bilgiler sersi ile ilgili olarak ise müziğin sadece bir öğretim aracı olarak kullanılmasının değil, öğretim sırasında müzik çalınmasının bile öğrencilerin akademik başarılarının artmasına yol açtığı savunulmaktadır. Hailat vd. (2008) Sosyal Bilgiler 7. Sınıf öğrencileri ile gerçekleştirdikleri bir çalışmada, öğretim sırasında sınıfta müzik çalınan öğrencilerin, müzik çalınmadan öğretim yapılan öğrencilere akademik olarak daha başarılı olduklarını bulmuşlardır. Yazarlar öğretim ve öğrenme süreçlerine müziğin dahil edilmesinin son derece yararlı olacağını savunmaktadırlar. Palmer ve Burroughs (2002) öğretimde şarkılardan yararlanmanın iki faydasına işaret etmektedir. Bunlardan birincisi şarkıların oluşturdukları döneme ait bilgiler içermesi nedeniyle özellikle tarihsel konularla ilgili sosyal bilgiler derslerinde bir kaynak olarak kullanılabilmesidir. Yazarlar tarafından işaret edilen ikinci yararı ise öğrencilerin hayal güçlerinin ve ilgilerinin uyarılmış

olmasıdır. Öğrencinin ilgisi uyandıktan sonra bir çok öğretim yöntemi başarıyla uygulanabilir. Yazarlar bu yönüyle şarkıların hem kendi başına bir öğretim stratejisi hem de geleneksel stratejilere bir yardımcı olarak kullanılabilceğini savunmaktadırlar. Harris (2004) de benzer bir şekilde şarkıların bir öğretim materyali olarak kullanılmasının öğrencilerin ilgilerini uyandırmakta son derece etkili olabileceğini vurgularken müziğin bütün öğrenci gruplarını kucakladığına dikkati çekmektedir. Ayrıca şarkıların çeşitli toplum kesimleri tarafından üretilmesinin de farklı yaklaşımları sosyal bilgiler sınıflarına getirmekte etkili olacağı yazar tarafından dile getirilmektedir. Sanchéz (2007) sosyal bilgiler öğretiminde müzik kullanmanın etkili bir strateji olduğunu vurgularken, öğrencilerin daha yüksek seviyelerde düşünme ve sorgulama yapabilme becerileri açısından bir sıçrama tahtası olarak kullanılabilceğini belirtmektedir. Moore (2007) sosyal bilgiler dersinde şarkılardan yararlanmanın sadece öğrenci ilgi ve motivasyonunu yükseltmekle sınırlı olmadığını belirtmektedir. Ayrıca bilgi seviyesinin yükselmesine, geçmiş ile günümüz arasında bağlantılar kurulmasına, bir sosyal problemi farklı bakış açılarından inceleyebilmelerine ve kendi görüşlerini daha etkili bir biçimde ifade etmelerine de yardımcı olmaktadır. Moore (2007) ayrıca akademik çalışmaları öğrencilerin eğlenceli bulduğu aktivitelerle takviye etmenin akademik başarıyı da olumlu etkilediğini savunmaktadır. Ulusoy ve Gülüm (2008) sosyal bilgiler dersindeki göç konularının işlenişi ile ilgili gerçekleştirdikleri deneysel bir çalışmada, öğretimde halk türkülerinden yararlanmanın öğrenci ilgisini artırmasının yanında öğrencilerin bu kavramı bütün yönleriyle daha iyi anlamalarına açıklamalarında da olumlu etkide bulunduğunu belirtmektedir. Yazarlar türkü kullanımının sadece göç konusu ile sınırlı kalmaması, diğer sosyal bilgiler konularında da kullanılmasını önermektedir. White ve McCormack (2006) sosyal bilgiler sınıflarında şarkılardan yararlanmanın öğrenci ilgisini dolayısıyla öğrenim seviyesini yükselten güçlü bir araç olduğunu belirtmektedir. Ayrıca öğrencilerin derslere aktif katılımı sağlanmakta, sınıf içerisinde görüşlerine ve seçimlerine değer verildiğini gören öğrenciler sosyal değişimin sadece liderlerden kaynaklanmadığını, birey olarak kendilerinin de etkili olabileceklerini gören aktif vatandaşlar olarak yetişmektedirler. Levy ve Byrd (2011) başkalarını kabul etme, ayrımcılığa karşı çıkış, ayrıcalıkları sorgulama ve şiddeti reddetme temaları içeren şarkıların özellikle sosyal adalet konularının işlenmesi sırasında çok faydalı olacağını vurgularken, müziğin aslında bütün yaş gruplarında ve bütün derslerde çok etkili olacağını da belirtmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi ön test son test kontrol gruplu deneysel çalışma olarak belirlenmiştir. Türkü destekli sınıf içi etkinliklerin öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki akademik başarılarını etkileme durumunu belirlemek için bu yöntemin uygun olduğu görülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırma 2012-2013 Eğitim Öğretim Yılı Bahar döneminde Muğla İl Millî Eğitim Müdürlüğüne Bağlı bir merkez İlkokulunda 4. sınıflarla yapılmıştır. Araştırmaya toplam 67 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerden 34'ü deney grubu 33'ü kontrol grubunu oluşturmaktadır. Çalışma grubu oluşturulurken deney grubundaki öğrencilerin internete kolay ulaşımı olan öğrenciler arasından rastgele yöntemle seçilmesine dikkat edilmiştir. Araştırma ilkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler dersinin “Yaşadığımız Çevre” ünitesinde yapılmıştır. Araştırma sürecinde deney grubuyla dört hafta türkü destekli etkinliklerle öğretim çalışmaları yapılmıştır.

Türkü destekli etkinliklerle ders işleme sürecinde öğrencilerin aktif katılım sağlamaları için Türkü analizleri yapılmış ve ders kitaplarındaki içerikle Türkü arasında metinler arası bağlantı kurma çalışmaları yapılmıştır. Bu uygulamalar deney grubundaki öğrencilerin aktif katılımını sağlamıştır. Türkü etkinlikleri yapılırken işlenen konuya uygun seçilmiştir. Türkü metinleri slayt olarak yansıtılmış grupların koro halinde söylemeleri sağlanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada ilkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler dersindeki “Yaşadığımız Çevre” ünitesi ile ilgili öğrencilerin başarı düzeylerini belirlemek için dört seçenekli çoktan seçmeli 20 maddeden oluşan başarı testi uygulanmıştır. Başarı testindeki maddeler İlkokul Sosyal Bilgiler Programındaki kazanımlar ve ilgili literatürler doğrultusunda hazırlanmıştır. Maddeler oluşturulduktan sonra alan uzmanları tarafından incelenmiştir. Ölçme aracının güvenilirliğini belirlemek için ilkokul 4. Sınıf 60 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama sonucunda yapılan madde analizinde ölçme aracındaki maddelerin ortalama güçlük düzeyinin 51 %, maddelerin ayırt edicilik düzeyinin .57 olduğu tespit edilmiştir. Başarı testinin Kr20 güvenilirlik değerinin .78 olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara göre başarı

testinin iç tutarlılığının ve bu doğrultuda yapı geçerliliğinin yüksek olduğu görülmüştür.

Veri Analizi

Öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki akademik başarılarını belirlemek için kullanılmış olan başarı testindeki maddelere öğrencilerin doğru cevap verme durumu “1” puan, yanlış cevap ve cevap vermeme durumu “0” puanla değerlendirilmiştir. Bu durumda öğrencilerin başarı testinden alabilecekleri en yüksek puan “20” en düşük puan “0” dır. Öğrenci başarısının bağımsız değişkenlere göre karşılaştırılabilmesi için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri tespit edilmiş ve araştırmanın amacı doğrultusunda bağımsız t-Testi ve bağımlı t-Testi uygulanmıştır. Ölme aracıyla elde edilen verilerde anlamlı farklılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda elde edile bulgulara yer verilmiştir.

1. Alt problem: Sosyal Bilgiler Dersinde “Yaşadığımız Çevre” ünitesi ilgili ön test sonuçlarına göre kontrol grubu ile deney grubu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen bulgular analiz edilerek Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Gruplara Göre Ön Test Bağımsız t-Testi Sonuçları

Grup	<i>N</i>	\bar{X}	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Kontrol	33	10.66	2.25	65	-.782	.437
Deney	34	10.11	3.37			

Tablo 1’de verilmiş olan veriler incelendiğinde ön-test sonuçlarına göre kontrol grubu ile deney grubunun Sosyal Bilgiler dersindeki “Yaşadığımız Çevre” ünitesindeki akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir [$t(65) = -.782, p > .05$]. Ön-test sonuçlarına göre kontrol grubunun başarı ortalaması ($\bar{X} = 10.66$), deney grubunun başarı ortalaması ($\bar{X} = 10.11$) olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara göre

öğrenciler yeni öğrenecek oldukları ünite ve konularına yaklaşık olarak 50 % düzeyinde ön bilgiye sahip oldukları görülmüştür.

2. Alt problem: Sosyal Bilgiler Dersinde “Yaşadığımız Çevre” ünitesinde kontrol grubunun ön test ile son test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Test Sonuçlarına Göre Kontrol Grubunun Bağımlı t-Testi Sonuçları

Test	<i>N</i>	\bar{X}	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ön-Test	33	10.66	2.25	32	-13.237	.000
Son-Test	33	15.63	2.75			

Araştırma sürecinde kontrol grubundaki öğrencilerin akademik başarılarındaki durumları ile ilgili analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Bu sonuçlara göre kontrol grubunun ön-test ile son-test sonuçları arasında anlamlı farklılık elde edilmiştir [$t(32) = -13.237, p < .05$]. Kontrol grubunun ön-test ve son-test ortalamaları incelendiğinde son-testte öğrencilerin akademik başarılarında ön-testte göre 50 % düzeyinde artış olduğu gözlemlenmiştir.

3. Alt problem: Sosyal Bilgiler Dersinde deney grubunun ön test ile son test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen bulgular analiz edildikten sonra Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Test Sonuçlarına Göre Deney Grubunun Bağımlı t-Testi Sonuçları

Test	<i>N</i>	\bar{X}	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ön-Test	34	10.11	3.37	33	-16.989	.000
Son-Test	34	17.44	2.15			

Tablo 3’deki veriler incelendiğinde deney grubunun ön-test ve son-test sonuçları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur [$t(33) = -16.989, p < .05$]. Bu sonuçlara göre türkü destekli etkinliklerle ders işlenen deney grubundaki öğrencilerin “Yaşadığımız Çevre” ünitesindeki akademik başarıları ön-test sonuçlarına göre son-testte yaklaşık 70 % artmıştır.

4. Alt problem: Sosyal Bilgiler Dersinde “Yaşadığımız Çevre” ünitesiyle ilgili son test sonuçlarına göre kontrol grubu ile deney grubu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen veriler Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Gruplara Göre Son Test Bağımsız t-Testi Sonuçları

Grup	<i>N</i>	\bar{X}	<i>Ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Kontrol	33	15.63	2.75	65	3.339	.001
Deney	34	17.44	2.15			

Son-test sonuçlarına göre kontrol ve deney gruplarının akademik başarı durumları Tablo 4’de verilmiştir. Tablo 4’de verilen bilgilere göre deney ve kontrol gruplarının akademik başarıları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir [$t(65) = -3.339, p < .05$]. Elde edilen anlamlı farklılık deney grubunun lehine gerçekleşmiştir. Son test sonuçlarına göre deney grubunun akademik başarı ortalaması ($\bar{X} = 17.44$), kontrol grubunu akademik başarı ortalamasından ($\bar{X} = 15.63$) daha yüksek olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde akademik başarılarını arttırmada türkü destekli sınıf içi etkinliklerin etkili olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkülerin eğitim ve öğretimde kullanılmasının yararlı olacağı kanısı doğrultusunda bu araştırma yapılmıştır. Türküler elbette ki eğitim materyali olarak üretilmemiştir, ancak her türkü içinde bulunduğu dönemle ilgili bilgi içermekte, bir görüş yansıtmakta ve dikkatlice bir çalışmayla döneminin yeniden inşa edilmesine fırsat vermektedir. Bu nedenle sadece sosyal bilgiler dersinde değil ilkökul programındaki diğer derslerde de türkülerden yararlanmak mümkündür.

İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde “Yaşadığımız Çevre” ünitesinde, ünitenin içerdiği konular doğrultusunda türkülerden yararlanılmış ve bu türkülerle sınıf içi etkinlikler düzenlenmiştir. Bu çalışmada “Yaşadığımız Çevre” ünitesinin seçilmesinin temel nedeni insanlar yaşadıkları yerlere özgü türküler yakmışlardır. Türkü destekli etkinliklerin bu konu için çok uygun olacağı düşüncesiyle bu ünite seçilmiştir. Bu çalışmada türkü destekli etkinliklerle uygulama yapılan deney grubunun kontrol grubundan daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum her konu ya da diğer alanlar için geçerli bir durum değildir. Elde edilen sonuçlar yalnızca seçilen ünite ve deney grubuyla sınırlıdır. Bu nedenle öncelikle türkü destekli dersin yapılabilmesi için konunun uygunluğuna bakılması gerekir. İşlenecek konunun ve ünitenin türkü destekli etkinliklerle ders çalışmaya uygun olması durumunda türkünün akademik başarıyı arttırmada etkili olduğu görülmüştür. Yapılan uluslararası çalışmalarda öğrencilerin akademik başarılarına şarkının etkisinin incelenmiş öğrencilerin akademik

başarılarında artış olduğu tespit edilmiştir (Cooper, 1998; Humphries, Bidner ve Edwards, 2011; Michener Reed ve Fishoff, 2012; Hnes,2010; Braynt, Marian, Kymberiey ve Vega, 2003).

Türkülerin oluşturuldukları döneme ait bilgiler içermesi nedeniyle özellikle tarih ve coğrafya konularıyla ilgili sosyal bilgiler derslerinde bir kaynak olarak kullanılabilir. Türküler öğrencilerin hayal güçlerini ve ilgilerini aktif tutabilir. Türküler sayesinde öğrencinin ilgisi uyandıktan sonra birçok öğretim yöntemi başarıyla uygulanabilir. Bu nedenle türküler bir öğretim stratejisi ya da stratejilere yardımcı bir etkinlik olarak kullanılabilir. Harris (2004) de benzer bir şekilde şarkıların bir öğretim materyali olarak kullanılmasının öğrencilerin ilgilerini uyandırmakta son derece etkili olabileceğini vurgularken müziğin bütün öğrenci gruplarını kucakladığına dikkati çekmektedir.

Türkülerin çeşitli toplum kesimleri tarafından üretilmesinin sosyal bilgiler dersinde farklı bakış açılarının kazandırılmasının ve sosyal bilgiler konularının öğretiminde farklı yaklaşımların kullanılmasına etkili olacağı düşünülebilir. Sosyal bilgiler dersinde sınıf içi katılımın aktif olarak sağlanabilmesi için öğrencilerin ilgi duyacağı etkinliklerin kullanılması gerekmektedir. Müzik (Türkü) herkesin ilgisini çeken birlikte hareket etme imkanı veren bir etki alanına sahiptir. Sanchéz (2007), Moore (2007), White ve McCormack (2006) yapmış oldukları araştırmalarda müzik destekli yapılan sınıf içi etkinliklerin öğrencilerin sosyal bilgiler derslerinde, öğrencilerin daha yüksek düzeyde düşünme ve sorgulama yapabilmelerini sağladığı belirlenmiştir. Ayrıca öğrenciler müzik destekli etkinliklerle işlenen derslerin eğlenceli olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan bu araştırmalarda müziğin, öğrencilerin sosyal bilgiler derslerindeki akademik başarılarının yanında bir sosyal problemi farklı bakış açılarından inceleyebilmelerine ve kendi görüşlerini daha etkili bir biçimde ifade etmelerine de yardımcı olduğu gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak türküler yaşadığımız çevrede üretilen, yaşantılarımızın ve kültürümüzün müzik eşliğinde anlatıldığı değerlerimizdir. Türküler, türkü dinleyen insanlarda farklı ufuklar açan, insanların hayal dünyalarını genişleten, türkülerde anlatılan olaylardan insanların kendilerine bir pay çıkarmasını sağlayan bir kültür unsurudur. Bu nedenle türkü destekli sınıf içi etkinlikler ile eğitim ve öğretim ortamında türkülerin kullanılması öğrencilerin derse aktif katılımını ve sosyal bilgiler dersinde akademik başarılarını arttırmıştır.

KAYNAKÇA

- Braynt, J., Marian, S., Kymberley, J., & Vega, J. (2003). *Increasing math achievement through use of music*. (Ed 478 919). 19 Mart 2013'te alındığı yer <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED478919.pdf>
- Cooper, B. L. (1998). Teaching with popular music resources: A bibliography of interdisciplinary instructional approaches. *Popular Music & Society*, 22(2), 85-115.
- Eady, I. L. ve Wilson, J. D. (2007). Restructuring music's role in the middle school curriculum. *College Student Journal*, 41(1), 239-241.
- Hailat, S., Khasawneh, S., Shargawi, S., Jawarneh, M. ve Alshudaifat, S. (2008). Human resource education: Does listening to music during instruction affect Jordanian secondary students' academic achievement? *International Journal of Applied Educational Studies*, 2(1), 1-12.
- Hallam, S., ve Price, J. (1998). Can the use of background music improve the behavior and academic performance of children with emotional and behavioral difficulties? *British Journal of Special Education*, 25(2), 88-91.
- Harris, R. B. (2004). Middle Schoolers and the blues. *Social Studies*, 95(5), 197-200.
- Hines, S. J. (2010). Name that word: using song lyrics to improve the decoding skills of adolescents with learning disabilities. *Teaching exceptional students*, 43(1), 16-21.
- Humphries, C.A., Bidner, S., ve Edwards, C. (2011). Integrated Learning with Physical Education and Music. *The Clearing House*, 84(5), 174-179.
- Levy, D. L. ve Byrd, D. C. (2011). Why can't we be friends? Using music to teach social justice. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 11(2), 64-75.
- Michener, D., Reed, H. ve Fishoff J. (2012). Surprising insights: literacy and music. *Alifornia Reader*, 45(3), 25-32.
- Moore, J. R. (2007). Popular music helps students focus on important social issues. *Middle School Journal*, 38(4), 21-29.

Palmer, J. ve Burroughs, S. (2002). Integrating children's literature and song into the social studies. *The Social Studies*, 93(2), 73-78.

Rideout, V. J., Foehr, U. G. ve Roberts D. F. (2010). *Generation M² media in the lives of 8- to 18-year olds*. California: Kaiser Family Foundation

Sánchez, R. M. (2007). Music and Poetry as social justice texts in the secondary classroom. *Theory and Research in Social Education*, 35(4), 646-666.

Ulusoy, K. ve Gülüm, K. (2008). Sosyal bilgiler dersinde göç konusunun işlenişinde halk türkülerinin kullanılması (örnek bir çalışma). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 112-127.

Waller, L. ve Edgington, W. D. (2001). Using songs to help teach the civil war. *The Social Studies* 92(4), 147-150.

White, C. ve McCormack, S. (2006). The message in the music: popular culture and teaching in social studies. *Social Studies*, 97(3), 122-127.

AZERBAIJAN BESTECİLERİNİN ESERLERİNDE VİYOLONSELİN YERİ

Leyli Akbarova¹

ÖZET

Bu araştırmada, Azerbaycan bestecilerinin eserlerinde yaratıcılığın sadece Azerbaycan sınırlarında değil, O'nun sınırlarından uzaklarda da yapıldığı, yabancı araştırmacıların araştırma objesi olarak belirlenmiştir. Azerbaycan müziğinde viyolonsel alanında yazılan ilk besteler, ilk Profesyonel Besteci Asaf Zeynalı tarafından 1920-1930 yılları arasında yazılmıştır. Bu eserlerin başında “Koyunlar”, “Mugamsayağı” ve “Ninni” gelmektedir.

Azerbaycan bestecileri yazdıkları eserlerin temaları üzerinde viyolonsel için de eserler bestelemişlerdir. Bu besteciler; Süleyman Aleskerov, Fikret Amirov, Sabir ALiyev, Musa Mirzoyev, Tofik Bakihanov, Vasıf Adıgözelov, Firengiz Alizade ve Oktay Zülfigarov'dur. Sonuç olarak bu araştırmada, Azerbaycan bestecilerinin eserlerinde viyolonsel yerinin anlaşılabilmesi ve Azerbaycan bestecilerine ait eserlerin tarihçesinin doğru algılanabilmesi için yapılabilecekler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Viyolonsel, Asaf Zeynalı, Konçerto, Sonat, Azerbaycan Besteleri.*

PLACE OF VIOLONCELLO IN AZERBAIJAN COMPOSERS WORKS

ABSTRACT

In this study, the creativity of Azerbaijan music was the object of research not only in Azerbaijan. Foreign researchers showed interest in this field as well. The first compositions of violoncello music was written by the first professional composer Asaf Zeynally between years of 1920-1930. They are known as “Koyunlar”, “Mugamsayagi” and “Ninni” When the composers of Azerbaijan created compositions, they also composed the main theme for the violoncello at the same time. These composers are Suleyman. Aleskerov, Fikret Amirov, Sabir Aliyev, Musa Mirzoyev, Tofik Bakihanov, Vasif Adigozalov, Firengiz Alizadeh Oktay Zulfugarov. The conclusion: In this study the place of violoncello in the works of Azerbaijan composers and history of the pieces of Azerbaijan composers were investigated.

Keywords: *Cello, Asaf Zeynally, Concerto, Sonata, Azerbaijan compositions.*

¹ Trakya Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde, yaylı çalgılar ailesinden viyolonsel, fiziksel olarak gelişimi yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Viyolonsel 15. Yüzyıldan 18. Yüzyılın yarısına kadar süren proseslerden geçerek ve gelişim de göstererek, yerini keman ailesinin bir üyesi olarak oturtmuştur. Özellikle İtalya'da halk şenliklerinde ve bayramlarda viyolonsel, atası viyola da gamba olarak kullanılmıştır.

Viyolonsel, viyola da gambadan farklı olarak, daha çok, kuvvetli teknik olanaklara, zengin ve kuvvetli ses rengine sahip olmuştur. Viyolonsel gelişim tarihinde önemli yer tutan yaylı ustaları ailesi; Amati, Gvarneri ve Stradivari, viyolonsel aletinin hangi ağaçtan yapılmasında ve viyolonsel ayrı ayrı parçalarının ölçülerinin oturtulmasında, çok büyük rol oynamışlardır. A. Stradivari 18. Yüzyılın sonlarında viyolonsel aletini birçok yeni değişiklikler yaparak bugün kullanılan haline getirmiştir. Ünlü Alman viyolonsel sanatçısı Golterman'ın 1862 yılında yaptığı bir takım viyolonsel üzerindeki yenilikler ile 19.yüzyılın sonunda viyolonsel, büyük konserlerde ve orkestranın gelişimde son çağdaş hali ile daha da ileriye doğru bir adım atmıştır. Viyolonsel gelişimi ile beraber bestecilerin, viyolonsel için yazmış olduğu eserlerin repertuarı genişlemiş ve icracılık daha da kendini göstermeye başlamıştır. Viyolonsel için en belirgin örnekler; J. S. Bach'ın ve L.Boccherini'nin ve J.Haydn'nin bestelediği eserlerdir. Viyolonsel tarihinde, viyolonsel icra yönünden gelişmesi, müzik okullarında gözle görülür biçimde yoğunlaşarak, evrensel olarak dünyaca tanınmaya ve müzisyenler tarafından tercih edilmeye başlanmıştır.

Viyolonsel tarihinde önemli yer tutan büyük müzisyenler arasında; S. Kozolupov ve A. Ştrimmer, viyolonsel icracılığında temel taşları oturatarak, yeni nesil müzisyenlerinin, icracılık alanındaki çalışmalarına önderlik etmişlerdir. Bu iki önemli isim; Viyolonsel alanında ve icracılıkta yapmış oldukları bütün çalışmaları toparlayarak, Leopold Rostropoviç'e ve sonra O'nun oğlu olan Mstislav Rostropoviç'e aktarmışlardır. 1924 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin büyük sanatçısı; Ü. Hacıbeyli tarafından, viyolonsel sanatçısı L. Rostropoviç, Azerbaycan Devlet Konservatuarına davet edilmiştir. L. Rostropoviç Azerbaycan Devlet Konservatuarı'nın viyolonsel alanında ilk temel taşı oturtmuştur. Konservatuar'da viyolonsel bölümü, 'O'nun gelmesiyle faaliyete başlamıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti müzik kültüründeki gelişmeler ile icracılık alanındaki gelişmeler, paralel olarak kendini göstermektedir. Enstrümantal müzik alanındaki gelişmeler,

yaylı çalgılar ailesinden viyolonsel in icracılık ve teknik özelliklerini de geliştirmiştir. Ünlü viyolonsel sanatçısı L.Rostropoviç, Azerbaycan'da ilk yaylı çalgılar kuartetini kurmuştur. Bu kuartet ile paralel olarak profesyonel anlamda eğitim verdiği viyolonsel alanındaki ilk öğrencileri; Asaf Zeynallı, Alekper Daşdamirov'dur. Bu iki ismin, Azerbaycan viyolonsel sanatında çok önemli yerleri vardır. Azerbaycan'da viyolonsel alanında, icracılık ve profesyonel anlamda öğrenci yetiştirme alanında önemli isimlerden bazılarını belirtmek gerekirse; V. Anşeleviç, İ. M. Turiç, ve A. S. Svarts gibi viyolonsel sanatına emek veren sanatçı ve eğitimciler olduğunu görürüz. Bunların dışında dikkat çekici nitelikte vurgulanması gereken isim, ünlü viyolonsel sanatçı ve öğretmeni Prof. Sabir Aliyev'dir .

İlk olarak V. Anseleviç'in sınıfında okumuş, daha sonra İ. M. Turiç'in viyolonsel sınıfında eğitimini tamamlayarak zirveye tırmanan Aliyev, Azerbaycan viyolonsel okulunun kurucusu ve viyolonsel sanatçısı olarak eşi bulunmaz bir müzik tarzına sahiptir.

Azerbaycan bestecileri viyolonsel için birçok konçerto, sonat, piyano eşlikli parçalar ve oda müziği parçaları bestelemişlerdir. Bu eserleri viyolonsel dalında ve icracılığında eğitim gören viyolonselciler repertuarlarına ve konser programlarına almaktadır. Bu önemli eserlerin bestecileri Oktay Zülfigarov, Vasıf Adıgüzelov, Süleyman Aleskerov, Sevda İbrahimova, Azer Rzayev, Eşref Abbasov, Nazim Aliverdibeyov, Aziz Azizli, Tofik Bakihanov, Firengiz Alizade, Bariz Zeydman, Dilara Kerimova gibi önemli isimlerdir.

Hazırlanan bu araştırmada, Azerbaycan Cumhuriyeti bestecilerinin eserlerinde, viyolonsel in önemi ve icracılığı tüm detayları ile sunulmuştur. Azerbaycan bestecilerinin eserlerindeki yorum ve eserlerin form olarak yapısının incelenmesi ile viyolonsel in önemi açıklanmıştır. Azerbaycan'da viyolonsel sanatçıların icralarının viyolonsel sanatına getirmiş olduğu yenilikler ve yapmış oldukları çalışmalar bu araştırmada anlatılıp, viyolonsel sanatı tanıtılmıştır. Sonuç olarak bu araştırmanın Azerbaycan dışındaki ülkelerde viyolonsel eğitimi gören müzisyenlere bu konuda ışık tutması hedeflenmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Azerbaycan bestecilerin yazdığı konçerto, sonat ve piyeslerde, viyolonsel in müzikal olarak önemini tespit etmek amacıyla bu araştırma yapılmıştır. Bu eserlerin daha kolay, açık bir şekilde çalınabilmesini sağlamakla beraber, Azerbaycan bestecilerinin kişiliğini ve müzikal stilini

daha bilinçli bir şekilde kavranması bu araştırmada sağlanmıştır. Araştırmanın evrenini, Azerbaycan bestecilerinin bestelediği tüm eserler, örneklemini ise, Azerbaycan bestecilerinin, viyolonsel için besteledikleri eserler oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular ve örnekleminin doğrultusunda Azerbaycan bestecilerinin eserlerinin daha iyi anlaşılması, viyolonsel rolü ile müzik stillerinin uygun ve doğru yorumlanmalarına önemle dikkat edilmiştir.

Veri Toplama ve Aracı

Araştırmada, alan tarama yöntemi uygulanmış, ayrıca konuyla ilgili olarak Azerbaycan bestecilerinden bir kaçı ile görüşülerek veriler toplanmıştır. Bestecilerin eserlerinin notaları kullanılmış ve Azerbaycan bestecilerinin yazdıkları kitap ve makalelerden yararlanılmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Toplanan bilgiler ve uzman şahıslarla yapılan çalışmalar sonucunda, Azerbaycan bestecilerinin viyolonsel için yazdığı eserler, kitaplar ve gazete makaleleri incelenmiştir. Viyolonsel bu eserlerdeki önemi, tüm detayları ile iyi bir şekilde çözümlenmiş ve yorumlanmıştır., Azerbaycan Cumhuriyeti'nde viyolonsel gelişimi ve Azerbaycan bestecilerinin viyolonsel için bestelediği eserlerin icrasına yönelik teknik incelemeler, viyolonsel icracılarına yararlı olabilecek düzeyde açıklanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Azerbaycan bestecilerinin eserlerinde viyolonsel öneminin gösteren bu araştırma, viyolonsel sanatının Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Konservatuarı'ndaki ilk kuruluş yıllarından başlayarak anlatılmıştır. Azerbaycan Devlet Konservatuarı'nın kurulması ve gelişmesinde, eğitim sürecinin düzenlenmesinde, genellikle konservatuvarın müzik yaşamında; dahi besteci, akademisyen, 1939-1948 yıllarında da rektör olan ve dünyada çok iyi tanınan, Ü. Hacıbeyli' nin önemli rolü olduğu belirlenmiştir. Araştırmada, kurulduğu tarihten itibaren Azerbaycan Devlet Konservatuarı'nda, öğretim sürecinde geleneksel Avrupa müziği ile birlikte, ulusal müzik mirasının öğrenilmesine büyük önem verildiği gözlenmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Avrupa eğitiminin gelişimi, müzik kadrolarının yetiştirilmesi ve icracılık kültürünün oluşumu bilhassa Azerbaycan Devlet Konservatuarı'nın içinde gerçekleştirilmiştir. Bu arada Azerbaycan Devlet Konservatuarı'nın gelişiminde Rusya'nın S.Petersburg (Leningrad) ve Moskova şehirlerindeki konservatuarlarından mezun olan müzisyenler ve eğitimcilerden; İ. Buzdağı, M. Presman, L. Rostropoviç, B.

Karagiçev, L. Ab, S. Bretanitski, G. Şaroyev, L. Rudolf, N. Çumakov, M. Brenner, B. Zeydman ve birçok önemli müzisyenin hizmeti olmuştur. 1925 yılında; Üzeyir Hacıbeyli, Devlet Konservatuvarı'na Azerbaycanlı öğrencilerinin, Avrupa enstrüman üst düzey icra üslubun ve klasik müzik geleneklerini tam benimsemeleri için ünlü viyolonsel sanatçısı Prof Leopold Rostropoviç' i davet ettiği bilgisi bulunmuştur. Leopold Rostropoviç'in Bakü'ye ilk gelişi 1914 yılında olmuştur. Sanatçı, hayır konserlerinde başarıyla çıkış yaparak senfonik orkestranın yaylı çalgılar grubunun içinde yer almıştır. O'nun repertuar seçimi ve mükemmel sanatı dinleyicilerin dikkatini çekmiştir. Leopold Rostropoviç'in Azerbaycan Devlet Konservatuvarı'nda çalışması tarihi bir olay olarak makalelere geçtiği gözlemlenmiştir.

1930-1941 yılları, Azerbaycan viyolonsel sanatının gelişmesi için yeni bir aşama olmuş ve müzik kadrolarının kontenjanı artırıldığına dair incelemeler yapılmıştır. 1966 yılında viyolonsel alanında eğitimci olan F. Guluzade aynı zamanda Üzeyir Hacıbeyli adına Azerbaycan Devlet Senfoni Orkestrası'nın viyolonsel grubuna alınmış ve grup şefi çalışmıştır. Viyolonsel sanatçısı Azerbaycan'ın çeşitli yerlerinde solo konserler vermiştir. Azerbaycan Devlet Konservatuvarı Yaylı Bölümü'nün gelişmesine yol açan etkenlerden biri de diğer cumhuriyetlerin müzik eğitim kurumları ile sanatsal ilişkileri olmuştur.

Dünyaca ünlü viyolonsel sanatçısı Mstislav Rostropoviç'in Azerbaycan Cumhuriyeti'nin viyolonsel sanatının gelişmesinde Bakü'de yaptığı ücretsiz masterclass derslerinin büyük etkisi olmuştur. Bu arada Bakü'de dünyaya açılan önemli müzisyen Mstislav Rostropoviç'in masterclass derslerinin tarihi çok eskiye dayanmaktadır (1964). Bu masterclass derslerinin kaynakları incelendiğinde "Sovetskaya Kultura"(Sovyet Kültürü) gazetesinin 23 Mayıs 1964 tarihli sayısından bir parçayı göstermek uygundur. Büyük sanatçı:

"Azerbaycanlı dostlarım beni çok faydalı, içten bir teklifle karşıladılar: Üzeyir Hacıbeyli adına Azerbaycan Devlet Konservatuvarı viyolonsel sınıfı eğitimi alan öğrenciler için, açık ders vermek teklifi.... Ben kendim için sevindirici bir olay keşfettim. Meğer, Azerbaycan Devlet Konservatuvarı viyolonsel sınıfının, oldukça yüksek mesleki ve sanatsal düzeyi varmış. Bu işte, benim büyük dostum, büyük eğitimci ve müzisyen, Azerbaycan Devlet Konservatuvarı viyolonsel Bölümü Başkanı Sabir Aliyev'in büyük katkıları inkâr edilemez. Büyük bir istekle sadece onu vurgulamak isterim ki viyolonsel çalan öğrencilerle çalışırken, benim Azerbaycanlı dostum,

viyolonsel sanatının en gelişmiş yeniliklerinden, kazançlarından ve bulgularından faydalanmıştır.” demiştir.

1960 yılında Azerbaycan Devlet Konservatuarı'nda oda müziği sınıfı oluşturulmuştur. Bu oda müziği sınıfının oluşturulması Azerbaycan Devlet Konservatuarı öğretim sürecini önemli ölçüde zenginleştirmiştir. Çeşitli genç müzisyenlerde icracılık sanatının sırlarına ulaşabilmek isteği hayata geçmiş, çeşitli oda müziği toplulukları oluşturulmuştur. Öncelikle Azerbaycan Devlet Konservatuarı Oda Müziği Bölümü'ne İ. M. Turiç başkanlık etmiştir. İ. M. Turiç 1937 yılında P.İ Çaykovsky adına Moskova Devlet Konservatuarı'na profesör S.M.Kozolupov' un sınıfını bitirmiştir. 1940 yılında M. İ. Yampolsky' nin doktora sınıfından mezun olan İ. M Turiç çok başarılı viyolonsel sanatçısı olarak kendisini icracılık faaliyetine adanmıştır. İ.M. Turiç' in katılımıyla gerçekleştirilen oda müziği konserleri sürekli olarak dinleyiciler tarafından büyük ilgi görmüştür. 1947 yılından itibaren Azerbaycan Devlet Konservatuarı' nda Yaylı Çalgılar Bölümü faaliyete başlamıştır. Burada İ. Turiç, viyolonsel alanında ders vererek, bir takım yetenekli viyolonsel icracıları yetiştirmiştir. Sabir Aliyev, İ. M. Turiç' in en sevimli öğrencisi ve O'nun gururu olmuştur. Sabir Aliyev'in virtüöz teknik olanakları, viyolonsel ses kalitesini zarif bir üslupla birleştirmesi, serbest ve derin bir müzik stilinde her bir eserde değişik anlatımı, duygusal ve özellikle lirik bir tarzda dolgun müzik duyumu, O'nun yüksek müzik medeniyetinin bir göstergesidir. Kendisi, viyolonsel sanatçısı olarak Azerbaycan'da çok erken yaşta tanınmıştır.

Viyolonsel ekolünün kurucusu Sabir Aliyev viyolonsel sanatının gelişmesine yol açmış ve klasik viyolonsel ekolünün oluşmasını sağlamıştır. Sabir Aliyev'in icracılık ve pedagojik alanlarındaki çalışmaları birbiriyle paralel gitmiştir. Sabir Aliyev'in viyolonsel sanatındaki geniş kapsamlı çalışmaları, Azerbaycan'da o döneme kadar artık oluşmuş viyolonsel icracılığında karakteristik özellikler hakkında fikir oluşturmuştur. Bunlar Sabir Aliyev'in icrasının parlaklığı ve mütevazı dolgunluğu, ses kültürü ve virtüöz ustalığına bağlı olan özelliklerdir.

Sabir Aliyev'in müziğinde parlak virtüözlük ve müzikal icracılık birbirini tamamlamıştır. Serbestlik ve yüksek beceri, O'nun icrasına has bir özelliktir. Sabir Aliyev'in icracılık üslubu, Azerbaycan müziğinde viyolonsel tekniğine birçok yenilik getirmiştir. O, viyolonsel tekniğinde pasajlar, kromatikler, ikili notalar, Akorlar, flajoletler, "arco" ve "pizzicato" tekniklerini birleştirmiştir. Ayrıca, zarif "atlanan ştrihleri" geniş bir şekilde kullanmıştır. Azerbaycan'da halk müziği üzerine viyolonsel ve piyano için

repertuar ilk kez Sabir Aliyev tarafından oluşturulmuştur. 20. yüzyılın büyük viyolonsel sanatçısı olan Sabir Aliyev viyolonsel pedagojisinde kendini kanıtlamıştır. O, viyolonsel icracıları için yedi parçadan oluşan kitabı yazmıştır. Bu kitap, hiç şüphesiz ki, müzik ve metodik değere sahiptir ve viyolonsel edebiyatının metodik pedagoji tarzlarının gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu kitap, 1971 yılında "Azərneşr Yayınevi"ne ışık tutmuştur. Ayrıca bu kitap, çocuk müzik okullarının, küçük viyolonsel icracıları (3-4'üncü sınıf öğrencileri) için tasarlanmıştır. İracıların, özellikle de küçük viyolonsel icracılarının ulusal ruhta yetiştirilmesi için ve çocukların Azerbaycan müziği ile eğitmek için bu kitap, 1971 yılında oluşturulması son derece yerindedir. Ayrıca bu kitap, Azerbaycan müziğinde viyolonsel sanatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Sabir Aliyev kendi parçalarında viyolonsel zengin icracılık imkânlarını geniş bir şekilde kullanmıştır. Sabir Aliyev'in büyük viyolonsel sanatçısı olması, bu kitapta viyolonsel teknik - virtüöz ve müzikal özelliklerini kapsamlı olarak uygulamıştır. Kitap, hem mesleki teknik alışkanlıkların geliştirilmesi (örneğin, "On Dört") hem de müzik icracılık amaçlarını sağlamaya yöneliktir. Sabir Aliyev, bu iki yönü birbiriyle birleştirmeye başarmıştır.

Örnek 13 :Sabir Aliyev'in viyolonsel ve piyano için yazdığı kitabından "On Dört" isimli parçadan bir kesit

ОН ДӨРД 2. ЧЕТЫРНАДЦАТЬ 3

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tanınmış bestecisi Tofik Bakihanov'un yazdığı viyolonsel için 1 no'lu konçertosu viyolonsel repertuarının değerli bir eseridir. Konçertonun müzik dili, parlak renklerle, tutkulu melodik gelişim ve duygusal dolgunluğu ile akılda kalan bir eserdir. Besteci, bu eserle Azerbaycan Müziğinde, konçert enstrümantal tarzı alanını zenginleştirerek özgün ses rengi ile, müzik dilinin parlaklığını yaratmıştır. Tofik Bakihanov'un, viyolonsel ve senfonik orkestra için 1 no'lu konçertosu, Sabir Aliyev'e ithaf edilmiştir. Azerbaycan'da bu konçertonun ilk icracısı da S. Aliyev'dir. Genellikle besteci, eserlerini yaratırken hangi sanat dalında olursa olsun, çoğu zaman özel olarak belli bir sanatçıya ithaf etmiş ve eserin varoluş sürecinde bu icracılarla yapılan çalışmalar çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir. Tofik Bakihanov aynı zamanda orkestranın teknik ve müzikal özelliklerini iyi bilmektedir. Orkestra enstrümanlarının kullanım yöntemleri,

orkestra renklerinin uyumu ve ayrı ayrı enstrümanlar arasındaki ahenklik, O'nun viyolonsel ve senfonik orkestra için 1 no'lu konçertosuna orijinallik ve parlaklık vermektedir. Eserde, viyolonsel in yorumculuk prensiplerinden, ses genişliğinden, teknik olanaklarının ustaca kullanılması açık görülmektedir. Viyolonsel ve senfonik orkestranın enstrümanlarının icrası ve tını özelliklerini derin bilen besteci T. Bakihanov viyolonsel ile orkestrayı abartılı bir şekilde uzlaştırmış, eserin gidişatında her iki kombinasyonun sağlam birliğini başarmıştır. Viyolonsel ile orkestrası için 1 No'lu konçertosu e-moll (mi minör) tonalitededir. Viyolonsel solosu ile senfonik orkestra için yazılmış bu konçerto virtüöz karakterinde yazılmış bir eserdir. Tofik Bakihanov, klasik enstrümental tipi konçerto tarzı için karakteristik olan başlıca özellikleri, solist ile orkestranın yarışması, karşılaştırması ve viyolonsel solusunun parlaklığını yansıtmıştır.

Tofik Bakihanov'un, Viyolonsel ve senfonik orkestra için 1 no'lu konçertosu; ilk kez Moskova'da Prof. S. Knuşevitsky'nin icrasında, sonra ise Bakü'de Prof. S. Aliyev'in icrasında yorumlanarak, büyük başarı kazanmıştır. Sonraları ise, viyolonsel konçertosunun dikkat çekici ve başarılı açıklamasını bestecinin yapması ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ünlü viyolonsel ustalarından biri olan, Prof. Eldar İskenderov icra etmiştir. Tofik Bakihanov'un 70. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen konserde bu eseri, sanatçı Eldar İskenderov tarafından ustalıkla sergilenmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti viyolonsel sanatçısı Eldar İskenderov, besteci olmamasına rağmen, viyolonsel müfredatına birçok viyolonsel için eserler düzenleyerek katkıda bulunmuş ve zenginleştirmiştir. Özellikle solo viyolonsel için hazırladığı 7 adet klasik Azerbaycan makamları kitabı, bu alanda viyolonsel müfredatına çok büyük bir değer olarak katkıda bulunmuştur. Kitabın içinde; viyolonsel sanatçıları için hem teknik yönden, hem de icra yönünden makamların sergilenişi detaylı bir biçimde Eldar İskenderov tarafından anlatılmıştır. Bunların dışında da diğer önemli Azerbaycan bestecilerinin viyolonsel için besteledikleri eserler ve bu eserlerin ilk icracılarının isimleri araştırmada maddeler halinde gösterilmiştir:

1. Ü.Hacıbeyli (1885-1948)-"Arşın Mal Alan" Operası'nı 1913 yılında yazmıştır. Eldar İskenderov, bu operadan "Gülçehre'nin Nalesi"ni viyolonsel için aranjmanını yapmış ve kendisi ilk icrasını seslendirmiştir.
2. Ü.Hacıbeyli "Köroğlu" Operasını 1936 yılında yazmıştır. Besteci B.Zeydman, "Köroğlu" Operası'ndan "Nigar'ın Aryası'nın 1940 yılında viyolonsel için varyasyonlarını yazmıştır. Bu varyasyonların viyolonsel için viyolonsel sanatçısı ve öğretmeni V.Anşeleviç, aranjmanını yapmıştır. Eseri

ilk icrasını da V.Anşeleviç gerçekleştirmiştir.Eserin Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyosu'nda ilk kaydını 1951 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Halk Sanatçısı,viyolonselci S.Aliyev ve Piyanist E.Aliyeva gerçekleştirmiştir.

3. M.Magomayev (1885-1937)-1916 yılında “Şah İsmail” Operası'nı yazmıştır. Besteci/Viyolonselci A.Ş.Şvarts bu operanın temalarını esas alarak viyolonsel için “Fantezi”yi aranjman yapmıştır. Bu eserin ilk icrası kendisine aittir. Bu eseri icra eden diğer Azerbaycan'ın ünlü viyolonsel sanatçıları, İ.Turiç,S.Aliyev,F.Gülüzade,K.Paşazade'dir.

4. A.Badalbeyli (1907-1976)-“Kız Kalesi” baletini 1940 yılında yazmıştır. Besteci/Viyolonselci A.S.Şvarts, bu balenin temalarını esas alarak, viyolonsel için “Prelüd ve Dans”ı aranjman yapmıştır. İlk icrasını kendisi gerçekleştirmiştir. Daha sonra İ.Turiç,S.Aliyev, ve E.İskenderov eserin icralarını gerçekleştirmişlerdir.

5. Gara Garayev (1918-1982)- Alban halk ezgilerini esas alarak, keman ve piyano için 1949 yılında “Alban Melodiya”sı eserini yazmıştır. Daha sonra besteci 1952 yılında bu melodiyadan istifade ederek senfoni orkestra için “Alban Rapsodiyası”nı yazmıştır. Bu eseri temel alarak E.İskenderov viyolonsel için aranjman yapmıştır.

6. A.Rzayev (1930)- 1973 yılında “Düşünce” eserini yazmıştır. Bu eserin ilk icracıları Rasim Abdullayev,Yuri Abdullayev ve daha sonra Eldar İskenderov tarafından gerçekleştirilmiştir.

7. S.İbrahimova (1939)-“Azizlerimin Hatırasına” isimli peşpeşe viyolonsel için parçaları 2005 yılında yazmıştır. İlk icrası 2005 yılında Eldar İskenderov tarafından yapılmıştır.

8. Besteci Süleyman Aleskerov tarafından viyolonsel ,piyano ve senfoni orkestrası için konçerto yazılmıştır.Eserin ilk icracıları S.Aliyev (viyolonsel) ve E.Aliyeva (piyano) olmuştur.

9. Besteci B.Zeydman tarafından viyolonsel için konçerto yazılmıştır. Eserin ilk icrası,V.Anşeleviç tarafından yapılmıştır.

10. Besteci O.Zülfügarov,viyolonsel ve senfoni orkestrası için 1 No'lu ve 2 No'lu konçertoyu bestelemiştir.2 No'lu konçertonun ilk icrasını Azerbaycan viyolonsel sanatçısı E.İskenderov gerçekleştirmiştir.

11. Besteci İ.Hacibeyov, keman, viyolonsel ve senfoni orkestrası için konçerto yazmıştır.

12. Besteci V.Adıgüzelov, viyolonsel ve senfoni orkestrası için konçerto bestelemiştir. İlk icrasını Eldar İskenderov yapmıştır.
13. Besteci M.İsrafilzade, dört viyolonsel için kuartet yazmıştır ve viyolonsel için eserler bestelemiştir.
14. Besteci B.Yermolayev, viyolonsel ve senfoni orkestra için konçerto yazmıştır. Ayrıca viyolonsel için sonat bestelemiştir.
15. Besteci F.Amirov, viyolonsel ve piyano için “Poem Monolog” ve “elegie” yi bestelemiştir.
16. Besteci A.Alizade, viyolonsel için “Poem” yazmıştır.
17. Besteci M.Ahmedov, viyolonsel için “Poem” bestelemiştir.
18. Besteci A.Azizli, viyolonsel için parça yazmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Azerbaycan Cumhuriyet’inde müzik ve icracılık kültürünün oluşumunda yaylı çalgılar ailesinden olan viyolonsel rolü ve yeri çok büyüktür. Batı Avrupa ve Rus kültürünün zemininde oluşan ve evriminin gelişimini tamamlayan viyolonsel sanatı günümüzde daha da gelişmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti’nde yeni sanatçılardan oluşan bir nesil yetişmektedir. Viyolonsel için besteciler oldukça zor, ilginç ve bir o kadar da renkli eserler bestelemiştir. Bütün bunların hepsi viyolonsel olan ilgiden ve ona verilen değerden kaynaklanmaktadır. Azerbaycan’da enstrümental müziğin çok gelişmesi ile ilgili olarak bestecilerin oda müziği tarzı alanında yaratıcılıkları oldukça yoğunlaşmıştır. 20. yüzyılda Gara Garayev, Cevdet Hacıyev’in ünlü yaylı kuartetleri yazmalarının yanı sıra, onların ardından Hayyam Mirzazade, Arif Melikov, Musa Mirzayev, Oktay Zülfügarov ve diğer besteciler oda müziğine alanında eserler besteleyerek, bu tarzı daha da geliştirmişlerdir. Tofik Bakıhanov, Hayyam Mirzazade, Arif Melikov, Musa Mirzayev’in yaylı kuartetleri, ve Oktay Zülfügarov’un trioları, F. Alizade, Cavanşir Guliyev, Eşref Abbasov, Oktay Zülfügarov, Süleyman Aliskerov, D. Kerimova, A. Azizli, N. Aliverdibeyov ve Tofik Bakıhanov’un viyolonsel için solo, sonat ve konçertoları ve ayrıca oda müziği eserleri Azerbaycan müzik sanatının en önemli eserleri arasındadırlar.

Azerbaycan Cumhuriyeti viyolonsel sanatının en önemli ve viyolonsel ilk tanıtılması ve icrasında, Azerbaycan müzik sanatının önemli mirasları arasında, Sovyet Birliği’nin Halk Sanatçısı viyolonsel ustası Prof. Sabir Aliyev, Azerbaycan tarihinde viyolonsel için yazılmış ilk konçerto ve

sonatların ilk icrasını gerçekleştirmiştir. Azerbaycan Devlet Konservatuarı'nda viyolonsel alanında ilk temel taşları oturtarak ismini viyolonsel tarihine kazımıştır. Viyolonsel için birçok çeşitli makaleler, denemeler yazılmıştır. Bu yazıları yazan değerli sanat bilimciler arasında, Elmira Abbasova, Zemfira Gafarova, Tamila Abdullayeva, Leyla Abdullayeva, Sabir Kerimov, Rena Safaralibeyova, Aida Hüseyinova, Şeyla Heydarova'nın; büyük viyolonsel sanatçıları Leopold ve Mstislav Rostropoviç'ler ve diğer viyolonsel için büyük eserler bestelemiş ünlü besteciler hakkında ve ünlü viyolonsel sanatçıları hakkında, bu araştırmaya faydalı olan bir çok yazıyı oluşturarak viyolonselini önemini bir kez daha vurgulamışlardır.

Ayrıca önemli bir hususu belirtmek gerekirse ünlü viyolonsel sanatçısı Eldar İskenderov'un da viyolonsel için yazdığı birçok makale ve kendisinin oluşturduğu yedi makamdan oluşan solo viyolonsel için kitabı ve diğer çalışmaları viyolonsel sanatında önemli bir yer tutmaktadır. Bu araştırmanın sonucu olarak, Azerbaycan müzik kültüründe viyolonselini önemini çok büyük olması, bestelenen eserler ve Azerbaycan Cumhuriyeti içerisinde düzenlenen yarışma ve konserlerden anlaşılabilir olup, viyolonselini Azerbaycan müziğindeki rolünü açık bir şekilde göstermektedir. 21. Yüzyılda viyolonsel sanatının, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde daha da güçlenip yeşereceği ve gelecek nesiller tarafından geliştirileceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abbasova, E. *Yaratıcı Gençlik, Tofik Bakihanov*, Azerbaycan Konservatuarı Yayınları, Bakü 1961.

Aktüze, İ. *Müziği Anlamak Ansiklopedik Müzik Sözlüğü*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003.

Aliyeva, F. "*F. Alizade'nin İpekyolu*" , The Village Voice Yayınları, Bakü 2000.

Aliyeva, H. *T. Bakihanov Müzik Düşünceleri*, Bilim Yayınları, Bakü 2006.

Aliyeva, M. *F. Alizade "Uyan" Viyolonsel için solo*, Müzik dünyası Yayınları, Bakü 2007.

Aliyeva, N. *Azerbaycan Müziğinde Çoksesliliğin Öğeleri Hakkında*, Azerbaycan Sanatı Yayınları, Bakü 1968.

Alizade, F. "*Müzik Güzellik Gerektirir*" ,(M. Kareva röportajı) , Müzik Akademisi Yayınları, Bakü 2002.

- Anonim, *Azerbaycan'da Müzik Eğitimi*, Muzgiz Yayınları, Moskova 1961.
- Çalışır, F. *Müzik Dili Sözlüğü*, Evrensel Müzik Evi Yayınları, Ankara 1996.
- Garaqızı, U. *Besteci Ömrü*, Ekspres Gazetesi, Bakü 2001.
- Gasımova, S. , Abdullayeva, Z. *Azerbaycan müzik Edebiyatı II*, (Ders Kitabı), "Bilim ve eğitim Yayınları", Bakü 2011.
- Guliyev, T. *Yaylı çalgılar için Azerbaycan Oda ve Enstrümantal Konser Müziği*, Bakü 1971.
- Guliyev, C. *Yo-Yo Ma*, Müzik Dünyası Dergisi, Bakü 2000.
- Guliyev, R. *Geçmişimizden Geleceğimize Eserlerini Yönelten Besteci*, Azerbaycan, Bakü 2000.
- Hacıbeyov, Ü. *Azerbaycan Devlet Konservatuvarı*, Azərneşr Yayınları, Bakü 1972.
- Hacıbeyov, S. "Büyük Müzik Bayramı", "Bakü Gazetesi", Bakü 1969.
- Hacıbeyov, Ü. *Topluluğun Doğumu*, Bakü İşçisi Gazetesi, Bakü 1970.
- Hasanova, C. *Tofik Bakıhanov - 70*, Tofik Bakıhanov Portresinden Çizgiler, ADPU Matbası, Bakü, 2003.
- Haydarov Ş. L.V. *Rostropoviç'in Hayatından Yeni Sayfalar*, Müzik Dünyası Yayınları, Bakü 2007.
- İsgandarov, E. *Asadullayev, A. Solo Viyolonsel için İşleme*, Ders Kitabı, 7 Klasik Azerbaycan Makamı, Elm ve Tahsil Yayınları, Bakü 2011.
- İsgandarov, E. *Mstislav Rostropoviç'le Geçen Unutulmaz Günler* Müzik Dünyası Yayınları, Bakü 2000.
- Kazımov, N. *Asaf Zeynalli*, Bilim ve Eğitim Ders Kaynağı, Bakü 2009.
- Mahmudova, G. *Üzeyir Hacıbeyov'un "Aşıqsayağı" Eserinde Ostinato Prensibi*, Müzik Dünyası Yayınları, Bakü 2005.
- Mammadova, R. *Azerbaycan Makamı*, Bilim Yayınları, Bakü 2003.
- Rostropovich, M. *Ustalığın Yükselişi*, Viyolonsel Yarışmasının Sonuçları, Müzikal Hayat Dergisi, Bakü 1966.
- Sadıhzade, G. *İsa Mesih Yılında Bliss Gazetesi*, Bakü 2000.
- Safran, D. *Yetenek, Sanat, İlham*, Azerbaycan Gençlik Gazetesi, Bakü 1969.

Say, A. Müzik Sözlüğü, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 2002.

----- Müzik Ansiklopedisi, Müzik Ansiklopedisi Yayınları,1.Cilt, Ankara 2005.

Sözer, V. Müzik Ansiklopedik Sözlük, Remzi Kitabevi, Geliştirilmiş Dördüncü Basım, İstanbul 1996.

Taktakishvili, O. Dostluk ve Sanat Bayramı, Doğu Şafağı Gazetesi, Bakü 1965.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ALGISI: STRATEJİK PLANLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Hilal TURAN** - Mustafa Lütfi ŞEN***

ÖZET

Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıkların ötesinde kadına ve erkeğe toplum tarafından yüklenen rol ve sorumlulukları ifade etmede kullanılan bir kavramdır. Kadın ve erkeğin toplumsal ilişkiler içerisinde eşit olmayan şartlarda yaşamlarını devam ettirmeleri “toplumsal cinsiyet eşitliği”ni gündeme getirmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin toplumda imkânlardan eşit şekilde yararlanmaları ve eşit haklara sahip olmaları anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin, sadece bazı alanlarda sağlanmasının yetersiz kalacağı görüşünden hareketle bütün plan ve programlara dâhil edilmesinin gerekliliği artık dünya genelinde kabul edilen bir gerçektir.

Çalışmamızda, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin de önemle üzerinde durduğu bir konu olan “toplumsal cinsiyet eşitliği”nin kavramsal ve yasal çerçevede tanımlaması yapılmış, konuyla ilgili genel bilgiler verildikten sonra, toplumsal cinsiyet eşitliğinin Türkiye’deki yansımaları büyükşehir belediyeleri özelinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, ülkemizdeki büyükşehir belediyelerinin stratejik planları toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet Politikası*

* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında hazırlanan “Belediyelerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Uygulamaları: Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planları Üzerine Bir Araştırma” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, hilal.turan@ogr.sakarya.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, msen@sakarya.edu.tr

THE PERCEPTION OF GENDER EQUALITY IN MUNICIPALITIES: A CASE STUDY ON STRATEGIC PLANS

ABSTRACT

Gender is a term beyond the biological differences, which means the roles and responsibilities that given to men and women. Living of men and women in unequal conditions with differences in social relations bring “gender equality” in agenda. Gender equality means that men and women benefit from same opportunities in society and they have same rights. By the opinion of providing gender equality in some areas remains insufficient that necessity of gender mainstreaming is an accepted fact in the world.

In our study, definition of gender equality, which is a significant topic for international organizations such as UN and EU, in legal and terminal frame has made. After given the general information about topic, reflection of social gender equality in Turkey has been analyzed in case of metropolitan municipality. Under this aim, strategic plans of metropolitan municipalities have been analyzed with the perspective of gender equality.

Key Words: Gender, Gender Equality, Gender Mainstreaming

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, doğuştan gelen ve biyolojik olarak kadın ve erkeğin sahip olduğu özelliklerin dışında, kadın ve erkeğe toplum tarafından yüklenen rol ve sorumlulukların dile getirilmesinde kullanılan bir kavramdır. Biyolojik farklılıkların toplumsal hayata yansıtılması sonucunda, kadınlar ve erkeklerin toplumsal ilişkiler içerisinde eşit olmayan şartlara maruz kalmaları ve yine eşit olmayan şartlarda hayatlarını idame ettirmeleri “toplumsal cinsiyet eşitliği”nin (gender equality) sağlanmasını gündeme getirmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınlar ile erkeklerin toplumdaki imkânlardan eşit şekilde yararlanmaları, hakların kullanımında cinsiyetlerinden ötürü bireylerin farklı muameleler görmemeleri ve hayatın her alanında fiili eşitliğin sağlanmasıdır.

Toplumsal cinsiyet konusunda pek çok ülkede çalışma yapılmaktadır. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına uluslararası sözleşmelere taraf olunmuş, anayasa ve yasalarda düzenlemeler yapılmış ve genelgeler yayınlanmıştır. Ancak mevcut durum değerlendirildiğinde, yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için hukuki düzenlemelerin yanında, kadınların toplumsal hayatta desteklenmelerine ihtiyaç vardır. Burada yerel

yönetimlere, özellikle belediyelere, büyük görevler düşmektedir. Buradan hareketle çalışmada, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda büyükşehir belediyelerinde gelinek noktanın saptanması, büyükşehir belediyelerinin bu alana ilişkin çalışmalarının irdelenmesi ve eksik noktaların vurgulanarak öneriler getirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın temel varsayımı, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerel hizmetlerin sunumunda yeterince dikkate alınmadığıdır. Bu varsayımı test etmek amacıyla, yerel hizmetlerin sunumunda temel politika belgesi olan stratejik planlar, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile incelenmiştir. Çalışmada, büyükşehir belediyelerinin stratejik planları temel alınarak içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yapılacak araştırmalara katkıda bulunması beklenmektedir.

2. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMLARI

Toplumsal cinsiyet kavramı sosyal bilimlerde sıkça kullanılan bir kavram olmayıp, özellikle kadın çalışmalarında zikredilmektedir. Bu nedenle, farklı kesimler açısından kavrama yönelik algıda birliğin sağlanması amacıyla öncelikle bu kavrama ilişkin tanımların değerlendirilmesinde yarar görülmektedir.

Bireyin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklere “cinsiyet” (sex) denilmektedir. “Toplumsal cinsiyet” (gender) ise; kadının ve erkeğin toplum tarafından belirlenen rollerini ve sorumluluklarını ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili bir kavramdır (Eveline ve Bacchi, 2005: 497-498).

“Cinsiyet” kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik farklılıklara atıfta bulunurken, “toplumsal cinsiyet” kavramı, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri tanımlamakta, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkiye vurgu yapmakta ve bu ilişkinin sosyal olarak nasıl kurulduğuna değinmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyetin getirdiği roller dinamiktir ve içeriği zamana ve yere göre değişmektedir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008a: 15).

Toplumsal cinsiyet; kişinin kültürel, toplumsal rolü, ruhsal içsel tanımlaması ve onların temsil edilmesi anlamında da kullanılmaktadır. Cinsiyeti doğa belirlerken, toplumsal cinsiyeti kültür belirlemekte ve toplumsal cinsiyet kimliği hakkındaki anlayışlar, bunlarla bağlantılı olan cinsel tutum ve eğilimlerle beraber çok erken yaşlarda oluşmaktadır

(Yeşilorman, 2001: 274-275). Toplumsal cinsiyetin kullanımı, cinsiyeti içerebilir. Ancak bu kavram, ne doğrudan cinsiyet tarafından belirlenen ne de doğrudan cinselliği belirleyen bir ilişkiler bütünüdür (Scott, 2007: 12).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin dünya genelinde daha çok konuşulur hale gelmesinde etkisi tartışılmaz olan Birleşmiş Milletler tarafından yapılan tanıma göre, toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkileri düzenleyen toplumsal normlar, uygulamalar ve kurumlara atıfta bulunmakta ve aslında “kadınlık” ve “erkeklik” gibi sosyo-kültürel tanımlamaların temelinde yatan güç ilişkilerini içermektedir (United Nations, 2008: 4-5; Nilges, 2005: 5; Uluocak ve Aslan, 2011: 24).

Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde toplumsal cinsiyet, “kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik unsurların yanında toplumsal ve kültürel olarak oluşturulan yönü; kadın ve erkeğe toplumsal ve kültürel olarak yüklenen cinsiyet rolleri” şeklinde tanımlanmıştır (Demir ve Acar, 2002: 169).

3. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

Toplumsal cinsiyet eşitliği, her iki cinsiyete eşit değer veren, kadın ile erkeklerin potansiyellerinin ortaya çıkmasına ve gerek kamusal gerekse özel hayatta aktif olarak kullanılmasına imkân veren bir yaklaşımdır. Hem kadınların hem de erkeklerin ayrımcılığa tabi tutulmaksızın “cinsiyetler eşitliği” ekseninde eşit haklara sahip olmasıdır (Seyyar, 2010: 1). Yani, eşitlik politikası devlet politikalarının ve hukuksal normların cinsiyet ve etnik köken gibi farklı sosyolojik kategorileri dikkate almaksızın eşit uygulamalarda bulunması anlamını taşımaktadır (Çaha, 2010: 4-5). Toplumsal cinsiyet eşitliği politikası aynı zamanda, eşit hakların ötesinde bütün sosyal yapı ve düzende eşitlik yönünde bir dönüşüm öngörmektedir (Koray, 2011: 16).

Bir devlet politikası olarak tanımlamak gerekirse; toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin toplumda aynı olanaklardan yararlanmaları, aynı haklara sahip olmaları ve aynı yükümlülüklerle tabi olmaları şeklinde ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, kaynakların ayrılması, dağıtılması ve kullanılmasında, hizmetlere ulaşım ve hizmetlerden yararlanmada bireyin cinsiyetine dayalı olarak ayrımcılığın yapılmamasıdır (Uluşen, 2010: 32-33).

Toplumsal cinsiyet eşitliği, hayatın bütün evrelerinde kadın ve erkeğin eşit hak ve fırsatlara sahip olmasıdır. Bu kavram, kadın ve erkeğin aile hayatından toplumsal hayata kadar dengede olmaları haline dayanır. Yerel

ekonomik kalkınma bağlamında, toplumsal cinsiyet eşitliği; yönetime katılmayı, kadın erkek ayrımı gözetmeksizin iş ve çalışma hayatına yeterli düzeyde katılımı ifade etmektedir (Local Economic Programme, 2010: 4).

Toplumsal cinsiyet eşitliği stratejileri, toplumsal cinsiyetin kadınlar ve erkekler için farklı toplumsal, ekonomik ve politik imkânlar oluşturulması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, kadınlar ve erkeklerin farklı ihtiyaçları ve iktidar yapıları olduğunu ve bu farklılıkların cinsiyetler arasındaki dengesizliği ortadan kaldıran bir strateji olarak tanımlanması gerektiğini kabul eder. Toplumsal cinsiyet eşitliği stratejileri, kadınlar ve erkekler arasındaki sorumlulukların paylaşılmasında ve sunulan hizmetlerin dağıtımında adaletin hâkim olmasını öngörmektedir (Uluşen, 2010: 33).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi ile kalkınmanın daha adil şekilde sağlanabileceği savından hareketle, toplumsal cinsiyet eşitliği sürdürülebilir kalkınmanın koşullarından biri olarak görülmektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği kamusal hayata vatandaşların daha fazla katılımını, sivil toplum örgütlerinin daha etkin rol oynamalarını ve devlet kurumlarının performanslarının değerlendirilmesini zorunlu kılması bakımından demokrasinin gelişmesinin temel unsurlarından biri olarak da kabul edilmektedir (Berktaş, 2004: 15).

4. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN ANA PLAN VE PROGRAMLARA DÂHİL EDİLMESİ

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla yürütülen kadın odaklı çalışmaların, tek başına yeterli olamayacağının zaman içerisinde anlaşılmasıyla uluslararası arenada, bir toplumsal cinsiyet politikasının olması gerektiği, toplumsal cinsiyet perspektifinin tüm ana plan ve programlara dâhil edilmesi yönünde bir düşünce yaygınlaşmaya başlamıştır (Sayar, 2011: 119).

Toplumsal cinsiyet eşitliğini ana plan ve programlara yerleştirme stratejisi (gender mainstreaming)¹; Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu'nda kadının kalkınmadaki rolü üzerine yapılan tartışmalara ilişkin olarak ilk defa “Üçüncü Dünya Kadın Konferansı” metinlerinde yer almıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2006: 25).

¹ Bazı ülkelerde, örneğin Almanya'da, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve politikalarında bu strateji, “toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma” şeklinde tanımlanmaktadır. Çalışmamızda ise bu strateji, Türkiye'deki resmi kurumlarca ifade edildiği şekliyle “toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara dahil edilmesi” olarak kullanılacaktır.

Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara dahil edilmesi stratejisi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlayan bir süreç olarak da götürebilir. Bir nevi, eşitliğe aykırı şekilde oluşturulmuş politikaları, programları ve geleneksel yapıları yeniden düzenlemek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini korumaya çalışmaktır. Bir başka açıdan bakılacak olursa, bu strateji ister ayrı ister birlikte olsun kadınların ve erkeklerin özel ihtiyaçlarını ve önceliklerini sağlamak için gerekli önlemlerin alınması anlamında da kullanılmaktadır (Local Economic Programme, 2010: 4).

Birleşmiş Milletler bu stratejiyi, “yasal düzenlemeleri, politika ve programları da içerecek şekilde, daha önceden planlanarak, herhangi bir hareketin kadınlar ve erkekler açısından doğuracağı sonuçların belirlenmesi ve değerlendirilmesi süreci” olarak tanımlamaktadır (Greckol, 2005: 1).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara dahil edilmesi stratejisi akademik literatürde; karar almada kadın ve erkeğin taahhüdüne, yükümlülüklerine, toplumsal cinsiyet perspektifinin bütün siyasi alanlara entegre edilmesine, cinsiyet ayrımcılığına dayanan politik süreçlerin etkisizleştirilmesine işaret etmektedir (Mósesdóttir, 2011: 34). Çoğunluk tarafından ise, kadınların haklardan veya mevcut durumdan ne kadar etkilendiğine dikkat edilmesi şeklinde anlaşılmaktadır (Charlesworth, 2005: 10).

Günümüzde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara dâhil edilmesi stratejisi, uluslararası düzeyde her alanda kullanılan bir ifadedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklere karşı yanıt olarak geliştirilmiş bir teknik olarak, özellikle uluslararası kuruluşlarda kabul görmüştür (Charlesworth, 2005: 1). Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü, cinsiyet politikalarında bu tekniğe yer vermiş, yapacakları çalışmaların bütün aşamalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini göz önünde bulunduracaklarını belirtmiştir (Charlesworth, 2005: 5).

Avrupa Birliği'nin önemli bir birimi olan Avrupa Komisyonu ise, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara dahil edilmesi stratejisini, sadece belirli alanlarda kadına yardım etmek için tedbirler almak olarak değil, bütün politikalarda toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmayı amaç edinerek, cinsiyet perspektifi ile olası sonuçlarla birlikte planları ele almak olarak tanımlamaktadır (Mósesdóttir, 2011: 31).

Mutluer'in de belirttiği gibi; “toplumsal cinsiyete dair gerçekleri, coğrafyadan bağımsız; kültürel fotoğraftan, politik iklimden ve iktidar mekanizmalarından ayrı düşünerek anlamak imkânsız”dır (Mutluer, 2008: 17). Buradan hareketle; toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve

programlara dâhil edilmesi stratejisinin, kurumları sorgulayıcı ve dönüştürücü olduğunu söylemek mümkündür. Bu strateji, devlet içerisindeki bütün kurumların toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bakış açısıyla dönüştürülmesini öngörmektedir. Yine bu strateji, cinsiyet eşitliğini göz ardı eden kalkınma hedeflerinden kadınların da otomatik olarak eşit şekilde yararlanacağı görüşünü kabul etmeyerek, kadınların katkılarını görünür hale getirmeyi amaçlamaktadır (Üstün, 2011: 37).

Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara dâhil edilmesi stratejisi, daha bütüncül toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları geliştirilmesi için erkeklerin de toplumsal cinsiyet eşitliği süreçlerine dâhil edilmelerine ve erkeklerin cinsiyetçi tutum ve davranışlarının dönüştürülmesinin gerekliliğine atıfta bulunmaktadır (Sayer, 2011: 45).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve programlara dâhil edilmesi stratejisi, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika, program ya da projelere olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Aslında bununla amaçlanan, toplumsal cinsiyet eşitliği ile diğer ekonomik, siyasal ve kültürel hedefleri ortak bir paydada birleştirmektir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin toplumsal kalkınmaya ve demokratikleşmeye engel olduğu düşüncesinden yola çıkarak, yapılan her türlü plan, program ve projede cinsiyetin dikkate alınması bu stratejinin bir parçasıdır (Üstün, 2011: 11-12; Woodward, 2008: 290).

5. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN STRATEJİK PLANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yerel yönetimlerin üstlendikleri sorumluluklar ve karşılaştıkları sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, yerel yönetimlerde stratejik planlamanın gerekliliği, günümüzde bütün dünyada kabul edilen bir gerçektir (Ökmen ve Parlak, 2008: 438). Bu çerçevede Türkiye’de de özellikle belediye ve büyükşehir belediye kanunlarında 2000’li yıllarda yapılan reformlar ile pek çok düzenlemeye gidilmiştir. Stratejik yönetim ve stratejik planlama ise yapılan reformların önemli unsurlarından birisidir.

5.1. Araştırmanın Amacı

Stratejik planlar, yerel düzeyde hangi konu çalışılırsa çalışılsın irdelenmesi gereken önemli referanslardır. Çünkü belediyelerin vizyon, misyon, amaç ve hedefleri, politika ve stratejileri, hangi ilkeleri dikkate alarak hizmet verecekleri hazırladıkları stratejik planda yer almaktadır. Buradan hareketle araştırmamızda büyükşehir belediyelerinin stratejik

planlarını hazırlarken toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetip gözetmediğinin, planda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik hedeflere yer verip vermediğinin veya ne düzeyde verdiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

5.2. Araştırmanın Yöntemi

Kamu yönetiminde stratejik yönetim modelinin öne çıkması, demokratikleşme, şeffaflık, hesap verebilirlik ve rekabet ihtiyaçlarının daha çok hissedilmesi ile değerlendirilebilir (Özgür, 2004: 231-233). Böyle bir ortamda stratejik yönetimin, kamu örgütlerinin neyi, niçin, nasıl ve neden o şekilde yaptıklarının cevabını vermelerinde etkili olacağı düşünülmektedir (Ökmen ve Parlak, 2008: 434). Bu bağlamda, çalışmada Türkiye'deki büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarına toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden bakılarak içerik analizi yapılmıştır.

Çalışmada, “kategorisel analiz” yöntemi kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki 16 büyükşehir belediyesinin² stratejik planları³ incelenmiş, “hizmet verilecek kesim vurgusu”, “eşitlik vurgusu”, “eğitim”, “katılım”, “şiddet mağduru kadınların korunması”, “istihdam” ve “diğer hizmetler” kategorileri dikkate alınarak içerik analizi yapılmıştır. Ayrıca, büyükşehir belediye meclislerinde bulunan komisyonlar da toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden ele alınmıştır.

Araştırmanın kısıtlarına gelince, araştırma, belirli zaman dilimini kapsayan stratejik planların incelenmesi suretiyle yapıldığı için söz konusu zaman dilimi ile sınırlıdır. İleriki dönemlerde büyükşehir belediyelerinin hazırlayacağı planlarda farklı yaklaşımlar sergilenebilir ya da mevcut planlarda güncellemeler yapılabilir.

Araştırmada, stratejik plan metniyle sınırlı çözümlenmeler yapılmıştır; bunların uygulamaya geçip geçmediği ya da ne ölçüde geçtiği makalenin ilgi alanı dışındadır. Diğer taraftan, bir büyükşehir belediyesinin bütün

² 6360 sayılı Kanun ile 14 ilde daha büyükşehir belediyesi kurulması öngörülmüştür. Ancak henüz bu belediyeler fiilen kurulmadığından araştırmaya dâhil edilmemiştir.

³ İncelenen stratejik planların bir kısmı www.sp.gov.tr internet sitesinden, bir kısmı ise kurumsal web sitelerinden temin edilmiştir. Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul, Kocaeli, Mersin, Sakarya ve Samsun Büyükşehir Belediyelerinin stratejik planları 2010-2014; Erzurum ve Eskişehir Büyükşehir Belediyelerinin stratejik planları 2011-2015; Kayseri ve Konya Büyükşehir Belediyelerinin stratejik planları 2012-2016; İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Stratejik Planı ise 2010-2017 dönemini kapsamaktadır.

uygulamalarının stratejik planda yazılanlardan ibaret olduğu da söylenemez. Bu bağlamda büyükşehir belediyeleri, stratejik planda yer verilmediği halde, toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilecek bazı uygulamalar yapıyor olabilir.

5.3. Elde Edilen Bulgular

İncelenen stratejik planlar içerisinde, “toplumsal cinsiyet eşitliği”ne en kapsamlı şekilde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nin Stratejik Planı’nda yer verildiği görülmektedir. Bunu Ankara, İzmir, Gaziantep, İstanbul, Sakarya ve Samsun Büyükşehir Belediyelerinin stratejik planları izlemektedir.

Bazı büyükşehir belediyeleri (Ankara, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli ve Mersin) stratejik planlarında hizmet vereceği kesimleri vurgularken kadınlara ayrıca yer vermiş, bazıları ise (Adana, Bursa, Eskişehir, Konya, Sakarya ve Samsun) dezavantajlı gruplara yer vererek kadınları bu gruba dâhil etmişlerdir. Ancak kadınlar veya dezavantajlı gruplar ayırımına gitmeyen büyükşehir belediyeleri (Antalya ve Erzurum) de bulunmaktadır.

Büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarında yer alan vizyon ve misyonları toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile incelendiğinde sadece Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nin misyonunda cinsiyet özgürlükçü yönetim anlayışına vurgu yapıldığı görülmektedir: “Ekolojik, demokratik ve *cinsiyet özgürlükçü yönetim anlayışı* ile tarihi, kültürel ve doğal zenginlikleri ile korunmuş bir kent yaratmak” (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 107).

Bunun dışında Adana ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinin misyonunda adalet ve eşitlik ibareleri yer almaktadır:

- “Büyükşehir belediyesi sorumluluk alanında planlı, hızlı, etkin, şeffaf, adil ve vatandaş odaklı en iyi hizmeti sunmak” (Adana Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 77).
- “Halkın verdiği gücü, eşitlik ve güvenle mayalayıp belediyecilik hizmeti olarak tüm kente taşımak” (İzmir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 18).

Stratejik planların temel ilkeleri arasında kadın ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili olanlar ise şöyle sıralanabilir:

- “Hizmet sunumunda cinsiyet eşitlikçi yaklaşım ve politikaların benimsenmesi” (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 108).

- “Adil, hızlı, sürdürülebilir, kaliteli hizmet” (Antalya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 61).
- “Gençlere, kadınlara, yaşlılara ve engelli vatandaşlara yönelik hizmetlere öncelik verilmesi” (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 29). Bu bağlamda, ilgili kesimlere yönelik pozitif ayrımcılık uygulanabilecektir.
- “Toplumun her kesimine özgü hizmetler üretmek” yer almaktadır (Konya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2012: 35).
- “Eşit yaklaşım” (Mersin Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 46).
- “Eşitlik: Belediye hizmetlerinin bütün bireylere cinsiyet, yaş, köken, inanç, sosyal, ekonomik ve politik ayrım gözetmeden, fiziksel veya zihinsel özürlerine bakılmadan; eşit olarak sunulmasıdır” (Samsun Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 33).

Stratejik planlarda belirlenen amaç ve hedefler, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi ile incelendiğinde şu genel değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

Diğer büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarından farklı olarak, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin 2010 – 2014 Stratejik Planı'nın amaç ve hedefler kısmında, toplumsal cinsiyet eşitliğine ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Özellikle 3 nolu amaç ve alt hedeflerde, “toplumsal cinsiyet” ve “cins bilinci” konularına vurgu yapılmış, kadının sosyal ve ekonomik hayata aktif olarak katılabilmesi için gerekli strateji ve politikalar ortaya konmuştur (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 114 – 169).

İncelenen planların bazılarında, stratejik amaç ve hedefler içerisinde yoğunluğu farklı olmakla birlikte doğrudan kadınlara yönelik hizmetlere yer verilmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 203-221; Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 107-108; Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2011: 43; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 82; İzmir Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 219, 233, 258; Konya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2012: 39, 48; Mersin Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 50; Sakarya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 61, 73, 78; Samsun Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı, 2010: 37-38, 66).

Adana, Bursa, Erzurum ve Kocaeli Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarının amaç ve hedefler kısmında, kadına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin bir ibare veya vurgu bulunmamaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve kadın vurgusu açısından ayrıntılı olarak incelenen büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarının amaç ve hedefler kısımlarından elde edilen veriler Tablo 1’de kategorisel bazda.

Büyükşehir Belediyesi	Eğitim	İstihdam	Katılım	Şiddet Mağduru Kadınların Korunması	Diğer Hizmetler
Diyarbakır	Eğitim destek evleri; farkındalık yaratma ve bilgilendirme; toplumsal cinsiyet, cins bilinci, hukuk ve iletişim alanlarında bilinç yükseltici eğitimler verme; mahallelerde kooperatifçilik eğitimleri verme; personele toplumsal cinsiyet konusunda hizmet içi eğitim verme	Kadınların ekonomik hayata katılımını teşvik etme; ev eksenli çalışan kadınları üretime yöneltme ve ürünlerin pazarlama ve satışına destek olma	Belediye yönetiminin kadın kurumları ve aktivistleriyle yılda en az bir kez buluşmasını sağlama	Konukevinin hizmet kapasitesini artırma; başvurulara kadınlara psikolojik ve hukuki destek verme	Kadınların düzenli spor yapmasını sağlama

Ankara	Meslek edindirme kursları açma; çocuk eğitimi ve bakımı kursları düzenleme; okuma yazması olmayan kadınlara kurs düzenleme	-	-	Kadın sığınma evleri açma	Ücretsiz sosyal, kültürel ve sportif aktivite temini; kadın lokalleri açma; doğum sürecinde kadınlara hastanelere geliş ve gidişlerde yardımcı olma; kadınların sanat, spor ve müzikle ilgilenmesini teşvik ve temin; kadın dernek ve vakıfları ile işbirliği; eşleri çalışma yeteneğinden yoksun olan veya eşini kaybetmiş bayanlara destek olma.
İzmir	Yerel Eşitlik Eylem Planı doğrultusunda kadınların şiddete maruz kalmaması için eğitim temelli destekler sunma; kadınların sosyal yaşamda ekonomik açıdan güçlenmesi için çeşitli branşlarda mesleki kurslar düzenleme; sağlıklı anne-kadın eğitimi düzenleme	-	Kadın erkek eşitliği esasıyla, kadınların yerel karar alma süreçlerine aktif katılımını teşvik etme ve destekleme	-	Hayata geçirilecek diğer projeler ile Kadın Dostu Kent imajını korumaya devam etme
Gaziantep	Eğitim destek kursları açma; beceri ve mesleki kurs branşlarını çoğaltma	-	-	Sığınma evi hizmetlerini geliştirme ve kapasitelerini artırma; kadına yönelik şiddetin önlenmesi ile ilgili bilgilendirme	Kadın danışma merkezi hizmetlerini yaygınlaştırma; anne merkezleri sayısını artırma; kadın dostu kent olma çalışmaları yapma

İstanbul	Kadın ve aile sağlığına yönelik eğitim verme	-	-	Sığınma evlerinin tümünü tamamlama	Kadına yönelik sağlık taramaları yapma
Sakarya	Eğitim ve bilgi düzeyini artırıcı kurslar düzenleme; eğitim kurslarındaki konuları ve kursiyer sayısını artırma	Sanat ve Mesleki Eğitim Kursları'na ürün satış yeri açma	-	-	Gündelik yaşamın kolaylaştırılması
Samsun	Hayat boyu eğitimi destekleme	-	-	-	Kadın lokalleri açma; kadınlar ve STK'lar ile kültürel ve sosyal faaliyetleri düzenleme
Eskişehir	Beceri kazandırma eğitimleri	-	-	-	-
Antalya	-	-	-	-	Aile danışma merkezi açma
Kayseri	-	-	-	-	Bayanlar Spor Merkezi'nde spor alışkanlığı kazandırma
Konya	-	-	-	-	Hanım lokallerine ve meslek edindirme merkezlerine erişilebilirliği artırma
Mersin	-	-	-	Şiddet mağduru kadın ve çocuklara yönelik "Güvenli Bizim Evimiz" Projesini gerçekleştirme	-
Adana	-	-	-	-	-
Bursa	-	-	-	-	-
Erzurum	-	-	-	-	-
Kocaeli	-	-	-	-	-

Tablo 1. Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Gösterilmektedir.

Eğitim kategorisinde bakıldığında, büyükşehir belediyelerinin yarısının kadınların kendilerini yetiştirmelerine ve meslek edinmelerine yönelik kurslar düzenlemeyi ve mevcutların sayısını artırmayı hedefledikleri söylenebilir. Bunun yanında, okuma kampanyaları düzenlenmesi, eğitim destek evleri açılması, kadınlara yönelik bilinç yükseltici ve farkındalık yaratıcı eğitimler verilmesi de bazı büyükşehir belediyelerinin dikkatle ele aldığı hususlardandır.

İstihdam alanında, sadece Diyarbakır ve Sakarya Büyükşehir Belediyeleri kadınların ekonomik hayata katılımını teşvik etme; ev eksikli çalışan kadınları üretime yöneltme ve ürünlerin pazarlama ve satışına destek olma gibi hususlara stratejik planlarında yer vermişlerdir.

İncelenen kategorilerden bir diğeri “katılım”dır. Büyükşehir belediyelerinin bazılarında, “katılımcılık” temel ilkeler arasında sayılmış, katılımcı yönetim mekanizmalarının geliştirilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nin, belediye yönetiminin kadın kurumları ve aktivistleriyle yılda en az bir kez buluşmasını sağlamayı, yine İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin kadın erkek eşitliği esasıyla, kadınların yerel karar alma süreçlerine aktif katılımını teşvik etme ve desteklemeyi hedefleri arasına alması dikkate değerdir.

Ele alınan bir diğeri ise “şiddet mağduru kadınların korunması”dır. Sığınma evlerinin kapasitelerinin artırılması ve yeni kadın sığınma evleri açılmasına yönelik hedefler, sadece beş büyükşehir belediyesinin (Diyarbakır, Ankara, Gaziantep, İstanbul ve Mersin) stratejik planında yer almaktadır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan stratejik planda, ilave olarak, kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin bilgilendirme çalışmaları yapılmasına ilişkin bir hedef bulunmaktadır.

Stratejik planlardan yola çıkılarak hazırlanan tabloda, büyükşehir belediyelerinin planda yer verdikleri hedeflerinden konumuz açısından incelenmesi uygun görülenlere “diğer hizmetler” kategorisinde yer verilmiştir. Bu hedefler gerçekleştirildiği takdirde hem sorunlar daha etkin bir şekilde çözülmüş olacak, hem de geri bildirim vasıtasıyla belediye idaresinin eksik kaldığı noktaları görmesi sağlanabilecektir.

“Diğer Hizmetler” kategorisi kapsamında değerlendirilebilecek olan psikolojik ve hukuki destek verilmesi ve kadın danışma merkezlerinin açılması konumuz açısından önem taşımaktadır. Hukuki anlamda haklarından haberdar olmayan pek çok kadın istemediği şartlarda yaşamaya mahkum edilmektedir. Bu bağlamda, büyükşehir belediyelerinin oluşturacakları hukuki ve psikolojik destek birimleri sadece kadınların

“ikincil” konumlarından kurtulmalarına yardımcı olmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına da katkıda bulunacaktır.

Bütün bunların dışında konumuza ilişkin olarak ayrıca belirtilmesi gerekir ki, ülkemizde büyükşehir belediye meclisleri bünyesinde oluşturulan komisyonlar incelediğinde; İstanbul, Bursa, Antalya, Konya ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri’nde “Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu”; Mersin, Adana ve İzmir Büyükşehir Belediyeleri’nde “Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu” ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nde ise “Kadın Araştırma ve İnceleme Komisyonu”nun bulunduğu görülmektedir. Kayseri Büyükşehir Belediyesi’nde ise belediye meclisi bünyesinde “Kadın ve Aile Komisyonu” oluşturulmuştur. Diğer büyükşehir belediyelerinin meclislerinde ise kadın veya toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik herhangi bir komisyon bulunmamaktadır.

Görüldüğü üzere, birçok büyükşehir belediye meclisi içerisinde doğrudan toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik olmasa da, kadın ve aileye ilişkin komisyonlar bulunmaktadır. Bu durum, kadın hakları ve cinsiyet eşitliği adına verilen mücadelelerin artık yavaş yavaş karşılığını bulmaya başladığını, en azından ilgili konuyu ele alacak komisyonların oluşturulduğunu göstermektedir.

Kadın örgütlerinin temsilcileri, meclislerde yer alan söz konusu komisyonların toplantılarına etkin şekilde katılarak, hemşehrilik sorumluluklarını yerine getirebilir, alanlarıyla ilgili konularda görüş beyan ederek, kadınların taleplerinin daha çok gündemde kalmasını sağlayabilirler.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsanlara en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimler, toplumsal hayatta yaşanan eşitsizliklerin devam etmesi veya artmasına yönelik mücadelede ve tam anlamıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten bir toplumun inşa edilmesinde önem arz etmektedirler. Yerel yönetimler, farklı aktörlerle kuracakları işbirliği çalışmalarıyla, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik somut eylemlerde bulunabilirler (Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi, 2006: 4).

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği adına uluslararası sözleşmelere taraf olunmuş, anayasa ve yasalarda düzenlemeler yapılmış ve genelgeler yayımlanmıştır. Ancak mevcut durum değerlendirildiğinde bütün bunların yeterli olmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için hukuki düzenlemelerin yanında kadınların toplumsal hayatta desteklenmeleri gerekmektedir. Burada yerel yönetimlere, özellikle

belediyelere, büyük görevler düşmektedir. Belediyeler, yüz yüze ilişkilerin yaşandığı ve gündelik hayatımızı ilgilendiren hizmetlerin görüldüğü birimler olduklarından dinamik yapıya sahiptirler. Bu bağlamda, belediyeler hizmet sunumunda kadın ve erkek bireylerin farklı ihtiyaçları olduğunu göz önünde bulundurmalıdırlar. Yerel hizmetler yerine getirilirken toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınması, kadınların kadın dostu bir kentte ve daha güvenli ortamda yaşamalarına katkıda bulunabilecektir.

Sorunların tespiti, tahlili ve sorunlara çözüm olarak üretilecek alternatif politikalar oluşturmak, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefine ulaşmada birer basamak görevi görecektir. Ayrıca, kadınlara ilişkin sorunların bizzat bu sorunları yaşayanlar olarak kadınlar tarafından ele alınması sağlıklı çözümler üretilmesine imkan tanınması bakımından önemlidir.

Kadınların ve erkeklerin ihtiyaçlarında hiç şüphesiz farklılıklar söz konusudur. Bu nedenle kadınlar ve erkeklerin yerel yönetimler tarafından sunulan sosyo-ekonomik ve mekânsal hizmetlerden eşit şekilde yararlanabilmeleri için farklı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Çünkü yasa önünde eşitliğin sağlanması, özellikle kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi için yeterli gelmemektedir.

Eğitim, toplumsal hayatta fırsat eşitliğinin yaratılmasında, gerek temel gerekse mesleki becerilerin kazanılmasında, yani hayatın bütün evrelerinde büyük önem taşımaktadır. Bilgi çağı olarak addedilen 21. yüzyılda, temel bir insan hakkı olan eğitim hakkından herkesin ve özellikle kadınların yararlanmasının sağlanması önem taşımaktadır. Herhangi bir işte çalışmayan, eğitim seviyesi görece düşük olan kadınlara ulaşmak merkezden ziyade yerel düzeyde daha mümkün olmaktadır. Belediyelerin kadınlara yönelik kurslar düzenlemeleri faydalı olacaktır. Nitekim, ülkemizde pek çok belediye bünyesinde oluşturulan mesleki eğitim merkezlerinde okuma-yazma, takı, mefruşat, dikiş, diksiyon, İngilizce vb. pek çok kurs düzenlenmektedir. Kadınlar, bu merkezlerde kendilerini yetiştirerek ve burada ürettiklerini kermesler düzenleyip satarak az da olsa gelir elde edebilmektedir.

Kadınların yetki ve karar alma süreçlerine katılımında, eğitim düzeyi, mali durumları ve aile içi sorumlulukları da büyük oranda belirleyici olmaktadır. Ayrıca çocuk, yaşlı, engelli bakımı konusunda destek mekanizmalarının yetersiz kalması, kadınların ev içi sorumluluklarını arttırmakta ve siyasal hayata katılımlarının önünde engel oluşturmaktadır. Belediyeler, herhangi bir gelir getirici işte çalışsın veya çalışmasın bütün

kadınlara hasta, yaşlı, çocuk bakımı hizmetlerinde yardımcı olabilecek alternatif politikalar geliştirmelidir.

Yerel yönetimler, kadınların karar alma mekanizmalarına katılımında anahtar role sahiptir. Kadınlar, yerel düzeyde alınan kararların toplumsal cinsiyet eşitliğine daha fazla duyarlı olmasını sağlamak için kararları etkileyebilir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008b: 13).

Siyasal hayata katılımın birinci basamağı kabul edilen yerel yönetimlerde kadınların temsili önemli bir konudur. Belde halkının sorunlarının belirlenmesi, sorunlara çözüm önerileri sunulması yerel yönetim birimlerinin –özellikle belediyelerin– temel görevlerindedir. Yaşam alanı ile ilgili olarak ortaya çıkan sorunların ve giderilmesi gereken ihtiyaçların çoğu kadınlarla ilgili olmasına karşın, sorunların tespitinde ve sorunlara çözüm üretilmesi sürecinde çok az sayıda kadın yer almaktadır. Kendilerini ilgilendiren konularla ilgili verilen kararlarda kadınların daha çok söz sahibi olmaları gerekmektedir (Türel ve Çağlar, 2010: 16). Bu yüzden yerel yönetim organlarında daha çok kadının yer alması için çalışmalar yapılmaktadır. “Kadın Meclisleri” oluşumu, bu önemli çalışmalardan biridir.

2006 yılında çıkarılan Kent Konseyleri’ne ilişkin yönetmeliğe göre, kent konseylerinin görevleri arasında çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak yer almaktadır.

İlgili yönetmeliğin 12. maddesi uyarınca, kent konseyleri görev alanına giren konularda meclis ve çalışma grupları oluşturabilecektir. Bu bağlamda, yerel kadın örgütlerinin de desteğiyle “kadın meclisleri”nin bütün belediyelerde oluşturulması sağlanmalıdır. Yerel meclisler ile kadın meclisleri ve kent konseyleri arasında sürekli bir işbirliği ortamı yaratılması, hem sorunlara çözüm önerileri sunulması adına hem de katılımcı demokrasinin gelişmesi adına önemlidir.

Sivil toplum kuruluşları, belde sakinlerinin -özellikle politika yapıcılara erişimi daha az olan kadınların- önceliklerini belediye ve belediye meclisindeki karar vericilere iletilmesini sağlama konusunda önemli rol oynamaktadır (Klatzer, 2012: 26). Bu nedenle sivil toplum kuruluşları ile kadınların daha güçlü iletişim kurmaları sağlanmalıdır. Nitekim, 5393 sayılı Kanun’un 41. maddesi uyarınca, stratejik planın hazırlanma ve uygulanma sürecinde kadınlara yönelik faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri de yerel hizmetlerin önceliklerine ilişkin olarak görüş bildirebileceklerdir.

Yine 5393 sayılı Kanun’un 48. maddesi ve 5216 sayılı Kanun’un 21. maddesi uyarınca, belediyeler ihtiyaca göre, yerel hizmetlerde kadınların

ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözmek üzere çeşitli birimler oluşturabileceklerdir.

Belediye başkanlarının danışmanları arasında bir kadının yer alması, belediye meclisleri bünyesinde, “Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu” veya “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu”nun oluşturulması zorunlu hale getirilmelidir.

Belediyeler, kadın hemşehrilerin ihtiyaçlarını ve taleplerini belirlemek amacıyla anket düzenleyebilir, kadınların rahatça toplanıp, şikayetlerini paylaşabilecekleri platformlar oluşturabilir, gönüllü kadın kuruluşları ile işbirliği yapabilir ve belediye yöneticileri ev sohbetlerine gidebilir.

KAYNAKÇA

Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (2006), *Avrupa Yerel Yaşamda Kadın- Erkek Eşitliği Şartı*, Fransa.

Berktaş, Fatmagül (2004), “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, No 7, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul.

Charlesworth, Hilary (2005), “Not Waving but Drowning: Gender Mainstreaming and Human Rights in the United Nations”, *Harvard Human Rights Journal*, Vol 18, pp. 1-18.

Çağlar, Nedret ve Nesrin Türel (2010), “Yerel Yönetimde Kadın Temsili Isparta İli Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 16-40.

Çaha, Ömer (2010), *Sivil Kadın & Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum*, Savaş Yayınları, Ankara.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar (2002), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 3. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.

Eveline, Joan ve Carol Bachhi (2005), “What Are We Mainstreaming When We Mainstream Gender?”, *Mainstreaming Politics: Gendering Practices and Feminist Theory*, Published in Adelaide by, South Australia.

Greckol, Sonja (2005), “Gender Mainstreaming in Local Governments”, *Women and Urban Environments Background Paper*, National Network on Environments and Women’s Health, Toronto.

International Labour Office (2007), “Gender”, *ABC of Women Worker’s Rights and Gender Equality*, Second Edition, Geneva.

Kader (Kadın Adayları Destekleme Derneği), “Cinsiyet Eşitliği Yolunda Yerel Politikalar”, *Taslak Raporu*, Ankara.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2006), *Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve İhtiyari Protokol*, Ankara.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008a), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı*, Ankara.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008b), *Politika Dokümanı, Yetki ve Karar Alma Sürecinde Kadın*, Ankara.

Klatzer, Elisabeth (2012), *Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bütçeleme Kılavuzu*, Çev. Fethi Keleş ve Orhan Bilgin, TESEV Yayınları, İstanbul.

Koray, Meryem (2011), “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Cinsiyet Eşitliği Politikaları: sol Feminist Bir Eleştiri”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı 2, ss. 13-55.

Mósesdóttir, Liliya (2011), “Gender (In)equalities in the Knowledge Society”, *Gender, Work and Organization*, Vol. 18, No. 1, pp. 30-47.

Mutluer, Nil (2008), “Türkiye’de Cinsiyet Hallerinin Sınırları”, *Cinsiyet Halleri Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları*, N. Mutluer (drl.), 1. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul.

Nilges, Thorsten (2005), “Gender Inequality in Politics”, *Human Rights: A Gender Perspective*, Vol 1, pp. 5-7.

Ökmen, Mustafa ve Bekir Parlak (2008), *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler İlkeler Yaklaşımlar ve Mevzuat*, Aktüel Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Özgür, Hüseyin (2004), “Kamu Örgütlerinde Stratejik Yönetim”, *Çağdaş Kamu Yönetimi II*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Sayer, Handan (2011), “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı”, *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi*, Ankara.

Scott, Joan Wallach (2007), *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, Çev. Aykut Kılıç, Agora Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul.

Seyyar, Ali (2006), *Değişen Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politikalar*, Değişim Kitabevi, 1. Baskı, Sakarya.

Uluocak, Şeref ve Cumhur Aslan (2011), *Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini*, Çanakkale Kitaplığı Akademi, Çanakkale.

Uluşen, Mesude (2010), “Sağlık Çalışanlarının ve Toplumun Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Duyarlılığı”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

United Nations (2008), “Gender Equality Strategy 2008-2011”, *United Nations Development Programme*, New York.

Üstün, İlknur (2011), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Hesaba Katabiliyor Muyuz?*, 2. Baskı, Uzerler Matbaacılık, Ankara.

TÜRKİYE'DEKİ ÖĞRETMEN EĞİTİMİNİN ALMANYA'NIN KUZEY REN VESTFALYA EYALETİNDEKİ VE KİMİ AVRUPA BİRLİĞİ NE ÜYE ÜLKELERİN ÖĞRETMEN YETİŞTİRİM SÜREÇLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Sevinç SAKARYA MADEN¹

ÖZET

Bu makalede, Ulusal Ajansın Hayat Boyu Öğrenme (LLP)/Grundtvig Programı kapsamında 14-18 Ekim 2013 tarihleri arasında Almanya'nın Köln kentinde gerçekleştirilen Çalışma Ziyareti esnasında Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 tarihinde öğretmen yetiştirme programı ile ilgili gerçekleştirilen reformlar neticesinde uygulamaya konan yeni yapılanma ile ilgili edinilen bilgiler Türkiye'deki öğretmen yetiştirme süreci ve Çalışma Ziyaretine katılan grup üyelerinin ülkelerindeki öğretmen eğitimi ile karşılaştırılmış, öğretmen yetiştirme programlarında izlenen müfredat araştırmanın dışında tutularak, ağırlıklı olarak Türkiye yanı sıra Almanya, Avusturya, Letonya, İngiltere, Romanya, Macaristan, İspanya ve Polonya'da bir öğretmenin kaç yılda yetiştirildiği, öğretmenlik mesleğine başlayıncaya kadar ne tür süreçlerden geçtiği ve özellikle öğretmenlik lisans programlarında, lisans programı öncesi ve sonrasında staj ve uygulamaya ne ölçüde yer verildiği tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Öğretmen Yetistirme, Eğitim Süresi, Staj/Uygulama, Karşılaştırmalı Yükseköğretim

¹ Prof. Dr. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı

THE COMPARISON OF TEACHER TRAINING PROCESS OF TURKEY WITH THE TEACHER TRAINING PROCESS OF NORTH REN-VESTFALIA PROVINCE AND SOME EUROPEAN UNION COUNTRIES

ABSTRACT

In this study, within Life Long Learning Grundtvig Programme of National Agency, during the visit to Köln, Germany between the dates October 14-18, 2013; the teacher training process of Turkey is compared with the other visiting countries teacher training processes under the light of the handled information obtained with the application of the new constructions of the declared reform results realized in North Ren-Vestfalia Province (Germany) in 26 May 2009. Excluding the curriculum followed in teacher training programmes from the research, the issues that how many years are needed to train a teacher predominantly in Turkey, Germany, Austria, Latvia, England, Romania, Hungary, Spain, and Poland, what kind of processes a teacher goes into until he/she begins to the profession, to what extent training and application before and after undergraduate programme especially in teacher training undergraduate programmes take place are discussed.

KeyWords: *Teacher training, education process, training/ application, comparative higher education*

1. Giriş

Bu makalede, ilk önce 14-18 Ekim 2013 tarihleri arasında Ulusal Ajansın Hayat Boyu Öğrenme (LLP)/Grundtvig Programı kapsamında Almanya'nın Köln kentinde gerçekleştirilen Çalışma Ziyareti programı kapsamındaki etkinlikler anlatılmış, ziyaret esnasında edinilen bilgilerden hareketle Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 tarihinde öğretmen yetiştirme programları ile ilgili ne gibi reformların yapıldığı sıralanmış, ardından Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletindeki yeni öğretmen yetiştirme programı ile Türkiye'deki öğretmen eğitimi ve Çalışma

Ziyaretine katılan grup üyelerinin ülkelerindeki öğretmen yetiştirme programları karşılaştırılmış, ağırlıklı olarak Çalışma Ziyaretine katılan grup üyelerinin ülkelerinde öğretmenlerin kaç yılda yetiştirildiği, öğretmenlik mesleğine başlayınca kadar bir öğretmen adayının ne tür bir süreçten geçtiği ve özellikle öğretmenlik lisans programlarında, lisans programı öncesi ve sonrasında staj ve uygulama etkinliklerine ne ölçüde yer verildiği tartışılmış, Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti örneğinin hangi yönlerinin Türkiye’de de uygulanmasının yararlı olacağı tartışılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

2. 2013-SV-01-TR-LLP-00155 Numaralı Çalışma Ziyareti

2013-SV-01-TR-LLP-00155 numaralı Çalışma Ziyareti 14-18 Ekim 2013 tarihleri arasında Almanya’nın Köln/Leverkusen kentinde gerçekleştirilen “Studienbesuch im Rahmen des EU Programms “Lebenslanges Lernen” am ZfsL Leverkusen” kapsamında “Lehrerausbildung: Die reformierte Lehrerausbildung in NRW: Chancen und Herausforderungen für Schule, Universität und Seminar” başlığını taşıyan 2013/2014 dönemi G tipinde bir Çalışma Ziyaretidir (Study Visits). 2013/2014 dönemi G tipindeki ve 37 numaralı Almanya’nın ev sahipliği yaptığı Çalışma Ziyaretine Türkiye yanı sıra Avusturya, Letonya, İspanya, İngiltere, Romanya, Macaristan ve Polonya olmak üzere farklı kültürlere, farklı inançlara ve farklı coğrafyalara sahip 8 ülkeden 9 katılımcı katılmıştır.

Tablo 1: 2013-SV-01-TR-LLP-00155 Numaralı Çalışma Ziyareti Grup Üyeleri

<u>Proje Yöneticileri:</u>	<u>Proje Katılımcıları:</u>
Melanie KRAATZ (DE)	Josef STRABHOFER (AT)
Frauke GARDENIER (DE)	Sevinç MADEN (TR)
	Inara VEISMANE (LV)
	Maria BARTOLOME MATEOS (ES)
	Andrzej PIWOWARCZYK (PL)
	Eszter KELLERNE MARTON (HU)
	Lindsey WAINE (GB)
	Birsan FÜLOP (RO)
	Mariola STUDNIARZ (PL)

Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 tarihinde öğretmen yetiştirim süreci ile ilgili gerçekleştirilen reformlar neticesinde uygulamaya konan yeni yapılanmaya ilişkin veriler Ulusal Ajansın Hayat Boyu Öğrenme (LLP)/Grundtvig Programı kapsamında 2013 başvuru döneminde 5 gün süresince Köln'de gerçekleştirilen Çalışma Ziyareti programı kapsamında düzenlenen etkinlikler esnasında toplanmıştır (Bkz. Maden: 2013).

14.10.2013 (Pazartesi)

Çalışma Ziyaretinin ilk günü olan Pazartesi gününün konu başlığı “Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde Öğretmen Yetiştirim Sürecinde Reform” olmuştur. 14.10.2013 tarihinde gerçekleştirilen tüm etkinlikler öğretmen uygulaması ve öğretmen eğitiminin gerçekleştirilmiş olduğu “Zentrum für schulpraktische Lehrerausbildung (ZfsL) Leverkusen” binasında yapılmıştır. Bu bağlamda Dr. Weber “Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde Öğretmen Yetiştirim Sürecinin Birinci ve İkinci Kademesinde Gerçekleştirilen Reformlara Bir Giriş” başlıklı bir bildiri sunmuştur. Sunumun ardından Dr. Weber Çalışma Zirayeti grup üyelerinin sorularını cevaplandırmış, katılımcılar ile birlikte konu enine boyuna tartışılmış, Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletindeki öğretmen yetiştirme programı ve reformlar katılımcıların geldikleri ülkelerdeki öğretmen yetiştirim süreci ve reformlar ile karşılaştırılarak ülkelerin bu bağlamda benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

15.10.2013 (Salı)

Çalışma Ziyaretinin ikinci gününde (15 Ekim 2013 Salı) konu başlığı “Die Ausbildung an den Schulen (Okullarda Öğretmen Yetiştirme)” olmuştur. Bu nedenle Leverkusen`de bulunan “Marienschule” adlı bir okula gidilmiş, okul müdürü Miedza ziyaret edilen okulu ve Almanya'daki okul sistemini tanıtıcı bir konuşma yapmış, ardından stajyer Wiltzer'in İtalyanca dersi hep birlikte izlenmiş ve gözlemden sonra Çalışma Ziyareti grup üyeleri bu dersin değerlendirmesinin yapıldığı süreci gözlemlemişlerdir. Her iki gözlemin ardından katılımcılar kendi ülkelerindeki mevcut durum hakkında bilgi vererek konu ile ilgili deneyimlerini anlatmışlardır.

Salı gününün ikinci konu başlığı “Die LehrerInnenausbildung an der Universität (Üniversitede Öğretmen Yetiştirme Süreci)” olmuştur. Bu bağlamda Köln üniversitesinde öğretmen yetiştiren bölüm (ZfL) ziyaret edilmiş ve ZfL merkezinin yöneticisi olan Myrle Dziak-Mahler’in üniversitelerde öğretmen yetiştiren bölümleri tanıtan “Vorstellung des ZfL” başlıklı bir bildiri dinlenmiştir. Bu bildirin ardından Dr. Sabastian Barsch “Inklusion in der Lehrerbildung (Öğretmen Yetiştirme Sürecinde ayrıştırıcı eğitim yerine birlikte eğitim)” ve Mona Massumi “Diversity in der Lehrerausbildung (Öğretmen Yetiştirme Sürecinde Çeşitlilik)” başlıklı birer sunum yapmışlar, Çalışma Ziyareti katılımcılarının gelmiş oldukları ülkelerde bu konuların ne ölçüde gündemde olduğunu tartışmaya açmışlardır.

16.10.2013 (Çarşamba)

Çalışma Ziyaretinin üçüncü gününde konu başlığı “Fachseminartag der Abteilung Gymnasium / Gesamtschule/Teilnahme an verschiedenen Fachseminaren“ olmuştur ve bu amaçla ZfsL merkezinde Almanca, Matematik, Sanat, İtalyanca ve Tarih gibi çeşitli derslerde gözlem yapılmıştır. Bu gözlemlerin ardından derslere katılan stajyerler ile Çalışma Ziyareti grup üyeleri arasında bilgi alışverişinde bulunulmuş, günün son etkinliği olarak Çalışma Ziyaretinin organizatörlerinden biri olan Gardenier ile katılımcılar Çalışma Ziyareti Sürecini değerlendirmiş, Çalışma Ziyareti programında yer alan etkinliklerin beklentilerini karşılayıp karşılamadığını tartışmışlardır.

17.10.2013 (Perşembe)

Çalışma Ziyaretinin 4. gününde “ Inklusion, Interkulturalität und Ganzttag – drei wichtige Säulen der neuen Lehrerausbildung in NRW” başlığı altında Tarih, Felsefe, Spor ve Beden Eğitimi derslerine girilip, gözlem yapılması planlanmış olmasına rağmen planlanan gözlemler ders hocalarının dersleri yapamayacaklarına ilişkin mazeret bildirmeleri nedeniyle gerçekleştirilememiştir.

18.10.2013 (Cuma)

Çalışmanın son günü olan Cuma gününde tüm etkinlikler ZfsL Leverkusen adlı merkezde gerçekleştirilmiştir. İlk önce Reinhard Kahl’in

„Treibhäuser der Zukunft“ adlı filmi seyredilerek katılımcılardan geldikleri ülkelerdeki benzer reformlar hakkında bilgi vermeleri istenmiş, karşılaştırmalar yapılmıştır. Son olarak Çalışma Ziyareti ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak, grup raporunun internet üzerinden yazımına devam edilmesine karar verilmiştir.

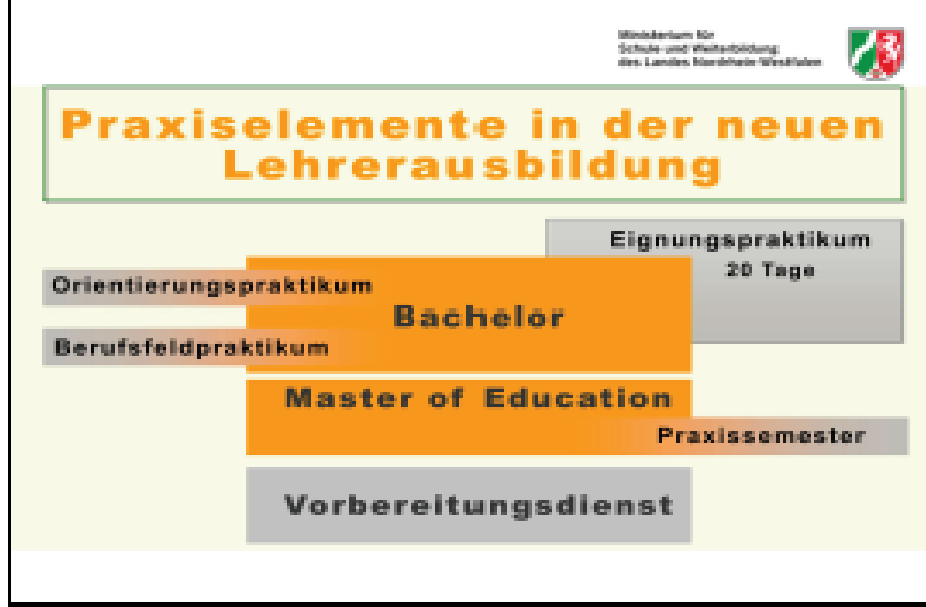
14-18 Ekim 2013 tarihleri arasında Almanya'nın Köln/Leverkusen kentinde gerçekleştirilen Çalışma Ziyareti genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların 5 gün süren Çalışma Ziyareti süresince bir taraftan hazırlanmış oldukları sunumlar ile kendi öğretmen yetiştirme programlarını ve eğitim sistemlerini Çalışma Ziyareti grup üyelerine tanıtmaya çalıştıkları öte yandan diğer katılımcıların ülkelerinde yapılan reformlar hakkında bilgi edindikleri ve Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde öğretmen yetiştirme süreci ile ilgili hayata geçirilen yeniliklerin kendi ülkelerinde de uygulanıp uygulanamayacağı konusunu tartıştıkları görülmüştür.

3. İnceleme

3.1. Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 yılında öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin gerçekleştirilen reformlar neticesinde yeni yapılanmaya ilişkin bulgular

Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 yılında öğretmen yetiştirme sürecine ilişkin gerçekleştirilen reformlar neticesinde öğretmen eğitimi iki ayrı kademe gerçekleştirilecek biçimde yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde öğretmen yetiştirme süreci 3 yıllık Bachelor derecesi, 2 yıl süren yüksek lisans derecesi ve buna ek olarak 18 ay süren staj döneminden oluşmaktadır. 2011 yılında gerçekleştirilen reform ile 24 ay olan staj dönemi 18 aya indirilmiştir. Ancak 2015 yılından itibaren 18 aylık staj sürecinin 12 ayda tamamlanması planlanmıştır.

Tablo 2: 2009 Yılı Reform Sonrası Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde Öğretmen Yetiştirme Süreci

Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde öğretmen yetiştirim sürecindeki yeni yapılanma bir öğretmen adayının öğretmen yetiştiren bir lisans programını seçmeden önce okullarda uzman kişiler eşliğinde ve rehberler yardımı ile gözlem yapmasını ve ardından rehber ve uzmanlardan alınacak olan danışmanlık yardımı ile öğretmenlik lisans programında okumak isteyen öğrencinin bu mesleğe uygun olup olmadığına karar verilmesi uygulamasını da beraberinde getirmiştir. Öğretmenlik mesleğine kişinin uygun olup olmadığının ortaya çıkarılmaya çalışıldığı dönem 20 günlük bir süreçten ibarettir. Bu süreçte öğretmenlik bölümünde okumak isteyen adayların okullara gidip, derslerde gözlem yapmaları, okullardaki öğretmen ve yöneticiler ile her türlü iletişimi kurmaları ve kendilerine eşlik eden rehber ve uzman kişilerden yardım almaları ve bu uygulama sonunda mesleğe uygunluğun tüm taraflarca tartışılması ve öğretmenlik mesleğine ancak uygun olan lise öğrencilerin öğretmenlik lisans programlarına yönlendirilmesi hedeflenmekte, aksi halde adaylara farklı bir meslek seçmeleri önerilmektedir.

Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 3 yıllık lisans döneminde bir öğretmen adayına okullarda en az iki ders okutacak biçimde bir öğretmenlik eğitimi verilmektedir. Lisans döneminde teorik dersler yanı sıra

“Orientierungspraktikum” ve “Berufsfeldpraktikum” adı altında iki ayrı uygulamaya yer verilmektedir. 2 yıllık yüksek lisans sürecinde lisanstaki uygulamalara ek olarak ayrıca bir yarıyıl “Praxissemester” olarak adlandırılan bir dönem staj yapılması öngörülmüştür. Ancak bu karar 2015 yılının ikinci ayından itibaren yürürlüğe girecektir ve stajlar ile ilgili okullardaki sorumluluk 2015 yılından itibaren üniversitelere verilecek ve staj uygulamaları “Zentrum für schulpraktische Lehrerbildung” (ZfsL) olarak adlandırılan merkezler tarafından organize edilip yürütülecektir. Öğretmen adayları bu üç ayrı kuruma bağlı olarak eğitimlerini sürdüreceklerdir. Yeni yönetmeliğe göre okullardaki uygulama derslerinin üniversite öğretim elemanlarından oluşan rehberler eşliğinde yürütülmesi gerek. ZfsL merkezinde görev yapan uzmanlar ise öğretmen adaylarına bir taraftan danışmanlık hizmeti sunarken öte yandan ZfsL merkezinde teorik ve uygulamalı dersler ile öğretmen adaylarını öğretmenlik mesleğine hazırlamakla görevlidir. “Praxissemester” olarak adlandırılan yarıyılın sonunda bir öğretmen adayının öğretmenlik mesleğine ne ölçüde hazır olduğu uygulama derslerinde görev alan üniversite öğretim elemanları ve ZfsL merkezi uzmanlarınca öğretmen adayının kendi fikri de alınarak ortak olarak değerlendirilir ve öğretmen adayına daha sonraki eğitim periyodunda daha neler yapması gerektiği konusunda yol gösterilir.

Öğretmen olmaya karar veren öğretmen adayları 18 ay süren ve “Vorbereitungsdienst” olarak adlandırılan stajyerlik sürecinde ZfsL Merkezlerinde haftada 5 ila 14 saat ders alırken aynı anda okullarda tamamen kendi sorumluluklarında olan 9 saatlik ders üstlenirler ve bu dersleri ücretsiz olarak kendi başlarına verirler. Bu uygulamaya “Bedarfsdeckender Unterricht” denmektedir. Öğretmen adayları bu dersleri üstlenmekle bir taraftan öğretmen ihtiyacının olduğu okullarda bu öğretmen ihtiyacını karşılar, öte yandan kendi başına derse girerek aynı zamanda nasıl ders verileceği konusunda deneyim kazanırlar.

Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 yılında öğretmen yetiştirimi sürecine ilişkin gerçekleştirilen reformlar ile aşağıdaki yenilikler yapılmıştır:

Öğretmen Yetiştirim Süreci 3 yıllık Bachelor programı ve 2 yıllık yüksek lisans programı olarak iki kademe halinde yeniden yapılandırılmıştır

Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine uygun kişilikte birileri olup olmadığına karar verebilmek için öğretmenlik lisans programlarına yerleşmeden önce öğretmen adaylarının okullara gidip, orada 20 gün gözlem

ve uygulama yapmaları öngörülmüştür.

Öğretmen yetiştirme programlarında Eğitim Bilimleri derslerinin oranı artırılmıştır.

Kurumdan kuruma farklılık gösteren eğitim süresi eşitlenmiştir.

Üniversitelerde "Zentren für die Lehrerbildung" adlı Öğretmen Yetiştirme Merkezleri/Bölümleri kurulmuştur.

"Vorbereitungsdienst" olarak adlandırılan yüksek lisans sonrası staj dönemi ise Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 2011 yılında 24 aydan 18 aya indirilmiştir. Ancak yüksek lisans programında yer alan bir yarıyılık staj döneminden sonra gerçekleştirilen öğretmenlik mesleğine hazırlık döneminin 2015 yılında 18 aydan 12 aya indirilmesi ve bunun yanı sıra iki yıllık yüksek lisans eğitimi süresince bir yarıyıl süresince "Praxissemester" olarak adlandırılan dönemde okullarda staj yapılması hedeflenmektedir.

Öğretmen Yetiştiren kurumlara Yatay veya Dikey Geçiş Şartları yeniden gözden geçirilerek, yeni ölçütler belirlenmiştir.

Öğretmen yetiştirim süreci alanında Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde gerçekleştirilen reform sonrasında eğitimcilerin karşılaştıkları en önemli sorun okul, üniversite ve ZfsL merkezlerinin aralarında işbirliği yapacak olmalarıdır. Ayrıştırıcı eğitim ve birlikte eğitim gibi konular hala yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Teori ve uygulamanın birbiriyle uyumlu hale getirilmesi hususunda çalışmalar hala sürmektedir. Yeni sisteme geçiş süreci hala devam etmektedir ve bazı kararların uygulanabilmesi için belirlenen tarihlere kadar beklemek gerekmektedir. Bu durumda yüksek lisans döneminde bir dönem staj yapılması uygulamasına ancak 2015 yılında geçilecektir. Yeni yapılanmaya kademeli olarak geçilmesi aynı zamanda birçok uygulamanın aynı anda yürütülmesini beraberinde getirmiştir. Çok sayıda farklı programı aynı anda yürütmek zorunda kalan eğitimciler zaman zaman sorunlarla karşılaşmaktadır.

3.2.Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 yılında öğretmen yetiştirimi sürecine ilişkin gerçekleştirilen reformlar neticesinde uygulamaya konan yeni yapılanmanın diğer ülkelerle mukayesesi

Bu bölümde Çalışma Ziyareti grup üyelerinin sunumlarından ve toplantılarda yapılan karşılıklı bilgi alışverişinden elde edilen verilerden hareketle Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 yılında öğretmen yetiştirimi sürecine ilişkin gerçekleştirilen reformlar neticesinde uygulamaya konan yeni yapılanma ile Çalışma Ziyaretine katılan

üyelerin ülkelerindeki öğretmen eğitimi mukayese edilmiştir.

3.2.1. Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletindeki Öğretmen Yetiştirme Programının Türkiye'deki Öğretmen Eğitimi ile Mukayesesi

Türkiye'deki öğretmen yetiştirme süreci ile Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 tarihinde yapılan reform neticesinde uygulamaya konan yeni öğretmen eğitimi programı karşılaştırıldığında Türkiye'deki öğretmen adaylarının staj ve uygulama sürelerinin çok kısa olduğu sonucuna varılır. Zira Türkiye'deki üniversitelerin Eğitim Fakültelerinde YÖK tarafından 1997 yılında uygulamaya konan ve daha sonra 2007 yılında yeniden revize edilmiş olan 4 yıllık öğretmenlik lisans programlarında sadece 7. yarıyıldaki biri teorik ve 4 saati uygulama olmak üzere Okul Deneyimi dersinde 5 saat gözlem ve 8. yarıyıldaki Uygulama Dersinde 2 saat teorik ve 6 saat uygulama olmak üzere 8 saat staj yapılması öngörülmektedir. Oysa Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 2009 yılında uygulamaya konan yeni öğretmen eğitim programları ile birlikte bir öğretmen adayının öğretmenlik mesleğine uygunluk derecesini ölçmek amacıyla okullarda 20 günlük gözlem ve uygulama yapılması kararını da beraberinde getirmiştir. Türkiye'de de buna benzer bir uygulama daha 1997 yılında uygulamaya konan ve YÖK tarafından Dünya Bankası ile ortak bir proje kapsamında geliştirilmiş olan lisans programında gerçekleştirilmiş, 4 yıllık lisans programının ikinci yarıyılında Okul Deneyimi I dersi aynı amaca hizmet etmek amacıyla programa konmuştur. Ancak daha sonra 2007 yılında gerçekleştirilen revizyon ile Okul Deneyimi I dersinin ikinci yarıyıldaki olmasının çok erken olduğu düşüncesiyle bu ders programdan kaldırılmış, sadece 7. yarıyıldaki Okul Deneyimi II dersi Okul Deneyimi adı altında ve 8. yarıyıldaki yer alan 2 saat teorik ve 6 saat uygulamalı olarak yapılması öngörülen Öğretmenlik Uygulama dersi programda kalmıştır. Öte yandan Türkiye'de öğretmenlik lisans programlarına yerleşen öğrenciler öğretmenlik lisans programlarına yerleştirilmeden önce mesleğe uygunluk bakımından hiçbir sınava veya değerlendirmeye tabii tutulmamaktadırlar. Lisansa Geçiş Sınavı ve Lisansa Yerleştirme Sınavları tüm lise öğrencilerine uygulanan tek tip olan bir sınavdır ve öğretmenlik lisans programlarına yerleşecek olan öğretmen adaylarına yönelik farklı bir ölçüt uygulanmaz. Ancak Türkiye'de öğretmen liselerinin olması ve öğretmen olmak isteyen öğrencilerin daha lise döneminde bu mesleğe kendilerini hazır etmeleri bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Almanya’da öğretmen yetiştirim süreci Bologna bağlamında 3 yıl lisans eğitimi ve 2 yıl yüksek lisans eğitimi olmak üzere iki kademe olarak yeniden yapılandırılmıştır ve her bir öğretmen adayının yüksek lisans programına devam etmesi, hatta daha sonra ayrıca 18 ay staj yapması zorunludur. Oysa Türkiye’de bulunan üniversitelerde Bologna kapsamında birçok yenilik yapılmış olmasına rağmen 3+2 yapılanmasına geçilememiş, öğretmen olabilmek için 4 yıl lisans eğitimi yeterli görülmüştür. Türkiye’de yüksek lisans eğitimi öğretmen adayları için zorunlu bir eğitim değildir, isteye bağlı yapılabilir. Bunun yanı sıra Türkiye’de yetişen öğretmen adayları lisans veya lisansüstü eğitime ek olarak Almanya’da olduğu gibi ayrıca bir de 18 ay mesleğe hazırlık için bir staj eğitimine tabii tutulmamaktadır. Öğretmen atamaları için Türkiye’de Kamu Personeli Seçme Sınavından Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen alanlardan belli bir düzeyde puan almış olmak yeterlidir. Oysa Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde bir öğretmen adayının başarısı eğitim süreci boyunca ölçülür ve bir öğretmen adayı farklı kademelerden, etkinlik ve uygulamalardan en az toplam 300 puan toplaması sonucunda öğretmen olmayı hak eder. Türkiye’de okullarda yapılan örnek dersler üniversitelerce belirlenen danışman hocalar ve okullardaki öğretmenler tarafından izlenir ve notlandırılır. Oysa Çalışma Ziyareti esnasında hakkında bilgi verilen Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti örneğinde her uygulamaya her zaman not verilmediği anlatılmıştır. Örnek dersler eğitim bilimleri alanından bir uzman, öğretmen adayına koçluk yapan bir kişi, okulda uygulama etkinliklerini düzenleyen bir koordinatör ve bir de tutanakları yazmak üzere bir stajyer izler ve dersin ardından dersle ilgili tüm bu şahısların bulunduğu bir değerlendirme toplantısı yapılır. Almanya’da Türkiye’deki gibi dersinde uygulama yapılan ilgili ders hocasının bir değerlendirmesi yoktur. Zira Almanya’da uygulamalar başka bir ders hocasının dersinde gerçekleştirilmez. Öğretmen adayları tek başına bizzat ders yapmak üzere haftada 9 saat ders üstlenirler. Uygulamaları değerlendirecek olan uzmanlar gözlemlerini öğretmen adaylarının üstlenmiş oldukları bu derslerde yaparlar. Gözlem ve ders değerlendirme etkinlikleri hiçbir not vermeksizin birkaç defa tekrarlanır. Ancak uzmanlar, izlenen derse not verilmiş olsaydı dersin ne tür bir not ile değerlendirileceğini stajyere bildirir ve öğretmen adayının daha iyi ders verebilmesi için örnek ders ile ilgili olumlu olumsuz dönütler verirler. Ders değerlendirme toplantılarında öğretmen adayından ders ile ilgili bir ders planı hazırlamış olması ve yapmış olduğu dersi önce kendisinin değerlendirmesi istenir. Daha sonra dersi izleyen tüm gözlemciler ders ile ilgili izlenimlerini öğretmen adayına iletirler. Ardından öğretmen adayına

daha iyi ve kaliteli ders verebilmesi için uzmanlardan nasıl bir yardım almak istediği sorulur ve öğretmen adayının istekleri doğrultusunda kendisine materyal sağlanır, kaynakça gösterilir ve eksikliklerini giderebilmesi için neler yapması gerektiği konusunda yol gösterilir.

Türkiye'deki Eğitim Fakültelerinde öğretmen adayları daha çok ilköğretim kurumlarında ders vermek üzere yetiştirilirken, Almanca ve İngilizce öğretmenleri okullardaki tüm kademelerde çalışacak biçimde eğitim alır. Oysa Almanya'da her bir kademenin öğretmen eğitim programı farklılık arz ettiğinden eğitimi alınan bir okul kademesinden daha farklı bir kademe de ders vermek isteyen öğretmen adayları ders vermek istedikleri kademe ile ilgili almamış oldukları dersleri ayrıca almak ve başarmak zorundadır.

Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde şu an desteklenen en önemli uygulamalardan biri ebeveynlerden birisinin Almanya'ya göç etmiş olan ailelerin çocuklarına yine ebeveynlerden en az birinin Almanya'ya göç etmiş olan ailelerin öğretmen olan çocukları tarafından ders verilmesidir. Bu konuda Almanya'ya göç geçmişi olan kişilere artık okullarda ve üniversitelerde veya öğretmen yetiştiren her türlü kurumda daha çok istihdam sağlanmaya çalışılmakta, kurumlarda bu tür çalışanların yüzdesinin artırılması için çalışmalar yapılmaktadır. Uygulamaya konmaya çalışılan diğer bir yenilik ise, artık zihinsel engelli olan öğrencilerin veya özel eğitim gerektiren veya üstün zekâlı öğrencilerin ayrı ayrı kurumlarda eğitim almaları yerine bunların hepsinin aynı sınıfta eğitime tabii tutulmalarıdır. Bu yeni yaklaşım, Türkiye'deki Üstün Zekâlılar Öğretmenliği, Zihin Engelliler Öğretmenliği ve Özel Eğitim Öğretmenliği gibi ayrı programlar doğrultusunda ayrıştırıcı bir eğitime yönelik öğretmenlerin yetiştirilmesi uygulamasının aksine Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde tüm bu çocuklara aynı sınıfta ders verebilecek öğretmenlerin yetiştirilmesini sağlayacak öğretmen eğitim programlarının uygulamaya konmasını beraberinde getirmiştir.

3.2.2. Polonya'daki Öğretmen Yetiştirme Programlarının Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti ve Türkiye'deki Öğretmen Eğitimi ile Mukayesesi

Polonya'daki eğitim kurumları ve öğretmen yetiştirme süreci aynı Türkiye'de olduğu gibi merkezîyetçi bir yapılanma çerçevesinde yürütülmekte, bu yönü ile Almanya'dan çok Türkiye ile benzeşmektedir.

Oysa Almanya’da eyaletlere göre uygulamalar değişiklik göstermektedir. Polonya’da da aynen Türkiye’de olduğu gibi parasız devlet okulları olduğu gibi velilerin para ödemesi gereken özel okullar da vardır. Her öğrenci 6 yaşında başlayarak on sekiz yaşına kadar okula gitmek zorundadır.

Polonya’da okul öncesi ve ilköğretim öğretmenleri ilgili uzmanlık alanına ait yüksekokullarda yetiştirilir. Oysa liselerde ders vermek mutlaka yüksek lisans eğitimi almış olmayı gerektirmektedir. Öğretmenlik yapabilmek için Polonya’da eğitim bilimleri alanında yetkin olmak gerekir. Bir öğretmen adayı eğitim bilimleri alanındaki derslere lisans eğitimi süresince devam edilebileceği gibi, bu dersler lisans sonrasında da alınabilir. Polonya’da öğretmenler yükseköğretim alanında üniversitelerde, Eğitim Bilimleri Yüksekokullarında ve Spor akademilerinde eğitim alırlar ve Eğitim bakanlığının bünyesindeki okullarda yetişirler. Öğretmenlerin okullarda üstlendikleri görevlere göre farklı unvanları vardır. Çalışmakta olan öğretmenlere hizmet içi kurslar verilmektedir. Öğretmenlere hizmet içi kurslarda ders verebilmeleri için ayrıca eğitim verilmektedir. Bu yönü ile Polonya Türkiye ile benzeşmektedir. Polonya’da öğretmenlerin eğitimlerinin sürdürülmesini sağlayan ve hizmet içi kurslar sunan kurumlar üniversiteler, yüksekokullar ve Varşova’da yer alan bu amaçla kurulmuş merkezlerdir. Bu kurumlar dışında hizmet içi kurs kapsamında metotlar hakkında ders verilen bölgesel bazı merkezler ve özel bazı kuruluşlar da vardır.

3.2.3. Letonya’daki Öğretmen Yetiştirme Programlarının Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti ve Türkiye’deki Öğretmen Eğitimi ile Mukayesesi

Letonya’da eğitim işlerinden Türkiye’deki Milli Eğitim Bakanlığına benzer bir bakanlık olan Eğitim ve Bilim Bakanlığı sorumludur. Letonya’da 5-6 yaş grubundaki çocuklar okul öncesi eğitime zorunlu olarak tabii tutulurlar. İlköğretim çağı 7. yaşta başlar ve 9 yıl sürmektedir. Ortaokul ve lise eğitimi zorunlu değildir. Yükseköğretim alanı devlet kurumları yanı sıra özel kurumlardan oluşmaktadır. Letonya’da çeşitli program ve seminerler ile hayat boyu eğitim hizmeti verilmektedir. Letonya’da öğretmenlerin motivasyonunu artırmak için ödüle dayalı özel bir sistem kurulmuştur. Letonya’da öğretmen yetiştirme süreci modüler bir yapıya sahiptir ve A ve B programları kapsamında sürdürülmektedir. A ve B programlarında bir taraftan teorik dersler sunulurken, öte yandan uygulamaya dayalı derslere de yer verilmektedir. A programı en az 6, en çok 36 saatlik ders içermektedir. A programı genel öğretmenlik yeterliklerini kazandıran bir modüldür ve

yönetim alanında bilgi ve beceri kazandıran dersler yer alır ve bu programda kendi kendini eğitme becerisinin kazandırılması hedeflenmektedir. Bu program birçok kurumun ortak çalışması neticesinde yürütülmektedir. B programı ise öğretmenlik eğitimi almamış olan bir kişiyi öğretmenlik yapacağı bir biçimde eğitmeyi hedefler veya bir öğretmen adayının eğitim aldığı alanın dışında bir dersi vermek istemesi üzere gerekli eğitimi verir. B programı en az 72 saat ders içerir ve Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlarca ve bünyesinde eğitim bilimleri lisans programı içeren birimlerce yürütülür. B programı kapsamındaki öğretmenlik eğitimi uzaktan eğitim programları ile de verilebilir.

3.2.4. İngiltere'deki Öğretmen Yetiştirme Programlarının Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti ve Türkiye'deki Öğretmen Eğitimi ile Mukayesesi

İngiltere'de 0-5 yaş arası çocuklara okul öncesi eğitim verilmektedir. Öğrenciler 5 ila 11 yaş aralığında ilköğretim kurumlarına devam ederler. 11.-18. yaş grubu öğrenciler okulların ikinci kademesine devam ederler. 2015 yılında her öğrencinin 18 yaşına kadar okula gitmesi zorunlu olacaktır. İngiltere'de ilköğretim öğretmenleri eğitim dersleri, uzmanlık alan dersleri ve uygulama ve stajların yer aldığı bir program çerçevesinde 3-4 yıl süren Bachelor düzeyinde eğitim alırlar ve yüksek lisans programlarına devam etmek zorunda değildir. Yüksek lisans programlarına kendilerini geliştirmek isteyen öğretmenler devam edebilirler. İngiltere'de staj/uygulama süresi lisans eğitimi esnasında 24-32 haftadır. Lisans eğitimi sonrası öğretmen adaylarının eğitimi iki biçimde sürdürülebilmektedir. Öğretmen adayları lisans eğitimine ek olarak bir yıl daha üniversitelerde eğitimlerine devam edebilir ve 24 hafta staj yapabilir veya doğrudan okullarda (School Centred Teacher Training) maaş alarak ve burslu bir biçimde eğitimlerini sürdürebilirler. Lisans sonrası bir yıl daha üniversitelerde eğitim almayı tercih eden öğretmenler daha çok eğitim sisteminin ikinci kademesinde yer alan okullarda çalışmak isteyen öğretmen adaylarıdır. Ancak günümüzde ilköğretim okullarında çalışmayı hedefleyen öğretmen adaylarının birçoğunun zorunlu olmadıkları halde bu eğitimi ek olarak almayı tercih ettiği görülmektedir.

3.2.5. Romanya'daki Öğretmen Yetiştirme Programlarının Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti ve Türkiye'deki Öğretmen Eğitimi ile Mukayesesi

Romanya'da öğretmenlerin yetiştirildiği kurumlar çok çeşitlilik göstermektedir ve CNFP, Pre-CNCEIP, DPP, ISJ ve ANPCDEFP harfleriyle simgelenmektedir.

3.2.6. Macaristan'daki Öğretmen Yetiştirme Programlarının Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti ve Türkiye'deki Öğretmen Eğitimi ile Mukayesesi

Macaristan'da 2013 tarihinden önce ilkokul öğretmenleri yüksekokullarda 3 yıl eğitim alırken, 9.-12. sınıflarda orta öğretim kurumlarında ders verecek olan öğretmenlerin üniversitelerde 5 yıl eğitim almaları öngörülmüyordu. Ancak Bologna ölçütlerine göre 01. 09. 2013 tarihinde yeni bir yapılanmaya geçilmiştir ve öğretmenler hangi okulda çalışacak olursa olsun tüm öğretmen adaylarının öncelikle 6 yarıyıldan oluşan ve iki ders okutacak biçimde uzmanlaşmayı sağlayan bir yükseköğretim alanında temel eğitime tabii tutulmaları kararlaştırılmış, ardından verilecek olan karara göre iki derste uzmanlaşmış ve ilköğretim okullarında ders vermek üzere (eğitim süresi 5 yıl) veya ilköğretim kurumlarında bir ders veya ortaöğretim kurumlarında bir ders vermek üzere (eğitim süresi 5,5 yıl) veya ortaöğretim kurumlarında iki ders vermek üzere (eğitim süresi 6 yıl) üç ayrı biçimde eğitim alacakları yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Yeni yapılanmada staja eskiye oranla daha fazla önem verilmektedir.

3.2.7. Avusturya'daki Öğretmen Yetiştirme Programlarının Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti ve Türkiye'deki Öğretmen Eğitimi ile Mukayesesi

Avusturya'da daha önceleri "Hauptschule", "Volksschule", "Sonderschule", "Berufsschule", "Polytechnikum" olarak adlandırılan okullar için öğretmen yetiştirimi Eğitim Bilimleri Yüksekokullarında 6 yarıyıl süresince Bachelor derecesi düzeyinde gerçekleşiyordu. Öğretmen adaylarının bu eğitimi alabilmeleri için "Matura" olarak adlandırılan bir sınava girmeleri ve mesleğe uygunluk uygulamasından geçmeleri gerekmektedir. Lise ve ortaöğretim okullarında ders verecek öğretmenlerin ise eğitimlerini üniversitelerde sürdürmeleri öngörülmekteydi. Lise öğretmen

adaylarının yükseköğretim kurumlarına yerleştirilmesi “Matura” adlı sınav sonuçlarına göre yapılmaktaydı. Liselerde ders verecek olan öğretmenlerin öğretmenlik eğitim süresi 9 yarıyıl sürmekteydi ve yüksek lisans eğitimi almış olmayı gerektirmekteydi.

2013 yılının Mayıs ayında alınan yeni bir karar ile artık tüm öğretmen adaylarının öğretmenlik lisans programına yerleşmeden önce çok yönlü ve çok aşamalı bir mesleğe uygunluk testinden geçmesi gerekmektedir. Öğretmen olabilmek için öğretmen adaylarının Avusturya’da 8 yarıyıllık bir Bachelor derecesine sahip olmaları gerekmektedir. Avusturya’da öğretmen adayları Bachelor derecesinden sonra 1 yıl „Induktionsphase“ olarak adlandırılan süreçte rehber eşliğinde okullarda mesleğe bir giriş yapmaktadırlar. 1-1,5 yıl süren yüksek lisans eğitimi „Induktionsphase“ denilen dönemden sonra veya bu döneme paralel olarak verilmektedir. Avusturya’da öğretmen yetiştirim sürecinde gerçekleştirilen bu reform ile artık öğretmenlik eğitiminde mesleki yeterlikler ön plana çıkmıştır. Avusturya’da öğretmen adayları üniversiteler, yüksek okullar ve kurumlar arası koordinasyonu sağlayan bazı birimler tarafından yetiştirilmektedir.

Tablo 3: Avusturya’da 2013 yılı öncesi öğretmen yetiştirim süreci

<i>Lehrerausbildung alt (bisher)</i>		
Lehrer für	Pflichtschulen	AHS/BMHS
	Volks-, Haupt-, Sonder-, Berufsschule, Polytechnikum	Berufsbildende Mittlere und Höhere Schule
Ausbildung	Pädagogische Hochschulen (PH)	Universitäten
Zulassungsbedingungen	Matura und Eignungsverfahren	Matura
Mindestdauer	6 Semester	9 Semester
Abschluss	Bachelor	Magister

Yeni yapılanmada ise aynen Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti örneğinde olduğu gibi eğitim bilimleri derslerine daha çok ağırlık verilmiş, uygulama

ile teorik derslerin uyumlu bir biçimde yürütülmesi hedeflenmiştir. Sözü edilen yeni yapılanmaya göre öğretmen yetiştirim süreci 2014/2015 eğitim-öğretim yılında yürürlüğe girecek ve bu yeni yapılanmaya göre öğretmen yetiştiriminde zorunlu yüksek lisans eğitimi en geç 2019/2020 yılında başlatılacaktır.

Tablo 4: Avusturya`da 2013 yılı sonrası öğretmen yetiştirim süreci

<i>Lehrerausbildung neu (Beschluss Mai 2013)</i>			
Ausbildung	Pädagogische Hochschulen	Kooperations-verbünde	Universitäten
Zulassungsbedingungen	Mehrstufiges Eignungsverfahren für alle Studienanfänger		
Dauer	8 Semester bis Bachelor befristete Anstellung möglich		
	1 Jahr „Induktionsphase“ Berufseinführung mit Mentor in der Klasse		
	1 - 1,5 Jahre Masterstudium eventuell berufsbegleitend, kann parallel zur Induktionsphase begonnen werden		

3.2.8. İspanya'daki Öğretmen Yetiştirme Programlarının Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti ve Türkiye'deki Öğretmen Eğitimi ile Mukayesesi

İspanyada öğretmen yetiştirim sürecine bakıldığında ilköğretim okullarına ve ikinci kademedeki okullara yönelik olmak üzere iki şekilde öğretmen yetiştirimi gerçekleştirildiği görülmektedir. İlköğretim Okulları için yetiştirilen öğretmen adaylarının lisans düzeyinde 240 AKTS değerinde ders alması gerekmektedir. 240 AKTS değerindeki Lisans derslerinin 30-60 AKTS değerindeki dersleri bir rehber veya danışman eşliğinde okullarda gerçekleştirilen staj dersleri oluşturmaktadır. İspanyanın ikinci kademe

okullarında ders verecek olan öğretmenlerin ise mutlaka yüksek lisans düzeyinde 60 kredilik ders almaları ve başarıları gerekmektedir. Öğretmen adaylarının yüksek lisans programlarına yerleştirilmesi özel hazırlanan bir sınavdan alınan sonuçlara bağlı yapılmaktadır. İspanyada gelecek yıllarda öğretmenlerden en az bir yabancı dili B1 düzeyinde bilmeleri istenecektir.

4. Sonuç ve Öneriler

Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde uygulamaya konan yeni öğretmen yetiştirme programları birçok bakımdan örnek alınması gereken bir yapılanmadır ve başka ülkelere uyarlanması büyük yararlar sağlayacaktır. Türkiye'de de bir öğretmen adayının öğretmenlik mesleğine uygunluğunun daha lisans eğitimi almadan önce Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde olduğu gibi araştırılması çok yararlı olacaktır. Sadece öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezinin teste dayalı sınavları öğretmenlik programlarında okuyacak olan öğrencileri mesleğe uygunluk açısından seçmede yeterli değildir. Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti örneğinde olduğu gibi lisans eğitime başlamadan önce öğretmen adayları okullarda yapacakları gözlem ve uygulamalar ile bu mesleğe yatkın biri olup olmadıklarına karar verebilirler. Öte yandan gözlem ve uygulamalarda kendilerine rehberlik edecek olan uzmanlar bu mesleğe uygun biri olup olmadıkları konusunda öğretmen adaylarına bilgi verebilir ve doğru bir meslek seçimi ve iyi bir eğitim almak için neler yapılması gerektiği konusunda öğretmen adaylarını yönlendirilebilirler.

Türkiye'de de ortak bir yükseköğretim alanı oluşturmak için Bologna kapsamında yapılan bir dizi yeniliğin yanı sıra diplomaların karşılıklı tanınırlığını sağlamak için Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletindeki öğretmen yetiştirme modelinde olduğu gibi eğitim süreci 3 yıl Bachelor derecesi ve 2 yıl yüksek lisans derecesi olmak üzere kademelendirilebilir ve öğretmenlik yapabilmek için yüksek lisans yapmış olmak zorunluluğu getirilebilir. Oysa Türkiye'de birçok meslekte olduğu gibi öğretmenlik mesleğini de icra etmek için lisans düzeyinde eğitim almak yeterlidir. Ancak gerek Almanya'da, gerekse Çalışma Ziyareti katılımcılarının vermiş oldukları bilgilere göre öğretmenlik mesleğini icra etmek için artık Avrupa'nın birçok ülkesinde sadece lisans eğitimi almak yeterli görülmemekte, ülkelerin çoğunda artık yüksek lisans eğitimi almış olmak

şartı aranmaktadır. Bu konuda Türkiye’de de öğretmenlik mesleğinin yeterliklerinin tam ve eksiksiz edinilmesi, teorik bilgi yanı sıra öğretmen yetiştirim sürecinde gözlem, uygulama ve stajlara da yeterince yer verilebilmesi için Türkiye’de de yüksek lisans eğitimi zorunlu hale getirilmeli, ancak bununla ilintili olarak lisans ve yüksek lisans programları yeniden gözden geçirilerek kaliteli bir eğitim için hedeflenen çıktılara göre yüksek lisans derslerinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 5 ayrı biçimde gerçekleştirilen uygulama etkinliklerinin (Eignungspraktikum, Orientierungspraktikum, Berufslebenkennlernen, Praxissemester, Vorbereitungsdienst) hangilerinin ne şekilde Türkiye şartlarına uyarlanabileceği konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Gerek “Marienschule” adlı okuldaki derslerde yapılan gözlemler gerekse ders sonrası izlenen derslerin değerlendirme toplantıları Türkiye’de de gözlem, uygulama ve stajların daha bilimsel ölçütler doğrultusunda ve daha çok sayıda uzman tarafından yürütülmesi ve dolayısıyla ivedilikle bu sorumluluğu üstlenecek olan uzmanların sayılarının artırılması gerektiğini ortaya koymuştur. ZfsL Merkezinde ve Köln Üniversitesinin Öğretmen Yetiştirme Merkezinde/Bölümünde (ZfL) sunulan ve üniversitedeki ZfL Merkezleri, okullar ve ZfsL Merkezlerinin nasıl birbirleriyle işbirliği içerisinde çalışması gerektiğini gösteren bildirimler Türkiye’de de derslerde verilen teorik bilgilerin staj döneminde uygulamaya nasıl transfer edilebileceği konusunda aydınlatıcı bilgiler sunmuş, kurumlar arası işbirliği çalışmalarının nasıl başarılı bir biçimde yürütülebileceğine ilişkin örnek teşkil etmiştir. Türkiye’de de birden fazla kurumun birlikte yürüteceği ve rehberlik hizmeti vereceği uygulamalara geçilmesi durumunda Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti öğretmen yetiştirme örneğinden yararlanılabilir.

Almanya’nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletindeki öğretmen yetiştirim süreci ile ilgili yeni uygulama, Türkiye’de öğretmen atamalarında Kamu Personeli Seçme Sınavı gibi birkaç saat içinde yapılan bir sınavdan alınacak olan bir puanın belirleyici olmaması gerektiğini ve bunun yerine Kuzey Ren-Vestfalya Eyaleti örneğinde olduğu gibi öğretmenlerin mesleğe başlama aşamasında öğretmen yetiştirim sürecinin tümünün göz önünde bulundurulduğu yeni bir değerlendirme ölçütünün esas alınması gerektiğini göstermiştir.

14-18 Ekim 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen Çalışma Ziyareti esnasında dikkat çeken diğer bir husus ise, Çalışma Ziyareti esnasında

gözlemlenen tüm etkinliklerde çok sayıda grup çalışması yapılması, her türlü etkinlikte yaratıcılığa önem verilmesi ve derse veya seminere katılanların aktif kılındığı öğretim ve öğrenme metotlarına yer verilmesidir.

14-18 Ekim 2013 tarihinde Köln'de gerçekleştirilen Çalışma Ziyaretinin katılımcılara en önemli katkısı, katılımcıların birbirini tanınması ve bundan sonra da devam edecek olan bir iletişimin kurulmasıdır. Katılımcılar hazırlamış oldukları sunumlar ile bir taraftan kendi öğretmen yetiştirme süreçlerini ve eğitim sistemlerini tanıtırken, öte yandan diğer ülkelerdeki sistemleri tanımış, yapılan reformlar hakkında bilgi sahibi olmuş, ülkelerin uygulamaları arasında benzer ve farklı yönlerini tespit ederek örnek uygulamaların kendi ülkelerinde de uygulanıp uygulanamayacağı konusunu tartışmaya açmışlardır.

Bu makale de Almanya'nın Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde 26 Mayıs 2009 tarihinde öğretmen yetiştirme programları ile ilgili gerçekleştirilen reformlar neticesinde uygulamaya konan yeni yapılanmanın ne ölçüde Türkiye'deki öğretmen eğitime uyarlanabileceği tartışılmış ve öneriler geliştirilmiştir. Ancak Kuzey Ren-Vestfalya Eyaletinde öğretmen yetiştirme programları alanında gerçekleştirilen reformun beraberinde getirmiş olduğu yeni yapılanmanın bir süre uygulandıktan sonra yeniden gözlem yapmak ve bu yeni sistemin olumlu ve olumsuz yönlerini yerinde incelemek, uygulayıcılar ile temasa geçip onların izlenimlerini almak ve uygulamanın olumlu yönlerinin Türkiye'ye de uyarlanıp uyarlanamayacağını tartışabilmek için ikinci bir ziyaretin yapılması büyük yarar sağlayacaktır. Bu bağlamda gerçekleştirilecek olan ziyaretlerde özellikle iyi ve kaliteli ders verebilmek için öğretmen adaylarının nasıl yetiştirilmesi gerektiğine ilişkin örneklere bakmak büyük yarar sağlayacak, Türkiye'de de derslerin daha kaliteli verilmesi için olanak sunacaktır.

KAYNAKÇA

Barsch Sabastian (2013). “Inklusion in der Lehrerausbildung”. Vortrag während des Studienbesuchs 2013-SV-01-TR-LLP-00155. Köln-Leverkusen

Coşkun Hasan (2009). “Türkiye ve Almanya’da Yabancı Dil Öğretmeni Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2009 Cilt : 33 No:161-73.*
http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/hc_karsilastirma/hc_karsilastirma.htm

Mahler Myrle Dziak (2013). “Vorstellung des ZfL. Vortrag während des Studienbesuchs”. 2013-SV-01-TR-LLP-00155. Köln-Leverkusen

Massumi Mona (2013). “Diversity in der Lehrerausbildung”. Vortrag während des Studienbesuchs 2013-SV-01-TR-LLP-00155. Köln-Leverkusen

Óhidy Andrea, Terhart Ewald , Zsolnai József (2007). *Lehrerbild und Lehrerbildung: Praxis und Perspektiven der Lehrerausbildung in Deutschland und Ungarn.* June 30. 2007. VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Elektronik Kaynaklar

Besser lehren und lernen. Lehrerbildung - wie machen's die anderen?Erişim tarihi: (20.11.2013)
<http://bildungsklick.de/a/85606/lehrerbildung-wie-machens-die-anderen/>

Geltende Gesetze und Verordnungen (SCV.NRW.) mit dem Stand vom 21. 11. 2013. Erişim tarihi: 28.11.2013
https://recht.nrw.de/lmi/owa/br_bes_text?anw_nr=2&gld_nr=2&ugl_nr=223&bes_id=12808&aufgehoben=N&menu=1&sg=0

Gesetz über die Ausbildung für Lehrämter an öffentlichen Schulen (Lehrerausbildungsgesetz – LABG) Vom 12. Mai 2009 (GV. NRW. S. 308) zuletzt geändert durch Gesetz vom 13. November 2012 (GV. NRW. S. 514. Neue Fassung. Erişim Tarihi: 28. 11. 2013.
<http://www.schulministerium.nrw.de/docs/Recht/LAusbildung/LABG/Kontext/LABGNeu.pdf>

Gesetz über die Ausbildung für Lehrämter an öffentlichen Schulen (Lehrerausbildungsgesetz – LABG) vom 12 Mai 2009. Alte Fassung. Erişim tarihi: 28. 11. 2013. <http://www.schulministerium.nrw.de/docs/Recht/LAusbildung/LABG/Kontext/LABGAlt.pdf>

Hörner Wolfgang. (2013).“Lehrerbildung in Frankreich, Italien, Spanien und Portugal”. Erişim tarihi: 20.11.2013 http://www3.uma.pt/jesussousa/Publicacoes/67LehrerbildunginSudeuropa_BR-rev.pdf

Maden, Sevinç. (2013). Vorstellung eines Studienbesuchs in Nordrhein-Westfalen. In: Diyalog 3013/2. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik. ISSN 2148-1482. Ali Osman Öztürk (Ed.). S. 147-159. http://www.gerder.org.tr/diyalog/Diyalog_2013_2/19_Sevinc_Sakarya_Maden.pdf

Polnische Lehrerausbildung: Erişim tarihi: 20.11.2013 <http://www.lo.rckjo.opole.pl/new/tipp/pliki/Polnisches%20Schulsystem/Polnische%20Lehrerausbildung.pdf>

Uni Wien. “Lehrerausbildung. Uni Wien stellt auf Bologna-System um”. Erişim tarihi: 20.11.2013 http://www.wienerzeitung.at/themen_channel/bildung/uni_aktuell/581306_Uni-Wien-stellt-auf-Bologna-System-um.html

BENFORD YASASININ SERMAYE PİYASASINDA FAALİYET GÖSTEREN ARACI KURUMLARIN KONSOLİDE BİLANÇOLARINA UYGULANMASI

Aydın UYAR* Mustafa Talha UZUNER**

ÖZET

Bu çalışmada, aracı kurumların mali tablolarında yapılabilecek hile tipleri ve nedenleri özetlenmiş, Benford Yasası ve χ^2 uygunluk testi hakkında genel bilgi verilmiş ve Benford Yasasının mali denetimde kullanımı açıklanmıştır. Benford Yasasının Türk sermaye piyasasında faaliyet gösteren aracı kurumların 31 Mart 2012 tarihinde yayınlanan konsolide bilançolarına uygulanması ile elde edilen sonuçların bu yasa bağlamında hileli beyan içerip içermediği (güvenilirlik açısından sorun teşkil edip etmeyeceği) araştırılmıştır. Elde edilen bulgular Ho hipotezinin %5 hata payıyla kabul edilebilir olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Benford Yasası, Muhasebe Hileleri, χ^2 Uyum Testi Dijital Analiz

APPLICATION OF BENFORD'S LAW ON THE CONSOLIDATED BALANCE SHEETS OF THE BROKERAGE SECTOR IS OPERATED IN THE CAPITAL MARKET

ABSTRACT

In this study, the types and the reasons of fraud in the balance sheets of brokerage houses has been summarized, generic information about Benford's law and χ^2 goodness of fit test has been given and the application

*Dr., uyaraydin@gmail.com

**Yrd.Doç.Dr.,Yalova Üniversitesi, Yalova MYO, mtuzuner@yalova.edu.tr

of Bendford's law for financial auditing has been explained.

Then Bendford's law has been applied on the consolidated balance sheets of the brokerage sector which is published at 31 March 2012 on their web site and checked if they contain fraudulent decleration or not. In this paper, findings have showed that H₀ hypothesis is acceptable with 5% error margin.

Key Words: Benford Law, Accounting frauds, χ^2 Goodness of Fit Test, Digital Analys

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, Benford Yasası kullanılarak Türkiye de faaliyet gösteren aracı kurumların 31 Mart 2012 tarihli uluslararası finansal raporlama standartlarına göre hazırlanmış konsolide bilançolarının (%95 güven aralığıyla) hileli beyan içerip içermediği araştırılmıştır. Literatür de Benford Yasası ile anılan proaktif bir uygulama olan bu teori aynı zamanda “İlk Rakam Yasası” ve “Lider Basamak Matematiksel Teori” olarak da isimlendirilmektedir. Söz konusu bu teori ticari işletmelerin mali kayıtlarında herhangi bir manipülasyon yapıp yapılmadığına yönelik rakamsal analiz sürecini içerir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmı dört temel bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, aracı kurumların yaptıkları muhasebe hileleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, Benford Yasasının tarihsel gelişimi ve içeriği tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde, Benford Yasasının sermaye piyasası aracı kurumlarına uygulanması ile elde edilen istatistikî sonuçlar incelenmiş, son bölümde ise, genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. ARACI KURUMLARIN YAPTIĞI MUHASEBE HİLELERİ

Aracı kurumların mali tablolarındaki istenmeyen durumlar hata veya hile olarak ortaya çıkmaktadır. Hata ile hileyi birbirinden ayırmada kullanılan en önemli kıstas “Kasıt” unsurudur. Değerlendirmesi oldukça zor olan kasıt unsurunda, bir düzensizlik bilinçli olarak yapılıyorsa hile kapsamına girmektedir (Bozkurt,2000:15). İşletme yönetimi tarafından yapılan ve kendilerini veya dar anlamda işletme sahiplerini avantajlı kılabilecek, bunun dışında diğer üçüncü kişilere zarar verebilecek düzenlemeleri "düzmece olumlu" ve "düzmece olumsuz" olmak üzere iki ana gruba ayırmak mümkündür.

Aracı kurumların gerçek durumunu olumlu veya olumsuz gösteren düzenlemeler; işlemlerin kaydedilmesinde ve mali tabloların hazırlanmasında işletme yönetiminin taraflı davranışı sonucu üçüncü kişilerin aleyhine menfaat temin etmek için yapılan hilelerdir. Bu hilelerden zarar görenler işletmenin kendisi, müşterileri, ortak ve hissedarları olabilir. Aracı kurumlar gelirlerin saklanması, giderlerin gerçeğe uygun olmayan şekilde arttırılması, fazla amortisman ve gereksiz yere karşılık ayrılması gibi çeşitli şekillerde karlarını azaltılma yoluna gidebilmektedirler. Bir işletmede gerçek durumun yukarıda sayılanların aksine değiştirilmesi de mümkündür. Bunun içinde hileli şekilde karın arttırılması veya zarar yerine kar gösterilmesine yönelik işlemler gerçekleştirilebilir. Aracı kurumların üst yönetimlerini bu gibi düzenlemelere iten bazı nedenler aşağıda sıralanmıştır:

1. Yaptıkları bu tür düzenlemelerden dolayı kendilerine prim ve diğer çıkarlar sağlamaları,
2. Yöneticilerin çeşitli hileli işlemleri kolayca yapabilmeleri,
3. Yaptıkları hileli eylemler sonucunda yakalanmayacaklarını düşünmeleri,
4. İç kontrol sisteminin zayıf olmasıdır.

Ayrıca, mali tabloların olduğundan iyi gösterilmesi ile ilgili olarak işletme sahiplerinin de bir takım çıkarları olabilmektedir. Mali tabloların olumlu yönde hazırlanmasına bilanço makyajı adı verilmektedir. Bu amaçlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir:

1. Düşük oranlı ve uzun vadeli kredi alabilmek,
2. Çok ortaklı şirketlerde ortakları tatmin etmek için daha fazla kar dağıtmak,
3. Aracı kurumun kamuoyunda imajını güçlendirmek,
4. Borsada hisse senetlerinin fiyatlarını arttırmaktır.

Bununla birlikte, mali tabloların olduğundan kötü gösterilmesi ile ilgili olarak da işletme sahiplerinin bir takım çıkarları olabilmektedir. Mali tabloların olumsuz yönde düzenlenmesine yönelik çıkarlardan bazıları şöyledir:

1. Ayrılan ortaklarla veya ortakların varisleriyle avantajlı anlaşmalar yapmak,
2. Az kar payı dağıtmak yada hiç dağıtmamak,
3. Hisse senetlerinin borsa fiyatlarını düşürerek spekülasyon yapmak ve daha az vergi ödemektir.

Yukarıda ele alınan ve işletmelerin amaçlarına ulaşmak için mali tablolar üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olan düzenlemeler ile ilgili

olarak yapılabilecek muhasebe hilelerini altı ana grupta toplamak mümkün bulunmaktadır(Bozkurt,2000: 17-18):

1. Henüz son aşamaya gelmemiş ve gelir yaratacak işlemleri kayıtlara önceden gelir unsuru olarak kaydetmek,
2. Sahte gelir kalemleri yaratma: İşletmelerin aralarında benzer veya yakın değerde varlıklarını değiştirerek gelir yaratmaları, gelen iade paralarını gelir yazmaları, ara dönemlerde düzenlenen mali tablolarda düzmece tahminlerle geliri arttırmaları gibi,
3. Bir defalık kazanç operasyonları ile geliri arttırmak. Örnek olarak, düşük değerlenmiş bir varlığı yüksek değerle satmak ve gereksiz bir biçimde borçları erken ödeyerek iskonto geliri sağlamak gibi,
4. Cari dönem giderlerini sonraki dönemlere aktarmak. Örnek olarak, amortisman ayırmada düşük oranlar seçmek, değersiz duruma gelen aktifleri zarar göstermeme yolunu seçme gibi,
5. Cari dönem gelirlerini sonraki dönemlere aktarmak,
6. Gelecek dönem giderlerini cari döneme gider olarak kaydetmek.

3. BENFORD YASASININ TARİHSEL GELİŞİMİ VE İÇERİĞİ

Benford Yasası ilk olarak Amerikalı astronom ve matematikçi Simon Newcomb tarafından ortaya atılmıştır. Newcomb, 1881 yılında American Journal of Mathematics’de yayınlanan makalesinde logaritma kitaplarında dikkatini çeken bir olgudan söz etmiştir. Newcomb’un gözlemlerine göre logaritma kitaplarının ilk sayfaları diğer sayfalara göre daha fazla kirlenmiş ve yıpranmıştı. Diğer bir deyişle, bilim adamları ve diğer çalışanlar 1 ile başlayan sayılara 2’den daha fazla bakmışlar, 2 ile başlayan sayılara 3’den daha fazla bakmışlar ve bu gözlem sonunda araştırmacıların en az 9 ile başlayan sayılarla ilgilendikleri Newcomb tarafından tespit edilmiştir(Newcomb,1881:39-40). Newcomb, bu rakamları bazı hesaplamalar ve işlemler sonucu elde edilen fiziksel sabitler olarak nitelendirmiş ve söz konusu rakamları doğal sayılar olarak adlandırmıştır. Sayıların meydana gelmesiyle ilgili kural aşağıda logaritmik denklem biçiminde ve ilk rakam için formülleştirilmiştir.

$$= \log_{10}(1+1/D), D=1,2,3,\dots,9$$

Burada parantez içindeki D harfi bütün ilk rakamları, log ise 10 tabanındaki logaritmayı göstermektedir.

Newcomb'un makalesi o zamanlar dikkate alınmamış ve unutulmuştur. Aradan 57 yıl geçtikten sonra Fizikçi Frank Benford, logaritma kitapları hakkında benzer bir gözlem yapmış ve aynı logaritmik kanunu bulmuştur(Elitaş:2002:144). Frank Benford, yürüttüğü çalışmalarda sayıların genel olarak 1'e eğilimli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Benford'un 1938 yılında Proceedings of The American Philosophical Society'de yayınlanan makalesi 20.229 adet araştırmadan elde edilen verilere dayanmaktadır. Benford bu gözlemlerini; nehir uzunlukları, Amerikan beyzbol istatistikleri, elementlerin atom ağırlıkları, şehirlerin popülasyonları gibi coğrafi, bilimsel ve demografik çeşitli kaynaklardan derlemiş ve bunların hepsinin kendi adıyla anılan yasaya uyduğunu göstermiştir (Benford,1938:553).

Frank Benford, İlk Sayılar Tablosu veya Birinci Sayılar olarak isimlendirilen rakamların kuramsal ortaya çıkış frekanslarını tespit etmiştir. Benford Yasasına göre rakamların ortaya çıkış frekansları Tablo1'de verilmiştir.

Tablo 1:Benford Kanunu'na Göre Rakamların Tam Ortaya Çıkış Frekansları

D	P(D)
1	0,30103
2	0,176091
3	0,124939
4	0,09691
5	0,0791812
6	0,0669468
7	0,0579919
8	0,0511525
9	0,0457575

Tablo 2: Bir Sayının Soldan İlk Dört Basamağındaki Rakamların Ortaya

Çıkış Sıklığının Olasılıkları

Rakamlar	Basamaklar			
	Birinci	İkinci	Üçüncü	Dördüncü
0	-	11,968%	10,178%	10,018%
1	30,103%	11,389%	10,138%	10,014%
2	17,609%	10,882%	10,097%	10,010%
3	12,492%	10,433%	10,057%	10,006%
4	9,691%	10,031%	10,018%	10,002%
5	7,918%	9,668%	9,979%	9,998%
6	6,695%	9,337%	9,940%	9,994%
7	5,799%	9,035%	9,902%	9,990%
8	5,115%	8,757%	9,864%	9,986%
9	4,576%	8,500%	9,827%	9,982%

Kaynak: Nigrini, Mark, J., "I've Got Your Numbers", *Journal Of Accountancy*, (1999), 187(5), pp. 80

Tablo 2'de görüldüğü gibi Benford'un bulgularına göre ortalama olarak 1 rakamının anlamlı ilk rakam olma oranı % 30,1'dir. 2 rakamının anlamlı ilk rakam olma oranı % 17,6'dır. 9 rakamının ilk rakam olma oranı ise sadece % 4,5 olmaktadır. Sıfırla başlayan sayılara ise Benford Yasası uygulanmamaktadır. Bu rakamlar analiz dışı tutulmaktadır.

Bu yasa daha sonra Mark Nigrini'nin ilgisini çeker. Nigrini, üzerinde bir yıl kadar çalıştığı bu yasaı 1992 yılında doktora tezi olarak sunar ve tezinde Benford Yasasının benzetimine dayalı bir kullanım önererek satışlardan giderlere kadar muhasebenin birçok alanındaki verilerin Benford Yasasını izlediğini ve bu alanlarda yasadaki sapmaların standart istatistik testlerin kullanılmasıyla hızlı bir biçimde ortaya çıkarılabileceğini belirtmiştir(Elitaş:2002:146).

Benford Yasasının gelişim sürecine önemli bir katkıda bulunan Dr. Ted P. Hill'in konuyu daha iyi açıklayabilmek için verdiği örneği tekrarlırsak "Eğer biz Dow Jones endeksini 1.000 olarak düşünürsek bizim ilk sayımız "1" olur. Böylece ilk sayımızdan Dow Jones endeksinin "2" ye gelebilmesi için 1.000 olan endeksin 2.000 olması gerekir ki buda %100'lük bir artış gerektirir. Eğer biz Dow Jones 'un yılda %20'lik bir artış gösterdiğini (ana endeks üzerinden) kabul edersek o zaman endeksin ilk sayısının "1"den "2"ye çıkması için "5" yıl beklememiz gerekecektir. Ancak, örneği farklı geliştirecek olursak biz ilk sayı olarak "5" yani endeksi 5.000 alırsak endeksin 6.000 olması için sadece 1 yıl yeterli olacaktır ($5.000 * \%20 =$

1.000, 5.000 + 1.000 = 6.000). Buna karşılık, Dow Jones endeksi 9.000 olsa bu endeksin 10.000 olması için %11'lik bir artış ve 7 ay yeterli olacaktır. Böylece, ilk sayı yine "1" olacaktır. Bu örnekten de görüleceği gibi "1" sayısı logaritmik sıralamada genelde en önde gelmektedir(Elitaş:2002:148). Herhangi bir örneklem içerisinde Benford Yasasının geçerli olabilmesi için belirli şartlar aşağıdaki gibi sıralanabilir(Türk Yener,2010:115-116):

1. Veri kümelerindeki sayılar artan şekilde sıralanırsa bu sayılar kabaca geometrik bir devamlılık takip etmelidir,
2. Verilerin maksimum ya da minimum limite sahip olmaması gerekir. Örnek olarak; kamu kurumlarında ödenen harcırahlar Benford Yasasına uymamaktadır,
3. Verilerin kodlanmamış veriler olması gerekir. Örneğin; kimlik numaraları, posta numaraları veya telefon numaraları belli bir kod ile dağıtıldığından Benford Yasasına göre bir dağılım izlememektedir,
4. Veri kümelerinin homojen birimlerden oluşması gerekir (Şehir nüfusu, göllerin alanları, şirket payları gibi). Benford Yasasına uyan bir veri topluluğu sıfır olmayan bir sabitle çarpıldığında, yeni veri kümesi de bu yasaya uymaktadır. Bunun sonucunda para birimi veya değer ölçüsü farklı olan kümeler eğer, yasaya uyuyorsa birimlerinde yapılan değişiklikler dağılımı etkilememektedir. Bununla beraber, Benford Yasası loto, piyango bileti gibi verilere de uygulanmaz.

Literatürde, Benford Yasasına dayalı olarak hazırlanan sayısal analiz testlerinin başlıcaları şunlardır(Akkaş,2007:199).

- Birinci Basamak Testi
- İkinci Basamak Testi
- İlk İki Basamak Testi
- İlk üç Basamak Testi
- Mükerrer Sayılar Testi
- Son İki Basamak Testi

Birinci basamak testi sayısal analizin ana testidir ve bu test uygunluk testi olup çok geneldir. İkinci basamak testi de genel ve aynı zamanda uygunluk testidir. Birinci ve ikinci basamak testleri denetimde örnekleme için kullanılmazlar (Akkaş,2007:199).

İlk iki basamak testi önceki testlerin devamı niteliğindedir ve Benford Yasasından sapmaların ayrıntılı olarak belirlendiği özel bir testtir. Bu test, denetçilerin örnek seçimi yapabilecekleri bir testtir. İlk üç basamak testi ise,

ilk iki basamak testinden daha özellikli bir testtir ve bu test ile denetçiler ilk iki basamak testinden daha özellikli örneklemeler yapabilirler(Akkaş,2007:199).

Mükerrer sayılar testi, frekansı yüksek sayıların ortaya çıkarılmasında kullanılır. İlk iki basamak testi sonuçları ile mükerrer sayılar testi sonuçları birlikte değerlendirilirler(Akkaş,2007:199). Benzer nitelikte olmayan verilerde örneğin, pozitif ve negatif veriler ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Ondalık kısmı hariç, iki basamaktan az olan verilerin de ayrı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir(Akkaş,2007:199).

4. BENFORD YASASININ ARACI KURUMLARA UYGULANMASI

Bu bölümde, sermaye piyasalarında faaliyet gösteren aracı kurumların konsolide bilançolarının Benford Yasasına uygunluğu belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye’de, Benford Yasasının uygulanmasına yönelik iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde Aktüel – 2000 yılına dayalı olarak 192 ülkenin nüfusu, yüzölçümü ve gayrisafi milli hasılası esas alınmış (Elitaş, 2002) iken, ikincisinde ise, 1990 – 2000 dönemi için Benford Yasası Türk bankacılık sektörüne uygulanmıştır (Özer ve Babacan,2013).

Bu çalışma için gerekli olan veriler Türkiye Aracı Kurumlar Birliğinin resmi web sayfası olan <http://www.tspakb.org.tr/tr> den elde edilmiştir. Daha sonra üzerlerinde *birinci basamak testi* ve bir genel yargıya varmak için χ^2 uygunluk testi yapılmıştır. Buna bağlı olarak, aracı kurumların uluslararası finansal raporlama standartlarına uygun 31 Mart 2012 tarihli bilançolarına ait veriler kullanılmış ve sadece en soldan birinci basamak (ilk rakam) için araştırma yapılmıştır.

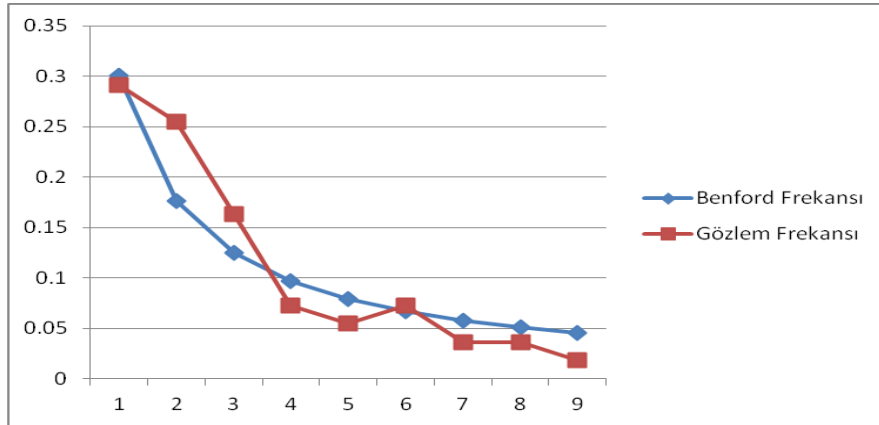
Hipotezler;

H_0 : Gözlemlenen mutlak frekanslar ile Benford kuramsal frekansları arasında fark yoktur.

H_1 : Gözlemlenen mutlak frekanslar ile Benford kuramsal frekansları arasında fark vardır.

Tablo 3: Bilanço Hesaplarının İlk Rakamları Üzerinden Benford Frekansları İle Gözlem Frekanslarının Karşılaştırma Tablosu

İlk Basamaktaki Rakamlar (d)	Gözlemlenen Miktar (g _i)	Benford Frekansı (p _i)	Gözlem Frekansı (n _i =g _i /n)	Fark (p _i -n _i)
1	16	0,301	0,291	0,010
2	14	0,176	0,255	-0,079
3	9	0,125	0,164	-0,039
4	4	0,097	0,073	0,024
5	3	0,079	0,055	0,024
6	4	0,067	0,073	-0,006
7	2	0,058	0,036	0,022
8	2	0,051	0,036	0,015
9	1	0,046	0,018	0,028
Örneklem Hacmi (n)	55			

Şekil 1: Bilanço Hesaplarının İlk Rakamları Üzerinden Benford Frekansları İle Gözlem Frekanslarını Karşılaştırma Grafiği.

Şekil 1’de görüldüğü gibi (bazı ihlaller olmakla beraber) genel olarak gözlemlenen değerler Benford Yasası ile oldukça uyumlu gözükmektedir. Bununla birlikte, daha net bir yargıya varmak için χ^2 uyumluluk testi yapılması gerekmektedir.

Tablo:4’de χ^2 testi değeri olarak 4.981 değeri hesaplanmıştır. Kritik χ^2 değerini bulmak için χ^2 tablosundan yararlanılabilir. Burada %5 hata ve 8 serbestlik derecesi için kritik değer 15.50731 dir. Tablo:4’de bulunan 4.981 χ^2 değeri, kritik χ^2 değerinden küçük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Bu bağlamda, konsolide bilanço verileri %95 güven aralığında (%5 hata payı) Benford Yasası ile uyumludur.

Tablo 4: χ^2 Testi Hesaplama Tablosu

İlk Basamaktaki Rakamlar (d)	Benford Frekans (p _i)	Gözlemlenen Miktar (g _i)	Benford Teorik Miktarı (np _i)	Miktarlar Arasındaki Fark (g _i -np _i)	$\chi^2 = \frac{(g_i - np_i)^2}{np_i}$
1	0,301	16	16,555	-0,555	0,019
2	0,176	14	9,68	4,32	1,928
3	0,125	9	6,875	2,125	0,657
4	0,097	4	5,335	-1,335	0,334
5	0,079	3	4,345	-1,345	0,416
6	0,067	4	3,685	0,315	0,027
7	0,058	2	3,19	-1,19	0,444
8	0,051	2	2,805	-0,805	0,231
9	0,046	1	2,53	-1,53	0,925
Toplam		n=55			4,981

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Türk sermaye piyasalarında faaliyet gösteren aracı kurumların konsolide bilançolarının Benford Yasasına uygunluğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Aracı kurumların bilanço verilerine dayalı olarak yapılan istatistiki hesaplamalar sonucunda H_0 hipotezinin %95 güvenle kabul edilmesi, Türkiye’deki aracı kurumların konsolide bilançolarının Benford Yasasından sapmalar göstermekle birlikte, istatistiksel açıdan herhangi bir sorun oluşturmadığı saptanmıştır.

KAYNAKÇA

Akkaş, Engin, M., “Denetimde Benford Kanunu'nun Uygulanması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2007), 9(1), ss. 191-206.

Benford, Frank, “The Law of Anomalous Numbers”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, (1938), 78(4), pp. 551-572.

- Bozkurt, Nejat, “Mali Tablolarda İşletme Yönetimleri Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri”, *Muhasebe-Finansman Dergisi*, (2000), 9(12), ss. 15-22.
- Çıtak, Nermin, *Hileli Finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe*, Türkmen kitapevi, İstanbul, (2004).
- Demir, V. ve O. Bahadır, “Muhasebe Manipülasyonu-Yöntemler ve Teknikler”, *Mali Çözüm Dergisi*, (2007), 17(84), ss. 1-18.
- Elitaş, Cemal, “Muhasebe Denetiminde Benford Kanunu”, *Vergi Sorunları Dergisi*, (2002), 25(170), ss. 142-152.
- Erdoğan, Melih, “Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında Benford Yasası”, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (2001), (1), ss. 1-8.
- Newcomb, Simon, “Note on the Frequency of the Use of Digits in Natural Number”, *American Journal of Mathematics*, (1881), Vol.4, pp. 39-40.
- Nigrini, Mark, J., “I’ve Got Your Numbers”, *Journal Of Accountancy*, (1999), 187(5), pp. 79-83.
- Özer, G. ve B. Babacan, “ Benford’s Law and Digital Analysis: Application on Turkish Banking Sector,” *Business and Economics Research Journal*, (2013), Vol. 4(1), s. 29-41.
- Şıklar, Emel, *İstatistik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, (2003).
- Tokaç, Ahmet, *Finansal Raporları Okuma Metotları*, Der Yayınları, İstanbul, (2010).
- Türkyener, Mustafa, “Benford Yasası Ve Mali Denetimde Kullanımı”, *Sayıştay Dergisi*, (2010), 64(1), ss. 111-122.
- Yıldırım, H. ve M.N. İnel, “Muhasebe Denetiminde Örneklem Tekniklerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F.Dergisi*, (2012), 32(1), ss. 261-276.

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ İLETİŞİM BECERİ DÜZEYLERİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Metin ELKATMIŞ¹, Emre ÜNAL²

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeylerini bazı değişkenler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırma genel tarama modelinde olup betimsel niteliktedir. Araştırmanın evrenini 2012-2013 eğitim-öğretim yılında, Orta Anadolu'da bir üniversitesinin Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği programının üçüncü ve dördüncü sınıfına devam eden öğrencileri oluşturmaktadır. Örnekleme 213 kadın 67 erkek öğretmen adayı katılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından geliştirilen İletişim Becerileri Envanteri kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri; cinsiyete ve öğretim türüne göre farklılık göstermezken mezun olunan lise, aile tutumu ile günlük tutuma ve not alma değişkenlerine göre istatistiksel olarak değiştiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Öğretmeni Adayı, İletişim, İletişim Becerisi.

¹ Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği ABD, metinelkatmis@hotmail.com

² Doç. Dr. Niğde Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği ABD, emreunal@nigde.edu.tr

A STUDY ON PRE-SERVICE CLASSROOM TEACHERS' LEVELS OF COMMUNICATION SKILLS

ABSTRACT

The aim of this research is to examine pre-service classroom teachers' levels of communication skills with respect to certain variables. To this aim, the research was designed in the descriptive pattern using relational screening model. The universe of the research consisted of third- and fourth-grade pre-service classroom teachers attending a state university in central Anatolia in 2012-2013. 213 female and 67 male pre-service teachers participated in the research. In collecting data, the Communication Skill Inventory, developed by Ersanlı and Balcı (1998), was employed. It was found, in the study, that pre-service classroom teachers' levels of communication skills do not differ with respect to gender and type of education, whereas they statistically differ with respect to the variables of the type of high school graduated, family attitude, daily attitude, and taking notes.

Key words: Pre-Service Classroom Teachers, Communication, Communication Skill.

1. GİRİŞ

İletişim Latince'de "ortak" anlamına gelen "communis" kökünden türetilmiş "communication" kelimesinin dilimizdeki karşılığı olarak kullanılmaktadır. "Communication" sözcüğü, kökeni dolayısıyla ortaklığı, toplumsallaşmış olmayı, birlikteliği ifade etmektedir. Başlangıçta güzel sanatlar içinde yer alan edebiyatın bir uzantısı olarak görülen iletişime zamanla bilimsel bir anlayış egemen olmuştur ve günümüzde tek başına bir disiplin olarak değerlendirilmektedir (Dökmen, 2001; Oskay, 1993). Geçmişten günümüze pek çok farklı tanımla yapılagelen iletişimi Bursalıoğlu (1982) birey ve gruplar arasındaki her türlü ilişki Cüceloğlu (1997) ise kısaca iki birim arasında birbiriyle ilişkili mesaj alışverişi, Morgan (1993) ise bir birim tarafından üretilen ve diğer bir birim için anlamlı olan ve onu etkileyen sinyal ve mesajlar grubu olarak tanımlamaktadırlar. Başka bir tanımda ise, bir birimden çıkan bilginin, haberin karşı birime ulaşması, onda bir etki uyandırması ve bunun ilk birime geri dönmesi sürecidir (Köknel, 2005). Kavrama ilişkin tanımlama çabalarından hareketle iletişim;

bilgi, düşünce, duygu, deneyim ve birikimleri biçimlendirmek, diğerleri tarafından anlaşılabilir kılmak veya bu duruma getirerek mümkün olan her türlü yolla paylaşmak ve sonuçta karşılıklı etki sağlayabilme süreci olarak tanımlanmaktadır (Tayfun, 2011).

Bütün bu söylenenler göz önüne alınarak iletişimin en yalın şekliyle kişiler arası duygu, düşünce ve hislerin yazılı, sözlü ve işaretler (jest ve mimikler) aracılığıyla aktarıldığı bir anlaşma süreci olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İletişim, mesajı gönderen ile bu mesajı alan birim arasında gerçekleşen bir eylemdir. Genel olarak bu süreç beş temel bileşen üzerine şematize edilmektedir. Bunlar; kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve dönüttür. Yani kimin, neyi, kime, nasıl söylediği ve ne tepki aldığı üzerine kurulmaktadır. Bu yapı öğretim ortamına uyarlandığında ise öğretmenin kaynak; öğrencilerin alıcı; paylaşmak istenilen bilgi, duygu, düşünce ve becerilerin yer aldığı içerik mesaj; öğretim araç ve yöntemleri ile öğretmenin sesi, dış görünüşü ve beden dili hareketlerinin kanal; öğrenci tepkilerinin ise dönütü yansıttığı görülecektir (Ergin ve Birol, 2000; Eroğlu, 2008). Bu açıdan iletişim, dil becerileri alanındaki pek çok öğeyi kapsayan kompleks bir süreci içermektedir.

Her insan anlamak ve anlaşılacak ister. İnsan olmanın gereği olarak, toplumsal hayat içinde başkaları ile olan ilişkilerini düzenlemeye, çevresine uyum sağlamaya çalışır. Güçlü bir etkileşimi gerektiren bu ilişkileri, sahip olduğu iletişim becerisi ile gerçekleştirir. Bu açıdan bakıldığında insan için sağlıklı ve nitelikli bir yaşamın da ön şartı niteliğindedir. Tüm beceriler gibi iletişimin edinimi de öğrenmeyle doğrudan irtibatlı hem kuramsal hem de uygulamalı bir süreci gerektirir. Başka bir anlatımla iletişim, teknik ve pratiğin eş güdümünde öğrenilebilir ve öğretilen bir beceridir. Yazılı ve sözlü anlatımın ötesinde üst bir bilgi ve beceriye gereksinim duyması nedeniyle eğitimin doğal bir çalışma alanını oluşturur. Esasen eğitim de bir tür iletişim kurma sürecidir. Öğrenme de, iletişimin gerçekleşmesi sonucunda alıcının davranışında bir değişikliğin oluşması olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan, öğrenmenin iletişimden ayrı düşünülemeyeceği, iyi bir öğrenmenin de, iyi bir iletişim ürünü olduğu ileri sürülmektedir (Çilenti, 1988; Ergin ve Birol, 2000). Dolayısıyla öğretmen ve öğrenci arasında kurulan iletişimin niteliği ile eğitimdeki başarı arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ve öğrenme üzerinde en önemli değişkenlerden birisinin de iletişim becerisi olduğunu söylemek dikkate değerdir. Nitekim yapılan araştırmalar da öğrenci başarısının, öğretmenin sınıf içindeki iletişim

becerisiyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Pektaş, 1989; Weis ve diğ., 1990; Davies ve Iqbal, 1997; Akt. Saracaloğlu, Yenice ve Karasakaloğlu, 2009).

Diğer taraftan yapılan araştırmalarda da öğrencilerin, öğretmenlerin sahip olması gereken kişisel özellikler olarak “güler yüzlü olma, empati becerisine sahip olma, sevgi, beden dilini etkili kullanma, hoşgörülü davranma, iletişime istekli olma, mesleği sevme, öğrenciye saygı duyma, dili etkili kullanma” gibi günlük iletişim süreçlerinde ağırlık kazanan kişisel özellikleri sıraladıkları görülmektedir (Güçlü ve Güçlü, 1996; Yıldız, 2008). Şen ve Erişen (2002) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise öğrenciler, etkili öğretmen tanımını yaparken, öğretmenlerin genel öğretim yeterliliklerine büyük değer verdikleri, çeşitli öğretim stratejilerini uygularken de iletişimi iyi kullanmayı etkili öğretmen davranışları içerisinde değerlendirdikleri ifade edilmektedir. Öte yandan günümüzde öğretmenlik bilgi aktaran değil, çeşitli dinamikleri etkili şekilde kaynaştırabilen bir iletişim yöneticisi olarak tarif edilmektedir (Şimşek, 2000). Bulut Bozkurt’a (2004) göre öğretmenin sınıftaki başarısında, sosyal yeterliği, teknik yeterliğinden daha etkilidir. Bu açıdan etkili öğretmenlerin iyi birer uzman olmaları kadar mükemmel birer de iletişimci olmalarının gerekliliği vurgulanmaktadır (Güçlü, 1998). Bu istek ve beklentilere paralel olarak öğretmenlerin de öğrencileri ile kuracakları iletişime önem vermeleri ve kendilerini sürekli geliştirmeleri en önemli sorumlulukları olarak değerlendirilebilir.

Eğitimle iletişimin birbirini tamamlayıcı güçlü ilişkisi, öğrenmenin gerçekleşmesinde taşıdığı önem nedeniyle öğretmenlerin iletişim becerileri eğitim bilimlerinin önemli ve güncel bir çalışma alanını oluşturur. Bu bağlamda ilgili literatür incelendiğinde, iletişimi öğretmen adayları açısından ele alan araştırmacıların büyük çoğunluğu; öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeyleri (Çetinkanat, 1998; Saracaloğlu, Özkütük ve Silkü, 2001; Yılmaz ve Çimen: 2008; Dilekmen, Başçı ve Bektaş, 2008; Günay, 2003), iletişim algılarının incelenmesi (Bulut Bozkurt, 2004; Pehlivan, 2005; Özerbaş, Bulut ve Usta: 2007; Tepeköylü, Soytürk ve Çamlıyer, 2009), iletişim becerilerine yönelik görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yılmaz, Üstün ve Odacı, 2009; Saracaloğlu, Yenice ve Karasakaloğlu, 2009; Çevik, 2011; Çiftçi ve Taşkaya, 2010; Yılmaz, Yoncalık ve Çimen, 2010; Karasakaloğlu, Saracaloğlu ve Dedebeali, 2010) ile iletişim becerilerinin değerlendirilmesi (Kılıcıgil ve Ark., 2009; Kılıçoğlu, Gedik ve Akhan, 2011) gibi konularda yoğunlaştığı görülmektedir.

Öğrenme, model alma yoluyla da gerçekleşen bir süreçtir. Sınıf öğretmenleri de bireyin yaşamındaki en önemli ve belirleyici rol modellerdir. Bu noktadan hareketle sınıf öğretmeni adaylarının sahip oldukları iletişim beceri düzeylerini belirlemeye yönelik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmada ise sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeylerinin çeşitli değişkenlerden etkilenip etkilenmediği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın ilgililere ve literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeylerini, belirlenen değişkenler doğrultusunda test etmek bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma aşağıdaki sorular çerçevesinde yürütülmüştür;

1.2. Alt Problemler

Sınıf öğretmeni adaylarının iletişim becerisi düzeyleri:

1. Cinsiyetlerine
2. Öğretim türüne
3. Mezun olduğu lise türüne
4. Ailenin tutumuna
5. Günlük tutma ve not alma durumlarına göre farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi (Karasar, 1999) amaçladığından tarama (survey) modelinde yapılandırılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında, Orta Anadolu'da bir üniversitesinin Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği programının üçüncü ve dördüncü sınıfına devam eden

öğrencileri oluşturmaktadır. Buna göre araştırmaya 213 kadın 67 erkek öğretmen adayı katılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmaya ilişkin verileri Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından geliştirilen İletişim Becerileri Envanteri ile elde edilmiştir. Likert tipi 45 maddelik ölçek zihinsel, duygusal ve davranışsal açıdan olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Her alt boyutla ilgili 15'er madde bulunmaktadır. İki yarım test ile yapılan güvenilirlik çalışmasında iki yarı güvenilirlik kat sayısı $r = .68$ bulunmuştur. Aracın iç tutarlılığını belirlemek için yapılan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı $.72$ bulunmuştur. Alt boyutlardan her biriyle toplam iletişim becerileri arasındaki korelasyonlar sırası ile $.83$, $.73$ ve $.82$ 'dir. Ölçeğin geçerlilik katsayısı ise $.70$ olarak bulunmuştur.

Bu araştırma için ölçeğin geçerliğini tespit etmek amacıyla faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir. Ölçeğin öncelikli olarak, faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO ve Barlett testi yapılmıştır. Bu kapsamda KMO testi ölçüm sonucunun $.50$ ve daha üstü, Barlett küresellik testi sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir (Jeong, 2004). Bu çalışma sonucunda KMO testi sonucu $.76$, Barlett küresellik testi de ($P < 0.01$) anlamlı bulunmuş ve ölçeğe faktör analizi yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan faktör analizi sonucunda, faktör ortak varyansının $.49$ ila $.73$ arasında olduğu görülmektedir. Büyüköztürk (2002), maddelerin faktör ortak varyanslarının 1 'e yakın ya da $.66$ 'nın üzerinde olmasının iyi bir çözüm olduğunu ancak bunu uygulamada karşılamamanın genellikle zor olduğunu ifade etmektedir. Ölçeğin faktör boyutlarının toplamı ölçeğin $\%61.26$ 'sını açıklamaktadır. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin bulgular için Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmış ve ölçeğin alfa değeri $.72$ olarak tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilmektedir.

2.4. Verilerin Çözümlemesi ve Analizi

Toplanan verilerin çözümlemesine geçilmeden önce anketlere birer sıra numarası verilmiştir. Değerlendirmeler 280 ölçek üzerinden yapılmıştır. Verilerin çözümlemesinde, öğretmen adaylarının verdikleri yanıtların puanlarını hesaplamak amacıyla da ölçekte yer alan olumlu maddelerde "Her Zaman" 5, "Genellikle" 4, "Bazen" 3, "Nadiren" 2, "Hiçbir Zaman" 1 puan

almaktadır. Boyutlarda ve genel (toplam) iletişim becerisinde yüksek puan, daha yüksek iletişim becerisine karşılık gelmektedir.

Alt problemlere ilişkin bulgular, bağımsız t testi (independent sample t test), tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA) ile çözümlenmiştir.

3. BULGULAR

Aşağıda, sınıf öğretmeni adaylarının iletişim becerilerine ilişkin bulgular, önceden belirlenen değişkenler doğrultusunda incelenmiş olup sırasıyla yer verilmiştir. Buna göre araştırmanın birinci alt problemine ilişkin sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri, cinsiyet, öğretim türü, mezun olduğu lise türü, ailenin tutumu ile günlük tutma ve not alma durumlarına göre incelenmesine ilişkin sonuçlar aşağıda tablo 1, 2, 3, 4 ve 5'te verilmiştir.

Tablo 1: Öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeylerinin cinsiyetlerine göre durumlarını gösteren bağımsız t testi sonuçları.

Cinsiyet	n	\bar{x}	s	t	p
Kadın	213	2,46	,25	.010	.992
Erkek	67	2,46	,29		

Tablo 1 incelendiğinde sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri ($t_{(278)} = .010$, $P > .05$) cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Buna göre sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri, cinsiyet değişkeni ile bağlantılı olmadığı ve hem kadın hem de erkek öğretmen adaylarının aynı düzeyde iletişim becerilerine sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 2: Öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeylerinin öğretim türlerine göre durumlarını gösteren bağımsız t testi sonuçları.

Öğretim Türü	n	\bar{x}	s	t	P
Normal Öğretim	151	2,47	,26	.215	.830
İkinci Öğretim	129	2,46	,26		

Sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri tablo 2’de görüldüğü gibi, öğretim türlerine göre anlamlı farklılık ($t_{(278)} = .215, P > .05$) göstermemektedir. Buna göre sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri, öğretim türü değişkeni ile bağlantılı olmadığı söylenebilir.

Tablo 3: Öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeylerinin mezun oldukları lise türüne göre durumlarını gösteren tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA) sonuçları.

Grup	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	P
Grup içi	,843	5	,169		
Gruplar arası	18,334	274	,067	2.521	.030*
Toplam	19,178	279			

*p<0.05

Tek yönlü varyans analizi tablosundan da anlaşılacağı gibi, öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeyleri ($F_{(5-274)} = 5.521, P < .05$) mezun oldukları lise türüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek amacıyla yapılan Tukey HSD testine göre, anlamlı farklılığın genel lise mezunları ile diğer türden lise mezunları arasında olduğu ve diğer lise mezunları lehine olduğu sonucu çıkmıştır. Buna göre, sınıf öğretmeni adaylarından diğer lise mezunlarının iletişim beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeylerinin ailenin tutumuna göre durumlarını gösteren tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA) sonuçları.

Grup	Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	P
Grup içi	17,025	3	5,675		
Gruplar arası	24,045	276	,087	65.141	.000*
Toplam	41,069	279			

*p<0,05

Tablo 5'tede görüldüğü gibi, sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri ($F_{(3-276)}= 65.141$, $P<.05$) ailenin tutumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan Tukey HSD testinde farkın; ilgisiz ile otoriter, ilgisiz ile demokratik, ilgisiz ile diğer tutum sergileyenler arasında ilgisizler aleyhine olduğu, demokratik tutum ile ilgisiz tutum sergileyenler arasında demokratik tutum sergileyenler lehine olduğu görülmektedir. Buna göre ailelerin demokratik tutumları ile iletişim beceri düzeyleri arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Tablo 5: Öğretmenlerin iletişim beceri düzeylerinin günlük tutma ve not alma durumlarına göre farklılığı gösteren bağımsız t testi sonuçları.

Günlük/Not	n	\bar{x}	s	t	P
Evet	171	2,28	,45	2.279	.023*
Hayır	109	2,40	,45		

* $p<0,05$

Tablo 5'teki t testi sonuçlarına göre, sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri ($t_{(278)}= 2.279$, $P<.05$) günlük tutma ve not alma durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir. Ortalamalar incelendiğinde farkın günlük tutmayanlar/not tutmayanlar lehine olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla günlük tutma ve not alma alışkanlığı olmayan öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeyleri, söz konusu alışkanlığı olanlara oranla daha yüksektir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeylerini; cinsiyet, öğretim türü, mezun olunan lise türü, ailenin tutumu ile günlük tutma ve not alma alışkanlıklarına göre değişip değişmediğini saptamak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada ulaşılan sonuçlar şöyledir.

Araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeylerine yönelik cinsiyet faktörünün etkili olmadığı saptanmıştır. Buna göre cinsiyetin iletişim becerisini etkilemeyen bir değişken olduğu söylenebilir. Bu sonuç pek çok araştırma bulgusuyla paralellik göstermektedir (Çevik, 2011; Çiftçi ve Taşkaya, 2010; Dilekmen, Başcı ve Bektaş, 2008; Pehlivan,

2005; Saracaloğlu, Yenice ve Karasakaloğlu, 2009; Saracaloğlu, Özkütük ve Silkü, 2001; Yılmaz ve Çimen, 2008). Buna karşın alan yazında çoğunlukla kız öğrenciler lehine olmak üzere sonuçlanan çeşitli araştırmaların olduğu da görülmektedir (Çetinkaya, 2011; Kılıçoğlu, Gedik ve Akhan, 2011; Özerbaş, Bulut ve Usta, 2007; Kılıcıgil ve diğ., 2009; Yeşil, 2010). Ortaya çıkan iki farklı sonuçtan hareketle cinsiyetin her zaman iletişim becerilerini etkilemede belirleyici olmadığı ileri sürülebilir.

Araştırmanın bir diğer sonucu da sınıf öğretmeni adaylarının öğrenim gördükleri öğretim türünün de iletişim becerileri üzerinde etkili olmadığıdır. Her iki öğretim grubundaki öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri birbirine yakın orandadır. Bu sonuç eğitim kurumlarında verilen eğitimin, öğretim türü açısından bir farklılık oluşturmadığını göstermesi adına hem beklentilerle uyumlu hem de olumlu bir sonuçtur. Öte yandan Özerbaş, Bulut ve Usta (2007) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmen adaylarının iletişim becerileri, öğrenim türüne göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermekte olup eldeki çalışmayla çelişmektedir. Bu durum farklı örneklem gruplarıyla çalışılmış olmasından kaynaklanabilir.

Sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri, mezun olunan lise türüne göre istatistiksel olarak farklılaştığı araştırmada ulaşılan bir diğer sonuçtur. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu görmek amacıyla yapılan Tukey HSD testine göre, anlamlı farklılığın genel lise mezunları ile diğer türden lise mezunları arasında olduğu ve diğer lise mezunları lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, literatürde mezun olunan lise türünün, iletişim becerileri üzerinde etkili olmadığını ortaya koyan araştırma bulguları ile çelişmektedir (Çevik, 2011; Kılıçoğlu, Gedik ve Akhan, 2011). Bu bağlamda iletişim becerileri ile mezun olunan lise türleri arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkün görülmemektedir.

Araştırmada ulaşılan önemli sonuçlardan biri de, sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeylerinin ailelerinin tutumlarına göre farklılık göstermesidir. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan Tukey HSD testinde farkın; ilgisiz ile otoriter, ilgisiz ile demokratik, ilgisiz ile diğer tutum sergileyenler arasında ilgisizler aleyhine olduğu, demokratik tutum ile ilgisiz tutum sergileyenler arasında demokratik tutum sergileyenler lehine olduğu görülmektedir. Aile bireylerinin çocuklarına karşı tutum ve davranış şekilleri incelendiğinde genel olarak demokratik, otoriter ve ilgisiz olmak üzere üç kategoride değerlendirildiği görülmektedir (Özgüven, 1979: 13-14). Erkul'a (2000: 390) göre de aile içinde çocuğa verilen aşırı baskı ve saygı beklentisi, itaat, uysallık, sessizlik, bağımlılık, söyleneni kabullenme ve eleştiriye açık olmama gibi niteliklerle, bireyin

pasif ve edilgen bir karaktere dönüşmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda bu özellikler bireyin çevresiyle kuracağı iletişim becerisini de olumsuz etkileyecektir. Bu açıdan aile fertleri arasında kurulan iletişimin, takınılan tutum ve davranışların özenli olması gerekmektedir. Çünkü kız çocukları annelerini, erkek çocuklar da babalarını taklit ederek onlar gibi konuşmaya, görünmeye ve davranmaya özen gösterirler. Bu açıdan aile ortamının çocukla olan ilişkileri, iletişim biçimleri, nasıl bir model oluşturdukları gibi pek çok uyarıcı, onların iletişim becerileri üzerinde yadsınamayacak derecede önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada da ailelerin sergiledikleri demokratik tutumların, bireylerin iletişim becerileri üzerinde olumlu ve güçlü bir ilişkinin var olabileceği düşüncesini güçlendirmiştir. Ne var ki literatürde de bu sonucu destekleyen sınırlı da olsa araştırma bulguları yer almaktadır (Yeşil, 2010).

Son olarak çalışmada sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri günlük tutma ve not alma değişkeni açısından da incelenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Ortalamalar incelendiğinde farkın günlük tutmayanlar/not tutmayanlar lehine olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla, günlük tutma ve not alma alışkanlığı olmayan öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeyleri, söz konusu alışkanlığı olanlara oranla daha yüksektir. Bu bulgu, günlük tutma ve not alma alışkanlığı olan öğretmen adaylarının iletişim kurma açısından bu tür bir alışkanlığı olmayanlara göre sorunlar yaşadığı şeklinde yorumlanabilir. Ne var ki kendisinden en akıllı Amerikalı diye bahsedilen filozof Emerson yine Amerika'da iki kez Cumhurbaşkanlığı için aday olan Adlai Stevenson (Muallimoğlu, 1998) gibi pek çok önemli yazar, çizer, fikir adamı ve politikacı etkili iletişim becerilerini okudukları metinlerden çıkardıkları kısa notlara bağlamaktadırlar. Bu manada etkili bir iletişim için eğitim, deneyim ve okumak tek başına yeterli bir çaba değildir. Bunun yanında okumalarını belli bir amaç ve plan doğrultusunda gerçekleştirmek, notlar almak ve bu notlardan arşivler oluşturmak kişinin kendini ifade etme gücünü olumlu yönde geliştirecektir. Bu durum mesleği bilgi aktarma, paylaşma olan öğretmenler için ayrı bir önem taşımaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

Bu çalışmada sınıf öğretmeni adaylarının iletişim beceri düzeyleri, bazı değişkenler açısından ele alınmıştır. Daha nesnel sonuçlara ulaşabilmek için, farklı öğretim kademelerinde daha geniş çaplı araştırmalar yapılmalıdır.

Sınıf öğretmeni adaylarının günlük tutma, okuduğu kitaplardan beğendiği cümleleri ya da şiirleri not etme gibi kültürel birikimlerini artıran alışkanlıklar kazanmaları sağlanmalıdır. Bu tür etkinliklerin iletişim

becerilerine yönelik olumlu yansımalarının olacağı öğretim elemanları tarafından gündeme getirilmelidir.

Etkili bir iletişim becerisine sahip olmak için deneyim ve eğitimin gerekliliği fikri eğitim çevrelerinde kabul gören genel bir yargıdır. Eldeki araştırma bulgusundan hareketle mesleğin başındaki sınıf öğretmeni adaylarına bilgi ve deneyimlerini artırmak amacıyla yazılı anlatım, sözlü anlatım ve etkili iletişim derslerinin daha çok uygulama merkezli yürütülmesi sağlanmalıdır. Ayrıca tüm derslerde de öğretmen adaylarının iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik öğrenme ortamları oluşturulmalıdır. Bunun için; soru-cevap, tartışma, drama, grup tartışmaları gibi öğrenci merkezli yöntem ve teknikler ile açık oturum, panel, forum, sempozyum gibi sözlü tartışma yollarından yararlanılmalıdır. Yine konuyla ilgili konferans, seminer ve kurslar da düzenlenerek alana ilgi canlı tutulmalı ve öğrencilerin de söz konusu etkinliklere katılımı teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

Bulut Bozkurt, Nergüz, “İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinin İletişim Becerilerine İlişkin Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 2 Sayı 4, Ankara 2004, s. 443-452.

Bursalıoğlu, Ziya, *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2010.

Büyüköztürk, Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analiz El Kitabı*, PegemA Yayıncılık, Ankara 2002.

Cüceloğlu, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1997.

Çetinkanat, Canan, “Öğretmen Adayları ve Müfettişlerin Bakış Açısından Öğretmen İletişim Becerileri”, *Eğitim Yönetimi*, Cilt 4 Sayı 14, Ankara 1998, s. 209-221.

Çetinkaya, Zeynep, “Türkçe Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerine İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 19 Sayı 2, Kastamonu 2011, s. 567-576.

Çevik, Deniz Beste, “Müzik Öğretmeni Adaylarının İletişim Becerileri”. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 1, Ankara 2011, s. 1-13.

Çiftçi, Sabahattin ve Taşkaya, Serdarhan M, “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öz Yeterlik ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişki”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Cilt, 5, Sayı 3, 2010, s. 509-512.

Çilenti, Kamuran, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1988.

Dilekmen, Mücahit, Başcı, Zeynep ve Bektaş, Fatih, (2008). “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerileri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, Erzurum 2008, s. 223-231.

Dökmen, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2001.

Ergin, Akif ve Birol, Cem, *Eğitimde İletişim*, Anı Yayıncılık, Ankara 2000.

Erkul, Hüseyin, *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*, Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi Kaynakları: Demokrasi Dosyası, (Haz. Kamil B. Raif ve B. Jülide Mollaoğlu), Türk Demokrasi Vakfı, Ankara 2000.

Eroğlu, Erhan, *Eğitim Ortamında Etkili İletişim ve Boyutları*, *Etkili İletişim* (Ed. Demiray Uğur), Pegem Akademi, Ankara 2008.

Ersanlı, Kurtman ve Balcı, Seher, “İletişim Becerileri Envanterinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 10 Sayı 2, 1998, s. 7-12.

Güçlü, Nezahat ve Güçlü, Mehmet, “Öğretmen Eğitiminde Nitelik Sorunu”, *96: Modern Öğretmen Yetiştirmede Gelişme ve İlerlemeler Sempozyumu*, Ankara 30 Eylül-4 Ekim 1996, s. 48-62.

Güçlü, Nezahat, "Sınıfta Etkili Öğrenci-Öğretmen İletişiminin Kurulması" *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, Ankara 1998, s. 61-64.

Günay, Kerem *Sınıf Yönetiminde Öğretmenlerin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2003.

Jeong, Jinchul, *Analysis Of The Factors And The Roles Of Hrd In Organizational Learning Styles As Identified By Key Informants At Selected Corporations In The Republic Of Korea*, Unpublished master dissertation, Texas A&M University, Texas 2004.

Karasakaloğlu, Nuri., Saracaloğlu, Asuman S., ve Dedebali Nurhak C., “Yazılı Anlatım Dersinin Sınıf Öğretmeni Adaylarının İletişim Becerileri İle Okuma İlgisi ve Alışkanlıklarına Etkisi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 18 Sayı 2, Kastamonu 2010, s. 389-402.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999.

Kılıçgil, Ertan, Bilir, Pervin, Özdiç, Özlem, Eroğlu, Kaan ve Eroğlu, Başak “İki Farklı Üniversitenin Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi”, *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2009, s. 19–28.

Kılıçoğlu, Gökçe, Gedik, Hatice ve Akhan, Nadire Emel, “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi”, *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, Antalya 2011.

Köknel, Özcan, *İnsanı Anlamak*, Altın Kitaplar, 8. Basım, İstanbul 2005.

Morgan, Clifford T., *Psikolojiye Giriş*, Çev. Hüsni Arıcı ve Işık Savaşır, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1993.

Muallimoğlu, Nejat, *Bütün Yönleri İle Hitabet*, Avcı Ofset Matbaacılık, İstanbul 1998.

Oskay, Ünsal, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri Kuramsal Bir Yaklaşım*, Der Yayıncılık, İstanbul 1993.

Özerbaş, Mehmet A., Bulut, Mehmet ve Usta, Ertuğrul, (2007). “Öğretmen Adaylarının Algıladıkları İletişim Becerisi Düzeylerinin İncelenmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, Cilt 8, Sayı 1, Kırşehir 2007, s. 123-135.

Özgüven, Ethem, “Ana Baba Tutumlarının Gençlerin Başarıları Üzerindeki Etkileri”, *Çağdaş Eğitim*, Sayı 35, Ankara 1979, s. 12–16.

Pehlivan Baykara, Kevser, “Öğretmen Adaylarının İletişim Becerisi Algıları Üzerine Bir Çalışma”, *İlköğretim-Online*. Cilt 4, Sayı 2, 2005, s. 17-23, <http://ilkogretim-online.org.tr>. (01.01. 2013).

Saracaloğlu, A.S., Özkütük, N. ve Silkü, A., “Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri”, *X. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Bolu: 7-9 Haziran 2001.

Saracaloğlu, Asuman S., Yenice, Nilgün, Karasakaloğlu, Nuri, (2009). “Öğretmen Adaylarının İletişim ve Problem Çözme Becerileri ile Okuma İlgisi ve Alışkanlıkları Arasındaki İlişki”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, Van 2009, s.186-206.

Şen H. Şenay ve Erişen, Yavuz, “Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Öğretim Elemanlarının Etkili Öğretmenlik Özellikleri”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, Ankara 2002, s. 99-116.

Şimşek, Ali, *Eğitim İletişimi*, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Yayın No: 1251/39, Eskişehir 2000.

Tayfun, Recep, *Etkili İletişim ve Beden Dili*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2011.

Tepeköylü, Özden, Soytürk, Mümine, Çamlıyer, Hatice, “Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (BESYO) Öğrencilerinin İletişim Becerisi

Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt VII Sayı 3, Ankara 2009, s. 115-124.

Yeşil, Hülya, “Türkçe öğretmeni Adaylarının İletişim Becerileri.” *19. Eğitim Bilimleri Kurultayı*, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Kıbrıs 2010.

Yıldız, Süleyman M., (2008). “Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Bir Öğretim Elemanında Bulunması Gereken Niteliklere Yönelik Algılamalarının Değerlendirilmesi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, Sayı 19, Balıkesir 2008, s. 1-7.

Yılmaz, İdris ve Çimen, Zafer, “Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının İletişim Beceri Düzeyleri”, *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, Erzurum 2008, s. 3-14.

Yılmaz, İdris, Yoncalık, Oğuzhan ve Çimen, Zafer, “İletişim Becerisi İle Öğretimde Yeterlik Arasındaki İlişkinin Öğrenci Algılarına Göre Değerlendirilmesi (Beden Eğitimi ve Spor Alanı)”, *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 4, 2010, s. 143-150.

Yılmaz, Müge, Üstün, Ahmet ve Odacı, Hatice, “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının İletişim Becerileri Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Giresun Üniversitesi Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, Giresun 2009, s. 8-19.

POST-YAPISALCI ARGÜMANLAR EKSENİNDE MÜELLİF VE SANAT NESNESİ

Dilek ÇULHA*

ÖZET

Post-yapısalcı argümanlar ekseninde, müellif ve sanat nesnesi adlı bu metinde; yapısalcıların kurduğu sistematik dizgenin, ‘ben’ ile ilişkisini söküme uğratma çabaları ile sanatta ‘ben’in konumlandığı yer olan müellif/sanatçı/yazar’ın yokluğunda sanatın ne’liği sorunsalını ilişkilendirerek ele alınmıştır. Yapısalcıların dil-söz üzerinde kurdukları “ben” tanımlarının özerkliğini olumsuzlayan post-yapısalcı argümanlar, temelde ‘merkezi benlik’üzerine konumlanan bir yapıyı reddeder. Bu durum, sanat tartışmalarında müellif sorunsalı olarak ele alınmakta ve felsefi açıdan irdelenebilmektedir. Bu metin, sanatçı ve yapıtı birbirinden ayırmak suretiyle sadece sanat yapıtına yönelmemekte, aynı zamanda sanatçının sanat işlerini bilinç/bilinçdışı müdahalelerle simgeleştirdiği anlamlandırmalara da karşı çıkmakta ve ona bahşedilen özerklik statüsünü de sorgulamaktadır. Müellifin ölümü, sanat yapıtlarının ‘ben’lik üzerine kurduğu tekilliği yıkmak ve post-yapısalcı argümanların söylem-metin ekseninde kurduğu hegemonyanın tekilliğini yıkmak ile eşanlamda açıklanabilir. Özellikle sanat tarihinde, müellif sorgulamasında önemli bir yere oturan Marcel Duchamp’ın ‘Fountain’ çalışması ile beliren süreç, Sherrie Levine ile bir yeniden üretim olarak müellif sorunsalına dönüşecek; Yves Klein, Robert Rauschenberg ve Ben Vautier’in yapıtlarında ‘ben’lik sorunsalına olan yaklaşımlarla müellif ve sanat nesnesi sorunsalı içeriğinde incelenecektir.

AnahtarKelimeler: *Post-yapısalcı Felsefe, Dil, Müellif/Sanatçı/Yazar, Anlam Üretimi, Anlam ve Otorite, Söylemin Kökeni, Aidiyet, ‘Ben’lik-Öznellik, SherrieLevine.*

*Nişantaşı Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, Grafik Tasarım Programı, dilek.culha@nisantasi.edu.tr

**IN TERMS OF POST-STRUCTURALIST ARGUMENTS THE
AUTHOR AND ART OBJECT****Dilek ÇULHA******ABSTRACT**

This article titled "Author and Object In Terms of Post-Structuralist Arguments" discusses methodical system built by Structuralists and disconnecting efforts on the relationship with "ego" in association with the problematic "what art is" in the absence of author/artist/writer which is the place where the "ego" is positioned. The post-structuralist arguments, which sublimate the autonomy of "ego" notion defined by Structuralists on language and parole, basically refuse the structure positioned on "central ego". This situation is considered as an author problematic in the art discussions and can be examined philosophically. This article does not only head to the artwork by separating the artists and the artwork, but it also opposes the interpretation symbolized with conscious/unconscious interventions on the artwork by the artist. The article also examines the endowed autonomy status. The death of author can be defined as a synonym of destroying the uniqueness established by the artworks based on 'ego'ism and the uniqueness of hegemony established in terms of discourse and text by post-structural arguments. Especially in the history of art, the process taking an important place in the author's questioning and emerging with Marcel Duchamp's 'Fountain' transforms to an author problematic as a reproduction with Sherrie Levine. The approach on 'ego'ism in their artworks shown by Yves Klein, Robert Rauschenberg and Ben Vautier was examined within the problematic of the author and the art object.

KeyWords: *Post-structuralist Philosophy, Language, Author/Artist/Writer, Sense Production, Sense and Authority, Source of discourse, Belongingness, 'Ego'ism-Subjectivity, SherrieLevine.*

**Nişantaşı University, Lecturer, Graphic DesignProgramme ,dilek.culha@nisantasi.edu.tr

1.GİRİŞ

Post-yapısalcı argümanlar, yapısalcıların kurduğu sözmerkezciliğin sökümlünü, söylem-metin ilişkisinde ele almakta ve ‘merkezi benlik’ üzerine konumlanan hegemonyanın, tarihselliğin, tekilliğin/biricikliğin yapısökümlenebilir olduğu düşüncesiyle meseleye yaklaşmaktadır. Yapısöküm, Derrida’ya göre;

“...üzerine düşünmeyi, bilinçliliği ya da öznenin, hatta modernliğin örgütlenmesini beklemeyen bir olaydır. Kendi kendini yapısökümler. Yapısökümlenebilirdir” (Lucy,2012:209).

Bu nedenle post-yapısalcılık, sözmerkezcilik üzerine kurulan ‘söz’e üstünlük veren ve dolayısıyla ‘merkezi benlik’ içinde konumlanan ‘mevcudiyeti’ yıkma eğilimindedir.

Yapısalcı dilbilimin öncülerinden Ferdinand de Saussure, dili sistematik bir dizge içerisinde tanımlarken, gösterilen ve gösteren ilişkisinde dil yetisine sahip özneyi özerk bir konuma taşır. Özne’nin özerkliğini psikanaliz alanında sorgulayan Lacan, Saussure’e öykünerek *“Bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır”* (Bowie, 2007:59), savını ortaya atar. Aynı zamanda Lacan, Freud’u yeniden okuyarak ‘ben’ ile ‘bilinçdışı’ arasındaki bağları irdeler ve tanımlar. Lacan’a göre ‘ben’, dil-söz ilişkisinin anlamlandırma süreci içerisinde gerçekleşen simgesel düzende¹, öteki öznelere kurduğu ilişki ile belirlenir. Özne, *“Ötekinin alanında (yani simgesel düzende) gösteren olarak ortaya çıkar”* (Tura, 2010:153) denebilir. Freud ile başlayan bilinçdışının incelemeye alınması ‘ben’in merkezdeki konumunu sarsacak, gerçekte var olmayan ‘imgelem’ tasarımlarıyla simgesel düzen içerisinde yer alarak; bilinçdışı ve düşünsel dizge yapısında bir bağ ile açıklanacaktır.

¹Lacan, öznenin doğasının bebeğin doğumundan başlayarak sosyalleşme sürecine kadar karşılaştığı göstergelerin anlamlandırma pratiğinde geliştiğini savunur. Lacan bu süreçleri; ‘zihinsel ve konuşma dünyası’ olarak belirler ve anlamlandırma pratiğini sağlayan bu iki sürecin sürekli birbiriyle bağına işaret eder. Lacan, bu anlamlandırma süreçlerinin köklerini Freud’un önemli bir yere konumlandığı Oidipus Karmaşası (Kompleksi) üzerinden irdeler. Ona göre, Oidipus Karmaşası, simgeselin toplum içerisinde kültüre girişinin temelidir. Aynı zamanda, kültürün yerleşme ve dolaşımına olanak veren ‘ben’in, kuruluş sürecini de belirler. Bu bağlamda Lacan, ‘bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır’ görüşünü savunur. Lacan, Saussure’ün dil tanımı ve Freud’un bilinçdışını incelemeleri referansıyla öznenin kuruluşunu irdelemektedir.

Bilinçdışı, bir bakıma, simgesel düzen içinde içselleşen öznenin, düşünsel konumunun yer değiştirmesidir.

Freud“[...] bilinçdışı Öteki'nin söylemidir derken, 'insan öznesi bölünmüştür', 'bilinçdışı dilbilimsel bir yapıya sahiptir', 'Öteki özneyi mesken tutar', 'psikanaliz bir nevi konuşmadır' gibi teker teker güçlü bir dizi koyutlamayı bir muamma halinde birbirine düğümlenmektedir” (Bowie, 1997:83).

Freud, öznedeki anlamı kuranın ego olduğunu, ego'yu güçlendirmek için 'ben'in yaratıldığını ve bu 'ben'in bilinçdışından da güçlü olduğunu savunur. Lacan ise, bilinçdışının önceliğine ve anlamın 'ben' içerisindeki sabitlenmesine olanak tanıyan bu fikre karşı çıkmaktadır. Çünkü ona göre 'ben' yanılısamadır ve 'ben'in dil üzerinden kurduğu anlam sabitlenemez;

“Dil bir gerçekliktir, geometraldır. Yani perspektif haline getirilmemiş olandır ve hiç kimseye de ait değildir. Hâlbuki söz, bu geometralın bir perspektifinden ibarettir ve perspektifin merkezi, kaçış noktası daima bir Ben'dir. Dilde ise Ben yoktur” (Tura, 2010:152).

Lacan'a göre 'ben', ancak belirlenen göstergeler sistemi içinde açıklanabilir ve dil-söz ilişkisinin içerisindeki 'ben' tanımlaması şöyledir:

“(...) özneliğin ayırt edici izleri, bireylerin değişik bireşimlerle sahip olduğu güç, yeti, yatkınlık ve eğilimlerde değil, parçası oldukları anlamlandırma süreçlerinde bulunur” (Bowie, 1997:78).

Denebilir ki, psikanalizin irdelediği 'ben', bilinç-bilinçdışı arayışlarında, zihin dışında gelişen simgesel düzen içinde, toplumun var ettiği söylem ve arzulara ulaşabilir. Bu arzu, anlamı kurmaya yöneliktir ve bilinç-bilinçdışında ben tarafından simgeleşerek şekillenir. Bu nedenle 'arzu', her zaman başka bir simgeyi anlamlandırmaya yöneliktir. Bu durum, 'özne'ye dili söylem niteliğine büründürmesi misyonunu yükler.

“(...) öznellik bir öz değil, bir ilişkiler kümesidir. Bu bakımdan öznellik, bireyden önce varolan, bireyin kültürel kimliğini belirleyen bir anlamlandırma dizgesine etkinlik kazandırmakla oluşur. Bu demektir ki söylem, özneyi üreten, varolan kurulu düzeni koruyan bir araçtır.” (Sarup, 2010:44).

Psikanalizin gösterge tanımları, özne tarafından yaşantılanacak sabit ve bütünlüklü olmayan bir 'ben' anlayışı ortaya çıkarır. Bu durum, 'durağan bir özne yoktur' düşüncesine işaret etmekte, aynı zamanda post-yapısalcı

argümanların temel niteliğinde yer alan öznenin parçalanışı ve sabit anlamın yıkılması düşüncesine de denk düşmektedir.

Post-yapısalcı felsefeciler, sabit bir bilginin mümkün olmadığı görüşünü, metinlerin anlamını alt-üst eden yeniden okumalarla gerçekleştirebilirler. Özellikle, metafiziğin anlamını sabitleyen ‘merkezi özne’nin (tanrı-yaratıcı/yazar/sanatçı) yerleştiği kökten, değişme zanamları yıkıma götüren Jacques Derrida, yeniden okumalarla gösterilenin tek bir anlamı yoktur savını ortaya atar. Derrida’nın metin üzerinden yapısöküme uğrattığı aynı zamanda ‘benlik’tir de.

“Post-yapısalcı kuramın en önemli özelliklerinden biri de benliği yapısöküme uğratmaktır. Bu anlamda söz konusu kuram birleşik ve durağan bir varlık ya da bilinç yerine, benlikler arasında geçen çok çeşitli ve bütünlüklü olmayan bir oyun anlayışını getirmeye çabalamaktadır. Okur da tıpkı metin gibi asla durağan değildir. Yapısöküm sayesinde ‘eleştiri’, ‘felsefe’, ‘yazın’ kategorilerinin tümü yıkılır, sınırları çığnenir. Bundan böyle ‘metin’ diye adlandırılan yapıtlar, köktenci ve bitmez tükenmez bir anlamlar oyunu boyunca, değişmez bir anlam ile değişmez bir doğruluğun ötesinde açıklanurlar. Biçimce çözümlemeci, kendi içinde tutarlı olan eleştiri yazıları dahi, şenlikli, oyuncu yazı parçaları olup çıkarlar böylece” (Sarup, 2010:84).

Post-yapısalcı görüşün temelinde, metnin söylemek istediği, söyler gözüktüğü kesin bir metin anlamı yoktur düşüncesi yatar. Derrida’ya göre gösterenin tek bir gösterileni olamaz; bu nedenle metin, geleneksel yapının mevcudiyet düşüncesinin yerleştiği bütünlüklü ve sabitlenmiş bir bağlamda ele alınamayacak, yeni okuma ve yazma yöntemleri ile söküme uğratılabilir. Yapısökümün yazı/metin içinde anlamı üreten okuyucuya tanıdığı, metni çizme-karalama ve yeniden yazma olarak üretebileceği sonsuz bir döngü içindeki dolaşımdır. Bu durum, bize Michel Foucault’un, Beckett’tan alıntılıdığı, “Kimin konuştuğunun ne önemi var?” metnini akla getirir.

“Kimin konuştuğunun ne önemi var....yazı gösterilen içeriğinden çok, gösterenin kendi doğasına göre düzenlenmiş bir göstergeler oyunudur; ama yazının bu düzenliliği de her zaman için sınırları üzerinde deneyimlenmiştir; kabul ettiği ve içinde oynadığı bu düzenliliği her zaman için ihlal etme ve tersine çevirmekle meşguldür; yazı şaşmaz biçimde kurallarının ötesine giden bir oyun olarak açılır

ve böylece dışarıya geçer. Yazıda, yazma tavrının tezahürü ya da yüceltilmesi yoktur; bir dilin içinde bir öznenin yakayı ele vermesi söz konusu değildir; yazan öznenin yok olmaya devam ettiği bir uzamın açılımı söz konusudur”(Foucault, 2006:228-229).

Foucault, sözün kimden geldiğinden çok sözün kendisine yönelmekte, metinler dünyasındaki yazarın temsiliyetini kırmak için yazarın metinden ayrılması gerektiği fikrini savunmaktadır.

“(...) Yazıyla ölümün bu ilişkisi, yazan öznenin kişisel özelliklerinin silinmesinde de kendini gösteriyor; yazan öznenin kendisiyle yazdığı arasında kurduğu tüm çetrefil ilişkiler yoluyla, yazan özne kendi özel kişiselliğinin tüm göstergelerini yolundan saptırır; yazarın alamet-i farikası, yokluğunun tekilliğinden başka bir şey değildir; yazı oyununda ölü rolü oynaması gerekir” (Foucault, 2006:229).

Foucault'nun görsel sanatları da kastettiğini varsayabileceğimiz bu konuşması, müellif sorunsalını tüm sanat alanlarında uygulanabilir niteliğe büründürür. Foucault'un söylemine paralel, *"Müellifin (Yazarın) Ölümü"* yazısı ile aidiyeti sorunlaştıran Roland Barthes, metnin anlamının yazarda olduğunu ve yazarın metne yüklediği tek anlamdan okuru kurtarmak gerektiği fikrini savunan bir diğer isimdir.

"Yazar ortadan kalktığında, bir metnin anlamını çözme iddiası (...) oldukça boş bir iddia durumuna gelir. Metinden Yazar'a pay vermek; bu metne bir sınır dayatmak, onu sonul bir gösterilenle donatmak ve yazıyı kapatmaktır” (Barthes, 2007:59).

Metnin kendi varlığına yönelinmesinin gereksinimi üzerinde duran Barthes'in amacı, metni çoklu okumayla ilişkilendirecek okuru ön plana çıkartmaktır. Barthes aynı Foucault gibi metnin salt anlamına ulaşmak için yaratıcısının ölümü/ayrılması gerekliliği fikriyle, yeniden üretilebilmesi adına metni sahipsizleştirir.

Modern sanatın özerkliği ile bireyin üstün olma ediminin, postmodern dönem sanat arayışlarında olumsuzlanması, müellif sorunsalının yanı sıra sanat nesnesinin 'ne'liği sorgusunu da beraberinde getirmiştir. Sanatın müellif sorunsalını belki de ilk defa felsefi form içerisinde açıklanmasına

olarak tanıyan Marcel Duchamp'ın *Fountain*² (Çeşme) çalışmasıdır (Resim 1).

Resim 1: Marcel Duchamp, 'Fountain', (Çeşme), 1917.

“Duchamp'ın eylemi, sanat olgusunu dönüştürmeye yönelik yeni bir önerme olarak, 20.yüzyılavangard ruhunun bir simgesi niteliğindedir. Bu açıdan bakıldığında 1960'lı yıllara damgasını vuran Kavramsal Sanat'ın, ya da Neo-Avangard olarak nitelendirilen tüm ifade biçimlerinin düşünsel kapsamını, Duchamp'ın eyleminin çeşitli açılımları üzerinden okumak mümkündür” (Antmen, 2008:194).

Duchampla birlikte biçimci sanatın yerini hazır nesne (readymade) almış ve 'yeniden düşünme' bağlamında sanat yapıtına yansıtılmıştır. Duchamp'ın 'çeşme' nesnesini farklı bir rumuzla (R.Mutt) imzalaması sadece yüksek sanata eleştiri olmamış, aynı zamanda sanatçı özerkliğinin kırılması düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Duchamp'ın 'Fountain'

²Marcel Duchamp'ın, *Fountain* adını verdiği pisuvar, “it, köpek; mankafa kimse, ahmak” anlamlarına gelen R.Mutt adıyla imzalanmıştır. Bknz. David Hopkins, *Dada ve Gerçeküstücülük*, Çev. Suat Kemal Angı, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları. 2004, s.29

işindeki söylemi ve arzuyu dikkate alan Sherrie Levine, 'Fountain' (Resim 2) çalışmasını kendi arzusu doğrultusunda pastiş³ yöntemi ile yeniden kodlayarak üretir. Çünkü Levine için o, sadece 'R.Mutt' imzalı bir çeşmedir; Duchamp'ın değil, hayal ürünü birinin yapıtıdır.

Resim 2: Sherrie Levine, *Fountain*,
(Marcel Duchamp'dan Sonra), 1991.

Nesnenin görüntüsünün altında yatan düşünceyi yönlendiren ise arzusun kendisidir. Sherrie Levine'in yaptığı 'Duchamp'ın kodladığı söylemine veya arzusuna karşılık, nesneyi kadınlık arzusuna dönüştürmektir. Bu durum Lacan'ın arzu tanımına yakın durmaktadır;

“ Arzu, ihtiyaç duyulan nesneden alınan doyumun eksik kalmasından kaynaklanır, o nedenle de insanı hep başka bir isteğe iter. Başka türlü söylendikte: Arzunun gelişmesinin temeli isteğin yarattığı düşkünlüğüdür” (Sarup, 2010:39).

³Metinlerarasılığın alıntılama tekniklerinden biri olan pastiş, "taklit" olarak tanımlanır. Pastiş, taklit ettiği alt-metnin yazarının üslubunu benimseyerek kendi metnine uyarlaması olarak açıklanabilir. Fredric Jameson, pastiş bazı toplumsal normların ortadan kalkmış olması ve bireysel öznenin kaybolması olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda pastiş, kişisel üsluplardan söz edilemeyen tarafsız bir taklit faaliyeti olarak tanımlanır. Postmodernin pastiş etkisi, geçmişte-tarihte varolan sanat yapıtlarına dair göndermeler yapma, o yapıtın kopyasını çıkarma ya da taklit olarak varlık gösterir.

Levine'in eylemi, sanata feministçe bir yaklaşım olarak açıklandığı gibi, modernizme bir saldırı olarak da açıklanmaktadır. Levine'in bakış açısı, Foucault ve Barthes'ın metni sahipsizleştirme çabasına yakın bir bakış açısıdır. Çünkü Levine, üretilmiş sanat yapıtının salt nesnesine ulaşmak için yapıtı yaratıcısından ayırmakta, tarihsel geri dönüş uygulamaları ile yeni okumalara olanak tanımaktadır. Bu düşünce bize, Walter Benjamin'in aura'nın yokluğunda, teknik yoldan yeniden üretilerek çoğaltılabilen anlamların ortaya çıkmasının vurgusunu hatırlatır.

“Yeniden-üretim tekniği, yeniden-üretilmiş olanı geleneğin alanından koparıp almaktadır. Bu yeniden üretilmiş çöğaltarak, onun bir defaya özgü varlığının yerine, yine bu kez kitlesel varlığını geçirmektedir”(Benjamin,2012:55).

Çoğaltılmış kopyaların üretilmesiyle eserin mevcudiyetini sorunlaştırmak, Levine'a eseri kendine maletme hakkı tanımaktadır. Kendine maletme, sanat yapıtının kendi üretildiği tarihsel bağlamından kopartılarak yeni dönem koşullarına taşınmasıyla ilintilidir.

Levine, *Post-WalkerEvans* (Resim 3) adlı serisinde, Walker Evans'ın yapıtlarının fotoğraflarını çekmiş ve kendi imzasını atarak yeniden üretmiştir. Böylece Levine, görüntüleri ait olduğu çevre ve içinde bulunduğu koşulların söyleminden kopartarak, başka bir anlam kazanacağı farklı bir çevreye taşımaktadır.

Resim 3: Sherrie Levine, 'WalkerEvans'dan Sonra', 1981.

"İfade ne biriciktir, ne de orijinal... Sadece anlamını oluşturan düşünce ve stilden ibarettir. Ancak düşünce ve ifade ikiliği, orijinal ile onun anlamı arasında değildir. Betimlenenin ardındaki düşünce ile ilintilidir ki bu da, ele geçirilemeyen ifadenin temellük edilebileceği anlamına gelir" (Şahiner, 2008:128).

Kendine maletme yolu ile sanat yapıtlarını ilk üretildiği tarihsel bağlamından kopartarak, "biriciklik" söylemini yıkan, sadece Levine değildir, aynı zamanda Louise Lawler ve Barbara Kruger de müellifliği sorunlaştıran diğer sanatçılardır. Louise Lawler, sanatın özerkliğine yönelik uyguladığı kamusal mekân fotoğrafları ile Barbara Kruger, popüler tüketim kültürü içerisinde yer alan erkeklik söylemlerini eserlerinde tekrar dolaşıma sokması ile biriciklik söylemine eleştiride bulunurlar.

1970'lerde bu kendilerine mal etme durumuna Barthes'ın önerisi şöyledir:

"Doğrusunu söylemek gerekirse, belki de söylene karşı en iyi silah bu söyleni de söylenleştirmek, yapay söylen üretmektir: Bu yeniden kurulan söylen gerçek bir söylenbilim olacaktır... Bunun için, onu üçüncü bir zincirin çıkış noktası yapmak, anlamını ikinci bir söylenin ilk terimi olarak almak yeter"(Foster, 2009:126).

Sanat yapıtında kendine mal etme kavramı özgünlük tanımlarını sarsmakta, yeni anlam döngüleri oluşturacak çoklu okumaya olanak tanımaktadır. Levine'in pastiş yöntemiyle yarattığı çoğaltılmış kopyalar, sanat yapıtının değerini düşürmek olarak görülse de, aslında bunun konuyla ilgili tartışmaları genişletmek olduğu da düşünülebilir. Kaldı ki bu durum yeni sorguların da önünü açmaktadır. Levine'in bakış açısı, Kruger ve Lawler'in eleştiri tekniğine temel olan, aslında, Pop-art ile başlayan tekrarlama ve çoğaltma ile gündelik hayatın çelişkilerini eleştirel yapıya büründüren Andy Warhol'un bakış açısıdır. Warhol, sanat eserlerinin biricik yapısını ve dönem kültürünün belirgin görüntülerini çoğaltıp yeniden yorumlayarak gerçekliğin sorgulanmasını olanaklı kılmıştır. Gilles Deleuze, buna paralel olarak 1969 yılında şöyle yazmaktadır:

"Gündelik hayatımız ne kadar standartlaşmış, klişeleşmiş ve hızlandırılmış tüketim nesnelerinin üretimine maruz kalmışsa, ona o kadar sanat eklenmelidir. Bu tekrar aşamaları arasında, eşzamanlı hareket eden küçük farklılığın ayıklanmasını ve en uç noktadaki alışılmış tüketim serileriyle yıkım ve ölümün içgüdüsel serilerinin

yankılanmasını mümkün kılar. Böylece sanat zalimliğin görüntüsünü aptallığına bağlar, tüketimin altındaki şizofrenik çene gürültüsünü ve onun altındaki hala en önemli tüketim yöntemi olan savaşın en bayağı yıkımlarını ortaya çıkarır. Sonunda farklılık ifade edilebilir diye, bu uygarlığın özündeki yanılısama ve şaşırtmacayı estetik olarak yeniden üretir” (Foster, 2009:98-99).

Görüntülerin çoğaltılarak sanatın yapaylığı üzerine vurgu yapılması, basitliğin gösterge olarak sanat yapıtına yansıtılması eleştirisini üzerinde taşısa da, bu durum Baudrillard'a göre,

“Bir varlık bir diğerini tek taraflı etkileyemez. Etki karşılıklıdır... Her etki amaçladığı nesnede değişikliğe yol açar. Özne ve nesne ayırımıya da özgün kimlik- diye bir şeyden söz edilemez. Olsa olsa içinden çıkılması mümkün olmayan bir karşılıklılık sürecinden söz edilebilir (Baudrillard, 2005:40).

Bu süreç hem öznenin konumunu sarsarak biriciklik sorunsalının yönünü güçlendirmekte, hem de yeniden üretilebilirliğin çoğaltılma sorununda nesnenin ne'liğine yönelik bir tanımlama getirmektedir.

Müelliflik sorgusunu sadece bir sanatçının üretiminin tekrar yorumu üzerinden temellendirmekteki asıl amaç, salt sanat yapıtının kendi varlığına ulaşmaktır. Müelliflik sorunsalına değişik bir yaklaşım getiren Yves Klein'ın, performans olarak gerçekleştirdiği 'Boşluğa doğru atlamak' (Resim 4) adlı yapıtı, salt düşüncenin ürünü olarak varolmaktadır.

Resim4: Yves Klein, 'Boşluğa doğru atlamak', 1960.

Klein'in bu performansı, Baudrillard'ın göstergenin yokluğunda yeniden üretilebilen olanın açılımında aranabilir.

“Şeyler, göstergeler ve eylemler düşüncelerinden, kavramlarından, özlerinden, değerlerinden, göndermelerinden, kökenlerinden ve amaçlarından kurtuldukları zaman sonsuza dek kendilerini yeniden üretirler. Düşünce çoktan yok olmuşken, şeyler işlemeyi sürdürür; hem de kendi içeriklerini hiç umursamadan işlemeyi sürdürürler. Paradoks da zaten bunların bu koşullarda bu kadar iyi işliyor olmaları durumudur” (Baudrillard, 2010:12)

Bu açılımda olduğu gibi, ne bir nesne ne de bir resim özelliği taşıyan sanat, müellif sorgusunda, parçalanmış ben ile sonu gelmeyen sürdürülebilir, düşüncelere dönüşür. Sanat eserlerinin mevcudiyet sorgusu, bize Derrida'nın gösterge kavramı yerine kullandığı “iz” tanımını hatırlatır.

“İz yalnızca kökenin kaybolması değildir-sürdürdüğümüz söylem içinde ve izlediğimiz yola göre bu kökenin ortadan kaybolmadığı, bir köken olmayan tarafından, böylece kökenin kökeni haline gelen iz tarafından karşılıklı olarak yapılanması dışında hiç yapılmadığı anlamına gelir”(Lucy,2012:83).

Sanat eserlerinde “iz”, kimi zaman yazı, kimi zaman nesnesizlik üzerinde konumlanmakta, postmodern düşüncenin niteliğiyle örtüşmektedir.

Sanat yapıtlarında, özne'nin (sanatçının) özerkliğinin kesin bilgisini ve kalıplaşmış olan tekil okumayı kıran isim Robert Rauschenberg, 'Silinmiş de Kooning Deseni' (Şekil5) adlı yapıtında; Willem de Kooning'in kağıt üzerine kurşun kalem, pastel ve mürekkeple yaptığı deseni silmek suretiyle yeni bir okuma biçimine dönüştürür.

Resim5:Robert Rauschenberg, [‘Silinebilir de Kooning Deseni’](#),1953.

“Rauschenberg, daha sonraları bu silme işlemi ‘öğrendiklerini silip, yok etme’ isteği olarak açıklar. Böylece; ‘Silme’ kavramı burada, şiddetli bir yıkımdan çok bir temizlenme ve arınma olarak önerilmiştir. Rauschenberg, bu çalışmasının asıl amacının ‘bir desenin silinerek de gerçekleştirilebileceği’ni göstermek olduğunu vurgulamaktır” (Şahiner, 2009:167).

De Kooning, bu eyleme izin vermekte hiçbir sakınca görmemektedir ve şöyle ekler:

“Bir ressam mümkün olduğu kadar çok sıklıkta, resmi yıkmak zorundadır, Cezanne bunu yaptı, Picasso bunu yaptı ve Pollock da bunu yaptı. O bizim resim düşüncemizi yıktı, böylece tekrar yeni resimler oluşabildi” (Giderer, 1983:128).

Bir yapının yıkılarak yeniden yapılanması post-yapısalcı düşünce içerisinde açıklanabilir.

“Kesinlikle yerleşik olmayan ve olamayacak olan bu ikilem” der Derrida, ‘...yüksek olanın barındırdığı ‘alçak’lığın ve önceki anlayışların taşıdığı ‘kavram’ın bundan böyle mümkün olmayacağı

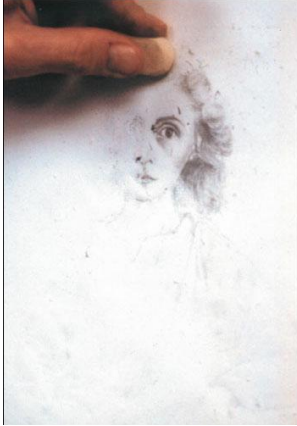
‘yeni bir kavram’ın işaret edilmesini zorunlu kılan bir ‘boşluk’ ve ‘tersinelik’ durumudur” (Şahiner, 2009:170).

Silme ediminde öncelikle bir sanat nesnesinin varlığının bilgisine, ikincil olarak silinmiş olanın ortaya çıkardığı bilgiye gereksinim vardır. Bir nevi bilgi’nin ne’liği sorgusu, sanat yapıtını Foucault’a yakınlaştırmakta ve metin olarak okumayı olanaklı kılmaktadır. Yapısökümde ‘silme’ bir dil dizgesine ait temel anlamı sarsma niteliği taşımaktadır.

Rauschenberg’in, bir sözün nerede başladığı veya bittiğinin belli olmadığı, yokluk veya doluluktan, mevcudiyetin sorgusundan başka bir şeye göndermesi yoktur. Bu tavır, Derrida’nın metnin dönüşümü için yaptığı tanımla benzeşir.

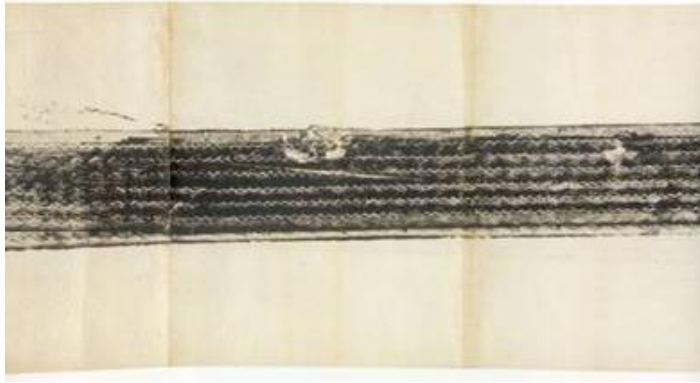
“Hiçbir şey, ne öğeler içinde, ne sistem içinde, hiçbir yerde, hiçbir zaman sadece bulunur (presente) veya sadece bulunmaz (absent) değildir. Baştan başa ayrımlar (farklılıklar) ve izlerin izlerinden başka hiçbir şey yoktur” (Derrida, 1984:50)

Rauschenberg’in sanat yapıtındaki silme edimi, hem yaratan özne’nin özgünlüğünü, hem de gerçekliği sorguya açmakta ve bize Lacan’ın gerçeklik tanımını örneklemektedir. *“Gerçeklik alanı a nesnesinin çıkarılmasına dayalıdır, ama yine de bu alanı a nesnesi çerçeveler” (Zizek, 2012:130).* Rauschenberg’in *‘Silinmiş De Kooning Deseni’* adlı çalışmasını, yeniden silerek kendine maledenve yeniden üretimi olarak müelliflik sorgusunu ele alan bir diğer isim Mike Bidlo’dur (Resim 6). Bidlo, silme eyleminin Rauschenberg’e atfedilmesinin de önünü keserek, hiçbir düşüncenin ve eylemin bir özneye ‘ait’ olmadığı sorgusunu, yeniden üretimin üretimi olarak sonsuz bir okuma döngüsüne dönüştürür.

Resim 6: Mike Bidlo, ‘*Silinmiş De KooningDesenleri*’, 2005.

Rauschenberg’in John Cage ile birlikte Klein’in boşluk okumaları çalışmalarına öykünerek oluşturduğu ‘*Otomobil Lastiği Baskısı*’ (*Automobile Tire Print*) çalışması, belirlenmiş bir ‘göstergenin’ olmadığı, düşüncüyü ön plana çıkartan ‘nesnesiz’ bir yapıt niteliğinde okunabilir (Resim 7).

Resim 7: Robert Rauschenberg ve John Cage,
‘*Otomobil Lastiği Baskısı*’(*Automobile Tire Print*), 1953.

“Kağıt üzerindeki araba tekerleği izleri antropometrelerdeki yöntemle yapılmıştır. Ressam fırçasız, kalemsiz, el sürmeden kağıt üzerine izler çıkarmıştır. Buradaki fark, teknolojik bir aracın cansız bir nesnenin izlerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu resim, istenirse sonsuz uzunluktaki bir resim olma olasılığını (kavramını) da içermektedir” (Giderer, 1983:133).

Sanat yapıtının, nesnesinin yokluğunda da varlık gösterebilmesi, izleyici açısından sonsuz bir okumanın yaratılacağı ve anlamlandırma ediminin tüketilemeyeceği bir süreçte gelişir.

Sanat yapıtında sanatçının biriciklik sorgusunu taşıyan Ben Vautier, ‘*Sanat Sadece Bir İmza ve Tarih Sorunudur*’ (Resim 8) adlı yapıtında, hem

dönemin yüksek sanatının kültür ve değer niteliğini belirleyen tarih sorununa, hem de sanatçının özerkliğini belirleyen ‘benlik’ anlayışına eleştiri getirmiştir.

Resim 8: Ben Vautier, ‘Sanat Sadece Bir İmza ve Tarih Sorunudur’, 1972.

İmza sorgusunun biriciklik yapısı, Derrida’nın İmza tanımlamasıyla ilişkilendirilerek açıklanabilir.

“(…) imza, tanımı gereği, imza atanın gerçek ya da ampirik olarak bulunmayışını anlatır. Ancak imza, aynı zamanda, imza sahibinin gelecek bir şimdide, dolayısıyla, genel ve aşkın bir şimdide de sürdüreceği geçmiş bir bulunuşa işaret eder. Bu genel, aşkın şimdii imzada tam olarak bulduğumuz yer, onun şimdiiyle olan apaçık ve tekil zamandaşlığıdır. İmzanın, kaynağıyla olan bağının kurulabilmesi için gereken şey, bir imza-olayın ve imza-biçimin mutlak tekilliğinin

sürmesidir. Saf bir olayın, saf bir kopyalanabilirliği” (Aysever, 2006:314).

Ben Vautier, sanat eserlerinin çerçevesizleştirilip asılmasını, yapıtın değer niteliği olarak görülen sanatçının imzasını, tarihin önemli kılınmasını, sanat yapıtlarında, anlamın sabitlenmesine yönelik olduğu düşüncesiyle eleştirmiştir. Çerçevenin kullanım özelliği ile irdelenebilecek olan bu çalışma, bir sınır çizgisi bağlamında da ele alınabilir. Vautier, hem müellifin varlığına eleştirel yaklaşır, hem çerçeveye beliren sanatın meta değeri sorgusunu da tartışmaya açmaktadır.

Kavramsal sanat, sanatın ne’liği sorgusunun en çok yapıldığı dönemdir. Dönemin sanatçılarından Sol LeWitt, ‘merkezi ben’i sanat yapıtından uzaklaştırarak, sanatın üretilebilirliğinin savunucusu rolünü üstlenmekte ve sanat yapıtlarında düşüncüyü merkezi konuma taşımaktadır.

“LeWitt, birbiri ardına gelen ‘gösteren’lerden (signifier) oluşan bir dizide bağlantılı bir öge olan sanat çalışmasının tasarımı ve gerçekleşmesi sırasında ‘araya giren tüm adımları’ takip etti, ama gösterenlerle gösterilenleri (signified) ilişkilendirerek deşifre etmeye çalışmadı. Böylece onun sanatsal üretim yöntemi, dışardan gelen bir programı, çalışmanın gerçekleşmesini koordine eden bir aracı olarak işlev gören ve ‘keyfi, kaprisli ve öznel olanı mümkün olduğunca elimine eden’ –‘önceden kararlaştırılmış bir kavram’ veya ‘düşünce’yi adapte ederek, sanatsal anlamın kaynağı ve garantisi olan merkezde kalmayı amaçlayan aracı ‘Ben’i yadsıyordu” (Alberro, 2009:83).

Kavramsal sanat ve tüm karşı sanat akımlar dâhilinde, sanatçıya tanınan özerklik durumunu sorunlaştıran örnekler çoğaltılabilir. Birçok farklı yöntem ve teknikle müellif sorgusuna işaret eden sanat eserlerini post-yapısalcı argümanlarla birleştiren, ‘ben’ tanımının yıkılması ve orijinal olanın tartışılmaya açılmasıdır. Post-yapısalcı argümanlar, sanat alanında yeni okumaların ve dolayısıyla üretimlerin tanımlanmasını felsefi bir konuma taşımaktadır. Yapısöküme uğrayan sadece ‘merkezi benlik’ değil, aynı zamanda salt sanat nesnesinin anlam zincirinin kırılmasıdır. Bu durum, ben’in parçalanmasının yarattığı kurulmuş anlamın yıkımını ve nesnenin ne’liği sorgusunu irdelemeye olanak tanımaktadır. Denebilir ki, sanat eserlerini ‘düşünce’ üzerinde konumlandırmak, bu düşüncenin okunma sınırlarının tüketilmemesine kadar uzayacak bir sürece dönüşür ve yerleşik

olmayan bir yapının varlığına vurgu niteliği taşır. Post-yapısalcı argümanları ve sanatı birbirine paralel ele almamıza olanak tanıyan, post-yapısalcıların sabit ne bir varoluş, ne gerçek, ne de ben olmadığı görüşünü ortaya koymaya çalışmaları ve mevcudiyet sorunsalının altını kalın çizgilerle çizmeleridir.

KAYNAKÇA;

- Antmen, Ahu, *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Alberro, Alexander, “Düşünce Olarak Sanat”, *Sanat Dünyamız*, Sayı:110, İstanbul, 2009, s.83.
- Aysever, R. Levent, “Derrida ve Söz Edimleri Kuramı”, *Cogito: Derrida, Yaşamı Yeniden Düşünürken*, Sayı:47-48, İstanbul, 2006, s.314.
- Baudrillard, Jean, “Şeytana Satılan Ruh Ya Da Kötülüğün Egemenliği”, Çev. Oğuz Adanır, Doğubatı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Baudrillard, Jean, *Kötülüğün Şeffaflığı*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Barthes, Ronald, “Yazarın Ölümü”, Çev. Eren Rızvanoğlu, *Heves Şiir-Eleştiri*, Cilt:14, Pan Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2007, s.52.
- Benjamin, Walter, *Pasajlar*, Çev. Ahmet Cemal, YKY, İstanbul, 2012.
- Bowie, Malcolm, *Lacan*, Dost Yayınları, Ankara, 2007.
- Derrida, Jacques, *Göstergebilim ve Gramatoloji*, Çev. Tülin Akşin, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- Foster, Hal, *Gerçeğin Geri Dönüşü, Yüzyılın Sonunda Avangard*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Foucault, Michel, *Sonsuza Giden Dil Seçme Sayılar 6 ve Yazar Nedir*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Giderer, Hakkı Ergin, *Resmin Sonu*, Ütopya Yayınları, Ankara, 1983.
- Lucy, Niall, *Derrida Sözlüğü*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Sarup, Madan, *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, Çev. Abdülbaki Güçlü, Kırkgece Yayınları, İstanbul, 2010.
- Şahiner, Rıfat, *Sanatta Postmodern Kırılmalar ya da Modernin Yapıbozumu*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008, s.128.
- Şahiner, Rıfat, “Sanatta Yapıbozumu Stratejisi ve Derridacı Anlam Sökümü”, *Sanat Dünyamız, Text Art (Yazı Sanatı)*, Sayı:110, Bahar, 2009, s.170.
- Tura, Saffet Murat, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, Kanat Yayınları, İstanbul, 2010.
- Zizek, Slavoj, *Yamuk Bakmak*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

BASEL KRİTERLERİNİN BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİSİ VE TÜRKİYE'DE BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN BASEL KRİTERLERİNE UYUM SÜRECİ

Ali ERDOĞAN¹

ÖZET

Küreselleşmenin de etkisiyle birlikte, son yüzyılda finansal piyasalarda yaşanan krizler, bankacılık sektörü başta olmak üzere tüm finansal sektörleri etkilemiştir. Bankaların, krizlerden etkilenmemek veya minimum düzeyde etkilenmek için mali bünyelerini sağlamlaştırmak, bilançolarında dengeyi sağlamak ve risk yönetimi faaliyetleri gibi konular önem kazanmıştır.

Bankaların sağlam ve istikrarlı yapıya sahip olması ve risklerden asgari düzeyde etkilenmesi çerçevesinde alınması gereken önlemler ve uygulamalar, uluslar arası düzeyde çalışmaları ve standartlar oluşturulmasını gündeme getirmiştir. 1930'da Uluslararası Ödemeler Bankası'nın kurulmasıyla küresel anlamda bankacılık ve finans sektörü standartlaştırılmaya ve daha da geliştirilmeye çalışılmıştır. 1974'te Uluslararası Ödemeler Bankası bünyesinde kurulan Basel Bankacılık Denetim Komitesi; risk yönetimi ve sermaye yeterliliği gibi alanlarda uluslararası standartlar oluşturmaya çalışarak bankaların, oluşturulan bu standartlara optimal düzeyde uyum sağlamalarını amaçlamıştır.

Basel Komitesi'nin finansal istikrarı sağlamak, bankacılık sektörünün standartlarını oluşturmak ve sağlam temellere oturtulmasını sağlamak adına yayımlanmış olduğu birçok düzenleme bulunmakla birlikte, kamuoyunda en çok bilinenleri; Basel I, Basel II ve Basel III kriterleridir.

Anahtar Kelimeler: *Basel Kriterleri, Sermaye Yeterliliği Oranı, Kredi Riski, Piyasa Riski, Operasyonel Risk, Risk Ölçüm Modelleri, Sermaye Koruma Tamponu, Kaldıraç Oranı, Likidite Oranı*

¹ Yrd.Doç.Dr. Haliç Üniversitesi, Haliç Meslek Yüksekokulu / Lojistik , alierdogan@halic.edu.tr

ABSTRACT

Together with the impact of globalization, the crises occurred in recent years have affected all financial sectors including particularly banking industry. The issues such as strengthening the financial structure, to insure stabilizations in their balance sheets and management of risks have become essential for the banks so that they will not be affected from crises to be occurred or minimize any possible effect.

The measures and implementations required to be applied so that the banks will have robust and stabilized structure and be affected from the risks to the minimum extent, led the conduct of the international studies and setting of the international standards. With the establishment of Bank for International Settlements in 1930, it was attempted to set standards for and develop banking and finance sectors. Established in 1974, Basel Committee on Banking Supervision under the Bank for International Settlements, attempted to set international standards in the areas such as capital adequacy and risk management, with the objective of insuring banks to comply with such standards at optimum level.

Although there are many regulations published by Basel Committee in order to form standards for banking sector and settle the banks on strong foundations, the most notable ones known to the public are Basel I, Basel II and Basel III Criteria.

Keywords: *Basel Criteria, Capital Adequacy Ratio, Credit Risk, Market Risk, Operational Risk, Risk Measurement Methods, Capital Preservation Buffer, Leverage Ratio, Liquidity Ratio.*

1. GİRİŞ

Türkiye'nin de üyesi olduğu Basel Komitesi; Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank of International Settlements, BIS) bünyesinde kurulu bulunan ve üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir komitedir. Basel Komitesi, ilgili ülke otoritelerinin ve bankaların önemli denetim konularına ilişkin ortak bir anlayış geliştirmeyi ve küresel anlamda bankaların denetim kalitelerini geliştirmeyi ilke edinmektedir. Temmuz 1988'de Basel Komitesince yayımlanan Basel I kriterinde; Sermaye Yeterliliği Rasyosu (SYR), "Toplam Sermaye/Kredi Riski" olarak belirlenmiş ve bankalar için bu oranın asgari %8 olması gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur. 1996'da yapılan revizyon ile sermaye yeterliliği rasyosu "Toplam Sermaye/(Kredi Riski + Piyasa Riski)" olarak güncellenmiş ancak %8'lik asgari oran değiştirilmemiştir. Zamanla Basel I uygulamasında bankaların maruz kaldığı kredi riski ve piyasa riskini ölçmede kullanılan mevcut yöntemlerin ve uygulamaların yetersizlikleri, asgari sermaye ihtiyacının tekrar tanımlanması, gözetim ve denetim sürecinin yeniden gözden geçirilmesi ve piyasa disiplini başlıkları altında üç yapısal bloktan oluşan yeni sermaye uzlaşısı olan Basel II kriterini gündeme getirmiştir.

2004 yılında yayımlanan Basel II kriteri, kredi riskini hesaplama yöntemini tamamen değiştirmiş, tüm risk sınıfları için kredi türü bazında risk ağırlığı belirlenmesi yerine ülkeler, bankalar, şirketler vb risk sınıfları için müşterinin kredi değerliliğini ifade eden derecelendirme notu kullanılarak risk ağırlığının belirlenmesi veya bankaların kendi içsel derecelendirme modellerini kullanarak temerrüt olasılığı (Probability of Default-PD), temerrüt halinde kayıp yüzdesi (Loss Given Default-LGD) ve temerrüt anındaki risk tutarının (Exposure at Default-EAD) belirlenmesi esas alınmıştır. Ayrıca operasyonel riskler için de bankaların sermaye bulundurmaları öngörülmüş ve sermaye yeterliliği oranı "Toplam Sermaye/(Kredi Riski + Piyasa Riski + Operasyonel Risk)" olarak değiştirilmiştir. Bu yeni durumda da, %8'lik asgari oran değiştirilmemiştir.

2007 yılı ortalarında ABD'de konut piyasalarında oluşan dalgalanmalar, Eylül 2008'de dünyaya yayılan küresel krizin beraberinde getirdiği banka ve şirket iflasları, Basel II kriterinin yetersizliği tartışmalarını gündeme getirmiştir. Aralık 2010'da yayımlanan Basel III kriteri, Basel II gibi sermaye ihtiyacının hesaplanma usulünü tamamen değiştiren bir uzlaşma olmamakla birlikte; sermayenin nitelik ve niceliğinin artırılması, risk kapsamının genişletilmesi, risk ağırlıklarının artırılması, bankaların

yükümlülüklerinin sınırlandırılması amacıyla risk bazlı olmayan bir kaldıraç oranının tesis edilmesi, uluslar arası bir likidite riski ölçüm mekanizmasının oluşturulması ve ters döngüsel bir sermaye yapısının kurulması başta olmak üzere, çeşitli hususlarda Basel II uzlaşısına ek düzenlemeler getirmiştir. Türkiye’de, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin ardından finansal sistemde önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Türk Bankacılık Sektörü, 2000-2001 krizi sonrası yüksek bir sermaye yeterliliği seviyesini sürdürmekle birlikte, sektör için bir diğer olumlu gösterge ise, hiçbir bankanın sermaye yeterliliği rasyosunun %12’nin altında bulunmamasıdır. Türkiye; bankacılık sisteminin 2008 krizine küresel standartların iki katından fazla sermaye ile girmesi sayesinde, bankacılık sisteminde sorun çıkmayan ülkelerden biri olmuştur. Dolayısıyla, Basel III düzenlemelerinin uygulanma kapsamında, Türk bankacılık sisteminin; sağlam özkaynak yapısı, yüksek sermaye yeterliliği, güçlü risk yönetimi ve iç kontrol sistemi, düşük kaldıraç oranı, yüksek likidite düzeyi argümanlarıyla önemli bir sermaye tamponuna sahip olduğunu göstermektedir.

BDDK, Basel Bankacılık Denetim Komitesi’ne Mayıs 2009’da üye olmuş ve komitenin çalışmalarına iştirak etmiş, katkıda bulunmuştur. Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından Haziran 2004’te yayımlanan Basel II standartları, Temmuz 2012’den itibaren yasal olarak ülkemizde uygulanmaya başlanmıştır.

2. BASEL DÜZENLEMELERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Basel Komitesi

1970’li yılların başında Bretton Woods sisteminin çökmesiyle kur, faiz ve fiyatlarda dalgalanmalar ortaya çıkmaya başlamıştır.² Piyasalar oluşan dalgalanmaları takiben meydana gelen krizler sonucunda, uluslararası alanda düzenleme arayışına girilmiştir.³ Bu arayışlar karşılığında, Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi (Basel Committee On Banking Supervision), 1930 yılında kurulan Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank of International Settlements, BIS) bünyesinde, İsviçre’nin Basel şehrinde 1974 yılının sonunda G-10 (Group of Ten) (ABD, İngiltere, Japonya, İspanya, Almanya,

² Münür YAYLA-Yasemin TÜRKER KAYA, “Basel II, Ekonomik Yansımaları ve Geçiş Süreci”, *BDDK ARD Çalışma Raporları*, No: 2005/3, Mayıs 2005, s.1.

³ İsmail Ufuk MISIRLIOĞLU, “UFRS ve BASEL II’nin İşletme Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 76, 2006, s. 29.

Fransa, Kanada, İtalya, İsveç, Hollanda) ülkelerinin yanı sıra İsviçre ve Lüksemburg merkez bankaları başkanları tarafından, bankacılık alanında gözetim standartları geliştirmek üzere kurulmuştur.⁴ Basel Komitesi, ilk defa toplanılan İsviçre'nin Basel kentinin adı ile anılmaktadır.

Komitenin kurulmasında en önemli etken, 1974'te Batı Almanya'daki Bankhaus Herstatt'in ve ABD'deki Franklin National Bank'ın iflası olmuştur.⁵ BIS, bankacılık faaliyetlerine ilişkin riskleri kendi faaliyet çerçevesinde ele alarak incelemiş ve bu konuda çalışmalar yapacak özel birimler oluşturmuştur. Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi (Basel Committee On Banking Supervision), BIS bünyesinde kurulan bu çalışma ve birimlerin en önemlisidir.⁶

Basel Komitesi, resmi olarak kanun ve kurallar koyma yetkisine sahip olmamakla birlikte, bankacılık sektörü düzenlemeleri ile ilgili tasarı ve teklifler üreterek bunları tartışmaya açabilir.⁷ Komitenin oluşturduğu standartlar tavsiye niteliğinde olup kanuni yaptırım olmamakla birlikte, bu organizasyonun temel amacı, uluslar arası ortak bankacılık standartlarını oluşturmak, parasal ve finansal istikrarı sağlamak üzere ilke ve kurallar belirlemektir. Komite, ülkelerin ortak standartlara yakınlaşmalarını amaçlamakla birlikte, kendi sistemlerine uygun standardı seçmelerini de teşvik eder.

2.2. Basel I Sermaye Uzlaşısı (Basel I Capital Accord)

Basel Komitesi tarafından 1988'de yayımlanan "Basel I Kriterleri" ile bankaların uymaları gereken çalışma kriterleri belirlenmiş ve bankaların krizlere karşı dayanıklılığını arttırmak üzere, banka sermayelerinin, riskli aktiflere oranının %8'den az olamayacağını ifade eden sermaye yeterlilik oranı getirilmiştir.⁸ 1977-88 yılları arasında, Basel Komitesinin başkanlığını

⁴ Meryem FİLİZ, "Uluslararası Bankaların Düzenlenmesine Yönelik Yeni Bir Uygulama Olarak Basel II ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi", *Akdeniz İİBF Dergisi*, Sayı 13, 2007, s.202.

⁵ Mukadder HORASAN-İlkay HORASAN, "Kredilendirme Süreci ve Basel II Kriterleri İle Karşılaştırılması", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, Cilt.32, Sayı.1, s.205.

⁶ Mustafa ÖZÇAM, "Basel II Uzlaşısı", *SPK Araştırma Raporu*, 2004, s.1.

⁷ Suat TEKER-K. Evren BOLGÜN-M. Barış AKÇAY, "Banka Sermaye Yeterliliği: Basel II Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Bahar 2005, Cilt 3 s. 43.

⁸ Emine Şule AYDENİZ, "Basel II Kriterlerinin KOBİ'lere Etkileri ve Bu Süreçte Kobi'lere Sunulabilecek Çözüm Önerileri", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim 2007, Sayı.36, s.180.

yürüten W.P. Cooke'a atfen "**Cooke Rasyo**" olarak bilinen Sermaye Yeterliliği Rasyosu hesaplaması aşağıdaki gibidir⁹:

$$\text{Sermaye Yeterliliği Rasyosu(SYR)} = \frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Kredi Riski}} \geq 8\%$$

Basel I kriterlerine göre SYR hesaplaması Tablo 1'de gösterilmektedir¹⁰:

Tablo 1: 1988 Basel Standardına Göre SYR'nin Hesaplanması

A. Ana Sermaye (Birinci Kuşak)

- Ödenmiş sermaye
- Yedek akçeler
- Kamuya açıklanmış rezervler (dağıtılmamış karlar)

B. Katkı Sermaye (İkinci Kuşak)

- İhtiyari rezervler
- Yeniden değerlendirme
- Genel karşılıklar
- Sermaye benzeri krediler

C. Sermaye = (A+B)

D. Sermayeden İndirilen Kalemler

- Şerefiye
- Mali iştirakler

E. Sermaye Tabanı = (C – D)

F. Toplam Risk Ağırlıklı Varlıklar

- Risk ağırlığı yüzde 0 olanlar
- Risk ağırlığı yüzde 20 olanlar
- Risk ağırlığı yüzde 50 olanlar

⁹ Selahattin KOÇ, "Finansal Yeniden Yapılandırma: İstanbul ve Anadolu Yaklaşımları, Sonuçları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2010, s.41.

¹⁰ Nihal DEĞİRMENÇİ, "Sermaye Yeterliliği Konusunda ve Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Uygulamalarının Değerlendirilmesi", (TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara 2003, s.23. <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/uzmanliktezin.pdf>, 12.01.2014.

- Risk ağırlığı yüzde 100 olanlar

$$\text{Minimum SYR} = E/F = \text{Toplam Sermaye} / \text{Kredi Risk} \geq 8 \%$$

Kaynak: Nihal DEĞİRMENCİ, 2003, s.23.

Formülde, paydada yer alan kredi riskinin beş çeşit risk ağırlığı söz konusudur. Bankanın kredi riski; bankanın aktiflerinin ve bilanço dışı varlıklarının toplamıdır. Kredi riski, farklı risk kategorilerinin oluşturularak her kategoriye karşılık gelen risk ağırlıkları olan %0, %10, %20, %50 ve %100 katsayılarıyla çarpılması yoluyla hesaplanmaktadır.¹¹ Kredi riskine esas tutarın (KRET) Basel I düzenlemesi altında hesaplanma şekli¹²:

$$\sum_{i=1}^n (\text{Kredinin Muhasebe Bakiyesi} \cdot \text{Kredinin Risk Ağırlığı})$$

biçimindedir.

Bilanço içinde izlenen nakdi krediler için, Tablo 2’de verilen risk ağırlıkları doğrudan uygulanır. Bilanço dışında izlenen gayri nakdi krediler için ise, öncelikle uygun krediye dönüştürme oranları ile bilanço içi hesaplar aynı seviyeye getirilerek uygun risk ağırlıkları uygulanır.¹³

¹¹ Mukadder HORASAN-İlkay HORASAN, “Kredilendirme Süreci ve Basel II Kriterleri İle Karşılaştırılması”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, Cilt.32, Sayı.1, s.208.

¹² Ayhan ALTINTAŞ, “Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri – Türk Bankacılık Sektörü için Ekonometrik Bir Yaklaşım”, İstanbul 2012, Yayın No: 281, s.70.

¹³ Ayhan ALTINTAŞ, “Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri – Türk Bankacılık Sektörü için Ekonometrik Bir Yaklaşım”, İstanbul 2012, Yayın No: 281, s.71.

Tablo 2: Basel I Kredi Risk Ağırlıkları

Risk Ağırlığı (%)	Kredi Türü
0	OECD ülkeleri hükümet (hazine) ve merkez bankalarından olan alacaklar, Nakit, altın veya OECD hükümet (hazine) veya merkez bankalarının kefaleti veya bankalarca ihraç edilen menkul kıymetler teminata alınmak suretiyle kullanılan krediler
20	OECD ülkelerinde kurulu bankalardan alacaklar, OECD ülkelerinde kurulu bankaların kefaleti veya bunlarca ihraç edilen menkul kıymetler teminata alınmak suretiyle kullanılan krediler
50	İpotekli konut kredileri
100	Diğer nakdi kredi ve alacaklar

Kaynak: Ayhan ALTINTAŞ, 2012, s.70.

1988’de yayımlanan Basel I sermaye uzlaşısı, SYR’nin hesaplanmasında kredi riskini vurgulamıştır.¹⁴ 1996’da piyasa riskini de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenerek genişletilen SYR, 1997’den itibaren uygulamaya konmuştur.

$$\text{Sermaye Yeterliliği Rasyosu(SYR)} = \frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Kredi Riski} + \text{Piyasa Riski}} \geq 8\%$$

Sermaye yeterliliği oranının hesaplanmasına piyasa riskinin dahil edilmesiyle birlikte, toplam sermaye; ana sermaye ve katkı sermayenin yanı sıra üçüncü kuşak sermaye olarak adlandırılan sermaye benzeri kredileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Basel I kriterlerine göre, SYR hesaplaması Tablo 3’de gösterildiği gibidir.¹⁵

¹⁴ Patrick Van RAY, “The Impact of The 1988 Basel Accord on Banks : Capital Ratios and Credit Risk Taking”, <https://dipot.ulb.ac.be/dspace/bitstream/2013/9877/1/pvr-0008.pdf>, 2005, s.4.

¹⁵Nihal DEĞİRMENCI, “Sermaye Yeterliliği Konusunda Ve Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, (TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara 2003, s.25. <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/uzmanliktezin.pdf>, 12.01.2014.

Tablo 3: Piyasa Riskinin Dahil Edildiği SYR'nin Hesaplanması

A. Ana Sermaye (Birinci Kuşak)

- Ödenmiş sermaye
- Yedek akçeler
- Kamuya açıklanmış rezervler (dağıtılmamış karlar)

B. Katkı Sermaye (İkinci Kuşak)

- İhtiyari rezervler
- Yeniden değerlendirme
- Genel karşılıklar
- Sermaye benzeri krediler

C. Üçüncü Kuşak Sermaye

- Kısa vadeli sermaye benzeri krediler*

D. Sermaye = (A+B+C)

E. Sermayeden İndirilen Kalemler

- Şerefiye
- Mali iştirakler

F. Sermaye Tabanı = (D – E)

G. Toplam Kredi Riskine Göre Ağırlıklandırılmış Varlıklar

H. Toplam Piyasa Riskine Maruz Varlıklar

Minimum SYR = $F/[G+(12,5.H)] = \text{Toplam Sermaye} / \text{KR} + \text{PR} \geq 8 \%$

Kaynak: Nihal DEĞİRMENCİ, 2003, s.25.

2.2.1. Basel I Kriterlerinin Uygulanma Sürecine İlişkin Eleştiriler

Basel I sermaye uzlaşısının uygulanmasında, zaman içerisinde bankaların maruz kaldığı kredi riski ve piyasa riskini ölçmede kullanılan mevcut yöntemlerde ve uygulamada aşağıda yer alan yetersizlikler ile karşılaşmıştır¹⁶:

(i) Banka sermayesinin sadece kredi riskini göz önüne almış olması ve Basel I sermaye uzlaşısının, bankaların faaliyetlerinden kaynaklanan ve önemleri

¹⁶ Ayhan YÜKSEL, “Basel II'nin KOBİ Kredilerine Muhtemel Etkileri”, *BDDK Araştırma Raporu*, 2005/4, s.2-3.

oldukça büyük olan operasyonel risk ile likidite risklerini dikkate almamış olması,

(ii) Kredi risk duyarlılığında risk ölçüm yönteminin, riskleri gerçekçi bir şekilde ölçmede yetersiz kalması, kredi riskinin sadece beş farklı risk ağırlığı yöntemi ile ölçülmesi ve risk ağırlıklarının uygulanacağı kalemlerin belirlenmesinde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) üyesi olup olmama (club rule) durumunun dikkate alınması, uygulamanın riske olan duyarlılığı büyük ölçüde azaltmış olduğunun görülmüş olması,

(iii) Farklı şartlarda faaliyette bulunan veya farklı özellikler gösteren tüm bankaların, uygulamada tek bir yöntemin kullanımına (one size fits all)” tabi olması,

(iv) Finansal piyasalardaki fiyat dalgalanmalarının yeterince dikkate alınmamış olması.¹⁷

Karşılaşılan bu yetersizlikler, söz konusu standardın yeniden ele alınarak kapsamının genişletilmesini ve daha hassas risk ölçüm yöntemlerine yer verebilecek şekilde yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır ve köklü değişikliklerin yapıldığı yeni sermaye uzlaşısı olan Basel II kriterini gündeme getirmiştir.

2.3.BASEL II YENİ SERMAYE UZLAŞISI (NEW BASEL CAPITAL ACCORD)

Yeni sermaye uzlaşısı Basel II, Basel I sermaye uzlaşısına kıyasla sermaye yeterliliği hesaplamalarında ve bankaların risk ölçümlerinin daha sağlıklı olmasını sağlamak amacıyla köklü değişiklikler getirmiştir. Basel II sermaye uzlaşısı, risk odaklı sermaye yönetimi ve risk odaklı kredi fiyatlaması gibi bankaların bulundurması gereken asgari sermaye miktarını riske göre belirlemeye yönelik bir düzenleme olarak 26 Haziran 2004 tarihinde, Basel Bankacılık Denetim Komitesi (Basel Committee on Banking Supervision-BCBS) tarafından yayımlanmıştır.

¹⁷ Ömer Faruk DEMİRKOL-Emel ABA , “Basel II Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı Süreci İçinde Gelen Ek Düzenlemeler Seti: Basel III Kriterleri”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, cilt:5 sayı:2, s.257.

Basel II uzlaşısının temel düzenlemeleri; asgari sermaye ihtiyacının tekrar tanımlanması, gözetim ve denetim sürecinin yeniden gözden geçirilmesi ve piyasa disiplini başlıkları altında üç yapısal bloktan oluşmaktadır¹⁸:

Tablo 4: Basel II Uygulama Kapsamı

I. Yapısal Blok (Pillar I)

Asgari Sermaye Yükümlülüğü

II. Yapısal Blok (Pillar II)

Denetim ve Gözden Geçirme

III. Yapısal Blok (Pillar III)

Piyasa Disiplini

2.3.1. I.Yapısal Blok

I.Yapısal blokta; bankanın risklere karşı elinde bulundurması gereken asgari sermaye gereksiniminin hesaplanması (kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk) üzerinde durulmuş ve toplam sermaye yeterlilik oranı %8 olarak korunmuştur. Operasyonel riskin de dikkate alındığı sermaye yeterlilik oranı formülü aşağıdaki gibidir:¹⁹

$$\text{Sermaye Yeterliliği Rasyosu(SYR)} = \frac{\text{Toplam Sermaye (tier 1+tier 2+tier 3- indirimler)}}{\text{Kredi Riski + Piyasa Riski+Operasyonel Risk}} \geq 8\%$$

Tier 1: Ana Sermaye (sermaye, dağıtılmamış kar ve yedek akçeler)

Tier 2: Katkı Sermaye (gizli yedekler, yeniden değerlendirme, genel kredi karşılıkları, hibrit borç sermaye enstrümanları ve en az 5 yıl vadeli sermaye benzeri borçlar)

Tier 3: En az 2 yıl vadeli, teminatsız, tamamı ödenmiş sermaye benzeri borçlar

İndirimler: Şerefiyeler ve bankanın aynı ülkedeki mali kurumlara ve diğer bankalara yaptığı katılımlardan konsolide edilmeyen kısımlardır.

¹⁸ Ömer Faruk DEMİRKOL-Emel ABA , “Basel II Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı Süreci İçinde Gelen Ek Düzenlemeler Seti: Basel III Kriterleri”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, cilt:5 sayı:2, s.257.

¹⁹ Aslı YÜKSEL MERMOD - Mustafa CERAN, “Basel III Doğrultusunda Bankacılık Riskleri ve Sermaye Yeterliliği; Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Marmara Üniversitesi Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2011-Sayı.4, s.35.

Basel II sermaye uzlaşısında, piyasa riskinde önemli bir değişiklik olmamış, standart yaklaşım ve riske maruz değer yaklaşımı uygulamasına devam edilmiştir. Kredi riskinin hesaplanması için basit, orta, gelişmiş düzeyde olmak üzere; standart yaklaşım, basitleştirilmiş standart yaklaşım, içsel derecelendirmeye dayalı temel ve gelişmiş yaklaşım gibi farklı yaklaşım seçenekleri sunulmuştur. Operasyonel riskin hesaplanmasına yönelik olarak temel gösterge yaklaşımı, standart yaklaşım, alternatif standart yaklaşım ve gelişmiş ölçüm yaklaşımları gibi çeşitli alternatif yöntemlerin kullanılması mümkün kılınmıştır. Söz konusu alternatif ölçüm yöntemleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Basel II Alternatif Ölçüm Yöntemleri

Gelişmişlik Düzeyi	Piyasa Riski	Kredi Riski	Operasyonel Risk
Basit		Basitleştirilmiş Standart Yaklaşım	Temel Gösterge Yaklaşımı
Orta	Standart Yaklaşım	Standart Yaklaşım	Alternatif Standart Yaklaşım
			Standart Yaklaşım
Gelişmiş	Riske Maruz Değer Yaklaşımı	Temel İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım	Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları
		Gelişmiş İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım	

Kaynak: BDDK, Basel II Sayısal Etki Çalışması (QIS-TR) Değerlendirme Raporu, Aralık 2004, s.16.

2.3.1.1. Piyasa Riski

Piyasa riski; olumsuz iktisadi gelişmelerden dolayı piyasalarda yaşanan volatiliteye bağlı olarak faiz, kur, hisse senedi, mal fiyatlarında meydana gelen değişimlerin, yapılan yatırımlarda zarar etmeye neden olduğu risktir.

Standart Yaklaşım (SA-Standardised Approach): Piyasa riskine ilişkin standart yaklaşımda, piyasa riski; faiz oranı riski, hisse senedi pozisyon riski ve kur riski toplamından oluşmaktadır. Bu risklerin her biri için genel piyasa riski ve opsiyon riski hesaplanırken, faiz oranı riski ve hisse senedi pozisyon riski için ayrıca spesifik risk hesaplaması yapılmaktadır. Genel piyasa riski, piyasalardaki faiz oranlarında, hisse senedi fiyatlarında veya kurlarda meydana gelebilecek olası fiyat dalgalanmalarının etkilerini dikkate almakta, spesifik risk ise bankanın portföyünde bulunan menkul kıymet ihraççılarının

kredibilitesinin bozulmasıyla olası fiyat hareketlerinin etkilerini dikkate almaktadır. Opsiyon riski ise, opsiyon sözleşmelerinden veya opsiyon hakkı içeren diğer işlemlerden kaynaklanan doğrusal olmayan risklerin etkilerini dikkate almaktadır.²⁰

Riske Maruz Değer (Value-at-Risk) Yaklaşımı: Riske maruz değer, belirli bir güven aralığında ve belli bir ölçüm süresi içinde, bir portföyün maksimum kaybedebileceği değer olarak tanımlanabilir. Riske maruz değer kavramının kolaylığı; enstrümantal seviyeden makro portföy seviyesine kadar çeşitli seviyelerde işleyebiliyor olmasıdır. Gelişmiş ülkelerdeki hemen tüm önemli finansal kurumlar, RMD'yi günlük risk ölçümünün bel kemiği olarak kabul etmişlerdir.²¹

2.3.1.2. Kredi Riski

Kredi alan müşterilerin ve yapılan herhangi bir işlem nedeniyle banka yada aracı kuruluşlara borçlu olan kişi ve kurumların, borçlarını zamanında ödememesi veya hiç ödememesi olasılığıdır. Kredilerin geri ödenmemesi, bilançonun aktif kalitesini olumsuz yönde etkiler.

Standart Yaklaşım (SA- Standardised Approach): Basel II'deki Standart Yaklaşımında (SA- Standardised Approach), risk ağırlıklarının belirlenmesinde Bağımsız Derecelendirme Kuruluşları (External Credit Assessment Institutions-ECAI) tarafından ülke, bankalar ve şirketlere verilen derecelendirme notları kullanılmaktadır. Bazı konularda ise, ulusal tercih (national discretion) seçeneğinin ve değişik opsiyonların kullanılması, ülke denetim otoritelerinin kararına bırakılmıştır.²² Standart yaklaşımda kullanılan derecelendirme notlarına ait risk ağırlıkları Tablo 6'da verilmiştir.

²⁰ BDDK, *Basel II Sayısal Etki Çalışması (QIS-TR) Değerlendirme Raporu*, Aralık 2004, s.16.

²¹ Volkan DAYAN-Sibel KARĞIN, "Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Kullanılan Kredi Riski Modelleri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *Journal of Yaşar University*, 2013 8(32), s.5441.

²² Münür YAYLA-Yasemin TÜRKER KAYA, "Basel-II, Ekonomik Yansımaları ve Geçiş Süreci", *BDDK ARD Çalışma Raporları*, No: 2005/3, Mayıs 2005, s.6.

Tablo 6: Standart Yaklaşımında Kullanılan Risk Ağırlıkları

VARLIKLAR	Opsiyonlar	AAA/AA-	A+/A-	BBB+/B-	BB+/B-	B-'nin Altı	Derecesi Olmayan
Hazine/Merkez Bankalarına Verilen Krediler	ECAI Notuna Göre	0%	20%	50%	100%	150%	100%
Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Verilen Krediler	Hazine Benzeri	0%	20%	50%	100%	150%	100%
	Opsiyon-1	20%	50%	100%	100%	150%	100%
	Opsiyon-2	20%	50%	50%	100%	150%	20%
Bankalara Verilen Krediler	Opsiyon-1	20%	50%	100%	100%	150%	100%
	Opsiyon-2	20%	50%	50%	100%	150%	50%
	Opsiyon-2 (Kısa Vade)	20%	20%	20%	50%	150%	20%
VARLIKLAR		AAA/AA-	A+/A-	BBB+/B-		B-'nin Altı	Derecesi Olmayan
Şirketlere Verilen Krediler		20%	50%	100%		150%	100%
VARLIKLAR					Risk Ağırlıkları		
Perakende Krediler					75%		
İkamet Amaçlı Gayri Menkul Kredileri					35%		
Takipteki Alacaklar					Belli Koşullara Göre % 50, % 100 veya % 150		

Kaynak: Münür YAYLA, Yasemin Türker KAYA, s.7.

Basitleştirilmiş Standart Yaklaşım (SSA-Simplified Standardised Approach): Basitleştirilmiş standart yaklaşım, birçok açıdan standart yaklaşım ile benzer hükümler içermektedir. Basitleştirilmiş Standart Yaklaşımında (SSA-Simplified Standardised Approach), risk ağırlıklarının belirlenmesinde İhracat Kredi Kuruluşları (Export Credit Agencies-ECA) tarafından verilen notlar kullanılmaktadır. SSA yaklaşımındaki temel farklılık, risk ağırlıklarının belirlenmesinde ihracat kredi kuruluşları tarafından verilen derecelendirme notlarının kullanılmasıdır. İki yöntem arasındaki diğer önemli farklar ise, aşağıdaki gibi sıralanabilir²³:

- (i) Bankalardan alacaklar için, sadece 1 numaralı opsiyon kullanılabilir.
- (ii) Şirketlere verilen kredilerin tamamı, %100 risk ağırlığına tabi tutulmaktadır.
- (iii) Ticari amaçlı gayrimenkul ipoteğine dayalı krediler için, avantajlı uygulama bulunmamaktadır.

²³ BDDK, *Basel II Sayısal Etki Çalışması (QIS-TR) Değerlendirme Raporu*, Aralık 2004, s.23.

- (iv) Kredi türevleri, CRM (Credit Risk Mitigation) kapsamında dikkate alınmamaktadır.
- (v) Teminat ve garantilerde, vade ve kur uyumsuzluğu bulunmaması gerekmektedir.
- (vi) Teminatlar için sadece Basit Yöntem kullanılabilir.
- (vii) Kabul edilen teminat türleri ve garantörler, SA'ya göre daha sınırlıdır.

İçsel Derecelendirme Yaklaşımı (Internal Ratings Based Approach):

Sermaye yükümlülüğü hesaplamasında kullanılmak üzere, Merton modelinden uyarlanarak geliştirilen risk fonksiyonlarında kullanılacak parametrelere ilişkin tahminlerin, bankaların kendi bünyelerinde kuracakları derecelendirme sisteminden üretilmesini öngörmektedir. Tahmini gereken dört risk parametresi bulunmaktadır²⁴

- (i) Temerrüt olasılığı (PD-Probability of Default)
- (ii) Temerrüt halinde risk (EAD- Exposure at Default)
- (iii) Temerrüt halinde kayıp (LGD- Loss Given Default)
- (iv) Vade (M-Maturity)

Kredi riskine esas tutarın hesaplanması bakımından, Basel I ve Basel II standart yaklaşımı arasında, değişen risk ağırlıkları dışında önemli bir fark yoktur. İçsel derecelendirme yaklaşımında, kredi riskine esas tutarın hesaplanması aşağıdaki gibidir:

$$\sum_{i=1}^n (\text{EAD} \cdot K \cdot \text{Sermaye Yeterliliği Çarpanı})$$

EAD= Temerrüt Halinde Risk

K= Sermaye Yükümlülük Oranı

$$\text{Sermaye Yeterliliği Çarpanı} = \left[\frac{100}{(\text{SYO} \cdot 100)} \right] = \frac{100}{8} = 12.5$$

Basel II'de içsel derecelendirme sistemi için öngörülen standartlara aşağıda değinilmiştir:

- (i) Son üç yıldır faal olarak kullanımda olmalı,
- (ii) Hem borçlu hem de borcun niteliklerine göre ikili derecelendirmeye imkan tanımalı,

²⁴ Ayhan ALTINTAŞ, "Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri – Türk Bankacılık Sektörü için Ekonometrik Bir Yaklaşım", İstanbul 2012, Yayın No: 281, s.71-73.

- (iii) Temerrüde düşmemiş borçlular için en az 7, temerrüt halini yansıtmak üzere 1 olmak üzere minimum 8 kredi derecesi bulunmalı,
- (iv) Borçlu ve işlem rating notları her yıl asgari bir kez yenilenmeli,
- (v) Temerrüt olasılığı tahmini için asgari 5 yıllık tarihi veri olmalı,
- (vi) Temerrüt halinde kayıp ve temerrüt anında risk tahminleri için asgari 7 yıllık tarihi veri olmalı,
- (vii) İçsel derecelendirme sisteminin seçilmesi, geliştirilmesi, uygulanması ve doğrulanması sürecine aktif olarak katılacak ve sorumluluk üstlenecek bir kredi riski kontrol birimi olmalı,
- (viii) İçsel derecelendirme sistemi, risk bileşeni tahminleri de dahil olmak üzere yılda en az bir kez bağımsız bir iç denetim birimince incelenmeli,
- (ix) Stres testleri yapılmalıdır.

İçsel derecelendirme yaklaşımının, “temel içsel derecelendirme” ve “ileri içsel derecelendirme” olmak üzere iki yöntemi bulunmaktadır. Sermaye yükümlülüğünün hesaplanmasında kullanılacak risk fonksiyonları her iki yöntem için de aynıdır. Temel İçsel Derecelendirme Yaklaşımında (Foundation Internal Ratings Based-FIRB), bankalar kredi müşterileri için risk fonksiyonlarında kullanılacak parametrelerden temerrüde düşme olasılığını kendileri belirlemekte, diğer risk bileşenleri ise denetim otoritesince belirlenmektedir. İleri İçsel Derecelendirme Yaklaşımında (Advanced Internal Ratings Based Approach - AIRB), PD'nin yanı sıra, temerrüt halinde kayıp ve temerrüt anındaki risk tutarı da bankalar tarafından kendilerine ait içsel veriler kullanılarak tahmin edilmektedir.

Bu yaklaşımda bankalar, müşterilerini derecelendirmeye tabi tutmalı, müşterinin ratingine bağlı olarak temerrüde düşme olasılığını, temerrüde intikal eden firmalarla ilgili olarak yapılan tahsilatlardan hareketle temerrüt halinde kayıp oranını ve yine kendi içsel verilerinden hareketle temerrüt anındaki risk bakiyesini hesaplamalı, anılan temel parametreler ve içsel derecelendirme yaklaşımında (Internal Ratings Based-IRB) adı geçen diğer parametreleri de kullanarak, kredi için beklenen ve beklenmeyen kayıp tutarlarını hesaplamalı ve optimum düzeyde sermaye ayırımına gitmelidirler.²⁵

²⁵ TBB, “Basel II'nin KOBİ'lere Etkileri” *Bankacılar Dergisi*, Basel II ve KOBİ'ler Çalışma Grubu, Eylül 2006, sayı. 58, s.12.

İçsel derecelendirme yaklaşımları, bankalara, kendi derecelendirme modellerini kullanma imkanı tanıdığından ve bu sayede temerrüt olasılıklarını belirlemeleri mümkün olduğundan, önemli bir hareket alanı sağlamaktadır. Buna karşılık, resmi otorite, bankanın içsel derecelendirme yöntemini gözden geçirmek ve uygulanabilirliğine onay vermek durumunda olduğundan çok önemli bir sorumluluk üstlenmektedir. Bu yaklaşımların mekanizmasına, göre kredi riskinin belirlenebilmesi için öncelikle alacakların sınıflandırılması gerekmektedir.

Basel II kriterleri ile kredi tahsis edilecek tarafların, derecelendirme notları ile değerlendirilecek olması, kredi derecelendirme kuruluşlarının ve bu kuruluşların işletmelere vermiş olduğu kredi notlarının önemi arttırmıştır. Uygulamada, kredi risk seviyesinin, kredi maliyetlerini direkt olarak etkileyecek olmasından dolayı, bankaların düşük kredi notuna sahip kurum ve şirketlere kredi tahsis etmesi durumunda daha fazla sermayeyi karşılık olarak tutmak zorunda kalacaklarından, kredi olarak kullanılabilir olacak olan paranın atıl olarak rezervlerde beklemesine sebebiyet vereceklerdir.²⁶

2.3.1.3. Operasyonel Risk

Operasyonel risk; yetersiz veya başarısız iç kontrol süreçleri, insanlar ve sistemlerden veya harici olaylardan kaynaklı kurumun zarar etme olasılığıdır. Operasyonel risk için, yasal sermaye yükümlülüklerini hesaplama amacına yönelik dört yöntem tanımlanmaktadır²⁷:

Temel Gösterge Yaklaşımı (Basic Indicator Approach): Operasyonel risk için ayrılması gereken sermayenin, sabit bir göstergenin belirli bir oranı ölçüsünde hesaplanmasını gerektirmektedir. Bu yaklaşımı tercih eden bankalar, genellikle küçük ölçekli ve operasyonel risk kültürüne sahip olmayan bankalardır. Bu sermaye yükümlülüğü, aşağıdaki denklemle belirlenir:

²⁶ Feyyaz ZEREN-Şuayyip Doğu DEMİRCİ, “Yerel ve Kültürel Krizler Işığında Basel II Kriterlerinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri: 2001-2010 Veri Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, Cilt: 6, Sayı: 2, s.20.

²⁷ Aslı YÜKSEL MERMÖD-Özlem KURTULAN, “Operasyonel Risk Ölçümünde Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımlarının Kullanılmasının Fayda ve Maliyeti”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010 Cilt 12 Sayı 2, s.139-141.

$$K_{BIA} = \frac{[\sum(GI_{1...n} \cdot \alpha)]}{n}$$

Temel Gösterge Yaklaşımında, brüt gelirin, belirli bir katsayı (α) ile çarpılması sonucu ayrılması gereken sermayenin hesaplanması söz konusudur.

K_{BIA} = Temel Gösterge Yaklaşımı uyarınca bulundurulacak sermaye

GI = Son üç yılın yıllık brüt geliri (pozitif ise)

n = Son üç yıl içinde brüt gelirin pozitif olduğu yılların sayısı, ($\alpha = \% 15$)

Temel gösterge yaklaşımında, bankanın tümü için hesaplanan sermaye gereksinimi, standart yaklaşımda belirlenen standart iş kolları için hesaplanmaktadır.

Standart Yaklaşım (Standardised Approach): Standart yaklaşımda, banka faaliyetleri sekiz ana iş koluna ayrılarak her bir iş kolu için sermaye yükümlülüğü hesaplanmaktadır. Bu yöntemde, her bir iş kolundan elde edilen brüt gelir, işkolu için belirlenen katsayıyla çarpılarak işkolunun sermaye yükümlülüğü bulunmakta ve tüm iş kolları için hesaplanan sermaye tutarları toplanarak bankanın toplam sermaye yükümlülüğüne ulaşılmaktadır. Standart yaklaşımın temel gösterge yaklaşımından farkı ise, dikkate alınan brüt gelirin 8 gelir grubuna göre değerlendirilmesi ve tek katsayı yerine (α) her bir gelir grubu için farklı katsayı (β) kullanılmasıdır.²⁸

$$K_{TSA} = \frac{[\sum_{YILLAR1-3} \max(\sum(GI_{1-8} \cdot \beta_{1-8}, 0))]}{3}$$

K_{TSA} : Gerekli Sermaye GI_{1-8} : Yıllık Brüt Gelir β_{1-8} : Katsayı

²⁸ Nurgül CHAMBERS - Atilla ÇİFTER, "Operasyonel Risk Yönetiminde Zarar Dağılımları ile Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımı Uygulaması", *Doğu Üniversitesi Dergisi*, 8 (2) 2007, s.144

Tablo 7: Standart Yaklaşım'da Uygulanacak Katsayılar İş Kolları Beta Faktörleri

Kurumsal finansman (β_1)	18%
Alım-satım ve satış (β_2)	18%
Perakende bankacılık (β_3)	12%
Ticari bankacılık (β_4)	15%
Takas ve Ödemeler (β_5)	18%
Acentelik hizmetleri (β_6)	15%
Varlık yönetimi (β_7)	12%
Perakende aracılık (β_8)	12%

Kaynak: Sedat Yetim, Aslı Balcı, 2005, s.144

Alternatif Standart Yaklaşımı (Alternative Standard Approach): Operasyonel risk yasal sermaye miktarı, iki faaliyet kolu (perakende bankacılık ve ticari bankacılık) dışında standart yaklaşımın aynısıdır. Alternatif standart yaklaşımda, perakende bankacılık ve kurumsal bankacılık faaliyet kolları için brüt gelir yerine, aktifte yer alan faaliyet kollarına ilişkin alacak toplamalarının %3,5'i kullanılmakta veya perakende bankacılık ve kurumsal bankacılık faaliyet kolları için aktifte yer alan bu faaliyet kollarına ilişkin alacak toplamalarının %3,5'i %15, diğer faaliyet kollarına ilişkin brüt gelir toplamı ise %18 ile çarpılmaktadır.²⁹

Tablo 8: Alternatif Standart Yaklaşımda Uygulanacak Katsayılar İş Kolu Gösterge (Gi) Katsayı (β_i)

	İş Kolu	Gösterge (Gi)	Katsayı (β_i)
Seçenek-1	Kurumsal Finansman	BG1	$\beta_1=\%18$
	Alım-satım	BG2	$\beta_2=\%18$
	Perakende Bankacılık	$A \times 0,035$	$\beta_3=\%12$
	Ticari Bankacılık	$A \times 0,035$	$\beta_4=\%15$
	Ödeme&Takas	BG5	$\beta_5=\%18$
	Araçlık İşlemleri	BG6	$\beta_6=\%15$
	Aktif Yönetimi	BG7	$\beta_7=\%12$
	Perakende Komisyonculuk	BG8	$\beta_8=\%12$
Seçenek-2	Perakende ve Ticari B.	$A \times 0,035$	$\beta=\%15$
	Diğer Faaliyetler	BG	$\beta=\%18$

Kaynak: Sedat Yetim, Aslı Balcı, 2005, s.144

²⁹ Sedat YETİM-Aslı BALCI, "Basel II Ulusal İnsiyatif Alanlarının Anlaşılmasına Yönelik Açıklayıcı Rehber", BDDK ARD Çalışma Raporları, 2005/8, s.144.

Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları (Advanced Measurement Approach-AMA): Riske en duyarlı yöntemleri içermekte olup bu yöntemlere dayanılarak sermaye yükümlülüğü hesaplanmasında, bankanın iç risk ölçüm sistemi ve bununla bağlantılı kayıp verisinden yararlanılmaktadır. Bankalar, bu yaklaşımlar sayesinde temel gösterge ve standartlaşmış yaklaşımlara göre daha düşük sermaye ayırma imkanına sahip olacaktır. İleri ölçüm yöntemlerinin kullanılabilmesi için, bankaların karşılaştıkları en önemli sorun, yeterli niteliklere sahip uygun verinin bulunmasındaki zorluklardır. Bankaların, her bir yöntemin avantaj ve dezavantajlarını birlikte ele alarak hangi yöntemi kullanacaklarına karar vermeleri gerekmektedir. Basel komitesi, operasyonel risk hesaplamada, riske duyarlı ve gelişmiş yöntemlerin kullanılmasını teşvik etmektedir.

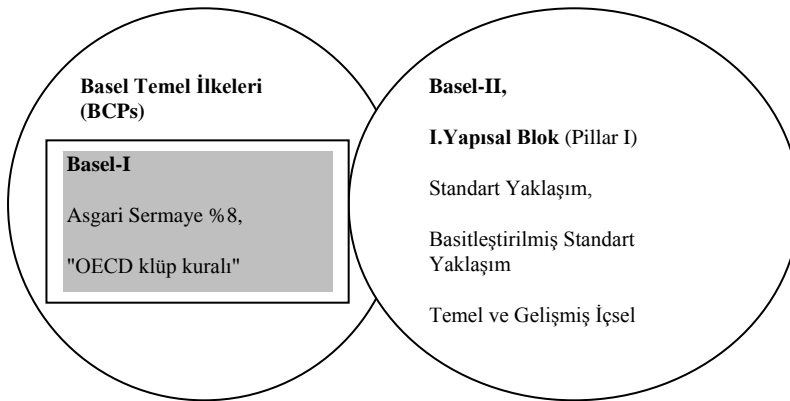
2.3.2. II. Yapısal Blok

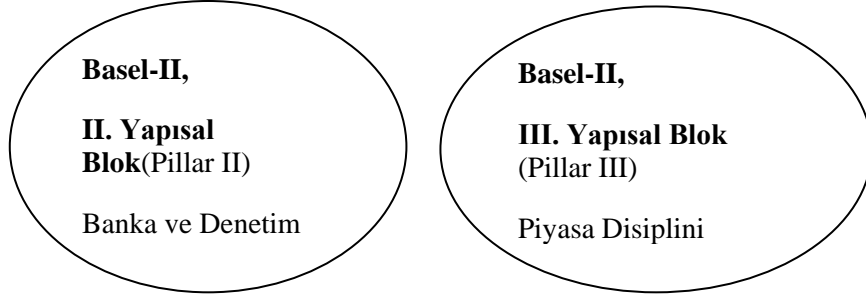
II. Yapısal blokta; bankalara belirli süreçlerde sermaye yeterliliğinin banka ve denetim otoritesi tarafından denetlenmesi, incelenmesi ve değerlendirilmesi yükümlülüğü getirilmiştir. Bu blok, sermaye yeterliliğinin denetimi olarak da adlandırılır.

2.3.3. III. Yapısal Blok

III.Yapısal blokta; bankaların, mali ve özel durumlarını kamuoyuna zamanında ve doğru bir şekilde belirli periyodlarla bildirme yükümlülüğü getirilmiş, ayrıca piyasa disiplini ve şeffaflığın sağlanması hedeflenmiştir.

Şekil 1: Basel Temel İlkeleri (BCPs), Basel-I ve Basel-II İlişkisi

Kaynak: Münür YAYLA, Yasemin Türker KAYA, 2005, s.5

Basel I sermaye uzlaşısına göre, bir dizi yenilikler getirmiş olmasına rağmen, Basel II, Basel Temel İlkeleri'nden (BCPs) tamamen ayrı bir küme olarak düşünülmemelidir. Birinci yapısal blokta yer alan hususların (Asgari Sermaye Yükümlülüğü) bir kısmının Temel İlkelerle kesişimi bulunurken, ikinci yapısal bloğun (Denetim ve Gözden Geçirme) önemli bir kısmı ise Temel İlkelerce kapsanan hususlardır. Üçüncü yapısal blokta (Piyasa Disiplini) ise, Temel İlkelerle çok fazla bir ortaklık mevcut değildir. Birinci yapısal blok, nicel değerlendirmenin yapılmasına ve riske daha duyarlı asgari sermaye şartlarının ortaya konulmasına ilişkindir. İkinci yapısal blok, nitelendirici değerlendirmenin yer aldığı "güçlendirilmiş" denetim otoritesinin incelemesi sürecidir. Üçüncü yapısal blok, ise kamuya artan oranda açıklama yapma yoluyla piyasa disiplininin sağlanmasına ilişkin bölümdür.³⁰

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasını hedefleyen Basel II ile Basel I uzlaşısının kıyası Tablo 9'da verilmiştir.

³⁰ Münür YAYLA - Yasemin TÜRKER KAYA, "Basel-II, Ekonomik Yansımaları ve Geçiş Süreci", BDDK ARD Çalışma Raporları, No: 2005/3, Mayıs 2005, s.5.

Tablo 9: Basel I ve Basel II Uzlaşmalarının Karşılaştırılması

BASEL I	BASEL II
Yalnızca kredi ve piyasa risklerinin dikkate alınması	Kredi riskinin daha kapsamlı biçimde ele alınmasına ek olarak operasyonel riskin de dikkate alınarak SYR'nin riske daha duyarlı hale getirilmesi
Kredi riskine ilişkin katsayıların belirlenmesinde OECD üyesi olan ve olmayan ülke ayrımı	Kredi riskinin ölçülmesinde kredi derecelendirme kuruluşlarının ülke ve kuruluş için verdiği derecelerin kullanılması
Tek bir risk ölçüm yönteminin kullanılması	Her bir risk kategorisi için alternatif yöntemlerin varlığı nedeniyle sağlanan esneklik yanında, bankaların içsel risk ölçüm yöntemlerinin kullanılmasının özendirilmesi
Tüm finansal kuruluşlara aynı yaklaşım	Risk yönetiminin önemine yapılan vurgu ve banka yetkililerinin risk yönetiminden sorumlu tutulması
Yalnızca minimum SYR'ye yapılan vurgu	SYR yanında üçlü yapı, gözetim ve denetimin önemi ile piyasa disiplininin gerekliliğine yapılan vurgu ve ilgili düzenlemeler

Kaynak: Nihal DEĞİRMENCİ, 2003, s.37.

2.4. BASEL III SERMAYE UZLAŞISI (BASEL CAPITAL ACCORD)

2007 yılı ortalarında ABD'de konut piyasalarında yaşanan dalgalanmalar, Eylül 2008'de Lehman Brothers'ın iflasını ilan etmesi, AIG'nin (American International Group) iflasın eşiğine gelmesi, Fortis'in satılması, Fannie Mae ve Fredi Mac'in devletleştirilmesi, ABD'de büyük yatırım bankalarının banka holding şirketlerine dönüştürülmesiyle ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan finansal kriz, finansal düzenlemelerin yetersizliği tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Basel Komitesi, Aralık 2009'da "Strengthening the Resilience of the Banking Sector - Consultative Document" (Bankacılık Sektöründeki Dayanıklılığın Arttırılması İstışare Metni)" isimli yeni çalışmayı, Basel II'nin tespit edilebilen eksikliklerini gidermek ve yaşanan küresel finans krizi kapsamında, halen uygulamada olan Basel II Kriterlerini geliştirmek üzere yayımlamıştır.³¹

Basel III uzlaşısı, Basel II gibi sermaye ihtiyacının hesaplanma usulünü tamamen değiştiren bir uzlaşma olmamakla birlikte, Basel II'nin özellikle son finansal kriz sürecinde gözlemlenen eksikliklerini tamamlayan bir "ek düzenlemeler seti" dir.³² Basel III uzlaşısını ortaya çıkaran nedenler aşağıdaki gibi sıralanabilir³³:

- (i) Olumsuz piyasa koşullarında ani düşüş gösterebilen sermaye tamponlarının güçlendirilmesi,
- (ii) Banka sermayelerinin kalitesinin arttırılması,
- (iii) Basel II'ye destek olmak üzere bir kaldıraç oranı uygulamasının getirilmesi,
- (iv) Asgari sermaye gereksinimindeki döngüsellik azaltma ve karşılık ayrılması,
- (v) Bankacılık sektörünün kuvvetlendirilmesi amacıyla ortaya koyduğu sermaye ve likidite düzenleme önerileri sunması,
- (vi) Risk yönetiminin geliştirilmesine ek olarak, bankaların stres ortamlarına karşı dayanıklılığının arttırılması.

2.4.1. Basel III Kriterlerinin Hedefleri

Basel III uzlaşısı, Basel II Kriterlerine daha ayrıntılı ve güncelleştirilmiş hükümlerin eklenmesi, bankaların finansal yapısının güçlendirilmesi ve bir

³¹ Ömer Faruk DEMİRKOL,-Emel ABA , "Basel II Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı Süreci İçinde Gelen Ek Düzenlemeler Seti: Basel III Kriterleri", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2012, cilt:5 sayı:2, s.262.

³² Yusuf KADERLİ-Süleyman DOĞU-Özlem ARABACI, "Basel III ve Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun KOBİ'lerin Finansman Sorunu Üzerindeki Muhtemel Etkileri", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 4, Ekim 2013, s.507.

³³ Eymen GÜREL - Esra Burcu BULGURCU GÜREL-Neslihan DEMİR, "Basel III Kriterleri" *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3-4, Ocak 2012, s.17

başka küresel krizin yaşanmaması için aşırı risk alımının engellenmesini amaçlamaktadır. Basel Komitesi, Basel III kriterlerinin yürürlüğe giriş tarihini 2013 olarak belirlemiş, ayrıca hükümlerin uyum sürecini altı yıla kademeli olarak yayarak uygulama tarihini 2019 olarak belirlemiştir. Basel III olarak adlandırılan düzenleme değişiklikleriyle ulaşılmak istenen hedefler, aşağıdaki şekilde özetlenebilir³⁴:

- (i) Bankacılık yapısının kaynağı ne olursa olsun finansal ve ekonomik krizlere karşı güçlendirilmesi,
- (ii) Kurumsal denetim ve risk yönetimi standartlarının geliştirilmesi,
- (iii) Sağlam bir piyasa disiplini doğrultusunda bankaların şeffaflığının ve kamuya bilgi verme zorunluluğunun artırılması,
- (iv) Mikro bazda yapılan düzenlemelerle bireysel olarak bankaların dayanıklılığının artırılması,
- (v) Finansal sistemin, makro bazda düzenlemeler sayesinde krizlere karşı direncinin artırılması.

2.4.2. Basel III Kriterlerinin Temel Amaçları

Daha Nitelikli Sermaye: Bankaların, ülke ekonomisindeki önem ve konumlarından dolayı kendilerini beklenmedik durumlara karşı sağlamlaştırılmaları ve gerçekleştirdikleri faaliyetlerdeki risk faktörünü doğru hesaplamaları gerekmektedir. Bankaların en önemli varlığı, sahip oldukları sermayedir ve sahip olunan sermayenin büyüklüğü, bankaların finansal gücünün bir ölçüsü olarak görülmektedir.³⁵

Niceliği Arttırılmış Sermaye: Finansal krizlerin tekrarlanmaması için, bankacılık sektörünün daha fazla sermaye ihtiyacı olduğu aşikardır. Bu sayede riskler azaltılabilecektir.

Sermaye Tamponu Oluşturulması: Basel II'den Basel III'e geçişte, sermaye koruma tamponu (capital conservation buffer) kavramının sermaye yeterlilik oranı değerlendirmelerine dahil edilmiş olduğu görülmektedir.

³⁴ Ömer Faruk DEMİRKOL – Emel ABA , “Basel II Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı Süreci İçinde Gelen Ek Düzenlemeler Seti: Basel III Kriterleri”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, cilt:5 sayı:2, s.254.

³⁵ Eymen GÜREL - Esra Burcu BULGURCU GÜREL-Neslihan DEMİR, “Basel III Kriterleri”, *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3-4, Ocak 2012, s.19.

Tablo 10: Güçlendirilmiş Sermaye Çerçevesi: Basel II'den Basel III'e

Risk Ağırlıklı Varlıkların Yüzdesi	Sermaye Gereksinimleri (%)						
	Çekirdek Sermaye			1.Kuşak Tier Sermaye		Toplam Sermaye	
	Minimum	Koruma Tampon	Gereken	Minimum	Gereken	Minimum	Gereken
Basel II	2			4		8	
Not	Yeni tanım altında ortalama uluslararası bir banka için %1'e eş değer			Yeni tanım altında ortalama uluslararası bir banka için %2'e eş değer			
Basel III Yeni Tanım	4,5	2,5	7	6	8,5	8	10,5

Kaynak: Eymen GÜREL, Esra Burcu BULGURCU GÜREL, 2012, s.20

Tablo 10'da asgari çekirdek sermaye gereksinimi (common equity requirement) %2'den %4,5'e yükseltildiği, buna ilave olarak, bankaların gelecekte ortaya çıkabilecek riskli ekonomik durumlara karşı, %2,5'luk bir sermaye tamponu da bulundurmaları gerektiği görülmektedir. Dolayısıyla, toplam çekirdek sermaye gereksinimi %7'ye, Tier 1 sermaye %8,5'e ve toplam yasal sermaye de %10,5'e kademeli olarak ulaşmış olacaktır.³⁶ Sermaye yeterlilik oranının asgari olarak %8 düzeyinde olması istense de, bu oranın %10,5'e yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Risk Bazlı Olmayan Kaldıraç Oranı: Belirli dönüşüm oranlarıyla dikkate alınmış bilânço dışı kalemler ve aktifler toplamı ile ana sermaye arasında, risk bazlı olmayan bir asgari oranın tesis edilmesi planlanmaktadır. Öngörülen kaldıraç oranı %3 olup kademeli bir geçiş hedeflenmektedir.³⁷

Likidite Düzenlemeleri: Asgari seviyeleri %100 olacak şekilde, Likidite Karşılama Oranı ve Net İstikrarlı Fonlama Oranlarının düzenlemelere dâhil

³⁶ BDDK, "Sorularla Basel III", *Risk Yönetimi Dairesi*, 2010, s. 8.

³⁷ Eymen GÜREL-Esra Burcu BULGURCU GÜREL-Neslihan DEMİR, "Basel III Kriterleri" *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3-4, Ocak 2012, s.21.

edilmesi planlanmış, 2018'e kadar süren geniş bir uyum süreci hedeflenmiştir.³⁸

2.4.3. Basel III Kriterlerinin Getirdiği Yenilikler

Sermaye (Öz Kaynaklar): Basel II'de yer alan öz kaynakların kapsamı değiştirilmiştir. Mevcut düzenlemede yer alan katkı sermayenin, ana sermayenin %100'ünü geçemeyeceği hükmü ve üçüncü kuşak sermaye (Tier 3) uygulaması kaldırılmıştır. Ana sermaye (Tier 1) içinde yer alan ve zarar karşılama potansiyeli yüksek olan unsurlar, çekirdek sermaye (common equity) olarak adlandırılmıştır. Çekirdek sermaye; ödenmiş sermaye, dağıtılmamış karlar, kâr (zarar), diğer kapsamlı gelir tablosu kalemleri ile bu toplamdan düşülecek değerlerden oluşmaktadır. Finansal kuruluşlara yapılan ve eşik değeri aşan yatırımları, mortgage servis hizmetlerini ve ertelenmiş vergi aktifini içeren düzenleyici ayarlamalar (sermayeden indirilen değerler ve ihtiyatlı filtreler), 1 Ocak 2018'den itibaren çekirdek sermayede bir indirim kalemi olarak kullanılacaktır. Bunun için, kademeli olarak 2014'ten başlamak üzere, bu unsurların %20'si, 2015'te %40'ı, 2016'da %60'ı, 2017'de %80'i, 2018'de %100'ü çekirdek sermayeden indirilecektir. Bu geçiş sürecinde, kalan kısımlar için eski uygulamalar geçerli olacaktır. Ana sermayenin çekirdek sermaye içerisinde yer almayan veya katkı sermaye içerisinde değerlendirilemeyecek olan sermaye bileşenlerinin, 2013'te %90'ı tanınacak ve her yıl tanıma oranı %10 düşürülerek toplam 10 yıl içerisinde söz konusu unsurlar sermaye bileşeni olmaktan tamamen çıkarılacaktır.³⁹

Sermayeye İlişkin Oranlar: Tablo 10'da görüldüğü üzere, Basel III kriterleri ile birlikte, asgari çekirdek sermaye oranı 2013 ile 2015 tarihleri arasında kademeli olarak %2'den %4,5'e çıkarılacaktır. Aynı dönemde, birinci kuşak sermaye (çekirdek sermaye ve ana sermayeye dahil edilecek diğer kalemler) oranı da %4'ten %6'ya çıkarılması öngörülmektedir. Çekirdek sermaye oranı, çekirdek sermayenin, risk ağırlıklı varlıklara oranını ifade etmektedir.

Basel III kriterlerinin getirdiği sermaye koruma tamponu; çekirdek sermayeye, birinci kuşak sermayeye ve toplam sermayeye kademeli olarak eklenecektir. Söz konusu oranın, 2016 yılından 2019 yılına kadar kademeli

³⁸ BDDK, "Sorularla Basel III", *Risk Yönetimi Dairesi*, 2010, s. 3.

³⁹ BDDK, "Sorularla Basel III", *Risk Yönetimi Dairesi*, 2010, s. 5-6.

olarak arttırılarak 2019 yılında %2,5 olacak şekilde nihai şeklini alması planlanmaktadır. Sermaye koruma tamponunun sağlanamaması durumunda, bankaların faaliyetlerine olağan olarak devam etmesi, bununla birlikte, bankaların kar dağıtımına değişen oranlarda kısıtlamalar getirilmesi planlanmaktadır. Bankaların, sermaye koruma tamponu için tuttuğu sermayenin, otorite tarafından belirlenen standart orandan (%2,5) düşük olması halinde, bu iki oran arasındaki farka bağlı olarak kar dağıtımında üzerinde değişen oranlarda kısıtlamalar yapılması öngörülmektedir.⁴⁰ Sermaye koruma tamponu; ekonomik ve mali göstergelerin bozulması ile yaşanabilecek kayıplara karşı özkaynakların sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeler karşısında yetersiz kalmasının önlenmesi amacıyla bankalarca bulundurulması gereken ilave çekirdek sermayeyi ifade etmektedir. Sermaye koruma tamponu oranı ise, bulundurulması gereken ilave çekirdek sermayenin hesaplanmasında dikkate alınacak oranı ifade etmektedir.

Döngüselligi yeterince dikkate almamasıyla eleştirilen Basel II kriterinin bu yöndeki eksikliğini kapatmak amacıyla, ülke şartlarına ve tercihlerine bağlı olarak %0 ilâ %2,5 arasında değişen döngüsel sermaye tamponu uygulaması getirilmiştir. Döngüsel sermaye tamponunun, ekonominin büyüme hızına bağlı olarak arttırılıp azaltılmasıyla hızlı kredi büyümesinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir.⁴¹

Döngüsel sermaye tamponu; kredi genişlemesinin finansal sektörün genel risk düzeyini arttıracak seviyeye ulaşması durumunda özkaynakların sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeler karşısında yetersiz kalmasının önlenmesi amacıyla bankalarca bulundurulması gereken ilave çekirdek sermayeyi ifade etmektedir. Döngüsel sermaye oranı ise, bulundurulması gereken ilave çekirdek sermayenin hesaplanmasında dikkate alınacak oranı ifade etmektedir.

Kaldıraç Oranı: Sermaye oranlarını destekleyici nitelikte olan şeffaf, basit, anlaşılır ve risk bazlı olmayan kaldıraç önem kazanmıştır. Söz konusu oran, birinci kuşak sermayenin (ana sermaye), belirli dönüşüm oranlarıyla dikkate alınmış bilanço dışı kalemler ve aktifler toplamına bölünmesi suretiyle (ana sermaye / aktifler + bilanço dışı kalemler) bulunacaktır. 2017 yılının ilk

⁴⁰ İlhan ŞAHİN, “Küresel Finansal Kriz Esnasında Geliştirilen Bankacılık Düzenlemelerinden Basel III Kriterlerinin Kapsamı Ve Uygulama Süreci”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz 2013, s. 155.

⁴¹ İlhan ŞAHİN, “Küresel Finansal Kriz Esnasında Geliştirilen Bankacılık Düzenlemelerinden Basel III Kriterlerinin Kapsamı Ve Uygulama Süreci”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz 2013, s. 153-154.

yarısına kadar sürecek olan paralel uygulama döneminde, %3 oranı test edilecek, yapılacak olan Sayısal Etki Çalışmalarının (Quantitative Impact Study-QIS) ve paralel uygulamanın sonuçları da dikkate alınarak nihai hali verilmiş olan kaldıraç oranı, 1 Ocak 2018 tarihinden itibaren “Birinci Yapısal Blok”a dahil edilecektir.⁴²

Kaldıraç oranı ana sermayenin yaklaşık 33 katı bilanço büyüklüğü oluşmasına imkan vermektedir. Kaldıraç oranı aylık olarak hesaplanmakta, Mart, Haziran, Eylül, Aralık dönemleri itibariyle üç aylık basit aritmetik ortalamasının asgari %3 olarak tutturulması ve korunması gerekmektedir.

Likidite Oranları: Basel III uzlaşısı, likiditeye ilişkin olarak, Likidite Karşılama Oranı (Liquidity Coverage Ratio) ve Net İstikrarlı Fonlama Oranı (Net Stable Funding Ratio) isimli iki adet oran ortaya koymaktadır. Likidite karşılama oranı, bir bankanın likit varlıklarının, 30 gün içerisinde gerçekleşecek net nakit çıkışlarına bölünmesi suretiyle hesaplanacaktır. Bu oranın 1’den küçük olması, bankanın likit varlıkları ile net nakit çıkışlarını karşılamada güçlük yaşayabileceğini gösterdiğinden, 1’den küçük olmaması gerekmektedir. Oranda geçen net nakit çıkışı, bir bankanın 30 gün içerisinde gerçekleştireceği nakit çıkışları ile 30 gün içerisindeki nakit girişleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Likidite karşılama oranını desteklemek, yapısal likidite uyumsuzluklarını sınırlandırmak ve çekirdek fonlamayı belirli bir düzeyin üzerinde tutmak amacıyla Net İstikrarlı Fonlama Oranı (Net Stable Funding Ratio -NSFR) adı altında, ikinci bir oranın oluşturulmasına çalışılmaktadır. Bu orana göre, bir bankanın mevcut istikrarlı fonlama tutarının, ihtiyaç duyulan istikrarlı fonlama tutarına oranı yüzde 100’den büyük olmalıdır. Söz konusu oranlara ilişkin uygulama takvimi belirlenmiştir ve her iki oran için 1 Ocak 2012’den itibaren bilgi amaçlı raporlamaların başlamasına, oranlara uyumun bir zorunluluk olarak LCR için 1 Ocak 2015 ve NSFR için 1 Ocak 2018 itibariyle gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Likidite karşılama oranı için 2011-2015, net istikrarlı fonlama oranı için ise 2012-2018 yılları arası gözlem periyodu olarak belirlenmiş, gözlem periyodunun ardından anılan oranlar için asgari standartların ilan edileceği belirtilmiştir.⁴³

Tablo 11: Basel III Uygulama Takvimi

⁴² Eymen GÜREL-Esra Burcu BULGURCU GÜREL-Neslihan DEMİR, “Basel III Kriterleri” *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3-4, Ocak 2012, s.22.

⁴³ BDDK, “Sorularla Basel III”, *Risk Yönetimi Dairesi*, 2010, s. 5-6.

	Mevcut Durum	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	1 Ocak 2019 İtibariyle	
Kaldıraç Oranı		Otorite Gözetimi		Paralel Uygulama 1 Ocak 2013- 1 Ocak 2017 Kamuya Açıklama 1 Ocak 2015					Birinci Yapsal Blok Uygulaması		
Asgari Çekirdek Sermaye Oranı	2%			3,5%	4,0%	4,5%	4,5%	4,5%	4,5%	4,5%	
Sermaye Koruma Tamponu	-						0,625%	1,25%	1,875%	2,5%	
Asgari Çekirdek Sermaye Oranı + Sermaye Korumu Tamponu	-			3,5%	4,0%	4,5%	5,125%	5,75%	6,375%	7,00%	
Çekirdek Sermayeden Düşülen Değerler	-				20%	40%	60%	80%	100%	100%	
Asgari Birinci Kuşak Sermaye Oranı	4%			4,5%	5,5%	6,0%	6,0%	6,0%	6,0%	6,0%	
Asgari Sermaye Yeterliliği Oranı	8%			8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	8,0%	
Asgari Sermaye Yeterliliği artı Koruma Tamponu	-			8,0%	8,0%	8,0%	8,625%	9,25%	9,875%	10,5%	
	-			2013 yılından itibaren kademeli olarak 10 yıl							
Likidite Karşılama Oranı		Gözlem Süresinin Başlangıcı				Asgari Standartların Belirlenmesi					
Net İstikrarlı Fonlama Oranı			Gözlem Süresinin Başlangıcı						Asgari Standartların Belirlenmesi		

Kaynak: BIS, <http://www.bis.org/press/p100912b.pdf>, 05.01.2014.

2.4.4. Basel III Kriterlerinin Uygulanma Sürecine İlişkin Eleştiriler

Uluslar arası piyasalarda Basel III uzlaşısının uygulanma sürecine yönelik eleştiriler aşağıda sıralanmıştır⁴⁴:

(i) Basel III uzlaşısının uluslar arası düzeyde istikrarlı bir şekilde uygulanabilmesi için, tüm düzenleyici ve denetleyici kurumların optimal biçimde uyumlu olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, Basel III'de düzenlenen hususların kesin olarak uygulandığı ülkelere, daha az denetim ve takibin yapıldığı ülkelere doğru bir geçiş (arbitraj) gerçekleşecektir.

(ii) Basel III kurallarının uygulama maliyetini minimum seviyeye indirebilmek amacıyla, uyum süreci uzun ve aşamalı bir zamana yayılmıştır. Uzun bir geçiş süreci, maliyeti azaltmasına karşın, yeni kurallara çabuk uyumu zorlaştırarak Basel III uygulamasını amacına istenen düzeyde ulaştıramayabilir.

⁴⁴ BDDK, "Sorularla Basel III", Risk Yönetimi Dairesi, 2010, s. 15-16.

(iii) Bankalar; sermayenin arttırılması, kar payının dağıtılmayarak bünyede bırakılması, hazine işlemleri gibi sermaye yoğun faaliyetlerden; daha az sermaye gerektiren bankacılık faaliyetlerine geçiş, faaliyet alanlarının değiştirilmesi, kaldıraç oranının azaltılması gibi uygulamalara kayabilir. Bankaların bu konudaki uygulamaları, faaliyette buldukları ülkelerin ve dolayısıyla küresel çapta bankacılık sektörünün yapısını önemli oranda etkileyecektir.

2.5. TÜRKİYE’DE BASEL I, II ve III KRİTERLERİNE UYUM SÜRECİ

Türkiye, 1988 yılında kabul edilen Basel I standartlarını aynı tarihte kabul etmiş ve imzalamış olmasına rağmen, Basel I standartlarını uygulamaya kademeli olarak geçmiştir. Ülkemiz, sermaye yeterlilik oranını; 1989 yılında %5, 1990 yılında %6, 1991 yılında %7, 1998 yılında %8 olarak uygulamıştır.⁴⁵

Türkiye’de, Basel II hükümlerini içeren yönetmelik ve tebliğ taslakları, doğrudan Basel II dokümanı esas alınmak yerine, Basel II hükümleri doğrultusunda Avrupa Birliği tarafından hazırlanan 2006/48/EC ve 2006/49/EC sayılı sermaye gereksinimi direktifleri (capital requirements directive) esas alınarak oluşturulmuştur⁴⁶.

Bankacılık sektöründe kar dağıtımının sınırlandırılması ve karların bünyede bırakılmasının teşvik edilmesi yönünde, BDDK tarafından sürdürülen uygulamalar sayesinde, bankaların bilançolarında toplam ödenmiş sermayelerinin yaklaşık iki katı kadar yedek akçe oluşumu sağlanmış, sektörün güçlü özkaynak yapısı korunmuştur. 2012 yılının ilk yarısında, sektörün sermaye yeterliliği oranı (SYR) yıl sonuna göre 0,1 puan azalarak Haziran 2012 itibariyle %16,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.⁴⁷

Temmuz 2012 döneminden itibaren, Basel II hükümlerinin uygulandığı sektörde, sermaye yeterliliği rasyosu (SYR) yılsonuna göre 1,5 puan azalarak Haziran 2013’te %16,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.⁴⁸ Temmuz 2012 döneminden itibaren, Basel II hükümlerinin uygulandığı sektörde, sermaye

⁴⁵ATİKER Mustafa, “Basel - I ve Basel – II”, Konya Ticaret Odası, Etüt Araştırma Servisi, *Bilgi Raporu*, 2005, Sayı.41/08, s.2-3.

⁴⁶Mustafa ÇELİK, “Sermaye Yeterliliği Açısından Türkiye ile AB Mevzuatının Karşılaştırılması”, Yayın no.293, İstanbul, 2013, s.10.

⁴⁷ BDDK, “Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü”, Haziran 2012”, s.41.

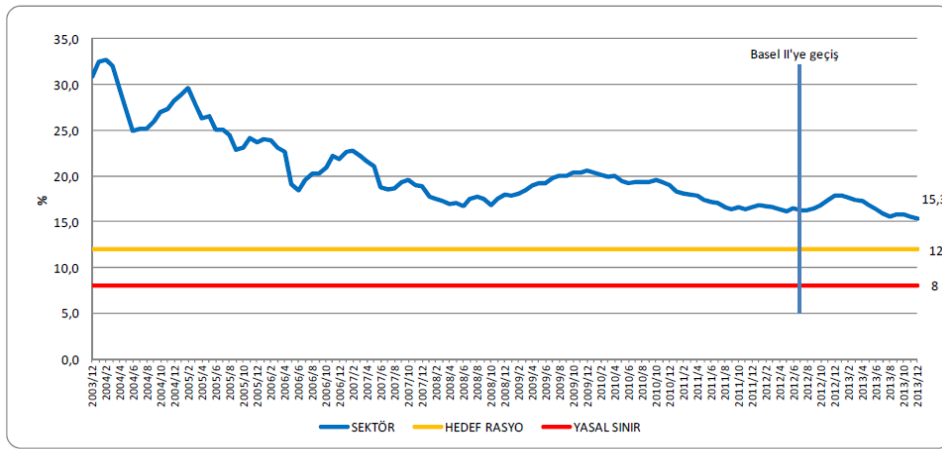
⁴⁸ BDDK, “Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü”, Haziran 2013”, s.47.

yeterliliği oranı (SYR) yıl sonuna göre 2,1 puan, yılın üçüncü çeyreğinde de 0,6 puan azalarak Eylül 2013'te %15,7 düzeyinde gerçekleşmiştir.⁴⁹

SYR, yılın son çeyreğinde de 0,4 puan azalarak Aralık 2013'te %15,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bir yıllık dönemde, yasal özkaynaklar %13,8 oranında artarken, risk ağırlıklı varlıklar %32,9 oranında artmış ve bu değişimler SYR'ye 2,6 puanlık azalış olarak yansımıştır. Aralık 2013 itibariyle, risk ağırlıklı varlıkların %90,1'i kredi riskine esas tutar, %7,4'ü operasyonel riske esas tutar ve %2,5'i piyasa riskine esas tutardan oluşmaktadır.

Kredi riskine esas tutar, bir yıllık dönemde %34,7 ve son çeyrekte %7,2 oranında artış göstermiştir.⁵⁰ Uzun dönemli gelişim, Grafik 1'de verilmektedir.

Gratik 1: Türk Bankacılık Sektörü'nde Sermaye Yeterliliği Oranının Gelişimi

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü- Aralık 2013, s.51

Bankaların sermaye yeterlilik oranları gerilemekle birlikte, halen yasal ve hedef oranların üzerindedir. Diğer taraftan, 2013 yılı Eylül ayı itibariyle ana sermayenin, toplam özkaynaklar içindeki payının %85,3 seviyesinde olması, özkaynakların kaliteli unsurlardan oluştuğuna işaret etmektedir. Sermaye

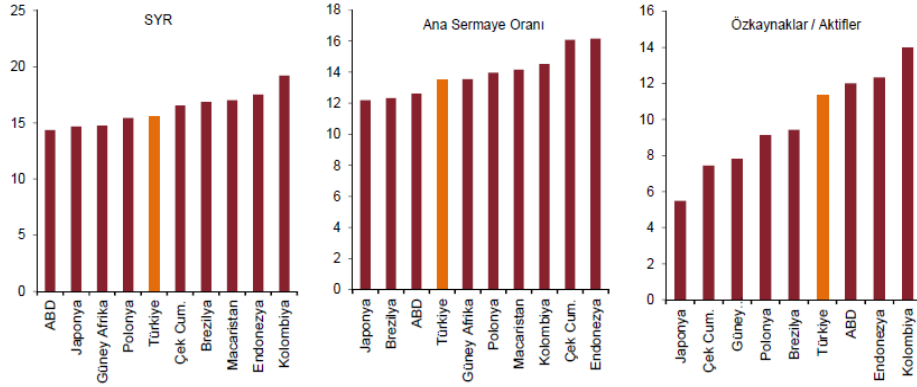
⁴⁹ BDDK, "Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü", Eylül 2013" s.48.

⁵⁰ BDDK, "Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü", Aralık 2013", s.51.

oranlarının son aylardaki düşüşünde, DİBS (Devlet İç Borçlanma Senedi) faizlerindeki yükselişin etkisiyle özkaynakların bir unsuru olan menkul değerler değerlendirilmiştir. Mayıs-Ağustos döneminde gerçekleşen hızlı gerilemenin de etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Ülkemizin bankacılık sektörü, güçlü sermaye yeterliliğine sahiptir. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranlarının ve özkaynakların toplam aktiflere oranının yeterince güçlü olduğu görülmektedir (Grafik 2). Bankacılık sektörü kaldıraç oranı, Basel III düzenlemesinde asgari oran olarak belirlenen yüzde 3'ün oldukça üzerindedir ve istikrarlı bir seyir izlemektedir.⁵¹

Grafik 2: Ülkeler İtibariyle SYO, Ana Sermaye Oranı ve Özkaynakların Toplam Aktiflere Oranı (%)

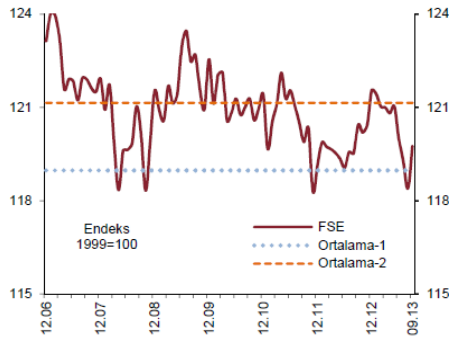

Kaynak: TCMB ,Finansal İstikrar Raporu, Kasım 2013, s.46.

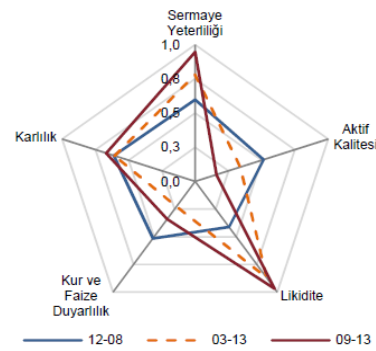
2013 yılı Eylül ayı itibariyle, finansal sağlık endeksi, bir önceki rapor dönemine kıyasla, sermaye ve faiz riski alt endekslerindeki gerilemenin etkisiyle düşmüş olmasına karşın, halen yüzde 100'ün üzerinde seyretmektedir (Grafik 3).

⁵¹ TCMB, "Finansal İstikrar Raporu", Kasım 2013, s.46.

Grafik 3: Finansal Sağlık Endeksi Sektörü Makro Gösterimi

Grafik 4: Bankacılık

Kaynak: TCMB, “Finansal İstikrar Raporu”, Kasım 2013, s.47.

Türk Bankacılık Sektörü'nün sermaye yeterliliği oranı, 2013 Eylül ayı itibariyle %15,7 olup yasal sınırın ve hedef oranın çok üzerindeki seyrini devam ettirmektedir. Serbest sermaye/toplam özkaynaklar oranının artış eğilimini koruması ve toplam özkaynaklar kalemindeki artış eğilimi, sermaye yeterlilik seviyesi ile birlikte sermaye yapısı anlamında güçlü bir görünüm ortaya koymaktadır.⁵² 2011 ve 2012 yıllarında, seçilen 15 bankaya ait sermaye yeterlilik oranları, bankaların konsolide bilançolarından derlenerek Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: 2011-2012 Türkiye’de Faaliyet Gösteren 15 Bankanın Konsolide Bilançolarına Göre Sermaye Yeterlilik Oranları (%)

BANKALAR	2011	2012
Akbank T.A.Ş.	16,98	18,63
Citibank A.Ş.	16,86	18,49
Denizbank A.Ş.	15,65	14,62
Deutschbank A.Ş.	31,02	49,36
Finans Bank A.Ş.	17,18	18,92
Tekstil Bankası A.Ş.	15,86	16,50
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	14,23	15,24

⁵² BDDK, “Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü”, Haziran 2012, s.43.

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	15,61	19,01
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	16,89	18,21
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	14,30	16,17
Türkiye İş Bankası A.Ş.	14,07	16,33
Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.	58,27	25,15
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	19,08	20,35
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	13,38	16,14
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	14,69	16,30

Kaynak: TBB <http://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>

BDDK'nın Ağustos 2013 Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu'nda, Haziran 2013 itibarıyla Bankaların CRD(CRD-48:14 Haziran 2006 tarih ve 2006/48/EC sayılı Avrupa Birliği Direktifi (Capital Requirements Directive) ve CRD-49:14 Haziran 2006 tarih ve 2006/49/EC sayılı Avrupa Birliği Direktifi (Capital Requirements Directive)/Basel II'ye Geçişine İlişkin İlerleme Anketi'ne, çalışma katılım bankaları ile beraber toplam 45 bankanın cevaplarından hazırlanan verilere ait tablolar aşağıda yer almaktadır⁵³:

Tablo 13: Nihai Olarak Kullanılması Hedeflenen Yöntem (%)

Standart Yaklaşım	3,9
Temel İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım	4,4
İleri İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım	91,7

Kaynak: BDDK, Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu, Ağustos 2013, s.9.

Tablo 13'e göre, Basel II uygulaması kapsamında kredi riski hesaplaması için; bankaların sadece sektörün aktif toplamının %3,9'unu oluşturan kısmının nihai olarak standart yaklaşımı, %91,7 gibi yüksek bir oranını oluşturan bankaların ileri içsel derecelendirme yöntemini, %4,4'ünü oluşturan bankaların ise, temel içsel derecelendirmeye dayalı yaklaşımı kullanmayı hedefledikleri görülmektedir.

⁵³ BDDK, "Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu", Ağustos 2013, s.1.

Tablo 14: Piyasa Risklerinin Ölçümünde İçsel Model Kullanımı ve Modellerin Dayandığı Yöntemler (%)

Piyasa Risklerinin Ölçümünde İçsel Model Kullanımı		Modellerin Dayandığı Yöntemler	
Gerek görülmemektedir	1,7	Tarihi Simülasyon	89,6
Planlanmaktadır	2,0	Varyans-Kovaryans	55,5
Oluşturulmaktadır	1,4	Monte Carlo Simülasyonu	62,2
Kullanılmaktadır	94,9		

Kaynak: BDDK, Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu, Ağustos 2013, s.19.

Tablo 14'e göre, sektör aktiflerinin %94,9'unu oluşturan bankalar, piyasa risklerinin ölçümünde içsel modelleri kullanmaktadır. Sektörün çok az bir bölümünü oluşturan bankalar ise, söz konusu modellere gereksinim duymadığını belirtmiştir. Modellerin dayandığı yöntemlerde, Tarihsel Simülasyon Yönteminin yoğun kullanımı dikkat çekmektedir.

Tablo 15: Operasyonel Risk Hesaplamasında Kullanılacak Yöntemler

Hedeflenen Yöntem	(%)
Temel Gösterge Yaklaşımı	2,9
Standart Yaklaşım	14,9
İleri Ölçüm Yaklaşımı	79,3
Standart Yaklaşım ve İleri Ölçüm Yaklaşımı	2,8
Cevap yok/hedef belirtilmemiş	0,0

Kaynak: BDDK, Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu, Ağustos 2013, s.16.

Tablo 15'e göre, operasyonel risk yasal sermaye hesaplamasında; bankaların %79,3'ünün ileri ölçüm yaklaşımını, diğer taraftan %2,8'inin ise standart ve ileri ölçüm yaklaşımını birlikte kullanmayı hedeflediği görülmektedir.

CRD(Capital Requirements Directive)/Basel II'ye Geçişine İlişkin İlerleme Anketi'ne katılan bankaların %40'ı, Basel III kapsamında çalışmalarını olduğunu belirtmişlerdir. Anket sonuçlarına göre, aktif büyüklük olarak bankaların;⁵⁴

⁵⁴ BDDK, "Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu", Ağustos 2013, s.24.

(i) %68'i, Basel III kapsamında sermaye oranlarını (çekirdek sermaye oranı, ana sermaye oranı, sermaye yeterliliği standart oranı),

(ii) %79'u kaldıraç oranını,

(iii) %75'i likidite oranlarını (likidite kapsama oranı ve net istikrarlı fonlama oranı) hesaplamakta oldukları görülmektedir. Hesaplama sonuçlarına göre, bankaların Basel III kriterleri ile gündeme gelecek olan asgari oranlara büyük ölçüde uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi üyesi olmasının yanı sıra, G-20 üyesi de olan Türkiye'nin söz konusu önerileri uygulamaya geçirme taahhüdüne ilişkin gerekli hazırlık çalışmaları, BDDK tarafından sürdürülmektedir ve bu çalışmalar çerçevesinde ilk olarak "Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik Taslağı" hazırlanmıştır. Bu taslak ile getirilmesi öngörülen başlıca yenilikler şunlardır⁵⁵:

(i) Özkaynak unsuru olarak çekirdek sermaye kavramının getirilmesi,

(ii) Ana sermaye içerisinde çekirdek sermaye ile birlikte yer alacak ilave ana sermaye kalemlerinin belirlenmesi,

(iii) Katkı sermaye içerisinde yer alacak borçlanma araçlarına ilişkin daha sıkı kuralların getirilmesi,

(iv) Özkaynak hesabında yer alacak kalemlere ilişkin ayrıntılı düzeltme esaslarının belirlenmesi,

(v) Konsolide özkaynak hesabında, azımlık hakları ile üçüncü kişilerin sahip oldukları payların dikkate alınma esaslarının değiştirilmesi,

(vi) İlave ana sermaye ile katkı sermayede yer alacak borçlanma araçlarının, bankanın sermaye yeterlilik oranının belirli bir eşiğin altına düşmesi halinde, zararları telafi etmek üzere kayıtlardan silinmesi veya hisse senedine dönüştürülebilir olma özelliğinin getirilmesi olarak özetlenebilir.

Diğer taraftan, Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik Taslağı ile getirilmesi öngörülen yenilikler kapsamında Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte de değişiklik yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda hazırlanan Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik Taslağı ile;

55 BDDK, "Basel III Çerçevesinde Hazırlanan Düzenleme Taslaklarına İlişkin Basın Açıklaması", Sayı: 2013/3, 01.02.2013.

- (i) Konsolide ve konsolide olmayan bazda hesaplanacak olan asgari çekirdek sermaye yeterliliği standart oranı (%4,5) ve asgari ana sermaye yeterliliği standart oranı (%6) getirilmekte,
- (ii) Mer'i mevzuat uyarınca, özkaynaklardan düşülen bazı unsurların özkaynaklardan indirilmesi yerine, sermaye yeterliliği uygulaması bakımından risk ağırlığına tabi tutulması öngörülmektedir.

2007 yılında başlayan küresel finansal kriz sonrasında, Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından yayımlanan ve kamuoyunda Basel III olarak bilinen reform önerilerinin uygulamaya geçirilmesine ilişkin çalışmalar kapsamında, BDDK tarafından hazırlanan “Bankaların Özkaynaklarına İlişkin Yönetmelik” ile “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” (Sermaye Yeterliliği Yönetmelik Değişikliği) 5/9/2013 tarihli ve 28756 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır ve söz konusu düzenlemelerin 1/1/2014 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.

Türk Bankacılık Sektörü, 2000-2001 krizi sonrası yüksek sermaye yeterliliği seviyesini sürdürmektedir. Küresel finansal kriz sürecini sorunsuz atlatan bankacılık sektörü, kriz sonrası süreçte hızlı bir kredi büyümesi gerçekleştirmiş ve bu süreçte sektörün SYR’si %19 seviyesinin biraz altına gerilemiştir. Türk bankacılık sektörü için bir diğer olumlu gösterge ise, hiçbir bankanın sermaye yeterlilik oranının %12’nin altında bulunmamasıdır. Dolayısıyla, Basel III düzenlemelerinin uygulanması öncesi, Türk bankacılık sektörünün önemli bir sermaye tamponuna sahip olduğu görülmektedir.⁵⁶

2.6.SONUÇ

Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi, merkezi İsviçre’nin Basel kentinde bulunan Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank of International Settlements - BIS) bünyesinde, 1974 yılında G-10 ülkelerinin merkez bankası başkanları tarafından kurulmuştur. 1988 tarihinde yayımlanan Basel I sermaye uzlaşısı ile bankaların sermaye yapısını güçlendirmek amaçlanmıştır ve bankalara, sermaye yeterlilik oranının asgari % 8 olması şartını getirmiştir.

⁵⁶ İhsan U.DELİKANLI, “Basel III: Uluslararası Bankacılık ve Finans Sisteminin Yeni Mimarisi ve Türk Bankalarına Etkileri”, *Konferans Metni*, İstanbul Mayıs 2011.

Basel I kriterinin; kredi ve piyasa riski dışındaki riskleri, sermaye yeterliliği oranının hesaplanmasında dikkate almaması, risk temelli sermaye yaklaşımında kullanılan sermaye kavramının, bankanın beklenen ya da beklenmeyen kayıplarını karşılama kapasitesini yeterince ifade edememesi, kulüp üyeliği kuralı ile OECD ülkesi olan ancak kredi riski açısından daha yüksek bulunan ülkeler açısından avantajlı olması, buna karşılık, OECD üyesi olmayan ancak kredi değerliliği yüksek bulunan ülkeler için bir dezavantaj oluşturması, bankaların kendi kanuni sermaye yeterliliklerine arbitraj uygulamaları ve ölçülen risk ile gerçek risk arasındaki farklılıklardan yararlanmaları konularına getirilen eleştiriler, yeni bir sermaye uzlaşısına ihtiyacı gündeme getirmiştir.

Basel II sermaye uzlaşısı olarak adlandırılan standart, 2004 yılında, gözden geçirilmiş kapsamlı versiyonu ise, 2006 yılında yayımlanmıştır. Basel II sermaye uzlaşısı, bankacılık risklerinin; kredi riski, piyasa riski ve operasyonel risk olarak üç başlık altında ölçülmesini ve bu riskleri karşılayacak kadar ekonomik sermaye tutulmasını öngörmüştür. Bununla birlikte, bankaların risk ölçümlerinde kendi içsel modellerini kullanmalarına da olanak sağlamıştır.

Dünyada 2007 yılında yaşanmaya başlanan ve etkilerini 2008 yılında da göstermeye devam eden kriz, Basel II kriterinin de sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Bu yüzden, Aralık 2010 tarihinde, Basel Komitesi tarafından Basel III dokümanları yayımlanmıştır. Basel III, Basel II kriterinde gerekli revizyonların yapılması ile oluşturulmuştur ve sermayenin nitelik ve niceliğinin artırılması, risk ağırlıklarının artırılması ve kapsamının genişletilmesi, risk bazlı olmayan bir kaldıraç oranının tesis edilmesi, likidite riski ölçüm mekanizmasının oluşturulması ve ters döngüsel bir sermaye yapısının kurulması hususlarında yenilikler getirmiştir.

Basel III ile getirilen en önemli yenilik, “sermaye tamponu” ve “sermaye koruma tamponu” uygulamaları olmuştur. Bu yönüyle bakıldığında, Tier II ağırlıklı sermaye yapısındaki gelişmiş ekonomi bankaları, sermaye yeterlilik oranlarını korumak için karlarını bünyelerinde bırakarak temettü dağıtımını yapmayabilir veya düşük oranda temettü dağıtımını yapabilir, mevduata ödediği faiz oranlarını düşürüp kredilere uyguladığı faiz oranlarını yükseltebilir, yatırımlarını risk ağırlığı düşük veya risksiz devlet tahvillerine yönlendirebilir, bedelli sermaye artırımına gidebilir. Bu uygulamalar,

bankaların piyasa değerini düşürüp yatırım ve tasarrufları olumsuz yönde etkileyeceğinden bankaların sermaye yeterlilik oranlarını arttırsa da, faaliyet gösterdikleri ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkiler.

Basel III uyum sürecinde, Tier I ağırlıklı Türk bankacılık sektörünün bu olumsuzluklardan minimum düzeyde etkileneceği düşünülse de, uluslar arası bankalarla yakın ilişkiler içinde bulunan bankacılık sektörümüzün yurtdışı borçlanma maliyetleri artacaktır.

BDDK tarafından yayımlanan Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü-Aralık 2013 raporuna göre; Temmuz 2012 döneminden itibaren Basel II hükümlerinin uygulandığı Türk Bankacılık Sektörü sermaye yeterliliği oranı (SYR), Aralık 2013'te %15,3 düzeyinde, yasal ve hedef oranın oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranının, Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi tarafından hedeflenen oranın çok üzerinde olması, sektörün güçlülüğünün bir göstergesidir.

Basel III kriterinin ilave sermaye ihtiyacı getirmesine bağlı olarak, kısa dönemde bankaların özkaynak karşılıklarını olumsuz etkileyeceği düşünülse de, orta vadede bankacılık sistemi aracılığıyla elde edilen tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi, dolayısıyla küresel bazda ülkelerin ekonomik büyümesine olumlu katkı sağlayacağı aşikardır.

KAYNAKÇA

Altıntaş, Ayhan, *Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri – Türk Bankacılık Sektörü için Ekonometrik Bir Yaklaşım*, İstanbul 2012, Yayın No: 281, s.70, 71, 73.

Atiker, Mustafa “*Basel - I ve Basel – II*”,Konya Ticaret Odası, Etüt Araştırma Servisi, *Bilgi Raporu*, 2005, Sayı.41/08, s.2-3.

Aydeniz, Emine Şule “Basel II Kriterlerinin KOBİ'lere Etkileri ve Bu Süreçte Kobilere Sunulabilecek Çözüm Önerileri”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim 2007, Sayı.36, s.180.

BDDK, “Bankacılık Sektörü Basel II İlerleme Raporu”, Ağustos 2013, s.1, 24.

BDDK, “Basel II Sayısal Etki Çalışması (QIS-TR) Değerlendirme Raporu”, Aralık 2004, s.16, 23.

BDDK, “Basel III Çerçevesinde Hazırlanan Düzenleme Taslaklarına İlişkin Basın Açıklaması”, Sayı: 2013/3 , 1 Şubat 2013

BDDK, “Sorularla Basel III”, Risk Yönetimi Dairesi, 2010, s. 3, 5-6, 8, 15-16.

BDDK, “Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü”, Haziran 2012, s.41, 43.

BDDK, “Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü”, Haziran 2013, s.47.

BDDK, “Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü”, Eylül 2013, s.48.

BDDK, “Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü”, Aralık 2013, s.51.

Chambers, Nurgül – Çifter, Atilla, “Operasyonel Risk Yönetiminde Zarar Dağılımları ile Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımı Uygulaması”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (2) 2007, s.144.

Çelik, Mustafa, *Sermaye Yeterliliği Açısından Türkiye ile AB Mevzuatının Karşılaştırılması*, Yayın no.293, İstanbul, 2013, s.10.

Dayan, Volkan - KARGIN, Sibel, “Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Kullanılan Kredi Riski Modelleri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Journal of Yaşar University*, 2013 8(32), s.5441.

Değirmenci, Nihal “Sermaye Yeterliliği Konusunda Ve Seçilmiş Bazı Ülkelerdeki Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, (*TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi*), Ankara, 2003, s.23, 25.
<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/uzmanliktezin.pdf>,
12.01.2014

Delikanlı, İhsan U., “Basel III: Uluslararası Bankacılık ve Finans Sisteminin Yeni Mimarisi ve Türk Bankalarına Etkileri”, *Konferans Metni*, İstanbul Mayıs 2011

Demirkol, Ömer Faruk – Aba, Emel , “Basel II Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı Süreci İçinde Gelen Ek Düzenlemeler Seti: Basel III Kriterleri”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, cilt:5 sayı:2, s.254, 257, 262.

Filiz, Meryem, “Uluslararası Bankaların Düzenlenmesine Yönelik Yeni Bir Uygulama Olarak Basel II ve Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, Sayı 13, 2007, s.202.

Gürel, Eymen - Bulgurcu Gürel, Esra Burcu - Demir, Neslihan, “Basel III Kriterleri”, *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3-4, Ocak 2012, s.17, 19, 21, 22.

Horasan, Mukadder – Horasan, İlkay, “Kredilendirme Süreci ve Basel II Kriterleri İle Karşılaştırılması”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2012, Cilt.32, Sayı.1, s.205, 208.

Kaderli, Yusuf - Doğu, Süleyman - Arabacı, Özlem “Basel III ve Yeni Türk Ticaret Kanunu’nun KOBİ’lerin Finansman Sorunu Üzerindeki Muhtemel Etkileri”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 4, Ekim 2013, s.507.

Koç, Selahattin, “Finansal Yeniden Yapılandırma: İstanbul ve Anadolu Yaklaşımları, Sonuçları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2010, s.41.

Mısırlıoğlu, İsmail Ufuk, “UFRS ve BASEL II’nin İşletme Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri”, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 76, 2006, s. 29.

Özçam, Mustafa “Basel II Uzlaşısı”, *SPK Araştırma Raporu*, 2004, s.1.

Şahin, İlhan, “Küresel Finansal Kriz Esnasında Geliştirilen Bankacılık Düzenlemelerinden Basel III Kriterlerinin Kapsamı Ve Uygulama Süreci”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz 2013, s. 153-154, 155.

TBB, “Basel II’nin KOBİ’lere Etkileri” *Bankacılar Dergisi*, Basel II ve KOBİ’ler Çalışma Grubu, Eylül 2006, sayı. 58, s.12.

TCMB, “*Finansal İstikrar Raporu*”, Kasım 2013, s.46.

Van Ray, Patrick, “The Impact of The 1988 Basel Accord on Banks : Capital Ratios and Credit Risk Taking”, <https://dipot.ulb.ac.be/dspace/bitstream/2013/9877/1/pvr-0008.pdf>, 2005, s.4.

Yetim, Sedat - BALCI, Aslı, “Basel II Ulusal İnsiyatif Alanlarının Anlaşılmasına Yönelik Açıklayıcı Rehber”, *BDDK ARD Çalışma Raporları*, 2005/8, s.144.

Teker, Suat - Bolgün, K.Evren - Akçay, M.Bariş, “Banka Sermaye Yeterliliği: Basel II Standartlarının Bir Türk Bankasına Uygulanması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Bahar 2005, Cilt 3 s.43.

Yayla, Münür – Türker Kaya, Yasemin “Basel II, Ekonomik Yansımaları ve Geçiş Süreci”, *BDDK ARD Çalışma Raporları*, No: 2005/3, Mayıs 2005, s.1, 5, 6.

Yüksel, Ayhan, “Basel II’nin KOBİ Kredilerine Muhtemel Etkileri”, *BDDK Araştırma Raporu*, 2005/4, s.2-3.

Yüksel Mermud, Aslı – Ceran, Mustafa, “Basel III Doğrultusunda Bankacılık Riskleri ve Sermaye Yeterliliği; Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Marmara Üniversitesi Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2011-Say.4, s.35.

Yüksel Mermud, Aslı - Kurtulan, Özlem, “Operasonel Risk Ölçümünde Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımlarının Kullanılmasının Fayda ve Maliyeti”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010 Cilt 12 Sayı 2, s.139-141.

Zeren, Feyyaz - Demirci, Şuayyip Doğuş, “Yerel ve Kültürel Krizler Işığında Basel II Kriterlerinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri: 2001-2010 Veri Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, Cilt: 6, Sayı: 2, s.20.

GELENEKSEL OYUNLARLA ÖĞRETİM YÖNTEMİ UYGULAMASININ BAŞARI VE KALICILIK ÜZERİNE ETKİSİ

Esra Savaş¹, Kamile Gülüm²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; geleneksel çocuk oyunlarının Sosyal Bilgiler dersinde kullanılmasının başarı kalıcılık ve motivasyon üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışma 2012-2013 öğretim yılı içinde Bursa Mustafakemalpaşa Ortaokulunun 6.sınıflarında yürütülmüştür. Çalışma deneysel bir çalışmadır. Çalışmada A sınıfları kontrol, B sınıfları deney gruplarını oluşturmuştur. A sınıflarında konu anlatım yöntemiyle, B sınıflarında ise oyunla öğretim yöntemiyle işlenmiştir. Çalışmanın sonunda yapılan kalıcılık testlerinde oyunla öğretim yönteminin klasik yöntemle göre lehine bir durumun olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ders işleme sırasında oyunla öğretimde öğrenci motivasyonunun daha yüksek olduğu ve öğrencilerin dersi çok eğlenceli bulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oyunla Öğretim, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Başarı, Kalıcılık

¹ Mustafa Kemalpaşa Orta Okulu Sosyal Bilgiler Öğretmeni, esra_svs@mynet.com

² Doç.Dr. Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, kgulum@balikesir.edu.tr

THE EFFECTS OF TEACHING METHODS' IMPLEMENTATION WITH TRADITIONAL GAMES ON ACHIEVEMENT AND PERMANENCE

ABSTRACT

The aim of this study is determined to impact on the motivation, retention and success that using traditional children's games in social studies education. The study was carried out, Bursa Mustafakemalpaşa Middle School 6th classroom, in the academic year 2012-2013. The research is an experimental study. In this research, A classes controlled group, B classes test groups are formed. In A classes using method of lectures, in B classes processed in the game method. At the end of the study, there has been found difference in favor of the method of education with the traditional children games, according to the classical method of teaching. In addition, during the course of processing the game the motivation of students is higher than , the students in teaching the classical methods and the students has been found the course a lot of fun.

Key Words: Education with game, Social Studies Education, Achievement, Permanence.

1.GİRİŞ

Dünyada 20. yüzyılın ikinci yarısı ve 21. yüzyılın başlarında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, enerji kaynaklarının azalması ve hâkimiyet mücadeleleri gibi faktörler coğrafyanın önemini daha da arttırmıştır. Özellikle gelişimlerini tamamlamış olan ülkeler klasik coğrafya eğitim ve öğretimini bırakarak öğrencilere eleştirel bakış açısı kazandırmaya, soru sormaya, bilgiyi kullanmaya, problem çözmeye, ülkesinin diğer ülkeler arasındaki konumunu, avantaj ve dezavantajlarını okumaya dayanan, onların coğrafi yeteneklerini en üst düzeye çıkarmayı hedefleyen, standart temelli ve etkinliklere dayalı programlar uygulamaya başlamışlardır (İncekara,2007:113-144). Bu anlamda Türkiye’de 2005 yılından itibaren Yapılandırmacı Öğretim yaklaşımını benimsemiş ve okullarda uygulamaya başlamıştır. Yapılandırmacı öğretim yaklaşımı yaparak yaşayarak öğrenmeyi temel alan bir yaklaşım olup etkinlik temelli öğretimi esas alır. Oyunla öğretim yöntemi bunlardan biridir.

Yaşamın her evresinde önemli bir yere sahip olan oyun, genel sözlük tanımı olarak; eğlenmek ya da bir tat almak amacı güden fiziksel ve zihinsel

etkinliklerin tümü şeklinde ifade edilse de (Büyük Larousse, 1986:8994), Yetişkinler açısından oyun, yaşam boyu hoşça vakit geçirmek, boş zamanın değerlendirilmesi olarak görülmektedir. Oysa oyun kavramı ve onun eğitimsel etkileri çeşitli bilim insanları tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Sel (1974) Oyun, çocuğun bir gereksinimidir. Çocuk kendini oyun yolu ile içinden geldiği gibi ifade eder. Oyun sırasında öğrenilen her şey kalıcı hale gelir, bu yüzden çocuğa her şey oyun yolu ile verilmelidir demektedir.

Oyun konusunda çalışan araştırmacılar Rubin vd (1983) oyunun özellikleri konusunda farklı görüş öne sürmelerine rağmen, genel olarak oyunun belli karakteristik özellikler gösteren insan davranışı olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır (Isenberg and Jalongo, 2001). Saracho (1985) oyunun, özümlemeden uyuma geçici simgelediği görüşünü savunmaktadır (akt. Çelen; 1992, 24-30). Yavuzer ise (1998:191) oyunu, “Çocuğa hiç kimsenin öğretemeyeceği konuları, çocuğun kendi deneyimleriyle öğrenmesi, yöntemi ve sonucu düşünülmeden, eğlenmek amacıyla yapılan hareketlerdir” şeklinde tanımlamıştır.

Oyun genel itibarıyla çocuğun gizil yeteneklerini geliştirmektedir. Çocuk, arkadaş edinebilme becerisini, insanlarla anlaşma yollarını, uzlaşmayı, toplum kurallarını, kurallara uymanın veya uymamanın getirdiği durumları, davranış biçimlerinin sonuçlarını farkına varmadan oyunla öğrenmektedir. Çocuğun dünyasında oyun beslenme, nefes alıp verme gibi temel ihtiyaçlardan biridir. Birçok doktorun da vurguladığı gibi çocuğun fiziksel, motor, dil, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimi için oyuna ihtiyacı vardır (Dönmez ve Baykoç 1992: 24-25).

Poyraz(2003) 'a göre, oyun çocukların küçük ve büyük kas gelişimlerinde de etkili olmaktadır. Oyun yolu ile yapılan etkinlikler özellikle hem el-parmak gibi küçük kasların, hem de bacak-kol gibi kasların hareketlerindeki gelişimi desteklemektedir. Çocuk, yaşam için gerekli olan, davranış bilgi ve becerileri oyun içinde kendiliğinden öğrenmektedir. Bu tür oyunlarla çocuk, dokunmayı, bakmayı, görmeyi, dikkatli olmayı, hızlı ve doğru karar vermeyi ve oyun esnasında çıkarttığı anlamsız, düzensiz, belki rahatsız edici seslerle de vücut dilini kullanmayı öğrenmektedir. Çocuk oyunları, çocukların ve daha az ölçüde büyüklerin günlük geçim didinmelerinden ayırabildikleri boş zamanlarında herhangi bir üretim çabasını ya da başka çeşitten bir hizmeti zorunlu kılmadan, sadece eğlenme yolu ile dinlenmelerini sağlayan eylemlerdir (Boratav, 1994: 232).

Oyun, çocukların bilişsel gelişimi için çok önemli bir etkinliktir. Çocuklar, öğrenmek için, inceleme, deneme ve keşfetme yoluyla bilgi elde

etmek zorundadırlar. Oyun yoluyla çocuklar, dünyayla ilgili sorularına cevap bulur, yeni fikir ve kavramları test eder, problem çözme ve mantık yürütme yeteneklerini uygulamaya geçirirler (Akman,2002: 2). Çocuklar çevrelerini oyun yoluyla tanıdıkları gibi gördüklerini de oyunlarına aktarırlar (Üçer 1985/2:119).

Çocuk psikolojisinde oyun büyük önem taşımaktadır.Çocuğun temel ilgilerini ve eğilimlerini tanımada, ruhsal sorunlarını ortaya koymasına yardım eder. Çocuk açıkça dile getiremediği kızgınlık, düşmanlık duygularını, öfkesini oyuna yansıtabilir. Sevgisini, mutluluğunu yine oyunda sergileyebilir. Farkında olmadan iç dünyasını yetişkinlere bu yola açabilir (Yalçınkaya, 2002:17).

Oyunun eğitim bilimi yönünden önemi vardır. Oyun, çocukların fazla enerjilerini harcadıkları, yaramazlık yapmalarını engelleyen ve taklit yapma ihtiyacını gideren bir yol olarak düşünülürken günümüzde birçok uzman tarafından bir "öğrenme sanatı" olarak değerlendirilmektedir (Biriktir, 2008: 56).

Eğitim bilime göre oyun, gerçek bir eğitim aracı olarak kabul edilmekte ve gerek okul öncesi dönemde, gerekse okul yıllarında kazanılan bilgilerin sonraki kuşaklara iletilmesini sağlamaktadır.Oyun aracılığıyla kazanılan olumlu özellikler pekiştirilmekte ve geliştirilmektedir. Oyunla eğitime, aktif öğrenme, yaşayarak öğrenme de denir (Aral, 2000: 15). Çocuğun yaşı ve gelişim potansiyeli düşünüldüğünde eğitim hedefleri için öğrenmesine ve öğrendiklerini davranışa dönüştürmesine en uygun yöntemin oyunla öğretim olduğu ortaya çıkacaktır. Eğitim biliminin verileri de yaşayarak öğrenmenin öğrenmeyi ve davranış kazandırmayı kolaylaştırdığına işaret etmektedir (Maden, 2007:6).

Oyun yoluyla eğitim; çocuk için, içinde bulunduğu toplumun geleneklerini öğretme, eğitimciler için ise yerel malzemenin değerlendirilmesi ve oyun yoluyla çocuğu tanıma olanağı sağladığından, çocuk oyunları üzerinde durulması gereken önemli bir konu olarak kendini göstermektedir (Sağlam, 1997). Oyun ile öğrenme bireye özgürlük sağlar ve bireyin hayal gücünü geliştirir (Gönen ve Dalkılıç, 1998). Oyunun, çocuk için öğreticiliği tartışma götürmez bir kavramdır. Oyun, çocuk için öğrenme aracı değildir, çocuk öğrenmek için oynamaz ama oynarken öğrenir; bunu, yaşama dair deneyimleyerek gerçekleştirir (Yavaşoğlu, 2005).

Carrier (1985:6),oyunların öğrencileri resmi sınıf ortamından uzaklaştırıp, onların becerilerini kullanmalarına fırsat yarattığı için öğretmenlerin kullanımı açısından paha biçilemez değerde faaliyetler olduğundan söz etmektedir. Unutulmaya yüz tutmuş çocuk oyunlarının

tekrar hayata geçirilmesi, eğitimde kullanılabilirliğinin olması hem öğrencilerin kendi gelişimleri hem de eğitimin kalıcılığı açısından önem arz etmektedir. Çünkü günümüzün öğrencileri eskiye göre oldukça farklı bir ortamda büyümektedirler. Onlar teknolojinin ve özellikle bilgisayarın yoğun olarak kullanıldığı bir zamanda doğmuşlardır. En önemlisi günümüz öğrencileri bilgisayarsız, İnternetsiz ve bilgisayar oyunsuz bir dünyanın nasıl bir yer olduğunu bilmemektedirler. İp atlamanın, sek sek oynamanın kendilerine katacakları hazzı yaşayamamakta ve oyunun sağladığı sosyalleşmeden mahrum kalmaktadırlar. (Prensky, 2001a). Eski öğretim yöntemleri bu yeni neslin ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaktadır. Dolayısıyla eğitim kurumları, yeni neslin ihtiyaçlarını daha iyi karşılama konusunda kendilerini donatmalı ve geliştirmelidirler (Çankaya,Karamete,2008:118).

Ülkemizde oyunla öğretim konusunda yapılan yapılan sınırlı sayıda çalışmalar bulunmakla beraber bu çalışmanın deneysel bir çalışma olması ve geleneksel çocuk oyunlarının derse modifiye edilerek uygulanması nedeniyle diğer çalışmalardan ayrılmak üzere bu konuda yapılan ilk örneklerden biri olması nedeniyle önemlidir

Konu il ilgili yapılan çalışmalardan bazıları ise şunlardır: Tural(2005), matematik öğretiminde oyun ve etkinliklerle öğretiminin, “ritmik saymalar, doğal sayılar, toplama, çıkarma, çarpma (kavrama ve uygulama) düzeyindeki davranışları kazandırmada geleneksel öğretimden daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Fırat(2007), yabancı dil öğretiminde oyunla eğitimde, sürekli olarak öğrencileri ön plana çıkardıklarını, onların aktif olmalarını, yaparak, uygulayarak öğrenmelerini sağlamaya çalıştıklarını, bu yöntemle her öğrencinin severek isteyerek derse katılmasını sağladıklarını, öğrencilerin sözcükleri kolayca öğrenmelerini, unutmadan zihinlerinde tutabilmelerini ve sorulduğunda hiç zorluk çekmeden söyleyebilmelerini sağladıklarını belirtmiştir.

Er (2008), yabancı dil öğretiminde oyun kullanımının sınıf içi bir etkinlik olarak öğrenci güdülenmesine olumlu etki yapan, katılımcı ve aktif öğrenmeyi destekleyen, gerçek iletişim ortamı oluşturmada ve gerçek dilin kullanılmasında önemli bir katkı sağladığını belirtmiştir.

Bayırtepe ve Tüzün (2007), Oyun-tabanlı ortamın kaygıyı azalttığı, bireysel öğrenmeye yardımcı olduğu ve öğrenmeyi görsel olarak desteklediği tespit edilmiştir.

Ayan ve Dündar (2009), çocuğun oyun oynarken kendini daha kolay ifade edebildiği ve oyun ortamında çocukların daha özgür ve yaratıcı

olduklarını, bu nedenle eğitim ortamlarında öğrencilerde yaratıcılık becerilerini geliştirebilmek amacıyla oyunun kullanımı vazgeçilmez bir zorunluluk olduğunu belirtmektedirler.

2.Çalışmanın Amacı:

Bu çalışmanın amacı, geleneksel çocuk oyunları ile yapılan eğitimin öğrenme, başarı ve kalıcılık üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

2.1. Çalışmanın Yöntemi:

Bu çalışmada, oyunla eğitimin öğrenme ve başarı üzerindeki kalıcılığını belirlemek amacıyla deneysel yöntem kullanılmıştır. Araştırmada deneysel modellerden “Ön test-Son test Kontrol Gruplu Model” kullanılmıştır. Deneysel yöntem, araştırmacının kontrolü altında değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini keşfetmek için gözlenmek istenen verilerin üretildiği araştırma alanıdır (Büyüköztürk, 2000). Deneysel model ile yapılan her çalışmada mutlaka bir karşılaştırma vardır. Bu belli bir şeyin kendi içindeki değişimleri ya da bu “şey”ler arası ayrımların karşılaştırılması anlamında olabilir. Deneme, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni etkilemesi, kontrollü koşullarda sistemli değişimlerin yapılması ve sonuçların izlenmesiyle olur (Karasar, 2005) s. Deney yöntemi, öğrencilerin öğretim konularını laboratuvar yada özel dersliklerde, bireysel yada gruplar halinde gözlem, deney, yaparak yaşayarak öğrenme ve gösteri gibi tekniklerle araştırarak öğrenmelerinde izledikleri yoldur Campbell ve Stanley, 1963; McMillan ,2004) Michale (1981) deneysel araştırmaların amacını “bir veya daha fazla deneysel grupta en az bir değişkenin neden sonuç ilişkisinin incelendiği ve ortaya çıkan değişikliklerin en az bir kontrol grubu ile kıyaslanmasının incelenmesi” şeklinde tanımlamıştır. Genelde bu kıyaslamalar yapılırken de öntest-son test kontrol gruplu modeller kullanılıp ilk ve son test kıyaslaması yapılmaktadır.

Araştırmada çalışma grubunu, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Bursa Mustafakemalpaşa Orta Okulu 6/A ve 6/B sınıflarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Bursa yöresi geleneksel çocuk oyunlarından biri olan “Hımbıl” oyunu, Sosyal Bilgiler Dersi 6. Sınıf müfredatındaki “Ormanlar” konusuna, kazanımlar çerçevesinde uyarlandı.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması 2 aşamada gerçekleştirilmiştir.

Birinci aşamada öğrencilerin konu ile ilgili bilgilerini ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından derse yönelik bilgi ölçeği hazırlanmış, konu ile ilgili 2 uzman görüşü alınarak 10 adet ormanlar konusu ile ilgili soru çoktan seçmeli ve dört seçenektan oluşan sorular hazırlanmıştır. Çoktan seçmeli testler, puanlamanın farklı kişiler tarafından yapılmasıyla sonuçların

değişmediği testlerdir. Öğrenciler, verilen seçeneklerden doğru cevabı veya verilen seçenekler arasından en doğru olanı bulup işaretlemektedirler.

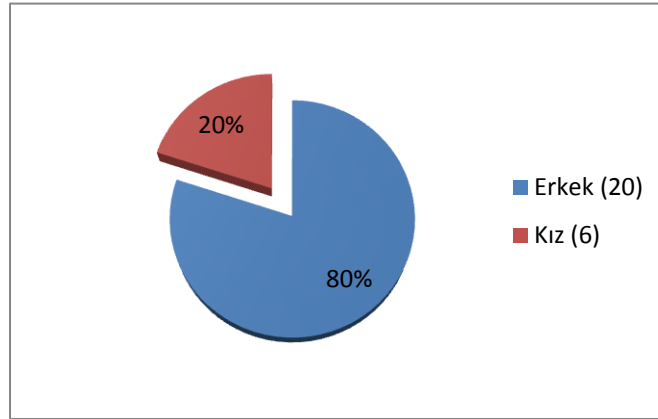
Veri toplanmasının ikinci aşamasında, “Ormanlar” konusuna uygun uyarlanabilecek dersin amaçlarına hizmet edecek oyunlar tespit edildi. Dersin kazanımlarına uygun olarak oyunlar modifiye edildi. 6/A sınıfı kontrol grubu, 6/B sınıfı deney grubu olarak belirlendi.

Ön test- son test kontrol gruplu modelde, yansız atama ile oluşturulmuş iki grup bulunur. Bunlardan biri deney, öteki kontrol grubu olarak kullanılır. Her iki gruba da deney öncesi ve sonrası ölçmeler yapılır (Karasar,2007:97). Kontrol grubu, şartlarında hiçbir değişiklik yapılmayan, deney grubuyla karşılaştırılmak istenen gruptur . Kontrol grubu, günlük yaşam koşullarının değiştirilmediği, bağımsız değişkenin uygulanmadığı gruptur.

Aralık 2012 de her iki sınıfa da ön test uygulanarak sonuçları alındı ardından,deney grubuna oyunla öğretim yöntemi uygulandı. Kontrol grubuna ise klasik yöntemde kullanılan olan anlatım yöntemi uygulandı ve ardından her iki gruba da başarıyı ölçmek amacıyla ders sonunda aynı test tekrarlandı. Kalıcılığı kontrol etmek amacıyla şubat 2013 te aynı test tekrar uygulandı. Sonuçlar sınav analiz programında değerlendirilerek sonuçlar tablollaştırıldı. Tablolştırılan sonuçlar yorumlanarak sonuca ulaşıldı.

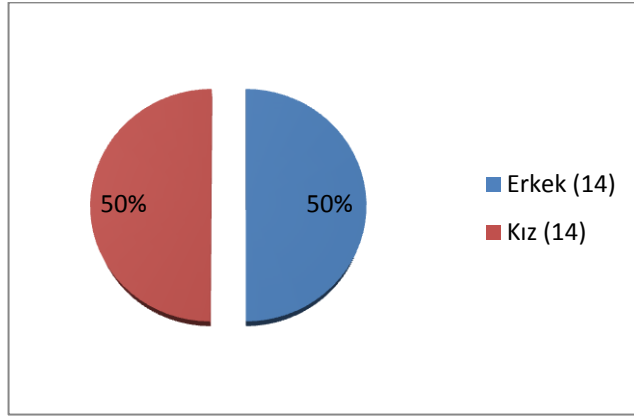
3.Bulgular ve Yorum

Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir. Tablo 1 6/A sınıfı öğrencilerinin cinsiyete göre dağılımını göstermektedir.

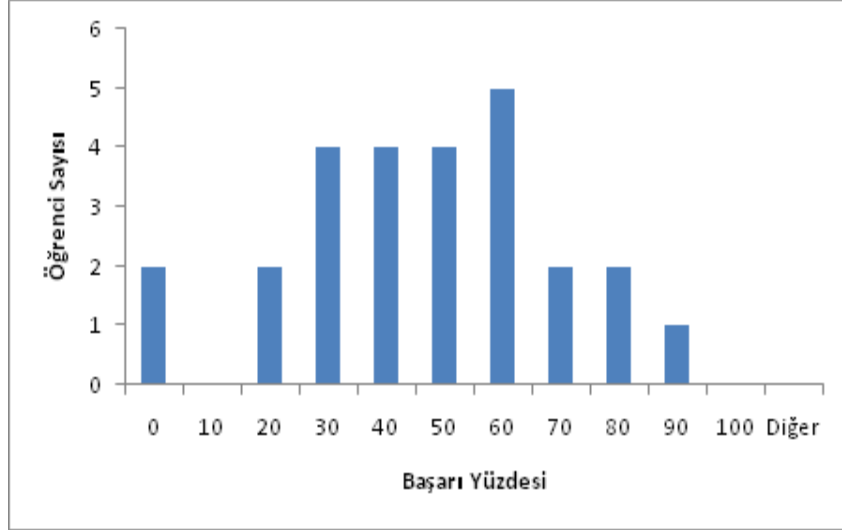
Tablo 1:6/A Sınıfı Öğrencilerinin Cinsiyete göre Dağılımı

Tablo 1 görüldüğü gibi Araştırmaya katılan 6/A sınıfı (kontrol grubu) öğrencilerinin cinsiyete göre dağılımında %80' ni erkek öğrencilerin % 20'sini ise kız öğrencilerin oluşturduğu ve erkeklerin lehine bir dağılımın olduğu görülmektedir. Tablo 2 6/b sınıfı öğrencilerinin cinsiyete göre dağılımını göstermektedir.

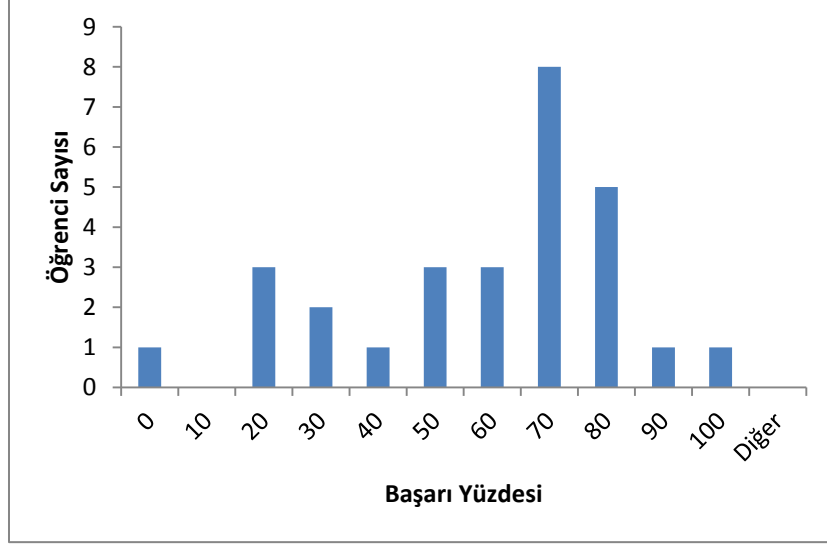
Tablo 2 :6/B Sınıfı(Deney Grubu) Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 2 incelendiğinde 6/B sınıfının öğrencilerinin kız ve erkek öğrenci yüzdesinin eşit olduğu %50 kız %50 erkek öğrencilerden oluşturduğu görülmektedir. Bu tür çalışmalarda sınıfların homojen dağılımında olması istenen bir özelliktir. Ancak bu durum özellikle seçilmiş olmayıp okullun fiziksel durumu ile ilgili olup sınıfların dağılımı ile ilgilidir. Tablo 3, 6/A Sınıfı öğrencilerinin Öntest sonuçları görülmektedir.

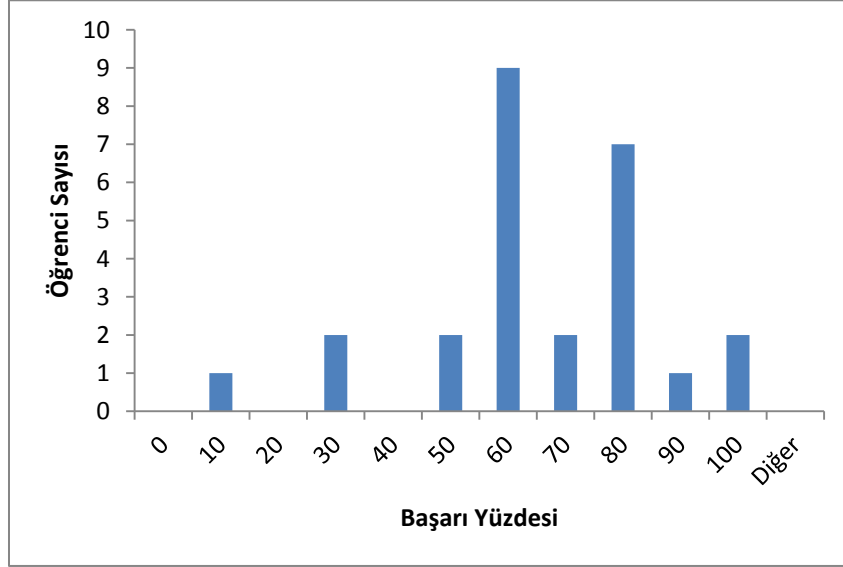
Tablo 3. 6/A Sınıfı Öğrencilerinin Öntest sonuçları

6/A sınıfı kontrol grubu öğrencilerinin hazırbulunuşluk seviyelerini ölçmek amacıyla yapılan ön test sonuçlarına bakıldığında 2 öğrencinin “0” doğru yanıtının olduğu, %10 başarı gösteren bir öğrencinin olmadığı, 2 öğrencinin %20 lik bir başarı yüzdesiyle 2 soruyu doğru yanıtladığı, 4 öğrencinin 3 soruyu doğru yanıtlayarak %30 başarı gösterdikleri, 4 öğrencinin 4 soruyu yanıtlayarak % 40 başarı gösterdiği, 4 öğrencinin 5 soruyu yanıtlayarak %50 başarı gösterdiği, 5 öğrencinin 6 soruyu yanıtlayarak %60 başarı gösterdiği, 2 öğrencinin 7 soruyu doğru yanıtlayarak %70 başarı gösterdiği, 2 öğrencinin 8 soruyu doğru yanıtlayarak %80 başarı gösterdiği, 1 öğrencinin 9 soruyu yanıtlayarak % 90 başarı gösterdiği, 10 sorunun tamamını yanıtlayarak %100 başarılı olan hiç bir öğrencinin olmadığı görülmektedir. Tablo 4 6/B Sınıfı Öğrencileri Öntest sonuçlarını göstermektedir.

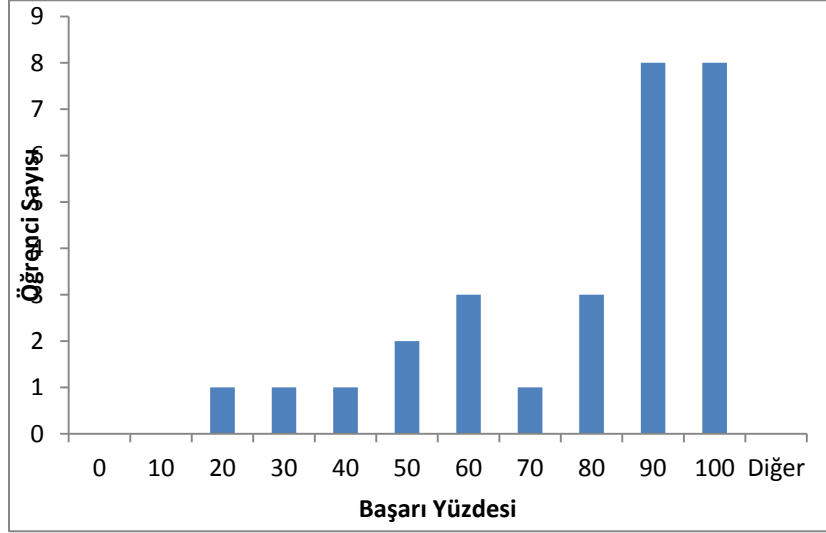
Tablo 4. 6/B Sınıfı Öğrencileri Öntest sonuçları

6/B sınıfı deney grubu öğrencilerinin hazırbulunuşluk seviyelerini ölçmek amacıyla yapılan ön test sonuçlarına bakıldığında 1 öğrencinin hiç doğru yanıtının olmadığı ve %10 başarı gösteren hiçbir bir öğrencinin olmadığı, 3 öğrencinin %20 lik bir başarı yüzdesiyle 2 soruyu doğru yanıtladığı, 2 öğrencinin %30 başarı gösterdikleri, 1 öğrencinin % 40 başarı gösterdiği, 3 öğrencinin 5 soruyu yanıtlayarak %50 başarı gösterdiği, 3 öğrencinin %60 başarı gösterdiği, 8 öğrencinin %70 başarı gösterdiği, 5 öğrencinin 8 soruyu doğru yanıtlayarak %80 başarı gösterdiği, 1 öğrencinin 9 soruyu yanıtlayarak % 90 başarı gösterdiği, 1 öğrencinin 10 sorunun tamamını yanıtlayarak %100 başarılı olduğu görülmektedir. Tablo 5 6/B sınıf öğrencilerinin son test sonuçlarını göstermektedir.

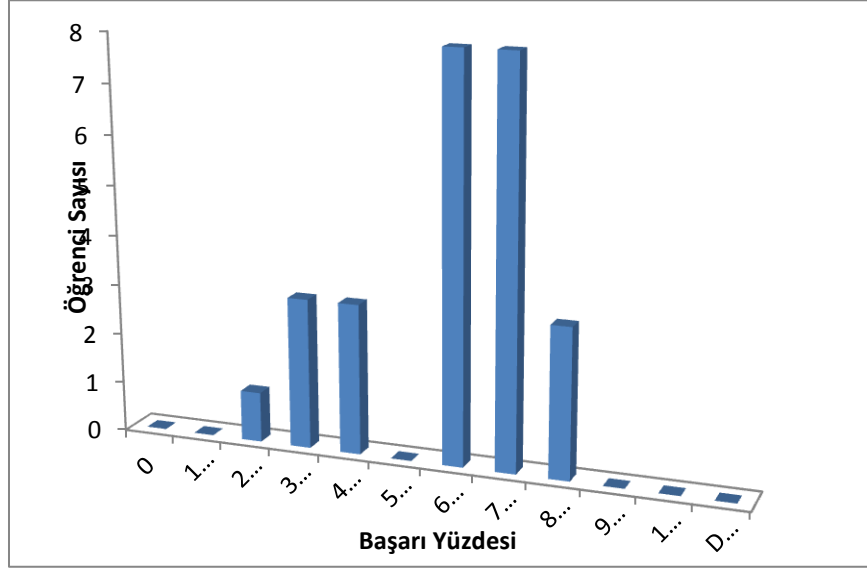
Tablo 5: 6/A Sınıfı Öğrencilerinin Son Test Sonuçları

Klasik anlatım yöntemi ile yapılan dersin sonunda uygulanan son test sonuçlarına bakıldığında, 6/A sınıfı –kontrol grubu- öğrencilerinden hiçbirinin “0” doğrusu olmadığı, 1 öğrencinin “1” doğru yanıtının olup, %10 başarı gösterdiği, “2” doğru yanıtı olan hiçbir öğrencinin olmadığı, 2 öğrencinin 3 soruyu doğru yanıtlayarak %30 başarı gösterdikleri, %40 başarı gösteren ve 4 doğru yanıtı olan hiçbir öğrencinin olmadığı, 2 öğrencinin 5 soruyu yanıtlayarak %50 başarı gösterdiği, 9 öğrencinin 6 soruyu yanıtlayarak %60 başarı gösterdiği, 2 öğrencinin 7 soruyu doğru yanıtlayarak %70 başarı gösterdiği, 7 öğrencinin 8 soruyu doğru yanıtlayarak %80 başarı gösterdiği, 1 öğrencinin 9 soruyu yanıtlayarak %90 başarı gösterdiği, 2 öğrencinin 10 sorunun tamamını yanıtlayarak %100 başarılı olduğu görülmektedir. Tablo 6: 6/B Sınıfı Öğrencilerinin Son Test Sonuçlarını göstermektedir.

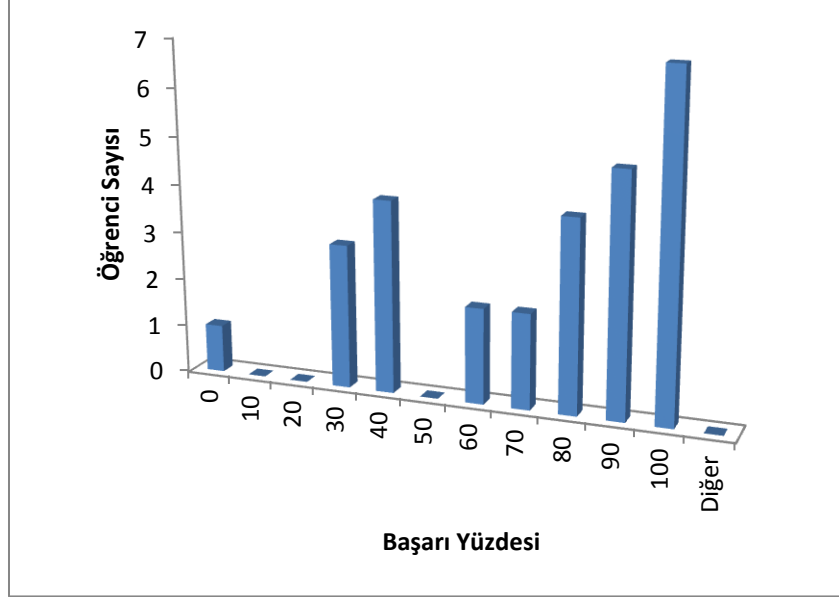
Tablo 6: 6/B Sınıfı Öğrencilerinin Son Test Sonuçları

Oyunla öğretim yöntemi ile yapılan dersin sonunda uygulanan son test sonuçlarına bakıldığında, 6/B sınıfı deney grubu öğrencilerinden hiçbirinin “0” ve “1” doğrusu olmadığı, “2” doğru yanıtı olan 1 öğrencinin olduğu, %20 başarı gösterdiği, 1 öğrencinin 3 soruyu doğru yanıtlayarak %30 başarı gösterdiği, 1 öğrencinin 4 soruyu yanıtlayarak %40 başarı gösterdiği, 2 öğrencinin 5 soruyu yanıtlayarak %50 başarı gösterdiği, 3 öğrencinin %60 başarı gösterdiği, 1 öğrencinin %70, 3 öğrencinin %80, 8 öğrencinin %90, 8 öğrencinin 10 sorunun tamamını yanıtlayarak %100 başarılı olduğu görülmektedir. Bu durum oyunla öğretim yönteminin öğrenme üzerindeki etkisini göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Tablo 7. 6/A Sınıfı Öğrencilerinin Kalıcılık Testi Sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 7: 6/A Sınıfı Öğrencilerinin Kalıcılık Testi Sonuçları

Her iki gruba da bir ay sonra bilgilerin kalıcılığını kontrol etmek amacıyla yapılan kalıcılık testinin sonuçlarına göre, 6/A sınıfı kontrol grubu öğrencilerinden hiçbirinin “0” ve “1” doğrusu olmadığı, “2” doğru yanıt olan 1 öğrencinin olduğu, %20 başarı gösterdiği, 3 öğrencinin 3 soruyu doğru yanıtlayarak %30 başarı gösterdiği, 3 öğrencinin %40 başarı gösterdiği, 5 soruyu doğru yanıtlayarak %50 başarı gösteren bir öğrenci olmadığı, 8 öğrencinin 6 soruyu yanıtlayarak %60 başarı gösterdiği, 8 öğrencinin %70 başarı gösterdiği, 3 öğrencinin %80 başarı gösterdiği, 9 soruyu yanıtlayarak %90 başarı gösteren, 10 sorunun tamamını yanıtlayarak %100 başarılı olan öğrencilerin olmadığı görülmektedir. Klasik anlatım yöntemi ile yapılan dersin içeriğinin öğrenciler tarafından hatırlanma oranına bakıldığında, 10 ve 9 doğru yanıt olan bir öğrencinin olmayışı dikkat çekicidir. Bilgilerin hatırlanma oranı %60 ve %70lerde yoğunlaşmıştır. Tablo 8 6/B Sınıfı Öğrencilerinin Kalıcılık Testi Sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 8. 6/B Sınıfı Öğrencilerinin Kalıcılık Testi Sonuçları

Kalıcılık testinin sonuçlarına göre, 6/B sınıfı deney grubu öğrencilerinden hiçbirinin “0” ve “1” doğrusu olmadığı, “1” ve “2” doğru yanıt olan bir öğrencinin olmadığı, 3 öğrencinin 3 soruyu doğru yanıtlayarak %30 başarı gösterdiği, 4 öğrencinin 4 soruyu yanıtlayarak %40 başarı gösterdiği, 5 soruyu doğru yanıtlayarak %50 başarı gösteren bir öğrenci olmadığı, 2 öğrencinin 6 soruyu yanıtlayarak %60 başarı gösterdiği, 2 öğrencinin 7 soruyu doğru yanıtlayarak %70 başarı gösterdiği, 4 öğrencinin 8 soruyu doğru yanıtlayarak %80 başarı gösterdiği, 5 öğrencinin 9 soruyu yanıtlayarak % 90 başarı gösterdiği, 7 öğrencinin %100 başarı göstererek 10 sorunun tamamını yanıtlayarak %100 başarılı olduğu görülmektedir.

Oyunla eğitim yöntemi ile yapılan dersin içeriğinin hatırlanma oranları incelendiğinde, 7 öğrencinin konuyu tüm hatlarıyla hatırladığı ve yüzde yüz başarılı oldukları, 5 öğrencinin yüzde 90 başarı gösterdiği, 10 sorudan dokuzunu doğru yanıtladığı görülmektedir. Oysa kontrol grubunun kalıcılık testi sonuçlarına bakıldığında her iki dilimde de konuyu tam hatırlayan ya da yüzde doksan başarıya ulaşan bir öğrencinin olmadığı

görülmektedir ki bu oyunla öğretim yönteminin öğrenmenin kalıcılığı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından anlamlıdır.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, geleneksel çocuk oyunları ile yapılan eğitimin klasik eğitime göre öğrenme, başarı ve kalıcılık üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Oyunla eğitim yapan öğrenciler kontrol grubu öğrencilerine nazaran son test sonuçlarına bakıldığında daha başarılı olmuşlardır. Oyunla eğitim yapan deney grubu öğrencileri, dersin işlenişinin ardından çok eğlendiklerini, oyunların sıklıkla derslerde uygulanmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Klasik yöntemle yapılan ders sonunda öğrencilerin deney grubuna göre daha az başarılı oldukları, doğru yanıtlarının cevaplanma oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir.

Oyunla eğitim yapan öğrenciler kontrol grubu öğrencilerine nazaran kalıcılık test sonuçlarına bakıldığında daha başarılı olmuşlardır. Başarı oranları incelendiğinde sorulara doğru yanıt verme oranlarına bakıldığında deney grubu öğrencilerinin daha başarılı oldukları, bilgiyi kontrol grubuna göre daha fazla hatırladıkları görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, oyunla yapılan eğitim yaparak yaşayarak öğrencilerin öğrenmesini sağlamakta, bilgilerin kalıcı olmasına yardım etmektedir. Yine öğrenciler severek isteyerek derse katılmakta ve öğrencilerin güdülenmişlik düzeylerini arttırmaktadır.

Öğrenciler oynadıkları oyunları ve içeriklerini daha fazla hatırlamakta ve unutmamaktadır. Aynı zamanda öğrencilerin arkadaşlarıyla oyunun kurallarına uyarak oynaması onların toplumsallaşmasını, kendilerini geliştirmelerini de sağlamaktadır. Oyunla öğrenen öğrenciler daha derse daha ilgili, mutlu ve meraklı gelmektedir.

Ortaokul beşinci ve altıncı sınıflarda oyunla öğretim yönteminin başarıya ve kalıcılığa etkisinin araştırıldığı bu araştırma sonucunda elde edilen verilere dayanarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir. Bu önerilerin eğitimci ve araştırmacılara yararlı olacağı düşünülmektedir.

1. Elde edilen sonuçlara göre, oyunla öğretim yapılan sınıfın, klasik öğretim yapılan sınıfa oranla daha başarılı olduğu görülmüştür. Bu nedenle öğretmenler derslerinde oyunla öğretime ağırlık verilebilir.

2. Çocukların öğrenmelerini kolaylaştırmak için oyun bir yöntem olarak kullanıldığı takdirde öğretmenlerin sınıfları da bu yöntem doğrultusunda hazırlamaları gerekmektedir.

3. Oyunlar dersin kazanımlarına uyarlanabilir ve gerekli olan araç-gereçler sınıfa kazandırılabilir ya da geliştirilebilir.

4. MEB, öğretmenlere çeşitli seminerler düzenleyerek oyun yönteminin derslerde kullanımı yaygınlaştırabilir, sosyal bilgiler programına yöntem teknikler kısmına ve ders planlarına oyunla öğretim yöntemi konulabilir.

5. Üniversitelerde sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenliği bölümlerinde okuyan ve okuyacak olan öğretmen adaylarına özellikle sosyal bilgiler öğretimi dersinde oyun yöntemiyle ilgili bilgi verilerek, uygulama fırsatları verilebilir.

6. Öğretmenler derslerde oyunlara zaman ayırabilir, öğrencilerin oyuna katılmalarını sağlayarak yaparak yaşayarak öğrenmelerini sağlayabilir.

7. Öğretmenler zaman zaman dersi açık havada oyunla öğretim yöntemini kullanarak eğitim ortamını sınıf dışına taşıyarak öğrenmeyi daha eğlenceli kılabilir.

8. Sosyal Bilgiler dersinin hayatın kendisi olduğu gerçeğini oyunla dersi işleyerek toplum kurallarını öğretmede kullanabilir.

KAYNAKÇA

AKMAN, B. (2002). “Okulöncesi Dönemde Matematik”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 23 (244-248).

ARAL, N. (2000). Çocuk Gelişiminde Oyunun Önemi. *Çağdaş Eğitim*, Mayıs 2000, Sayı: 265, 15-17.

AYAN, S. ve DÜNDAR, H. (2009), Eğitimde Okul Öncesi Yaratıcılığın ve Oyunun Önemi, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 28, Sayfa 63 -74*.

BAYIRTEPE, E., TÜZÜN, H. (2007), “Oyun Tabanlı Öğrenme Ortamlarının Öğrencilerin Bilgisayar Dersindeki Başarıları ve Öz- Yeterlilik Algıları Üzerine Etkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (H. U. Journal of Education) 33.

BİRİKTİR A. (2008). İlköğretim 5. Sınıf Matematik Dersi Geometri Konularının Verilmesinde Oyun Yönteminin Erişime Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

BORATAV, P.N. (2003). Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınları.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2001), Deneysel Desenler, Ankara: Pegem Yayıncılık.

BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ. (1986). İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş. (17), 8997.

CAMPBELL, D. T. & STANLEY, J.C. (1963). Experimental and quasi-experimental design for research on teaching, Rand McNally and Co, Chicago, Illinois.

CARRIER, M. (1985). Take 5 Games And Activities For Language Learner, Nelson, Hong Kong.

ÇANKAYA, S. , KARAMETE, A. (2008). Eğitsel Bilgisayar Oyunlarının Öğrencilerin

Matematik Dersine ve Eğitsel Bilgisayar Oyunlarına Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.4, S.2(115-127).

ÇELEN, N. (1992).”4-6 Yaş çocuklarının Sayı ve Mekan Korunumu Kazanmasında Sembolik Oyun İşlemi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Hizmetler ABD.(Doktora Tezi.)Ankara

DÖNMEZ-BAYKOÇ, D. , N. (1992). “Oyun Kitabı”, İstanbul: Esin Yayınevi.

ER, A.(2008). Çocuklara Yabancı Dil Öğretiminde Sınıf İçi Etkinlik Olarak Oyun Kullanımı, KKEFD:17, Erzurum.

FIRAT, M.(2007). Yabancı Dil Öğretiminde Oyunun Kullanımı, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalı, Erzurum.

GÖNEN, M., DALKILIÇ, U. N. (1998). Çocuk Eğitiminde Drama. İstanbul: Epsilon Yayıncılık

HUIZINGA, J. (1995). Homo Ludens. Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ISAAC, S., MİCHAEL, W. B. (1981). Handbook in research and evaluation. San Diego, CA: Edits.

ISENBERG, J.P.and JALONGO, M.R. (2001). Creative Expression and Play in Early Childhood Upper Saddle River, New Jersey.

İNCEKARA, S.(2007). Ortaöğretim Coğrafya Eğitiminde Uluslar arası Eğilimler ve Türkiye Örneği, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S,16.

KARASAR, N.(2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi,15. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

MADEN, S.(2007), Ülker Köksal’ın Çocuk Oyunlarının Eğitim Boyutu Üzerine Bir İnceleme, Atatürk Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı: Yüksek Lisans Tezi.

MCMİLLAN, J. H. (2004), *Educational research: Fundamentals for the consumer* (4th ed.), Boston: Person Education.

POYRAZ,H.(1991). Okul Öncesi Döneminde Oyun ve Oyuncak. Ankara: Anı Yay

PRENSKY, M. (2001a). Digital Game-Based Learning. New York: McGraw-Hill.

SAGLAM, T.(1997), “Türk Çocuk Oyunlarında Rituel Öğeler, *Çocuk Kültürü, I. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 416-441.

SARACHO, O. (1999) . A Factor Analysis Of Pre-School Childrens’s Play Strategies And Cognitive Style, **Educational Psychology, 19** (2) , 165-181.

SEL, R. (1987). Eğitsel Oyun, Ankara: Öğretmen Yayınları.
RUBIN, K.H., FEIN, G.G AND VANDENBERG, B. (1983), Handbook of Child Psychology:

Socialization Personality and Social Development, vol:4, 693-774,Wiley Publishing, New York.

TURAL, H.(2005), İlköğretim Matematik Öğretiminde Oyun ve Etkinliklerle Öğretimin Erişi ve Tutuma Etkisi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Programı, Yüksek Lisans Tezi.

ÜÇER, M.(1985), “Eskişehir Folklorunda Çocuk Oyunları”, Halk Kültürü, İstanbul 1985/2, 119-125.

YALÇINKAYA, T.(2002), “Çocukların Sevinci Eyüp Oyuncaklarıydı”, Eyüp Sultan Sempozyumu V, Tebliğler (11–13 Mayıs 2001), İstanbul, s.96–99.

YAVAŞOĞLU, G.(2005), “Çocuk-Mekan-Oyun İlişkisinin İlköğretim Binalarında İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ, İstanbul.

HAVAYOLU SEKTÖRÜNDE BİRLEŞME VE SATIN ALMALARIN MALİ DEZAVANTAJLARININ ÖRNEK OLAY ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

İlyas Turğay¹, Hazar Dördüncü², Tuncel Öz³

ÖZET

Hızla küreselleşen ve sınırların görünmez olduğu piyasalarda hayatta kalabilmek ve rakip firmalarla olan rekabette bir adım öne geçmek için, şirket birleşmeleri ve satın-almalar uluslararası firmaların gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Son yıllarda hem Dünya’da hem de Dünya’daki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de süratle artan şirket birleşme ve satın almaları gözlemlenmektedir.

Havayolu Ulaştırma ve Taşımacılık Sektörü ise; rekabetin, teknolojik değişimin ve sabit sermaye yatırımının en yoğun olduğu sektörlerden biridir. Bu makalede de havacılık sektöründe Türkiye’nin en büyük iki şirketi, Türk Hava Yolları ve Pegasus’un, sırası ile Air Bosnia ve İzair ile gerçekleştirdikleri birleşme ve satın-alma operasyonları, mali tablolar ışığında incelenmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Birleşme, Satın-Almalar, Havayolları, Mali Analiz.*

A CASE STUDY ON FINANCIAL DISADVANTAGES OF MERGERS & ACQUISITIONS OF THE AIRLINE INDUSTRY

ABSTRACT

To survive in the markets which are rapidly globalizing and where the borders are getting invisible, to move a step ahead in the competition with rival firms, mergers and acquisitions are one of the first agenda item of international companies. In recent years, in the World and also in parallel with the developments in the World, rapidly increasing merger and acquisitions are observed in Turkey.

1 Arş.Gör., Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, ilyas.turgay@nisantasi.edu.tr

2 Arş.Gör., Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, hazar.dorduncu@nisantasi.edu.tr

3 Öğr.Gör., Nişantaşı Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Bölümü, Tuncel.oz@nisantasi.edu.tr

Airline Transportation and the Transportation Sector; is one of the sectors where competition, technological change and investment in fixed capital are intense. In this article, Turkey's two largest companies in the aviation sector, Turkish Airlines and Pegasus, merger and acquisition and sales operations that performed respectively with Air Bosnia and Izair, were examined in the light of the financial statements.

Key Words: *Mergers, Acquisitions, Airlines, Financial Analyses.*

1. GİRİŞ

Birleşme ve satın-almalar, bir şirketin diğer bir şirkete ait hisselerin tümünü, çoğunluğunu ya da bir bölümünü satın alması şeklinde gerçekleşebilmektedir. Şirketlerin bu işlemleri yapmasındaki temel amaç; pazar paylarını ve kapasitelerini artırmak, ürün çeşitliliğini sağlamak, yeni pazarlara ulaşmak, know-how sağlamak, yeni teknolojilere ulaşmak ve rekabet gücünün arttırmaktır⁴.

Ancak, şirket birleşmeleri her zaman istenilen şekilde sonuçlanmamaktadır. Copeland, Koller ve Murrin'in 1994 yılında gerçekleştirdikleri araştırmada, birleşmenin şirketler açısından değer yaratmak yerine şirketlere değer kaybettirdiği sonucu ortaya çıkmıştır. ABD'li Mercer Management Consulting şirketi tarafından yapılan, 1988-1997 arasındaki 300 büyük birleşmeyi inceleyen diğer bir araştırmada ise birleşen şirketlerden %50'sinin hisse sahiplerine sektör ortalamalarından daha az getiri sağladığı tespit edilmiş ve KPMG, 1999 yılında gerçekleşen şirket birleşmelerinin ancak %17'sinin değer yaratmayı başarabildiğini belirtmiştir. Son olarak 2007 yılında yapılan diğer bir araştırmada, birleşme ve satın-alma faaliyetlerinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi incelenmiş ve sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde birleşmenin hissedarlara sağladığı ek bir katkının olmadığı tespit edilmiştir (Ünlü, 2007: 6-12).

Yukardaki bilgiler ışığında, bu makalenin amacı, havayolu işletmelerinde birleşme ve satın-almaların finansal açıdan dezavantajlı yönlerini ortaya koymak ve örnekler üzerinde incelemektir. Bu amaçla "THY-Air Bosna" ve "Pegasus-İzair" birleşmeleri iki örnek olay olarak ele alınmış ve incelenmiştir. İncelemede, mali tablolar ve yapılan anlaşmaların yükümlülükleri temel alınmıştır.

⁴ "Satınalma ve Birleşmeler", <http://www.ayatirim.com.tr/kurumsal-hizmetler/satin-alma-ve-birlesmeler.aspx>, (E.T.: 30.11.2013).

2. ULUSLARARASILAŞMA KAVRAMI VE KAPSAMI

Geçmişten günümüze, ekonomik, politik, teknolojik ve sosyal alandaki gelişmelerle birlikte dünya ekonomisi daha şeffaf ve uluslararası boyuta ulaşmıştır. Artan rekabet ortamı ve yeni dünya düzeni, firmaları hayatta kalabilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri için doğru ve stratejik kararlar vermeye zorlamaktadır (Ünlü, 2007: 6-12). Dunning Paradigmasına göre de firmalar sahip oldukları rekabet üstünlüğünü kullanmak ve hayatta kalabilmek için yabancı pazarlara girerler (Tsai ve Eisingerich, 2010: 114-135). Bu yabancı pazarlara girebilmenin en önemli yolları ise; birleşmeler, satın-almalar ve devralmalardır.

2.1. Birleşme Kavramı

Birleşme, bir ya da daha fazla firmanın ekonomik ve hukuki yönden tek bir çatı altında yeni bir firma olarak hukuki olarak birleşmesini ifade eder. Birleşme durumunda hem devralan hem de devralınan şirketler daha önceki tüzel kişiliklerini yitirir ve yeni bir şirketin birer parçası haline gelirler, ancak uygulamada çok az sayıda gerçek birleşme vardır. Genellikle şirket birleşmelerinde bir şirket diğerinden pazar payı ya da büyüklük açısından daha baskındır (Hitt, Hoskisson ve Ireland, 2007: 192).

2.2. Satın-Alma Kavramı

Satın-alma, mevcut bir firma ya da kurumun belirli bir ücret karşılığı satın alınmasıdır (Çavuşgil, 2012: 267). Satın-alma işlemi sırasında, satın alan şirket, unvanını ve tüzel kişiliğini korurken, devraldığı şirketin tüm varlık ve kaynaklarını da almış olur. Satın alınan şirketin ise hukuki açıdan tüm varlığı sona erer.

İlk bakışta birleşme ve satın-alma kavramları birbirlerine çok yakın görünseler de birçok açıdan birbirlerinden çok farklıdırlar. Satın-alma sırasında hedefteki firmayı satın alan firma, diğer firmanın tüm kontrolünü alıp kendisini yeni sahip yaparken, birleşmede aynı seviyede iki firma yeni tek bir firma kurarak faaliyetlerini bu yeni firma üzerinden beraber yürütürler (Maddigan ve Zaima, 1999: 178).

2.3. Birleşme ve Satın-Alma Türleri

Satın-almaların temel nedeni piyasaya hükmetme isteğidir (Haspeslagh, 1999: 14-15). Bir firmanın piyasaya hükmetmesi ve pazardaki gücü, rakiplerine karşı elde etmiş olduğu maliyet ve bunun sonucunda elde ettiği rekabet üstünlüğü ile anlaşılır. Firmanın büyüklüğü, kaynakları etkin kullanımı ve rekabetçi gücü, firmanın pazar gücünü gösteren önemli etkenlerden bazılarıdır (Wright, Kroll ve Elenkov, 2002: 599-608). Anders'e (2002) göre pazar gücünü ele geçirmek ve pazar lideri olabilmek için birçok satın-alma işlemi genellikle rakip firmalara, tedarikçilere ya da dağıtıcılara yönelik olarak gerçekleşir ve genellikle firmalar pazar güçlerini artırmak için yatay, dikey ya da küme birleşme yöntemlerini kullanırlar.

2.3.1. Yatay Birleşmeler

Yatay birleşme; pazar payını artırmak için, aynı veya birbirini tamamlayıcı mal ve hizmet üreten ve ürünlerini aynı coğrafi pazarlara sunan rakip firma ya da firmaların birleşme yöntemidir (Ebiçlioğlu, 2005: 38-44).

2.3.2. Dikey Birleşmeler

Dikey birleşmeler; işletmelerin tedarikçilerine veya müşterilerine yönelik olarak yaptıkları birleşmelerdir (Gülmez, 2006: 12). Davut'a (1994) göre ise dikey bütünleşme süreci, birbirini takip eden aşamalarda girdi-çıkı alışverişinin piyasa yerine firmanın kendi içerisinde gerçekleşmesidir. Böylelikle firma üretim aşamasında birbirini takip eden bu aşamaların mutlak kontrol sahibi olur.

2.3.3. Küme Birleşmeler

Küme birleşmeler, dikey ve yatay birleşme adı altında toplanamayan birleşme türlerini kapsamaktadırlar. Bir başka tasvirle, küme birleşmeler firmadan tamamen bağımsız pazar ve faaliyette olan firmalarla gerçekleştirilmektedirler (Büyükçayır, 2011: 11) ve mevcut pazarda rakiplere karşı hiçbir şekilde rekabet bozucu bir duruma yol açmazlar (Christopher ve Patrick, 2010).

2.4. Şirket Birleşmelerinin Nedenleri ve Avantajları

Şirketler ekonomik, finansal ya da yönetsel büyümeye ihtiyaç duydukları an karlılıklarını ve rekabet güçlerini arttırmak için birleşme stratejilerinden birine başvururlar.

Mühim (2012: 65-71), havayolu işletmelerinin birleşme ve satın-alma yöntemine başvurmalarının temel nedenlerini şöyle açıklamaktadır:

- *Kendi yönetim becerilerini arttırmak, hem işletme açısından hem finansal açıdan sinerji yaratmak,*
- *Birim başına düşen üretim maliyetini düşürerek sabit maliyet giderlerini daha geniş bir üretim hacmine yaymak ve ölçek ekonomisinden yararlanmak,*
- *Ürünlerini, müşterilerini ve pazarlarını çeşitlendirmek, vergisel ve yapısal avantajlardan yararlanmak, global değişimlere ayak uydurmak,*
- *Pazar gücünü ele geçirmek, piyasanın altındaki faiz oranlarından borçlanabilmek, teknolojik gelişmelerden daha fazla faydalanmak ve*
- *Psikolojik avantaj elde etmek,*

olarak açıklamaktadır.

Ayrıca birleşme sayesinde firmalar, faaliyette bulunduğu sanayi dallarının sayısını arttırarak, gelirlerindeki istikrarsızlığı, dalgalanmaları ve riskleri giderebileceklerdir. Gelir istikrarsızlığı ve riskteki azalış, şirketlerin piyasada daha düşük faiz oranlarıyla borç bulabilmelerine imkan sağlayacaktır.⁵

2.5. Şirket Birleşme ve Satın-Almaların Dezavantajları

Birleşme ve satın-alma faaliyetleri, mevcut ekonomik konjonktür ile çok yakından bağlantılı göstermektedir. Bu bağlamda son yıllarda global krizin de etkisiyle bu faaliyetlerde göreceli bir düşüş gözlenmektedir. Kontrol kaybı, kültür ve çıkar çatışmaları, beklenen değer ve kârların

⁵“Birleşme ve Satın Almalar”, [http://homes.ieu.edu.tr/hbaklaci/itf414/M&A%20%20\(B%C4%B0RLE%C5%9EME%20VE%20SATIN%20ALMALAR\).ppt](http://homes.ieu.edu.tr/hbaklaci/itf414/M&A%20%20(B%C4%B0RLE%C5%9EME%20VE%20SATIN%20ALMALAR).ppt), (E.T.: 01.12.2013).

oluşmaması ve verilen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi de şirketlerin birleşme ve satın-almalara kaygıyla yaklaşmalarına yol açmaktadır.

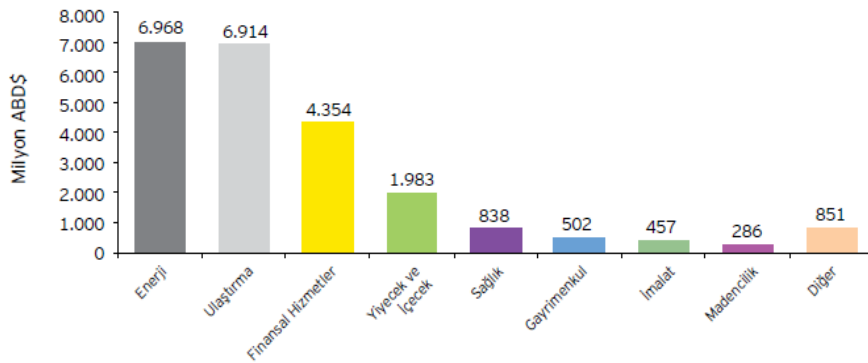
2.6. Türkiye'deki Birleşme ve Satın-Almalar

2013 yılında Amerikan Merkez Bankası FED'in politikaları, siyasi belirsizlikler ve Avrupa ülkelerinde, 2008 yılından beri süregelen global ekonomik krizin etkilerinin azalarak da olsa hissedilmeye devam edilmesi, tüm dünyada birleşme ve satın alma faaliyetlerinde ciddi yavaşlamalara yol açmıştır. Buna rağmen Türkiye, 2013 yılında gerçekleşen 336 satın alma ve birleşme işlemi ile önceki yıllara göre kendi rekorunu kırmıştır. İşlem sayısında rekor artış gerçekleşse de, bu artış işlem hacminde gerekli karşılığı bulamamıştır. 2013 yılında değeri açıklanan 135 işlemde toplam 13,7 milyar dolarlık işlem gerçekleşirken, değeri açıklanmayan diğer 201 işlemle beraber toplamda 20 milyar dolarlık bir işlem hacminin gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Ernst & Young, 2013). 2012 Yılında ise sadece değeri açıklanan 131 işlemde toplam 23,2 milyar dolar değerinde bir hacim yakalanmıştır. (Ernst & Young, 2012).

2.6.1. Birleşme ve Satın-Almalarda Sektörel Dağılım

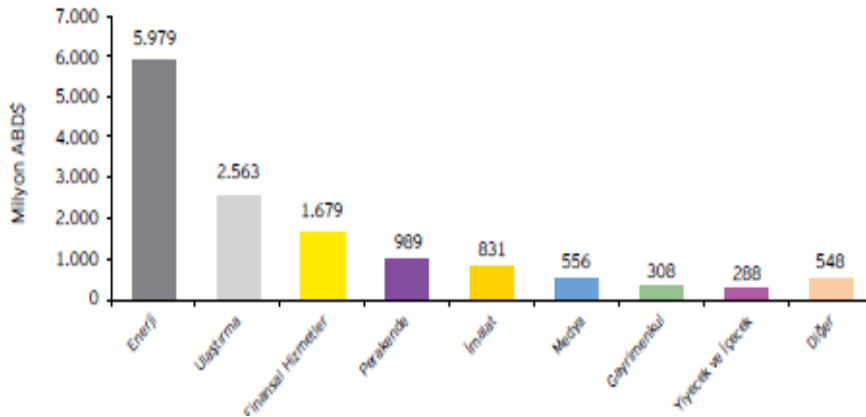
2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'de gerçekleşen birleşme ve satın-almaların sektörel dağılımına bakıldığında özellikle enerji ve ulaştırma sektörlerinde, şirket satın alma ve birleşme işlemlerinin yoğunlaştığını gözlemleyebiliriz.

Şekil 1: 2012 Yılı Satın Alma ve Birleşme İşlemlerinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Ernst & Young, Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporu, 2012.

Şekil 2: 2013 Yılı Satın Alma ve Birleşme İşlemlerinin Sektörel Dağılımı

Kaynak: Ernst & Young, Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporu, 2013.

Enerji sektörünün son iki yılda da işlem hacmi bazında birinci sırada yer almasının ana sebebi, Türkiye'nin artmaya devam eden enerji talebine paralel olarak yerli ve yabancı yatırımcıların bu sektörde yer alabilme stratejileridir (EY, 2012; 2013).

Ulaştırma sektörü ise işlem başına en fazla işlem hacmi gerçekleştiren sektör olarak dikkat çekmektedir. 2012 yılında 23 işlem ile 6,9 milyar ABD doları tutarında işlem gerçekleştirirken 2013 yılında 15 işlem ile 2,6 milyar ABD doları tutarında işlem hacmine ulaşmıştır. Ulaştırma sektörü işlem hacminin yüksek olmasının temel nedeni; köprü-otoyol satın alımlarının ve havacılık sektöründeki birleşme ve el değiştirmelerin bu kategoride değerlendirilmesidir (EY, 2012; 2013).

2.7. Havacılık Sektöründe Birleşme ve Satın-Alma Yöntemleri

Havayolu şirketleri gerek uçuşun sağladığı destinasyon sayısını artırarak uçuş ağlarını genişletmek, gerek finansal, ekonomik ve yönetsel açıdan gelişmek için çeşitli işbirliklerine yönelirler. Havayolu birleşmelerinde ilk örnekler 1985 yılında Amerika'da görülmeye başlamış olup günümüzün küresel oyuncularını olan; Delta Airlines, United Airlines, American Airlines, Northwest Airlines firmalarının temelleri bu birleşmelerle atılmıştır. British Airways ve Air Canada'nın da ortaya çıkışında, çeşitli küçük havayolu şirketlerinin yönetiminin ele geçirilmesi yöntemi izlenmiştir. Günümüzde de "ele geçirme" yöntemi havacılık

sektöründe en yaygın şekilde kullanılan satın-alma ve birleşme yöntemlerinden birisi konumundadır (Aşık, 2008: 126).

Yukarıdaki birleşme ve satın-alma türlerinin yanında, özellikle yüksek ar-ge harcamaları yapılmasının zorunlu olduğu teknoloji yoğun sektörlerde faaliyet gösteren firmalar, rekabet güçlerini arttırmak, yeni pazarlara erişebilmek, ülke riski ve finansal riskleri en aza indirmek için çeşitli stratejik işbirliklerine başvurmaktadırlar (Murray ve Mahon, 1993: 105). Bu kapsamda havayolu firmaları kod paylaşımı, sık uçuş programı, ortaklık, havuz anlaşmaları, blok rezervasyon ve prorsiyon anlaşmaları ile çeşitli ticari işbirliklerine imza atmaktadırlar (Aşık, 2008: 126).

3. İKİ BİRLEŞME ÖRNEĞİNİN İNCELENMESİ VE OLUŞAN DEZAVANTAJLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma kapsamında ilk olarak havayolu taşımacılığı sektörü ve sektördeki satın alma ve birleşmeler hakkında genel bilgi verilmiştir. Satın alma ve birleşme işlemleri, literatür kısmında da bahsedildiği üzere iyi değerlendirildiğinde işletmeye değer katmaktadır, fakat bu faaliyetler her zaman beklenen sonuçları sağlayamaya bilmektedir. Araştırmanın temel amacı da sektördeki bu dezavantajlı ve olumsuz durumların incelenmesi ve aşağıda bahsedilecek iki örnek olay üzerinde değerlendirilmesidir.

Dezavantajları ortaya koymak ve yaratacağı etkileri göstermek amacı ile eş değer iki birleşme örneği seçilmiş ve durum analizi yapılarak oluşan dezavantajlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yayının sınırlaması ise, çalışmanın hazırlanma sürecinde Pegasus'un, 2013 yılına ait yılsonu mali tabloları yayınlanmadığı için 3 çeyreklik mali tablolarının kullanılmasıdır.

3.1. Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO) ve Air Bosna Örneği

Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı, 22.02.2008 tarihli Yönetim Kurulu kararı ile kısmi özelleştirilmesi ilan edilen Air Bosna'nın (Bosna Hersek Hava Yolları), işbirliği ve özelleştirme ilanına bağlayıcı olmayan bir niyet mektubu göndermiştir. Bu çerçevede yapılan görüşmeler sonucunda 22.12.2008 tarihinde, %49 oranında hisse alımı için Bosna Hersek Havayolları ile ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Air Bosna'ya yapılan yatırım, THY'nin Balkanlar'daki ilk atılımıdır. THY, bu yatırım ile Balkan pazarına girmeyi ve pazar payını arttırmayı hedeflemiştir (THYAO, 2008a).

THY, Bosna Hersek Havayolları'nın yüzde 49 hissesini Bosna Hersek hükümetinden 9.5 milyon Bosna Marka'sına almıştır. 9.5 milyon Bosna Marka'sı; Dolar, Euro ve TL bazında değerlendirildiğinde 6.1 milyon Dolar, 5 milyon Euro ve 10 milyon 704 bin TL'ye (THY'nin 2008 yılı mali tablolarında bu miktar "Diğer Ticari Alacaklar ve Borçlar" içerisinde hisse senedi avansı olarak 10.704.000 TL şeklinde muhasebeleştirilmiştir) denk gelmektedir⁶.

Yapılan anlaşmaya göre, Bosna Hersek Hava Yolları'nın %50,9337 hissesi Bosna Hersek Federasyonu'na, %0,0663 hissesi Energoinvest A.Ş.'ye, %49 hissesi ise Türk Hava Yolları A.O.'ya ait olacaktır (THYAO, 2008a).

THY'nin verdiği teklif, Bosna-Hersek Havayolları'nın 2 adet Boeing uçağının leasing maliyetinin ve hükümetin Bosna Hersek Havayolları için aldığı kredinin THY tarafından, şirketteki hisselerini arttırma karşılığında üstlenilmesini içermektedir⁷. Bu kapsamda 2009 yılı içerisinde THY'nin sermayesine % 49 oranında iştirak ettiği Bosna Hersek Havayolları 8.000.000-KM⁸ sermaye arttırma kararı almıştır. Karar, THY Yönetim Kurulu'nca uygun görülmüş olup, bu karar çerçevesinde Bosna Hersek Havayollarının söz konusu sermaye artırımını nakit olarak karşılanacak ve THY payına isabet eden tutarı Bosna Hersek Havayollarına ödeyecektir (THYAO, 2009a).

Aynı zamanda, Air Bosna anlaşma çerçevesinde mevcut tarifeli seferleri ve kod paylaşımı anlaşmaları ile Türk Hava Yolları'nın network

⁶ DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), *Bosna Hersek Ülke Bülteni*, Kasım 2011, s. 9-10;

"THY Air Bosna Kararını Verdi", <http://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/thy-air-bosna-kararini-verdi.html>, (E.T.: 10.01.2014);

"THY Umduğunu Bosna'da Bulamadı 24 Milyon Dolar Yatırımını Bıraktı", <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20763458.asp>, (E.T.: 10.01.2014).

⁷ "Bosna Hersek Havayolları'nın Yüzde 49'u THY'nin Oluyor", <http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=ekonomi&KategoriID=3&ArticleID=1028555&Date=16.12.2008&b=Bosna%20Hersek%20Havayollarinin%20yuzde%2049u%20THYnin%20oluyor>, (E.T.: 10.01.2014).

⁸ Bosna Hersek para birimidir, açılımı Konvertibl Mark ya da Değiştirilebilir Mark'tır.

gücünü arkasına alarak, Saraybosna'dan Avrupa'nın birçok şehrine direkt uçuşlar icra etme yetisine kavuşmuştur (THYAO, 2011a).

THY, Air Bosna'ya 37 milyon marka (Dolar bazında değerlendirildiğinde yaklaşık olarak 24 milyon dolar, Euro bazında değerlendirildiğinde ise yaklaşık olarak 19.2 milyon Euro) yatırım yapmıştır⁹. Bunun yanı sıra Bosna Hersek Havayolları 2009 – 2010 – 2011 olmak üzere üç yıl üst üste zarar etmiştir. Bu zarar; 2009 yılında 8.5 milyon Euro, 2010'da 10.4 milyon Euro, 2011 yılında 5.3 milyon Euro olmak üzere toplamda 24.2 milyon Euro'yu bulmaktadır¹⁰.

THY'nin, 2008 ve 2012 yılları arasındaki mali tablolarında Air Bosna'nın (Bosna Hersek Havayolları) mali durumu aşağıda değerlendirilmektedir:

Tablo 1 – Air Bosna'nın 31 Aralık 2008 – 31 Aralık 2012 Tarihleri Arasındaki Mali Tablolarda Özkaynak Değişimi ve Dönem Kâr – Zararından THY'nin Payı

	31 Aralık 2008	31 Aralık 2009	31 Aralık 2010	31 Aralık 2011	31 Aralık 2012
Varlıklar	-	49.653.830	50.735.303	69.857.068	-
Yükümlülükler	-	43.661.093	58.714.113	46.235.721	-
Özkaynaklar	-	5.992.737	(7.978.810)	23.621.347	-
Grubun Özkaynaklardaki Payı	-	2.936.441	-	11.574.460	-
Hasılat	-	20.721.502	33.146.759	36.523.173	-
Dönem Karı / (Zararı)	-	(13.524.756)	(33.963.163)	(12.052.361)	-
Dönem Kar / (Zararından) Grubun Payı	-	(6.627.130)	(16.641.951)	(5.905.657)	(11.574.460)

Kaynak: THYAO, 2008b; 2009b; 2010; 2011b; 2012b.

Tabloda, 2008 – 2012 yılları arasında Air Bosna'nın, THY mali tablolarında özkaynak değerlendirme yöntemi ile değerlendirilmiş sermayesi,

⁹ “THY Umduğunu Bosna'da Bulamadı 24 Milyon Dolar Yatırımı Bıraktı”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20763458.asp>, (E.T.: 10.01.2014).

¹⁰ “THY Bosna'da 19.2 Milyon Euro Batırdı”, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/thy_bosnada_192_milyon_euro_batirdi-1103578, (E.T.: 10.01.2014).

işletmenin yıllara göre hasılatı ve bu faaliyetler sonucunda oluşan kâr ve zarardan hisseleri oranında THY'nin payı gösterilmektedir. THY'nin %49'luk hisse senedi alımı, 2008 yılı mali tablolarında "Diğer Ticari Alacaklar ve Borçlar" içerisinde hisse senedi avansı olarak 10.704.000 TL şeklinde muhasebeleştirilmiştir. 2009 yılında yapılan özkaynak değerlemesi (Varlıklar – Yükümlülükler), şirket özkaynaklarının 5.992.737 TL'ye düştüğünü göstermektedir. Şirketin özkaynak içerisindeki payı ise 2.936.441 TL'ye düşmüştür. 2010 yılı mali tablolarında ise şirket borçlarının varlıklardan fazla olduğu görülmekte ve bu da öz sermayeyi eksi bakiyelere düşürmektedir. Şirket, yaptığı harcamaları önemli ölçüde öz sermayeden gerçekleştirmiş ve özsermayesi - 7.978.810 TL'ye düşmüştür. 2011 yılında yapılan değerlemede ise şirket varlıklarının arttırıldığı ve yükümlülüklerin azaldığı görülmektedir. Bu da, öz sermayeyi 23.621.347 TL seviyesine getirmiştir.

THY'nin, Air Bosna'nın hisse senetlerini elinde bulundurduğu yılların kâr ve zarar durumu incelendiğinde, şirketin üç yıl boyunca önemli ölçüde zarar ettiği dikkat çekmektedir. THY, Air Bosna yatırımını başta kazancını arttırmak, pazarını genişletmek, geliştirmek ve Balkanlarda rekabet avantajı elde etmek amacı ile gerçekleştirmiştir. Şirketin üç yıl boyunca arka arkaya zarar etmesi ve Bosna Hersek hükümetinin sözleşme şartlarını yerine getirmemesi veya koşulları geciktirmesi sebebiyle THY Air Bosna'dan çekildiğini açıklamış ve elindeki %49'luk hisseyi Bosna Hersek hükümetine bedelsiz olarak 2012 yılında devretmiştir. Son özkaynak değerlemesinde THY'nin özkaynaktaki payı 11.574.460 TL olarak belirlendiğinden bedelsiz hisse devri sebebiyle 2012 yılı 11.574.460 TL zarar ile kapatılmış ve Air Bosna THY mali tablolarında ortaklıklar kısmından çıkarılmıştır.

Tablo 2 – 31Aralık 2008 – 31 Aralık 2012 Tarihleri Arasındaki Mali Tablolarda İştiraklerin Özkaynak Dağılımlarında THY'nin Payı

	31 Aralık 2008	31 Aralık 2009	31 Aralık 2010	31 Aralık 2011	31 Aralık 2012	THY'nin Ortaklıktaki Hissesi
Güneş Ekspres Havacılık A.Ş. (Sun Express)	13.811.371	26.698.068	23.360.765	26.515.230	8.388.295	%50
THY DO&CO İkram Hizmetleri A.Ş. (Turkish DO&CO)	26.060.988	34.054.590	46.516.347	60.594.468	60.907.106	%50
P&W T.T. Uçak Bakım Merkezi Ltd. Şti.	3.765.565	22.421.794	53.692.268	74.626.727	53.595.748	%49
Bosna Hersek Havayolları		2.936.441	-	11.574.460	-	%49
TGS Yer Hizmetleri A.Ş. (TGS)		63.482.168	56.501.684	72.672.672	64.547.149	%50
THY OPET Havacılık Yakıtları A.Ş.		2.459.495	13.490.964	37.295.786	66.777.834	%50
TCI Kabin İçi Sistemleri San ve Tic. A.Ş.				1.703.496	2.901.708	%51
Turkbine Teknik Gaz Türbinleri Bakım Onarım A.Ş.				8.182.875	7.373.945	%50
Goodrich Thy Teknik Servis Merkezi Ltd. Şti.				1.744.878	411.724	%40
Uçak Koltuk Sanayi ve Ticaret A.Ş.				50.000	4.166.036	%50
Toplam	43.637.924	152.052.556	193.562.028	294.960.592	269.069.545	

Kaynak: THYAO, 2008b; 2009b; 2010; 2011b; 2012b.

Tabloda THY'nin 2008 – 2012 yılları arasında mali tablolarında yer alan iştirak ve ortaklıklarının özkaynaklarında THY'nin payı verilmiş ve özkaynaklardaki yıllık değişim incelenmiştir. Tablodaki şirketlerin özkaynakları değerlendirildiğinde Air Bosna, özkaynak bakımından zayıf olan iştirakler arasında değerlendirilebilmekte, özkaynaklardaki yıllara göre değişimin ise çok yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca 2010 yılında özkaynaklarını sıfırlaması önemli bir risk göstergesi olarak algılanmaktadır.

Tablo 3 – Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Yıllara Göre Kâr / Zararı İçinde THY'nin Payları

	31 Aralık 2008	31 Aralık 2009	31 Aralık 2010	31 Aralık 2011	31 Aralık 2012
Güneş Ekspres Havacılık A.Ş. (Sun Express)	(1.949.791)	12.704.764	(1.905.050)	(2.781.600)	(10.463.081)
THY DO&CO İkram Hizmetleri A.Ş. (Turkish DO&CO)	5.992.650	8.493.603	14.961.757	18.840.524	8.469.139
P&W T.T. Uçak Bakım Merkezi Ltd. Şti.	(470.485)	(2.699.198)	(24.766.724)	(28.531.554)	-
Bosna Hersek Havayolları	-	(6.627.130)	(16.641.951)	(5.905.657)	(11.574.460)
TGS Yer Hizmetleri A.Ş. (TGS)	-	982.168	(6.980.484)	16.409.963	6.455.474
THY OPET Havacılık Yakıtları A.Ş.	-	(40.504)	(1.468.518)	13.676.061	30.190.048
TCI Kabin İçi Sistemleri San ve Tic. A.Ş.	-	-	-	(205.262)	(3.479.684)
Turkbine Teknik Gaz Türbinleri Bakım Onarım A.Ş.	-	-	-	(279.277)	(353.882)
Goodrich Thy Teknik Servis Merkezi Ltd. Şti.	-	-	-	(1.149.182)	(1.241.472)
Uçak Koltuk Sanayi ve Ticaret A.Ş.	-	-	-	-	4.097.946
Toplam	3.572.374	12.813.703	(36.800.970)	10.074.016	5.149.234

Kaynak: THYAO, 2008b; 2009b; 2010; 2011b; 2012b.

Tablo 3'te THY'nin ortaklığı olan şirketlerin yıllık kâr ve zararları içerisinde THY'nin payları verilmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere THY'nin yatırım yaptığı ve mali tablolarında yer verdiği şirketlerden 5 adedi, hisse senetlerinin alındığı dönemden itibaren yıllık olarak her dönem zarar etmiştir. Bu şirketlerden P&W T.T. Uçak Bakım Merkezi Ltd. Şti., zararın en fazla olduğu şirket iken Bosna Hersek Havayolları en fazla zarar eden ikinci şirket olarak gözlemlenmektedir.

THY, Air Bosna ile yaptığı anlaşmada Balkanlara açılmayı ve pazar payını büyütmeyi hedeflemiştir. İlk etapta her şey olumlu başlamış, Air Bosna'ya; teklif gönderildiğinin açıklandığı, anlaşmanın yapıldığı ve hisse devrinin yapıldığı tarihlerde THY'nin Borsa İstanbul hisse senedi fiyatlarında ve işlem hacimlerinde olumlu artışlar gözlemlenmiştir. Ancak yukarıdaki tablolarda da gözlemlendiği üzere, devir süreci sonrası Air Bosna yıllar bazında sürekli olarak zarar etmiştir (<http://www.bigpara.com/borsa/gecmis-kapanislar/>).

THY 2012 yılının ikinci çeyreğinde, Bosna Hersek Federasyonu Hükümeti'nin ikili anlaşmada belirtilen sorumlulukları yerine getirmemesi ve sermaye ödemelerini geciktirmesi sebebiyle anlaşmayı feshedeceğini KAP'a (Kamuyu Aydınlatma Platformu) bildirmiştir. THY'nin, Bosna Hersek Havayolları ile 2009 yılında başlayan ortaklığı 11.07.2012 tarihinde Bosna Hersek Federasyonu ile imzalanan %49 hissenin devrine ilişkin Hisse Devir Sözleşmesi ile sonlandırılmıştır (THYAO, 2012a). THY, Bosna Hersek Havayolları'daki %49'luk hissesini bedelsiz olarak Bosna Hersek Federasyonu Hükümeti'ne devretmiştir. Devir sürecinin gerçekleştiği dönemin THY Borsa İstanbul hisse senedi fiyatları incelendiğinde ise piyasanın bu devre olumlu tepkiler verdiği göze çarpmaktadır.

3.2. Pegasus ve İzair Birleşme Örneği

İHY İzmir Havayolları A.Ş. (İzair), faaliyetlerine İzmir Adnan Menderes Havalimanından iç ve dış hat uçuşlar gerçekleştirmek üzere 2006 yılında başlamıştır. İzair, Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.'ye kapasite tedarik edici olarak konumlandırılmıştır. 28 Eylül 2010 Tarihinde Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş., İzair'in %72,57 hissesini 18.668.069 TL karşılığında hakim ortak olan Esas Holding A.Ş.'den satın almıştır. Esas Holding A.Ş.'nin hem Pegasus hem de İzair'de nihai kontrol hakkına sahip ortak olması sebebiyle konumu değişmemiştir. Yapılan birleşme, ortak kontrol altında gerçekleşen işletme birleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Haziran 2011 ve Mart 2012 tarihlerinde yapılan sermaye artırımı yolu ile şirketin hisselerdeki payı ilk artışta %96,79'a (yapılan sermaye artırımında Pegasus, İzair'e 15.500.000 TL ödemiştir), ikinci artışta ise %97,82'ye (yapılan sermaye artırımında Pegasus, İzair'e 237.643 TL ödemiştir) yükselmiştir. Bu süreçte İzair'in mali tabloları, Pegasus mali tabloları içerisinde konsolidasyona tabi tutulmuştur (Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş., 2013a).

2011 yılı sonuna doğru, Pegasus, İzair ve AirBerlin arasında Antalya ve farklı Alman şehirleri arasındaki turizm trafiğinden faydalanmak ve kârlılığı arttırmak amacıyla AirBerlin Türkiye markası altında uçuşlar gerçekleştirmek üzere bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın amacı, İzair'in maliyet avantajı ile AirBerlin'in satış gücünü birleştirmek ve bu hatlardaki operasyonların verimliliğini birlikte geliştirmektir. Pegasus, Mart 2012'de İzair'deki %46,82 oranındaki hissesini AirBerlin'e satma ve işletmeyi AirBerlin ile kontrol etme konusunda anlaşmaya varmıştır. Satış işlemi Eylül 2012 itibari ile gerçekleşmiş, İzair şirketi Pegasus'un konsolidasyonundan çıkarılmış ve müşterek yönetime tabi ortaklık olarak değerlendirilmiştir (Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş., 2013a).

4 Eylül 2012 öncesinde, İzair'in kontrol sahibi ortağının Pegasus olması sebebiyle şirket Pegasus'un konsolide tablolarında değerlendirilmiştir. Pegasus, İzair ve AirBerlin arasındaki anlaşma bu tarih itibariyle %46,82 hissenin devri kapsamında başladığından 2012 ve 2013 dönemleri verilerinin incelenmesi uygun görülmüştür. Aşağıdaki tabloda şirketin özkaynak yöntemi ile değerlendirilen verileri gösterilmektedir:

Tablo 4 – 31 Aralık 2012 – 30 Eylül 2013 Tarihli Mali Tablolarda Faaliyetlerini Sürdüren İştiraklerin Özkaynak Dağılımlarında Pegasus'un Payı

	31 Aralık 2012	30 Eylül 2013	31 Aralık 2012 Tarihinde Pegasus'un Ortaklıktaki Payı	30 Eylül 2013 Tarihinde Pegasus'un Ortaklıktaki Payı
İzair	-	-	%51	%69
Pegasus Uçuş Eğitim Merkezi A.Ş.	379.771	1.103.859	%49	%49
İzmirli Otelcilik Yatırım Turizm ve Ticaret A.Ş.	1.132.440	-	%59	%59
Toplam	1.512.211	1.103.859		

Kaynak: Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş., 2013a; 2013b.

31 Aralık 2012 ve 30 Eylül 2013 tarihli mali tablolarda, Pegasus'un iştirak ve ortaklıklarındaki özkaynak dağılımı tabloda gösterilmektedir. İzair'in, üst üste iki yıl boyunca varlıklarının, borç ve yükümlülüklerinden az olması sebebi ile zarar ettiği ve özkaynaklarını tükettiği tabloda görülmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere İzair, Pegasus'un özkaynak bakımından en kötü durumda olan yatırımlarından biridir.

Tablo 5 – Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Yıllara Göre Kâr / Zararı

	31 Aralık 2012	30 Eylül 2013	31 Aralık 2012 Tarihinde Pegasus'un Ortaklıktaki Payı	30 Eylül 2013 Tarihinde Pegasus'un Ortaklıktaki Payı
İzair	(2.628.508)	(1.236.730)	%51	%69
Pegasus Uçuş Eğitim Merkezi A.Ş.	(96.296)	588.751	%49	%49
İzmirliiler Otelcilik Yatırım Turizm ve Ticaret A.Ş.	1.210.814	-	%59	%59
Toplam	(1.513.990)	(647.979)		

Kaynak: Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş., 2013a; 2013b.

Tablo 5'te, Pegasus'un, özkaynak yöntemi ile değerlendirilen yatırımlarının yıllara göre kâr ve zarar durumlarını göstermektedir. Tabloda da görüldüğü üzere İzair, iki yıl boyunca sürekli olarak zarar etmiş ve Pegasus'un bu iki yıllık süreçte iştirakleri arasında en fazla zarar eden yatırımı olmuştur.

4. SONUÇ

İki birleşme örneği incelendiğinde, temel amacın kârı arttırmak, pazar payını genişletmek, ürün çeşitlendirmesi yapmak ve rekabet avantajı elde etmek olduğu görülmektedir. Türk Havayolları A.O., Balkan Ülkeleri pazarına girmek ve pazardaki payını genişletmek amacı ile Air Bosna'nın %49 hissesini satın almıştır. Yapılan anlaşma ile şirketin yönetimi, Bosna hükümeti ve THYAO arasında ortak yürütülmüştür. Yapılan seferlerin Air Bosna adına gerçekleştirilmesi ise THY'nin ürün çeşitlendirmesi yaptığını göstermektedir. Ancak, tarafların karşılıklı taahhütlerini yerine getirmeleri, anlaşmaların sürdürülebilirliği açısından önemlidir. THY'nin ortaklığı bitirmesindeki temel sebep, yapılan ortaklıktan sürekli zarar etmesinin yanı sıra, Bosna Hükümetinin verdiği taahhütleri yerine getirmemesidir.

Pegasus – İzair – AirBerlin anlaşmasının temelinde ise şirketlerin, Antalya ve Almanya'nın bazı şehirleri arasındaki turizm hareketliliğinden faydalanma isteği bulunmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için Pegasus'un kapasite tedarik edicisi konumundaki İzair'in maliyet avantajı ile

AirBerlin'in satış gücü birleştirilmiş ve rakiplere karşı rekabet avantajı oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat Pegasus'un mali tabloları incelendiğinde İzair'e yapılan yatırımdan, şirketin sürekli olarak zarar ettiği görülmüştür.

İncelenen iki örnek, birleşmelerin yaratabileceği mali dezavantajları göstermesi açısından önemlidir. Bu zararların temelinde taraflar arası uyumsuzluklar, yatırımların getirilerinin iyi tahmin edilememesi ve ittifakların istenildiği şekilde yürütülememesi faktörleri yer almaktadır. Yapılan birleşme ve satın almalarda şirketlerin, beklentilerini ve elde edebilecekleri katma değeri iyi hesaplamaları gerekmektedir. Bu sürecin iyi analiz edilememesi ya da beklenmeyen faktörler, katma değer elde etmek yerine, değer kaybı ile karşı karşıya bırakabilmektedir.

Şirketlerin yapılan birleşme ve satın alma anlaşmalarında dezavantajlı konuma düşmemeleri için geleceğe yönelik getiri tahminlerini iyi değerlendirmeleri gerekmektedir. Hem satın alınan – birleşilen şirketin, hem de satın alan veya ana ortak konumundaki şirketin swot analizlerinin yapılması, bu olumsuzlukları önemli ölçüde azaltabilmektedir. Araştırma kapsamında değerlendirilen şirketlerin, başta swot analizine uygun olarak tarafların güçlü yanlarını tespit edip birleştirmeye yönelik anlaşmalar yaptıkları görülmekle birlikte, getiri tahminlerini iyi hesaplayamadıkları gözlemlenmiştir.

Araştırma kapsamında, hava taşımacılığı sektöründeki birleşme ve satın alma işlemlerinin mali dezavantajları, şirket finansal tabloları ve şirketler arası yapılan anlaşmalar değerlendirilerek incelenmiştir. Oluşan mali dezavantajlar şirketler açısından değerlendirilmiştir. Dezavantajların, özellikle halka açık şirketlerde, kamuya yansımaları ve şirket hisse senedi getirilerine etkisi araştırma konusunun incelemeye açık diğer farklı alanlarıdır. Araştırma, bu konularda yapılabilecek yeni araştırmalara yön vermek ve araştırmacıları bu araştırma konularına yönleltmek açısından faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

“Birleşme ve Satın Almalar”, [http://homes.ieu.edu.tr/hbaklaci/itf414/M&A%20%20\(B%20C4%BORLE%20C5%20EME%20VE%20SATIN%20ALMALAR\).ppt](http://homes.ieu.edu.tr/hbaklaci/itf414/M&A%20%20(B%20C4%BORLE%20C5%20EME%20VE%20SATIN%20ALMALAR).ppt), (E.T.: 01.12.2013).

“Bosna Hersek Havayolları'nın Yüzde 49'u THY'nin Oluyor”, <http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=ekonomi&KategoriID=3&ArticleID=1028555&Date=16.12.2008&b=Bosna%20Hersek%20Havayollarinin%20yuzde%2049u%20THYnin%20oluyor>, (E.T.: 10.01.2014).

“Satınalma ve Birleşmeler”, <http://www.ayatirim.com.tr/kurumsal-hizmetler/satin-alma-ve-birlesmeler.aspx>, (E.T.: 30.11.2013).

“Şirket Birleşme ve Satın Alma Desteği”, <http://www.pwc.com.tr/tr/advisory09/transaction.jhtml>, (E.T.: 21.11.2013).

“Şirket Birleşme ve Satın Alma İşlemleri”, <http://www.pwc.com.tr/tr/advisory09/deals.jhtml>, (E.T.: 21.11.2013).

“THY Air Bosna Kararını Verdi”, <http://m.airporthaber.com/read.php?id=39178>, (E.T.: 10.01.2014).

“THY Air Bosna Kararını Verdi”, <http://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/thy-air-bosna-kararini-verdi.html>, (E.T.: 10.01.2014).

“THY Bosna'da 19.2 Milyon Euro Batırdı”, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/thy_bosnada_192_milyon_euro_batirdi-1103578, (E.T.: 10.01.2014).

“THY Umduğunu Bosna'da Bulamadı 24 Milyon Dolar Yatırımı Bıraktı”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20763458.asp>, (E.T.: 10.01.2014).

Anders, George, “Lessons from WaMu's M&A playbook”, *Fast Company*, January, 2002, pp.100-107.

Aşık, Akşit Nuran, “Şirket Birleşmeleri Ve Sivil Havacılık Sektöründeki Uygulamaları”, *Mevzuat Dergisi*, Cilt:11, Sayı:126, 2008.

BigPara, <http://www.bigpara.com/borsa/gecmis-kapanislar/>, (11.01.2014).

Büyükçayır, Neslihan, *Change in the Pattern of Mergers and Acquisitions Case of Lenovo and Ulker*, (Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.

Corr, F. Christopher, & Wa, M. Patrick, "International Comparative Legal Guide to Merger Control", *Merger Control*, 2010. http://www.whitecase.com/files/Publication/33b042b1-ffbe-49d3-92db-ecb90c9535ad/Presentation/PublicationAttachment/bfda9203-1a63-42ad-892a-f52a0a5cfa40/Article_ICLG_to_Merger_Control_2010_China_chapter.pdf, (E.T.: 10.01.2014).

Çavuşgil, Tamer S., "International Entrepreneurship in Emerging Economies: A Critical Review and Research Agenda", *Journal of Business Venturing*, Vol. 27, No: 2, 2012, pp. 266-290.

DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu), *Bosna Hersek Ülke Bülteni*, Kasım 2011.

Ebiçlioğlu, Fatih Kemal, *Uluslararası Muhasebe Standartları Kapsamında Şirket Birleşmeleri ve Türkiye Uygulaması*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Ankara 2005.

Ernst & Young, *EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporu*, 2011.

Ernst & Young, *EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporu*, 2012.

Ernst & Young, *EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporu*, 2013.

Ernst & Young, *EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporu*, 2014.

Ernst & Young, *EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporu Basın Bülteni*, 2014.

Gülmez, Bahadır, "Şirketlerde Birleşme Devralma ve Devralan Şirketin Hisse Senedi Performansı Açısından İMKB Üzerine Bir Uygulama", (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Haspeslagh, Philippe, “Managing the Mating Dance in Equal Mergers, Mastering Strategy”, *Financial Times*, October 25, 1999, 14-15.

Hitt, Michael, A., Hoskisson, Robert A. ve Ireland, R. Duane, *Management of Strategy*, Thomson South-Western, 2007.

KPMG, “Değişen Pazar Koşullarında Fırsatların Belirlenmesi”, *Türkiye Şirket Birleşme ve Satın Alma Raporu*, 2011.

Maddigan, Ruth J. & Zaima, Janis, “The Profitability of Vertical Integration”, *Managerial Decision Economics*, 6 (3), 1995, pp.178-179.

Murray, Edwin A. & Maho, John F., “Strategic Alliances: Gateway to the New Europe?”, *Long Range Planning*, 93(26), 1993, pp.102-111.

Mühim, Seyit Ali, *Şirket Birleşmeleri (Mergers) ve Havayolu Şirketlerinde Merger Uygulamalarına Örnekler*, (İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012.

Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş., *01 Ocak – 31 Aralık 2012, 2011 ve 2010 Hesap Dönemine Ait Konsolide Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim Raporu*, 2013a.

Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş., *30 Eylül 2013 Tarihinde Sona Eren Dokuz Aylık Ara Hesap Dönemine Ait Özet Konsolide Finansal Tablolar*, 2013b.

Hueiting, Tsai, & Eisingerich, B. Andreas, “ Internationalization Strategies of Emerging Markets Firms”, *California Management Review*, 53(1), 2010, pp. 114-135.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *01 Ocak – 31 Aralık 2008 Dönemine İlişkin Faaliyet Raporu*, 2008a.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *01 Ocak – 31 Aralık 2009 Dönemine İlişkin Faaliyet Raporu*, 2009a.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *01 Ocak – 31 Aralık 2011 Dönemine İlişkin Faaliyet Raporu*, 2011a.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *01 Ocak – 31 Aralık 2011 Dönemine İlişkin Faaliyet Raporu*, 2012a.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *31 Aralık 2008 Tarihi İtibariyle Konsolide Mali Tablolar*, 2008b.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *31 Aralık 2009 Tarihi İtibariyle Konsolide Mali Tablolar*, 2009b.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *31 Aralık 2010 Tarihi İtibariyle Konsolide Mali Tablolar*, 2010.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *31 Aralık 2011 Tarihi İtibariyle Konsolide Mali Tablolar*, 2011b.

Türk Havayolları Anonim Ortaklığı (THYAO), *31 Aralık 2012 Tarihi İtibariyle Konsolide Mali Tablolar*, 2012b.

Ünlü, Işıl, *Satınalma ve Birleşme Stratejilerinin Şirket Performansı Üzerindeki Etkisi*, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Wright, Peter, Kroll, Mark & Detelin, Elenkov, “Acquisition returns, increase in firm size and chief executive officer compensation: The moderating role of monitoring”, *Academy of Management Journal*, 45, 2002, s. 599 – 608.

ULUSLARARASI EKONOMİDE “OYUN TEORİSİ” VE YAKLAŞAN KÜRESEL FİNANS SAVAŞI

Ramazan KURTOĞLU¹

ÖZET

1978 Washington Konsensusu ile başlayan neoliberalizm süreci kapitalizmi finansallaştırmıştır. 2008 mali krizinden bu tarafa finansallaşma süreci başta FED'nin parasal genişleme politikalarıyla giderek milli ekonomiler ve küresel ekonomi için daha büyük tehditler oluşturmaktadır. Öncelikle gelişmekte olan ülkelerin milli ekonomileri daha yıkıcı risklerle karşılaşabilirler.

ABD Savunma Bakanlığı'nın (Pentagon) Mart 2009'dan itibaren “Küresel Finans Savaşı” tatbikatı yaptığı artık sır değil. Kur savaşları, ticaret savaşları ve nihayet küresel finans savaşı Yeni Dünya Düzeni kurma mücadelesinin bir başka boyuta taşınarak devam ettiğini gösteriyor. Ancak önümüzdeki yıllar neoliberal ekonomi paradigmasının hayali ikonlarının da yıkılacağı bir dönem olacağına dair işaretleri de veriyor.

Anahtar Kelimeler: *Washington Konsensusu, Finansallaşma, Neoliberalizm, Kur Savaşları, Ticaret Savaşları, Küresel Finans Savaşı, Paradigma.*

“THE GAME THEORY” IN INTERNATIONAL ECONOMICS AND THE UPCOMING GLOBAL FINANCIAL WAR

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü, ramazankurtoglu@aydin.edu.tr

ABSTRACT

The neoliberalism period that started with 1978 Washington Consensus, financialized the capitalism. Starting from 2008 financial crisis, the financialization period pose a bigger threat for national economies and global economy with FED's monetary expansion policies. First of all, the national economies of developing countries can face more destructive risks.

It is not a secret any more that, USA Department of Defense (Pentagon) simulating / practising "Global Finance War" operations starting from March 2009. Currency / rate wars, trade wars, and finally global finance wars how that the battle of setting up New World Order is continue by transforming to a different stage . But, for coming years give signals of the imaginary icons of the neoliberal economic paradigm to collapse.

Key Words: *Washington Consensus, Financialization, Neoliberalism, Currency Wars, Trade Wars, Global Finance War, Paradigm*

1. GİRİŞ : ENFORMASYON KAPİTALİZMİNİN ÇELİŞKİSİ

Kasım 2007'de "Political Economy Research Institute"den Thomas Palley tarafından yazılan "Financialization: What it is and Why it Matter" başlıklı rapor neoliberal kapitalizmin nasıl bir süreçte "finansallaştığını" ortaya koymaktadır. Rapora göre "finansallaşma evresine genellikle sıcak ekonomik büyüme eşlik etmektedir..." "İngiltere dışındaki bütün ülkelerde, 1979'dan sonra başlayan finansallaşma evresindeki ortalama yıllık büyüme düştü. Ayrıca büyüme yavaşlayan bir eğilim de göstermektedir. Bu sebeple 1980'lerdeki büyüme 1990'lardakinden daha yüksek seviyede iken, 1990'lardaki de 2000'li yıllardakinden daha yüksektir. Üstelik finansallaşma tarafından oluşturulan iş devresi istikrarsızlaşmış olabilir ve uzun bir durgunlukla sona erebilir. İşte bu uzun durgunluk finansallaşmanın sonucu olup ücret durgunluğu ve artan gelir eşitsizliği temelde finans sektörünün menfaatleri tarafından sürüklenen değişimlere bağlıdır. Finansallaşma ve "borç finansı kültürü" ekonomiyi borç-deflasyonuna ve uzun daralmaya açık hale getirilebilir."

Amerikalı ekonomist-gazeteci Amy Cortese "Loka Yatırım" (Locavesting, The Revolution in Lokal Investing and How to Profit from It) adlı 2011 yılında yayımlanan kitabında şunları yazıyor: "Büyük buhrandan beri yaşanan en kötü ekonomik gerilemeyi beraberinde getirecek olan Lehman Brothers'ın iflasının birinci yıl dönümüydü. 15 milyon Amerikalı işten çıkarılmıştı. Milyonlarca insan evlerinin değerinden daha fazlasını

borçlanmıştı ve hacizle karşı karşıyaydı. Ülkenin dört bir yanında küçük işletmeler, diğer bir ifadeyle istihdamın ve inovasyonun motorları, kredi ve büyüme sermayesine açtı. Nitekim New Hampshire Üniversitesi “Center for Venture Research” (Girişimcilik Araştırmaları Merkezi) profesörlerinden Jeffrey Sohl bu duruma, yani küçük işletmelerin 250 bin ile 5 milyon dolar arasındaki bir tutarda sermaye meydana getirmeye çalışan teşebbüsçülerin şirketleri iyi bir biçimde büyüme gösteriyor olsa dahi karşılaştıkları temel güçlük sermaye yetersizliği idi ve Sohl buna “SERMAYE BOŞLUĞU” adını veriyor.

Değer ile sermayenin, yani paranın endüstride birbirinden çok farklı manalara karşılık geldiği bir gerçektir. Değer, hızlı bir şekilde paraya dönüştürülebilir; paranın değere dönüştürülebilmesi içinse, öncelikle ortada buna “değer” bir şeyin olması gerekir. Değer, üretimin somutlaşmasıdır.

“2008 mali krizinden sonra yine de Wall Street’te işler düzeliyordu. S and P endeksi tekrar yükseliyordu. Vergi mükelleflerinin karşıladığı 700 milyar dolarlık destek ve acil durum kredileri ve garanti programlarıyla verilen trilyonlarca dolardan sonra ülkenin en büyük bankalarının işleri yolundaydı. Banka mevduatlarının toplamının % 60’ını aralarında paylaşan en büyük dört bankaysa pastadan daha da büyük bir pay almıştı. Goldman Sachs, 140 yıllık tarihindeki en büyük üç aylık kâr bilançosunu açıklamıştı ve söz konusu kâr büyük ölçüde bu dalgalı piyasada kendi öz kaynaklarıyla alıp sattığı hisse senetlerinden beslenmişti. Morgan Stanley, çalışanlarına dağıtmak için gelirinin % 62’lik okkalı bir kısmını bir kenara ayırdı. Main Street ile Wall Street arasındaki bu büyük kopukluk çarpıcı şekilde netti.”

Yukarıda yazarın zikrettiği Wall Street Amerikan finans sektörünü ve büyük işletmeleri, “Main Street” ifadesi ise reel sektörü ve küçük işletmeleri temsil eden kavramdır. En azından 300 yıllık bir süreci değerlendirdiğimizde gerçekten de finans sektörü ile reel sektör arasında, özellikle son 30-40 yılda inanılmaz bir kopma ortaya çıkmıştı. Kültürel antropoloji ve tarihi materyalizmin sentezini sunan Eric Wolf 1982’de yayımlanan “Tarihi Olmayan Halklar” kitabında kapitalizmin kökenlerini 15. yüzyılın sonlarında arar. O devirde Judeo-Hıristiyan Tanrı’sına ve kâra hizmeti görev bilen tüccarlar Vera Cruz’dan Nagasaki’ye kadar uzanan bir coğrafyada ticari kaynaklara ulaşır, baskıcı yöntemlerle bu ürünlerin dağıtımını yapıyorlardı. Bu tarihi dağıtım sistemi, günümüzde serbest piyasa ekonomisi olarak tanımlanan neoliberal küresel kapitalist sistemin ilk adımları arasında yer almaktaydı. Son 30 yılda sık sık tekrarlayan ağır mali krizler ise Immanuel Wallerstein ‘in İstanbul’da bir toplantıda söylediği gibi, “sistem kendi sonunu getirmediği...” daha insani bir yapıya bürünmeyeceği çok

açık. Özellikle neoliberalpostmodernizm ile giderek hızlanan temel olgular: İnsan ilişkilerinin sunileşmesi, ferdin atomizasyonu veya daha açık ifadesiyle toplumsal değerlerin kaybı.

Mevcut neoliberal kapitalist sistemin, 300 yıllık kapitalist düzenin en ağır versiyonu olması, eşitsizliği sürekli olarak yüksek seviyede beslemesi, fertleri ahlaki çelişkilerle yüz yüze bırakıyor ve hem bireysel, hem toplumsal huzursuzluğu artırıyor. 2008 krizinden bu tarafa yerkürede olan bitenler bir kez daha yukarıdaki tespitleri gösteriyor. İnsanın değersizleştirildiği, adil paylaşımdan uzak bir düzenin öznesi haline getirildiği bir dönemi yaşıyoruz. Bu durum bilim ve siyaset erbabına ve toplumun her kesimine derece derece ağır bir sorumluluk yüklüyor. Kapitalizmin kendi içinde bile olmak kaydıyla, Amy Cortese'nin "Loka yatırım" kitabındaki "başka-insafı bir kapitalizm" bile bir geçiş süreci için alternatif olabilir. Çünkü insanlık yeni alternatifler üretmediği takdirde neoliberal/postmodern insafsız sömürü sadece emekle sınırlı kalmayıp bireyin kendisine giderek daha çok yabancılaştığı bir "hiksoslaşma"-mankurtlaşma, sürüleşme dönemine gireceğiz. Bu durumu Wallerstein "hegemoni-sonrası dönem" olarak nitelendiriyor ve her adımda sistemin yıkımına doğru, geri dönülmez bir biçimde ilerlediğimizi belirtiyor.

ON BANKADAN OLUŞAN KÜRESEL FİNANS SOSYALİZMİ

Nitekim "Dünya on bankanın esiri. Bankalar, kârları ceplerine atıyor, zararları topluma yükleniyor. Bu çarpık düzen uzmanlar tarafından "sadece bankalarla süper zenginleri kollayan sosyalist düzen" olarak tanımlanıyor. Finans uzmanı Max Otte'ye göre "Siyasi otorite bunun üstesinden gelemez. Çünkü büyük finans piyasası aktörleriyle milyarlar ve finans lobisi, hükümetleri parmağında oynatıyor."

Gerçek şu ki, neoliberal "rasyonalite" ve "görünen el" tarafından düzenlenen finansal piyasalar büyük işletmelere hizmet etmek üzere kurgulanmış vaziyette. Tabii ki, bu işletmelere HİZMET ETTİKLERİ durumlar için geçerli fakat onlara da her daim hizmet ettikleri söylenemez. Finans piyasalarında çılgınca havalarda uçan trilyonlarca doların YÜZDE BİR'inden daha azı üretken gayelerle yani işe birilerini almak, işini büyütme ya da yeni ürünler geliştirmek isteyen şirketlere sermaye sağlamak maksadı ile kullanılmakta. Gerisiyse, yani yüzde 99'la borsanın ve spekülasyonun her şeyi yutup yok eden midesinde kaybolup gidiyor. Ayrıca yatırımın söz konusu minnacık üretken kısmı da, büyük ölçüde ilk ya da ikincil halka arzlarda hisse senedi ihraç etmek için yeterince büyük olan şirketlere gidiyor ve bu şirketler, kendi aralarında ayrıcalıklı bir grup

oluşturmaya başlıyor. Meydana getirilen istihdam içerisinde DÖRT İŞTEN ÜÇÜNÜ ve GSYİH'ın da yarısını küçük şirketlerin ürettiği dikkate alındığında, sistemin mevcut işleyişi sermayenin verimli bir şekilde dağıtılmadığına işaret ediyor.

Neoliberal iktisat politikalarının istihdam yaratmada yetersiz kaldığı malumun tekrarı. “American Enterprise Institute”den Desmond Lachman, “Şirketler işgücü piyasasındaki durgunluğu istismar ediyorlar. Durgunluktan kaynaklanan pazarlık güçlerini, sosyal yardımları ve ücretleri kısmak ve çalışma saatlerini uzatmak için kullanıyorlar” diyor. Ancak bir de küçük ve orta ölçeklilerin aleyhine, büyüklerin lehine işleyen kamunun gelir kaybı söz konusu. Mesela ABD’deki resmi, kurumlar vergi oranı % 35 fakat büyük şirketlerin pek azı bunu gerçekten ödüyor. Devlet Mali Sorumluluk Ofisi (Government Accountability Office-GAO) tarafından 2008’de yayınlanan bir rapora göre, Amerika’nın en büyük şirketlerinin dörtte biri 2005 yılındaki 1.1 trilyon dolarlık brüt gelirleri üzerinden hiç federal gelir vergisi ödememişlerdir. Bir başka örnek, General Electric 2010 senesinde yeryüzü genelindeki faaliyetlerinden 14 milyar dolar kâr etti. Şirket, ABD’de hiç vergi ödememesinin yanısıra 3.2 milyar dolarlık da bir vergi iadesi istedi. Görülüyor ki, bunları değerlendirdiğimizde büyük şirketlerin ABD’nin vergi gelirlerindeki payı 1950’lerin ortalarında % 30’lar seviyesindeyken 2009’da sadece % 6 olarak gerçekleşti. ABD federal devlet bütçesi tahminen 1.4 trilyon dolarlık bir bütçe açığı ile karşı karşıyayken, vergi yükü küçük şirketlerin ve sıradan vatandaşların sırtında. Bu durumun Türkiye’deki en önemli tezahürü dolaylı verginin % 70’lerin üzerine çıkmasıdır.

GAO’ya göre 2007’de “Tax Havens”, yani vergi cennetlerinde Citigroup’un 427, Morgan Stanley’in 273, Bank of America’nın 115, Lehman Brothers’ın 57, JP Morgan Chase’in 50, Goldman Sachs’ın 29 ve AIG’nin 18 bağlı ortaklığı vardı. Bir başka örnek, Goldman Sachs 2008’deki 2 milyar dolardan fazla kârı için sadece 14 milyon dolar federal vergi ödedi. Elbette söz konusu olan sadece bu devasa finans şirketleri değil. En büyük 100 halka açık Amerikan şirketinin 83 tanesi offshore vergi cennetlerinde para istifliyor. “Do No Evil” (Kötülük Yapma) sloganını kullanan internet arama motoru Google gelirlerini vergi cennetlerinde ve masraflarını da daha yüksek kurumlar vergisi oranlarına sahip olan ülkelere kaydırarak geçtiğimiz üç sene içerisinde vergilerinden bir milyar dolardan fazlasını ödemedi. Bu durumdan, neoliberalizmin destekçilerinden, büyük şirket yanlıları bile rahatsız. Nitekim Harvard Üniversitesi işletme profesörü ve şirket stratejisti Michael Porter, “Yaygın kanaat, büyük şirketlerin yerel toplumun genelini aleyhine zenginleştikleri yönünde” diyor. PEW

tarafından yapılan bir ankete göre Amerikan halkının sadece % 19'u büyük şirketlere güven duyarken, halkın ABD Kongresi'ne olan güveni daha da aşağı. Buna mukabil Amerikalıların üçte ikisinden fazlasının küçük işletmelere “çok fazla” ya da “oldukça” güveni var. Geçen on yılın süper zengin Amerikalılar açısından oldukça iyi olduğu anlaşılıyor. Amerika'nın en zengin yüzde BİRLİK kesimi, 1976 yılında vergi öncesi gelirlerin % 9'undan daha azını alırken, bu oran 2007'de % 23.5'e yükselmiş durumda. Başka bir ifadeyle Amerikalıların % 1'i ABD'nin özel servetinin üçte birinden fazlasına sahip. Bu sonuç aynı zamanda en altta kalan % 90'lık Amerikan halkının sahip olduğu bütün servetten daha fazla. Bazı uzmanların ABD'yi bir “hedge fon” cumhuriyeti olarak tanımlamaları haksız da sayılmaz. Hâsılı, 30 yıllık neoliberal politikaların ABD'yi getirdiği durum oldukça trajik. Aynı durum İngiltere, Meksika, Yeni Zelanda, Türkiye, Arjantin ve Brezilya vs. ülkeler içinde üç aşağı beş yukarı aynı.

Kısacası ana akım ekonominin insanların kahrı çoğunluğunun sürdürdüğü hayatın ekonomik ilişkileriyle alakalı söyleyecek akıllıca tek bir sözü yoktur. Neoliberalizmin iddia edildiği gibi “rasyonel insan”a da dayanmamaktadır. Beyin gelişimi alanındaki araştırmalar herhangi bir seviye için başarılı eğitimde en önemli faktörün İLİŞKİ KURMA becerisi ve DUYARLI olma yeteneği olduğunu söylüyor. Neoliberal kültürün belki de en temel problemi ilişki kurma ve duyarlılık hususunda. Ekonominin kişisel çıkarla güdülen bir elektronik cihaz olduğu fikri elbette metaforik bir kabulden başka bir şey değildir.

NEOLİBERALDEN NEOLİBERALİZME AĞIR TENKİTLER: “OYUN TEORİSİ” İLE ALDATMA

Alman sağ kanat entelektüellerinin önde gelen isimlerinden biri. Yine Almanya'nın en etkili sağ kanat gazetelerinden FrankfurterAllgemeine (FAZ) gazetesinin yayıncısı. Neomuhafazakar Frank Schirrmacher son kitabı “EGO-Hayatın Oyunu” (Ego-DasSpiel, DesLebens) ile gerek Almanya, gerek Avrupa'da büyük tartışmalara sebep oldu. “Schirrmacher sola mı kaydı” dedirtecek kadar “neoliberalizme”, “rasyonel düşünce” ve “serbest piyasa”ya ağır tenkitler yönelten yazarın, 2008 krizinden bu tarafa neoliberal kapitalizme yönelik tenkitleri kırk basamak daha yukarı taşıdığı anlaşılıyor. “Yeni sağ”ın ekonomik, siyasi, sosyal anlayışına yönelik ağır tenkitlerin yine sağ kanat entelektüellerden gelmesi bizce insanlığın hayrına bir gelişme. Nitekim daha 1999'da İngiliz Yeni Sağ düşünürlerinden Prof. John Gray'ın

“Sahte Şafak-Küresel Kapitalizmin Aldatmacaları” adlı kitabı ile neoliberal kapitalizme ağır tenkitler yöneltmişti.

Soğuk savaş (1945-1990) döneminde Batı Paktı'nın elini güçlendiren ve Sovyet bloğunu yıkan temel teori ve pratiklerden biri, belki de en önemlisi ABD'nin Princeton Üniversitesi profesörlerinden John Nash tarafından geliştirilen “Oyun Teorisi”dir. Başrolünde Russell Crowe'un oynadığı “A Beautiful Mind” (Akıl Oyunları) filmi bu teorinin Sovyetler'e karşı nasıl kullanıldığına dair göndermelere de yer verir.

Kapitalizmin “görünmez eli” neoliberal kapitalizmde radikal bir şekilde “rasyonel insan” ve “serbest piyasalar” zeminine dayandırılmış olup 1978 Washington Konsensüsü ile yeryüzüne “deregülasyon” (kuralsızlaştırma) politikaları olarak ABD ve İngiltere'nin önderliğinde ama IMF, WB, GATT/WTO gibi milletlerarası kurum ve kuruluşlar “çapa” ve “çapa”ları ile başta Türkiye olmak üzere “her derde deva reçete” olarak dayatılmıştı.

İşte söz konusu deregülasyon politikaları, kapitalizmin 300 yıllık tarihinde hassaten son 30 yılda ağır ve sık tekrar eden finansal, ekonomik, siyasi ve toplumsal krizlerin patlak vermesine sebep oldu. Bu süreçte ana akım basın, gazeteler, radyolar, televizyonlar, Hollywood merkezli çizgi filmler, sinema filmleri, televizyon dizileri ve programlarıyla bilgisayar oyunları “tek tip insan” modeli için yoğun şekilde kullanıldı. Bu ürünleri küresel pazara sunanlar hep aynı ailelerin kontrolündeki şirketler oldu. Söz konusu şirketlerin çoğu ise Wall Street ve City bankerleri olan birkaç düzine elitist aile mensuplarının elindeydi.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz son 30 yıllık “Enformasyon Kapitalizmi” ne artık sağ kanat düşünürler bile tahammül edemiyorlar. Nitekim Frank Schirrmacher “Ego” kitabında; soğuk savaş sonrası Wall Street bankaları ve yatırım şirketleriyle CIA'nın kontrolünde olduğu iddia edilen Rand Corporation gibi “vakıf destekli” kurumlara gelen fizikçilerin, finans piyasalarında “oyun teorisi”ne dayalı bir ALDATMA-KANDIRMA sistemi kurduğunu ifade ediyor.

Yazarın ileri sürdüğüne göre, “Enformasyon Kapitalizmi” fizikçiler ve finansçılar işbirliği ile “rasyonel düşünen insan” mitine dayalı “kendi azami menfaatine programlanmış bir EGO-MANYAK canavar insan tipi meydana getirdi. Üstelik gerçekte normal insan mantığına aykırı olan bu canavarı, insanlığa şimdi de EN GELİŞMİŞ İDEAL İNSAN MODELİ diye pazarlıyorlar. Hâlbuki bu “rasyonel düşünen canavar insan tipi” normal insan mantığına aykırı.

“Oyun Teorisi”ne göre yazılan bilgisayar yazılımlarıyla programlanan BORSA-FİNANS sistemi KANDIRMA yöntemlerine dayalı. Önce bilgisayarlar kandırılıyor, sonra bilgisayar çıktılarıyla insanlar.

Öte yandan yapılan araştırmalar, bilgisayar oyunlarının hikayelerine gizlenmiş çok sayıda subliminal (bilinçaltı) işgale yönelik mesajlar bulunduğunu gösteriyor. Bu oyunların belli fikir ve ideolojileri yaymak için küresel güç merkezleri tarafından kullanıldığını ortaya koyuyor. Özellikle üç boyutlu savaş ve strateji oyunları ile ruhsal tahribat, iki boyutlu oyunlarla da Judeo-Hıristiyan Batı hayranlığı ve küresel dil adı altında İngilizce dayatması yapılarak, bir nevi “özendirme” faaliyeti yürütüyor. Farklı farklı da olsa bilgisayar oyunlarındaki ortak tema “tek tip insan” modeli için kitlelere; “Değiş ve küresel ol” deniliyor.

Bu anlamda küresel kapitalizmin “dijital kapitalizm” olarak yeniden yapılanması “mono kültür” ve “tek tip insan” modeli hedefi açısından oldukça önemlidir. Küresel oyun pazarında ABD tek başına % 50’lik bir paya sahip olup Avrupa ile birlikte % 65’lik bir dilime hükmederek temel aktör konumundadır. Araştırma sonuçlarına göre 2008’de patlak veren ve halen devam eden ekonomik kriz dahi bilgisayar oyunları satışlarını etkilememiş görünüyor. 2012’nin ilk çeyreğinde sadece ABD’de % 17’lik bir artışla üç milyar dolarlık bir satış rakamına ulaşmış. Günümüzde sadece ABD’de bu alanda yüz binlerce kişinin çalıştığı, mesela tek başına The Interactive Digital Software Association (IDSA) yazılım mühendisliğine bağlı olarak çalışanların sayısının 90 bin kişi olduğu ve bu endüstrinin her yıl % 26 büyüme kapasitesine sahip olduğu belirtiliyor.

Duruma Türkiye açısından baktığımızda ise vaziyet oldukça vahim. Türkiye Dijital Oyunlar Federasyonu (TÜDOF) Başkanı Mevlüt Dinç, dünya bilgisayar oyun sektörü satışlarının 70 milyar dolara ulaştığını ve Türkiye’de 200 milyon dolar gibi bir satış rakamına ulaştığını belirterek ilave ediyor: “oyun oynama yaşının 5’e düştüğü Türkiye’de yaklaşık 20 milyon kişi bilgisayarda oyun oynuyor. Bu rakamlar, sektörün manevi ve kültürel boyutunun öne çıktığının göstergesidir. Çok küçük yaştaki oyuncuları kapsadığı için aileyi de yakından ilgilendiriyor.”

Frank Schirrmacher “Ego-Hayatın Oyunu” kitabında “enformasyon kapitalizmini” “insanların ruhunu çalan piyasa sistemini” ağır bir şekilde tenkit ederek neoliberal kapitalizmi doğrudan hedef aldı.

“Oyun Teorisi”nin temeli “Nash ikilemi” veya “mahkum ikilemi” denilen bir yöneme dayanıyor. Yani kendi çıkarı için yalan da söyleyebileceğini hesaba katarak bir strateji-yöntem geliştirmeyi öngörüyor. Bir başka anlatımla, her insan kendi menfaatini düşünür ve oyunu kazanmak

için karşısındaki insanı aldatır. Çünkü “rasyonel insan” kazanmak ister. Böylece ALDATMA-KANDIRMA-İHANET üçlüsüne dayalı prensipler, karşısındaki insanın davranış şifrelerini çözmek için TEMEL FAKTÖR haline gelir.

Soğuk savaş esnasında ABD’li askeri stratejistler ve fizikçiler oyun teorisine dayalı projelerle Sovyet bloğunu çökerttiler. Yazara göre, 1990’ların başında soğuk savaş bitince işsiz kalan fizikçiler Wall Street bankaları ve finans şirketlerine gittiler. Şimdi aynı oyun teorisi fizikçi-finansçı işbirliği ile dünyaya diz çöktürüyor. İnsanlık bunların şekillendirdiği “ego modeli” ve ideolojisinin kurbanı oluyor. Savaş için geliştirilen “oyun teorisi” günümüzde neoliberalizmin hizmetinde barışı dinamitliyor. “Rasyonel insan” mitine dayalı bu düşünce kuramı “Ego ideolojisi” soğukluk ve otizm yayıyor. Neticede “ego-manyak” insan tipi ile adeta bir “canavar” (monster) peydahladılar. Sonuçta insanlık ailesi içinde ego-manyaklık, psikopatların psikopatlar için geliştirdiği bir ideoloji haline geliyor.” Schirrmacher “Enformasyon Kapitalizmi”ni şu sözleriyle tenkide devam ediyor: “Bizim dijital gerçeğimizi ve günlük hayatımızı belirliyorlar. Sanal dünyayı gerçek gibi sunan programlar yapıyorlar. Bunların yaratıcısı olan Wall Street “eke”leri ve “bobo”ları için hayat bütünüyle bir savaş. Savaş yerine işbirliği yapmaya kalkanlara ise, yani normal insanlara “hasta” damgası vuruyorlar.” Hemen ekleyelim, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu sürecin en büyük kitle yönlendiricisi, her türlü psikolojik harp metotlarını, başta bilinçaltı işgal yöntemleri olmak üzere, kullanan Hollywood yapımı sinema, televizyon ve bilgisayar ürünleridir ki bu sayede insanlık son 30 yılda tarihteki en büyük ve hızlı “dönüşümü” yaşamıştır.

Neoliberal kapitalizme yönelttiği sert tenkitlerle gündeme oturan “Ego” kitabına göre, ego-manyak tipolojisi körükleyenler, soğuk savaş döneminin atom çağında askeri laboratuvarlarda çalıştırılan fizikçiler. Sosyalist blok çöktükten sonra Wall Street bankaları ve finans şirketlerine doluştular. Oralarda Rand Corporation gibi, devlet ve yarı devlet kuruluşlarının, askeri ve bilimsel araştırmaların iç içe geçtiği, vakıflara dayalı kurumlar ortaya çıktı. Bu kurumlar “kendi menfaatlerini son kertesine kadar geliştirmeye dayalı” yeni bir insan tipinin doğmasını körüklediler.

Schirrmacher bu tenkitlerinden sonra “sola mı kaydınız” sorularına şu cevabı veriyor: “Ne alakası var. Bu çarpık bireyci ve aldatıcı kapitalist sistemin sebep olduğu krizler sonucunda, özellikle 2008 krizinden sonra, batık bankaların yükünü kamuya yükleyenler ve borçları devletleştirenler herhalde ben değilim.”

Bir başkası, Güney Koreli ve anti Marksist iktisat profesörü Ha-Joon Chang “Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey” adlı meşhur kitabında neoliberal kapitalizme oldukça usturuşlu tenkitler yöneliyor: “Serbest piyasa diye bir şey yoktur. Her piyasanın seçme hürriyetini kısıtlayan bazı kuralları ve sınırları vardır. Bir piyasa ancak altında yatan, göremediğimiz sınırlamaları şartsız olarak kabul ettiğimiz için serbest görünür. Nesnel olarak tanımlanmış bir SERBEST PİYASA gerçeğinin var olduğu efsanesinin aşılması kapitalizmi anlamaya giden yolda atılması gereken ilk adımdır.”

Yine bir başka akademisyen, ABD’li Julie A. Nelson şöyle diyor: “Eğer hayatımı akademik çalışmalarım boyunca bana öğretilenler doğrultusunda yaşayacak olsaydım, üç parçalı bir kişilik bölünmesi geliştirmek durumunda kalacaktım. Tıpkı William Baumol gibi iktisatçı benliğim, ekonomik makinenin güzelliğini takdir ediyor olurdu. David Korten gibi etik kişiliğim, ekonomik ezici gücün meydana getirdiği haksızlıklara sövüp sayardı. Kadın kişiliğim ise, tıpkı devlet vekili gibi kişisel olmayan ekonomik hayatın koca fabrikasında bireysel alaka ve bakım için bir yer açmaya çalışıyor olurdu.”

Bu süreç “küreselleşme” kavramı ile tanımlanıyor. Ekonomist Michael Tanzer, bu kavramı şu şekilde açıklıyor: “Küreselleşme, milli sınırları aşır, her yere nüfuz etmiş büyük sermaye birikimlerinin ve dev ulus ötesi şirketlerin geçen 20-25 yıl içinde olağanüstü büyümelerini ifade etmektedir. Bu küreselleşme olgusu sonuçta büyük ölçüde bilgisayarlar, telekomünikasyon ve hızlı taşımadaki teknolojik gelişmelere paralel olarak meydana gelmiştir.” Bunun anlamı dünya genelinde “şirket iktidarı” yahut “şirket sosyalizmi”dir. Dünyanın en büyük 200 şirketi küresel ölçekteki ekonomik faaliyetin yaklaşık % 30’unu yürütürken, dünyadaki işgücünün sadece % 1’inden daha azını istihdam etmektedir. Adam Smith şöyle der: “Sivil devletin lüzumluluğu, kıymetli malların edinilmesiyle artar. Fakirliğin olduğu yerde devlet olamaz, zira devletin asli vazifesi, zenginliği güven altına almak ve zengini fakirden korumaktır.”

“Klasik ekonominin kuralları artık çoktan önemini yitirdi. Klasik ekonomi bilimi insanı her alanda sadece kendi çıkarını düşünen bir canlı olarak görür. Ekolojik ekonominin kurallarını da maalesef birçok ülkede henüz geçerli kılamadık. Bunlardan biri de Türkiye. Ekolojik ekonomi büyümenin artık tehlikeli bir sınıra ulaştığını söylüyor. İnsanlık, dünyayı son 200 yılda bitirdi.”

HOLLYWOOD YAPIMLARINDA VE BİLGİSAYAR OYUNLARINDA BİLİNÇALTI OPERASYONLARI

Büyük paralar harcanarak çekilen filmler, küresel bankerlerin emrinde olan sinema sanayi, özellikle çocuklara ve gençlere yönelik küresel yapımlar, bilgisayar oyunları ve diğer ürünler... hepsi temelde “masum” görünürler. Peki, gerçekten öyle midirler?

1906 yılında yapılan ilk çizgi animasyon filmi “Humorous Phases of Funny Faces” (Komik Yüzlerin Gülünç Halleri) ile başlayan süreç günümüzde başta ABD-Hollywood merkezli olmak üzere dev bir endüstri haline geldi. İkinci Dünya Savaşı ve özellikle 1970’lerin sonundan itibaren insanlığa dayatılan neoliberalizm ile birlikte basın sektörünün her çeşidine Wall Street-Londra City merkezli küresel oynayan bankerler hâkim oldu. Her yaş grubu, kültür ve kitle için ayrı ayrı görsel, işitsel ürünler üreterek piyasaya sürdüler. Bu ürünlerin pek çoğu muhteva olarak farklıydı ama mesajları aynıydı. İnsanlık dünyası “tek tip” olmalıydı. İnsanlık son 30 yılda olduğu kadar tarihin hiçbir döneminde bu kadar bilgi dezenformasyon ve bilinçaltı mesajla karşı karşıya kalmamıştı. Geniş insanlık kitlelerinin etki altına alınması ve tepki göstermemesi için gazeteler, radyolar, televizyonlar, bilgisayar oyunları, çizgi filmler, Hollywood yapımı sinema ve televizyon dizileri siyasi, ekonomik, dini, kültürel ve sosyal maksada uygun olarak açık ve bilinçaltı (subliminal) mesajlarıyla güçlü bir şekilde kullanılıyor.

Aslında teknik anlamda çeşitli yöntemler geliştirilmiş olmasına rağmen metot oldukça eski. Tıpkı Vatikan’a atfedilen “eski fikirleri yeni yöntemlerle, yeni teknikleri eski fikirlerle uygula.” Roma İmparatorluğu döneminde çalışmayan kitlelerin anarşiye kaymamaları ve yönetime karşı hak arama mücadelelerine girmemeleri için senenin belli dönemlerinde at yarışları ve gladyatör dövüşleri düzenleniyordu. Ayrıca şehirde yaşayan herkese belli miktarlarda mısır unu ve zeytinyağı gibi temel gıda yardımları yapılıyordu. Şimdinin futbol müsabakalarını, dizi filmlerini veya televizyon programlarını seyretmek için ekran karşısına kurulan geniş kitleleri, hükümetlerin makarna-kömür dağıtma politikalarını Roma modeline benzetebiliriz. Ancak günümüzde bunlara ilave olarak teknolojinin kullanılarak geniş kitlelerin bilinçaltına yollanan ve farkında olmadığımız mesajlar var. Sinema filmleri, çizgi filmler, televizyon dizi ve programları veya bilgisayar oyunları... İnsanlığı TEK TİP yapmaya ve daima EFENDİLERİNE İTAAT ETMEYE ayarlanmış mankurtlaştırılmış tiplere, robotlara dönüştürmektedir. Giydiklerimiz, yediklerimiz, dinlediğimiz müzik, hafta sonu zevklerimiz ya da beğendiklerimiz... Hepsi aynı. Küresel

çizgi/animasyon ürünlerinin öncelikli satış hedefinde çocuklar ve gençler var. Aileleri yönlendirenler de onlar... Aileler sırf çocukları beğeniyor, istiyor diye, en kanlı savaş oyunlarını ya da “katil kahramanları” çocukları için satın alıyor, onları küresel kültür emperyalizminin ürettiği zehirle mükâfatlandırıyorlar... Örümcek Adam, Batman, Süpermen, BenTen, Actionman, Bakugan, Ninja Kaplumbağalar ya da diğerleri. Ana karakterin veya “kahraman”ın bir savaşçı olduğunu görürüz ve kötülere karşı önce Amerika’yı ama esasen dünyayı kurtarır.

Çoğu zaman “evrensel değerler” adı altında sunulan mesajların altından emperyalist değerler çıkar. Mesela bütün dinlerde, inançlarda yer alan fakir ve gariplere yardım, Batı’nın ürettiği çizgi film, film ve bilgisayar oyunlarında sadece Hıristiyanlığa has gibi sunulmuş tam bir Hıristiyanlık propagandasına dönüşür. Böylelikle bir taşla iki kuş vurulur: hem para kazanılır hem de Batı değerleri genç beyinlere zerk edilir.

Günümüzde “tek tip” insan modeli veya Frank Schirrmacher’in “Ego” kitabında söylediği gibi “ego-manyak insan tipi” için kullanılan en önemli araçlar merkezini Hollywood yapımlarının oluşturduğu, sinema filmleri, çizgi filmler, bilgisayar oyunları ve televizyon dizileridir. Bu kültür ürünlerinin içine açık ya da gizli, bilinçaltına yönelik mesajlar veya siyasi, ekonomik, dini kaynaklı ideolojik mesajlar yerleştirmek günümüz teknolojileri ile oldukça kolaydır. Ebeveynler fark edemedi çocuklarının şuuraltı adeta “abur cubur”la doldurulur.

Türkiye ve benzer ülkelerde çok uzun senelerdir, Batı kaynaklı çizgi filmler, animasyon filmleri, oyuncaklar, bilgisayar oyunları ya da çocuk ve genç modası “kültürel kanser” etkisi meydana getirmektedir. Bunun birinci sebebi ekonomidir. Milli ekonomi politikası olmayan bir devlet üretim tesislerine kilit vurur, toprağını ve yeraltı kaynaklarını işlemezse kendi milli ekonomik gücünü yeterli derecede oluşturamaz ve dışa bağımlı hale gelir. Emperyalist ülke ve/veya ülkeler hedef ülkeyi bir hammadde pazarı ve mamul satış alanı haline dönüştürürler. Gümrük tarifeleriyle, özelleştirmelerle hâsılı deregülasyon politikalarıyla hedef ülkenin finans, sigorta ve en önemli reel sektör kurumlarını satın alırlar. Sonra bu ülkenin bağrında kendi dilini –yabancı dille eğitim başta olmak üzere kültürünü kolaylıkla yayar, kendi değer yargılarını o ülkede hayat tarzına dönüştürür. Derken hedef ülke dış borç batağına saplanır. Teknoloji ve bilim üretmez. Girilen kısır döngüde her anlamda emperyalizmin pençesinde kıvranan ülke yarı sömürge durumunda sömürgeci ülkeye hizmet eder. Osmanlı Türkiye’sinin 1838-1914 dönemi bunun trajik örneğidir. Cumhuriyet Türkiye’si de 1946’dan itibaren, hassaten 24 Ocak 1980 Kararları’ndan

sonra... 1989'daki 32 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile Türkiye sıcak paraya kapılarını sonuna kadar açmış, 1997'de yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması ise 1838 Balta Limanı Serbest Ticaret Antlaşması'ndan daha kötü şartlarda olup, DEJAVU'dur. Ayrıca 3 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da medya sahipliği konusunda küresel pazara büyük imkânlar sağlamıştır. Bu kanunla beraber, yayın kuruluşlarında yabancı sermaye oranı Türkiye'de % 25'ten % 50'ye çıkarılmıştır.

Meşhur Apple markasının kurucularından olan ve 2012'de vefat eden CEO'su Steve Jobs "kültürel gençliği" İstanbul'da bir hamamda kahve içerken gördüğünü söyleyerek şöyle demişti: "... Gençler için dünyanın tamamı aynı. Bir ürün imal ettiğimizde, onun bir Türk telefonu veya sadece Türk gençlerinin seveceği bir müzik çalar olması söz konusu değil. Artık tek bir dünyayız." Bu sözler küreselleşme adı altında, Batı kültürünün diğer kültürlerle nasıl da egemen kılındığının en bariz belgesiydi.

Yapılmak istenen, olan biten aslında StuartHall tarafından dile getirilen şu sözlerde: "Küresel kitle kültürü Batı merkezlidir ve daima İngilizce konuşur. Popüler müzik, popüler filmler, kısacası popüler olan hemen her şey İngilizcedir. Bu kültürün ikinci özelliği ise KENDİNE ÖZGÜ TÜRDEŞLELEŞTİRME biçimi, yani farklılıkları özümseyerek daha büyük, her şeyi kapsayan ve aslında Amerikan tarzı bir anlayışı olan çerçevenin içine yerleştirmek istemesidir." Netice olarak Judeo-Hıristiyan kültürünün değerleriyle formatlanmış farklı kültürlerin postmodern bütünde "mono kültür" olması arzulanmaktadır. Böylelikle kendi milletinin değerlerine yabancılaşmış ve milli bağlılığı azalmış isyankâr gençler küresel düzenin ağa babalarının tetikçileri için taze kan demektir.

"Bütün algılayış, düşünce modellerimiz yetiştiğimiz ailede, okulda ve çevrede oluşuyor. Bir de bunlara ilave olarak daha küçük yaşta televizyon dizileri seyrederek ihanetleri, kavgaları, yalanları, güvensizlikleri görerek... seyredilen bu televizyon dizileri bireylerin algılayış ve yaşayış modellerini oluşturuyor. Bu sebeple artık bilinçli bir seçim yapın ve televizyonu hayatınızdan çıkarın derim." Efe Çınar'ın yukarıdaki tespitine iki hususu daha eklemek gerekiyor. Merkezinde Hollywood'un olduğu sinema yapımları ve bilgisayar oyunları.

Hiçbirimiz görmediğimiz, bilmediğimiz bir davranışı uygulamayız, düşünceyi de aklımızdan geçiremeyiz. Ne yapıyor, nasıl yaşıyorsak mutlaka birilerini model olarak almışızdır. Bilinçaltımız, aldığımız her nefeste yaşadığımız her anda bu davranış ve düşünce sistemiyle hareket eder.

Bilinçaltımız her şeyi görür, her şeyi bilir, her şeyi fark eder ve her şeyi kaydeder. Ancak bilinçli zihnimiz bu bilgilerin çok az bir kısmından haberdar olur. Bir saniye içerisinde bilinçli zihin 2000 bit bilgiyi fark ederken, bilinçaltı zihnimiz bir saniye içerisinde 400.000 bit bilgiyi kaydeder. Aradaki rakamsal farka dikkat edersek bilinçaltımızın beş duyumuz dışında algıladığımızdan çok daha fazlasını algıladığımızı anlarız.

Efe Çınar'ın aktardığına göre “bizler her gün TV'nin karşısına geçtiğimizde içinde bulunduğumuz dünyayı yöneten belirli bir kesim tarafından programlanıyoruz. TV seyrederken bir saniyelik görüntü içerisinde 25 kare görüyoruz aslında. Ancak bu kareleri bilinçli zihnimiz fark etmez. İlk deneme yıllar önce Coca Cola şirketi tarafından yapılmıştır. Yayınlanan program içerisine her 25 karede bir Coca Cola görüntüsü yerleştirildi ve birden bire Cola satışları tavan yaptı. Sonra bir dönem bu subliminal/bilinçaltı mesajlara yasak kondu. Son yıllarda artık serbest ve parayı bastıran şirket sanal reklam adı altında 25 karede bir kendi ürününü yerleştirerek bizlere ürününü satıyor. Toplum giderek tüketiciliğe alıştırılıyor. Kredi kartları borçları hızla artıyor ve belirli bir azınlık çok zengin olurken fakirlik oranı çok yükseliyor. Bizler kendi yazılım programımıza girecek bilgileri kendimiz seçmezsek bombardıman halinde bilinçaltımızdaki yazılımlara giriş yapılır. Bunun adı da serbest piyasadır.

Bilinçaltına bilgi girme ve bireyi yönlendirme çalışması sadece görüntü ile yapılmıyor. Reklam cıngıllarının ve TV programlarının müzikleri altına, sinema filmlerine, bilgisayar oyunlarına da subliminal mesajlar yerleştiriliyor. Düşünce sistemlerimiz de bu şekilde seyrettikçe, dinledikçe değişiyor. “Bunun adı modern, teknolojik BÜYÜ.” Çünkü insanların hür iradeleri dışında müdahale ediliyor.

Yine Efe Çınar'ın söz konusu kitabında aktardığına göre, 2012 yılında Rusya Federasyonu Basın Bakanı Yardımcısı Valeri Sirojenko'nun açıklamasına göre, 25. kareyi belirlemek üzere özel bir detektör geliştirildi ve bu cihaz ile 2012'nin sonuna kadar bütün TV kanallarının sürekli kontrolü sağlanacak. Çünkü Rusya TV programlarının % 20'sinin 25. kareyi içerdiği tespit edilmiş. İnsan gözünün TV seyrederken saniyede 24 kareyi algılayabildiği, 25. karenin ise göz tarafından fark edilmese bile doğrudan beyne etki ettiği belirtiliyor. Uzmanlara göre bu etki beyinde “yüksek derecede ikna edici” olabileceği gibi tahrip edici de olabiliyor. Rusya Basın Bakanlığı, bu etkiyi yayınlarında kullandığı tespit edilen TV kanallarının lisanslarının iptal edilebileceği ikazını dahi yaptı. Hemen belirtelim, Rusya'daki TV'lerin programlarının pek çoğu Hollywood yapımı diziler ve sinema filmleriyle dolu. Rus bakanlık kaynaklarına göre TV'lerde

yayımlanan her üç filmde birinde 25. kare şeklinde, promosyon maksatlı bir slogan veya reklam yer alabiliyor. Bunlar “başka kanal seyretme” şeklindeki mesajlardan, siyasi gayeleri hedefleyen mesajlara kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyor. Rusya’nın geliştirdiği detektörün, dünyadaki benzerlerinin dördüncüsü olduğu belirtiliyor.

EKONOMİK KRİZ VE HOLLYWOOD’UN KORKU FİLMLERİYLE BİLİNÇALTI OPERASYONLARI

İnsanlık tarihinde özellikle 1970’lerin sonundan itibaren bir ilk gerçekleşti. Yeryüzünde yaşayan yedi milyar dolayındaki insan topyekûn, hızlı ve sağlıksız bir değişim ve dönüşüm yaşadı. Bu değişim ve dönüşümün en önemli motoru Amerikan film endüstrisinin merkezi olan Hollywood’dur. Bu merkezin kontrolünde imal edilen sinema filmleriyle televizyon dizileri neoliberalizmin istediği “tek tip insan” yetiştirmek için, inanılmaz, bilinçaltı (subliminal) işgaline yönelik, projeleri çocuklardan yetişkinlere uygulamaya koydu. Çocukları erken buluşa erdiren, bilinçaltılarına sürekli cinsel içerikli algılar gönderen çizgi filmler, her şeyi olan fakat tükettikçe hiç mutlu olmayan fertlerden oluşan devasa kitleler meydana getirildi. Kendisi de eski bir neomuhafazakar (yeni muhafazakar) olan Almanya’nın en etkili sağ kanat gazetesi FrankfurterAllgemeine (FAZ)’nin yayıncısı Frank Schirrmacher’in “Ego-DasSpiel, DesLebens” kitabında söylediği gibi “ego manyak” bir insanlık oluşturuldu.

Bu süreçte “zor” değil, “eğlendirerek ikna eden iletişim” çalışmaları kullanıldı /kullanılmaktadır. Genel bir taktik olarak hedef kitlenin alışkanlıklarını değiştirmek için korku meydana getirmek, cezalandırmak, hevesini kırmak ve bireyi usturuplu yöntemlerle tehdit etmek gibi yollara da sıklıkla başvurmak suretiyle arzu edilen tutum ve davranışlarda bulunmaları hedeflenir. Bunun en önemli vasıtalarından biri korku filmleridir.

“Korku unsuru bu açık görünümünün dışında bilinçaltı mesajlarda kullanılan ana unsurlardan da birisidir. Ölüm ve korku içeren mesajlara beynin verdiği tepki diğerlerine verilenlerden oldukça farklıdır. Bilinçaltı mesajlarda kullanılan gizli imgelerde korku faktörü sıklıkla yer alır. Bu bazen bir yazı şeklinde, bazen garip ve dehşete düşüren yüz ifadeleri, kurukafalar, semboller şeklinde olmaktadır.

Toplumun içinde bulunduğu hoşnutsuzlukların, derin travmaların göstergelerini sinema filmleri üzerinden değerlendirip yorumlayan bir kısım uzmanlar, korku, bilim kurgu gibi fantastik muhtevalı sinema türlerini “kriz sineması” ya da “kriz filmleri” olarak kategorize etmektedirler. “Bu kategori

seçimi üzerinden sinemanın toplumsal değişmelerle birebir ilişkili olduğu söylenebilir. Hollywood sineması düşünüldüğünde, bu ilişkinin belirleyicisi olan ABD hükümetinin duruşu ve ideolojisi ile ilgili paralelliklere sahip olduğu göze çarpmaktadır... “Ekonomik” krizin etkileri Hollywood korku sinemasının arkasına saklanmakta ve korku filmlerinin üretimindeki artış, krizin oluşturacağı herhangi bir direncin şiddetsiz bastırılmasına neden olmaktadır... Hollywood korku sinemasının mizanseni, konusu, kurgusu ve senaryosu farklıdır.”

Medya tanımı içinde yer alan Hollywood yapımları sadece eğlendirmek için üretilmez. Hollywood’un dev film şirketleri ile Wall Street bankaları, finans şirketleri ve bankerleri arasında mutlaka kesişen ve birleşen bir yol vardır.” ...Diğer işlevlerinin yanı sıra, medya kendisini denetleyen ve finanse eden güçlü toplumsal grupların çıkarlarına hizmet eder ve onların lehine propaganda yapar... Bunu kaba müdahaleyle değil, uygun çizgide düşünen personelin seçilmesi, editörlerin ve çalışan gazetecilerin kurum politikasıyla uyumlu öncelikleri ve haber değeri kriterlerini içselleştirmeleri sayesinde başarılır.”

“Propaganda modeli, ana-akım medyanın davranışı ve performansındaki kapsamlı başarıyı, onun şirket karakteriyle ve hakim ekonomik sistemin ekonomi politikasıyla bütünleşmiştir. Bu nedenle, ağırlıklı olarak medya girişimlerinin kapsam bakımından büyümesi, medyanın tedrici olarak merkezleşmesi ve belirli ellerde yoğunlaşması, çok çeşitli medya türlerini (film stüdyoları, TV şebekeleri, kablolu kanallar, dergiler ve yayınevleri) denetleyen medya gruplarının büyümesi ve küreselleşme sürecinde medyanın sınır ötesine yayılması, aile denetiminin yerini tedrici olarak daha geniş bir patron takımına hizmet eden ve daha sıkı bir şekilde piyasa disiplinine tabi olan profesyonel yöneticiler almıştır.” Özet olarak ABD medyasının durumu propaganda modeli bağlamında böyle. Peki bu devasa mekanizma kaç kişinin hakimiyetinde?

“Medya dünyasına hakim olan dokuz devin – General Elektrik hariç- hepsi medya içinde büyük çapta holdingleşmeye gitmişler ve muhteva üretimi kadar dağıtımda da büyük bir rol üstlenmişlerdir. Bunlardan dört tanesi – Disney, AOL Time Warner, Viacom ve News Corporation – başka şeylerin yanı sıra, filmler, kitaplar, dergiler, gazeteler, TV programları, müzik, videolar, oyuncaklar ve lunaparklar üretir: TV, radyo yayıncılığı ve kablolu sistemlere sahip olmaları, perakende satış mağazaları ve sinema salonları zincirleri sayesinde yaygın dağıtım imkanları vardır. Aynı zamanda haberler, zaman zaman araştırma raporları ve belgeseller de hazırlarlar. Fakat bu pop-kültür devlerinin liderleri daha çok ABC televizyonundaki

“WhoWants to Be a Millionaire” (Kim Bir Milyoner Olmak İster) ve CBS televizyonundaki “Survivor” gibi büyük seyirci kitlesi toplayan şovlar ya da ilgileri ve kaynaklarının odak noktasını oluşturan ve çapraz – satış (İngilizce cross-selling: Mevcut müşterilerinin geçmişte satın aldıkları ürünleri temel alan yeni ürünleri piyasaya süren satış stratejisi. Çapraz satış müşterinin ürününü satın aldığı şirkete bağlılığını artırmak ve muhtemel rakiplere yönelmelerini azaltmak için planlanır) sinerjilerini mümkün kılan Disney’in “LionKing”i (Aslan Kral) gibi filmleri içeren eğlence sektörüyle ilgilendirirler.”

Film ve kitap gibi medyanın önemli branşları uzun yıllardan beri kapsamlı küresel pazarlara sahipti; ama milli medya sistemleri, kültür ve siyaset üzerinde belirleyici etkilere sahip küresel bir medya sisteminin oluşması sadece son yirmi senede gerçekleşti.

Bir diğer anlatımla 1978 Washington Mutabakatı ile başlayan Yeni Dünya Düzeni projesinin küresel serbest piyasa, onunla bağlantılı olarak küresel reklamcılık ve film endüstrisinin hızla büyümesi, ulusötesi operasyonlarda denetimi kolaylaştıran gelişmiş iletişim teknolojileri, ulus devletlerin hükümet politikaları üzerinde kurulan baskılarla neoliberal ideolojinin pekiştirilmesi bu süreci hızlandırdı. “ABD ve diğer Batılı ülkelerin hükümetleri, merkezleri kendi ülkelerinde bulunan ve bir an evvel yurtdışına yayılmayı arzulayan şirketlerin çıkarlarını desteklediler. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) da aynı şeyi yaptılar; ulusötesi şirketlerin erişimini dünyanın her yanındaki medya pazarlarına doğru genişletebilmek için gayret gösterdiler ve bunda başarılı oldular. Neoliberal ideoloji, yayın istasyonları, kablo ve uydu sistemlerinin mülkiyetini özel ulusötesi yatırımcılara açan politikaların entelektüel gerekçesini sağladı.”

Günümüz toplumlarına baktığımızda nevroitik bir yapının egemen olduğunu görürüz. Neoliberalizmin “liberal görünümlü demokratik söylemli” iktidarları görünürde demokratiktir. “Çünkü aksini gösteren istek ve dürtüleri, bilinçaltında keşfedilemez bir yerde durmaktadır. Neoliberal iktidarın altında toplumda bilinçaltını keşfedilir hale getirecek olan, dışsal somut bir baskı veya kötülük de yoktur. Görünmeyeni yok sayan, görselliğe alışmış modern toplumda ise bu nedenle, ekranın arkasına geçen ve büyük toplumsal çerçeveyi görerek olumsuzluklara direnmeye çalışan çok az bilinç çıkmaktadır.”

Ekonomik krizlerin sonucunda oluşan toplumsal bunalımın psikolojik gelişimi, kültür endüstrisi içinde yer alan kurumlarla şekillenir. Bunun sebebi, kültürel etkinliklerin öyle ya da böyle olsun, insanın varlığını ifade

etmesinin ve bunu paylaşmasının bir yolu olmasıdır. Verilen mesajların toplumu neye doğru yönlendirdiği ise çok önemlidir. Bu sebeple, kültür endüstrisinin kurumlarının en büyük özelliği, sinema gibi serbest zamanın kültürel etkinlikleri üzerinden kitleleri kontrol etmesi ve neyi nasıl düşüneceğini söylemesidir. “Bilinçaltımız öğrenilmiş davranışlara, hayati tecrübelerimize ilişkindir.” Özellikle Hollywood yapımı filmlerin kurgularında ve senaryo içeriğinde bireyde meydana getirilmek istenen ruh haline ilişkin sahneler yer alır.” Filmin senaryosu ve çekim tekniği yalnızca bilinçaltı düzeyde değil, bilinç düzeyinde de belli bir ruh hali oluşturur. Şiddet, ölüm gibi korku ve kaygı yaratan, aşk, cinsellik, seks gibi haz duyguları meydana getiren bu ruh hali asıl mesaja önceden zihinsel bir hazırlık oluşturur. Bu durum filmin genellikle sonuna doğru daha fazla yerleştirilen bilinçaltı mesajlara alt zemin, duyu durumu hazırlar ve etkinliğini artırır.”

Hollywood filmlerinin mesajlarının etkili olmasında, ideolojisini fantazyalara dökerek, gerçeklikten uzaklaşmak isteyen kitleleri harekete geçirmek veya bireyleri aynılaştırmak (stereotipler) için verilen mesajın herkesin anlayacağı ve paylaşacağı en basit dile indirgenmesi önemli bir tercihtir. “Çünkü Hollywood toplumun nabzını tutmak için üslubunu basit tutarak ve konularını da herkesin bildiği konular üzerinde seçerek, mesajını en etkili şekilde iletmektedir. Kontrol, neoliberal kapitalizmin toplumun kültürel dinamiklerini korku duygusuyla bir baskı aracı olarak kullanması ile gerçekleşmekte ve Hollywood da bütün dünyaya ulaştırdığı aynı mesajla, bu korkunun bütün coğrafyalara dağılmasını sağlamaktadır.”

Neoliberalizmin “tek tip insan” modeli, “kendi varoluşu için bile özün değil, fetişleştirilmiş görünüşün egemen olduğu yarışmacı, temellükçü ve yoğun bir yabancılaşmaya dayanan çağdaş topluma” ait bir bireydir.

Başta Hollywood sineması olmak üzere kitle medyası, mesajları ve sembolleri sıradan insanlara ileten bir sistem olarak hizmet verir. Eğlendirmek, avutmak, bilgi vermek ve fertleri toplumun bütününe eklemleyen değerleri, inançları ve davranış kodlarını bilinç ve bilinçaltına yerleştirmek fonksiyonları arasındadır. Refahın ve sermayenin belli ellerde toplandığı ve önemli çıkar çelişkilerinin bulunduğu bir dünyada bu rolü yerine getirmek sistematik bir propagandayı gerektirir.

Güç manivelalarının bir devlet bürokrasisinin elinde bulunduğu ülkelerde çoğu zaman resmi sansür yoluyla tamamlanan medya üzerindeki teknelci denetim, medyanın hakim bir seçkinler grubunun çıkarlarına hizmet ettiğini açıkça ortaya koyar. Medyanın özel ellerde bulunduğu ve resmi bir sansürün olmadığı yerlerde ise işleyen bir propaganda sistemini görmek çok

daha zordur... Propaganda modeli servet ve güç eşitsizliğine, onun kitle medyasının çıkarları ve seçimleri üzerindeki çok boyutlu etkisine odaklanır.

Medya sektörünün bir parçası olan Hollywood merkezli Amerikan film endüstrisi doğrudan görsel ve bilinçaltına yönelik operasyonlarıyla küresel çapta tek tip insan oluşturma hedefinde önemli ölçüde başarılı olmuştur. Buradaki en önemli nokta, kişiliğin modernite tarafından üretilmiş belli stereotiplerin kalıpları ve anlayışı içine girmek mecburiyetinde olması ve bunun sonucunda yabancılaşma ile kendiliğinden / tabiliğinden giderek uzaklaşmasıdır. Bu uzaklaşma, modern insanın sonsuz kendini arama telaşına ve mevcut olduğu dünyanın gerçekliğinden çeşitli şekillerde kaçmasına sebep olmaktadır. Bu duruma sinema, Hollywood sineması bağlamında bakıldığında, neoliberal kapitalizmin diğer sindirme mekanizmalarının devamlılığını sağlamak için korku sineması, bir hatırlatıcı olarak reel korkunun similasyonunu oluşturmakta ve bir de bunu eğlendirme maksatlı yaptığını iddia etmektedir. Oluşturduğu similasyon gerçeklikten kaçmak isteyen modern bireyin sığındığı en önemli yerlerden birisi olur. Korku sinemasının, özellikle Hollywood yapımları sindirme politikası için çalışan bir mekanizma, bir propaganda aracı olduğu gerçeği, görüntü efektlerinden oluşan cafcıflı paketinin altında kolaylıkla gizlenmektedir. Burada söylem ve bağlam çok önemlidir. Kültür endüstrisi içinde bu endüstrinin en zararsız unsuru gibi görünen eğlence sektörü, Hollywood sinemasının gösterme gücünü, doğrudan anlatma yeteneğini, kitleleri sindirmek için kullanmaktadır. Hollywood yapımı korku filmleri ekonomik / finansal krizin etkilerini hafifletmek için seyreden kitleyi daha korkunç; üstün bir gizli güç ile tehdit eder. Bu gücün varlığı ile seyirciler tehdit edildiğinde, tehdit edildiklerini değil, eğlendiklerini ve bunun sadece bir film olduğunu düşünürler. Bu arada her bir seyircinin bilinçaltına olmasını istedikleri yönde mesajlar ardı ardına yüklenmiştir. Korku hem bireyin hem de kitlelerin öngörülemezlik sınırlarını daraltır. Böylelikle eşitsizliğe, haksızlığa, adaletsizliğe karşı koyacak olanın direnci hem manen hem de madden zayıflatılır. Çünkü korku filmlerinin seyirciye verdiği tekinsizlik hissi kalplerin güçlü inancı ve bireyin cesareti kırılğanlaşmıştır. Bu mealde Hollywood yapımı korku filmlerinin bireyin bilinçaltına yerleştirdiği tekinsizliğin en ürkütücü yanı, bildiğin ve her gün gördüğün şeylerin bir anda insana bildiğinden daha farklı ve yabancı gelmesidir. İşte bu yabancılık ve bilinmezlik hissi sayesinde her gün bilinen bir şeyin arkasına bir başka gizlilik ustaca eklenir ve bu durum tehdidin ta kendisini oluşturan subliminal (bilinçaltı) işgalinin ta kendisidir.

Yapılan araştırmalara göre ekonomik kriz sonrasında liberal partilere oy verme oranı arttığı gibi, korku filmlerinin sayısı ve seyretme oranı da artmaktadır. Çoğu Hollywood yapımlarında insanları ekonomik krizden ve/veya tehdit oluşturan herhangi bir şeyden korumak için “otoriteye bağlılık”, “Mesihî kurtuluş”, “post-apokaliptik bir cennet” gibi mesajlar filmin sonuna doğru giderek artan bir dozajda veriliyor. Ekonomik / finansal kriz birey ve kitlelerde meydana getirdiği tekinsizlikle bir korku filminden çok da farklı değildir aslında. Krizin sonunda ortaya çıkan tablo tam anlamıyla “evin içindeki bir tehdit”e dönüşmüştür artık. Ceplerimizde taşıdığımız, varlığımızı, ailemizi sömüren, korku filmlerindeki bir zombi ile beraberizdir. Bir vampir gibi kanımızı emen canavar ile karşı karşıyayızdır.

İstatistikî veriler gösteriyor ki, ekonomik krizin patlak verdiği yılların sonrasında Hollywood yapımı korku filmlerinin sayısında net bir şekilde artış görülmektedir. Bu da ekonomik kriz ile Hollywood sineması arasında bir bağ olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Ünlü Kabalist pop şarkıcısı Madonna “Hollywood”, adlı şarkısında şöyle der: “Hafızamı kaybettim Hollywood’da, Milyonlarca düşünme oldu iyisiyle kötüsüyle, Hollywood’un havasında bir şeyler var, Kaçmayı denedim ama hiçbir zaman yapamadım...”

Bir başka meşhur isim Marilyn Monroe ise, “Hollywood, öpücüğünüze iki milyon dolar, ruhunuza iki dolar verilen bir yerdir.” diyor.

“Ekran Gerçekliği”: Çok önemli olan bu kavram Baudrillard’ın “Simülakra”ındaki gibi nesnel gerçeklikten ayırt edilemeyen ve onun yerine geçebilen bir sanal gerçeklik olarak da düşünülebilir. Beş duyumuzla nesnel dış alemden aldığımız duygularımız yerlerini her geçen gün ekranlardan aldığımız sanal gerçekliğe terk etmektedir... Bilgisayar, televizyon, cep telefonu, monitörler başında geçirdiğimiz süreyi bir düşünün! Beş yıl öncesine ya da on yıl öncesine göre ekran başında geçirdiğimiz süre ne kadar arttı?

Özellikle 1970’lerde piyasaya sürülen bir tür olan felaket filmlerinin başlangıcı ABD’de WASP’lar ile Musevilerin arasındaki buzların eridiği döneme rastlar. Hollywood dünyanın sonu teorilerini ince ince işlemektedir artık. 1968 dönemiyle Hollywood’da yıllık korku filmi üretim sayısı ikiye katlanmış. 2000 yılı sonrası korku filmlerinde ise bu oran üç katlık bir artışa çıkmıştır. 1970’te Hollywood’un çektiği korku filmi sayısı 13 iken, 1980’de 40, 1990’da 72, 2000’de 71, 2005’te 181 ve 2009’da 745 film. Korku filmleri ile ekonomik kriz süreci sonrasında yapay ve insani olmayan, neoliberal – küresel serbest pazar ideolojisinin acıları unutturmak için kitle iletişim vasıtalarından sinema yoluyla insanların bilinçaltılarıyla oynayıp,

acizliklerini manipüle etmesi ve duygularını sömürmesidir. Bu manipülasyonun sonucu ise kitlelerin sessizliğidir. Nevrotik korkuyu besleyen korku filmleri aynı zamanda öğrenilmiş çaresizliği de kışkırtır. Bir diğer söyleyişle öğrenilmiş çaresizlikle beslenen depresyon, nevrotik korkunun beslediği gündelik bir ruh halidir. Çünkü nevrotik korku, insanın yaptıklarının cezasını çekmesiyle ve bunları değiştirememesiyle ortaya çıkmış ve ferdin direnç dinamiklerini kırarak, hayata karşı mücadele etmek isteğini yitirmesine sebep olmuştur. Öğrenilmiş çaresizlik ise, bunalımdaki insanın, ne yaparsa yapsın boşuna olduğunu, hiçbir şeyi değiştiremeyeceği düşüncesini ve hayatları boyunca hiçbir şeyi kontrol edemeyeceklerini öğrenmeleri ile meydana gelir.

Hollywood yapımı korku filmlerinde çoğu kez bireysel pişmanlıklar üzerine ağır vurgular yapılır. Bu neviden vurgu ekonomik finansal krizin sebeplerini ve sonuçlarını bireysel boyuta indirgememize ve yaşanan bütün toplumsal meselelerin nedenlerini tek tek kişilerde aramamıza yol açacak alt metindeki derin mesajdır. Esasen neoliberal ütopyayı kurgulayan elitlerin istediği de budur. “Mesele sistemde değildir. Sistemin dışına çıkan birileri bu felakete sebep olmuştur.” Günah keçisi bulunur ve kurban edilir. Ekonomik krizin iş, para, hayat garantisi gibi unsurların kaybedilmesiyle sebep olduğu insanlık şeref ve haysiyetindeki kırılma, korku filmlerinde insanın akıldan kurtulup sadece güdüselliğe indirgenmiş olmasıyla, toplumsal değerlerden arınmış medeni olmayan insan hayatının yerilmesiyle ibret verici bir olguya dönüştürülür. Hollywood’un geleneksel senaryoları belli temalar üzerinde dönerken, benzer unsurları, benzer misyonlar için kullanır. Hollywood’da her mesajın bir gayesi vardır. hiçbir film yalnızca eğlendirme maksatlı değildir.

Subliminal mesajın zihinde daha kısa sürede daha fazla etki meydana getirmesi algısal süreçle alakalı bir durumdur. İnsanın algı sürecinde algılara verdiği tepkiler sadece o anı (mesajın verildiği anı) kapsamaz. Geçmiş yaşantı ve tecrübelerle, hafızadaki diğer verilerle de ilgilidir. Algısal süreç bilinç düzeyinde bütüne yöneliktir ve ayrıntıları ancak bilinçaltı düzeyde kavrar. Bilinçaltı mesaj detaylı şekilde ve bilinçli düzeyde fark edilemeyecek ayrıntıda ve parçalar halinde hazırlanır. Hollywood, ekonomik kriz sonrası yaptığı korku filmlerindeki mesajlarla, krizin ekonomik bunalımından meydana gelecek adaletsizlik karşısında duygularıyla hareket eden ve “sürü kabullerin” dışına çıkanlarla alakalı çok büyük bir kabusun bulunduğunu dile getirmektedir. Sinema zor yerine eğlenceyi, uzlaştırma ve sosyalleştirme stratejisi olarak kullanmaktadır. Bu durum, eğlencenin tenkide olan mesafesinin uzaklığı pek çok şeyin üstünü örtmekte sinema-film endüstrisini

en tehlikeli kitle devşirme aracı haline getirmektedir. Eğlence kavramı (havefun) şemsiyesi altında meşrulaştırılan; kültürün korku unsurlarının “eğlenceli olması” hali diğer psikolojik hareket kurumlarının işlediğinden daha sinsî ve görünmez bir stratejik siyasaya dayanmaktadır. Tam da bu noktada küresel ölçekte bir farklılık ortaya çıkmakta, özellikle Hollywood sineması insanın bilinçaltını vurmakta diğer bütün psikolojik harp kurumlarından daha etkili ve sinsîdir. Çünkü insanların serbest zamanlarını düzenleyerek bireylerin hayat ritimlerini ve ritüellerini sistemin istediği doğrultuda değiştirmektedir. Bir film tecrübe olarak, insanın bilincini (şuurunu) uykuya yatırmakta ve kişiyi bilinç altındaki güdüler, birincil sezgilerine hapsedmektedir. Karanlık bir ortamda, dev boyutlardaki görüntü ve yüksek sesin sarıp sarmaladığı kişi sinema salonunda bir filmi seyretmekten çok daha fazlasını tecrübe edinir. Zira bir film hem gözü, hem kulağı uyarması itibarıyla düşünmeye ve direnmeye pek fazla yer ve zaman bırakmaz.

Neoliberalizmin küresel serbest Pazar ütopyası pagan, judeo-Hıristiyan inançlardan beslenen seküler siyasi ideolojisini en iyi sinema endüstrisini kullanarak meşrulaştırmakta kitlelerin aklını uyutarak yeni yeni canavarlar oluşturmaktadır. Artık ortada rasyonel kapitalizm yok. Kapitalizmin “görünmez el”i de küreselleşmiş, çekirge sürüsü benzeri, elitist, tekelci sermayenin aşırı büyümesi olarak dünyayı hizaya getirmekte olan finans sermayesidir. Bunu tenkit edecek, sistemi ve kurumlarını sorgulayacak insan aklı Hollywood sineması tarafından uykuya yatırılmaktadır. Müslümanlığın kutsal kitabı Kuran’da “siz aklınıza danışmaz mısınız?” mealinde 700 ayet olmasına rağmen maalesef insanlığın şimdilik bu iradeyi gösteremediği ortada. Bu bağlamda en büyük manipülasyon unsurunun Hollywood yapımlarıyla gerçekleştirilen subliminal operasyonlar olduğunu söylemek abartı sayılmamalıdır.

“Bugün seçilmiş hükümetler, dünya üzerinde devletlerin büyük bölümünü idare ediyorlar. En büyük bankaların ve uluslararası şirketlerin CEO’larının büyük bölümü, aslında en iyi ve en parlak olanlardır. Ancak ne demokrasinin yükselişi ne de meritokratların güçlenmesi, piyasalar öngörüldüğü şekilde çalışmıyor, istikrarlı değil, siyasi sistem ise piyasa başarısızlıklarını düzeltmiyor, ekonomik ve siyasi sistemler tamamen adaletsiz haldeler” doğrultusunda halkın artan endişelerini yatıştırmaya yetmiyor... Öyleyse niçin elitlerin meşruiyeti ve yönetme kapasitesi kalmadı?” Bu elitlerin en önemli kurumlarından biri Bilderberg Konferansları. Stephen Lendman şöyle yazıyor: “Bilderberg elitleri, içinde yaşanması uygun olmayan bir dünya planlıyor. Bu süreç dahilinde söz

konusu dünyayı yok edebilirler de son kertede. Daha art niyetli bir güç tasavvur etmek zor. Amerikalı üyeler, bu gücün nelere kadir olduğunu, en kötü örneğiyle gözler önüne seriyorlar.”

İnsanlık kirlili bir savaşla karşı karşıya, hedef tahtasına yerleştirilmiş yedi milyardan fazla insanı gizli yöntemlerle istikrarsızlaştırmaktadır. Yani kapitalizmin finansallaşmış versiyonuneoliberal küresel serbest Pazar mitinin 30 yıldır yaptığı şey. İstikrar bozmak demek “ülkelerin sosyal ve ekonomik dokusunu bozmak üzere finansal tetikçileri göreve çağırma”tır. Ekonomik savaş hali, dünyanın finans çevrelerini kontrol eden yüce elit babaların bayıldığı türden bir kirlili savaş türüdür. Her ne kadar atom bombalarından veya bombardımanda bulunulan Dresden’lerden, Bağdat’lardan daha az ölümcül olmasa da, Hollywood filmleriyle akılları uykuya yatırılan günümüz insanlığına satılması daha kolaydır.

ABD ORDUSUNUN KÜRESEL FİNANS SAVAŞI TATBİKATI

Mart 2009’da ABD ordusu tarihinde ilk kez “Küresel Finans Savaşı” tatbikatı yaptı. Kod adı WALRUS olan Güvenli Savaş Analizi Laboratuvarı’nda, Ekonomide Ana Hat Senaryosu ile hiçbir ateşli silahın kullanılmadığı, söz konusu finans savaşı oyununa 60’dan fazla üst düzey finansal ekonomi uzmanı yanında çok sayıda Pentagon subay ve generali de katıldı. Tatbikat, Washington D.C.ileBaltimor arasında yer alan 1600 dönüm arazi üzerine kurulu Uygulamalı Fizik Laboratuvarı bünyesinde yer alan “Savaş Analiz Laboratuvarı ”nda icra edildi. Burası savaş oyunları ve stratejik planlama hususunda ABD’nin en önde gelen mekanlarından biridir. Tatbikata ordu, istihbarat ve akademik çevrelerden üst düzey uzmanlar katıldı. Simülasyonda yer almanın temel şartı ordunun KİNETİK YÖNTEMLER dediği ateş eden veya patlayan yöntemleri kullanma yasağı idi. İzin verilen silahlar sadece finansaldı: döviz, hisse senedi, tahvil ve türevler. Pentagon, gemi, uçak ve füze yerine PARA ve SERMAYE PİYASALARINI kullanarak küresel bir finans savaşı başlatmaya hazır. İçinde bulunduğumuz 21.yüzyılın başında, başta ABD olmak üzere konvansiyonel ve gelişmiş ileri teknolojiye sahip silah sistemleri, orduların KOMUTA-KONTROL-KOMÜNİKASYON-BİLGİSAYAR-İSTİHBARAT-FİNANAS yani “4CIF” adı verilen bir sisteme dönüştürülecek. Çünkü 2008 krizi ile başlayan süreçte dünya 2010 yılından bu tarafa yeni bir kur savaşının içinde. Kapsamlı bir kur savaşının enflasyona sebep olma, aşağı yönde bir fiyat spiralinin de küresel çapta

ekonomik durgunluğa/deflasyona davetiye çıkarma tehlikesi var. FED'in hareketlerini önceden tahmin etme yeteneğiyle tanınan CIA/Pentagon'un finans danışmanı James Rickards, ABD'nin merkez bankası Federal Reserve (FED) Başkanı Ben Bernanke liderliğinde finans tarihinin en büyük kumarına girdiğine işaret ediyor. Bunun fiilen bir finans savaşı olduğuna dikkat çeken Rickards, dünya üzerindeki her hisse senedi, tahvil ve emtianın değerine yapılan bir saldırı olarak ifade ediyor. Uygulamalı Finans Laboratuvarı'nda oynanan bu müthiş para savaşı oyununda en kötü senaryo askeri uzlaşmazlık, yani gerçek bir askeri savaş riski barındırıyor olması.

Nitekim Rickards'ın "Birinci Kur Savaşı" (1921-1936) olarak tanımladığı dönemin sonunda İkinci Dünya Harbi patlak vermişti. "İkinci Kur Savaşı" (1967-1978) olarak tanımladığı süreçten bu tarafa küresel finans sistemi balonlarla, manipülasyonlarla bir krizden diğerine savruluyor ve nihayet 2008 krizi 60 trilyon dolarlık –şimdilik telaffuz edilen ve 2008'deki küresel milli gelirin de 69 trilyon dolar olduğunu belirtelim- bir servet kaybına sebep olmanın ötesinde 2010'dan itibaren Rickards'ın "Üçüncü kur Savaşı" olarak tanımladığı dönemi de başlattı.

1978 Washington Konsensüsü ile birlikte bütün dünyaya duyurulan ve son 35 yıl içinde IMF, WB ve WTO gibi milletlerarası kuruluşların deregülasyon dayatmalarıyla küreselleşmenin, türevlerin ve kaldıraç kullanımının artması, finansal panik ve bulaşıcılığın denetim altında tutulmasını bütünüyle imkânsızlaştıran neoliberal iktisat politikaları seçkin bir yeni dünya düzeni ortaya çıkardı. Yeni küresel kriz muhtemelen seçkinlerin kontrolü altındaki manipülasyona açık para piyasalarında başlayarak, çok hızlı bir şekilde hisse senetlerine, tahvillere ve emtiaya bulaşacak. Panik doları çökertecek, doların çökmesiyle beraber dolara bağlı piyasalar da çökecek. ABD'de başkanın daveti ile FEMA yönetime el koyacak. Bütün demokratik hak ve hürriyetler askıya alınacak. Sonrası küresel finans savaşı ve daha ötesi küresel bir topyekûn ülkelerarası askeri çatışma.

Neoliberalizminderegülasyon politikalarıyla açgözlülük, kuralsızlık ve kötü niyet merkezli "oyun teorisi" ile insanların "rasyonel karar"lar aldığı varsayımına dayalı olarak menfaatlerini maksimize edecekleri... Her türlü dalavereye açık insan egosu soyut söylemiyle... sermaye ve para piyasaları kontrolden çıkmıştır. Mesela, "Wall Street en iyi durumda Vahşi Batı gibiydi ama küreselleşme ve başarısız olamayacak kadar büyük devlet desteğiyle artık daha da kontrol edilemez bir hal almış durumda."

“Harvard ve RAND mensubu takım arkadaşlarımla Washington Mutabakatı Serbest Ticaret Paradigması’ndan saptığı için Japonya’yı nasıl cezalandıracakları konusundaki tartışmalarını dinledim...”

Yukarıdaki alıntı ABD ordusuna ve istihbarat kurumlarına finansal ekonomi danışmanlığı yapan James Rickards’ın “Kur Savaşları” kitabından. Dikkat ederseniz 1978’deki Washington Mutabakatı ile dünya ülkelerine dayatılan neoliberal-deregülasyon politikalarına atıf yapanlar ise Harvard Üniversitesi öğretim üyeleri ile CIA ile birlikte çalıştığı bilinen RAND Corporation’ın uzmanları. Düşündükleri / tartıştıkları ise Japonya’yı cezalandırmak. Anlaşıyor ki, önümüzdeki 10-15 yıl çok sert kur savaşları, ticaret savaşları ve nihayet küresel bir finans savaşına gebe görünüyor. Bu süreçte Çin, Rusya, ABD gibi ülkeler baş aktör konumunda olacak. Dolar ve altın standardı en fazla tartışılan konular olacak gibi görünüyor.

“Pentagon’un finans savaşları oyununun ABD ordusu açısından içerdiği derslerden biri Amerikan doları topyekûn çökse de, ABD’nin son çare olarak başvuracağı muazzam miktarda altın rezervine sahip olmasıydı. ABD altın stoklarının neredeyse tamamının özel bankaların kasalarında değil Kentucky’deki Fort Knox ve New York’ta Hudson Nehri kenarındaki West Point gibi askeri üslerde olması ilginçti. Bu milli servet ile milli güvenliğin bağlantısını ifade ediyordu.”

Tarih doğru okunduğunda geleceğe yönelik doğru çıkarımlar yapmaya imkân veren bilimlerden biridir. “1930’lardaki devalüasyonlar hızla Asya’da Japonya’nın istilalarına ve Avrupa’da Almanya’nın saldırılarına yol açmıştı. 1970’lerdeki devalüasyonlar ise hızla modern tarihin en berbat enflasyon dönemini getirdi. ABD artık 1930’lar ve 1970’lerdekine benzeyen bir finansal tehlike dönemine giriyordu. Pentagon’un finansal savaş oyunu zamanından çok az ilerideydi ve gelecek daha zor günler için yapılan hazırlığın bir parçası gibi görünüyordu. Yeni dünyadaki finansal tehditlerin sonundan çok başlangıcı gibiydi.”

Eylül 2008’de mortgage merkezli mali kriz patlamıştı. Kasım 2008’de FED’in(Federal Reserve’in “QE” denilen ilk niceliksel gevşeme (para basma) programı yürürlüğe konuldu. Gayenin küresel döviz piyasalarında doları zayıflatmak olduğu pek de saklanmamıştı. FED’in ucuz dolar politikası takip eden sonraki dört yılda hem hisse senetleri hem de altın % 90 dolayında arttı. Bazı finansal analistler başlangıçta hisse senetleri ile altın arasındaki pozitif korelasyon karşısında şaşkınlığa düştüler. Fakat 1933 Nisan ayında büyük bunalım döneminde “komşunu fakirleştir” adı verilen kur savaşları esnasında benzer şeylerin olduğunu anlayınca büyük bir hayrete düştüler ama şaşkınlıkları hemen geçti. 1933 ve 2010’da hisse senedi

ve altındaki olağanüstü fiyat kazançları sadece Amerikan dolarının değersizleştirilmesinin öteki yüzüydü. Gerçekte varlıkların değeri artmamıştı, yalnızca dolar devalüe edildiği için bunları satın almak için daha fazla dolar ödenmesi gerekiyordu.

Bu noktada sorulması gereken soru şu: FED'in doların değerini düşürerek dünyaya ABD'nin borçlarının önemli bir kısmını ödetmesi işin kolay kısmıydı. Esas mesele Çin, Rusya ve petrol ihracatçısı ülkeler gibi ihracatçı ülkeler kendi menfaatlerini fiyatları artırarak veya Amerikan doları nev'inden menkul kıymetler satın almayı bırakarak korumaya çalışmalarını durumunda bunun ardından neler olacağını kestirebilmektir. Yani bu durumda kur savaşları yoğunlaşarak ticaret savaşlarını iyice küresel bir finans savaşına dönüştürme ihtimaline ağırlık kazandırıyor. Öte yandan bütün bunlar ABD ordusunun Mart 2009'daki küresel finans savaşı tatbikatı perspektifinden bakıldığında gelecekte gerçekleşecek bir durumdur.

Milletlerarası ekonomide en korkulan ve en yıkıcı olan sonuçlardan biri, bir ülkenin rekabetçi devalüasyonlara başvurarak diğer ülkelere karşı yürüttüğü kur savaşlarıdır. 1929'daki büyük bunalımdan sonra bunun en yıkıcı uygulamaları yaşandı ve ardından İkinci Dünya Savaşı patladı. Basın organlarında 2010 yılının Eylül ayında çokta dikkati çekmeyen bir haber yer aldı. Habere göre Brezilya Maliye Bakanı Guido Mantega, yeni bir kur savaşının başlamış olduğunu söylüyordu. "Bu haber en çok küresel finans seçkinleri için sürpriz ve can sıkıcıydı."

KUR/FİNANS SAVAŞININ TEMELİ

Gerçekte her kur savaşı bir paradoksun sonucunda ortaya çıkar. Yani yetersiz iç büyüme atmosferinde filizlenir, milletlerarası piyasada büyür ve yürütülür. Kur savaşlarını bir ülkenin iç ekonomik sıkıntıları teşvik eder ve yetersiz büyüme ve kalkınma atmosferinde bir mecburiyet haline dönüşür. Bir başka anlatımla, gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYİH) dört temel bileşenine bakıldığında: Tüketim (T), Yatırım (Y), Devlet Harcamaları (D) ve Net İhracat (ihracat-ithalat)

- GSYİH: $T+Y+D+(İHR-İTH)$
- a- İşsizlik yüksektir
- b- Aşırı borç yükü vardır.
- c- Yukarıdakilerin biri veya ikisi birden yüksektir.

Sonuçta tüketim (T) ya durgun ya da düşüşe geçer. Fabrikalara, teçhizata ve meskene yapılan yatırımlar (Y) tüketimden (T) bağımsız olarak hesaplanmakla beraber ona yakından bağlıdır.

Bu anlamda değerlendirdiğimizde Türk ekonomisinde devalüasyonun objektif şartları hazırdır. Yatırımlar (Y) durmuştur. Net ihracat yoktur. Devlet harcamaları ya yetersizdir ya da tamamen borçlanmaya bağlıdır. 2013'ün ilk çeyreğinde tüketim de (T) düşme eğilimindedir. İşsizlik oranı yüksektir. İç ve dış borç stoku ise 638 milyar dolar, hane halkı borcu toplamı da 300 milyar Türk lirasıdır. Türkiye hangi ekonomik varlığı ile bir kur ve finans savaşının kazanan, en azından kaybetmeyen tarafı olabilir?

Türkiye 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra uyguladığı neoliberal-deregülasyon politikaları ile birlikte safha safha, her ekonomi-işletme fakültesi öğrencisinin ikinci sınıf birinci sömestrinde okuduğu mikro ekonomi dersinden aşına olduğu "azalan gelirler kanunu" olgusuyla karşı karşıyadır. Toplum, başta dolaylı vergilerde % 72'lere çıkmış, daha fazla vergi öderken daha az kamu hizmeti almaktadır. Azalan getiri kanunu hadisesi başlangıçta sürpriz bir şekilde yükselen, bilahare düzleşen ve nihayet düşen bir yay üretir. Bu teoriye göre söz konusu azalan getiri yayı bir medeniyetin yükselişini, düşüşünü ve çöküşünü yansıtır. Bir toplumdaki yatırım getirileri bir zaman süreci içinde ve kaotik karmaşanın giderek yoğunlaşmasıyla azalmaya başlar ve negatife döner. Türkiye özellikle son on yılda giderek kaotik bir ortama sürüklenmektedir.

"Toplumun kurumlarını yöneten seçkinler bir bütün olarak toplumun refahı yerine, yavaş yavaş küçülen pastadaki kendi paylarıyla ilgilenirler. Toplumun seçkin kademeleri öncü olmaktan çıkıp kan emici olmaya başlar. Seçkinler toplumun vücudundaki asalaklar gibi davranır ve iktisatçıların RANT ARAYIŞI veya üretken olmayan araçlarla SERVET BİRİKİMİ dediği türden işlere girişirler –bunun örneklerinden biri postmodern finanstır." Japon ekonomisi yaklaşık beş trilyon dolarlık bir milli gelire sahip iken 24 dolar milyarderine sahiptir. Türk ekonomisi ise 2012 sonunda 730 milyar dolarlık milli gelir ölçeğinde son on yılda uygulanan politikalarla 44 dolar milyardelerinin 38'ini çıkarmıştır. Öte yandan BM'nin yaptığı çalışmaya göre Türklerin % 18'i açlık sınırının altında bir hayat sürdürmektedir.

2008 krizinden sonra da neoliberal piyasanın kararları işletiliyor. Gelişmiş ülke merkez bankalarının, başta FED'in başlattığı genişlemeci para politikasının etkisi, gelişmekte olan ekonomileri çok rahatsız ediyor. Arzı artan dövizin fiyatı, kur düşüşe geçiyor. Böylelikle gelişmiş ülkelerin ürettikleri mallar ucuzlamaya başlıyor. Onların ihracatı artarken, zaten kıt kanaat ihracat yapabilen ülkelerin –Türkiye gibi 100 dolarlık ihracatının 62 doları ithal girdiden oluşan- işleri biraz daha zorlaşıyor. Bir yanda üretimde verimlilik, katma değer yaratma, teknolojik yeniliklere yatırım yapma gibi meselelerle boğuşurken diğer taraftan kurlarının değerlendirilmesi meselesiyle

uğraşıyorlar. Büyüklerin başlattığı, her geçen gün genişleyen bir savaşın içine hızla çekiliyorlar. Kısaca kur savaşları daha da genişlerse Türkiye'nin eli rahat değil. Diğer taratan küresel anlamda "finansal piyasalar durulmadan reel ekonominin canlanması mümkün değil."

1978 Washington Mutabakatı ile başlayan neoliberal kapitalizmin 2008 mali krizi ile yeni bir sürece girdiğini görüyoruz. Özellikle 2010'da yoğunlaşmaya başlayan "kur savaşları" 2013 yılına girerken hem İngiltere, hem de ABD Merkez Bankası (FED) başkanlarının birden kur savaşları tehlikesinden bahsetmeleri ve bundan kaçınma çağrısı yapmaları bir tesadüf değil. Kur savaşları aslında küresel krizin başından itibaren sürüyor. Kriz patlak verdiğinde ilk G-20 zirvesinde "küresel ekonomideki dengesizliklerin giderilmesi için çaba gösterme, korumacılık ve ticaret savaşlarından uzak durma, kendi gemisini kurtarma gayretine yönelerek diğer ülkelere zarar verecek teşebbüslerden uzak durma" kararları alınmıştı. Ancak bunlar sözde kaldı. Dış ticarete korumacı engeller artarken, en önce G-20'nin lider ülkeleri, diğer ülkelerin ekonomisini tehdit edecek şekilde kendi paralarının değerini düşürme yarışına girdiler. Başta ABD olmak üzere Japonya, İngiltere ve Euro ülkeleri görülmemiş büyüklükte parasal genişleme politikalarını devreye soktular. Parası konvertibl olmayan Çin ise savaşta YUAN'ın değerini düşük tutarak yer aldı.

IMF İcra Direktörü Christine Lagarde, Dünya Ekonomi Formu, yıllık toplantısında 2013 yılının değerlendirmesini yaparken, "2013 yılı bir YAP-KIR (makeand break)" yani deneme-yanılma ile geçeceğini ifade etmişti. Önümüzdeki dönemde yeni politikaların ve kurumların oluşturulması zarureti var. Ancak bunlara en büyük engel ise eski fetişlerin olduğu da bir gerçek.

En önemli husus, bugüne kadar olduğu gibi merkez bankalarının sorumluluğu sadece ve sadece fiyat istikrarını sağlamakla (enflasyon hedeflemesi ile) sınırlı mı kalacaktır? Yoksa merkez bankaları, özellikle işsizlikle mücadele olmak üzere reel makro ekonomik göstergeleri de hedeflemeli midir?

Mesele artık neoliberal-ana akım iktisat teorilerinin soyut ve ayakları yere değmeyen modelleme dünyasının boyutlarını çoktan aşmış ve özellikle ana akım muhafazakâr makro iktisatçıları uzun bir müddettir gerçek dünya ile yüz yüze getirmiş bulunmaktadır. ABD'de 2007 sonunda % 4.5 düzeyinde olan işsizlik oranı % 9.8'e fırlamış ve 2012 sonunda ancak % 8'e indirilebilmiştir. Avro bölgesinde ise kriz öncesi % 8 olan işsizlik, iş aramaktan umudunu yitirenlerin de dâhil edildiği hesaplamalarda % 16'ya

dayanmıştır. Diğer bir kısım makro ekonomi verilerine özellikle ABD ve Türkiye bağlamında çalışmamız içinde değindik.

Neoliberal kapitalizmin küresel hegemonik yapısını oluşturan ABD ve Avro bölgesi ülkelerinde küresel mali krizden bu tarafa yaşanan reel ekonomik durgunluk ve işsizlik meseleleri, ana akım neoliberal ekonomi yaklaşımlarından “merkez bankaları reel ekonomik problemlere müdahale edemez; enflasyon hedeflemesinden başka hiçbir görev ifa edemezler” şeklindeki oldukça muhafazakâr kabullerin yeni bir bakış açısıyla sorgulanmaya başlanması önünü açmış bulunmaktadır.

12 Aralık 2012 tarihinde FED (Amerikan Federal Reserve / ABD Merkez Bankası) Başkanı Ben Bernanke yaptığı basın toplantısındaki şu sözleriyle yukarıdaki görüşümüze paralel bir adım attıklarının işaretlerini vermiştir. “Federal Rezerve Para Komitesi (FOMC) parasal intibaka dayalı genişleyici politikalarını işgücü piyasasında iyileşme görünene kadar devam ettirecektir.” Bernanke, bu politikanın enflasyon oranı % 2'nin yarım puan üstüne çıkıncaya ve işsizlik oranı % 6.5 seviyesine ininceye kadar sürdürüleceğini ifade etmiştir.

Başta FED olmak üzere G-20'nin büyüklerinin piyasaya sürekli para pompalama politikasının gayesi, paranın değerini düşürerek ihracatı desteklemek, ithalatı caydırmak yoluyla milli ekonomiye destek vermek. Fakat bu politika kur savaşlarını tetiklerken benzer sebeple diğer ülkelerin ekonomilerine zarar vermektedir. “Ayrıca oluşturduğu sıcak para, gelişmekte olan ülkelerde borsaları ve emlak fiyatlarını aşırı yükselterek balonlar oluşturuyor. Sıcak para aynı zamanda gelişmekte olan ülke paralarının değerlenmesine yol açarak bu ülkelerde ekonomik dengelerin bozulmasına sebep oluyor. Sıcak para dalgası tersine dönüp de bu balonlar patladığında, nasıl bir yangın çıkacağını kestirmek zor değil. Bu sebeple Brezilya, sıcak para giriş ve çıkışlarını zorlaştırma yoluna gitti. Benzer şekilde İsveç, Frank'ın yükselmesini önlemek için sınırsız müdahale kararı alarak kur savaşına katıldı.”

2008 mali krizinden sonra 2010'dan itibaren giderek yoğunlaşan kur savaşları aradan bunca zaman geçmesine rağmen durulmak bir yana giderek daha da sertleşeceğı benziyor. Başta ABD ve AB olmak üzere kamunun borç yükü kriz boyutunda. Bu sebeple ekonomilerini finansal genişleme politikalarıyla iyileştirme imkânları oldukça sınırlı. Çözüm verimliliği artıracak işgücü reformunda. Ancak siyasi olarak acıtacak tedbirlere başvurmak cesaret işi. İtalya'nın teknokrat hükümeti bu yönde bir adım atmaya kalktı ve devrildi. Verimlilik artmadan ekonomiler canlanmayacak. Bu durumda ise “borç krizi” çözümsüzlüğünü sürdürecektir. Finansal

piyasalarda bugün görülen nisbi dehşet dengesi yerini başta FED ve ECB (AB Merkez Bankası) olmak üzere merkez bankaları “şapkadan tavşan çıkarma”ya zorlanacak. Bugün oynanan oyun gelişmiş ülkelerin hepsi bir yarış içinde paralarını diğerlerine göre daha az değerli yapmaya çalışıyor. Nihayetinde ise kur savaşı “zerosum” oyunundan başka bir şey değil. Geriye meydana getirilen riskler kalıyor. Devreye ticaret savaşlarının girmesi, politik gerilimlerin artarak küresel finans savaşının patlak vermesi ve nihayet başta konvansiyonel silahların kullanıldığı ama arkasından hangi “Armagedon” silahının kullanılacağı tahmin bile edilemeyeceği bir sıcak çatışma gibi tehlikeli süreçler. Bu süreçte “canı yanan eşek beygiri geçer” Türk atasözü her zaman ihtimal dâhilinde olabilir.

Bir kez daha Rickards’ın “Kur Savaşları”na bakalım. 2011 yılına geldiğinde ABD’nin getiri eğrisinde çok aşağı seviyelerde olduğunu gösteren belgeler ortaya çıkmıştı. Daha çok sayıda insanın harcadığı emek toplum için daha az şey üretiyor, gelir ve kârlardaki artışın çoğuna seçkinler el koyuyordu. 2010 yılında 44 milyon Amerikalı -2013 yılının Mart ayında 17 milyonu çocuk 47 milyon- karnını yiyecek karnesiyle doyururken 24 hedge fonu yöneticisinin kendilerine bir senede 22 milyar doların üzerinde kazanç sağladığını bildirilmişti. Yine aynı dönemde 20 milyondan fazla Amerikalı ya işsizdi ya da emek gücünden ayrılmıştı ama iş aramaktaydı. ABD’nin Gini katsayısı şu sıralarda büyük bir gelir eşitsizliği ve servetin seçkinlerin elinde birikmesiyle nitelenen klasik oligarşik bir toplum olan Meksika’ninkine yaklaşıyor. Seçkinlerin RANT arayışının bir başka ölçüsü en üst % 20’lik gelir dilimindeki Amerikalıların kazandığı tutarın yoksulluk sınırının altında yaşayanların kazandığı miktara oranıdır. Bu oran 1968 yılının ABD’sinde 7.7’ye 1 gibi düşük bir seviyeden 2010 yılının Amerika’sında 14.5’ye 1 oranına fırlamıştır. “ABD’de hem Gini katsayısındaki hem de servet-yoksulluk oranındaki bu eğilimler Joseph A. Tainter’in (The Collapse of Complex Societies- Karmaşık Toplumların Çöküşü) çöküşü yakın olan medeniyetlerle ilgili bulgularıyla uyumludur. Toplum kitlelerine girdileri karşılığında negatif getiri verirse, bu kitleler toplum dışı kalır ki, bu son tahlilde hem kitleler hem seçkinler için istikrarsızlık demektir.” Meşhur emtia yatırımcısı ve finans uzmanı Jim Rogers, önümüzdeki dönemde hem milli ekonomiler hem de piyasaları kötü günlerin beklediğini söyledi. Rogers, “Parasal genişlemeye devam etmek yakında bir çöküşün gerçekleşmesine sebep olacak. Kimse ve hiçbir ülke bu parasal genişleme trendinden muaf değil böylesi bir çöküş herkesi etkisi altına alacak. Paranın giderek daha fazla basılması artık insanların

kâğıt parayı değersiz bularak uzaklaşmasına, bir değer olarak görmemesine yol açacak. Bunun sorumlusu da FED olacak” diye konuştu. Bütün bunların anlamı şudur: Kur savaşları, ticaret savaşları ve nihayet küresel finans savaşları yalnızca “şiddet kullanmadan” hedef ülke ve bölgeyi veya yeryüzünü topyekûn ele geçirme teşebbüsünden ibarettir. Ancak 2008 mali krizi ile başlayan süreç, neoliberal ekonomi paradigmasının hayali kapitalizm modellerine dayanan beylik ikonlarının teker teker yıkılacağı bir dönemde yaşanacağına dair işaretleri de bünyesinde taşımaktadır. Nitekim 24 Ocak 1980 Kararları’nın getirdiği birtakım fetişlerinde Türkiye’de de kırılmasının zamanı gelmiş durumdadır. Unutmayalım! Her ekonominin bir siyaseti, her siyasetin bir ekonomisi vardır.

KAYNAKÇA

- 1968: 39, 2006: 47, 2009: 48.
- AlexCarey, “ReshapingtheTruth:PragmatistsandPropagandists in America”, MeanjinQuarterly, Cilt 35, 1976, No:4.
- Alp Keler, Ak Portföy Genel Müdürü, “Kur Savaşları” kitabının “Sunuş” yazısından.
- AmyCortese, “Loka Yatırım”-Yerel Yatırım Devrimi ve Bundan Faydalanmanın Yolları”, Türkçesi: A. Müge Karan, Modus Kitap, İstanbul 2013.
- Center forCareer Development in EarlyCareandEducation, “BriefingBooklet: Advance Reading for”, September 14, 2000, WheelockCollege, Boston, MA.
- David Kocieniewski, “G.E’sStrategiesLet it AvoidTaxesAltogether”, New York Times, 24 Mart 2011.
- Don Lee, “U.S. JobsContinuetoFlowOverseas”, Los Angeles Times, 6 Ekim 2010.
- Donna Smith, “StudySaysMostCorporations Pay No U.S IncomeTaxes”, Reuters, 12 Ağustos 2008, - www.reuters.com/article/2008/08/12/us-usa-taxes-corporations-idUSN1249465620080812
- Ed. Hale Balseven ve Fuat Ercan, “Kriz ve Türkiye – Aşınan Teoriler” İçinde Sevde Yazıcı, “Kriz ve Korku: Sinema Üzerinden Krizin Sinemasal Algısı”, Phoenix Yayınları, Ankara 2013.
- Edward S. Herman ve Noam Chomsky, “Rızanın İmalatı – Kitle Medyasının Ekonomi Politigi”, Türkçesi: Ender Abadoğlu, bgst Yayınları, İstanbul 2012.

- Edward S. Herman ve Robert McChesney, “The Global Media”, Cassell, Londra, 1997.
- Ercan Kumcu, “Finansal Piyasalar Duruldu Ama”, Haber Türk, 29 Ocak 2013.
- Filiz Aydoğan, “Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar”, Mediacat Kitapları, İstanbul, 2004.
- Frank Rich, “Who Will Stand Up to the Super Rich”, New York Times, 14 Kasım 2010.
- Frank Schirrmacher, “EGO, Das Spiel, Des Lebens”
- Haber Türk, “Oyun Yaşı 5’e Düştü, Ciro 200 Milyon Dolara Çıktı Ama”, 27 Nisan 2012.
- Ha-Joon Chang, “Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey”, Türkçesi: Belgin Tupal, Say Yayınları, İstanbul, 2011.
- Hakan Özyıldız, “Savaşa Hazır Mıyız?”, Haber Türk, 9 Şubat 2013.
- Hürriyet, “Steve Jobs, Küresel Gençliği İstanbul’da Kahve İçerken Görmüş”, 26 Ekim 2011.
- Hürriyet, “Ekonomik Kriz Oyun Satışlarını Etkilemedi”, 11 Ağustos 2012.
- Ivan Krastev, “Niçin Modern Elitlerin Meşruiyeti ve Yönetme Kapasitesi Kalmadı”, Turquie Diplomatique, 15 Temmuz-15 Ağustos 2013, Sayı:54.
- İsmet Özkul, “2013 Kur Savaşları Yılına Dönüşebilir”, Haber Türk, 14 Ocak 2013.
- James Rickards, “Kur Savaşları-Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu”, Türkçesi: Neşenur Domaniç ve Nusret Avdan, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- James Rickards, “Kur Savaşları-Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu”, Türkçesi: Neşenur Domaniç ve Nusret Avkan, Scala Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 25-293.
- Jesse Drucker, “Google 2.4 % Tax Rate Shows How \$ 60 Billion Lost to Tax Loopholes”, Bloomberg, 21 Ekim 2010.
- John Bellamy Foster, “Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz”, Kalkedon Yayınları, Türkçesi: Çiğdem Çidamlı, İstanbul 2008.
- John Gray, “Kara Ayın-Apokaliptik Din ve Ütopyanın Ölümü”, Türkçesi: Bahar Tırnakçı, YKY, İstanbul 2013.
- Julie A. Nelson, “Hayatımızdaki Ekonomi”, Türkçesi: Didem Kizen, YKY, İstanbul 2011.

- Julie A. Nelson, “Hayatımızdaki Ekonomi”, Türkçesi: Didem Kizen, YKY Yayınları, İstanbul, 2011.
- Karl Blessing Vrelag, 18. Februar 2013, 352 Seiten.
- Levent Seçkin, “Çok Önemli Bir Kavram Ekran Gerçekliği”, Bilim ve Ütopya Dergisi, Aralık 2011, Sayı:210.
- Mart 2013, %10.7.
- Mehmet Semih Söylemez, “Duygusal Sermaye”, Final Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- Michael E. Porter and Mark R. Kramer, “The Big Idea: Creating Shared Value”, Harvard Business Review, Ocak 2011.
- Michael Parenti, “Democracy for the Few”, 5. Baskı, St. Martin’s Press, New York, 1988.
- Michael Powell, “Profits Are Booming, Why Aren’t Jobs?”, New York Times, 9 Ocak 2011.
- Michael Ryan ve Douglas Kellner, “Politik Kamera”, Türkçesi: Elif Özsayar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1997.
- Michael Tanzer, “Globalizing the Economy”, Monthly Review, Eylül 1995.
- Milliyet, Vatan 19 Mart 2013.
- Mutlu Binark ve Günseli Bayraktutan Sütçü, “Kültür Endüstrisi ürünü olarak Dijital Oyun”, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.
- Nicholas D. Kristof, “A Hedge Fund Republic”, New York Times, 18 Kasım 2010.
- Nilda Ferhan Efeçmar, “Bilinçaltının Büyüsü”, Sistem Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2012.
- Ömer Kurt, “Küçük Adamlarla Büyük oyunlar”, Pozitif Yayınlar, İstanbul, 2013.
- Prof. Barbaros Çetin, “İnsanlık Dünyayı Son 200 Yılda Bitirdi”, Milliyet, Düşünenlerin Düşüncesi, 1 Aralık 2012.
- Ramazan Kurtoğlu, “Evanjelizm – Hollywood ve Kabala’nın 13. Havarisi”, Sinemis Yayınları, Ankara 2012.
- Sefer Darıcı, “Subliminal İşgal – Bilinçaltımızı Ele Geçiren Mesajlar”, Destek Yayınları, İstanbul 2012.
- Stephen Lendman, “Küreselleşmenin Yüce Rahipleri: Bilderberg Konferans Buluşmaları”, Turquie Diplomatique, Temmuz 2013, Sayı:54.
- Stuart Hall, Der: Anthony King, Türkçesi: Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etkinlik, Kültür, Küreselleşme Dünya Sistemi İçinde”, Bilim ve Sanat Kitabevi, Ankara, 1998.

- TheCorporateAccountability Project (online),
www.corporations.org/system , Ekim 2002.
- ThomaPalley, “Financialization: WhatIt is andWhayItMatters”,
WorkingPaper Series, No. 153, PoliticalEconomyResearchInstitute, Kasım
2007- <http://www.peri.umass.edu/pubication236+M505d3f0bd8c.0.html>
- Ünsal Oskay, “Çağdaş Fantazya”, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- Vatan, Akşam, 25 Mayıs 2013.
- www.gallup.com/poll/141578/Americans-Theree-Times-Confident-Small-Big-Business.aspx
- ZhangDanhong, “Bankalar, Kriz ve Politika”, Aydın, Aralık
2012-Ocak 2013.

NEO-KLASİK İKTİSAT ve NEO-KLASİK SENTEZ

Özlen Hiç BİROL¹, Ayşen Hiç GENCER²

ÖZET

İlk Klasiklerin otomatik tam istihdam dengesi Keynes ve Keynesgil iktisatçılar ile Neo-Klasik iktisatçılar arasındaki tartışmaların odak veya temel noktasını oluşturur. Makalemizde öncelikle Neo-Klasiklerin daha iyi anlaşılması için ilk Klasikler ve Keynesgil Sistem hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Makalemizde Pigou Etkisi'ne değinildikten sonra otomatik tam istihdam dengesi konusunda Klasik ve Keynesgil iktisatçılar arasındaki görüş ayrılıkları açısından bir uzlaşma niteliği taşıyan Neo-Klasik Sentez incelenmekte ve bu sistemlerin günümüzde geçerlilikleri ile sonuçlandırılmaktadır.

ANAHTAR: *Neo- Klasik İktisat, Pigou Etkisi, Neo-Klasik Sentez*

THE NEO-CLASSICAL ECONOMICS and NEO-CLASSICAL SYNTHESIS

ABSTRACT

The automatic full-employment equilibrium conclusion of the early Classical economists is the main reason of conflict between Keynes and Keynesian economists and the Classics. In this article we will firstly focus on the Classical System and the Keynesian System to have a better understanding of the Neo-Classical System. We will then cover the Pigou Effect and the Neo-Classical Synthesis which represents itself as a compromise between the Classical and Keynesian conclusions in terms of reaching the full-

¹ İstanbul Üniversitesi, ozlen.h.biol@gmail.com

² Beykent Üniversitesi, aysenhicgencer@gmail.com

employment equilibrium. We'll then discuss the compatibilities of these systems.

KEYWORDS: *Neo-Classical Economics, Pigou Effect, Neo-Classical Synthesis*

1. GİRİŞ

18.yüzyıl sonlarına doğru Adam Smith (1723-1790, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*:1776) tarafından ortaya atılan, 19.yüzyıl boyunca D.Ricardo (1772-1823, *Principles of Political Economy and Taxation*:1817), John Stuart Mill (1806-1873, *Principles of Political Economy*:1848) ve son olarak Alfred Marshall (1842-1920, *Principles of Economics*:1890) tarafından geliştirilen Klasik iktisadi sistem “evrensel” olmak iddiasını taşıyordu (Schumpeter:1955). Bu sistem ve bu sistemin doğal sonucu olan liberal ekonomik rejim, gelişmiş ve gelişen tüm ülkeler için geçerli sayılmaktaydı. Klasik sistemin, daha önceki yoğun devlet müdahaleciliğine dayanan ve sömürgeciliğe yol açan “merkantilist sistem”e, merkantilizmdeki yoğun müdahalelerin o gün için yeni gelişmeye başlayan tüccar ve sanayicilerin faaliyetlerini de boğmasına karşı bir tepki olarak çıktığı söylenebilir. Klasik iktisatçılara göre, devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesine hiçbir gerek yoktur.

Klasik iktisat sistemi ve bu sistemin otomatik tam istihdam dengesi varsayımı fiili olaylarla ve bu ülkelerin konjonktür dalgalarıyla karşılaşması durumuyla ters düşüyordu. Klasik iktisatçılar konjonktür dalgalarını para ve banka sistemindeki aksamalarla açıklamaya çalışmışlar ama sonuçta bu konuda pek tatmin edici ve inandırıcı olamamışlardır (Marshall 1923; Hawtrey, 1928, Pigou, 1927).

Uygulamada, yani liberal ekonomik rejim çerçevesinde işsizlik ve konjonktür dalgalanmalarının nedeni uzun süre tam olarak anlaşılammış ve çözüm getirilememiştir. İşsizlik ve konjonktür dalgaları Klasik ekonomik açıklamalara ve sisteme aykırı idi ve işsizliğin işçi sendikaları tekelleri ile, konjonktür dalgalarının ise banka sistemindeki ve para kredi arzındaki aksamalar yoluyla izahı eksik kalıyordu. Buna karşın, kıta Avrupası iktisatçıları konjonktür dalgalanmalarının izahıyla ilgili çeşitli etkenlere temas ediyorlar, fakat sorunu bütün bir ekonomik sistem geliştirmek suretiyle kesin çözüme kavuşturamıyorlardı (Hansen, 1951). Marx ve Marxistler ise konjonktür dalgalarının kapitalist sistemin bünyesinden doğduğunu ve kaçınılmaz olduğunu iddia ediyorlardı.

İşsizlik sorununun cevabı 1929-1934 Büyük Dünya Buhranını izleyerek ve 1936'da J.M. Keynes (1883-1946) tarafından verilmiştir (Keynes, 1936). Gelişmiş ekonomilerin bünyesini depresyon dönemi şartları altında inceleyen Keynes bu ülkelerde devlet makro alanda müdahalede bulunmadığı zaman ekonominin efektif talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdamda dengeye geleceğini ve gayri iradi işsizliğin ortaya çıkacağını göstermiştir. Keynes böylece yepyeni bir makroekonomik sistem kurmuş, yani gelişmiş ekonomilerin Klasik iktisatçıların iddia ettiği tarzda değil, başka tarzda işlediğini ifade etmiş ve makro iktisat analizlerinde yeni ve büyük bir çığır açmıştır. Keynes'e göre ekonominin kendi haline bırakıldığında efektif talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdamda dengeye gelmesi karşısında, tam istihdam dengesine ulaşmak üzere devletin makro düzeyde müdahalesi gerekecektir. Keynes'e göre tam istihdama ulaşılmasında en etkin yol maliye politikalarıdır (devlet harcamalarının artırılması, vergi meyllinin düşürülmesi). Para politikası (para arzının artırılması) ise daha az etkindir ve ikincil bir politika aleti olarak kullanılabilir.

Uygulamada Keynes'in sistemine dayalı politika reçetelerinin kullanılmasına paralel olarak konjonktür dalgalarının şiddetinin azaldığını, hatta giderek ortadan kalktığı gözlemlenmiştir. Ortaya çıkan resesyonlar veya enflasyonist eğilimler ise maliye politikasından çok Keynesgil çerçevede para politikası ince ayarlamaları yoluyla önlenmektedir. Keynes'in maliye politikalarının etkinliği hakkındaki görüşü depresyon dönemi için doğrudur. Fakat, sonraki analizler göstermektedir ki, resesyon dönemlerinde para politikası bu kere maliye politikalarından daha etkin olmaktadır (Hiç, 1994a). Günümüzde ise ayrıca devletin küçültülmesi bütçenin denkleştirilmesi yolunda bir akım da ortaya çıkmıştır. M. Friedman'ın öncülük yaptığı bu görüş "Monetarist"lerin ve R. Lucas'ın öncülük yaptığı "Yeni Klasikler" in görüşleri paralelinde olmakla beraber Keynes'in enflasyonun önlenmesi için önerdiği politika reçetesine de uygundur (Blaug, 1988; Ackley, 1961; Branson, 1979).

Keynes'in sisteminin ortaya atılmasıyla bu sistem birçok iktisatçı tarafından benimsenmiş, savunulmuş ve geliştirilmiştir. Fakat bir kısım iktisatçılar ise Klasik öğretilere bağlı kalmışlardır. Bunlar özellikle Keynes'in eksik istihdam dengesi iddiasına karşın ilk Klasiklerde olduğu gibi, otomatik tam istihdam dengesini savunmuşlardır. Ancak, birçok Keynesgil kavram ve fonksiyonel ilişkinin varlığı, yapılan ekonometrik araştırmalarla da doğrulandığı için bu grup iktisatçılar Keynes'in bu kavram

ve fonksiyonlarıyla çalışmak zorunluğunu duymuşlar, bunlarda asgari düzeyde farklı varsayımlar koyabilmişlerdir. Yoksa ilk Klasiklerin fonksiyonel ilişkileriyle çalışmak gerçek dışı olurdu ve mümkün değildi. Bu nedenle de bu iktisatçılara "Neo-Klasik" denmekte ve bunlar böylece ilk Klasiklerden ayrılmaktadır. Neo-Klasiklerin temayüz etmiş iki önderinden biri A.C. Pigou (Pigou, 1941), diğeri Don Patinkin'dir (Patinkin, 1948).

2. KLASİKLERDEN KEYNES'E

2.1. İlk Klasikler ve Otomatik Tam İstihdam Dengesi (Schumpeter, 1955; Adelman, 1961; Hiç, 1994b)

İktisadın ilk kurucuları olan Adam Smith (1723-1790, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776) ve David Ricardo (1772-1823, *Principles of Political Economy and Taxation*, 1817)'dan John Stuart Mill'e (1806-1873, *Principles of Political Economy*, 1848) ve bu noktadan Alfred Marshall'a (1842-1924, *Principles of Economics*, 1890) hep aynı temel sonuçlarda birleşmişlerdir. Bu iktisatçılara göre ekonomide tam rekabet şartlarının mevcut olduğu ve fiyat ve ücretlerin tam esnekliği varsayımları altında, tüm ekonomik faaliyetler fiyat mekanizması (Adam Smith'in ifadesiyle "görünmez el") yoluyla (Walrasgil Genel Denge ve Marshallyen Kısmi Denge Analizleri sonucunda) otomatik olarak en etkin biçimde (yani toplumun refahını azami kılacak şekilde) çözümlenecektir. Bu durumda, devletin ekonomiye müdahalede bulunmasına bir gerek yoktur. Liberal ekonomi olarak nitelendirilen bu görüşe göre devlet sadece iç ve dış güvenlik, adalet, eğitim, sağlık gibi "klasik" fonksiyonların yürütülmesiyle yetinmelidir. Devletin ekonomi içindeki payı çok küçük olmalı, kamu bütçesi mutlaka denk olmalıdır (Ackley, 1961; Musgrave ve Musgrave, 1989).

Klasiklerin bu konuda en önemli savı tam istihdamın otomatik olarak, kendiliğinden sağlanacağıdır. Ekonomi hem kısa dönemde (makro-statik analizlere göre) hem de uzun dönemde (dinamik veya mukayeseli statik analizlere göre) emek piyasasında tam rekabet şartlarının varlığı varsayımı altında esnek reel ücretler yoluyla tam istihdam noktasında dengeye gelecektir. Bu, reel ücretlerle ters orantılı emek talep eğrisiyle doğru orantılı emek arz eğrisinin kesiştiği noktadır. Bu noktada cari reel ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkes istihdam edildiğine göre, bu nokta tam istihdam dengesini ve bu dengeye emek piyasasında kendiliğinden varılacağını ifade eder.

Klasiklere göre, her üretim veya üretim artışı kendiliğinden eşit bir talep ya da talep artışı yaratacağına göre, örneğin daha sonra Keynes'in iddia edeceği gibi herhangi bir "talep noksanı" söz konusu olmaz. Bu durum J.B. Say'ın (1767-1832) "Mahreçler Kanunu" ile ifade edilmektedir (Mahreçler Kanunu hakkında: Schumpeter, 1955; Özgüven, 1992). Mahreçler Kanunu'nun arkasında yatırım ve tasarruflarla ilgili varsayımlar yatmaktadır: üretim sonucu üreticilerin elinde bu üretime eşit bir gelir geçmiş olmaktadır. Hane halkları bu gelirden bir kısmını tüketime, yani mal talebine yöneltecekler, geri kalan kısmını, faiz ile doğru orantılı olmak üzere tasarrufa yönelteceklerdir. Bu tasarruflar piyasada müteşebbisler tarafından yine faiz ile ters orantılı olan "yatırım talebiyle" karşılaşır. Yine tam rekabet şartlarında yatırım ve tasarruf ekonomide denge faiz ve denge yatırım ve tasarruf düzeyini verir. Burada önemli olan tasarrufların tamamının müteşebbisler tarafından yatırıma, yani yatırım malları talebine yöneltilmesidir. Bu durumda da Mahreçler Kanunu geçerli olacak, her üretim eşit düzeyde talebini de yaratacaktır.

Bu şartlar, Klasikleri para piyasasında "Miktar Teorisi" olarak anılan sonuca götürmüştür (Miktar Teorisi hakkında: Hiç, 1994a). Klasiklere göre para sadece işlem içgüdüğü (muamelat saikiyle) talep edilir (aktif ankes talebi); bu nedenle de milli gelirin sabit bir fonksiyonudur. Bu ilişki Irving Fisher'de "Paranın Dolanım Hızı" (V), Cambridge okulunda ise "Marshall k'sı" ile temsil edilmektedir. Cambridge denkleminde hem reel para talebi ile reel gelir ilişkisi hem de nominal para talebi ile nominal gelir ilişkisi olarak ifade edilebilir. Para arzı para otoriteleri (hükümet ve/veya Merkez Bankası) tarafından belirlenir. Bu şartlar altında, Marshall k'sı veya V sabit, reel gelir düzeyi, emek piyasasında reel ücretler yoluyla tam istihdam denge noktasındaki üretim düzeyi olarak yine sabit ve veri olduğuna göre, para arz ve talebi para piyasasında fiyatların oluşmasıyla dengeye gelir yani para piyasasında fiyatlar genel düzeyi dengesi oluşur. Buna göre de, para arzındaki bir değişme, örneğin artış, fiyatlarda aynı yönde ve oranda bir değişmeye (artışa) yol açacaktır.

Ekonomide uzun dönemde üretim ise sermaye birikimi, teknik terakki ve aynı zamanda nüfus ve emek arzının yükselmesi sonucu artacağı için, para arzının uzun dönemde sabit kalması fiyatları düşürme yolunda bir etki yaratacaktır. Klasiklere göre, bu durum, kurdukları sistemin içinde açık olarak yer almamakla beraber, yatırımlar ve üretim üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır. O durumda, Klasiklere göre, uzun dönemde fiyatları aynı düzeyde tutmak veya enflasyonist sayılmayacak kadar düşük oranlı bir fiyat

artışı yaratabilmek için, para arzı uzun dönemde büyüme, yani reel gelir ve üretimdeki artış oranında yahut onun çok az üstünde arttırılmalıdır (Ackley, 1961; Hiç, 1994a).

Klasiklere göre devletin sosyal amaçlarla emek piyasasına müdahale ederek reel ücreti yükseltmesi, reel ücretleri yükseltmek amacıyla, diyelim ki nominal ücret düzeyini yükseltmesi ya da işçi sendikalarının ortaya çıkarak tekelci bir davranışla ücretleri yükseltmesi sonucunda ise mutlaka gayri iradi işsizlik baş gösterecek, istihdam ve reel ücret düzeyi düşecektir. Esas olarak Klasik iktisatçılara göre, piyasada gayri iradi işsizlik varsa bunun tek nedeni emek piyasası ve ücretlere müdahale edilmiş olmasıdır. Müdahaleyi devlet yapmışsa bu müdahaleden vazgeçmeli ve ücretleri serbest bırakmalı, işçi sendikaları yapmışsa bu sendikalar önlenmeli ve emek piyasasında tam rekabet şartları yeniden oluşturulmalıdır. Çünkü ücretlerin yükselmesi ile ortaya çıkan işsizlik işçilerin ve sosyal amaçların aleyhine olacaktır. Üstelik piyasada emek talebinin reel ücrete karşı (menfi) elastikiyeti yüksek olduğuna göre, ücretlerde küçük bir artış istihdamda ve reel gelirden büyük bir azalışa, demek ki yine büyük ölçülerde gayri iradi işsizliğe yol açmış olacaktır.

Klasik ve liberal iktisatçılara göre, devletin ekonomiye başka nedenlerle müdahalesine yine gerek yoktur; kaynakların ve yatırımların sektörlere ve mal üretimine dağılımı konusunda, yine tüm mal piyasalarında rekabet şartları geçerli varsayılmaktadır. Bu şartlar altında uzun dönemde üretim ve sermaye yahut yatırımlar en çok talep edilen, fiyatları kısa dönemde yüksek olan mallara yönelecektir. Böylece ekonomide üretimde etkinlik sağlanmış, toplum azami refahı elde etmiş olacaktır. Uzun dönemli fiyat dengesi sonucu "normal-üstü kar"lar da ortadan kalkacak, müteşebbisler sadece "normal kar" elde edeceklerdir. Bu da gelir dağılımında düzelme sağlamış olacaktır (Schumpeter, 1955; Kazgan, 1993).

Klasiklere göre, ekonomiye dış ticaret alanında da müdahale etmek için bir neden yoktur. Her şeyden önce uluslararası ticaret ve ihtisaslaşma tüm ülkeler için refahı arttırır. Bu durum Adam Smith'te "mutlak üstünlük" teorisiyle ifade edilmekteydi. Bu bir ülkenin bir malı diğerinin başka bir malı daha düşük maliyetle üretebilmesi durumudur.

D. Ricardo ise bir ülkenin her iki malı da daha düşük maliyette üretmesi halinde dahi o ülkenin en fazla verimlilik farkı gösteren malın üretiminde, diğer ülkenin daha az verimsiz ürettiği malın üretiminde ihtisaslaşması ve dış ticaretin yine her iki ülkenin refahını arttıracaklarını ispatlamıştır. "Mukayeseli üstünlük" olarak adlandırılan bu teoriye göre de

dış ticaret serbestisi genellikle kazanmış, tüm ülkeler ve mallar için geçerli olmuştur (Kazgan, 1993).

Bu konuda bir de şu önemli soruyu cevaplandırmak gerekiyordu: Dış ticaretin serbest bırakılması durumunda herhangi bir ülke devamlı açık, diğeri devamlı fazlalık gösterirse bu husus dış ticaret serbestisinin yıkılmasına neden olur mu ve müdahale gerektirmez mi? Bu soruya menfi cevap "Otomatik Altın Standardı Teoremi" ile yine Ricardo'dan gelmiştir. Ricardo'ya göre, ödemeler dengesi açık veren ülkeden altın çıkışı, fazlalık veren ülkeye altın girişi olacaktır. Buna göre, birinci ülkede para arzı ve fiyatlar düşecek, ikinci ülkede para arzı ve fiyatlar yükselecektir. Bu da kısa sürede açık veren ülkenin ihracatını arttıracak, ithalatını azaltacak; fazlalık veren ülkede bunun tersi olacaktır. Sonuçta her iki ülkenin dış ticareti yine otomatik olarak ve herhangi bir müdahaleye gerek kalmadan dengeye gelmiş olacaktır (Otomatik Altın Standardı Teoremi ayrıntıları için: Hiç, 1994a ve referansları).

İlk Klasikler uzun süren bir merkantilizm ve müdahalecilik dönemini izleyerek ortaya çıkmışlardı. O dönemde sınai devrim sonucu çoğalan müteşebbisler ve aynı zamanda tüccarlar bu müdahalelerden sıkıntıya düşüyorlardı. Üretim ve ticaret aksıyor, yeterince gelişemiyordu. Klasiklerin "Laissez Faire-Laissez Passe" olarak ifade edilen liberal görüşü merkantilizme bir tepki olarak doğmuştur. Bu arada da iktisat biliminin temelleri atılmış olmaktadır (Özgüven, 1992).

Adam Smith ve D. Ricardo'dan J.S.Mill'e kadar ki Klasik iktisatçılar Robert Malthus'un (1776-1834, Essays on the Principle of Population, 1798 ve Principles of Political Economy, 1820) "Nüfus Kanunu"nu kabul ettikleri için ekonominin uzun dönemli gidişi konusunda "durgunluk dönemi" olarak ifade edilen bir dengeye ulaşılacağını kabul etmişlerdir. Buna göre, ekonomide teknik ilerlemeler ve sermaye birikimi üretim ve reel geliri arttırdığında emek talebi de artar ve reel ücret yükselir. Reel ücretin yükselmesi ise uzun dönemde ölüm oranının düşmesi yoluyla nüfusu ve emek arzını arttıracak, sonuçta ücret yine asgari fiziki geçim seviyesine düşecektir. En belirgin biçimde D. Ricardo'nun geliştirdiği bu klasik büyüme modeline göre, Malthus'un nüfus kanunu yanında kapalı biçimde sermaye birikiminin verimlilik üzerindeki etkisi fazla olmamalı, teknik terakkinin hızı da düşük varsayılmalıdır. Ekonominin uzun dönemde asgari fizyolojik ücret düzeyine dönmesi ile durgunluk dönemi başlayacak, yatırımlar ve milli gelir büyümesi ve nüfus artışı duracaktır (Baumol, 1959; Schumpeter, 1955; Adelman, 1961).

Ancak Alfred Marshall ekonominin uzun dönemli gidişi konusunda ilk Klasiklerden ayrılır. Alfred Marshall döneminde Avrupa'da doğum oranları ve nüfus artış hızı düşmeye başlamıştır. Bu nedenle de Alfred Marshall Malthus'un "Nüfus Kanunu"nu reddetmiştir. Ayrıca, o dönemde teknik ilerleme hızının nispeten düşük olduğu tarım kesiminin milli gelir içindeki payı azalmış, teknik ilerleme hızının yüksek olduğu sanayinin payı artmıştı. Bunu gözleyen A. Marshall ekonomide teknik ilerleme hızının da yüksek olduğunu varsaymıştır. Bu durumda Marshall'a göre ekonomi uzun dönemde sınırsız olarak büyüyebilecek, Malthus'un "Nüfus Kanunu" gibi bir sınırla karşılaşmayacaktır. Kısa dönemler boyunca ise yine devamlı otomatik tam istihdam dengesi geçerli olacaktır. Bu konu ilk Klasiklerde de aynıdır (Hiç, 1994b ve referansları).

Alfred Marshall'ın bu konudaki görüşleri daha sağlıklı ve geçerli olduğu için, bugün makroekonomi literatüründe "Basit Klasik Sistem" olarak anılan sistem, "kısa dönem"li dengeyi temsili bakımından gerek A. Smith, D. Ricardo ve J.S. Mill'in gerek Alfred Marshall'ın görüşlerini vermekteyse de, "uzun dönem"li dengeyi temsili bakımından Marshall'ın ekonominin uzun dönemde sınırsız olarak büyüyebileceği ve Malthus'un "Nüfus Kanunu" gibi bir sınırla karşılaşmayacağı noktasından hareketle daha çok Alfred Marshall'a dayandırılır (Ackley, 1961).

2.2. Keynes, Keynesil Sistem ve Eksik istihdam Dengesi

Klasiklerin otomatik tam istihdam varsayımı, fiili gelişmeler ve fiilen karşılaşılan konjonktür dalgalanmaları ve buhran dönemlerindeki işsizlik gerçeğiyle bağdaşmıyordu. Bu dalgalanmalar kıta Avrupası iktisatçıları tarafından çeşitli nedenlerle izah edilmeye çalışılmış fakat makroekonomik sistemin işleyişi bir bütün olarak alınmadığı için bu izahlar tatmin edici olmaktan uzak kalmıştır (Hansen, 1951). Alfred Marshall ise konjonktür dalgalanmalarını bankalar sisteminin ve para arzının uyumsuzluğu ile izaha çalışmıştır (Marshall, 1923); fakat bunda pek ikna edici olduğu söylenemez. Diğer taraftan aynı olaylar K. Marx'ın sosyalist ihtilal ve merkezi planlama fikrini ortaya atmasına neden olmuştur

Buna karşın J.M. Keynes ise 1929-1934 Büyük Dünya Buhranından hemen sonra, 1936'da yayınladığı eseriyle (The General Theory of Employment, Interest and Money) makro iktisat alanında yepyeni bir sistem geliştirmiştir. Bu sistem ile ekonominin kendi haline bırakılması halinde dengenin otomatik olarak tam istihdam olmayacağını, aksine ekonomide efektif talep noksanından doğan bir gayri iradi işsizlikle karşılaşılacağını göstermiştir. Bu durumda devlet buhran ve işsizlik dönemlerinde müdahale etmeli ve maliye ve para politikaları yoluyla efektif talebi yükselterek

istihdam ve gelir seviyesini arttırmalı, tam istihdama ulaşılmalıdır. Aksi hallerde, yani ekonomide bir efektif talep fazlası varsa ve bu enflasyonist açık talep enflasyonu yaratıyorsa, yine maliye ve para politikası yoluyla efektif talep düşürülebilir, enflasyonist açık ve talep enflasyonu önlenir ve fakat tam istihdam dengesi muhafaza edilebilir.

Keynes efektif talep noksanı ve eksik istihdam sonucuna ulaşırken yepyeni kavramlar geliştirmiş ve yeni ekonomik ilişkilerin mevcudiyetine işaret etmiştir. Keynes'in getirdiği bu yenilikleri şu noktalarda özetleyebiliriz (Kazgan, 1993; Hiç, 1994a).

Para sadece işlemler içgüdüleriyle (muamelat saikiyle) ve aktif ankes talebi olarak değil aynı zamanda spekülasyon içgüdüleriyle de talep edilir. Likidite tercihi yahut sonradan "atıl ankes talebi" olarak adlandırılan bu para talebi faiz haddiyle ters orantılıdır. Bu durumda denge faiz oranı yatırım ve tasarruf piyasasında değil, aynı zamanda para piyasasında ve genel denge çerçevesinde oluşur. Eğer ekonomide bir "likidite tuzağı" mevcutsa ve atıl ankes talebinin (menfi) faiz elastikliği sonsuz ise, bu kere denge faiz bu likidite tuzağının mevcut bulunduğu faiz düzeyinde ve sadece para piyasasında oluşacaktır.

Keynes'e göre tasarruf ve tüketim faizden çok gelir düzeyine bağlıdır. Halk gelirinin bir kısmını tüketime, bir kısmını tasarrufa yöneltir. Keynes bu ilişkileri marjinal ve ortalama tasarruf ve tüketim meyilleri kavramlarıyla ifade etmiştir.

Yatırım dengesinde ise Klasiklerin arka planda kullandığı "Sermayenin Marjinal Verimliliği" (MPC) kavramı yanlışdır. Bunun yerine yatırım dengesi kısa dönem analizleri için geçerli olan ve bir nakit akışı ifade eden "Yatırımların Marjinal Etkinliği" (MEI) kavramı kullanılmalıdır. Buna göre de yatırım dengesi MPC'nin değil, MEI'nin faize eşit olduğu noktadır. Her iki analizde de sonuçta, yatırım fonksiyonu faiz ile ters orantılı bir eğri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Klasiklerde yatırım fonksiyonunun (eksi) faiz elastikliği yüksektir. Keynes'e göre ise yatırım fonksiyonunun (eksi) faiz elastikiyeti düşüktür ya da bir uç varsayım olarak sıfırdır.

Bu durumda iki önemli sonuç çıkmaktadır. Birincisi yatırım ve tasarruf dengesi Keynes'de denge gelir seviyesini vermektedir. Her ikisine tüketimi eklersek bu, denge gelir seviyesini "efektif talep" tayin eder anlamına gelir. Efektif talebin düşük olması ise efektif talep noksanından doğan bir gayrı iradi işsizlik verecektir. Çünkü tasarruf meyli yüksek, yatırım düzeyi düşüktür. Bu durumda üretim ve üretim artışı mutlaka eşit bir talep yaratmayacak, J.B. Say'ın "Mahreçler Kanunu" geçerli olmayacaktır.

Aksine, talep üretimden az olacak, üretim ise talebe göre ayarlanacak ve düşecektir. Böylece de Keynesgil "efektif talep noksanı"ndan doğan eksik istihdam sonucuna ulaşılabilecektir.

Uç varsayım olarak yatırım fonksiyonunun menfi faiz elastikiyetini sıfır kabul edersek, denge reel gelir düzeyini sadece yatırım tasarruf eşitliği yahut efektif talep düzeyi verir. Bu sonuç likidite tuzağının varlığı uç varsayımıyla da pekiştirilebilir. Böylece likidite tuzağının mevcudiyeti ve yatırımların faiz elastikiyetinin sıfır olması varsayımları denge üzerinde parasal parametrelerin ve fonksiyonların etkilerini bertaraf etmekte, dengeyi basite indirgemektedir. Bu model makroekonomi literatüründe "Basit Keynes Sistemi" olarak adlandırılır ve Keynesgil Çarpan Modellerinin arkasındaki çerçeveyi oluşturur. Keynes esas olarak makroekonomi literatüründe "Genelleştirilmiş Keynes, sisteminin gerçekçi olduğunu ifade etmiştir. Buna göre uç varsayımlar gerçeği yansıtmaz ve ekonomide parasal ve reel piyasalar bir arada dengeye gelir; yani bir genel denge söz konusu olur (Ackley, 1961; Hiç, 1994a; Branson, 1979).

Keynes'de emek piyasası da farklı özelliklere sahiptir. Keynes'e göre işçi sendikaları mevcuttur ve bunlar nominal ücret düzeyini tayin ederler; fakat bu işsizliğin temel nedenini oluşturmaz. Şöyle ki, firmalar toplam talep düzeyine göre üretimi ayarlayacaklardır. Yani, istihdam düzeyini efektif talep tayin edecektir. Bu istihdam düzeyinde girişimciler azami, emeğin marjinal verimliliğine eşit bir düzeyde reel ücret ödemeye hazırdırlar. İşçi sendikaları girişimcilerden bu azami reel ücreti alacak bir nominal ücret düzeyi saptar. Yine, örneğin efektif talebin artması ile üretim de arttığında, maliyet ve fiyatlar bir miktar artacaktır. Demek ki, nominal ücret sabit tutulduğuna göre, reel ücret düşecektir. işçi sendikaları ise istihdamı arttırdığı ve işsizliği azalttığı için bu reel ücret düşmesine katlanacaklardır (Ackley'in yorumu).Yahut işçilerin fiyat beklentilerinde yanılıklarını varsayabiliriz. Buna göre işçiler fiyatlardaki yükselmeyi doğru tahmin edemezler; nominal ücretleri fazla arttırmazlar. Sonuçta yine reel ücret düşmüş, istihdam artmış olur (Branson'un yorumu).

Keynes'in görüşüne göre, buhran dönemlerinde maliye politikası (devlet harcamalarının yükseltilmesi ve/veya vergi meylinin düşürülmesi) daha etkindir. Para politikası, yani para arzının arttırılması ise fazla etkin değildir. Çünkü para arzı artışı karşısında, atıl ankes talebinin (menfi) elastikiyeti çok yüksek olduğu için, faiz fazla düşmez; yatırım fonksiyonunun (menfi) faiz elastikliği ise küçük olduğu için faiz düşmesi karşısında yatırımlar fazla artmaz. Bu durumda sırf para politikası yoluyla tam istihdama ulaşmak mümkün olmayacaktır.

Keynes'in sistemini birçok meşhur iktisatçı benimsemiş ve ekonomik analizleri bu çerçevede içinde geliştirmişlerdir. Keynesgil iktisatçılar arasında şu isimleri sayabiliriz: J.R. Hicks, R.F. Harrod, N. Kaldor, M. Kalesci, A.W. Phillips, Alvin W. Hansen, P. Samuelson, E. Domar, James Tobin, J. Duesenberry, Arthur M. Okun, Walter Heller, G. Ackley, F. Modigliani, R. Musgrave vb. Böylece ekonomik analizlerde büyüme, konjonktür dalgalanmaları, tüketim ve tasarruf teorileri, para ve para talebi, maliye politikaları gibi alanlarda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir (Blaug, 1988). Keynes'in makro iktisada getirdiği yenilikler "Keynesgil Devrim" olarak adlandırılmıştır (Klein, 1962).

Uygulamada Keynes'in sistemine dayalı politika reçetelerinin kullanılmasına paralel olarak konjonktür dalgalarının şiddetinin azaldığını, hatta giderek ortadan kalktığı gözlemlenmiştir. Ortaya çıkan resesyonlar veya enflasyonist eğilimler ise maliye politikasından çok Keynesgil çerçevede para politikası ince ayarlamaları yoluyla önlenmektedir. Günümüzde ise ayrıca devletin küçültülmesi bütçenin denkleştirilmesi yolunda bir akım da ortaya çıkmıştır. M. Friedman'ın öncülük yaptığı bu görüş "Monetarist"lerin ve R. Lucas'ın öncülük yaptığı "Yeni Klasikler" in görüşleri paralelinde olmakla beraber Keynes'in enflasyonun önlenmesi için önerdiği politika reçetesine de uygundur (Klamer, 1984 içinde: Modigliani, Solow ve Tobin'in mütalaaları).

3. NEO-KLASİKLER

Öncelikle, makalemizde Geleneksel Klasik Sistem'i - yeni literatürü izleyerek- "Keynes öncesi" ve "Keynes sonrası" olmak üzere iki döneme ayırdığımızı belirtelim.

Geleneksel Klasik Sistem, "Klasik" ve "Neo-Klasik" olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır (Froyen, 1990). Eski ekonomi literatürlerinde bu ayrım, iki dönem arasındaki büyüme ve mikroekonomi kuramlarındaki gelişmelere bağlı olan farklılıklara dayandırılmaktaydı. Yeni ekonomi literatürlerinde ise Klasik ve Neo-Klasik iktisatçılar, Keynes öncesi ve Keynes sonrası olarak ayrılırlar; bu ayrım iki dönem arasında kullanılan makroekonomik parametrelerdeki farklılıklara dayandırılmaktadır.

Yeni literature göre Neo-Klasik dönem, Keynes sonrasında, özellikle Arthur C. Pigou (1933) ve Don Patinkin'in çabalarıyla doğar ve yaklaşık 50'li yıllara kadar uzanır. Bu ayrıma göre, Neo-Klasik iktisatçılar mikro ekonomik temeller açısından Klasik Sistem'e bağlı kalmakla beraber, makroekonomik analizlerde Keynes'in getirdiği yeni kavram ve fonksiyonel

ilişkileri kabul etmiş ve bu kavram ve fonksiyonel ilişkilerle çalışmışlardır. Fakat Keynesgil Sistem'dekinden farklı elastiklikler kabul ederek yine de Klasik OTİD sonucuna ulaşmışlardır. Kısaca bu ayrıma göre Neo-Klasik Sistem, makroekonomik analizlerde Klasik Sistem'e oranla farklı ve temelde Keynesgil Sistem'deki makroekonomik parametreleri kullanan, fakat yine de OTİD'e ulaşan sistemdir.

Eski literatüre göre Neo-Klasik dönem, A. Marshall'dan (1890) başlayarak Don Patinkin'in katkılarıyla 1950'lere kadarki yaklaşık 60 seneyi kapsamaktadır. Bu ayırım ise, Neo-Klasik iktisatçıların, A. Marshall'ın büyüme kuramı ve mikroekonomi kuramına getirdiği yeniliklere dayandırılmıştır. A. Marshall, büyüme kuramında Malthus'un Nüfus Kanununu reddederek, ekonomilerin OTİD'de sınırsız büyüyeceğini kabul etmiştir. Yine A. Marshall, analizlerine Avusturya Okulu'nun katkısı olan "marjinal" kavramını getirmiş, "elastiklik" kavramını bulmuş, "kardinal fayda"ya (*cardinal utility*) dayanan "fayda ve kar maksimizasyonu analizleri" ve "KD ve UD firma analizleri" yapmış, böylece mikro ekonomik analizleri metodolojik açıdan daha da geliştirmiştir (Blaug, 1988). Kısaca eski literatüre göre Neo-Klasik ayırımı, A. Marshall'ın getirdiği gerek büyüme konusundaki gerek mikroekonomi kuramındaki gelişmelere dayandırılır.

3.1. Neo-Klasikler ve "Genelleştirilmiş Klasik Sistem" (Blaug, 1988; Ackley , 1961; Branson, 1979; Hiç, 1994a)

Keynes'in sisteminin ortaya atılmasıyla bu sistem birçok iktisatçı tarafından benimsenmiş, savunulmuş ve geliştirilmişti. Fakat bir kısım iktisatçılar ise Klasik öğretilere bağlı kalmışlardır. Bunlar özellikle Keynes'in eksik istihdam dengesi iddiasına karşın ilk Klasiklerde olduğu gibi, otomatik tam istihdam dengesini savunmuşlardır. Ancak, birçok Keynesgil kavram ve fonksiyonel ilişkinin varlığı, yapılan ekonometrik araştırmalarla da doğrulandığı için bu grup iktisatçılar Keynes'in bu kavram ve fonksiyonlarıyla çalışmak zorunluğunu duymuşlar, bunlarda asgari düzeyde farklı varsayımlar koyabilmişlerdir. Yoksa ilk Klasiklerin fonksiyonel ilişkileriyle çalışmak gerçek dışı olurdu ve mümkün değildi. Bu nedenle de bu iktisatçılara "Neo-Klasik" denmekte ve bunlar böylece ilk Klasiklerden ayrılmaktadır. Neo-Klasiklerin temayüz etmiş iki önderinden biri A.C. Pigou (Pigou, 1941), diğeri Don Patinkin'dir (Patinkin, 1948 ve 1956).

Neo-Klasiklerin Keynes'den alarak kullandıkları kavram ve fonksiyonel ilişkiler, bunların Keynes'den farkları şu noktalarda toplanabilir:

Neo-Klasikler de Keynes'i izleyerek, aktif ankes talebi yanında atıl ankes talebinin (likidite tercihi eğrisinin) mevcudiyetini kabul etmişlerdir. Fakat Keynes'in "Genelleştirilmiş Sistemi"nde de kabul edildiği gibi, atıl ankes talebi faiz elastikliği sonsuz olmaz; bir likidite tuzağı yoktur ve faizler esnekler, yani düşürülebilir.

Tasarruf ve tüketim faiz yanında, Keynes'in de iddia ettiği gibi, gelir düzeyine bağlıdır. Yani, Keynesgil Marjinal ve Ortalama Tüketim ve Tasarruf Meyilleri gibi kavramlar Neo-Klasiklere göre de geçerlidir.

Yatırımların dengesi de yine Keynesgil MEI kavramıyla ifade edilir. Ne var ki Neo-Klasiklere göre yatırım fonksiyonunun (eksi) faiz elastikliği yüksektir. Bu durumda faiz yeterli düzeye düştüğünde yatırımlar yükselecek, aktif talep düzeyi tam istihdamı sağlayabilecektir.

Neo-Klasiklere göre emek piyasasında da tam rekabet şartları geçerli olmalı; devlet ücretlere müdahale etmediği gibi işçi sendikaları da ücret düzeyini belirlememelidir. Kısaca, ücretler de, faiz gibi, esnek olmalı, tam istihdam dengesinin teşekkülü ne engel olmamalı, aşağı doğru düşebilmelidir.

Yukarıda özetlenen varsayımlar altında, Keynesgil birçok kavramın ve fonksiyonel ilişkinin kabul edilmesine rağmen, özellikle yatırımların (menfi) faiz elastikiyetinin yüksek, faiz ve ücretlerin ise esnek kabul edilmesi sonucunda ekonomi kendiliğinden, yani otomatik olarak tam istihdamda dengeye gelecektir. Bu da ilk Klasiklerin vardığı sonuçtur. Neo-Klasik iktisatçılar tarafından ortaya atılan bu sistem makroekonomi literatüründe "Genelleştirilmiş Klasik Sistem" olarak adlandırılmaktadır (Ackley, 1961; Branson, 1979; Hiç, 1994a). Genelleştirilmiş Klasik Sistemde tam istihdam dengesi otomatik olarak sağlandığına göre, istihdamı arttırmak üzere devletin maliye ve para politikası izlemesine de, yine aynen ilk Klasiklerde olduğu gibi, bir gerek kalmamaktadır. Buna göre devlet, yine Klasik fonksiyonlarla yetinmeli ve küçük olmalı; bütçe denk yapılmalıdır.

Para arzı artışı ise sadece fiyatları ve parasal parametreleri yükseltir ve enflasyon yaratır. Uzun dönemde ise para arzı reel büyüme hızına paralel biçimde arttırılmalıdır.

Burada bir de gerek Genelleştirilmiş Keynes Sisteminin gerek Genelleştirilmiş Klasik Sistemin, bir sonraki başlıkta ele alınacak olan Pigou Etkisi, Neo-Klasik Sentez'in nasıl temsil edilebileceğini kısaca ele almak yararlı olacaktır. Bu değişik sistemler çeşitli şekiller yardımıyla temsil

edilebilir. Birinci şık, G. Ackley'in kullandığı ve her bir fonksiyonu ayrı ayrı ele alan şekiller sistemidir. İkincisi ilk J.R. Hicks ve Alvin W. Hansen tarafından geliştirilen LM-IS eğrileri yardımıyla yatırım-tasarruf ve para arz ve talebine dayanarak faiz ve reel gelir denge düzeyinin bir arada gösterilmesidir. Üçüncüsü ise W.H. Branson'da ve modern diğer makroekonomi kitaplarında olduğu gibi, fiyat düzeyi ile reel gelir düzeyi arasındaki ilişkilere dayalı "Toplam Talep" (AD) ile "Toplam Arz" (AS) eğrilerine ulaşan ve aynı zamanda ekonominin tüm piyasalarını ele alan bir sistemin kullanılmasıdır. Fakat hangi şekilde temsil edersek edelim, sorunun özü değişmez: Neo-Klasiklerin ortaya attığı Genelleştirilmiş Sistem'de ekonomi otomatik olarak tam istihdam dengesine ulaşacaktır. Genelleştirilmiş Keynes Sistemi'nde ise, yine hangi temsil şeklini kullanırsak kullanalım, efektif talep noksanı dolayısıyla bir eksik istihdam dengesiyle ve gayri iradi işsizlikle karşılaşılacaktır.

3.2. Neo-Klasikler, Pigou Etkisi ve "Neo-Klasik Sentez"

3.2.1. Düşünce Tarihi ve Literatürdeki Gelişmeler

Neo-Klasiklerin iktisat literatürüne ve analizlerine kazandırdığı bir başka kavram ve sistem ise Pigou etkisi ve "Neo-Klasik Sentez"dir (Paya, 1994 ve referansları). Pigou etkisi A.C. Pigou tarafından geliştirilmiş, Don Patinkin ise Pigou etkisinden hareketle makro-statik denge analizlerinde bir otomatik tam istihdam dengesinin mutlaka varolacağını, bu durumda Keynes'in eksik istihdam dengesinin yanlış olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Pigou etkisi temelde tasarruf ve tüketimin faiz ve reel gelir düzeyi yanında servete de bağlı olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki serveti çok olanlar, gelecekleri emin olduğu için, aynı gelire ve fakat daha az servete sahip olanlara kıyasla gelirlerinden daha büyük kısmını tüketirler, çok az bir kısmı tasarruf ederler. Yani, bunların tüketim meyli yüksek, tasarruf meyli düşük olur. Servet ise aynı ve nakdi olarak ikiye ayrılabilir. Aynı servet, özellikle sermaye, bina vb. ancak uzun dönemde artabilir. Fakat "likit" servetin reel değeri kısa dönemde genel fiyat düzeyindeki değişmelerle birlikte değişebilir. Ekonominin tümü için likit servet, halkın elindeki para ve devlet tahvilleri ile Hazine Bonolarından oluşur. Fiyatların düşmesi halinde "nominal" likit servet sabit kalmakla beraber bunun fiyatlara bölümüyle ölçülebilen "reel değeri" yükselecektir. Bu durumda, tasarruf meyli düşer, tüketim meyli yükselir. Yani, ücret ve fiyatların düşürülmesi, faiz haddi mekanizması yanında ayrıca Pigou etkisi yoluyla tüketimi

yükselttiği, tasarrufu düşürdüğü için denge istihdam düzeyine yükseltir. Buna karşı ücretlerin ve fiyatların düşürülmesi muhtemelen bu düşmenin devam edeceği yolunda beklentiler yaratacak, sonuçta hem yatırım hem de tüketim meyli düşebilecek, yani tasarruflar bu kere "dinamik etkiler" denen bu etken dolayısıyla yükselecektir. Dinamik etkiler ise istihdam düzeyini daha da düşürmek yolunda bir sonuç yaratır.

Pigou etkisi Don Patinkin tarafından daha kesin bir çerçeveye oturtulmuştur (Patinkin, 1948 ve 1956). Don Patinkin'e göre, Pigou etkisi mutlaka vardır ve ücretler ve fiyatlar yeterince düşürüldüğü takdirde ekonomide tam istihdam noktasına kendiliğinden varılacaktır. Önce dinamik etkilerin ortaya çıkarak, ilk zamanlarda işsizliği daha da arttırması bu sonucu değiştirmez. Bu durumda makro-statik analizler çerçevesinde kalırsak teoride geçerli ve doğru olan Neo-Klasik otomatik istihdam dengesidir. Keynesgil eksik istihdam fiyat ve ücretlerin rijitliğinden doğan istisnai bir durumdur. Pigou etkisine dayanan otomatik tam istihdam sonradan Keynesgil iktisatçılar tarafından da kabul edilmiştir. Aralarındaki uzun süren tartışmalar Neo-Klasikleri ve Keynesgil iktisatçıları "Neo-Klasik Sentez"de birleştirmiştir.

Neo-Klasik Senteze göre, ekonomide otomatik tam istihdam dengesi genel sonuç, ücret ve fiyatların rijitliğinden doğan eksik istihdam istisnai durumdur. Ancak, ekonomide işsizlik belirince, bunun fiyatların düşmesi ve Pigou etkisi yoluyla ortadan kalkması ve tam istihdama kendiliğinden ulaşılması çok uzun bir zaman alacaktır. Buna ise ne işçiler, ne girişimciler, ne kamuoyu ve ne de hükümetler katlanabilir. O halde Neo-Klasik Sentez'e göre, işsizlik meydana çıktığı takdirde bir an önce tam istihdam dengesine yeniden ulaşılması için, Keynes'in öngördüğü şekilde maliye ve para politikaları uygulanması önerilmektedir.

3.2.2. Pigou Etkisi ve Neo-Klasik Sentez Analizleri

Neo-Klasik Sentezin odak noktasını "Pigou Etkisi" yahut "Reel Balans Etkisi" oluşturmaktadır. Bu nedenle burada önce Pigou etkisini açıklamak gerekir.

Basit Klasik Sistemde tasarruf faiz ile müspet tüketim doğru orantılı kabul edilmekteydi ve ikisi toplam geliri yahut her ikisindeki artış gelir artışını oluşturuyordu:

$$\begin{aligned} s &= s(r); & s' > 0 \\ c &= c(r); & c' < 0 \\ s' + c' &= 0; & y = c + s \end{aligned}$$

s : reel net tasarruf düzeyi
c : reel tüketim düzeyi
r : faiz oranıdır.

Keynes'de ise basit olarak gerek tasarruf gerek tüketim reel gelirin fonksiyonudur. Gelir artışı, Marjinal Tüketim Meyli uyarınca kısmen tüketime, Marjinal Tasarruf Meyli uyarınca da kısmen tasarrufa yönelir:

$$\begin{aligned} s &= s(y); & s' > 0 \\ c &= c(y); & c' > 0 \\ s' + c' &= 1; & dy = dc + ds; & y = c + s \\ y &: \text{ reel net gelir düzeyidir.} \end{aligned}$$

Ya da hem tasarruf hem de tüketim hem reel gelire hem de faize bağlı kabul edilebilir.

$$\begin{aligned} s &= s(r, y) \\ c &= c(r, y) \end{aligned}$$

Bu fonksiyonları daha fazla açmaya gerek görülmemiştir.

A.C.Pigou'ya göre ise, tasarruf ve tüketim sadece faiz haddine ve Keynesgil bir yaklaşımla, reel gelir düzeyine değil, aynı zamanda servete de bağlıdır ve servet ile tasarruf arasında ters bir ilişki vardır; serveti çok olan hane halkı gelirinden daha fazla tüketir, daha az tasarruf yapmak gereği duyar. Maddi servet kısa dönemde sabit olmakla beraber likit servetin reel değeri ise fiyatlara bağlı olarak kısa dönemde de değişebilir. Örneğin, fiyatların düşmesi ile likit servet n reel değeri yükselecek, tasarruf meyli düşecektir. Makro açıdan likit servet ise halkın elindeki toplam para artı hazine bonosu ve devlet tahvilleridir. Buna göre:

$$s = s \left[r, y, \frac{(M+Bg)}{P} \right]; \quad \frac{\partial s}{\partial \left(\frac{M+Bg}{P} \right)} < 0$$

diyebiliriz. Yahut, Don Patinkin'i izleyerek, daha kısa olarak:

$$s = s(r, y, P); \quad \frac{\partial s}{\partial P} < 0$$

şeklinde ifade edebiliriz.

B_g: Söz konusu dönemdeki hazine bonusu ve devlet tahvili nominal değeridir.

Diğer işaretler bilinmektedir.

Ancak, kısa dönemde fiyatların düşmesinin reel balans etkisi yoluyla tasarrufları azaltması yanında, fiyat beklentileri yoluyla tasarrufları artırıcı ve gerek tüketim meylini gerek yatırımları azaltıcı "dinamik etkileri" daha da ağır basacaktır. Sonuçta, diyelim ki ücretlerin düşürülmesi ve fiyatların düşmesi ile bir taraftan faiz haddinin düşmesinin yatırımlar üzerindeki müspet etkisi, diğer taraftan fiyatların düşmesinin tasarruflar üzerindeki reel balans etkisinin sınırlı kalmasına karşın, fiyat beklentilerinin gerek tasarruflar gerek yatırımlar üzerindeki menfi etkileri ağır basacaktır. Bu durumda net sonuç olarak reel gelir düşer, işsizlik artar. Nitekim yapılan ekonometrik araştırmalar Pigou etkisinin kısa dönemde kendini göstermediğini yahut gösterse dahi diğer menfi etkilerin ağır bastığını kanıtlamaktadır (Mayer, 1959; Hansen, 1951). Nitekim A.C. Pigou da bu etkiyi daha ilk ortaya attığında bu hususu bilmektedir. Bu nedenle de, başlangıçta Genelleştirilmiş Keynes Sistemi ve yatırım-tasarruf tutarsızlığını mevcut varsayarsak, bu şartlarda ücret ve fiyatların düşürülmesi sonucu Pigou etkisiyle tam istihdam dengesine ulaşabilmemizin ancak fiyatların düşmesinin dinamik etkilerini hesaba katmadığımız zaman mümkün olabileceğinin altını çizmiştir.

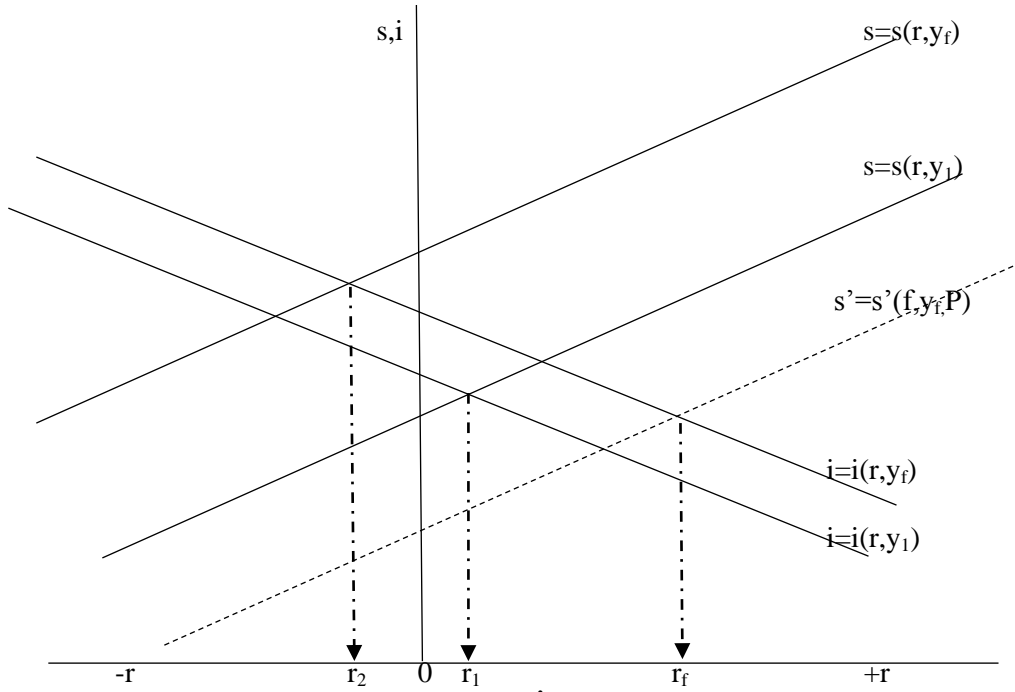
Don Patinkin ise, Pigou etkisine yeni bir yorum getirmiştir (Patinkin, 1948 ve 1956). Don Patinkin'e göre, fiyatlar yeterince düşürülür ve yeterince zaman verilirse, ekonomi Pigou etkisinin işlemesi sonucu mutlaka tam istihdam noktasında dengeye gelebilir. Belki kısa dönemde fiyatların düşmesinin tasarruf ve yatırımlar üzerindeki dinamik etkileri istihdamı ve reel geliri büsbütün azaltabilecek ve işsizliği arttıracaktır. Fakat uzun dönemde Pigou etkisinin işlemesi sonucu tam istihdam dengesine mutlaka ulaşılır. Buna göre, Keynes'in eksik istihdam tezi yanlıştır; makro-statik analiz çerçevesinde kaldığımız sürece ekonomide, fiyatlarda esneklik olması şartı altında, bir otomatik tam istihdam dengesinin var olduğu açıktır. Fakat kısa dönemde bir eksik istihdam dengesi ortaya çıktığında ekonominin, kendi haline bırakılmak suretiyle ve otomatik olarak tam istihdam dengesine yeniden gelmesinin güç olması, bunun zaman alması ayrı bir konudur.

Don Patinkin'in Pigou etkisiyle ilgili bu analizi aşağıda, onun kullandığı fonksiyonlar ve şekil yardımıyla özetlenmektedir (Şekil 1).

$$i = i(r, y)$$

$$s = s(r, y)$$

diyelim. Ve yine diyelim ki, Keynesgil yatırım-tasarruf tutarsızlığı nedeniyle yatırım ve tasarrufların tam istihdam reel gelir düzeyinde dengeye gelmesi ancak eksi faiz haddinde söz konusu olabilir. Ve şüphesiz ki, bu da mümkün değildir.

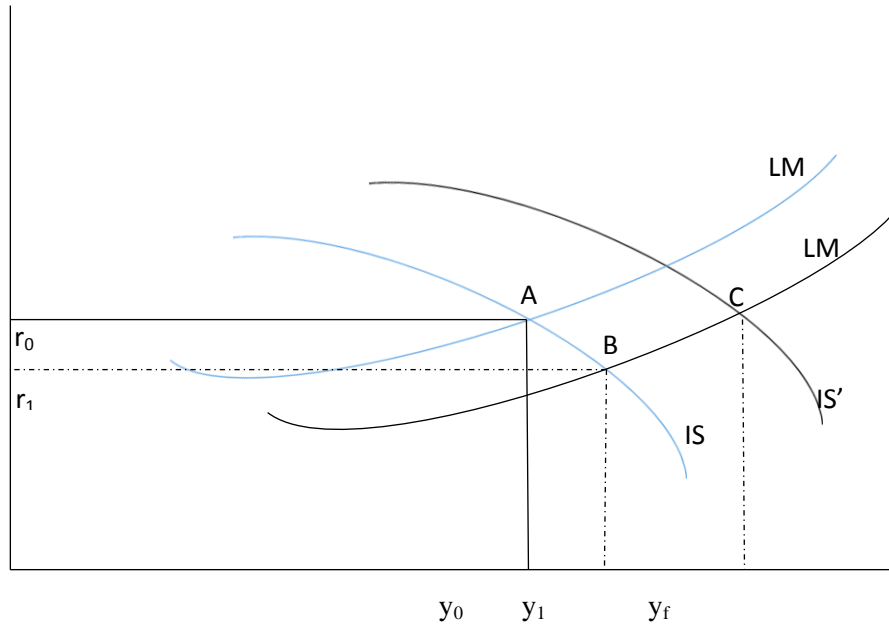

ŞEKİL 1

Buna göre de ekonomide (y_1) gibi bir reel gelir dengesi kurulabilecektir. Bu dengede faiz haddi (r_1) gibi müspet bir değer alır. Reel gelirin tam istihdam reel gelir düzeyine (y_f) göre düşmesi, her ikisi de reel gelirin de bir fonksiyonu olduğu için, hem yatırımları hem de özellikle tasarrufları düşürmüştür. Şimdi, fiyatların düşmesi uzun dönemde Pigou etkisi yaratarak tasarruf fonksiyonunu daha da düşürür; şekilde (s') ; öyle ki artık müspet bir faiz haddinde $(r > 0)$ yatırım ve tasarrufun tam istihdam reel

gelir düzeyinde eşitlenmesi mümkün olacaktır. Böylece ekonomi tam rekabet şartlarında emek piyasasının verdiği tam istihdam noktasında mal ve para piyasaları açısından da dengeye gelebilecektir.

Aynı durumu LM-IS eğrileri yardımıyla da gösterebiliriz. Şekil 2'de başlangıçta LM ve IS eğrileri A noktasında (r_0) ve (y_0) gibi bir denge vermektedir ve bu bir eksik istihdam dengesidir. Şimdi diyelim ki, ücretler ve fiyatlar düşürülmüştür. Fiyatların düşmesi, nominal para arzı sabit olduğuna göre, reel para arzını yükseltir ve dolayısıyla LM eğrisi sağa kayar: LM'. Bu yolla faizin düşmesi, diğer etkileri hesaba katmadığımızda, B noktasında (r_1) ve (y_1) dengesini verecektir. Şekilden de görüldüğü gibi, yatırım-tasarruf tutarsızlığı nedeniyle bu yoldan tam istihdam reel gelir düzeyi (y_f 'e ulaşmak mümkün değildir.

Bu kere Pigou etkisinin uzun bir sürede tasarruf meylini yeterince düşürdüğünü ve LS eğrisinin bu yüzden IS' olarak yeterince sağa kayacağını varsayalım. Bu durumda ekonomi C noktasında dengeye gelecek ve tam istihdam reel gelir düzeyine (y_f) ulaşılacaktır. Bu analizde Pigou gibi, fiyat düşmesinin yatırım ve tasarruflar üzerinde, IS eğrisini sola kaydırır

menfi etkilerini ihmal etmekteyiz. Ya da, Don Patinkin gibi, bu menfi etkilere rağmen Pigou etkisinin geçerli olması ve tam istihdamı sağlaması için fiyatların yeterince düşürüldüğünü ve Pigou etkisinin sonunda egemen olması için yeterince zaman verdiğimizizi varsaymaktayız.

Neo-Klasik Sentezin ulaştığı politika tavsiyeleri esasları bakımından Keynesgil'dir. Don Patinkin'e göre, Keynes'in iddialarının aksine makrostatik analiz çerçevesinde ekonominin kendiliğinden ve Pigou etkisinin işlemesi sonucu ulaşabileceği tam istihdam dengesi mevcuttur. Fakat bir defa bu denge noktasından uzaklaşıncı ekonomiyi kendi haline bırakarak yeniden tam istihdam noktasına gelmesini beklemek çok zaman alacaktır. Hatta dinamik etkiler nedeniyle durum bir süre daha da kötüye gidebilecektir. Buna ise ne müteşebbisler, ne işçiler ve ne de hükümet katlanabilir. O halde, ekonomi tam istihdam dengesinden çıktığı takdirde tam istihdamı kısa sürede sağlamak üzere Keynesgil para ve maliye politikalarına başvurabilir (Patinkin, 1948 ve 1956). İşte bu nedenle de, James Tobin'in de işaret ettiği gibi, buna "Neo-Klasik Sentez" yerine "Neo-Klasik, Neo-Keynesgil Sentez" demek daha doğru olurdu.

70'li yıllardan sonra Neo-Klasik Sentez ağırlığını kaybetmiş görünmektedir.

4. SONUÇ

Gerek Keynes'in, gerek Keynes'i izleyerek ilk Keynesgil iktisatçıların ve gerek Sentezci Keynesgillerin ortak özelliği, analizlerini makroekonomik düzeyde bırakmaları ve kapsamlı biçimde mikroekonomik temellere inmemiş olmalarıdır. Bu özellikleri dolayısıyla, yani az sayıda ve sadece makroekonomik parametre ve denklemlerle çalıştıkları için A. Coddington (Coddington, 1976) böyle bir Keynesgilliği "Hidrolik Keynescilik" (Hydraulic Keynesianism) olarak nitelendirmektedir. "Hidrolik Keynescilik" terimi de yine metodolojik bakımdan sakatlığa işaret ettiği için aşağılayıcı (pejoratif) olarak kullanılmaktadır.

Genelleştirilmiş Klasik Sistem ise, makroekonomi kitaplarında yerini korumakla beraber yeni Keynesgillerle tartışmalar bugün Neo-Klasik Sentez'e bağlı iktisatçılar tarafından değil, daha çok M. Friedman'ın öncülüğünü yaptığı "Monetaristler" ile Robert Lucas'ın öncülüğünü yaptığı "Rasyonel Beklentilerle Çalışan Yeni Klasikler" arasındadır. Bu görüşler makalemizin konusu dışında kaldığı için ele alınmamıştır. Burada yalnızca şuna işaret edelim ki, teori ve makro sistem tartışmalarında henüz kesin bir sonuç, bir uzlaşma yahut senteze ulaşılmış değildir. Fiilen uygulanan politikalar ise; önce de işaret edildiği gibi, daha ziyade Keynesgil esaslara

dayanan para politikası ince ayarlamaları biçimindedir. Ayrıca devlet küçültülmekte, bütçe denklığı sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu ise ilk Klasiklere, Neo-Klasiklere, Genelleştirilmiş Klasik Sistem'e, aynı zamanda Monetaristlerin ve rasyonel beklentilerle çalışan Yeni Klasiklerin görüşlerine uygundur³.

KAYNAKÇA

- ACKLEY, G., *Macroeconomic Theory*, Collier-Macmillan, 1961.
- ADELMAN, I, *Theories of Economic Growth and Development*, Stanford University Press, 1 Ocak 1961.
- BAUMOL, W.J, *Economic Dynamics*, Macmillan, London, 1959.
- BLAUG, M., *Economic Theory in Retrospect*, 5.baskı, Cambridge, 1988.
- BRANSON,W.H., *Macroeconomic Theory and Policy*, HarperCollins Publishers, 1979.
- CODDINGTON, A., "Keynesian Economics: The Search for First Principles," *Journal of Economic Literature*, Vol. 14, No. 4, published by: American Economic Association, Dec., 1976.
- FROYEN, R.T., *Macroeconomics*, 3rd. ed., New York: Macmillan Co., 1990.
- HAWTREY, R.G., *Currency and Credit*, Longmans, Green and Company, 1928.
- HANSEN, A.W., *Business Cycles and National Income*, Norton, 1951a.
- ___, "The Pigouian Effect", *Journal of Political Economy*, Aralık 1951b.
- HİÇ, Mükerrrem, *Para Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994a.
- ___, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994b.
- KAZGAN, G., *İktisadi Düşünce Tarihi veya Politik İktisadın Evrimi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993.
- KLAMER, A., *The New Classical Economics, Conversation with the New Classical Economists and Their Opponents*, Rowman & Allanheld, 1984.
- KLEIN, L.R., *Keynesian Revolution*, MacMillan, London, 1961.
- MARSHALL, A., *Money, Credit and Commerce*, London, 1923.
- MAYER, T., "The Empirical Significance of the Real Balance Effect", *Quarterly Journal of Economics*, Mayıs 1959.
- MUSGRAVE, R.A. ve MUSGRAVE, P.B., *Public Finance Theory and Practice*, 5th ed., McGraw-Hill, New York, 1989.

³ A.Klamer, *The New Classical Economics, Conversations with the New Classical Economists and Their Opponents*, 1984.

ÖZGÜVEN, A., İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.

PATINKIN, D., "Price Flexibility and Full Employment", AER, Eylül 1948.

___, Money, Interest and Prices: An Integration of Monetary and Value Theory, Peterson and Company, 1956.

PAYA, M., Para Teorisi ve Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.

PIGOU, A.C., Industrial Fluctuations, Macmillan and Company, London, 1927.

___, Employment and Equilibrium: A Theoretical Discussion, Macmillan, London, 1941.

SCHUMPETER, J., History of Economic Analysis (published posthumously, ed. Elisabeth Boody Schumpeter), 1955.

ROLE OF THE STATE IN POLAND AND TURKEY IN TRANSITION PERIOD

Emine Zeytinli¹

ABSTRACT

Poland and Turkey carried some similar economic and political features which have to be taken into consideration in terms of privatization attempts. In Poland, state properties were under socialism and in Turkey under the planned economy. When Poland had the first non-Communist government in 1989 Turkey already launched the privatization program like the major European countries and started privatizing of Telecom Turkey, energy sector which was mainly on the electricity sector but could not gain ground on the program.

This paper compares the transformation and precisely the privatization of Communist Polish economy with the centrally planned non-Communist Turkish economy. Both countries, Poland during the communist time and Turkey until 1980s, had private industrial sectors that were not able to compete in the international markets or against multinational companies, emerging financial market, almost primitive agricultural sector and undeveloped service sector. Turkey started the transformation both economic and social contents by the beginning of 1980s and Poland by the end of 1980s by introducing the free market principles in the economy.

The study covers the period 1980s and 1990s since during these two decades privatization was on the agenda of major European countries and world economy and later the years with the acceleration of privatization. The processes have not completed yet and might be still some improvements.

Keywords: *privatization, transition, deregulation, ownership, Poland, Turkey.*

¹ Ph.D. İstanbul Aydın University, Faculty of Economics.

POLONYA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİYLE GEÇİŞ DÖNEMİNDE DEVLETİN ROLÜ

1980'li ve 1990'lı yıllarda, dünya ekonomik ve politik düzeyde daha önce benzeri görülmemiş değişiklik veya reformlar yaşadı. Büyük Avrupa ülkeleri ve bazı gelişmekte olan ülkeler de dâhil olmak üzere 1980'li yıllarda birçok ülke ekonomilerinde özelleştirme programı başlattı. Özelleştirme ekonominin ve piyasa güçlerine açılması için en etkili yöntem ve dönüşüm için anahtar faktör olarak anlaşılmıştır. Özel firmalara kamu işletmelerinin mülkiyet transferini sağlayarak makroekonomik istikrar, konvertibilite, özel sektörün gelişimini teşvik, fiyat liberalleşme ve ekonomide etkinlik amaçlanmıştır.

Özel sektöre devlet iktisadi teşebbüslerini devrederek verimliliğin artırılması ve piyasa ekonomisine geçiş özelleştirme sürecinin arkasındaki ana fikirdir ve Sovyet Bloğu yıkıldıktan sonra ilk demokratik hükümeti kuran Polonya dâhil olmak üzere Orta Avrupa ülkelerinde geçiş döneminin en önemli bileşeni olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, komünist bir rejimin benimsenmediği ancak benzer özelleştirme programı yürütülen Türkiye'de bu program çerçevesinde büyük kamu işletmelerini özel girişimcilere satmaya başladı. Ülkelerin çoğunda, özelleştirme programı işletmelerin sahipliğini değiştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye de diğer ülkelerle aynı amacı taşımasının yanında aynı zamanda planlı ekonomiden piyasa ekonomisine doğru geçerek ekonominin yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır. Bu şekilde, Türkiye ve Polonya'nın dönüşüm ve geçiş denilebilecek ve kamu hizmetlerinin sahipliğini değiştirme ile başlayan bazı ortak özellikleri vardır. Bu anlamda özelleştirme ekonomiyi piyasa güçlerine açmak konusunda çok önemli bir rol oynamaktadır. İki ülkenin özelleştirme programı ile amaçladıkları benzer şeylerdir ve ekonominin liberalleştirilmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, devletin rolünün azaltılması ve özel girişimcinin teşvik edilmesi şeklinde özetlenebilir.

Bu çalışma merkezi planlı komünist olmayan Türk ekonomisi ile komünist Polonya ekonomisinin başlattıkları özelleştirme programlarını karşılaştırarak ele almaktadır. Her iki ülkede 1980'li yıllara kadar, özel girişimciler vardı ancak uluslararası pazarlarda veya çok uluslu şirketlere karşı rekabet edecek durumda değildiler ve yetersiz sanayi sektörü, gelişmekte olan finansal piyasa, neredeyse ilkel tarım sektörü ve gelişmemiş hizmet sektörü vardı. Türkiye 1980'li Polonya ise 1990'lı yıllarla birlikte ekonomide serbest piyasa ilkelerini oluşturmaya çalışarak dönüşümü

başlattılar. Bu çalışma özelleştirmenin ivme kazandığı ve Avrupa ülkeleri ve dünya ekonomisinin gündeminde olduğu 1980'li ve 1990'lı kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme, geçiş ekonomileri, mülkiyet, Polonya, Türkiye

Introduction

In 1980s and 1990s, the world has seen unprecedented changes or reforms both economic and political level. Starting from 1980s many countries including major European Countries and some developing countries launched privatization program in their national economy. Privatization was understood as the key factor for transforming the economy and as the most effective way of opening the economy to the market forces. It was aimed to transfer the ownership of state owned enterprises to the private firms, combine with the other steps of the reform such as macroeconomic stabilization, currency convertibility, encouraging the private sector development, price liberalization and achieving efficiency in the economy.

Increasing productivity and transition to the market economy by transferring the state owned enterprises to the private sector was the main idea behind the privatization process and it was also the most important component of the transition period in Central European countries including Poland that formed the first non-Communist government. On the other hand, Turkey as a non-Communist country, it carried out similar privatization program and started to sell the major public enterprises to the private owners. In most of the countries, the privatization program aimed to change the ownership of the enterprises. Although Turkey carried the same aim with the other countries, it was also aimed to restructure the economy from planned economy to the market economy. In this way, Turkey and Poland have some common features that is called transition or transformation started with changing the ownership of the public utilities. In this sense privatization played a very important role in transforming the economy to the market forces. The aim of the program of two countries is the same; liberalizing the economy, privatizing the public enterprises, reducing the role of the state and promoting the private entrepreneurs.

After the developed countries in Europe, the developing countries also tried to reduce the role of the state in the economy by accelerating privatization. It started in Europe by the beginning of the 1980s and spread to the other regions and 1990s have experienced ambitious privatization programs in the world. Countries tried to sell the major state entities to the private owners and the major reasons were the contributing the economic development and increasing the productivity. The very first privatization started in the UK by Thatcher government and spread to the continental Europe and the rest of the world such as Asia, South, North and Latin America and Africa. The very recent privatization was in the ex-Soviet countries and it appeared as a transformation from socialism to capitalism.

I aim to compare Turkey and Poland in terms of reforms they proposed, ability of two countries as reformer. Turkey aimed to carry out a comprehensive legislation and privatization program to dispose the state enterprises and it started with holding the right of toll collection of the Bosphorus Bridge and later on continued with the state owned enterprises. So, the privatization period in Turkey was the desire of promoting the public share ownership (means that offering shares to public, not only to private businesses owners) like the other countries in Europe. In Poland, on the other hand, the motivation was being transformed into the free market economy and having the contribution of the private sector. Both countries started the process with a very extensive plan in the beginning but slowed down in later years and the process took long years and much difficult than anticipated.

Both Poland and Turkey do not have success stories in terms of liberalization of the public sector and there are some lessons to be learnt. The study first focuses on the economic and political perspective of the countries and then the role of the state in privatization processes and country specific developments and obstacles of the process. There is no restriction in terms of industry and the role and implementation of the state is analyzed.

Historical Perspective

Role of state was dominant in Poland during the Communist period and role of the private sector was very limited. The countries in Eastern Europe have a socialist state ownership structure. Industrial production was

80% or more and owned by state; the service sector was also heavily state owned. Agriculture was generally state owned and controlled, except in Poland, where farmers retained their private land after World War II, though under highly restrictive and repressive conditions. The great number and high level of the state-owned enterprises require rapid progress in privatization. (Lipton and Sachs, 1990)

On the contrary in Turkey the share of private sector was relatively high but still the economy was far away of enjoying the free markets and high participation of the private enterprises and the state involved into some strategic sectors such as energy, steel industry, telecommunication, oil etc. or some other areas which private sector have no or very little interest for investment.

After the military coup in 1960, state planning organization was established in 1963 and Turkey started to prepare annual and 5 years long term plans as a state duty for social and economic planning and it was mainly provided guidance for economic development and focuses precisely on the economic sectors. The plan is prepared by the State Planning Organization which is controlled by the prime ministry directly and plans give policy directions for the state owned enterprises and advises and recommendations for the private sectors. They set macroeconomic targets for the country such as economic growth, regional development, exports, social goals etc.

Goals of Privatization

The goals or reasons of privatization may vary but here they are classified into four categories (Lis and Slay, 1993).

- 1) To increase the efficiency of the state owned enterprises by transferring ownership to private sector,
- 2) To increase the efficiency of the capital markets and ownership relations resulting from privatization,
- 3) To solve social justice issues related to privatization and/or ownership structure,
- 4) Using privatization to improve macroeconomic stability.

It is generally thought that privatization is the source of revenue for the government at first and later it decreases administrative responsibilities. On the other hand, the most important benefit is thought to be the efficiency. Privatizing national assets are thought to be beneficial to the country in many ways such as policymakers could not have important decisions on time quickly as their private counterparts in some industries and the decisions could be based on the best interest of the firm according to the market conditions, there could be positive contribution to budget deficit and also liberalization and privatization could accelerate economic growth and there could be more entrepreneurs in the free market system (Hanke, 1987).

For privatization; governments are expected to provide regulatory, legal environment for the private sector operations to guarantee property rights and this is considered as the most important operation of the government and can only be expected to be provided by the government.

Role of the Government in Privatization

Historically, governments have played an important role in the economy especially after World War II and the participation of government differs between developed and developing countries. Apart from the increasing role of the state in the economic activities, some sectors were thought to be natural monopoly and strategic as well which required certain control of the government. Keynesian economic policies and economic growth created by the socialist states contributed to the increased role of the state in the economy. After the 1980s there has been a worldwide interest on privatization which aimed to increase efficiency by reducing the role of the state and tendencies towards privatizing state-owned industries and services. In general, state owned enterprises are large in scale and not efficient in their operations. On the other hand, it was believed that private sector enterprises operate efficiently to maximize the profits and minimize the costs.

On the other hand, especially in developing countries the paradox of the process is that the state has been actively involved into the privatization process. Both in Poland and Turkey, the perception and understanding of developed economy was more participation of the private sector into economic activities and less state operations and controls over economy.

The governments are generally actively involved in privatization process until the selling process is completed. In some cases if there is no sale it remains under the state ownership. On the other hand, it may be difficult to substitute a regulatory body for the government to bear the control and privatization responsibilities, management and decision making process. Therefore, instead of the government involvement, the intermediaries can be responsible of selling and managing the state owned enterprises that is called ‘privatizing privatization’ (Boffito, 1993).

In many developing countries in Latin America, Eastern Europe and Asia, the role of the state is at the center of economic and political debates. It is accepted that the state’s involvement through regulation, production and redistribution, is the cause of problems as crises in the national economies. Therefore, reducing the role of the state is thought as a solution to many economic problems and privatization is the prescription to eliminate the negative consequences of the state intervention (Kochanowitz, 2006).

The state in less developed or in developing countries plays an important role and historically also played an important role for the economic and political development. Both in Poland and Turkey, the state had a clear role of industrialization and modernization of the country in the past. Governments have had a leading role again during the privatization in Turkey and Poland. They decide privatizing state enterprises, put the rules, decided and implemented privatization procedures. It is very clear that the state has been a strong player and ruler during the process to advance free market economy.

Some sectors are thought to be strategic for the national security and in some sectors it is thought that state involvement is needed for a certain period to influence the growth and development over time by seizing command of key industries or economic activities. Especially at earlier levels of development and in order to realize rapid economic transformation, development has been the rationale for nationalization or government ownership. Finally, equity and welfare considerations, or the desire on the part of government to prevent private sector monopoly after privatization has led some governments to assume production of certain goods or provision of certain services.

Countries chose some strategies in privatization process that could be listed as large or small scale, spontaneous and asset privatization (Lis and Slay, 1993). In large scale privatization the state transforms enterprises into joint stock companies and then distributes the stocks to the private sector firms or workers. In this form of privatization the government attempts to control the selling the assets directly and it is a type of privatization used by the most governments. It is the distribution the ownership shares in a rapid and controlled manner. In this type of privatization there is a high cost in administering the distribution of the shares of the state owned enterprises and there are valuation problems.

Poland and Turkey, like the most other countries, sold state owned enterprises in mass privatization. Poland tried to have a fast step to free market from a communist economy and Turkey wanted to benefit from efficiency and productivity of the private sector, tried to encourage the private ownership with the trend of world economy which many countries applied privatization programs in their national economy. Both countries experienced state controlled privatization which in another words the active role of government into the privatization process.

While the key rationale of privatization is the existence and the situation of the role of the state and state owned enterprises, without the proper institutions that enables the efficient and well-functioning private property system, the privatization takes longer time with the active role of the governments (Woo, Parker and Sachs, 1997).

Private entrepreneurs might be willing to invest in a particular sector but might not have enough financial sources to buy the state owned enterprises which make privatization difficult and longer than anticipated. In this case foreign investors have been expected to contribute to the privatization in the country. After selling the state owned enterprises or establishing joint venture with a foreign firm/investor, foreign investor is expected to bring up-to-date technology and know-how to the firm.

Although the global trend was towards privatization, Poland and Turkey did not aim to privatize all state enterprises or goods nor resources. Sectors such as mining, steel, railways and some others which are thought “natural monopolies” has not been included into the privatization program.

Poland

Poland experienced unprecedented and massive privatization program like the other post-Communist countries. During the first period it was difficult to estimate the consequences of the rapid transformation. And the main problem was with the large state enterprises. The beginning and the process of the privatization in Poland and Eastern European countries are different from the Western European countries since the scale of privatization is huge and the privatization process was aimed to be completed in a short period of time. Besides, the process took place in a highly distorted factor and product markets; there were no well-functioning capital markets, absence of entrepreneurial culture, and absolute physical infrastructures (Bonavoglia, 1993). The lack of sufficient private sector, capital markets, regulatory authorities, experience, infrastructure and economic conditions caused the process of privatization to be slower than it was planned. Privatization is understood as transferring the ownership of the state owned enterprises to private hands without paying attention to social problems such as unemployment, and it was thought that stabilization and market liberalization will follow the privatization automatically.

In August 1989, when Tadeusz Mazowiecki was Prime Minister, the communist system dismantled and a new political system, democracy and free market economy replaced it. The government began to privatize the state owned enterprises massively, the new government aimed to accelerate the transfer of state properties and enterprises and liberalize the market.

On 12 July 1990, Poland Parliament approved the Act on Privatization of state owned enterprises. This particular law would be a milestone of change in Poland's economic system. The privatization program of Poland covered so-called 'small-scale privatization', selective privatization of the best enterprises, mass-scale privatization of medium-sized and large enterprises, bankruptcy follow-up privatization and finally grass-roots development of the private sector, which resulted in its absolute growth and the growth of its share in the whole of the economy (Balcerowicz, 1989). The starting points were; to change the ownership of the market, to allow private firms to operate in the market, to encourage private business activities, to increase competition, to promote the mechanisms of free market economy by increasing the share of private sector in the economy.

The Polish privatization program envisaged three different ways of privatization; small scale privatization which covers local administrative activities, small and medium sized state enterprises; transformation of ownership structure of medium sized state enterprises and large scale transformation carried out by the Ministry of Ownership Transformation that covers transformation of the biggest enterprises that have strategic importance in the Polish economy and for the State Treasury (Wojtuna, 1992).

In Polish process there was no clear aim of privatization but there were some goals mentioned officially that are below (Kochanowicz, Kozarzewski and Woodward, 2005):

- To contribute to the change of economic system through creation of private entities.
- To solve the problem of microeconomic inefficiency of state owned enterprises and rise in productivity of the whole enterprise sector.
- To make the whole reform process smooth, stable and irreversible.
- Potential revenues from privatization to the budget were important and contribute to the budget deficit.
- Privatization aims also to solve some social problems.

The very first reform of Poland caused significant structural change in the economy. The fast rise of small and medium size private businesses, inflow of foreign investment in various forms, the restructuring of foreign trade, establishment of modern banking system, and starting the restructuring and privatizing the state owned enterprises were the main and the very first attempts to reform of Poland (Kochanowicz, Kozarzewski and Woodward, 2005).

In the first years of reformation, Poland was able to adopt into free market. The shortage of food was less, the privatization project was very fast and some new private firms were emerged. But privatization level was not the level they aimed. Poland was transformed from socialism to 'market socialism' (Sachs, 1992) The first year of reform in Poland was called an achievement when compared with the other post-Communist countries, the

growth rate increased and Poland's transition process was considered as a success story.

After a fast and successful beginning, Poland experienced a slowdown in the process of privatization and the successful economic transformation was replaced by a decline in later years. Some sectors such as trade, construction and service, even they are thought to be to be easy to privatize and industries and large state owned enterprises slowed the process. On the other hand, the political pressure on government or obstacles for privatization and especially privatizing large enterprises such as infrastructure, public utilities, energy and mining brought slowdown of privatization. Due to the economic crises and high inflation, Tadeusz Mazowiecki's government chose another strategy which is called "The Shock Therapy" or "The Balcerowicz Plan". The plan which is based on IMF policies was launched by the beginning of 1990.

Polish reform started with an extensive structural change and experienced the rise of private businesses, the size of private sector and foreign investment in different sectors of the economy increased. Some state owned enterprises sold out but the privatization process has not been completed as the privatization plan could not be finished on planned term. The last and current "Privatization Plan" of Poland for the years 2008-2011 envisages four year privatization acceleration program and sectors are electricity production and distribution, petroleum, chemical industries. The mission of the plan is to finish privatization process in the country. The priority is given to the legislation to be able to accelerate the privatization process. In the last privatization program includes selling the energy companies such as PGE, one of the largest energy group in Central and Eastern Europe, TAURAN, second largest electricity producer in Poland, some power plants, chemical and petroleum companies, mines, steel works, pharmaceutical companies, shipping companies such as Polish Baltic Shipping, printed media distribution companies etc. (Ministry of Treasury, 2011).

In 1990 about 516,000 new businesses were established, while 154,000 were liquidated, a net increase of 362,000. Another 100,000 small businesses formerly owned by local government agencies were sold to private investors in the initial rush for privatization. By September 1991, an additional 1.4 million one-person businesses and 41,450 new companies had

been registered since the beginning of the year. Overall, in 1990 and 1991 about 80% of Polish shops went into private hands, and over 40% of imports went through private traders (Curtis, 1992), In 1990 there were 8453 of state owned enterprises and 5975 of them privatized between 1990 and by the end of 2010 and there are 121 state owned enterprises as December 2010 (Ministry of Treasury, 2011).

Turkey

Turkey was one of the developing countries with a relatively large state intervention. The beginning of the 1980s brought a growth, dynamism and new privately owned companies into Turkish economy at the same time with many developed and developing countries. As there was privatization experience in many European countries, Turkey also started a long-term transformation and privatization program in trade, construction, production and restructuring of small and medium enterprises. The privatization process did not bring radical changes into the economy but the main aim of privatization was put to have more private enterprises in the economy. The existence of private business, having no political, physical and legal obstacles for operating in the market gave a bit different appearance to the Turkish privatization and reform process.

Privatization reducing the share of the state sector in the economy and increasing the share of private sector changed the structure and development steps of Turkish economy. The existence and operations of the state has a long history in Turkey as the existence of the private sector with capital accumulations and number of entrepreneurs resulted more and more operations and liberalization attempts started for a change.

Turkish economy started to be transformed in 1980s and the transformation was from an inward-looking attitude of heavy state intervention toward allowing greater play of market forces and increased liberalization of the economy. The new idea was that the economy cannot be managed through restrictions, protections, penalties and bureaucratic controls. It aimed to reduce government intervention in the economic activities, to remove price controls, to encourage export, to establish a reasonable interest rate, liberalizing foreign trade, and opening economy to the international competition (Bilgic, 1987).

Privatization didn't include all the sectors. For example infrastructure facilities remained under the state control. This is called as partial privatization as some areas such as bridges, dams, power stations, telecommunications, railways and highways, ports and airports, pure public goods and services such as security, justice and defense related sectors, health, education, electricity and water were not taken into consideration in the beginning of privatization.

The private sector was not restricted but has not interested in some areas which were considered as natural monopoly. Apart from some areas, by privatization program it was aimed to be expanding the role of private sector and benefit more from them.

When there was the growing tendency of privatization in many countries, Turkey launched the fifth five year development plan (1984-89) and some structural changes were aimed for privatization to have smaller state, bigger private sector. In reality, state heavily invested in infrastructure, energy, communication and transport.

The privatization accelerated in the second part of 2000s and giant enterprises such as telecommunication, petroleum and refineries, tobacco etc. were privatized and privatizing ports and energy companies are on the agenda of the privatization authorities. This is explained by the existing of single party government that the legal framework removes barriers to privatization. The current government came to power in 2002, and as it inherited high public debt, the necessity of fiscal adjustment provided strong incentives for privatization. Single-party majority governments are expected to be more efficient (Atiyas, 2009).

Privatization total revenues have been 38,7 million \$ since 1986 and 15,9 million \$ of this revenues have obtained from foreign investor. 59% of the privatization was to local investors and 41% of sale is to the foreign investors. When looked at the distribution of privatization implementations according to methods the highest proportion is 53% share block sales, 23% is asset sale, 19% of public offer, 3% sale at Istanbul Stock Exchange, and 2% of asset sale (Privatization Administration, 2010).

Privatization, liberalization and growth targets have always been in the agenda of the State Planning Organization. Liberalization did not mean to discontinue with the development plans. The State Planning Organization continues to prepare development plans for the state and private sector. The development plans and privatization is still one of the most important articles of the plan. In the last development plan which covers the period of 2007-2013 mentioned that the previous reform program was to eliminate the structural problems of the economy. Even the role and share of private sector in the economy increased in the course of time, it cannot be said Turkey's privatization plans has been successful. (Ninth Five Years Development Plan 2006).

Privatization program is still on in Turkey and there are some key sectors waiting to be privatized. The privatization of Turkish Telecom, Tupras, Turkish Petroleum Refineries Corporation that is the largest industrial enterprise and operates four oil refineries, Erdemir, the major iron and steel industry player, Petrol Ofisi, one of the leading fuel products distribution company, completed after heavy debates and opposition against privatization. Energy sector is still under state control and for the electricity, natural gas market there has been private enterprises but since states share is relatively high, more competition is needed. Government aim play a role only in controlling and regulating is responsible only for the security of supply and all the investment are aimed to be carried out by the private enterprises (Ninth Five Years Development Plan, 2006).

In Turkey, privatization took long and moved to giant sectors such as telecommunication, energy etc. These are the large politically sensitive industries that in the last wave of privatization the focus is on such sectors as there is a global trend towards promoting competition. Privatization in telecommunications took place in 2000s which was vertically integrated monopoly and public ownership. Selling of Turk Telecom was cancelled two times by the Constitutional Court that caused significant delay in selling and developing infrastructure.

The other important sector is the energy and particularly electricity sector. Electricity market Law issued in 2001 and for competition in the electricity market Electricity Market Regulatory Authority established. Earlier, before privatization there were some attempts to have the private sector ownership in electricity market and some firms existed by Built-

Operate (BO) or Built-Operate-Transfer (BOT), so in some regions private firms could operate in generation, distribution and transmission. The permission was cancelled by the Council of Ministers in 1996 and until 2001 uncertainty remained as in this year a new privatization program launched.

The principles of electricity sector reform and privatization in Turkey were laid out in the “Strategy Paper” dated 2004, with a primary objective to ensure adequate, high-quality, uninterrupted and low-cost supply of electricity to consumers. Privatization of distribution companies commenced in 2006 after the reorganization of TEDAS (Turkish Electricity Distributing Company) into 20 regional distribution companies in 2005. The tender process for 18 electricity distribution companies has been finalized in line with Law No. 4046 and the ownership transfer process for 9 companies has been concluded. The transfer process for the remaining 8 companies is still ongoing. Upon completion of the process for these regions, electricity distribution aimed to be entirely is undertaken by the private sector (Privatization Administration, 2010).

The share of the state owned enterprises in GDP has been decreasing but aimed to be 0.6 % in 2013 from 2% in 2006. Again by the end of the planned period, the state is aimed to be totally withdrawn from the sectors such as air and sea transportation, railways, tobacco and tea production, petrochemical industries, electricity distribution. Besides the share of the state in electricity production, natural gas market and mining is aimed to be reduced but the economic activities of the state will continue (Ninth Five Years Development Plan 2006).

Since 1985, state shares in 270 companies, 104 establishment, 22 incomplete plants, 8 toll motorways, 2 Bosphorus bridges, 1 service unit and 788 real estates and 6 ports have been taken into the privatization portfolio. Currently there are 25 companies in the privatization portfolio. State completely withdrew from cement, animal feed production, milk-dairy products, forest products, civil handling and catering services and petroleum distribution sectors. More than 50% of the state shares were privatized in tourism, iron and steel, textile, sea freight and meat processing sectors. State has withdrawn from most of the ports and petroleum refinery sector. Currently there are 31 enterprises in the portfolio and the share of the state is more than 50% of 21 of these enterprises (Privatization Administration, 2011).

Obstacles in the Privatization Process

Obstacle to the privatization causes more and continuous involvement of the government into economic activities and some sectors still remain as state monopolies.

Various countries experienced privatization with the different characteristics of the economies. In developing and underdeveloped countries the problems of state enterprises and the difficulties of legal framework and implementing privatization are more obvious. What is obvious from the public utilities that in both countries the privatization was necessary for some sectors while it was a trend in some other countries mainly the developed nations. In Poland it was the regime changed towards the liberal economy and private ownership was needed. Also, one needs to add the existence of the problems and difficulties of the management of the state owned enterprises.

The problems of the state enterprises are obvious and recognized by the policy makers and therefore many privatization programs launched. Some certain policies are required but also implementation for restructuring the economy and to benefit from the existence of the private owners decisions should be taken and applied. There are number of barriers to the privatization process that are valid for most of the countries aimed privatization. Poland and Turkey also have been facing some difficulties that are listed below and those obstacles cause some temporary or even permanent existing and active role of the state.

The most important obstacles are adequate legal environment, legal protection to new owners, efficient judicial system, legal restrictions for some sectors, fear of unemployment. Misconception of privatization, ideological and/or political opposition to privatization, different perceptions for strategic sectors or defense may be listed as other obstacles.

During the privatization process, the governments were willing to sell the state enterprises to the private firms. But buying state enterprises may bring some extra costs and risks to new private owners other than price. In other words, owners of the private firms would seek a well-functioning judicial system and legal protection for newly bought enterprises and/or

premises and removal of restrictions to invest in certain sectors like energy. This is very same for both national and international firms that are willing to buy state enterprises or penetrate in a sector which is newly opened to private investors.

Another obstacle to the privatization can be legal restrictions or prohibitions for some sectors like defense or communications. In this case a legislative reform is required for removal of those restrictions or prohibitions.

In Turkey, some political elites, media and majority of the population opposed to the liberalization in some sectors which are considered strategic and the governments have been accused of selling the national assets or even “homeland” which is believed to be in the hands of state. A very interesting example is the failure of the selling of Turk Telecom. When foreign investors were called to bid in tender, some academicians and political groups went to the administrative court and got a decision from the court to prevent the selling.

Turkish military is generally opposed to the privatization where it thinks strategic. Labor unions and bureaucrats are also opposed to the privatization since a possibility arises to lose their jobs. Because, many state enterprises have been overstaffed. Therefore, labor unions and bureaucrats may create a political obstacle to the process of privatization.

After the Second World War the idea of active involvement of state in economic activities was widely accepted since there were no enough capital and entrepreneurs. State monopoly in some sectors was also widely accepted. But some groups still keep the same idea today and oppose privatizations.

Another obstacle to the privatization comes from misconceptions about it. It is believed that, a natural monopoly should be operated by a state enterprise; it should remain under the state control. It is thought that private monopoly may only operate for profit and may not care of welfare of whole society. And some services are thought as not-for-profit activities such as health, education and the private firms run businesses for profit but the state provides services.

Polish liberal democracy was created by the formation of the government after the election in 1989. The success of the privatization process cannot be separated from the political situations in the country. Stability in politics affects the success of the privatization program. Even if all political parties agreed on the necessity of privatization, they may have different approaches to the process. When political actors change, the path and speed of privatization also change as each political party have their own approach to the process. In this sense Poland and Turkey experienced similar problems. Government changes in short periods and coalitions in 1990s caused privatization slowdown and even cancellation of some privatization due to corruption claims and distrust to ex-governors or administrators of state institutions and agencies.

In Poland we can talk about small, medium and large scales of privatization. As Poland was a centrally planned economy, even the ownership of small businesses, restaurants etc. were under the control of state enterprises. Privatization of small and medium size companies is relatively easy and the transfer of the ownership was much easier in the beginning of the transition procedure. But privatization of large scale enterprises has been the major problem of the process. This has been also the case in Turkish privatization. Since private firms have been actively operating in the Turkish economy well before the privatization there has not been much difficulties of small and medium size enterprises. But transferring the ownership of the large scale enterprises which are considered as national strategic assets political discussions and experiences have shown that privatization of large scale enterprises is crucial for the process and cannot be completed at once or in a short term.

In Turkey, there have been always different voices to criticize the process of privatization and economic reforms. Without considering the ideas of ruling political party, privatization has been perceived as selling the national properties. Some groups claimed that if the aim is to increase efficiency, only unprofitable state enterprises should be sold and profitable public enterprises should go on to be owned by state. Also some sectors which are thought strategic should also remain as state enterprises.

Other risk was unemployment during and especially after the privatization of state enterprises. Most of the state enterprises are overstaffed

since they hired more workers than they really need for political or social reasons.

The success and process of the privatization process cannot be separated from the political situations and fluctuations of the country. Stability in political life affects the success of the privatization program. Because even if all political parties are agreed on the need of privatization and transformation there are different ways of approaching to the process. A change in the current political actors changes the path and speed of privatization as each political party have their own way of approaching the process. In this sense Poland and Turkey experienced similar problems as the fast changing government and coalitions in 1990s caused some changes of the reform or even sale of some state owned enterprises had to be cancelled due to corruption, selling in the sector against the best interests of the country or mistrust to the earlier government agencies.

Conclusion

The starting point of the study is the similar economic features of these two countries even they had different political systems. Turkey has been trying to have benefits productivity, dynamism and faster decision making processes of private sector by selling the state monopolies and/or companies to private entrepreneurs. On the contrary, in Poland it was tried to shift from “Planned Economy” to free market economy by selling the state monopolies and other enterprises to private sector as well.

Both of these countries had faced some difficulties and failures which were not predicted. By trying to sell the state companies to private sector, it was aimed to benefit from the private capital and especially foreign investment and capital. But especially in sectors which needs more capital than others both countries experienced big failures such as not being able to sell the major state enterprises or selling them at relatively low prices or bearing huge privatization costs to the state.

However there is no best performance in privatization, since countries have different characteristics, economic policies, experiences and implementation of the privatization policies. The experience of a particular country or a successful model may not fit to other countries. There are things to be learnt from different implementations.

Poland and Turkey are less industrialized and also less liberalized countries when compared with well developed countries. These countries

have state enterprises and private enterprises operating in different sectors in the economy. There are also foreign investments in the economies of these countries. Some decisions are still centrally taken and therefore the economic systems of these countries may be called as a mixed system since state and private owned companies operate side by side.

Institutional reforms are needed in both countries to carry out efficient privatizations and having benefits of the private sector. One of the most important missing points is institutional reforms. Active involvement of the governments into economic activities continues even as market liberalization and transition processes go on. Even it has not been a transition country Turkey has almost the same economic features with Poland in terms of liberalization and privatization.

From the experiences of the former Soviet Union countries, it can be easily said that transition to the free market from state controlled economy is not as easy and fast as it was anticipated. In Turkey as well, the privatization process took long years and although it was one of the earliest countries to begin privatization, the process is still on the way.

Another common point about privatization is when countries aim to launch the privatization programs; they asked international financial institutions to guide them. Especially countries like Poland and Turkey applied the prescriptions of international financial institutions namely International Monetary Fund (IMF). But IMF's prescriptions were written according to well developed and free market countries experiences like Britain. Due to differences between developed and developing countries, IMF's prescriptions did not fit to Poland and Turkey well.

Poland and Turkey are similar with the position and the role of the government in the economic activities. This shows the main challenge is to reduce the role of the state.

Historically, the main difference between political systems of Poland and Turkey has been that, Poland had a tightly controlled economy in communist political system. Turkey has had private actors in the economy but state monopolies were very powerful. All infrastructure investments, roads, railways, natural monopolies were done by state enterprises or organs. State organs and institutions were very active in the economy as producers and distributors are able to affect resource allocations.

REFERENCES

Atiyas I. (2009), Recent Privatization Experience of Turkey - A Reappraisal.

Balcerowicz, L. (1989), 'Polish Economic Reform, 1981-1988: An Overview, in Economic Reforms in the European Centrally Planning Economies, New York: United Nations, Economic Commission for Europe.

Bilgic, M (1987), Privatization: The Case of Turkey in Privatization and Development, Ed: Steve H. Hanke, International Center for Economic Growth, San Francisco.

Boffito, C. (1993), "Privatization in Central Europe and the Soviet Union", in Mario Baldassarri Ed., Privatization Process in Eastern Europe, St. Martin's Press, Rome, 1993.

Bonavoglia R. (1993), "Privatization in Central Europe and the Soviet Union", in Mario Baldassarri Ed., Privatization Process in Eastern Europe, St. Martin's Press, Rome, 1993.

Curtis, G. E. (1992), ed. *Poland: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress.

Hanke S. H. (1987), Privatization and Development, International Center for Economic Growth, San Francisco.

Kochanowitz, J. (2006), Backwardness and Modernization Poland and Eastern Europe in the 16th-20th Centuries, Various Collected Studies Series Studies in East-Central Europe, General Editor: Ivan T. Bered, Ashgate Publishing Company, Burlington.

Kochanowicz J., Kozarzewski P., Woodward R. (2005), Understanding Reform: The Case of Poland, Center for Social and Economic Research, CASE Reports No: 59, Warsaw.

Lis S., Slay B. (1993), The Privatization Problems in the Post-Communist Economies, Rector's Lectures, Volume: 1, 6, No: 14, Krakow.

Lipton D., Sachs, J. (1990), 'Creating a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Poland', Brookings Papers on Economic Activity, Vol. 1.

Ministry of Treasury, Privatization plan or the years 2008-2011, Available at http://www.msp.gov.pl/portal/en/6/766/Privatisation_plan_for_the_years_20082011.html

Ministry of Treasury, Available at http://www.msp.gov.pl/portal/en/24/2242/Ownership_transformation_of_state_enterprises.html

Ninth Five Years Development Plan (2007-2013), (2006), NO: 26215, Ankara, Available at <http://www.dpt.gov.tr>.

Privatization Administration, Available at http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/1985-2004_years_table.htm.

Privatization Administration, 2010 Annual Report, Available at http://www.oib.gov.tr/2011/dosyalar/oib_faaliyet%202010_ING.pdf, p.27).

Privatization Administration, 2010 Annual Report, Available at http://www.oib.gov.tr/2011/dosyalar/oib_faaliyet%202010_ING.pdf, p.23-24

Privatization Administration, Privatization Endeavor in Turkey, Available at <http://www.oib.gov.tr/2011/>

Sachs J. (1992), The Economic Transformation of Eastern Europe: The Case of Poland, Economics of Planning 25, Kluwer Academic Publisher, Netherlands.

Wojtuna, A. (1992) "Stabilization vs. Privatization in Poland: A Sequencing Problem at Macro and Microeconomic Level", Transformation Processes in Eastern Europe-Challenges for Socio-Economic Theory", Seminar Papers No: 2, Cracow Academy of Economics.

Woo W. T., Parker S., Sachs J. D. (1997), Economies in Transition: Comparing Asia and Eastern Europe, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.

KÜRESEL ISINMA KONUSUNDA “KARBON VERGİSİ ETKİSİ”NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Oğuzhan BATI¹

ÖZET

Kyoto protokolünü onaylayan ülkeler sera gazı emisyonunu azaltarak küresel ısınmayı sonlandıracakları konusunda taahhütte bulunmuşlardır. Küresel ısınmanın en önemli nedeni insanoğlunun enerji gereksiniminin tamamına yakını fosil kökenli enerji kaynaklarından sağlamasıdır. Fosil enerji yakıtlarının kullanımı azaltılmazsa sera gazı emisyonunun azaltılabilmesi amacı gerçekleştirilemeyecektir. Bu çalışmada küresel ısınmaya karşı alınabilecek politika seçeneklerinden karbon vergisi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel İklim Değişikliği, Küresel Isınma, Karbon Vergisi.

EVALUATION OF THE “IMPACT OF CARBON TAX” IN THE SUBJECT OF GLOBAL WARMING

ABSTRACT

Countries that have ratified the Kyoto Protocol have pledged that they will terminate global warming by reducing greenhouse gas emissions. The major cause of global warming comes from the fact that nearly all of mankind's energy needs is provided from fossil-based energy sources. The aim to reduce the greenhouse gas emissions can not be carried out unless fossil fuel energy use is reduced. In this study one of the policy options that can be taken against global warming, that is carbon tax, will be discussed.

Keywords: Global Climate Change, Global Warming, Carbon Tax.

¹ Dr. Borsa İstanbul, oguzhanbati@hotmail.com

I. GİRİŞ

Küresel iklim değişikliği gerçek anlamda gezegenin tamamını ilgilendiren, ülke sınırlarını aşan bir sorundur. Küresel iklim değişikliğinin birçok özelliği onu diğer çevreye ilişkin sorunlardan farklı bir konuma getirmektedir. Küreselleşme ile birlikte gezegenin tamamını ilgilendiren sorunların artışı küresel dayanışmayı daha fazla gerekli kılmıştır.

Çevre sorunlarının başlıcaları; sanayileşmeye bağlı olarak doğal kaynakların aşırı tüketimi ve tahribi, ozon tabakasının incelmeye neden olan gazların atmosfere salınması, ormanların yok edilmesi, hızlı nüfus artışının beraberinde getirdiği doğal alanların bozulması, tarım alanlarının yok edilmesi, deniz ve tatlı su kaynaklarının kirletilmesi sayılabilir. Özellikle kuzey ülkelerinin hızlı sanayileşme çabaları beraberinde çevrenin aşırı kullanımını gerekli kılmıştır. Bu durum ekolojik denge üzerinde telafisi mümkün olmayan sorunların oluşmasına neden olmuştur.

Havanın başlıca iki bileşeni olan oksijen ve azot gazları, güneşin gözle görülebilen dalga boylu ışınlarını yansıtır ve morötesi ışınların bir kısmını da absorblar (soğurur). Dünya yüzeyine ulaşabilen güneş ışınları, yeryüzü tarafından soğurularak ısıya dönüştürülür. Bu ısı, yeryüzündeki atomların titreşimine ve kızılötesi ışıma yapmalarına neden olur. Bu kızılötesi ışınlar, oksijen veya azot gazı tarafından soğurulmaz. Ancak havada bulunan karbondioksit (CO₂) ve kloroflorokarbon gazları, kızılötesi ışınların bir kısmını soğurarak, atmosferden dışarı çıkmalarını engeller. Bu soğurma olayı, atmosferin ısınmasına yol açar. Bunun sonucunda dünya, güneşin altında park edilmiş bir arabanın içi gibi ısınır. İşte bu etkiye, “sera etkisi” adı verilir. Sera etkisi dünya yüzeyinin ortalama sıcaklığını değiştireceği için, uzun vadede iklimlerde değişiklikler, buzulların erimesi, mevsimlerin kayması gibi çok ciddi sorunlara neden olabilir (Küresel-Isınma.org). Sera gazları küresel ısınmanın en önemli nedenidir.

Atmosfer insanlığın ortak malıdır. Bu nedenle atmosfer içerisindeki sera gazlarının yayılımı bütün gezegeni ilgilendirmektedir. Herhangi bir ülke içerisindeki sera gazı emisyonunun azaltılmasından sağlanan iyileşmeden bütün gezegen yararlanmaktadır. Bu durum ise bir ülkenin uyguladığı iyileştirme çabalarından diğer ülkelerin çabası olmadan faydalanmasını ifade etmektedir.

Küresel ısınma, dünya çapında genel sıcaklığın artması olarak tanımlanmaktadır. Küresel ısınma atmosferdeki sera gazlarının

yoğunluğunun değişmesiyle meydana gelmektedir. Küresel ısınmaya neden olan sera gazları içerisinde en büyük paya sahip olan karbondioksit (CO₂) gazı ise toplam sera gazlarının %80'ini oluşturmaktadır (NCESD, 2003: 5).

Küresel ısınma sorunu önceleri sınırlı sayıda akademisyen tarafından tartışılırken 1988 yılında Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) kurulmasıyla uluslararası boyut kazanmıştır. Ülkelerin çevresel bozulma ile ilgili ortak fakat farklılaşan sorumluluklarının olduğu varsayılmıştır.

Yapılan araştırmalara göre; günümüzde, atmosferik CO₂ birikimi 420.000 yıl içerisinde herhangi bir zamandan daha yüksek bir seviyededir ve son 20.000 yıl içerisindeki en yüksek büyüme hızına sahiptir (Serman, Sweeney ve Skies, 2012: 207).

Birleşmiş Milletler ve Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından kurulan IPCC çevreyle ilgili bir dizi önemli sonuçları içeren raporlar hazırlamıştır (Barrie, 2002: 22). IPCC'nin kurulmasıyla küresel ısınma sorunu için bilimsel bir alt yapı oluşturulmaya çalışılmış ve küresel anlamda tartışılır hale gelebilmiştir.

Küresel ısınma özetle bir çevre sorunudur. 1970 ve 1980'li yıllarda lokal çevre kaygıları hakim iken günümüzde küresel bir tehdit olduğu ve uzun süre karşı karşıya kalınacağı düşünülmektedir (Spencer, 2007: 45).

Türkiye karmaşık iklim yapısı içinde, özellikle küresel ısınmaya bağlı olarak, görülebilecek bir iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden birisidir. Doğal olarak üç tarafından denizlerle çevrili olması, arızalı bir topografyaya sahip olması nedeniyle, Türkiye'nin farklı bölgeleri iklim değişikliğinden farklı biçimde ve değişik boyutlarda etkilenecektir. Örneğin, sıcaklık artışından daha çok çölleşme tehdidi altında bulunan Güney Doğu ve İç Anadolu gibi, kurak ve yarı kurak bölgelerle, yeterli suya sahip olmayan yarı nemli Ege ve Akdeniz bölgeleri daha fazla etkilenmiş olacaktır (Öztürk, 2002: 48).

2. KÜRESEL ISINMANIN NEDENLERİ

Küresel ısınmanın sebepleri arasında birçok farklı neden var olsa da, insan faaliyetlerinden dolayı gerçekleşen sera gazı salınımı en önemli nedenidir. IPCC raporlarında da insan faaliyetlerinin küresel ısınmaya yol

açtığı belirtilmektedir (Mol ve Doğruyol, 2012: 343). Sera gazı içerisindeki küresel ısınmaya neden olan önemli faktör insanoğlunun fosil yakıt kullanımı sonucu atmosferdeki CO₂ miktarını arttırmasıdır (Spencer, 2007: 45). Özellikle sanayi devrimiyle birlikte artan fosil yakıt kullanımı, atmosfere salınan CO₂ miktarında önemli artışlara neden olmuştur. Bu durum küresel ısınmayı beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimi aynı zamanda çevresel kirlenme, ormansızlaşma gibi çevre sorunlarının artmasına da neden olmuştur.

İnsanlar tarafından atmosfere salınan CO₂ ve diğer sera etkisine neden olan gazlar, atmosferin kimyasal yapısını 100-150 yıl öncesine göre fark edilir oranda değişikliğe uğratmıştır. Yeryüzüne ulaşan kısa dalga boylu güneş ışınları geriye dönerken atmosferdeki su buharı ve diğer gazlar tarafından tutularak uzun dalga boylu ısı ışınları şeklinde yeryüzüne geri yansıtılmaktadır. Bu durum güneş ışınlarıyla ısınan ve içindeki ısıyı dışarıya bırakmayan seraları andırdığından sera etkisi olarak adlandırılmaktadır (Mol ve Doğruyol, 2012: 343).

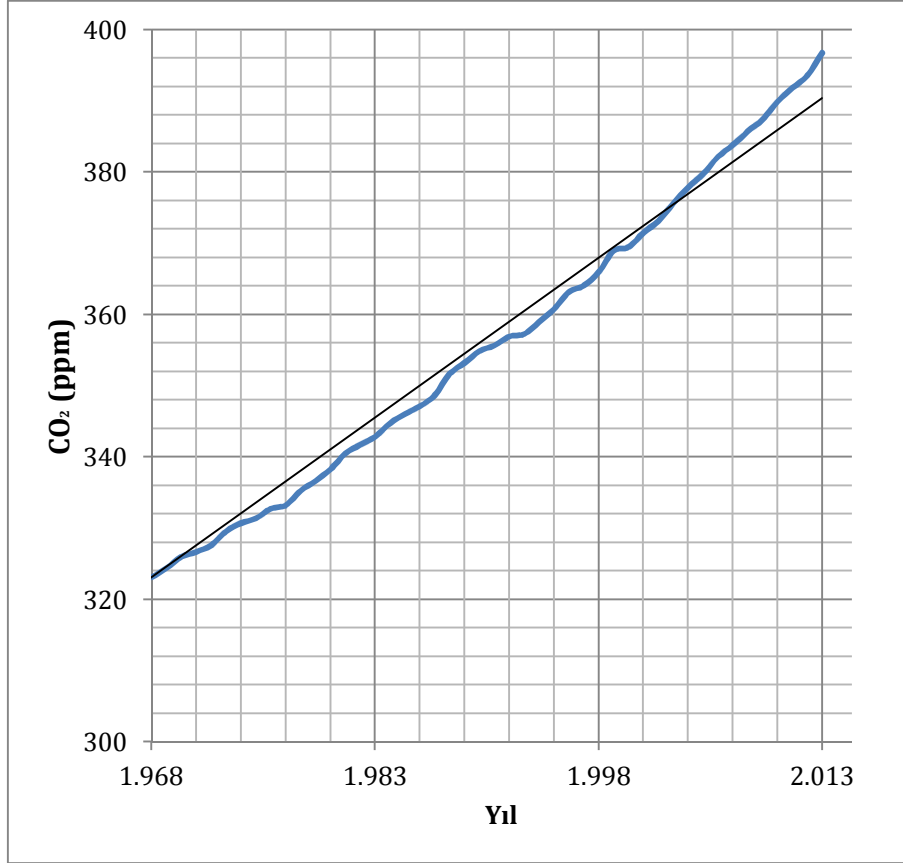
3. KÜRESEL ISINMA TEHLİKESİNİN YORUMU

Küresel ısınma antropojenik olarak sera gazı olarak adlandırılan gazların emisyon artışı sonucunda yıllık ortalama yüzey sıcaklığındaki artış olarak tanımlanabilir (Trenberth 2001: 512).

Küresel ısınmanın potansiyel risklerinin ciddiyeti ile ilgili dünya genelinde iklim bilimciler arasında bir fikir birliği oluşmaya başlamıştır (Welber ve Elke, 2006: 103).

Atmosferdeki CO₂ miktarı %0,04 seviyesini aşmıştır (Werner, 2008: 360). Dünyanın ortalama yüzey hava sıcaklığının son yüz yıl içerisinde 0,6°C ve son 40 yıl içerisinde de 0.2 ile 0.3°C arttığı konusunda genel mutabakat vardır (Bertrand, Jean ve Berger, 2002: 413). IPCC tarafından hazırlanan emisyon senaryolarına göre; 2100 yılında atmosferdeki CO₂ miktarının 550 ppm'e yükselmesi, küresel hava sıcaklığının 2°C yükselmesine neden olacağı öngörülmektedir (Huesemann, 2006, 540).

Şekil: 1: 1968-2013 CO₂ Miktarı

KAYNAK: <http://www.carbonify.com/carbon-dioxide-levels.htm>

Şekil 1’de görüldüğü gibi 1968 yılında 323 ppm olan CO₂ miktarı, 2013 yılında 397 ppm’e yükselmiştir. Atmosferdeki CO₂ miktarındaki bu artış iklimsel sistemi etkilemektedir. Okyanuslar sera gazlarının yol açtığı ısınma oranının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Zheng ve Liu, 285). Geçtiğimiz yüzyılda deniz seviyesi ortalama 10-25 cm yükselmiştir. Bu durum atmosferin ortalama sıcaklığının 0,5-0,8 °C yükselmesi ile yakından ilişkilidir. Deniz seviyesinin 2100 yılına kadar 15-95 cm yükseleceğini göstermektedir (Miroğlu, 2011: 2). Sıcaklıkların yükselmesi kutuplardaki buzulları eritmektedir. Buzulların erimesi, insanların yaşam

alanının içerisinde olan kıyı şeritlerini tehdit etmektedir. Buna bağlı olarak verimli topraklara sahip alanlar ve insan yerleşiminin var olduğu kıyı alanları sular altında kalma riski içerisinde. Suların yükselmesi aynı zamanda erozyona ve toprak kaymalarına neden olabilecek, bunun sonucunda büyük göçler yaşanabilecektir.

Küresel ısınmanın devam etmesi ile birlikte ormanların tahribi ve yok olması kaçınılmaz olacaktır. Ağaç ve bitki türleri küresel ısınmayla gelen değişik koşullara hemen adapte olamaz. İklim değişikliğinden dolayı yeni orman tipleri oluşacaktır. Biyolojik çeşitlilik hızlı değişim tarafından tehdit edilmektedir. Gelecek yüzyıl içinde 1-3,5 °C ısınma orta enlemlerin 150-550 km kutup enlemlerine doğru hareket etmesine neden olacaktır. Bu durum ekosistemin coğrafik dağılımı ve kompozisyonun yeni şartlara cevabını değiştirecektir. Türlerin pek çoğu yeni şartlara yeterince hızlı uyum sağlayamayıp yok olacaktır (Miroğlu, 2011: 2). Pek çok canlının yaşama ve üreme alanları etkilenebilecektir. Bazı bölgelerde bitki örtüsü ciddi şekilde farklılaşacak, kuraklık nedeniyle azalabilecek ve bunun sonucunda ekonomik kayıplara neden olabilecektir.

Küresel iklim değişikliğinin insan sağlığı üzerinde çok derin etkileri olacağına dair kanıtlar vardır. Dünya sağlık örgütü küresel ısınmanın insan sağlığına etkisini araştırmak için çalışmalar yapmaktadır. İklim değişikliğinin dünya genelinde sıtma hastalığının %2'lik kısmından ve yaklaşık olarak 150.000 kişinin ölümünden sorumlu olduğu vurgulanmaktadır (Önal :2005, 56).

Uzun dönemde atmosferdeki sera gazı salınımları sabitlense bile, insan faaliyetleri sonucu oluşan ısınma ve deniz seviyesindeki yükselme yüzyıllar boyunca devam edecektir. Eğer ısınma yüzyıl boyu artmaya devam ederse, bu durum Gröland buz tabakasının tamamen erimesine ve küresel deniz seviyesinin 7 metre artmasına yol açacaktır (DSİ,2011).

4. KÜRESEL ISINMANIN ENGELLENEBİLMESİ İÇİN NE YAPILABİLİR?

Teknolojinin gelişimi beraberinde insanoğlunun yaşam standartlarını yükseltmiş, insanoğlunu enerjiye daha bağımlı hale getirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak daha fazla enerji fosil yakıt kullanımını beraberinde getirmiş, çevre daha fazla kirlenmiş ve kirlenmeye devam etmektedir. Bu nedenle iklim değişikliğinin önlenmesi için alınması gereken birçok

önlem vardır. Bu önlemlerin başlıcaları;

1-Yenilenebilir Enerji Kaynakları; Çevre sorunlarını artıran en önemli nedenlerden birisi, ülkelerin büyüme çabalarıdır. Büyüme beraberinde daha fazla hammadde ve enerjiyi gerektirmektedir. Günümüz teknolojisi genellikle fosil kaynakların daha yoğun kullanılmasını gerektirmektedir. Fosil yakıtların yerine çevreyle uyumlu yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının bu bakımdan anahtar bir noktada bulunmaktadır. Günümüzde, mevcut yenilenebilir enerji teknolojisi yatırımları fosil enerji yatırımlarına göre daha yüksektir. Fakat yenilenebilir enerji yatırımları bir rekabete yol açacak ve fosil enerji teknolojisiyle rekabet edebilir duruma gelebilecektir.

2-Enerji Tasarrufu-Enerji verimliliği; Enerji tasarrufu ve Enerji verimliliği, enerji tüketiminin azaltılması ile hava kirliliğini azaltmanın en etkin yollarından birisidir. Enerji verimliliği, enerji girdisinin üretim içindeki payının azaltılması, aynı üretimin daha az enerji tüketerek gerçekleştirilmesidir. Daha geniş bir biçimde enerji verimliliği; gaz, buhar, ısı, hava ve elektrikteki enerji kayıplarını önlemek, çeşitli atıkların geri kazanımı ve değerlendirilmesi veya ileri teknoloji ile üretimi düşürmeden enerji talebini azaltması, daha verimli enerji kaynakları, gelişmiş endüstriyel süreçler, kojenerasyon ve enerji geri kazanımları gibi etkinliği artırıcı önlemlerin bütünüdür. (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, “İklim Değişikliği, Doğal Kaynaklar, Ekolojik Denge”, Enerji Verimliliği ve Kentleşme Komisyonu Raporu, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Nisan 2009, s.27.)

3-Karbon vergisi; Karbon içerikli yakıtlardan alınan ve bu yakıtların içerdikleri karbon miktarına göre alınan bir vergi olarak tanımlanabilir. İklim değişikliğinin nedeni olan sera gazlarının içerisinde karbon dioksitin etkisinin %80 olduğu hesaplanmaktadır (NCESD, 2003: 5). Bu açıdan bakıldığında atmosfer içerisindeki CO₂ konsantrasyonunun azaltılabilmesi küresel ısınma sorunun önüne geçilebilmesi açısından en önemli faktördür diyebiliriz.

4-Ormanların Korunması; Küresel ısınmanın önlenmesi için ormanların korunması gerekmektedir. Ormanların ekolojik yararları nedeniyle ormanların bütün ülkeler tarafından koruma altına alınması atmosferdeki CO₂ birikiminin azaltılabilmesi için önemlidir.

5. Karbon Vergisi ve Özellikleri; Karbon vergisinin etkinliği üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar göstermiştir ki karbon vergisi atmosferdeki karbon miktarını azaltabilecek etkin bir araçtır.

Piyasa temelli olan karbon vergisi diğer karbon azaltımı yöntemlerine göre daha etkindir. Yoğun bir şekilde karbon emisyonuna neden olan fosil yakıtların kullanımının azaltılması, enerji gereksiniminin çevreye daha az zarar veren enerji kaynaklarına yönltilmesini sağlamaktadır.

Atmosferdeki CO₂ konsantrasyonunun azaltılmasını amaçlayan karbon vergisi fosil kaynaklardan elde edilen enerji kullanımının sonucu ekolojik dengede meydana gelen dışsallıkları içselleştirmeye zorlamaktadır. Karbon vergileri bireysel hükümetlerin görevi olmasına rağmen, bu dışsallıklar tüm gezegeni etkilemektedir.

Karbon vergileri için uygun bir düzenleme, farklı vergiler ve diğer ülkelerin harcama programları arasındaki etkileşimi ve uluslararası koordinasyonla hazırlanması gerekmektedir.

Karbon vergisinin ilk kullanımı Finlandiya uygulama fırsatı bulunabilmiştir. Finlandiya’da karbon vergisinin kullanılmasının amacı enerji tüketiminin azaltılması ve enerji tüketiminin meydana getirdiği çevresel sorunların azaltılması amacıyla uygulanmıştır. İlk kullanım fırsatını 1990 yılında bulan karbon vergisi 2000’li yıllarda daha yaygın hale gelmiştir.

İklim değişikliğine neden olan gazlar içerisinde %80’lik paya sahip olan CO₂ gazının azaltılmasında karbon vergisinin etkinliği üzerine yapılan çalışmalar, karbon vergisinin iklim değişikliğinde aktif olarak kullanılabilir bir araç olduğunu ortaya çıkarmıştır (Beausejours, Lenjosek ve Smart (1992), Zhang (1998), Hamilton ve Cameron (1994), Labanderia, Labeaga ve Rodriquez (2004), Devarajan, Go ve Robinson (2011).

Karbon vergilerinin tümü çevresel bazı maliyetleri içselleştirme amacını sağlamaya odaklanırken politika hedeflerinde değişiklik olabilir. Karbon vergilerinin öncelikli amacı CO₂ emisyonları üzerine bir maliyet koyarak sera gazı emisyonunu azaltmak ve aynı zamanda karbon azaltım amacını taşıyan programlar için fon sağlamak olabilir.

Küresel ısınmaya karşı alınabilecek tedbirlerin amaçları önleme, azaltım ve iyileştirme şeklinde sınıflanabilir. Karbon vergisi bu amaçlar arasından karbon emisyon salınımının azaltılmasını amaçlamaktadır. Çevre sorunlarıyla mücadelede ve negatif dışsallıkların içselleştirilmesinde

yararlanılan kamusal araçların en önemlilerinin çevre vergileri olduğu bilinmektedir. Çevresel sorunların çözümünde çevre vergilerinden yararlanma fikri aslında yeni değildir. Bu fikir Pigou'ya (1920) kadar uzanmakta ve yetmişlerin başından beri tartışılmaktadır. İşte bir tür çevre vergisi olan karbon vergisi de, fosil yakıt kullanıcılarının sebep oldukları küresel ısınma sorununu oluşturan sera gazı emisyonlarının neden oldukları ekonomik dışsallıkların içselleştirilmesini desteklemekte ve negatif dışsallıkların fiyat mekanizması aracılığıyla içselleştirilmesini savunan "Pigouvian Vergi" yaklaşımı altında sınıflandırılmaktadır (Hayrulloğlu, 2012: 4).

Vergi sistemindeki herhangi bir değişikliğin bölüşüm etkileri olacaktır (Louw, 2013: 29). Karbon vergileri tasarlanırken, vergi yapısı sosyal eşitlik açısından kabul edilemez olmamalıdır. Adil bir vergi sisteminin kurulmasına dikkat edilmelidir. Düşük gelirli kesimin, fiyat artışlarına karşı en savunmasız olan sınıf olduğu aşikârdır. Bu nedenle, bu kesimin karşılaşılabileceği bu sorun sübvansiyonlarla kısmen çözülebilir. Elde edilen enerji ve karbon vergi gelirleri, yenilenebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesi ve enerji verimliliğinin artırılması amacıyla kullanılması, bu vergilerin amaçlarına uygun olarak tahsis edilmiş olmasını sağlayacaktır.

Karbon vergisinin uygulanacağı enerji kaynaklarının belirlenmesi gerekmektedir. Genellikle, kömür, doğal gaz, petrol gibi karbon emisyonuna neden olan yakıtlardan karbon vergisi alınmaktadır. Bazı durumlarda ise belirli sektörlerin vergiden muaf tutulması veya farklı vergi oranları uygulanması yoluna gidilebilir.

Karbon vergisinin oranları farklı amaçlar için belirlenebilir. Eğer yüksek vergi oranları belirlenirse buradaki amaç tüketicilerin tüketim kalıplarının değiştirilmesini sağlamaktır. Yüksek vergi oranlarıyla farklı enerji türlerinden yararlanılmasını sağlamaya çalışılmaktadır. Düşük vergi oranlarının seçilmesi ise kullanılan enerji miktarının azaltılması veya karbon azaltım programlarına fon sağlanması amacını taşımaktadır.

Karbon vergisinin genellikle iki şekilde alınabileceği belirtilmektedir. Havaya bırakılan CO₂ miktarı üzerinden karbon vergisi alınabileceği gibi belirli bir enerji birimi üzerinden de alınabilir. Havaya bırakılan karbon miktarı üzerinden vergi alınması hesaplama zorlukları nedeniyle genel bir kullanım alanı bulamamaktadır. Genellikle, karbon vergisi oluşturulurken harcanan enerji miktarı üzerinden belirlenmektedir.

Karbon vergisi sonucunda elde edilecek olan vergi gelirinin farklı amaçlar doğrultusunda dağıtımları yapılabilir. Bu gelirler, direk olarak karbon azaltım programlarının desteklenmesi veya hükümet bütçelerinin desteklenmesi amacıyla kullanılabilir. Karbon vergisinin amacına uygun bir şekilde kullanılabilmesi bu gelirlerin karbon azaltım programlarına veya temiz enerji yatırımlarına harcanması şeklinde olabilecektir.

Ulusal düzeyde uygulanmaya çalışılan emisyon azaltım politikaları gerçekçi olmayan hedefler seçildiği için etkin olmayabiliyorlar. Küreselleşmenin de beraberinde getirdiği uluslararası rekabet nedeniyle, ülkeler çevrenin korunmasına ilişkin politika oluşturma ve uygulamada isteksiz davranabilmektedirler. Bu nedenlerle, küresel düzeyde bir karbon vergisinin uygulanması, uluslararası rekabet açısından daha etkin, çevrenin korunması ve karbon emisyonunun azaltılması amacıyla daha başarılı olabilecektir.

SONUÇ

Günümüzde maddi büyüme ile birlikte dünya çevre endeksleri gün geçtikçe daha kötüye gitmektedir. Büyüme, gelişen teknoloji, artan nüfus ve ihtiyaçları doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı günden güne arttırmaya başlamış ve bunun sonucu olarak doğanın taşıma kapasitesinin aşılmasına neden olmuştur.

Dünyanın taşıma kapasitesinin sınırlı olduğunun anlaşılması ve çevresel bozulmanın geri döndürülemez noktalara gelmeye başlaması ekolojik dengeyi koruyacak tedbirlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir.

2013 yılında IPCC tarafından yayınlanan 5. Değerlendirme raporu, atmosfer ve okyanusların ısındığı, kar ve buz miktarlarının azaldığı, ortalama deniz seviyesinin yükseldiği ve atmosferdeki sera gazının birikiminin arttığını göstermiştir. IPCC 5. değerlendirme raporunun sonuçlarına göre ülkelerin başlatmış olduğu uluslararası çalışmaların çevre sorunlarının çözümünde yetersiz kaldığını göstermektedir.

Karbon vergisi küresel ısınmanın temel nedeni olan CO₂ emisyon miktarının azaltım hedefinde etkin bir araçtır. Bu verginin dizayn edilirken emisyon azaltımını gerçekleştirebilme amacına uygun olarak oluşturulması ve elde edilen gelirin karbon azaltım programlarına ve temiz enerji teknoloji yatırımlarına aktarılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bertrand, C., Ypersele J. V. and Berger A., Are Natural Climate Forcings Able To Counteract The Projected Anthropogenic Global Warming?, “*Climatic Change*”, 55, 2002, pp.413-427.

DSİ, www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/sikca_sorulan_sorular.pdf (24.10.2013).

Hayrulloğlu, B., “Çevresel Sorunlarla Mücadelede Karbon Vergisi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:4:2, 2012, s.1-11.

<http://www.carbonify.com/carbon-dioxide-levels.htm> (21.11.2013).

Huesemann, M. H., “Can Advances In Science And Technology Prevent Globalwarming? A Critical Review of Limitations and Challenges”, *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 11, 2006, pp,539–577.

Küresel-Isınma.org. www.kuresel-isinma.org/bilgiler/item/195-sera-etkisi-nedir.html. (11.10.2013).

Louw, R., Evaluating the carbon tax policy paper, “*Accountancy SA*”, 2013, pp.28-30.

Miroğlu, A., “Küresel Isınma ve Balıkçılık”, *Mavi Yaşam ve Haber Bülteni*, Yıl: 2, Sayı:4, 2011, s.1-5.

Mol, S. ve Doğruyol, H., İklim Değişikliğinin Su Ürünlerine ve Tüketimine Etkisi, “*Journal of Fisheries Sciences*”, 4, 2012.

NCESD, Environment Signals: A Report on Sustainability Indicators, “*National Center for The Environment and Sustainable Development Greece*”, 2003.

Önal, Z., Kırmızı Alarm: Küresel Isınma, “*Mavi Gezegen*”, Sayı:2, 2005, pp.51-56.

Öztürk, K., Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ye Olası Etkileri, “*Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*”, Cilt:22, Sayı:1, 2002, s.47-65.

Pittock, A. B., “What Next for IPCC?”, *Environment*, 44:10, 2002, pp.20-36.

Spencer, R. W., "How Serious is the Global Warming Threat?", *Society*, 44:5, September, 2007, pp.45-50.

Sterman, J. D., "Cloudy Skies: Assessing Public Understanding of Global Warming", *System Dynamics Review*, 18:2, 2012, pp.207-240.

Trenberth, K. E., "*Climate Change*", 50:4, September 2011, pp.511-513.

Welber, E. U., Perceptions of Long-Term Risk: Why Global Warming Does Not Scare Us, "*Climatic Change*", 77.1-2, July 2006, pp. 103-120.

Werner, S., "Public Policies Against Global Warming: Supply Side Approach", *International Tax Public Finance*, 15, 2008, pp.360-394.

Zheng, X. T., and Liu, Q., "Fast and Slow Responses to Global Warming: Sea Surface Temperature and Precipitation Patterns", *Journal of Climate*, 27:1, pp.285-299.

AHMET ADNAN SAYGUN'UN HALKEVLERİNDE YÜRÜTÜLEN MÜZİK EĞİTİM ÇALIŞMALARINA YAKLAŞIMI (1932-1950)

Sancar Tunalı¹

ÖZET

Toplumun sanatsal alışveriş sorunu çağımızda iletişimin giderek yaygınlaşmasıyla daha da karmaşıklaşmaktadır. Sanat etkinliklerindeki artışa rağmen bunun topluma yansımaları, toplumun bu etkinliklerden yararlanma olanağı gibi bir çok temel sorun çözülebilmemiş değildir. Böyle bir ortamda sorunları irdeleme, gözlemleri, hatta kişisel deneyimleri bile değerlendirme gereği ortaya çıkmaktadır. Her alanda olduğu gibi sanat çalışmalarında da çağdaş ve güncel sorunları kavramak ve çözüm üretebilmek geçmiş deneyimlerden yararlanmayı gerekli kılmaktadır.

Halkevlerinde yürütülen müzik çalışmaları Türk toplumunun kitlesel boyutta yaşadığı uzun süreli ve kapsamlı bir müzik eğitimi deneyidir. Bu kurumsal yapı içinde gerçekleştirilen müzik eğitimi çalışmaları için benimsenen bir bakış açısı doğrultusunda hareket edilmiştir. Etkinlikler bu bakış açısı doğrultusunda yürütülmüştür. Ahmet Adnan Saygun tarafından ayrıntılı bir şekilde dile getirilen bu görüşler 1932 ile 1950 yılları arasında Halkevlerinde yürütülen müzik eğitimi çalışmalarına yaklaşımı kavramak, yapılan çalışmaları ve uygulamaları bu bakış açısı doğrultusunda ele alma ve gözden geçirme olanağı sağlayacaktır. Ahmet Adnan Saygun'un Halkevlerinde yürütülen müzik çalışmalarına bakış açısı, günümüz toplumuna dönük yürütülecek müzik eğitimi çalışmaları için de katkı getirecek zenginliktedir.

Anahtar kelimeler: *Müzik Eğitimi, Halkevlerinde Müzik Eğitimi, Ahmet Adnan Saygun*

¹ Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Sahne Sanatları Bölümü, stunali@anadolu.edu.tr

**THE APPROACH OF AHMET ADNAN SAYGUN TOWARDS THE
MUSICAL EDUCATION AND STUDIES IN COMMUNITY HOUSES****ABSTRACT**

The artistic relation problem of the society is getting more and more complicated. Despite the increase in art activities, many basic problems such as the reflection of it to the society and the opportunity of the society to benefit from these activities cannot be solved yet. In such an environment, the need to examine the problems, observations and even personal experience rises. As it is in every field, one way to the solution in artistic studies is to understand the contemporary and current problems and benefit from the previous experience.

Music education and studies in Halkevleri has a long-run, comprehensive and massive music education experiment, which has been experienced by Turkish society. They have been conducted in accordance with the aspects that have been adopted for the music education and studies in this structure. The activities have been carried out in accordance with this aspect. These aspects which have been put forward in detail by Ahmet Adnan Saygun will enable us to understand the music education and studies that were conducted in Community Houses between 1932 and 1950, which will in turn enable us to revise what was conducted in these Community Houses. The way Ahmet Adnan Saygun viewed the music education and studies conducted in Community Houses is also likely to enhance our way of musical education today.

Keywords: *Music Education, Music at Halkevleri, Ahmet Adnan Saygun*

1.GİRİŞ

Atatürk'ün cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte titizlikle üzerinde durduğu temel konulardan biri toplumda ulusal bilinci oluşturacak kültürel

yapılanmanın sağlanmasıdır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği bir dönemde, 16 Temmuz 1921 de Ankara'da toplanan "Maarif Kongresi"nin ana konusu "Nasıl bir eğitim" verileceğidir. Kongrenin açılış konuşmasında Atatürk geri kalmışlığın en önemli nedeni olarak o zamana kadar yürütülen eğitim politikalarının yanlışlığına vurgu yapmaktadır. Konuşmasında geleneksel eğitimin bilimsellikten uzak olduğunu, çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına yanıt vermediğini vurgularken eğitimimizin yaşamdan kopuk, milli olmadığı gibi milli kültürün gelişmesini engellemekte hatta milli kültürümüzü zayıflatmakta olduğunu belirtmiştir. Toplumda yaygın bir "cehalet" söz konusudur ve bunu yok etmenin yolu her seviyede okul açmaktan geçmektedir. Eğitimimiz milli, laik, bilim ve tekniğe dayalı hale getirilmelidir. Bu yolla cumhuriyetçi nesiller yetiştirilebilecek, ulusal kültürün gelişmesi sağlanabilecektir (Atatürk ve Müzik, 1934).

"...Güzel sanatların hepsinde, millet gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim; Bu yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk en önde götürülmesi gerekli olan Türk Musikisidir. Bir milletin yeni değişikliğinde ölçü musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bu gün dinletilmeye yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal; ince duyguları düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir an önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu yüzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir." (Atatürk ve Müzik, 1934).

Atatürk'ün Türk müziğine bakış açısı, Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde yer verilen fikirler ile örtüştüğü de görülmektedir. Gökalp bu eserinde Cumhuriyetin başlangıç yıllarında benimsenen müzik anlayışına da açıklık getirmektedir:

"Avrupa musikisi girmeden evvel memleketimizde iki musiki vardı. Bunlardan biri Farabi tarafından Bizans'tan alınan Şark musikisi, diğeri eski musikinin devamı olan halk melodilerinden ibaretti. Bu gün işte bu üç musikinin karşısındayız. Şark musikisi, garp musikisi, halk musikisi. Acaba bunlardan hangisi bizim için millidir? Şark musikisinin hem hasta hem de gayri milli olduğunu gördük. Halk musikisi harsımızın, garp musikisi de yeni medeniyetimizin musikisi olduğu için her ikisi de bize yabancı değildir. O halde milli musikimiz memleketimizdeki halk musikisi ile garp musikisinin imtizacından doğacaktır. Halk musikimiz birçok melodiler vermiştir. Bunları

toplar garp musikisi usulünce armonize edersek hem milli hem de Avrupai bir musikiye malik oluruz.” (Behar, 1985).

Atatürk bu düşünceler doğrultusunda, Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra, Ulusal Mücadele'nin merkezi olan Ankara'yı üniversiteleri, bilim ve kültür kurumları ile aynı zamanda bir kültür merkezi haline getirmiştir. Ulusal kültürün gelişiminde önemli bir yer attığı müzik eğitimi için müzik öğretmeni yetiştirmek üzere kurulan Ankara Musiki Muallim Mektebi 1924'te faaliyetine başlamıştır. Yine aynı yıl Mızıkayı Hümayun, Riyaseti Cumhur Orkestrası da Ankara'da kurumsallaştırılmıştır. 1927 yılından itibaren sonraki yıllarda “Türk Beşleri” olarak anılacak müzik alanında yetenekli gençler (Cemal Reşit Rey, Ulvi Cemal Erkin, Ahmed Adnan Saygun, Necil Kazım Akses, Hasan Ferit Anlar) yurt dışına eğitim için gönderilmiştir. Eğitimlerini Paris Viyana ve Prag'da tamamlayan grubun üyeleri Türkiye'ye döndükten sonra bestecilikte ilk defa Türk tarzını oluşturmuş Çağdaş Türk Müziği'nin ortaya çıkmasında etkin görev yapmış, eserlerinde öncelikle Türk halk ve geleneksel sanat müziğinin melodik, makamsal ve ritmik gereçlerine yer vermişlerdir. Yeni Cumhuriyetin kültür alanında yürüttüğü atılımları 1930'lu yıllarda yoğunlaştırdığı görülmektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ve Menemen Olaylarının yaşandığı bu dönemde yönetim, halk ile arasındaki diyalogu kolaylaştıracak kanallar açılmasına ihtiyaç duymaktadır. Atatürk'ün bu diyalogu sağlamak amacıyla dil, tarih çalışmaları ile ilgilendiği, Türk Dil Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu gibi ulusal bilinci gün ışığına çıkaracak kurumsal yapıların oluşumuna öncülük ettiği görülmektedir. 1930 yılı sonunda gerçekleştirmiş olduğu üç aylık yurt gezisinden kısa bir süre sonra halkın kültürel ve politik eğitimini sağlayacak Halkevleri ve Halkodalarının kuruluşu için gerekli çalışmalar ve hazırlıklar hızlandırılacak ve 1932 yılında faaliyete geçirilecektir. Halkevleri ile cumhuriyet kültürünün geniş bir tabana yayılabileceği, kültürel bütünlüğü sağlayacak bir toplumsal buluşma ve eğitim alanı oluşturulmuştur. Bu eğitim alanının içinde kitle ile bağları kuracak en önemli unsurlarından biri ise müzik etkinlikleridir (Çaycı, 2012).

Güven (1974) “Halkevlerinin Kuruluş Nedeni” adlı yazısında, Atatürk ile ilgili yaşadığı bir anısını aktarırken onun müzik anlayışı ile görüşlerini de yansıtmaktadır.

“... Bir gece; Halkevinde Gaziantep günü var. Geldiler, bir sandalye isteyerek halkın arasına oturdular. O halka yakın, halktan olmayı severdi.

Bir ara rahmetli Kılıç Ali, elinde iki telli bir cura olan yaşlı bir ozanı Atatürk'e tanıttı. Gaziantep'in ünlü bir ozanıymış. Adam Ata'nın önüne bağdaş kurup pes bir sesle çalıp söylemeye başladı. Atatürk bunu yarıda kestirerek;

-Arkadaşlar! Bu küçük sazın örneklerini atalarımız Hititlerin anıtlarında, ucundaki püskülüne değin görürüz. Bu bir ocak başı müziğidir, toplumun değil. Bize böyle uyutucu değil, çok sesli, coşturucu, sevinç kaynağı olacak müzik gerek. Bu sesleri sanatçılarımız ellerine alacaklar, ulusal senfoniler, operalar yapacaklar. Biz ancak bu küçük sazla atalar andacı olarak kıvanç duyabiliriz. Uğraşmamalı bu gibi fosilleşmiş, yozlaşmış şeylerle" demişlerdir." (Güven, 1974).

2.İNCELEME

Halkın müzik eğitimi ile ilgili çalışmalar ile ilgili olarak 24 Kasım 1934'te Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen başkanlığında toplanan kongrede ülkenin önde gelen sekiz Türk müzikçisi ile "Türkiye Devlet Musiki ve Tiyatro Akademisinin Ana Çizgileri" adını taşıyan raporda Ankara Devlet Konservatuarının kurulması ve batıdan uzmanlar getirilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Bu raporun ardından Joseph Marx, Paul Hindemith, Carl Ebert ve Bela Bartok gibi uluslar arası bir üne sahip müzisyenlerden raporlar alınmıştır. Ünlü Alman müzisyen Hindemith'in çok sesli müziğin halka benimsetilmesi için yaptığı öneriler şu şekilde idi:

- 1- isteyen herkesin katılabileceği kurs ve okullar açılmalı
- 2- Yerel korolar bandolar orkestralar kurulmalı
- 3- Halk musikisi kitabı hazırlanmalı
- 4- Müzisyenler köylere gitmeli aylarca kalarak müziği yaşamalı, ancak bundan sonra kendi bestelerinde bu müzikten yararlanmalı

Hindemith, çok sesli müzik için Klasik Türk Müziği yerine Türk Halk Müziğinin temel alınmasını öneriyor ve bunun için de bilimsel anlamda bir alan araştırması yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Hindemith'ten kısa bir süre sonra yapılan daveti kabul ederek ülkemize gelen ünlü besteci Bela Bartok'un Hindemith ile benzer görüşleri paylaştığı görülmektedir. Halkevleri'nin davetlisi olarak gerçekleştirildiği üç konferansta Bartok ayrıca Macar Halk müziğinde karşılaştığı bazı özelliklerin (pentatonik müzik) Türk müziğinden kaynaklandığını, iki ülke müziği arasındaki ortaklığın kökenlerine de vurgu yapmaktadır. Ahmet Adnan Saygun ile birlikte

Adana'nın Osmaniye bölgesinde müzik araştırmalarında bulunan Bartok, fonograf adlı ses kayıt aleti ile ezgiler ve sözleri ile Türkü arşivi oluşturmuştur. Bartok (1936), bu Türk Halk Müziği arşivlerinin Türk bestecilerine zengin bir malzeme sağlayacağını ve onlar için esin kaynağı olacağını dile getirmiştir (Akaş, 2012).

Halk müziği için derleme çalışmalarının başlangıcı 1924 yılına kadar uzanmaktadır. Derleme konusunda İstanbul Konservatuarı tarafından derleme anketi yapılmış daha sonra da Seyfettin ve Sezai Asaf Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Batı Anadolu'ya derleme için gönderilmiştir. Derlenen Türküler 1925 yılında Yurdumuzun Nağmeleri adı altında yayınlanmıştır (Asaf, 1925). Anadolu'da yürütölen derleme gezileri 1952 yılına kadar sürdürölmüş ve zengin bir arşiv oluşturulmuştur. 1937 yılında yapılan derleme çalışmasına Necil Kazım Akses, Ulvi Cemal Erkin, Halil Bedii Yönetken, Muzaffer Sarısözen, Ferit Alnar ve Arif Etikan gibi sanatçıların da katıldığı görölmektedir. Atatürk'ün destek ve talimatı ile yapılan bu çalışmalarda 10.000 den fazla türkü derlenerek kayıtlara geçirilmiştir. Derlenen türkülerden yaklaşık 2000 kadarı Muzaffer Sarısözen tarafından notaya alınmış ve radyoda yayınlanan "Yurttan Sesler" programında icra edilmiştir. Derleme ve folklor alanında yapılan çalışmalara Halkevlerinin de büyük katkısı olduğu belirtilmektedir. Halkevlerinde yürütölen çalışmaların yalnızca türkü derlemeleri ile sınırlı kalmamış, halk kültürünün tüm dallarında araştırma inceleme ve yayın çalışmaları yürütölmüş kapsamlı bir külliyyat oluşturulmuştur. Halkevleri halk şairlerinin, ses ve saz sanatçılarının buluştukları, çalıştukları yerler, bir anlamda "atölye" işlevi görödüğu de dile getirilmektedir. Halkevlerinde koro, orkestra, bando halk oyunları, müzikli temsiller giderek yaygınlaştığu müzik çalışmalarının diğer kol faaliyetlerinin önüne geçtiğu vurgulanmaktadır. Farklı mesleklerden insanların bir arada koro, orkestra veya bando kurmaları iyi birer örnek olarak görölmektedir (Gönen, 2012).

Halkevlerinin açılışından kısa bir süre sonra gerçekleştirilmeye başlanan konser, temsil, bayram gibi etkinliklerde işe koşulan müzik çalışmaları için önlü bestekar ve aynı zamanda Halkevleri müfettişi olan Ahmet Adnan Saygun, Halkevlerinde müziğin nasıl olması gerektiğu konusunda kapsamlı bir kaynak yayın hazırlamıştır. Ceyhun Atuf Kansu, Saygun'un "Halkevlerinde Musiki" adlı bu yapıtına yazmış olduğu önsözde Halkevlerinin müzik anlayışını betimlemektedir:

“Şüphe yok ki, asrın ve medeniyetin müziği halk arasında alafranga denilen çok sesli müziktir. Bu günün medeniyet dekorları ve ihtiyaçları içinde hislerimiz ve hatta fikirlerimizi sesleifadeye ve duyurmaya yarayacak şartlar ancak çok sesli müziktir. Bethoven'in Tanrılarla konuşan, tabiatla beraber haykıran eserleri gibi, İtri'de ilahiye yaklaşan bir kemal var. İkincisindeki eda bizi yalnız gaşyeder. Fakat birincisindeki ifadeler bizi Tanrının ve tabiatın tam hakikati ile karşı karşıya kor. İki büyük sanatkarın bizdeki ayrı ayrı ilhamları, daha çok kullandıkları ayrı tekniklerde olsa gerek.” (Saygun, 1940).

Kansu, Halkevlerinin müzik anlayışındaki temel ilkenin, ulusal ruhun derinliklerinde zengin bir hazine olarak yaşamakta olan halk türkülerimizi, batı tekniği ile işleyecek olan kompozitörler için sadakat ve özen ile toplayıp saklayarak Türk müziğini bu şekilde bir oluştururken diğer yandan kulakları ve zevkleri çok sesli müziğe alıştırmak ve ısındırmak olarak açıklamaktadır. Bunun için de birçok fırsattan yararlanılmalı ve batı eserleri halka bol bol dinlettirilmelidir.

Saygun, Halkevleri yolu ile ülke çapında bir müzik eğitiminin hedeflendiği “Halkevlerinde Musiki” adlı çalışmasında gözden uzak tutulmaması gereken en önemli noktayı “Musiki terbiyesi yollarını çizerken, Türk'ün hususiyetlerinin kaybolmamasına azami dikkat” olarak belirtmektedir. Bu konuya dikkat edilmeden atılan adımların sonuçsuz kalacak ve emekler heba olacaktır. Saygun, Halkevlerinde müzik eğitimi için yapılacak çalışmaları koro, halk sazları, fanfar ve armöoni, saz şairleri ve oyunlarından istifade, halk bayramları, musikili temsiller, orkestra ve diğer çalışmalar, gramafon-radyo-sinema, repertuar-neşriyat, kompozitör ve sanatkarlara düşen görevler olmak üzere on ayrı başlıkta ele alınmaktadır (Saygun, 1940).

2.1 Koro

Koro çalışmaları çabuk sonuç alınacak çok masraf gerektirmeyen doğrudan ses terbiyesine yönelik çalışmalardır. Güzel sesi olsun olmasın herkesin mutlaka “teganni” ettiğini belirten Kansu, Halkevlerinin görevinin insanların buldukları bölgelerde ortak zevk aldıkları türküler eşliğinde teganni etmeye yönlendirmektir. Türk, birlikte teganniden zevk almamaktadır ve toplumda bireysel teganni hakimdir. Biri türkü söylerken diğerleri dinlemektedir. Birlikte teganniyi sağlayacak yollardan biri halk

koroları oluşturmak ve müzik ile az çok uğraşmış kimselerin oluşturacağı gruplardan yararlanılmasıdır.

Koro eğitimi için,

- a) Yetişmiş halk koroları konserlerini dinlenecek
- b) Musiki erbabının teşkil ettiği koro konserleri dinlenecek
- c) Gramofon ve radyodan yararlanılacaktır.

Oluşturulacak halk koroları ise üç yolda çalışabilecektir.

1. Birlikte türküler, vatani şarkılar söyleyerek
2. Solfej öğrenmeden birkaç sesli teganni ile
3. Tedricen solfej öğrenerek daha ilmi yoldan yürüyerek

Halkevine yönlendirilen kunduracı, işçi, esnaf, memur halka önce kendi memleket havalarından başlayarak diğer şehirlerin türküleri ve halkı ilgilendiren konular üstünde yapılmış şen şarkılar ile vatani şarkılar hep birden ve tek sesle öğretilmeye başlanmalıdır. Çalışmalar sürerken bir taraftan gramofondan, radyodan ve diğer vasıtalarından yararlanılarak kulak eğitimine de önem verilmelidir. Konser programları düzenlenmeli, bu programlar masallar, tekerlemeler, bilmeceler söylenerek, saz şairlerinin katılımı veya memleket danslarının oynanması ile zenginleştirilmelidir. Koro eğitimi vermek konusundaki başlıca temel unsur “**dinlemek**” tir. Saygun, Dinlemenin kulak ve zevk eğitiminin temeli olduğunu belirtirken müzikte Türkiye’de az insan yetişmesinin temel sebebi dinleme olanağının yokluğudur.

“Düşünmeli ki Garbın- büyük şehirlerini bir kenara bırakalım- küçük şehirlerinde bile bir gecede birden herhalde epeyce fazla konser verilir. Bu konserlerde mütenavvi musiki eşkalini takip edebilmek pek tabiidir. Bilfarz, aynı akşam verilen orkestra, oda musikisi, piyano, keman ve saire konseri şan resitali, ilah... gibi müsamerelerden dinleyici, istediğini intihap ile kulağını ve zevkini her sahada terbiye etmek ve muhtelif eserleri tanımak imkanını bulur. Daima mevcut olan kilise org konserlerini de buna ilave edebiliriz. Halbuki bizim büyük şehirlerimizde dahi konserler pek nadirdir. Bu itibarla halkın sanat terbiyesi mevzu bahis olunca hemen “dinletme” esasını göz önüne alarak ve bu hususun azami derecede temini yollarını araştırmak şarttır.” (Saygun, 1940).

Halkevlerinde oluşturulacak korolardan başarılı olanların söyledikleri veya profesyonel koroların teganni ettikleri bazı eserler gramofon plaklarına kaydettirilmesi ve bu plakların halkevlerine ulaştırılmalıdır. Böylece herhangi bir tarzda çalışan bir grup kendi yolunda yapılmış eserleri dinleme olanağı bulacaktır. Saygun, müzik eğitiminin dar bir çerçeve içinde kalmaması için gerekli gördüğü bu çalışma ile farklı ulusların halk türkülerini çalarak aralarında kıyaslamalar yapılmasının da mümkün olduğunu belirtmektedir. Koroların radyo yolu ile eğitiminde özellikle Ankara korolarının çalışmaları önemli bir rol oynayacaktır. Ankara'daki koroların radyoda yayınlanacak konser programları önceden tespit edilip duyurulmalı, söylenilecek eserlerin bestekarları ve yaşadıkları dönem ile ilgili bilgi verilmelidir. Diğer şehirlerde Halkevleri korolarından yetişmiş olanların Ankara'ya çağırılması ve kendilerine konserler verdirilmesi de izlenecek yollardan biridir. Koro çalışmalarına ait filmler yapıp veya olanları getirip bunları halka göstererek eğitim yolunda sinemadan da yararlanılabilecektir(Saygun, 1940).

2.2 Halk Sazları

Saygun, Halkın müzik eğitimi yolunda özellikle halk türkülerini, sazlarını ele alarak onun alışkanlıklarını göz önüne alarak yürümenin en doğru yol olduğunu belirtmektedir. Ona göre kendisinde hiçbir şey çağrıştırmayan bir eser karşısında, eser ne kadar önemli ve değerli de olsa insanın ilgisiz kalmasının çok doğaldır. Halk sazlarından ve onların bir araya getirilmesinden oluşan“mehter” den birkaç ufak değişiklikle yararlanılmalıdır. Yapılacak kadrolara göre oluşturulacak mehterlerin tek veya birkaç sesli çalacakları türkülerin, şarkıların, yürüyüş havalarının ve bunlara katılacak kütle halindeki koronun azametinin hayal edilmesini isteyen Saygun, halkın böyle bir teşekkülün çalacağı günleri sabırsızlıkla bekleyeceğini ve bu grupların, “milli karakter” kaybolmadan halka verilecek toplu ve çok sesli müzik eğitiminde en önemli yöntem olacağını vurgulamaktadır.

2.3 Fanfar ve Armoniler

Saygun,yalnız bakır sazlardan oluşan “fanfarlar” ile tahta nefes aletlerinin ilavesi ile meydana gelen “Armoniler”in halkın müzik eğitiminde korolar kadar önemli olduğunu belirtmektedir. Koro ve halk sazlarından

sonra bu oluşumlar, ve bunlardan özellikle fanfarlar halkın müzik ile ilgilenmesi için en kolay araçlar olarak görülmektedir. Fanfarlar yetiştirilmesi en kolay saz gruplarıdır. Değerli eserlerden birçoğu bu gruplar için düzenlenir ve göz önüne alınırsa iyi eserler dinletmek ve tanıtmak açısından bu oluşumların önemi bir kat daha artacaktır. Bando adı altında ne olduğu anlaşılmayan teşekküllerden söz eden Saygun, Bunların bölgelerine olumsuz bir muzik zevki aşıladığını, bu nedenle Halkevleri üyelerinin bu konuda çok titiz davranmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Buldukları yerin gücüne göre her halkevinin muhtelif büyüklükte fanfarı olabilir. Duruma göre bir Halkevinde olması gereken fanfarlar küçükten büyüğe göre Tablo I' de belirtildiği şekilde düzenlenmiştir:

Tablo I: Halkevinde olması gereken fanfarlar

En Küçük Fanfar	Küçük Fanfar	Büyük Fanfar
2 kornet	2 Kornet	2 kornet
2 alto	2 Büğlü	2 trompet
2 bariton	3 Alto	1 küçük büğlü
1 bas	3 Trombon	3 büğlü
-----	2 Bariton	4 korno
Toplam: 7	1 Bas	4 trombon
	1 Kontrbas (mi b)	2 alto
	1 Kontrabas (si b)	2 bariton
	1 Trampet	1 bas solo
	1 Davul ve zil	2 bas
	-----	1 kontrbas (mi b)
	Toplam 17	1 kontrbas (si b)
		1 Trampet
		1 Davul ve Zil

		Toplam: 27

Fanfarlara talep arttıkça saksafon ve sarüzofon ailelerinin eklenmesi ve diğer saz çalan kişi sayılarının artırılması yolu ile fanfarlar daha da genişletilip mükemmelleştirilebilecektir:

“Bir Fanfarın ne derece büyüüp zenginleşeceğini göstermek üzere Paris’teki “La Sirene” adlı Fanfarın kadrosunu hatırlatmak isterim. Bu

fanfar 139 kişiliktir. Görülüyor ki hemen sadece bakır nefes sazlardan oluşan bir orkestra büyük orkestralar kadar kalabalık olabiliyor. Bu gibi orkestralardan Bethoven'in senfonilerini Berlioz'u, Wagner', Liszt gibi en güç eserleri dinleyebiliriz. Fanfarlar zamanla unsur yetiştirdikçe "Armoni" gruplarına ifrağ olunabilirler." (Saygun 1940).

Saygun, Bakır ağız sazlarına tahta ağız sazları ilave olunmak sureti ile fanfarın, armoni şeklini aldığını belirtirken, Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerimizde Armoni işine başlamanın mümkün olduğunu, tahta nefesli sazların eserin icrasında büyük kolaylıklar sağlayacağını vurgulamaktadır. Fanfar ve armonilerin oluşumu ve çalışma sürecinde yapılabilecek teşvikler koro için yapılabilecekler gibidir. Bu oluşumların özellikle uygun havalarda bahçe ve meydanlarda çalmaları, sanat ve hünelerini dinleyiciye göstermeleri güçlü bir teşvik olacağı gibi, müzik çalışmaları ile doğrudan doğruya ilgili olmayan halkın kendilerini dinlemeleri sayesinde müzik eğitimi ülke çapında bir genişliğe ulaşacaktır. Çevre şehirlerin sorumlu oluşumları arasında yapılacak karşılıklı ziyaretler, verilecek konserler ve düzenlenecek müzik bayramlarına katılma olanakları, çalışmaların hızlanmasını sağlayacak önemli yapı taşları olacaktır. Koro için olduğu gibi Fanfar vasıtası ile müzik eğitimi verme konusunda da şu yollardan yürünmelidir:

- a) yetişmiş halk fanfar ve armoni konserleri dinlemek
- b) musiki erbabının oluşturduğu koro konserlerini dinlemek
- c) Gramafon, radyo ve sinemadan istifade (Saygun 1940).

2.4 Saz Şairleri ve Halk Oyunlarından Yararlanma

Halkevlerinde saz şairlerinden yararlanması, halk arasında yeteneklerin gelişmesine de olanak verecek ve bu yolla geleneğin devamı da sağlanmış olacaktır. Halk oyunlarının yayılmasını sağlamak da çok önemlidir. Oyunun, müzik ve kuvvetli bir ritim ile hareket demektir diyen Saygun, bunun eğitimdeki görevinin çok büyük olduğunu belirtmektedir. Bir halk oyunu oynayanlara ve seyredenlere büyük bir haz vermekte, aynı zamanda hiç farkında olmaksızın dinlenen müzik ile ritim ve kulak eğitimi sağlanmaktadır. Memleketin tanınmış saz şairleri halkevine davet edilerek kendilerine türküler söylenmeli, destanlar, masallar okutulmalıdır:

“Bu masalların yer yer musikileri de vardır. Mümkün olursa tamamen halk ağzından olmak ve halk bunlarda bir sunilik sezerek yadırgamamak şartıyla yeni yeni destanlar ve masal şeklinde yazılar tertip olunur ve bunlar ya saz şairlerine veya Halkevi gençlerinden halk ağzını iyi bilen ve saz çalanlara öğretilir; yahur yeni masalı bir Halkevi genci anlatır ve bir saz şairi de muayyen kısımları teganni eder. Masalların bedii zevk terbiyesindeki ehemmiyetlerini gözden bir an uzak tutmamak lazımdır. Saz şairlerinden yapılacak istifadeyi azami haddine çıkarmak, aynı zamanda saz şairliği ananesine devam ettirmek için bu gibi musikiciler arasında müsabakalar tertip etmeği unutmamalıdır.” (Saygun,1940).

Saygun, Halkevlerinde halk danslarına önem verilmesinin şart olduğunu, halk müziği ve halk oyunlarının yalnız ve yalnız halk sazları ile icra edilmesi gerektiği üzerinde titizlikle durmaktadır. Türkülerin ut, tambur türünden sazlarla çalınması kesinlikle doğru değildir. Her Halkevi bulunduğu bölgedeki halk sazlarından bir koleksiyon yapmalı, Ankara Halkevinde geniş bir saz koleksiyonu bulunmalıdır.

2.5 Halk Bayramları

Halkevlerinde heyecanı, çalışma arzularını artırmak için her zaman göz önünde tutulması gereken şey kitlesele çalışmalardır. Bu yol ile deneyimler kazanmak ve bu eğitimi vermek amacı ile ulusal bayramlardan veya herhangi bir fırsattan yararlanarak halkevleri üyelerini geniş bir alanda toplamak çok iyi sonuçlar verecektir. Bu bayramlar her yıl bölgesel boyuttave bütün memleketi kapsayacak geniş buluşmalar şeklinde yapılabilir. Bütün memleket sanat durumu açısından aralarındaki benzerlikler gözden geçirilerek bölgelere ayrılır. Her bölgenin içinde bulunan halkevleri senenin uygun bir zamanı “bölge halk bayramları”na katılır. O tarihte her bölgenin Halkevleri kendi bölgelerinde yapılacak bayramlara katılırlar. Katılan gruplar arasında yapılacak yarışmalarda, her bölgenin birinci, ikinci ve üçüncüsü seçilir. Her bölgeye ait birinciler bölge bayramlarının bitmesinden yaklaşık bir ay sonra Ankara’da veya her yıl değişebilecek bir şehirde büyük bir alanda toplanırlar. Halk bayramlarının ikinci aşaması da burada yapılır. Bayram sırasında yapılacak yarışmalar sonucunda Türkiye birinci, ikinci ve üçüncüleri saptanarak ödüller verilir. Kitle halinde katılım ile ve bütün birliği kavrayacak duyuş, düşünüş ve heyecan beraberliği de sağlanarak, Memleketin belirli bölgelerine ait

grupların seviyelerini, eğilimlerini saptama ve çalışma heyecanını artırma olanağı da elde edilir

“Bu suretle koskoca bir meydanda teganni eden muazzam bir kütleyi dinlemek, türlü rakslarıyla birbirine karşı çıkan grupları seyretmek kabil olur. Tertip olunacak müsabakalar bayramı büsbütün canlandırırılar. Dokuzar katlı birkaç mehterin davulları ile zurnaları ile zilleri ile ortalığı velleveye saldıklarını, beri tarafta binlerce koristin hep birden düzgün olarak memleket türkülerini, vatani şarkıları ve güzel eserleri teganni ettiklerini, şurada saz şairlerinin destanlar okumalarını ve nihayet memleket sazlarının nağme ve ritimlerine göre diz çöken, birden fırlayan, temkini temsil eden, heyecanı coşkunluğu anlatan vücutların mevzun hareketlerini ve bundaki ihtişamı seyretmek değil, düşünmek bile insanı heyecandan heyecana sürükler. Bu hakiki bir halk bayramıdır. Bir öz sanat bayramıdır. Ve bayramdan ayrılanlar yeni kuvvetlerle, yeni heyecanlarla memleketlerine döneceklerdir. Halk bayramları bilhassa beş yıldan beş yıla ve bilfarz cumhuriyet yıldönümlerine rastlayan günlerde muhteşem bir hal alabilir.” (Saygun 1940).

Saygun, bayramların halkın sanat ve zevk terbiyesinde başlıca vasıta olmaları, memleketimizdeki müzik bilimcilerin incelemeler yapmalarına zemin hazırlamaları, başka memleketlere halk müziğimizin zenginliklerini göstermeleri, dünya müzik bilimcilerinin dikkatlerini halk sanatımızın üstüne çekmeleri noktalarından çok önemli işlevlere sahip olduğunu belirtmektedir. Halk bayramları sırasında açık havada, veya salonlarda verilecek temsiller, orkestra, oda musikisi, koro konserleri ile sanat eğitimi için bir çok olanak daha kazanılmış olacaktır. Halk bayramlarını halkevlerindeki sanat çalışmalarının doğal bir sonucu ve memleket kültürünün sınavı olarak değerlendirmektedir.

2.6 Müzikli Temsiller

Müzikli temsil ile anlatılmak istenen şeyin “opera” olmadığını belirten Saygun, esasen operanın, sanatın en yüksek ve mükemmel bir şekli olmayıp sadece bir çeşidinden ibaret olduğunu belirtirken Bu nedenle opera denilen şeyin, milletin karakterine ne derece uyacağını uzun uzun düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede memleketin kendi sanatının özellikleri üzerinde özellikle durmak gerekmektedir. Sahne eseri söz konusu olacağına göre memleketimizde “karagöz” den “orta oyunu”ndan nasıl yararlanılacağı araştırılmalıdır. Karagözden ortaoyununda

“biçim” ve “ruh” bakımından birçok fayda sağlamanın mümkündür diyen Saygun’a göre sanat hamlelerinin her devirde doğuda da batıda da her zaman halktan güç aldığını unutulmamalıdır.

Müzikli temsilleri beş ayrı kategoride ele alınmaktadır. Bunlar:

- I- Sahne müziği;
- II- Saz eşliğinden yararlanma;
- III- Halk türkü ve oyunlarından yararlanma
- IV- Bunların hepsini kapsayan müzikli temsillerdir (Saygun 1940).

Sahneye konacak bir piyesin neresinde ve hangi eserlerin icra edilecekleri belirlenmelidir. Böylece seyirciler hiç farkında olmaksızın güzel müzik eserleri dinleyebilecektir. Sahne unsurları arasında ses eğitimi almışlar varsa bunların bazı sahnelerde teganni etmeleri de mümkündür. Ayrıca orkestra varsa o da kendisine refakat edebilir. Ya da asgari şartlar göz önüne alınarak, bir saz eşliğinde teganni edilecek eserler hazırlanabilir. Müzikli temsil deyince mutlaka büyük bir orkestra düşünmek de doğru değildir. Sahnede halk türküsü ve oyunlarından da yararlanılabilir. Milli tiyatro eserlerinde oyun ve türkü sahneleri önemli bir yer tutabilir. Oyunlara ve saf halde söylenen türkülere ancak halk sazlarının eşlik etmelidir. Saygun, eserin çeşidine ve temsil edileceği Halkevinin düzeyine göre “konuşmalı opera” lar meydana getirmenin mümkün olduğunu ve bunun sağlayacağı yararın hepsinden daha fazla olacağını belirtmektedir. “Opera için yıllar ister” türünden sözlerin yerinde olmadığını belirtirken meselenin müzikli sahne eseri olduğunu ve eldeki kabiliyetler göz önünde tutularak meydana getirilecek müzikli eserlerin operanın sağlayacağı bütün faydaları sağlayacağını vurgulamaktadır. Batıda da operadan başka konuşmalı ve tegannili opera olan eserler ve sahne müzikli eserler mevcuttur. “Carmen”, bir “opera komik” , Peer Gynt sahne müzikli ve şarkılı bir eserdir. “Operetten operaya gidilir” sözünü de tamamen yanlış bulan Saygun, bu iki tarz arasında isme bakıp bir ilişki aramanın da doğru olmayacağını belirtmektedir.

2.7 Orkestra ve Diğer Çalışmalar

Saygun, orkestra deyince, yaylı sazları, tahta ve bakır nefes aletleri ile hiç değilse kırk elli kişilik bir teşekkül akla geldiğini ya da orkestranın, eldeki unsurlara göre piyanonun etrafında toplanan keman, flüt, viyolensel,

kontrbas, mandolin çeşidinden aletler heyeti olarak anlaşıldığını belirtmektedir. Bir orkestrada en az on iki ya da on üç müzik aleti olmalıdır. Grubu oluşturan aletler arasında telli sazlar bulunduğuna göre, bu sazların her bir kısmından duruma göre iki üç adet bulunması gerekmektedir. Bu sağlanamaz ise ortada orkestra değil solistler grubu mevcut demektir. Asgari kadrolu bir yaylı sazlar orkestrasının sayısı toplam 13 olmalıdır:

Tablo II. Orkestralarda bulunması gereken müzik aletleri

Senfoni Orkestrası (Haydn Orkestrası)	Asgari Kadrolu Yaylı Sazlar Orkestrası	Orkestra Kabul Edilmeyecek Oluşum	İkili Orkestra
2 Flüt 2 obua 2 Fagot 2 Korno 2 Trompet 1 çift tembal 3 yaylı sazlar grubu Toplam: 24	4 birinci keman 4 ikinci keman 2 viyola 2 viyolensel 1 kontrbas Toplam : 13	1 ikinci keman 1 viyola 1 viyolensel 1 kontrbas 1 obua 1 Klarinet 1 Fagot 1 Korno 1 Birinci keman Toplam : 9	Tahta Nefes Sazları 2 Flüt 2 Obua 2 Klarinet 2 Fagot Bakır Nefes Sazlar 2-4 Korno 2 Trompet 2 Trombon Vurularak Çalınanlar 1 çift tembal Yaylı Sazlar 6 Birinci Keman 4-5 İkinci Keman 3 viyola 3 viyolensel 2 kontrbas Toplam: 34-37

Tablo II’ de birinci sütunda yer alan sazların, solistlerin olmadığı daha küçük grupların özel oluşturulmuş orkestralar olduğu, bunun yanında solist karakterlerini korumaları düşünülerek kullanılan Tablo II’de ikinci sütunda belirtilen bir alet grubunun ise orkestra olmadığı dile getirilmektedir. Saygun, salon orkestrası olarak adlandırılan oluşumların belirli eserlerinin kendi kadrolarına göre düzenlenmiş şekillerini çalan önemsiz oluşumlar olarak belirtirken belirli halkevlerinde yapılması olanaklı orkestra kadroları üzerinde durmaktadır. Tablo II ‘de birinci sütunda yer aldığı şekliyle düzenlenecek bir orkestra ile pek çok değerli eser çalınacağını, özellikle on sekizinci yüzyılın sonuna kadar, yaylı sazlar orkestrası için sayısız eserler yazıldığı bilgisi verilmektedir. Bu eserleri yazan Corelli, Vivaldi, Haendel ve J.S. Bach’ gibi besteciler önemsiz gibi görünen bu tarz bir orkestra ile neler yapmanın mümkün olacağını göstermiştir. Yaylı sazlar grubuna bir iki alet daha ilave edilerek çalışma alanı oldukça genişletilebilecektir. Haydn, Mozart gibi büyük bestekarların bir çok eserinde kullanmış olduğu orkestra sayısı ise Tablo II’de üçüncü sütunda yer almaktadır. Saygun, bunun bir küçük “senfoni orkestrası” olduğunu bu orkestra ile repertuarın büsbütün genişlemiş olacağını ve sayısız değerli eserler icra etmek mümkün olabileceğini belirtmektedir. Var olan kadroya iki klarnet ve iki trombon ve iki korno ekleme olanağı artacaktır. Bu durumda sayı toplam 29-30’u bulacaktır. Olanak varsa yaylı sazlar grubu da takviye edilmelidir. Saygun, bu şekilde oluşturulan bir orkestraya “ikili orkestra” dendiğini, Berlioz ve Wagner’e gelinceye kadar bütün klasik bestekarların eserlerini bu tarz bir orkestra için yazdıklarını bilgisini vermektedir. “Orkestrayı bir piyanonun perdelerine benzetirsek orkestra şefi bu piyanoyu çalan müzisyendir” diyen Saygun’a göre, bir orkestra şefinin oldukça güçlü kuramsal bilgiye sahip olması, sazlar hakkında derin bir bilgisinin bulunması ve doğuştan bu yetenekle donanmış olması şarttır. Bazı halkevlerinde ilk şekliyle orkestralar yapmak mümkün olabilir, ya da bölgeye göre orkestra oluşumunu mümkün kılacak genç yetenekler bulunabilir ve böyle unsurların yetiştirilmesi düşünülmelidir. Bu durumda halkevleri mesleklerinde yeterli kimseler olması şartı ile gençlere keman, viyola, viyolonsel, piyano gibi dersler verecek öğretmenler sağlayacaktır (Saygun, 1940).

Küçük şehirlerde halkevlerinin müzik şubelerinin küçük bir konservatuar da olabilecektir. Öte yandan halkevleri belediye yardımı ile bir “musiki mektebi” açılmasını sağlama yoluna da gidebilecektir. Bunun bir örneği Bursa belediyesi himayesinde çalışan müzik evinde yaşanmaktadır.

Müzik Evi aynı zamanda Bursa Halkevinin müzik kolunu temsil etmektedir. Güzel sese sahip bir gencin veya müziğin herhangi bir alanında üstün yetenekli kimselerin himayesi, hatta bunların devlet konservatuarına gönderilmelerinin sağlanması Halkevlerinin özellikle göz önünde bulundurması gereken bir noktadır. Saygun, konservatuarların bulunduğu şehirlerde ve özellikle bu gibi müzik kurumlarının çevresinde bulunan halkevlerinde piyano, keman dersleri vermenin çok fazla bir şey ifade etmeyeceğini hatta bunun bir faaliyet bile sayılmayacağını belirtmektedir. Eldeki unsurların seviyelerine göre halkevlerinde daha farklı bazı çalışma şekilleri de uygulanabilir. Söz gelimi memlekette iyi bir piyanist varsa ona konserler verilir, piyano ve keman, piyano ve viyolonsel ve benzeri konserler düzenlenip, trio, kuartet, quintette gibi çalışma grupları oluşturulur. Bu grupların az kişiden oluştuğuna bakarak, bunları kolay meydana gelecek gruplar olarak görmek hata olacaktır. “ Oda müziği” çerçevesinde eserler sunacak bu grupları oluşturan “cüz”ler arasında tam bir uyum gerekmektedir. Bir kuartetin müzik edebiyatının en güç icra edilen eseri olduğunu belirten Saygun, bu nedenle çalışmaların daima kontrol edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Halkevlerinde orkestranın yanında kullanılacak diğer sazlar doğu ve batı sazları olarak adlandırılmaktadır. Doğu sazlarından yalnız halka ait, halkın malı olanlar halkevlerine alınmalıdır. Bunlar da bağlama ailesine ait sazlar, (iki telli, üç telli cura, bağlama, aşık sazı, meydan sazı, Bozuk türünden olan sazlar), çöğür, zurna, mey, kaval, karadeniz kemençesi, tulum, zurna, kabak, davul vb. gibi aletlerdir. Ut, İstanbul kemençesi, kanun, santur gibi klasik Türk müziği sazları bunun dışında kalmaktadır:

“esasen İtri'nin İsmail Dede'nin vb. çok kıymetli ve garbın en yüksek eserleri ile mukayese edilebilecek büyük sanat eserlerini bugün uslubuna riayet ile icra edebilecek sanatkarlar tahmin edemeyeğimiz kadar azdır. Yukarıda saydığım tambur, ud gibi aletlerin halkevlerine girmesine cevaz verildiği takdirde bu sazlarla günümüzde moda olan pespaye ve soysuzlaşmış güya modern uydurmaların icra edileceklerine hiç şüphe etmeyelim. Netice olarak diyeceğim ki bu sazların halkevlerine girmeleri doğru değildir. Ancak klasik Türk musikisinin hakkıyla icraya muktedir bir heyetin Halkevinde bu eski kıymetli eserlerimizi icra etmelerinin de aleyhinde değilim fakat bu heyetlerin merkezde mütehasıs bir musikişinas tarafında tayin edilmesi ve genel sekreterliğin buna istinaden müsaade edilmesi koşulu ile.” (Saygun, 1940).

Saygun, batı sazlarından fanfar ve armoni dışında oda müziği grubuna dahil olan piyanoya Halkevlerinde yer verilmesinin doğal olduğunu ancak bazı Halkevlerinde pek rağbette olduğunu öğrendiği mandolin grupları ile ağız ve el armonikalarından pek hoşnut olmadığını dile getirmektedir. Toplu ve çok sesli müzik terbiyesi verirken daima göz önünde tutulması gereken nokta, Türk karakterini asla bozulmamasıdır. Bu sazlar bize hem yabancı hem çok da göz önüne alınmayı gerektirecek önemde olmadıklarından yararlanma yoluna gidilmemesi, kullanıldıkları takdirde ise repertuarları hakkında verilecek yönergelerle uyulması gereklidir. Ağız ve el armonikaları için de aynı düşünceler dile getirilmektedir.

2.8 Gramofon Radyo ve Sinema

Koroyu, fanfar ve armoniyi, orkestra ve diğer oluşumları yetiştirmek ve bunların kısa bir zamanda bir halkevinin çatısı altında toplamak oldukça güçtür. Toplansalar bile her çalışma kolunun örnek alacağı aynı cinsten teşekkülleri bir şehirde bulmak pek kolay olmayacaktır. Bu nedenle Gramofon'u bütün işleri başaracak ve yerine göre koro, armoni, fanfar, orkestra, solist veya oda müziği gibi boşlukları dolduracak, yerine göre de bu yollardan herhangi birinde çalışanlara her açıdan mükemmel örnekler verecek bir eğitim aracı olarak bakılmaktadır. Her halkevinde mutlaka bir gramofon bulunmalıdır. Gramofon bizim müziğimizi ve bu yolda yapılan belirli çalışmalarını tanıttığı gibi batının en mükemmel eserlerinin yayılmasına ya da diğer memleketlerin bizi uzaktan yakından ilgilendiren müziklerini dinlememize de aracılık edecektir. Bunun yanında müzik örneklerini içeren konferanslar ya da açıklamalı "plak konserlerinde de gramofondan yararlanma olanağı vardır. Ankara'da düzenlenecek ve radyo aracılığı ile aktarılacak konserler ve konferanslar Halkevlerine müzik eğitimi yolunda destek olacaktır. Bu konuda belirli halkevlerinin seviyeleri göz önünde tutulmalı ve programlar ona göre yapılmalıdır. Belirlenen eğitsel amacı sağlamak üzere çeşitli yollardan yürünmeli, memleketimize ait olduğu kadar diğer memleketlerdeki sanat hareketlerine ilişkin konuşmalar da yapılmalıdır. Düzenlenecek konferanslarda ise müziğin yer almasına önem verilmelidir. Müzikli konuşmaların yanı sıra radyoda plaklardan ya da müzisyenlerden yararlanılarak açıklamalı konserler düzenlenmeli ve konser programlarında yer alan eserlerin bestekarları, yaşadıkları dönem, eserleri ve eser hakkında kısa da olsa bilgiler aktarılmalıdır. Ayrıca, halk müziğimiz üstüne ve diğer milletlerin halk müzikleri hakkındaki konferanslara yer

verilmeli çeşitli halk eserleri dinletilmelidir. Radyo denince alaturka müzik yayını düşünmemek mümkün değildir diyen Saygun, yaşadığımız devrin bize gösterdiği yollardan yürümeğe çalışırken eski müzik abidelerimizi inkar etmenin çocukça bir hareket olacağını belirtmektedir:

“Bundan birkaç sene evvel radyonun alaturka neşriyatı kaldırılmıştı. Bu teşebbüs o zaman menfi netice verdi. Çünkü kaldırılan şeyin yerine bir şey konmamıştı. Şimdi vaziyet aynı değildir. Maksat Türk musikisinin inhitat devrine ait kötü mahsulleri kaldırmak ve yerlerinin bir taraftan gene Türk klasik musikisinin nefislerini diğer yandan halkın sanat terbiyesi yolunda büyük bir titizlikle meydana getirilmiş eserleri koymak ve ayrıca modern Türk musikisinin halk tarafından dinlenmesi, sevilmesi yollarını araştırmaktır. Halkın Mısırı dinlemesi itirazı bir şey ifade etmez. İyi eserler arz edildiği takdirde halkın er geç Türkiye’ye döneceğinden şüphe etmek asla caiz değildir.” (Saygun, 1940).

Saygun Halkevleri için başvurulacak eğitim araçlarının en önemlilerinden biri olarak da sinemayı görmektedir. Müzik eğitimi yolunda sinemadan çok büyük faydalar sağlanabilir. Bu amaca hizmet edebilecek filmlerin halkevlerine önerilmesi gerekmektedir. Batı filmlerinden söz gelimi bir bestekarın yaşamına ait bir film halkevine önerilebilir. Batı filmlerinin yanında çeşitli alanlarda eğitsel amaçlı filmlerin hazırlanması da gerekmektedir. Değişik sahneleri içerecek olan bir filmde gösterilen koro ve orkestraların müzikleri ile halkın sanat eğitimi yolunda çalışılmış olunacaktır. Hatta bazı müzikli temsiller filme alınarak Halkevinde gösterilerek tiyatro ve müzik zevki birlikte verilebilir. Bu gibi filmlerde çeşitli eserleri konuya uyarlamak yerine her film için orijinal bir müzik meydana getirilmesi daha doğru olacaktır.

2.9 Repertuar ve Yayın

Saygun, kötü bir repertuara sahip ya da faaliyeti bulunduğu bölgeye uymayan eserlere sahip bir çalışma grubunun o bölgeye faydalı olmasının mümkün olmayacağını dile getirmektedir. Bir grubu faaliyete geçirirken yapılacak ilk iş grubun ve bölgenin seviyesine göre bir repertuar hazırlamaktır. Bir repertuarı meydana getirebilecek şeyler:

- a) Armonize edilmiş halk türküleri
- b) Vatani ve milli şarkılar, naşideler

- c) Muhtelif teşekküllere göre eserler (Koro, Fanfar, Armoni, Halk sazları birlikleri vb)
- d) Müzikli temsillerdir (Saygun, 1940).

Bu eserlerin meydana gelmesi için bestekar ve otoritelere eserler ısmarlanmalı ya da yapılacak yayınlarda başarılı olanların himaye edileceği belirtilmelidir. Ayrıca eğitimin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen belirli plakların yaptırılması yoluna gidilmeli ve çalışmalara yardımcı olacak müzik bilgisi veren kitaplar, sanatçı biyografileri ve halkevleri seviyesine uygun bir müzik dergisi gibi yayımlar yapılmalı ya da bu gibi yayımlar desteklenmelidir.

2.10 Kompozitör ve Sanatçılara Düşen Görevler

Saygun, memleketin müzik eğitimi için hangi yoldan gidilirse gidilsin kendilerinden doğal ve zorunlu olarak yararlanılacak iki zümre olduğunu belirtmektedir. Bunlar kompozitörler ve icra sanatçılarıdır. Bir koro repertuarı meydana getirmek için kompozitöre başvurulmalıdır. Halka koro eğitimi vermek için yetişmiş korolara başvurulmalı, müzikli temsiller için kompozitörlere eserler sipariş edilmelidir. Bunların ne şekilde yapılacağı ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.

I. Halkevlerinin koroları, fanfarları, halk sazları grubu ve müzikli temsilleri için eserler kompozitörlere sipariş edilecektir. Bir besteciye on veya yirmi halk türküsünü milli karakterini kaybetmeksizin koro için armonize etmesi söylenecektir. Bir başka besteciye bir “livret” verilerek bununla eldeki unsurlara göre bir sahne eseri yazması söylenecektir. Bu şekilde meydana gelen eserler bestecisinden ya satın alınacak, ya da bir ödül verilecek ve eserin basılması, plaklara verilmesi ve paralı temsillerinden sanatçıya hisse ayrılacaktır. Bu şekilde halkevlerine ait repertuar da yavaş yavaş oluşmaya başlayacaktır.

II. Bu şekilde meydana gelen eserler Halkevlerine dağıtılmakla birlikte konu hakkında örnekler vermek üzere Ankara halkevinde de çalışmalar yapılabilir. Eserler Ankara’da yeterince temsil edildikten sonra diğer merkezlere gidilerek hem çalışma örnekleri verilecek hem de esaslı bir sanat eğitimi verme yolunda yürünmüş olacaktır.

III. Memleketin değerli icra sanatçıları ile belirli halkevlerinde konserler vermek üzere anlaşılır. Bu sanatçılar şehir şehir, kasaba kasaba dolaşarak bölgenin seviyesine göre seçecekleri eserleri icra ederek sanat eğitimine katkıda bulunacaktır. Söz gelimi bir sanatçı, yanında piyanisti ile piyanosu bulunan en küçük yerlere kadar gidebilir. Aynı zamanda bir keman ve piyano, yalnız piyano, trio gibi konserler verilebilir, koro konserleri verdirilebilmesi için olanaklar araştırılabilir. Cumhurbaşkanlığı Orkestrasından ve bandosundan da bu konuda yararlanılabilecektir.

Memleketin “müzik kalkınması” söz konusu olduğuna göre kompozitörlerin meydana getirdikleri eserlerin icra yollarını aramak, kendilerine büyük sanat eserleri yazdırma yollarına gitmek yapılacak işlerin en önemlilerinden biridir (Saygun, 1940).

Saygun, modern Türk sanat eserlerinin ortaya çıkmaya başladığını ancak bestekarların eserlerini yazdırdıktan sonra dolaplarının gözlerine koyup kaldırdıklarını belirtmektedir. İçlerinde değerli eserler bulunmasına rağmen bu eserlerin ne Türkiye’de ne de yurtdışında icra edilmesi imkanı çok ender bulunabilmektedir. Oysa bir kompozitörün eserini icra ettirebilmesi onun çalışmalarına hız verecektir:

“Şu halde kompozitörlerin, eserlerini masa çekmecelerinde tozlanmaktan kurtarmak bunları hem memleketimizde hem Türkiye’nin dışında icra ettirmek ayrıca da yeni yeni hamleler yapmaları için kompozitörleri teşvik etmek lazımdır. Kompozitörlerimizin eserlerini memlekette çaldırmak lazımdır. Çünkü bu suretle yeni Türk beste cereyanlarından memleket haberdar edilmiş olur. Yeni nesil bunlara alışır ve böylece ileri adımlar atmak imkanı bulunur. Memleket dışında çaldırma yollarını da araştırmak lazımdır. Çünkü bu takdirde kompozitörler kendi kabukları içinde yaşamaktan kurtulurlar ve beynelmilel alemde her an imtihan geçirirler. Türk kültürünün Türk sanatının propagandasını yaparlar.” (Saygun, 1940).

Her memleketin bu işe önem verdiğini ve azami derecede çalıştığını belirten Saygun, kompozitörlerin eserlerini icra ettirmek için Polonyalıların bir cemiyet kurduğunu Paris’te ve daha birçok merkezlerde konserler düzenlediklerini, Rusların kompozitörler yetiştirme meselesini devletin ticaret işlerinde bile şart olarak ileri sürdüklerini dile getirmektedir. Genç

Türk kompozitörlerinin bu milletlerin bestekarlarının çoğundan üstün olduğunu dile getiren Saygun, kompozitörlerin yeni atılımlara sevk edilmesi gerektiğini, Kompozitörün himaye edilmesi ve, teşvik görmesi gerektiğini dile getirmektedir. Böylece bestekar çalışma kudretini kaybetmeyecektir. Bu teşvik, kompozitörün eserlerini icra zeminleri aramakla, eserlerini bastırıp dünyanın dört bucağına sevk ederek, satılma yollarını arayarak, bunları plaklara geçirerek yeni yeni eserleri kendilerine sipariş ederek yapılabilir. Yetişmiş kompozitörler için müsabaka şeklinin doğru olmadığını belirten Saygun, belirttiği yollardan yürüdüğü takdirde çok kısa zamanda hem nicelik hem de nitelik bakımından az bulunacak eserler meydana geleceğini vurgulamaktadır. Kompozitör milletinden ilham alacak, halk eğitmen kompozitörünü takip edecek sonunda yüce ve muhteşem bir abide kurulacak, bu abide ise Türk'ün temiz ve mert sesi olacaktır (Saygun, 1940).

3. SONUÇ

1932 yılından başlayarak halkevlerinde müzik eğitime yönelik kuramsal ve uygulamalı çalışmalar yürütülmüş, çok sesli müzik çalışmalarının temel argümanı olarak halk türküleri ve halk ezgileri benimsenmiş, kompozitörlerin bu temel noktadan hareketle besteler yapması teşvik edilmiştir. Türk beşleri olarak da anılan bestekarlar başta olmak üzere bu doğrultuda sayısız eser verilmiş, Bu eserlerin bir kısmı ile uluslar arası başarılar da elde edilmiştir. Halkevleri oluşturulmaya çalışılan çok sesli çağdaş müzik ekolünün Türkiye çapında yürütülmesinde destekleyici, koruyucu bir kurum ve okul görevleri üstlenmiştir. Aynı zamanda Halkevleri müfettişi olan Ahmet Adnan Saygun'un dile getirdiği Halkevlerinde müzik eğitime yönelik yaklaşımı ile paralellik içinde Halkevlerinde bayramlarda, kuruluş yıldönümlerinde, özel günlerde düzenlenen konserlerde çağdaş Türk bestecilerin eserlerine yer verilmiş, birçok halkevinde düzenli konserler gerçekleştirilmiştir. Halkevleri aracılığı ile çağdaş anlamda müzik eğitimini yaygın olarak sağlayan ve altyapı sorunlarının çözülmesine katkıda bulunan düzenli ve sistemli bir müzik eğitimi politikası uygulanmıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda Türkiye'deki halk müziği derlemeleri ile ilgili en verimli çalışmaların 1937-1951 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne bağlı Ankara Devlet Konservatuvarı aracılığı ve Halkevlerinin desteği ile yürütülen çalışmalarla 8960 adet halk türküsü derlenmiştir. Bölgelerde yaşayan halk müziğinin bölgesel halk çalgıları ile seslendirilmiş, korolar oluşturulmuş, radyo ve plak

gibi teknolojik imkanlardan yararlanılarak zengin halk müziği haznesinin ülke çapında dinlenmesi sağlanmıştır. Yerel korolar ve bandolar kurulmuş bu oluşumlardan ulusal ve yerel bayramlarda yararlanılmıştır. Bu oluşumlar yolu ile türküler ve vatani şarkıların, marşların düzenlenen etkinliklerde katılımcılar ile birlikte söylenmesi sağlanmıştır. Müzikli temsillerde saz şairleri ve halk oyunlarından yararlanılmıştır. Yayınlar yapılmış, bestekarlar kompozitörler desteklenmiştir.

Ahmet Adnan Saygun'un Halkevlerindeki müzik eğitimine yaklaşımı kendi ifadesi ile memleketin "müzik kalkınması" için bir anahtar niteliğindedir. Dile getirilen görüşler gelenekten beslenen ve geleceğe yönelen bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşımın önemli bir boyutu da 1930'lu ve 1950'li yıllar arasında yaşam bulmasıdır. İller, ilçeler ve köylere dönük sistemli bir şekilde yürütülen bu çalışmalar toplumun kültür ve sanat yaşamına önemli katkılar getirmiştir.

Halkevlerinin kapatılması ile yaşanan kültürel ve sanatsal boşluk bu gün de doldurulabilmiş değildir. Ahmet Adnan Saygun'un Halkevlerinde müzik eğitimine yaklaşımı doğrultusunda özellikle halk odaları aracılığı ile köylere dek uzanan "kültürel toplanma mekanları" yerini köy kahvelerine bırakmıştır. Ahmet Adnan Saygun'un çerçevesini çizdiği, erken Cumhuriyet döneminde yaşanmış bu kapsamlı çalışma ve deneyimlerden yola çıkılarak, kitleye dönük planlı programlı yeni bir düzenleme yoluna gidilmesi ve uygulanması yerinde bir girişim olacaktır. Bu girişim Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, belediyeler, valilikler ve üniversitelerin eşgüdümlü çalışması ile organize edilebilir.

KAYNAKÇA

Akaş Cem, “Yetmiş Yıl Sonra Müzik Devrimi”,
<http://cemakas2.brinkster.net/muzikdevrimi.htm> (22.08.2012)

Asaf Seyfettin ve Sezai, “Yurdumuzun Nağmeleri”,
<http://www.yasamdersleri.com/yazi.asp?id=1591>(15.10.2012)

Atatürk ve Müzik, 1934
<http://www.muyobir.org.tr/7haberDetay.aspx?HaberID=453>
(22.08.2012)

Behar Cem, *Ziya Gökalp ve Türk Musikisi*, 1. Baskı, İletişim Yayınları,
İstanbul, 1985, s.1225.

Bartok Bela, *Halk Müziği Hakkında Bela Bartok'un (3) Konferansı*,
Ankara, 1936.

Çaycı Abdurahman, “Atatürk'ten Düşünceler”,
<http://gazikemal.blogcu.com/ataturk-ten-dusunceler> (22.08.2012)

Gönen Güzide Berran, “Adnan Saygun'un Bestecilik Döneminde Yaşadığı Siyasal ve Toplumsal Koşullar”,
<http://www.operaturkiye.com/wp1/index.php/yazilar/> (22.08.2012)

Güven, Ferit Celal, *Halkevlerinin Kuruluş Nedeni, Atatürk ve Halkevleri*, 1. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1974, s:61.

Saygun Ahmet Adnan, *Halkevlerinde Musiki*, Ankara, 1940.

ORTAÇAĞ TARİHİNİ İNCELEME METODOLOJİSİNE DAİR BİR ÇALIŞMA

Hüsnü Demircan¹

Özet

Tarihi olayların incelenmesinde ana kaynakların yetersiz oluşu veya kaynakların değiştirilmesi veya yok edilmesi durumunda tarihi gerçeklerin tespiti çok zordur. Eğer dini inanışlar da incelemenin bir parçası olmuş ise tarihçinin görevi daha da zorlaşır. Bu durumda tarihçi gerçeği tespit edebilmek için çalışmasını daha dikkatli nakşetmek zorundadır. Tarihçilerin yapması gereken eldeki tüm verileri analiz ederek, aralarındaki bağları keşfederek, tarihi yeniden canlandırmaktır.

Tarihte hiç bir şeyin sonsuza kadar gizlenmesi mümkün değildir. Tarihçinin görevi yapabileceğinin en iyisiyle doğruyu ve gerçeği ortaya çıkarmak ve bu doğruyu “topluma” aktarmaktır. Bu işlemde önemli olan ilgili olayların aydınlatılma süresinin uzunluğu veya kısalığıdır. Bu işlem bazen bir saat ve bazen de yüzyıllar alabilir. Bu da tarihçilerin zihinsel kabiliyetlerine ve becerileri ile doğru orantılıdır. İslam Tarihinde “cahiliye dönemi toplumunda kız çocuklarının diri olarak toprağa gömülmesi” olayı dikkatlice incelendiğinde gerçeğin bilinenden çok farklı olduğu görülebilir.

Anahtar Kelimeler: *Tarih Metodolojisi, Arabistan, Cahiliye Dönemi, Kureyş, Kız Çocuklarını Diri Diri Gömme, Hz. Ömer.*

¹ Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık, husnudemircan@yahoo.com

AN ESSAY ON THE METHODOLOGY OF ANALYZING THE MIDDLE AGE HISTORY

Abstract

In examining the historical events, lack of major sources or source modification or destruction of the historical facts can create great difficulties to detect the truth. If religious beliefs are also parts of the analyzed subject, task of the historians becomes even more difficult. In such cases, historians should elaborate their studies more carefully to detect the historical facts. The thing the historians should do is reviving history by analyzing all the data and facts at hand to explore the links between them.

In history, it is not possible to disguise anything forever. A mission of historians is to do the best to uncover the truth and to let the society know it. An important thing in such clarification process is the length of time or brevity. Such processes can sometimes take an hour or centuries in some other cases. It is directly related to the intellectual abilities and skills of historians. For example, in the history of Islam, in the age of ignorance i.e. “burying girls alive”, it can be proven that the reality is different from the known. This essay is dealing with this specific subject to exercise a different methodology.

Key Words: *Methodology of Historical Research, Arabia, The Age of ignorance, Qureysh, Burying Girls Alive, Hz. Ömer.*

GİRİŞ

Tarihçilerin bir olayın incelenmesinde çalışmanın sistematığını oluşturmak için kullandığı metodoloji, tarihçilerin bakış açısı ve incelemede kullandıkları enstrümanlardan dolayı çoğu kez farklılık arz eder. Bundan dolayı tarih metodolojisi fen bilimlerinde olduğu gibi belirli formüllere dayandırılıp sonucu kesinlikle doğru veya yanlış olarak ispat edilebilen bir inceleme yöntemine sahip değildir. Buna ilaveten, söz konusu çalışma kaynakların çok daha az olduğu bir döneme rastlıyorsa veya muhtemel kaynakların bir takım nedenlerden dolayı imha edilmesi, karartılması veya işin en kötüsü kaynakların aslının değiştirilmesi (mübeddel bir olay) söz konusu ise tarihte ne yaşandığını gerçekten anlamak hemen hemen imkânsız hale gelir. Bu durumda gerçeği arayan tarihçi çalışmasını tam anlamıyla bir sanatçı edasıyla adeta en nadide çeyiz eşyaları gibi nakşetmek zorunda kalır.

Gerçeğe ulaşması durumunda ise tarihçi paha biçilmez eserini ortaya koymanın en derin mutluluğunu yaşar

Tarihte yaşananlara veri oluşturabilecek birçok olay siyasi veya ekonomik nedenlerden dolayı aslından kısmen veya tamamen saptırılarak yeni bir şekilde takdim edilmiştir. Ayrıca, bu propagandist yaklaşım sadece tarihe ait bir olgu olmayıp modern toplumlarda bile sıklıkça başvurulan bir yöntemdir.² Modern toplumlarda bile gerçekler hala ortadayken yaşatılan dezenformasyona karşı önlem almak çok zor iken tarihte yaşanmış bir dezenformasyonun tespit edilmesi bir o kadar daha müşkildir.

Tarihi olaylara bakıldığında yeni bir otorite tesis³ etmek için yapılan bu dezenformasyona müdahil olması beklenen zamanın ilim erbabı ve düşünürlerini de içeren toplumun etkili kişileri ise bu yeni şekli bir takım çıkarlar uğruna gönüllü veya baskılar neticesinde gönülsüz olarak ya kabul etmiştir. Bunlardan bazıları bu değişimi bazı belgeler ve eserler ile desteklerken bazıları ise karşı gelemedikleri durumlarda ise tamamen sessiz kalmayı yeğlemişlerdir⁴. Bunlardan pek azı kendilerini muhalif grup saflarına sokarak hayatlarını tehlikeye atmışlardır. Tarihi olaylar bu etken sınıfların tahakkümü altında kayıt altına alınmıştır.

Tarihi olayları açıklanmasında kullanılan burada birincil (ana kaynaklar), ikincil (propagandist malzemeler) olarak iki ana başlık altında özetlenebilecek tüm verilerin bu şekilde değiştirilmesine, esas metinlerin kasten tamamen veya kısmen yok edilmesi de eklenince olayın gerçek boyutlarını tespit etmek tarihçi için daha da bir imkansız hale gelir.

Bu değiştirilmiş kaynakların asırlar boyunca mutlak doğru gibi anlatılıp topluma benimsetilmesi ise gerçeklerin aydınlatılması çalışmalarının en zor taraflarından birisidir. Zira ortada artık yıkılması gereken bir de “tabu” vardır ve çoğu zaman tabulara dokunmak tehlikeli sonuçlar verir. Siyasi tabuların belli bir zaman aşımı vardır ama dini tabularda zaman aşımı da söz konusu değildir. Bunun için incelenecek olay ayrıca dini bir boyut da taşıyor ise yapılan iş daha da vahim bir hal alır.

² Edward S. Herman, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York, 2002, s.143-169.

³ John L. Esposito, *Islam: The Straight Path*, Oxford: Oxford University Press, New York, 1988 (1st edition), s. 37-67.

⁴ Tayeb El-Hibri, *Parable and Politics in Early Islamic History*, Columbia Univ. Press, New York, 2010, s. 154-158, 204-211.

Asırlar önce olayların değiştirilmesi zamanında muhalif olanların karşılaştıkları tehlikeler asırlar boyunca hiç değişmeden yeniden tarihçinin karşısında hazır halde durur.

Bu kadar olumsuz bir tablo içinde tarihte kaynakları tahrip edilen, veri üretecek unsurları yok edilen ve kaynakların aslı tamamen değiştirilen bir olayı gerçek haliyle ortaya çıkarmak mümkün müdür? Ayrıca, asırlarca tabu haliyle kabul edilen görüşün aksine bir görüş ortaya koymak ve bunu belli bir metodolojik bir sistem içersinde savunmak mümkün müdür? Cevap olumlu ise bu durumda hangi kaynakların kullanılması ve gerçeğe hangi usullerle ulaşılması gerekmektedir? Bütün bu sorular ve cevaplarına ulaşma çabaları bize bir yöntem tayin eder. Böylece, kullanılacak bu yeni yöntem (metodoloji) gerçeğe ulaşmada önemli bir rol oynar.

Bir olayın incelenmesine (case study) tarihçinin en temel kaynağı olan ve hiç bir şart altında değiştirilemeyen “zihin” ile başlanması belki de en güzel başlangıç noktalarından birisidir. Normal olarak “algılanan unsur yorumlama becerisi” olarak tanımlayabileceğimiz zihin bir tarihçi için “feraset” seviyesinde olması gerekmektedir. Feraset ise “algılanan unsurda açıkça görülemeyen noktaların keşfedilmesi” tanımlanabilir.⁵ Tarihçi tarihin karanlık noktalarını aydınlatmaya çalışırken o zamanın oyuncularının düşünce yapılarını da keşfetmesi gerekmektedir zira yapılan her hareket belli bir amaca yönelik bir düşüncenin ürünüdür. Tarihçi sonunda bir hâkim gibi zaman oyuncusunun tüm deliller aleyhinde olsa bile zihinsel karakterinin ışığı altında, tüm bilimlerden faydalanarak⁶ olayı gerçekten yapıp yapmayacağına hükmetmesi ve olayın aslında nasıl yaşandığını da tespit etmesi gerekecektir.

Tarihsel olaylar üzerinde çalışma yapılırken özellikle dikkat edilecek hususlardan bir tanesi de zihinde oluşturulan düşünceleri ifade ederken kullanılan dildir. Çoğu zaman insanlar birbirlerini daha iyi anlamak için ortak bir dil arayışı içersine girdikleri muhakkaktır. Zaten dil bir toplumun en önemli ortak değeridir. Ancak bir bilimsel konu irdelenirken genellikle “nasıl konuşma yapılmalı” derken “neyi konuşma” konusunda bir hayli vakit kaybedilir ve çoğu kez metodolojide bir anlaşma zeminine erişilememesinden dolayı ana konu arada kaynayıp gider ve öylece tartışma

⁵ Noam Chomsky, *Yalanlar ve Gerçekler*, çev. Selen Göbelez, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 34

⁶ Marc Bloch, *Tarihin Savunusu Ya Da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: B.T. Yayınları, 1985, s. 32

da sonuçsuz kalır.⁷

Metodoloji üzerinde anlaşma sağlandıktan sonra ise izahatta kullanılacak kelimelerin seçimi diğer bir sorunu teşkil eder. Konu üzerinde fikir beyan eden yorumcuların düşüncelerini genellikle kelimelerin sınırlarına hapsedmek istemediklerinden çoğu kez kendilerini ifade etmekte zorlandıkları görülür. Buna paralel olarak algılayanın zihinsel kavrama seviyesine bağlı olarak “ifade-i meram” bazen daha da müşkül bir hale gelebilir. Bu durumda yapılacak tek şey zihinsel becerilerin sınırlarını mümkün olduğunca genişletmek ve hatta mümkünse kırabilmektir. Söylenmeyi bile feraset seviyesinde algılayabilmektir⁸. Kaynakların “siyak u sibak”ına⁹ bakarak manasını ortaya çıkarmak demektir.

Tarihte hiç bir şeyin sonsuza kadar gizlenmesi mümkün değildir. Tarihçinin görevi yapabileceğinin en iyisiyle doğruyu ve gerçeği ortaya çıkarmak ve bu doğruyu “topluma” aktarmaktır. Bunun ne denli zor olduğu ortadadır ve bazen ödenecek bedel de çok ağır olabilir. Önemli olan şey ise ilgili olayların aydınlatılma süresinin uzunluğu veya kısalığıdır. Bu işlem bazen bir saat ve bazen de yüzyıllar alabilir. Bu da tarihçilerin zihinsel kabiliyetlerine ve becerilerinin imkânlar elverdiği ölçüde geliştirilmesi ile doğru orantılıdır.

Çalışmanın Metodolojisi

Tarihçilerin yapması gereken işlerden bir tanesi de eldeki tüm verileri analiz ederek, aralarındaki bağları keşfederek, tarihi yeniden canlandırmaktır.¹⁰ Tarihi kaynakların hangi ekipmanla taranacağı, olaylara yaklaşımdaki şüphecilik boyutları, işlem analizleri, olayların ardı ardına sıralanmasını ve sürekliliğini destekleyici argümanların üretilmesi, sonuçların geçerliliğinin ölçülmesi¹¹, konularını işleyen ve tarihi nedenselliğin¹² ne derece önemli olduğuna dair birçok eser mevcuttur.

⁷ Noam Chomsky, *Yalanlar ve Gerçekler*, çev. Selen Göbelez, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 28

⁸ *Ibid.*, s., 37

⁹ Doç. Dr. Mustafa Ünver, "Kur'ân'ı Siyakla Anlamak", " *Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi*", 2009, sayı 83, s.55-68.

¹⁰ Torou Elena, "Capturing The Historical Research Methodology: An Experimental Approach", *2nd International Conference of Education, Research and Innovation*, (Madrid/Spain-2009 sunulan tebliğler)

¹¹ James Mahoney, *Comparative-Historical Methodology*, Annual Review of Sociology, Vol. 30, August 2004, s. 81-10.

¹² Hakan Uzun, "Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik", " *G.Üniversitesi, Kırşehir*

Bloch “tarihte nedenler önceden aksiyom olarak konulamazlar, bunlar aranır”¹³ der. Bu çalışmanın metodolojisinde bu üslup benimsenmiştir. İncelenecek olan konunun şu ana kadar elde ettiğimiz bilgilerin tümünün analiz edildiği zihinsel kavranışlarının bir parıltısı şeklinde olacaktır. Bu çalışma bir zihinsel kavranışın temeline oturduğu için de dışarıdan yapılan alıntılar sadece çok gerekli olduğunda yapılmıştır. Olaylar bir parıltı şekliyle incelendiği için çalışmada detaylar arasında kaybolmadan ve ana çizgiden ayrılmadan tespitlere ulaşılmak istenmiştir. Ama bu detayların önemsenmediği anlama da gelmemelidir. Bu çalışma dilinin sadeliğinin nedeni ise buradaki yorumların daha iyi anlatım tarzından ziyade algılayanın konu üzerindeki ferasetini harekete geçirerek zihninde yeni soruların ortaya çıkarmasını sağlamaktır.

Bu çalışmada yukarıda zikredilen ve bir tarihçinin karşı karşıya kalabileceği bütün olumsuzlukları içeren bir vakıa ve İslam Tarihi’nde yaşanan olaylardan biri olan “cahiliye dönemi toplumunda kız çocuklarının diri olarak toprağa gömülmesi” bir durum çalışması olarak incelenecektir. Çalışmanın ilk bölümünde cahiliye döneminde mevcut sistemin ana taşları ve bu taşların gelişme süreçleri kısaca belirlenecektir. Daha sonra bunların topluma nasıl yansıdığı ve toplumun bunlara nasıl tepki verdiği anlaşılmasına çalışılacaktır.

İkinci bölümde ise elde edilen veriler ışığı altında kız çocuklarının gerçekten diri olarak gömülüp gömülmedikleri belirlenmeye çalışılacaktır. Eğer böyle bir olay gerçekten vuku bulmuş ise bunun için temel nedenlerin ne olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise elde edilen tüm veriler bir değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Bu çalışmayı ilginç kılacak olan diğer bir özellik ise çalışmanın başından sonuna kadar ana konu incelenirken birçok önemli yan ürünün diğer bir ifade ile eski kabullerden farklı veya tamamen yeni bilgilerin (verilerin) ortaya çıktığının görülmesidir.

Cahiliye Dönemi Yönetim Sistemi: Kısa bir bakış

Öncelikle bu çalışmanın merkezinde bulunan bölgede yaşayan ve Arap olarak nitelen insanların okuyucuya ne çağrıştırdığının tespit edilmesi ve daha sonra ise ne çağrıştırması gerektiğinin incelenmesi gerekmektedir. Bugün Arap ve Arabistan denmesiyle algılanan şey yaklaşık bin beş yüzyıl

Eğitim Fakültesi Dergisi", Cilt7, Sayı1, 2006, s. 1-13.

¹³ Marc Bloch, *Tarihin Savunusu Ya Da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: B.T. Yayınları, 1985, s. 95.

öncesinde yaşayan insanların algıladıkları şey ile aynı mıdır?

Arap kelimesi günümüzde her ne kadar “düzgün konuşan” anlamında kullanıldığı kabul edilse de kelimenin esası olan Arabe'nin (Tevrat'ta Erebi diye geçer) manasının çöl anlamında kullanıldığı çeşitli kaynaklarda¹⁴ belirtilmiştir. Kabile hayatının hüküm sürdüğü bir bölgede yaşayanların geçimlerini temin ettikleri temel kaynaklar ve bu kaynaklardan yararlanma yöntemleri vardır. Bu bağlamda Arap kelimesinin de çölde göçebe halinde yaşayan insanları tanımlamak için kullanılan çöl ehli anlamına gelen bir tabir olması gayet doğaldır. Ancak bu göçebeler tabiri sadece koyun ve keçi güden göçebeler gibi yerleşik hayata, mevsimlik göçlere bağlı olmayan daha özgür hareket sahibi göçebeleri tanımlaması da mümkündür.¹⁵

Bu göçebeleri diğerlerinden ayıran temel özellik sahip oldukları deve sürülerinden ileri geliyordu. Zira deve, koyun ve keçiye nazaran çöl hayatına daha dayanıklı bir ekonomik değere sahipti. Çöllerin ve vahaların sahibi bu deve göçebeleri diğer bir ifade ile bedeviler veya deve çobanları kendilerini diğerlerinden daha ayrıcalıklı olarak nitelediler ve kendilerine “Arap” adını verdiler. Bu terim zaman içerisinde yerleşik hale geçip geçimini ticaret ve çöl ürünleri ile sağlayan Bedevileri nitelemek için de kullanılmaya devam edildi. Günümüzde kullanılan “Bedevi Arapları” tabiri aslında yanlış kullanılarak “galat-ı meşhur” haline gelmiş olduğu böylece ortaya çıkmaktadır.

Bu bedevilerin (Arapların) yaşam tarzları ait oldukları topluma ve sahip oldukları sürülere, yağmalara ve esir ticaretine dayanmaktaydı. Kabile, aşiret ve hatta bazen aile grupları halinde tamamen bağımsız olarak yaşayan bu grupların tabii oldukları devlet, kral, başkan gibi bir otorite yoktu. Kararlar fikir birliği ile alınır anlaşmalar söz üzerine bina edilirdi. Kabile reisi herkesin katılımıyla seçilirdi. Temel görevi kabilenin şan ve şerefini arttırmak, kabiledaki fakirleri gözetmek, yağmaları yönetmek ve ganimetleri paylaşmak gibi görevleri vardı.¹⁶ İnanç sistemlerinde yıldızlardan ağaç ve kayalara kadar uzanan farklı tanrılar, güçlere ve ruhlara inanırlardı. Öyle ki neredeyse her kabilenin farklı bir tanrısı vardı.¹⁷

¹⁴ Philip K. Hitti, *History of Arabs*, MacMillan, London, 1946, s. 41.

¹⁵ Saifur Rahman al-Mubarakpuri, *Ar-Raheeq Al Makhtum*, Dar-us-Salam, Riyadh, 2002, s. 7.

¹⁶ G. E. von Grunebaum, *Classical Islam: A History 600-1258*, New Jersey, Foruth Paperback Printing, 2009, s.13-26.

¹⁷ Hisham Ibn Al-Kalbi, *The Book of Idols (Kitab Al-Asnam)*, ter. Nabih Amin Faris, Princeton University Press, 1952.

Aslında bu yönetim sisteminin Roma'da yaşanan demokrasiden çok fazla bir farkı da yoktur. Kuvvetli olanın hüküm sürdüğü bir zaman dilimi yaşanmaktaydı. Ganimet kelimesi de zaten bu zaman dilimini en uygun, en kısa ve öz bir şekilde açıklamaktaydı. Ganem Arapça'da koyun demektir. Ganimet ise başkasının koyununu zorla elde etmek anlamına da gelmektedir. Terim olarak ganimet bir şeye zahmetsiz ve meşakkatsiz sahip olmak, düşmandan savaş esnasında zor kullanarak alınan şey anlamına gelmektedir.¹⁸ Diğer bir ifade ile tarihte ganimet kazanan birçok şanlı kimselerin aslında diğerlerinin eşyalarına zorla el koyduğu gerçeği önümüzde durmaktadır.

Mekke'de yaşayan kabileler milattan sonra V. Yüzyılın başlarında ilk defa Kusay bin Kilab adlı bir kişinin etrafında toplandılar ve mevcut imkânları kendi aralarında paylaştıran bir örgüt meydana getirdiler. Kusay, Kabe'nin tüm yönetimini bizzat kendi üstlendi. Ortamın disiplin altına alınması ve yeni bir idarenin kurulmasının ardından şehrin gelirleri hızla arttı.¹⁹ Kusay bir yönetici olarak kendisine tanınan imtiyazlardan şeref kazanırken giderek yükselen refah seviyesi organizasyonun tüm üyelerini de ziyadesiyle memnun etti. Kuranı Kerim'in 106. Suresi olan Kureyş suresinde bu refah seviyesine işaret edilmektedir.

Örgütlerinin adını nitelemek için zihniyetlerinin tüm özelliklerini, yaşam tarzlarını ve karakterlerini tek kelimedede açıklayan Kureyş. isimi üzerinde de anlaştılar. Artık onların hepsi Kureyş Kabilesi'ndendi. Peki Kureyş ne demektir? Muaviye bir gün Abdullah ibn Abbas'a Kureyş isminin nereden geldiğini sorar. Abbas "Kureyş, denizlerde yaşayan büyük bir canavarın adıdır. Zayıf veya semiz her bulduğu hayvanı yer (ama asla doymaz). Kendi eti ise yenmez. Bütün hayvanlara galiptir" diye cevap verir. İşte Mekke sisteminin tüm felsefesini tam anlamıyla ortaya koyan tek kelimelik muhteşem tanımlama; Kureyş yani Türkçe tercümesi ile "köpekbalığı".²⁰

Mekke cahiliye dönemi yaşam tarzı ve yönetim sistemi Hz. Peygamber'den çok önce son ve statik şeklini almıştı. Tüm kuvvetliler (Kureyş organizasyonun üyeleri) ekonomik değerleri ve siyasi makamları kendi aralarında paylaşmışlardı. Kusay'ın her nesilden gelen yeni varisleri

¹⁸ Şevket Şimşek, *Hadis Kültüründe Ganimet*, A.Ü., S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.11.

¹⁹ Adem Pak, *İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi Ve Siyasetinin Oluşumu*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Cilt: 10, Sayı: 1, 2001, s. 177-194.

²⁰ Mevlânâ Abdurrahman Câmi, *Şevahidü'n-Nübüvve (Peygamberlik Müjdeleri)*, çev. Abdülkadir Akçiçek, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976, s.38-41.

bütün organizasyonu kontrol ediyor ve tavizsiz yönetiyordu.

Burada tespit edilen bu durum asırlar boyunca kaynaklarda “Kureyş Kabilesi” diye isimlendirilen toplumun aslında ırki bağlara dayalı bir kabile olmayıp çıkar amaçlı bir organizasyonun veya bir teşkilatın adının olduğu çok açıktır. Abdullah ibn Abbas’ın yukarıdaki açıklaması bunun en açık delilidir.

Bu durum herhangi bir nedenle asırlar boyu bilerek veya bilmeyerek karartılmış ve gerçek değiştirilerek (Kureyş sanki Mekke’de bulunan saygıdeğer bir kabile olarak) topluma sunulmuş ve bir şekilde “efkar-ı umûmiyeye” de kabul ettirilmiştir. Bu tespit zihinsel kavrayışın ilk yeni verisidir.

Özetle, Mekke’de siyasi ve ekonomik düzeni sağlayan, gelişmeleri kontrol eden, üyelerinin sayısı sınırlı ancak etkisi büyük olan, kararların üyelerin fikir çokluğu ile alındığı bir yapı oluşturulmuştu. Bu yapıda, herhangi bir üye alınan karara katılmasa bile uygulamanın karşısında olamayacağı ve kendisinden istenen desteği her durumda vermeyi vaat ettiği gibi temel prensipleri vardı. Diğer bir ifade ile Kureyş (günümüzün “kartel” uygulamalarının fazlaca bir benzeri) meydana getirilmişti.

Bu bölgede yapılacak her iş için, siyasi, ticari, sosyal ve hatta bölgeye sadece gezmek için gidilse bile (turistik faaliyetler), bu örgütün onayını veya en az bir üyesinin koruyuculuğunu almak gerekiyordu. Aksi halde bireyin hayat ve özgürlük hakkı tehlikeye girerdi.²¹ Bu adet aslında geçerliliğini asırlarca devam ettirip günümüze kadar sürdürülen bir Kureyş vergisidir ve bugün bile geçerliliğini hala korumaktadır. Günümüzde Suudi Arabistan’ı ziyaret etmek isteyen veya Hacca giden Arap olmayan kimselerden "kefil veya kefalet" bedeli adı altında alınan vergilerin bu prensibe dayandığı çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu tespit zihinsel kavrayışın diğer bir yeni verisidir.

Söz konusu olaylara bütünüyle bakıldığında Hz. Peygamberin tebliğinin uzun uğraşmalara rağmen neden Mekke’de değil de Medine’de daha rahat ve hızlı inkişaf ettiğinin cevabı da kendiliğinden gözükmemektedir. Mekke’de çok iyi organize olmuş bu kurumun, hemen hemen bir site devleti²² gibi bir unsurun (Medine’de böyle bir organizasyon yoktur) yeni düşünce ve inanca karşı olan direnci tüm çabalara rağmen bir türlü

²¹ Saifur Rahman al-Mubarakpuri, *Ar-Raheeq Al Makhtum*, Dar-us-Salam, Riyadh, 2002, s. 16-19.

²² Adem Pak, *İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi Ve Siyasetinin Oluşumu*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Cilt: 10, Sayı: 1, 2001, s. 182.

kırılmamıştı. İroni olarak aynı kurumun mensubu olan dedesinin koruyuculuğu yüzünden de Hz. Peygambere herhangi bir kötülük yapamamışlardı.²³ Bu tespit de çalışmamızın diğer bir yeni verisini oluşturmaktadır.

Kureyş, Arapların İslam öncesi geleneklerine²⁴ uygun olarak bölge halkı üzerinde tam bir otorite tesis etmiştir. Mekke'nin etrafındaki diğer kabileler de kısmen kuvvet yoluyla sindirilmiş veya Kureyş Örgütü tarafından yüksek faiz oranlarıyla borçlandırılarak kontrol altına alınmıştı. Ancak bağımsızlıklarına düşkün olan veya artık ödeme gücü kalmayıp duruma itiraz eden ve baş kaldıran bazı kabileler tamamen ortadan kaldırılıyor ve varlıkları ganimet adı altında Kureyş tarafından talan ediliyordu. Ekonomik değer taşıyan kızlar, gençler ve kadınlar borçlara mukabil köle olarak satılıyordu.²⁵ Bu vahşet öylesine acımasızca uygulanıyordu ki bazen Kureyş'in yağma yapmadığı bir tek gün bile olmuyordu.²⁶

Ancak Mekke'nin tarihi boyunca kutsal bir yer olması dolayısıyla hacıların sürekli gelmesinin de sağlanması gerekmektedir. Bazı nedenlerden dolayı²⁷ puta tapıcılığın çok yaygın olduğu Mekke'de çeşitli putlar bulunmakta ve bunları ziyaret etmek için birçok kimse Mekke'ye gelmekteydi. Bu hacılar aynı zamanda beraberlerinde bir çok değerli hediye getiriyor ve bunları Kabe'de heykelleri bulunan kendi Tanrılarına sunup inançlarına göre onlara ibadet ediyorlardı. Kureyş'in organizatörleri görünüşte tüm Tanrılara veya putlara eşit mesafede duruyorlar ve hepsine aynı saygıyı duyuyorlardı. Gerçekte ise Kureyş'in organizatörlerinin saygı duyduğu esas şey hacıların getirmiş olduğu çok değerli hediyelerdi. Bu hediyeler organizatörlerin arasında belli bir sistem içinde paylaştırılıyordu. Kureyş için vazgeçilmez olan bu hediyeler sayesinde organizatörler sermayelerine de sermaye ekliyorlardı.²⁸

²³ D. S. Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, The Knickerbocker Press, New York, 1905, s. 122-123.

²⁴ Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1969, s.21-22.

²⁵ Philip K. Hitti, *History of Arabs*, MacMillan, London, 1946, s. 87-93.

²⁶ Mevlânâ Abdurrahman Câmî. *Şevahidü'n-Nübüvve* (Peygamberlik Müjdeleri), çev. Abdülkadir Akçiçek, Bedir Yayınevi, İstanbul: 1976, s. 43.

²⁷ Ramazan Boyacıoğlu, "Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*", Cilt V. Sayı I, s.7-8.

²⁸ Adem Pak, *İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi Ve Siyasetinin Oluşumu*,

Herhangi bir savaşın devam etmesi, hacca gelenlerin sayısının azalması veya gelişlerin aksaması dolayısıyla ticaretin de azalması gibi sonuçları doğurması kaçınılmazdı. Bu hatırı sayılır gelirlerden mahrum kalmak istemeyen Kureyş organizatörleri haccın yapılabilmesi ve hacıların gelişinin kesintiye uğramaması için yılın dört ayını barış ayı olarak kabul etmişlerdi. Bu aylar "haram aylar" olarak isimlendirilmiştir. Böylece zenginliklerine zenginlik katmaya devam etmek mümkün olacaktı. Diğer bir ifade ile "kutsal barış ayları" aslında "kutsal gelir ayları" ifadesi ile aynı anlama gelmektedir. Ancak Kureyş kural koyan olduğu için gerektiğinde otoriteye karşı gelenleri veya borç ödemelerini yapmayanları cezalandırmak için haram aylarda da savaşmaktan kaçınmazdı zira bu savaşlar Arap toplumunun bir sosyal karakteri haline gelmişti²⁹. Bu savaşlar Kureyş'in şeref ve namus meselesi haline gelmişti.³⁰ Bu aylarda yapılan harplere de "fıcar"³¹ adı verilirdi.

Kureyş'in geleneksel baskı metotlarından vazgeçmeyen organizatörleri halkı kontrol etmek için ise ellerindeki en büyük güç olan finansman imkânlarını her fırsatta kullanmaktaydılar. Tüm Mekke halkını (tacirleri, çiftçileri ve ihtiyaç sahiplerini) şu veya bu sebeple, bazen de zorla yüksek faizle rle (Arapça Yarbı) kendilerine borçlandırdılar. Borcunu zamanında ödeyemeyenlere ilave ödemeler tahakkuk ettirdiler. Bunlardan ayrıca ilave teminat da aldılar.³² Kısaca, artık bölgede yaşayan ve Kureyş'e borçlu olan herkes bir nevi onlar için çalışır hale getirilmiş bir köle durumundaydı.

Böylece artık yapılacak son bir iş kalmıştı: Hüküm sürdükleri bölgeyi kendilerine uygun şekilde tanımlamak. Bu ismi bulmak onlar için zor olmasa gerekti. Doğal olarak kendilerine atalarından kalan ortak adlarını verdiler; Arabistan. Diğer bir ifade ile "Deve Çobanlarının Ülkesi". Neticede, bir çıkar grubu olan Kureyş Örgütü Hz. Peygamber'den bir kaç asır evvel Arabistan'da Mekke merkezli bir yönetim sistemi kurup toplumu

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Cilt: 10, Sayı: 1, 2001, s. 178.

²⁹ Cafer Acar, *Cahiliye'de Ve Risalet Döneminde "Savaş" Olgusu*, A.Ü. S.B.E. Doktora Tezi, 2007, s. 86

³⁰ Mevlânâ Şibli Numanî. *Siretü'n-Nebi* (Son Peygamber Hz. Muhammed), çev. Yusuf Karaca, : İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 131

³¹ Mevlânâ Abdurrahman Câmî. *Şevahidü'n-Nübüvve* (Peygamberlik Müjdeleri), çev. Abdülkadir Akçiçek, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976, s.137

³² Ahmed El Ashker and Rodney Wilson, *Islamic Economics: A Short History*, Brill, Lieden, 2006, s. 22-24

kendi çıkarları doğrultusunda gayet başarılı bir şekilde yönetmekteydiler.

Kız Çocuklarının Diri Olarak Gömülmesi

Böyle bir toplumda yaşayan bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmek için Kureyş Örgütüne olan bağımlılıkları göz ardı edilemez bir gerçektir. Yaşamak için örgüt üyelerine yüksek faizli borçlanmalardan dolayı sürekli bedel ödemek Mekke halkının artık bir kaderi olmuştu. Bedel ödendiği sürece hayat sorunsuz devam edebilirdi. Ancak ya herhangi bir birey bedel ödeyemeyecek duruma gelirse ne olacaktı?

Kureyş Örgütüne bedel ödememenin cezası çok ağırdı ve hiç bir bireye merhamet edilmez velev ki buna bir üye kefil olana kadar. Eğer hala kalmışsa tüm varlığına el konulur. Bu borçlarını ödemeye yetmez ise erkek evlatları köle olarak satılırdı. Temin edilen miktar hala borcu kapatmak için yetersizse sıra teminatların³³ en pratik olanına gelir ve borçlu olanın kız çocuğuna el konulur. Bu şamadan sonra artık tahsilât yeni bir şekil alarak devam ederdi.

Burada bir parantez açıp asırlarca bir cahiliye dönemi adeti olduğu belirtilen kız çocuklarının küçükken diri gömülmesi hususunda şimdiye kadar kabul görmüş nedenlerin incelenmesinde yarar vardır.

Cahiliye döneminde Arapların; (1) kız çocuklarının bir utanç vesilesi olduğundan, (2) ailelerin kızlarını besleyemeyecek derecede fakir olduklarından, (3) bir takım dini yaklaşımlarından dolayı bu çocukları vahşice öldürdükleri konusunda Dini yayımların³⁴ ekserisi³⁵, tefsirler ve yakın zamanda yapılan akademik çalışmalar bile hemfikirdirler.³⁶ Türkiye’de müstesna bir yere sahip olan Elmalılı Hamdi Yazır’ın tefsiri de bu eserlerden birisidir.³⁷

Bir tarihçi olarak, bu olayda giriş kısmında zikredilen tüm unsurların mevcut olduğunu düşünerek ve ilk önce veriyi inceleyip doğru olup olmadığını kontrol ederek işe başlamak gerekmektedir. Bunun için,

³³ El Ashker and Rodney Wilson, *Islamic Economics: A Short History*, Brill, Lieden, 2006, s. 22-24

³⁴ Hammodah Abd al-Aati, *The Family Structure in Islam*, American Trust Publications, Plainfield, 1977

³⁵ Marc Bloch, *Tarihin Savunusu Ya Da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: B.T. Yayınları, 1985, s. 102-103

³⁶ Faryal Abbas Abdullah Sulaimani, *The Changing Position Of Women In Arabia Under Islam During The Early Seventh Century*, A Thesis Submitted For The Degree Of Master Of Philosophy, University Of Salford, 1986, s.51-52.

³⁷ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. VIII, Eser Neşriyat, İstanbul, 1982.

öncelikle cahiliye döneminde kız çocuklarının gerçekten öldürülüp öldürülmediğinin tespit edilmesi çok önemlidir. Bütün İslam tarihleri ve kaynakları cahiliye döneminde böyle bir uygulamanın yapıldığına dair ittifak etmişlerdir. Bu kaynaklara ilaveten, Müslümanlarca “mutlak doğru” olan Kur’an-ı Kerim’de bu olaya açık bir şekilde yer verilmektedir. Et-Tekvir Suresi’nde “Diri diri toprağa gömülen kıza hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda (8, 9)”³⁸ diyerek bu olayı açıkça sorgulamaktadır.

Yine Kuran-ı Kerimde Nahl suresinde "Onlardan birine, kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir! (58)" ve "Kendisine müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki verdikleri hüküm ne kadar kötüdür! (59)" ayetlerinde³⁹ kız çocuklarının öldürülmesine işaret etmektedir. Bu durumda kız çocuklarının öldürülme olayının gerçekliği muhakkaktır. Fakat dikkat edilmesi gereken husus ise Kuran-ı Kerimde soru sorulmakta ancak cevap verilmemektedir.

İkinci adım, nedenlerin irdelenmesidir. İslam Tarihi kaynakları genelde yukarıda zikrettiğimiz üç ana nedenden dolayı kız çocuklarının öldürüldüğünü belirtmektedirler. Bunlardan ilki yani “kız çocuklarının bir utanç vesilesi olduğu” iddiasıdır. Bu tez sadece Arap toplumunda değil birçok medeni toplumlarda bile ciddi olarak ele alınması gereken bir konudur.

Kuvvetin önemli olduğu zaman dilimlerinde hem ekonomik hem de siyasi gücün sembolü olan bir erkek evlat sahibi olmak her toplumda ve her dönemde (modern dönemler de dahil) tabii ki çok önemli ve sıklıkla arzu edilen bir durumdur. Fakat bu kız çocuklarının bir utanç kaynağı olduğu anlamına gelemez. Bir şeyi çok arzu ederek istemek diğerini tamamen reddetmeyi veya ortadan kaldırmayı gerektirmez. Kız çocuklarının utanç kaynağı veya ikincil öneme sahip olduğundan dolayı sürekli öldürüldüğüne dair tarihte ispat edilmiş bir olay yoktur. Fakat yine Kuran-ı Kerimde Nahl Suresinde "Onlar, kızların Allah'a ait olduğunu iddia ediyorlar. Haşa! Allah bundan Münezzehtir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor (57)" ve yukarıda zikredilen 59. Ayetinde erkek çocuklarının Huza ve Kinane kabileleri⁴⁰ için bir kibir kaynağı ve kız çocuklarının ise kibirlenmelerine vesile olamadıkları için bir öfke ile cezalandırıldıkları

³⁸ Hayrettin Karaman, Ali Özek, Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2007, s.585

³⁸ Ibid, s.272

⁴⁰ Ibid, s.272

bildirilmektedir.

Bu tutumun genel olarak kabul görüp görmediğinin en açık delili ise olayın demografik olarak incelenmesidir. Böyle bir olayın gerçekten meydana gelmesinin bölgede bir “nüfus bozulmasına” yol açması muhakkaktır. Sürekli ortadan kaldırılan bir kadın nüfusun yokluğunda doğal nüfus artışı oranında bir bozulma meydana gelmesi, durması, gerilemesi ve bunun da kaynaklar tarafından zikredilmesi kaçınılmazdır. Dünyada veya söz konusu bölgede böyle bir olayın vuku bulduğuna dair hiç bir kaynak yoktur.

Ayrıca, burada şu noktanın da dikkate alınması gerekmektedir. Bölgeye ait böyle bir katliamın sadece Mekke ile bağlantılı olarak zikredilmesi bölgenin diğer şehirlerinin tarihi kaynaklarında yer almayışı dikkate şayandır. Aynı kültürü paylaşan toplumların benzer uygulamaları yapması ve olayların bir paralellik göstermesi gerekmektedir. Oysa Yemen’de, Irak veya Suriye’de böyle bir uygulamanın tarihi kayıtları bulunmamaktadır. Aynı şekilde Mısır, Yunan ve Pers kaynaklarında da böyle bir kayıt bulunmamaktadır.

Bunlara ilaveten, cahiliye döneminde kadının toplumdaki statüsünü bir hayli etken olduğunu belirten araştırmacılar da vardır. Hz. Peygamber’in nübüvvetinden önceki döneminde, bütün bu varsayımları adeta yalanlarcasına Mekke toplumunun önde gelenleri arasında eğitim görmüş, sosyal hayatta etkin kadınlar da bulunmaktaydı. Hz. Peygamberin ilk eşi ve bir tüccar olan Hz. Hatice, Hz. Ömer’in kız kardeşi ve ilk Müslümanlardan olan Fatıma bu kadınlardandır. Ebu Süfyan’ın kız kardeşi Ümmi Cemil ve Karısı Hind, Ebu Cehil’in gelini Ümmü Hakim gibi birçok kadın ise nübüvvetten sonra muhaliflerin ön saflarında bizzat Hz. Peygambere karşı savaşmıştır. O zaman bu kız çocuklarının varlığı ve konumları nasıl açıklanmalıdır? Neden utanç kaynağı olmalarına rağmen bu kızlar diri olarak gömülmemişlerdir? Hem de bu kızlar nasıl oluyor da Kureys Örgütünün ileri gelen ailelerinin diğer bir ifade ile şereflerine daha çok düşkün olan kimselerin kızları olmalarına rağmen hayatta kalabilmişlerdir? Bu kadınlar nasıl bir orduyu harekete geçirecek kadar sosyal hayatta söz sahibi ve güçlü oluyorlardı?

Bu veriler ışığında şu sonuca ulaşmak mümkündür; Cahiliye döneminde kız çocukları (aşırı putperestler hariç) herkes için birer utanç kaynağı değildirler ve öldürülmeleri için ortada başka nedenler olmalıdır. Yukarıda belirtilen 2 ve 3 numaralı nedenlerin tarihte bazı uygulamalara rastlandığından kısmen doğru olduğu kabul edilir fakat bu noktalardan

hareketle bir genelleme yapılması mümkün değildir. Özetlenirse, bölgedeki kız çocuklarının yaygın olarak öldürülmesi büyük bir olasılıkla kültürel veya dini bir yaklaşımdan kaynaklanmamaktadır. Sonuç olarak kız çocuklarının diri diri gömülmesinin nedeni Mekke’de çok sıklıkla başvurulan zoraki ve yaygın bir uygulamada aranması gerekmektedir.

Bir kız çocuğundan babasının borcu nasıl tahsil edilir? Bu sorunun cevabı aynı zamanda kız çocuklarının gerçekte neden diri diri gömülerek katledildiklerinin de cevabı olacaktır. Mekke’nin sıklıkla ziyaret edilen bir yer olduğunu daha önce belirtilmişti. Buna bir de Mekke civarında kurulan panayırlar ve pazarlar eklenince oldukça büyük bir insan topluluğunun aynı zamanda aynı mekânı paylaştığı ortaya çıkar. Bu topluluk kendilerine sunulan tüm hizmetleri bedeli mukabilinde almaya hazır olan ekonomik değeri yüksek bir topluluktur.

Kureyş örgütü bu topluma sunulacak en karlı ve zahmetsiz tahsilat yöntemini yine bulmuştur; Borçlarına mukabil el koydukları kızları burada kullanmak (bu kızların yaşları hakkında da ayrı bir çalışma yapmak gerekmektedir). Tarihi kaynaklar bizlere bu panayırlarda kurulan “fuhuş çadırlarında” çalışan/çalıştırılan kimselerden bahseder. Ancak hemen hemen bütün kaynaklar (modern zamanın kaynakları dahil) burada çalışan/çalıştırılan kimselerin kim olduğuna dair detaylı bir şekilde bahsetmezler. Kaynaklar söz konusu kadınların yaptıklarını bir meslek olarak algıladıklarını veya efendisi tarafından satılan cariyeler olduklarını söyleyerek konuyu geçiştirirler. Ancak burada çalışanların fakir ailelere mensup oldukları yapılan akademik çalışmalarda tespit edilmiştir.⁴¹

Büyük ihtimalle burada çalışan/çalıştırılan kimselerin (efendileri tarafından satılan cariyeler hariç) önemli bir bölümü babasının borcunu ödemek zorunda olan kızlardır. Normal zamanlarda Mekke’de satılan bu kızlardan borçların daha hızlı tahsil edilebilmesi için arz talep eğrisinin en zirve noktasını oluşturan panayırlar kaçırılmaz bir fırsattı. Zira birim zamanda elde edilecek en yüksek geliri temin etmek mümkündü.

Böyle bir durumda acaba panayırlarda satılan kimselerin ve onların yakınlarının psikolojik durumları nasıl olabilirdi? Ana babalarının, yakınlarının ve diğer arkadaşlarının (kısaca toplumun) gözü önünde satılan kızların bu durumu herhalde tahammülün ötesinde içler acısı olsa gerek.

⁴¹ Faryal Abbas Abdullah Sulaimani, *The Changing Position Of Women In Arabia Under Islam During The Early Seventh Century*, A Thesis Submitted For The Degree Of Master Of Philosophy, University Of Salford, 1986, s.27-28.

Hele hele kızlarının bu hale getirildiğini, O'nun her gün adeta ölüp ertesi gün yeniden insanlara satıldığını görmek onların bu duruma gelmesine sebep olan bir baba için her şeyden beter olsa gerektir.

Bu durumda Kureyş örgütüne borçlu olan ve bu borcun faizlerinin altında ezilip artık hiçbir şekilde borcunu ödeyemeyen babaların psikolojik çöküşleri sonucunda eğer kızları varsa yapacakları tek şey kalıyordu; Kureyş'e verip fahişe yapılmasını görmektense kızlarını merhameten öldürmek. Bu uygulama bir babanın başvurmuş olduğu son çare olarak göz önüne çıkmaktadır.

Sonuç olarak bütün bu verilerin ışığı altında tespit edilen nokta şudur; Kız çocuklarının öldürülmesinin esas nedeni kesinlikle kız çocuklarının toplumda bir utanç vesilesi sayıldığından dolayı değildir. Bunların Kureyş Örgütü tarafından vahşi bir şekilde sömürülmesine engel olamayan ve kızlarının gördüğü muameleye gönlü de razı olmayan bir babanın başvurmuş olduğu son çare olmalıdır. Bunu teyit eden en önemli delil de yine Kureyş Örgütü'nden gelmektedir. Zira bir Kureyş Örgütü üyesinin kız çocuğunu öldürdüğüne dair hiç bir delil yoktur.

Bu gerçek asırlar boyu gizlenmiş ve değiştirilerek topluma yanlış aktarılmıştır. Bunun inandırıncı olması için de bir takım sahte verilerle desteklenmeye çalışılmıştır. Bu çabaya en güzel örnek de Hz. Ömer'in kendi kızını diri olarak toprağa gömmesi olayıdır. Halbuki Hz. Ömer'in bu tavrı göstermesi için ortada herhangi bir neden yoktur. Zira kendisi Mekke'nin ileri gelenlerinden ve Kureyş Örgütü'nün bir üyesidir. Cahiliye döneminde bile adaletiyle nam salmıştır. Kimseye de borçlu değildir. Toplumun en şerefliyelerinden birisidir. En önemli delil ise daha sonraları Hz. Peygamberin eşi olacak olan kızı Hafsa hayattadır. Hafsa validemizin doğumu cahiliye adetlerinin uygulandığı günlerde vuku bulmuştu. Dolayısıyla böyle bir uygulamada O'nun da hayatta olmaması gerekmektedir. Asırlarca bu yalanın söylenmesindeki tek neden "yanlış bilginin" doğru gibi algılanmasında toplumun daha kolay ikna edilmesinin sağlanmasıdır. Böylece esas neden kimse tarafından araştırılmayacak ve Kureyş'in zulümlerle kararan defteri beyaz gösterilmeye devam edilecekti ve zaten böyle de olmuştur. Bu tespit de çalışmamızın diğer yan ürünü olmaktadır.

Elde edilen bu ekonomik potansiyeli açıklayıcı veriler ışığında şu tespit yapılması da mümkündür. Hz. Peygamberin Mekke'de yapmış olduğu tebliği asırlardır Hak din İslam ile Putperest müşriklerin mücadelesi

olarak bir “din” sınırları içerisinde anlatıla gelmiştir. ⁴² Oysa ortada olan mücadele “din mücadelesi” değildir. Zira Kureyş Örgütü’nün çok ciddi bir din taassubu yoktur ve yukarıda da belirtildiği gibi herkesin Tanrısı ile iyi geçinen bu örgüt pekala da Hz. Peygamberin dini ve Tanrısı ile de barış içerisinde yaşayabilirdi. Buna ilaveten, örgütün ileri gelenlerinin Hz. Peygambere “bir yıl biz senin Tanrına tapalım...” diye götürdükleri teklifte onların tepkilerinin dine karşı olmadıklarını gösteriyordu. ⁴³ Ancak gerçekte mesele bir “din” meselesi değil bir “sistem” meselesiydi.

Hz. Peygamberin vazettiği faizin kaldırılması, fakirlere sadaka verilmesi, kölelerin azat edilmesi, kadın ve cariyelerin fuhşa zorlanmamaları gibi konular Kureyş Örgütü’nün üyelerini can damarlarından vuruyordu. Örgütün ileri gelenlerinden olan Ebu Süfyan’ın ifadesi ile; “Şerefim devenin sırtındaki mallardadır” anlayışı sistemin bütün üyelerinin ortak paydalarıydı. Devenin sırtındaki mallann kaynağı ise toplumun sömürülmesinden geçiyordu. Burada, Kur’an-ı Kerim’in olayın nedenini sorgulamasının önemine bir kere daha dikkat edilmelidir.

Hz. Peygamber’in tebliğinin ne anlama geldiğini çok iyi kavrayan Kureyş’e göre bunu kabul etmek kendilerinin hayat damarlarının kesilmesiyle aynı anlama geliyordu. Bu yüzden Kureyş Örgütü muazzam bir karşı direnç göstererek Hz. Peygamber’in tebliğini engellemek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Söz konusu örgüt üyeleri, bu fikirleri benimseyenlere işkence yapmak dahil olmak üzere gerekli tüm önlemleri alarak Hz. Peygamberin fikir ve uygulamalarının Mekke’de yeşermesine ve yayılmasına kesinlikle müsaade etmemişlerdir.

Bu gerçekte de asırlar boyunca değiştirilmiş aradaki mücadele Hak dini tebliğ eden Hz. Peygamber ve putlarını savunan müşrik Mekkeliler arasında geçen sanki bir “din” mücadelesiymiş gibi toplumdaki topluma aktarılmıştır. Buradaki amaç yine Kureyş’i yaptığı kötülüklerin örtülmesinden ibaret olsa gerek. Eğer Kur’an-ı Kerim kız çocukların diri olarak gömülme olayını zikretmemiş olsaydı Kureyş’in artçıları belki bu olayın şeklini değiştirmeyi de başarabileceklerdi. Bu da en önemli son tespitimiz olmaktadır.

⁴² Mevlânâ Şibli Numanî, *Siretü'n-Nebi* (Son Peygamber Hz. Muhammed), çev. Yusuf Karaca, : İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.33-148-149

⁴³ Hodgson, Marshall G.S., *İslam'ın Serüveni*, çev. Ahmet Demirhan, C. 1, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 169.

SONUÇ

Tarihi olayların metodolojik bir incelemeye tabi tutulduğunda doğru gibi aktarılan bilgilerin bile gerçeklerden ne kadar uzak olduğunun ortaya çıkarılması mümkündür. Elde yeterli veri bulunmasa bile veya mevcut veriler bilerek değiştirilmiş olsa bile bir metodolojik inceleme sonucu doğruya ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu tespit edilen yeni doğrunun çoğu kez mevcut verilerle ciddi bir şekilde çatışması sürpriz olmasa gerekir.

Bunun örnekleme, metodolojik incelemeye tabi tutulan cahiliye döneminde kız çocuklarının diri olarak toprağa gömülmesi olayının izah edilmesinde gerçek söylenenin tam aksine çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Asırlardır iddia edildiği gibi kızların diri olarak gömülme hadisesinin esas nedeni bir kız evlada sahip olmanın bir utanç vesilesi veya ailelerin fakirliklerinden dolayı çocuklarına bakamayacakları veya kızlarını melek olarak Tanrıya adadıkları gibi dini duygulardan dolayı olmadığı açıkça ortadadır.

Kız çocuklarının diri olarak toprağa gömülmesinin esas nedeninin ise o zaman diliminde Mekke’de yönetimi elinde bulunduran Kureyş Örgütü’nün benimsediği yönetim sistemi ve uyguladığı zalim ekonomik kurallardır. Bu kuralların karşısında çaresiz kalan babaların kızlarını öldürmeleri ise onları Kureyş Örgütü’ne teslim etmemek için başvurdukları son bir çare olması ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Acar, Cafer. Cahiliye’de Ve Risalet Döneminde “Savaş” Olgusu, A.Ü. S.B.E. Doktora Tezi, 2007
2. Ahmed El Ashker and Rodney Wilson, Islamic Economics: A Short History, Brill, Lieden, 2006
3. Bloch, Marc. *Tarihin Savunusu Ya Da Tarihçilik Mesleği*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: B.T. Yayınları, 1985
4. Boyacıoğlu, Ramazan. "Hz. Muhammed'in Vahiy Öncesi Dönemi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt V. Sayı I
5. Chomsky, Noam. Yalanlar ve Gerçekler, çev. Selen Göbelez, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, 2002

6. Elena, Torou. "Capturing The Historical Research Methodology: An Experimental Approach", 2nd International Conference of Education, Research and Innovation, (Madrid/Spain-2009 sunulan tebliğler)
7. Esposito, John L. Islam: The Straight Path, Oxford: Oxford University Press, New York 1988 (1st edition)
8. Faryal Abbas Abdullah Sulaimani, The Changing Position Of Women In Arabia Under Islam During The Early Seventh Century, A Thesis Submitted For The Degree Of Master Of Philosophy, University Of Salford, 1986
9. Hammodah Abd al-Aati, The Family Structure in Islam, American
10. Herman, Edward S. Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media, Pantheon Books, New York, 2002
11. Hisham Ibn Al-Kalbi, The Book of Idols (Kitab Al-Asnam), ter. Nabih Amin Faris, Princeton University Press, 1952.
12. Hitti, Philip K. History of Arabs, MacMillan, London, 1946
13. Hodgson, Marshall G.S. İslam'ın Serüveni. çev. Ahmet Demirhan, C. 1, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995
14. Mahoney, James. Comparative-Historical Methodology, Annual Review of Sociology, Vol. 30, August 2004
15. Majid Khadduri, War and Peace in the law of Islam, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1969
16. Margoliouth, D. S. Mohammed and the Rise of Islam, The Knickerbocker Press, New York, 1905
17. Mevlânâ Abdurrahman Câmî. Şevahidü'n-Nübüvve (Peygamberlik Müjdeleri), çev. Abdülkadir Akçiçek, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976
18. Mevlânâ Şibli Numanî. Siretü'n-Nebi (Son Peygamber Hz. Muhammed), çev. Yusuf Karaca, : İz Yayıncılık, İstanbul, 2005
19. Pak, Adem. İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi Ve Siyasetinin Oluşumu, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Cilt: 10, Sayı: 1, 2001
20. Saifur Rahman al-Mubarakpuri, Ar- Raheeq Al Makhtum, Dar-us-Salam, Riyadh, 2002
21. Şimşek, Şevket. Hadis Kültüründe Ganimet, A.Ü., S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007
22. Tayeb El-Hibri, Parable and Politics in Early Islamic History,

Columbia University Press, New York, 2010

23. Uzun, Hakan. Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik, G.Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt7, Sayı1, 2006
24. Ünver, Doç. Dr. Mustafa. "Kur'ân'ı Siyakla Anlamak", "Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi", 2009, sayı 83
25. Von Grunebaum, G. E. Classical Islam: A History 600-1258, New Jersey, Foruth Paperback Printing, 2009
26. Yazır, Muhammed Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili, C. VIII, Eser Neşriyat, İstanbul, 1982.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME POLİTİKASI VE YUMUŞAK GÜCÜNÜN GELECEĞİ

Tevfik Mesut Eren¹

ÖZET

Avrupa Birliği, her genişlemesinde teritoryal etki alanını arttırmış olmasına rağmen, artan üye sayısı, ekonomi ve finans politikalarındaki uyumu ve özellikle uluslararası politika alanında sağlanması gereken uzlaşma ve eşgüdümü zorlaştırması, AB'nin geleceğine ilişkin varoluşsal beklentilerin çoğunlukla olumsuz olmasına yol açmaktadır. Buna rağmen, AB'nin genişleme politikası, yumuşak gücünün en önemli enstrümanıdır. Birliğin değerlerini paylaşan ülkelerin sayısının artması, bölgesel ve uluslararası barış ve refahın sağlanmasına ciddi katkı sağlayacaktır. AB'nin "normatif" veya "dönüştürücü" etkisi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile, Batı Balkan ülkelerinde ve Türkiye'de açıkça görülmektedir. Birliğin etki alanı, coğrafi olarak tanımlanan alandan çok daha büyüktür. Ancak bu şekilde yola devam edilmesi de olanaksız olduğundan, homojen veya monolitik entegrasyonu gecikmeli ve zamana yayarak gerçekleştirmeyi hedefleyen çok vitesli esnek entegrasyon modeli AB'nin kurumsal işleyişini efektif hale getirecektir. Böylece Topluluğun siyasi ve ekonomik geleceği ile ilgili endişeler de ortadan kalkacaktır. Genişleme, derinleşemeyen entegrasyonun bahanesi olmaktan çıkarak, yeni üyelerin katılımını da olanaklı hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Genişleme, Çok vitesli Avrupa, AB'nin geleceği.

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisat Bölümü, m.eren@iku.edu.tr

THE ENLARGEMENT POLICY OF EUROPEAN UNION AND THE FUTURE ITS SOFT POWER

ABSTRACT

Although the European Union enlarged its territorial influence area dramatically in the aftermath of enlargement rounds, the increased number of Member States inhibits the cohesion of economics and finance policies and particularly compromises and synchronization in the area of international politics which have to be attained. This is considered as the reason of mostly pessimistic expectations upon the existential future of the EU. Nevertheless, the enlargement policy of the EU is one of the most important instruments of “soft power” of the Union. The increasing number of countries sharing the values of the Union contributes considerably to the regional and international peace and prosperity. The effect of normative or transformative power of the Union is obvious in the Middle and Eastern European Countries and West Balkan and Turkey as well. The impact area of EU is bigger than the area identified geographically. However, it is also obvious that EU cannot proceed like this. The model of “Multi Speed Europe”, with which the functioning of institutions would be more effective, aims the country-based achievement of monolithic or homogeneous integration delayed or at different times. Thus the concerns about the political and economic future of the Union would diminish. The enlargement would be no more the justification of failure of deepening the integration and by this way acceptance of new members to the Union would be imaginable.

Key words: European Union, Enlargement, Multi speed Europe, Future of European Union.

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği 2004, 2007 ve en son 2013 yıllarında gerçekleştirdiği genişleme turlarıyla doğal sınırlarına gelmiş görünüyor. Tam üyelik müzakereleri devam eden Türkiye ve İzlanda ile müzakereye yeni başlayan Sırbistan ve Dağlık Karabağ dışında adaylık statüsü tanınmış Makedonya ile potansiyel aday konumunda olan Arnavutluk, Bosna Hersek ve Kosova'nın üyelikleri gerçekleştiği takdirde, kuruluşunda 168 milyon nüfusa sahip 6 üyeli Topluluk 36 üyeden oluşan ve 600 milyon nüfusa sahip büyük bir

yapıya dönüşecektir.² Yeni Dünya düzeninde bölgesel güç olmak isteyen, bunu yaparken de istikrar ve güvenlik sağlayıcı yumuşak gücünü kullanan, hem içe hem de dışa dönük olarak kullandığı normatif etkisini sürdürmek isteyen AB'nin bu isteğinin gerçekleşmesi bir çok faktöre bağlıdır. Manners (2008). Ancak bunlar içinde elbette en varoluşsal olanı AB'nin geleceği veya gelecekte alacağı şekildir. Üye sayısının artması, bir başarı hikayesi olarak sunulan Ekonomik ve Parasal Birliğin 2008 krizinde almış olduğu ve etkisi hala süren ağır darbe, Dünya'nın ekonomik ağırlık merkezinin Batı'dan Doğu'ya kayması gibi nedenler yanında, siyasi entegrasyonun, heterojen dış politika öncelikleri nedeniyle her geçen gün daha da güçleştiğinin görülmesi, AB'nin geleceği ile ilgili bugünden kesin bir şey söylemeyi son derece zorlaşmaktadır. Schüsselbauer (2012). Yapılan projeksiyonlarda ise bazı senaryolar üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada oluşturulmuş senaryolar incelenecek ve AB'nin genişlemesinin gelecek vizyonunu nasıl etkilediği tartışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde AB'nin ayrılmaz parçası haline gelmiş olan ortak değerleri kısaca tartışılacaktır. Genişleme ataklarının arkasında yatan nedenler ve motivasyonlar da hem AB hem de aday ülkeler bağlamında ikinci bölümde incelenecektir. Üçüncü bölümde AB'nin coğrafi sınırları ve genişlemenin geleceği bu sınırlar bağlamında kısaca anlatılacaktır. Dördüncü bölümde genişleme turlarının sona yaklaşması ve beslenme alanı daralan bir yumuşak gücün gelecekte alacağı form bunun politik etkileri ve alternatif senaryolar tartışılacaktır. Beşinci bölümde ise tanımlanan sorunlara çözüm olarak düşünülen “değişken” veya “esnek” entegrasyon konusu detaylı bir şekilde değerlendirilerek alternatif çözüm senaryoları değerlendirilmiş; altıncı ve son bölüm ise sonuç ve değerlendirmeye ayrılmıştır.

1.BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTAK DEĞERLERİ

Avrupa Birliği (AB), dış dünya ile ilişkilerinde kendi değerlerini ve çıkarlarını savunur, destekler ve vatandaşlarının korunmasına katkı sağlar. Barışa ve güvenliğe dünyanın sürdürülebilir kalkınmasına, halklar arasında dayanışma ve karşılıklı saygıya, serbest ve dürüst ticarete, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve çocuk hakları başta olmak üzere insan haklarının korunmasına ve Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ilkelere saygı

² Kaynak: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>: Population on 1st January

gösterilmesi de dahil uluslararası hukuka titizlikle uyulmasına ve uluslararası hukukun geliştirilmesine katkıda bulunur.³

Yukarıda sayılan hedef ve misyonlara ulaşmaya çalışırken AB'nin, temelini oluşturan değerlere de sadık kalması beklenir. Bunlar insan onuruna saygı, özgürlük, eşitlik, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara saygı gibi değerlerdir. AB'nin içselleştirdiği veya savunduğu bu değerlerin daha çok ülke tarafından paylaşılması uluslararası veya bölgesel barış ve refahı sağlamanın en önemli yoludur. Avrupa Birliği'nin EFTA genişlemesi dışındaki tüm genişlemelerinde bu faktör son derece önemli bir rol oynamıştır.

2.BÖLÜM: AB-GENİŞLEMELERİ

AB, genişleme sürecini, Avrupa'da istikrar ve refahın sağlanması yolunda tarihi bir fırsat olarak görmektedir. Archick (2012), Agnew (2001). İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı kapsayan 1. Genişleme, İngiltere gibi büyük bir ülkeyi de içermesi, bu üç ülkenin de demokratik gelişmişlik seviyeleri ve farklı dönemsel dinamikler nedeniyle kapsam dışında bırakılmış ve inceleme 9'lu AB'ye, 1962 Atina antlaşmasıyla bağlanan Yunanistan ile başlamıştır. 1967-1974 yılları arasında askeri bir cunta tarafından yönetilen Yunanistan, Kıbrıs Barış Harekatı sonucu yıkılan askeri yönetimin ardından 1975'te Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru üzerine Komisyon, yaptığı 1976 başında yayınladığı incelemede Yunanistan'ın ekonomik açıdan Birliğe katılımının uygun olmadığı ifade etmiştir. Ancak bu olumsuz görüşe rağmen Fransa ve Almanya'nın sağladığı siyasi desteğin etkisiyle AB-Yunanistan ilişkileri ivme kazanmış ve Temmuz 1976 yılında katılım müzakereleri başlatılmıştır. Yunanistan'ın Birliğe katılımının demokrasinin gelişimini olumlu şekilde etkileyeceği düşünüldüğünden ve 3 yıl süren görüşmeler sonucunda Yunanistan ile Topluluk arasında Mayıs 1979 tarihinde Katılım Antlaşması imzalanmış ve onaylandıktan sonra Ocak 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AB'nin normatif gücünün ilk ipuçları Yunanistan'ın o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu'na entegrasyonu ile görülmüştür. Demokrasinin anavatanı olarak görülen Yunanistan, 7 yıllık bir cunta yönetiminin ardından demokrasinin egemen olması, demokratik kurumların gelişerek kalıcı bir hukuk devletine dönüşmesi, kısaca Avrupa değerlerini benimsemesi için, tüm ekonomik olumsuzluklara rağmen, Topluluğa üye olarak kabul edilmiştir.

³ Avrupa Birliği Anlaşması (reform anlaşması) madde 3 paragraf 5

Yunanistan'ın üyeliğinin ardından 3. Genişleme AB'nin normatif etkisini kullanacağı İspanya ve Portekiz'i kapsayan 2. Akdeniz genişlemesidir. Bu iki ülke, Topluluğa ilk başvurularını 1962 yılında yapmışlar, ancak diktatörlükle yönetilmeleri nedeniyle başvuruları kabul edilmemiştir. Bu iki Güney Avrupa ülkesinin az gelişmiş ekonomileri ve demokrasiye geçişlerinde karşılaştıkları sıkıntılar, AB'nin bu ülkeler ile ilişkilerinin yavaş ilerlemesine yol açmıştır. Haziran 1977'de İspanya'da demokratik seçimler yapılmış ve demokrasiye geçtikten bir ay sonra da İspanya Topluluğa tam üyelik başvurusunu yinelemiştir. Başvuru Komisyon tarafından değerlendirilmiş ve olumlu görüş Konsey'e bildirilmiştir. Bunun üzerine, bu iki ülke ile müzakerelerin başlatılmasına ilişkin karar alınmıştır. Portekiz ise, Topluluğa üyelik başvurusunu Mart 1977 tarihinde yapmıştır. Komisyon'un görüşü bu başvuruya olumlu olmuş ve katılım müzakerelerinin başlatılması kararı alınmıştır. İspanya ve Portekiz ile 1978-1979 yıllarında başlatılan müzakereler 1986 yılında bu ülkelerin Topluluğa tam üye olarak katılmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu iki ülke de demokrasi geleneğinin pekişmesi, demokratik kurum ve organların gelişmesi ve bir daha demokrasi dışı yollara başvurulmaması için tam üye yapılmışlardır.

Topluluk dördüncü genişlemesini Avusturya, İsveç, Finlandiya'yı bünyesine alarak gerçekleştirmiştir. 90'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında EFTA ülkelerinin çoğu Topluluğa üye olmayı kendi çıkarlarına daha uygun olacağını gördüler. Değişen Dünya tarihi, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan siyasi ve ekonomik sorunlar ve uluslararası ilişkilerde değişen dengeler ve önceliklerle, globalleşmenin gittikçe artan baskısı nedeniyle bu 3 varlıklı (net ödeyici), daha gelişmiş ve demokrasinin tüm kurumları ile daha iyi işlediği ülke, Topluluğa katılma yoluna gittiler. Bu ülkelerden Avusturya Temmuz 1989'da, İsveç Temmuz 1991'de, Finlandiya ise Mart 1992 tarihinde tam üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Birlik, üç ülke için müzakereleri eş zamanlı olarak Şubat 1993 tarihinde başlatmış ve bu ülkelerin Birliğe, üye devletlerle ortak değerleri taşımaları ve refah seviyelerinin topluluk ortalamasından yüksek olması nedeniyle, katılım müzakereleri 13 ay gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır. Bu ülkelerin 1995 yılında katılımları ile Birlik üye sayısını on beşe çıkarmıştır.

Avrupa Birliği'nin beşinci ve en kapsamlı genişlemesi Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ni kapsar. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Doğu Bloku ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarına yolaçmıştır. AB, Bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'ne (ODAÜ),

planlı ekonomiden, serbest piyasa ekonomisine ve sosyalist yönetimden, çoğulcu demokrasiye hızlı ve kalıcı bir şekilde geçebilmeleri için destek olmuştur. Beşinci genişleme AB'nin siyasi tarihinde, bölünmüş Avrupa'ya son verecek yeni bir dönemin başlangıcı olacağı, Avrupa bütünleşme modelinin bütün Avrupa kıtasını kapsayacak şekilde genişlemesinin gelecekteki istikrar ve gelişmenin teminatı olacağı bir dönüm noktası olarak görülmektedir. (Barnes ve Barnes 1995). Beşinci genişleme sürecinde, siyasi kriterleri en hızlı yerine getirmiş olan 10 ülkeden Birinci dalga ülkeler olarak adlandırılan Çek Cumhuriyeti, Estonya, G.Kıbrıs, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile müzakerelere başlama kararı, Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi'nde alınmıştır. 'İkinci dalga ülkeler' olarak adlandırılan görece daha az gelişmiş Bulgaristan, Romanya, Malta, Letonya, Litvanya ve Slovakya için ise Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde karar verilmiştir. Aralık 2002'de gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi, Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde bir diğer önemli dönüm noktası olmuştur. Zirvede, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Kıbrıs ve Malta ile yürütülen müzakerelerin sonlandığı ilan edilmiş ve 10 aday ülke 1 Mayıs 2004 tarihinde Birlik üyesi olmuşlardır.

AB'nin altıncı genişlemesi, kalan iki Doğu Avrupa ülkesini kapsar. Bulgaristan ve Romanya ile 2000 yılında açılan tam üyelik müzakereleri Aralık 2004'te sonlandırılmış ve bu ülkeler Ocak 2007'de Birliğe tam üye olmuşlardır.

Altıncı genişlemenin ardından Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen AB devlet ve hükümet başkanları Zirvesinde aday ülke statüsünde bulunan Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiği belirtilmiş (Komisyon'un tavsiyesi doğrultusunda) ve katılım müzakerelerine Ekim 2005 tarihinde başlanması kararlaştırılmıştır. Tam üyelik müzakereleri 2014 başı itibarıyla açılabilen 14 başlık ile halen devam etmektedir.

Hırvatistan ise 2003 yılında tam üyelik için başvuruda bulunmuş ve Ekim 2005'de Türkiye ile eş zamanlı olarak tam üyelik müzakerelerine başlamıştır. 6 yıl gibi kısa bir sürede müzakereler başarıyla sonlandırılmış ve Hırvatistan, Temmuz 2013'de AB'nin 28. Üyesi olarak Birliğe katılmış ve AB'nin yedinci genişlemesini gerçekleştirmiştir.

Artık genişlemenin sınırlanması veya bir son bulması konuşulurken Avrupa'nın sınırlarının nerede olduğu ve nerede son bulduğunun da üzerinde durulması gerekir

3.BÖLÜM: AVRUPA’NIN SINIRLARI NEREDE SON BULUR

Tam üyelik müzakereleri devam eden Türkiye ve İzlanda ile, müzakereye yeni başlayan Sırbistan ve Dağlık Karabağ dışında adaylık statüsü tanınmış Makedonya ile potansiyel aday konumunda olan Arnavutluk, Bosna Hersek ve Kosova’nın üyelikleri gerçekleştiği takdirde, AB, 36 üyeden oluşan ve 600 milyonluk insanın yaşadığı büyük bir coğrafi alana sahip olacaktır. Ancak bu genişlemelerin dışında kalacak olan Avrupa ülkelerinin durumu ne olacaktır sorusu haklı bir sorudur.

Coğrafya kitaplarında Avrupa’nın Doğu sınırlarının Urallardan başladığı yazar. Ural sıra dağlarının ve Ural Nehri’nin Batısında kalan alan Avrupa’ya dahil edilir. Ancak bu sınır Rusya’yı Kuzey-Güney aksında ikiye böler. Ülkelerin siyasi bölünmezliği esas olduğundan, bu sınır kabul edilirse Avrupa’nın sınırları Pasifik Okyanusuna kadar uzanır. Bu sınıra göre Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova’da Avrupa sınırları içinde yer alır. Avrupa’nın Doğu sınırı Kazakistan’ın da bir kısmını ve Gürcistan ve Ermenistan’ı da içine alır.

Benze bir ilginç durum Türkiye ile ilgili olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu coğrafi sınır çizgisi geçerli kabul edilirse Boğazlardan geçerek Trakya bölgesini Anadolu’dan ayırarak Türkiye topraklarının ancak onda birinin Avrupa’ya dahil olduğu sonucunu doğurur. Bu durumda Anadolu coğrafi olarak dışarıda kalacaksa daha uzakta yeralan Kıbrıs nasıl AB’ye üye yapılmıştır. Görüldüğü gibi Avrupa’nın sınırlarını Coğrafi olarak belirlemek çok kolay değildir. Türkiye ile ilgili tartışma 1950’lerden bu yana sürmektedir ve bu tartışma AB, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başladığı gün sona ermiştir. Öte yandan Rusya ve Beyaz Rusya AB’ye katılmak istemediklerini bildirmişlerse de Ukrayna, Moldova, Ermenistan ve Gürcistan gayri resmi yollardan AB’ye katılma isteklerini bildirmişlerdir. Ukrayna ve Moldova’nın ve eğer siyasi iklim değişirse, Beyaz Rusya’nın Birliğe üyeliklerinin belki ileri bir tarihte söz konusu olacağı, ancak bu iki ülke dışındaki ülkeler için AB üyeliğinin çok da olası görülmediğini söyleyebiliriz.

4.BÖLÜM: AB GENİŞLEMELERİNİN SONU VE POLİTİK ETKİLERİ

AB'nin genişlemesi, her organizasyonun kendisi, hem de genelde AB'nin uluslararası ilişkileri için çok önemli bir siyasi süreçtir. Schimmelfennig ve Sedelmeier (2002), Diez, Manners, Whitman (2011). Agnew (2001). Batı Balkan ülkelerinden sonra ancak uzak bir gelecekte gerçekleşmesi olası görünen Türkiye, 36. üye olarak AB'ye katıldıktan sonra genişleme turlarının artık doğal sınırlarına ulaşacağı ve duracağı düşünülmektedir. AB'nin uluslararası politikada kullandığı yumuşak gücün temelinde genişleme politikası yer almaktadır. Beslenme alanı daralan bir yumuşak gücün gelecekte alacağı şekil ve bu bağlamdaki alternatif senaryolar tartışılabilir, genişleme olmadan AB yumuşak gücünü efektif olarak nasıl kullanacaktır? Bu sorunun cevabı AB'yi uzun süredir meşgul etmektedir. Avrupa Birliği Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy)⁴ ve Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership)⁵ gibi politika araçları ile AB, en dış halkada kalacak olan bir çok ülkeye tam üyelik yerine Avrupa Anlaşmaları benzeri ikili (ülkelerin koşullarına ve kapasitelerine göre hazırlanmış) veya çok taraflı ortaklık anlaşmaları sunarak, yardım ve işbirliğini, demokrasi ve insan hakları alanlarında gösterilecek performansa bağlama yolunu seçmiştir. Bu ülkeler, AB'den, tıpkı Orta Avrupa ülkelerine yaptığı gibi, ödevler ve ödüllerden oluşan bir çeşit "korse" beklemektedirler. Balfour ve Rotta (2005), Lippert (2010). Bu yolla AB'nin arka bahçesi olan bu bölgeler Kopenhag kriterlerinin egemen olduğu, ekonomik işbirliği ve serbest ticaretin sağlandığı, siyasi ve kültürel işbirliğinin öncelendiği bir etki alanına dönüşecek ve bölgesel istikrar ve güvenlik bu şekilde sağlanacaktır.

⁴ Avrupa Komşuluk Politikası, (European Neighbourhood Policy): Coğrafi alan olarak tüm Akdeniz'e kıyısı bulunan Magrip ve Maşrik ülkeleri ile Filistin Özerk Bölgesi ve İsrail'i, Doğu'da ise Moldova, Beyaz Rusya, Ukrayna ile Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı içine alan 15 ülkeyi içerir. Siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültür alanlarında geniş bir işbirliği imkanı sağlar. En önemli enstrümanı programda yer alan ülkeler AB ile Tercihli Ticaret ilişkisi sunması, enerji, ulaşım ve haberleşme gibi altyapı alanlarında iyileştirilmiş işbirliği ve Bir çok AB programına doğrudan katılım, ayrıca yüksek mali ve teknik yardım sağlanmaktadır. Ayrıca düzenli Kalkınma İşbirliği Yardımı (Development Cooperation Assistance) ve ödemeler dengesi krizi yaşayan partner ülkelere acil mali yardım da yapılmaktadır. (Macro-Financial Assistance)

⁵ Doğu Ortaklığı, (Eastern Partnership): 2009 yılında başlayan programın üyeleri AB'nin genişlemeleri sonrasında yakın komşular haline gelen Doğu'da Moldova, Beyaz Rusya, Ukrayna ile Güney Kafkasya'da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'dır. Programın amaçları arasında bu ülkelerde demokrasi ve iyi yönetim ilkelerinin gelişmesi, enerji güvenliğinin sağlanması, ekonomik ve sosyal gelişimin teşviki, çevrenin korunması gibi öncelikler sayılabilir. Ayrıca Gelir adaletsizliğinin azaltılarak refah ve istikrarın artırılmasını öngören projelere de maddi destek sağlanır

Bugünlerde AB'nin bir başarı hikayesi olarak anılması, 2000'li yıllarla kıyaslandığında daha seyrek rastlanan bir olaydır. 2000'li yılların sonundan itibaren bir çok üye ülke ekonomisinde yaşanan ekonomik kriz, bunların tetiklediği Euro krizi, bu krizle mücadele yöntemleri konusunda oluşan, Birliğin dayanışma ruhuna tamamen aykırı, ulus devlet boyutlu dirençler, Anayasa'nın Fransa ve Hollanda'da yapılan referanslarda reddedilmesi, AB üyeleri arasında gittikçe belirginleşen Kuzey-Güney farkı, AB'nin ekonomik geleceği ile ilgili kaygıları arttırmaktadır. Öte yandan Uluslararası politika alanında aktif rol oynamaya çalışan AB'nin, zaten var olan ayrılıkların Irak Savaşı, Libya krizi ve Arap Baharı'na verilen ulusal güdümlü tepkilerle tekrar su yüzüne çıkması nedeniyle bu yapısıyla ortak bir geleceğe sahip olamayacağı düşünülmektedir. AB dış politikası bir yandan genişlemeler sayesinde teorik olarak teritoryal etkisini arttırırken, diğer yandan uygulamada bu genişlemelerle çeşitlenen ve heterojenleşen dış politika önceliklerinin yarattığı siyasi bir mozaığe dönüşmektedir.

Avrupa Birliği kendisini hemen her gün yeni bir uluslararası sorunla karşı karşıya bulmaktadır. Bu sorunlarla etkin bir uluslararası güç gibi başa çıkabilmesi için öncelikle 28 üyenin kendi aralarında uzlaşmayı sağlamaları, bunun dışarıya karşı tek ve ortak bir sesle duyurulması ve bu uzlaşmaya uygun bir eylem planının en kısa sürede hayata geçirilmesi gerekmektedir. Jeopolitik koşullar, sürekli ve hızlı bir değişim gösterdiğinden AB'nin bu koşullara uygun stratejik kararları hızla alabilmesi gerekir. Tchakarova (2012).

Bugün için 28, on yıl içinde olası 36 üyeli bir AB'nin işlevselliği, üyeler arasındaki siyasi işbirliği, kurumsal sisteminin ve karar alma süreçlerinin işleyişi ve hızı "farklılaştırılmış" veya "değişken" AB entegrasyonu olarak adlandırılan bir modele bağlı olacaktır. Hertz ve Leuffen (2011). Birlik, kusursuz kurumsal işleyiş ve bütünleşmeyi sağlamak yolunda uzun zamandır çaba sarfetmekte ve en zor uzlaşmalar ve kararlar bu bağlamda alınmaktadır. Üye sayısı 6'dan 12'ye çıktığında AB Tek Senedi'nin yürürlüğe girmesi (1987), Maastricht Anlaşması (1993), Amsterdam ve Nice Anlaşmaları (1997, 2003) ve kabul edilmeyen Anayasa taslağı sonrasında ortaya çıkan ve AB'nin işleyişi hakkında Anlaşma olarak da adlandırılan Lizbon Anlaşması (2007) hep bu amaçla imzalanmış anlaşmalardır. AB değerleri ortak hareket alanı için ancak genel bir çerçeve çizmekte olduğundan, önemli siyasi ve uluslararası konular söz konusu olduğunda üyeler arasında uzlaşma sağlamak son derece zor bazen de olanaksız olmaktadır. Keza siyasi entegrasyonla desteklenmeyen bir

ekonomik entegrasyonun da doğal sınırlarına geldiği, Euro Bölgesinde yaşanan son krizden sonra anlaşılmıştır. Kriz, son derece didaktik sonuçlar ortaya koymuş ve Euro Bölgesinde bazı önlemler alınmış olmasına rağmen⁶, alınması gerekli yapısal önlemler bu siyasi bütünleşme seviyesinde olanaksızdır ve sürekli olarak ertelenmektedir.

AB siyasi sisteminin, yukarıda kısaca değinilen zaafının kısa ve orta vadede giderilebilmesi son derece zor görünmektedir. Şu ortamda siyasi entegrasyonun derinleştirilmesi için üye ülkelerde olması gereken motivasyon, yerini AB'ye karşı (özellikle kurucu ülkelerde) şüphe ve karamsarlığa bırakmış durumdadır. Bu nedenle hükümetler, parlamentolardan onay gerektiren kapsamlı yasal düzenlemelerden özellikle kaçınmaktadırlar. Peki bu ekonomik bütünleşme/siyasi parçalanmışlık paradoksu nasıl çözülecektir? (Öniş ve Kutlay, 2012).

5.BÖLÜM: ÇÖZÜM DEĞİŞKEN ENTEGRASYON MU?

AB'nin geleceğine ilişkin tartışmalar aslında 90'lı yılların sonunda Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri AB'den tam üyelik perspektifi aldıklarında ve üyeliklerinin kesinleştiği dönemde başlamıştır. Beck (2011). Avrupa Birliği'nin entegrasyonu bağlamında kullanılan farklılaşma (differentiation) kavramı, Üye ülkelerin ortak politika alanlarında farklı hak ve yükümlülükler sahip olma olanağı olarak tanımlanmaktadır. Kölliker (2001). Aslında homojen veya monolitik bir entegrasyondan sapabilme özgürlüğü, AB için çok da yeni bir kavram değildir. İstisnalar İngiltere, İsveç, Danimarka veya İrlanda gibi siyasi bir tavırla veya pazarlıkla elde edilebilmekteyken, tartışılan yeni dönemde genel bir kural olarak düşünülmesi mevcut koşulların bir dayatması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Değişken entegrasyon, temel bir ayrımla, üç değişkene, zamana, konuya veya mekana göre farklılaşan bir kategorizasyonla ortaya konabilir. Stubb (1996). Zaman değişkeni esas alınarak oluşabilecek entegrasyon: çok vitesli Avrupa (multi-speed); Konu değişkeni esas alınarak oluşabilecek entegrasyon: seçmece (a la carte) Avrupa; Coğrafi konum esas alınarak

⁶ İstikrar, Eşgüdüm ve Yönetişim Hakkında Anlaşma (The Treaty on Stability, Coordination and Governance "fiscal compact", İstikrar ve Büyüme Paketi (Stability and Growth Pact) anlaşmasının bütçe kurallarına ilişkin maddelerine dayanmaktadır. Fiscal Compact, 20 Mart 2012 tarihinde Euro Alanında yer alan ülkeler ve 8 AB üyesi ülke tarafından imzalanmış ve 1 Ocak 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmaya taraf olan ülkeler, "dengeli bütçe kuralı"nı ulusal mevzuatlarında uygulamayı kalıcı ve bağlayıcı yasal mekanizmalarla (tercihen anayasal) gerçekleştirmeyi taahhüt etmişlerdir.

oluşabilecek entegrasyon ise değişken geometri (variable geometry) Avrupa olarak adlandırılmaktadır.

5.1 ÇOK VİTESLİ AVRUPA (MULTI SPEED EUROPE)

Bu düşünceye göre nihai hedef her koşulda homojen veya monolitik bir entegrasyonu sağlamaktır. Ancak ülkelerin bu hedefe ulaşma yolunda izleyecekleri tempolarda farklılıklar olabilecektir. Yapısal özellikler, adaptasyon hızları, uygulamada yaşanabilecek farklılıklar nedeniyle bazı ülkelere zaman tanınacak, siyasi entegrasyonun en önemli unsuru olan “kamuoyu tepkisi” dikkate alınarak, zorlama ve/veya erken konsolidasyonlarla ürkütülmeyecektir. Bu esnek model, öngörülen hedeflere ülkeden, ülkeye değişen, farklı zamanlarda ulaşmayı sağlayacaktır. Örneğin, güçlü bir ekonomik yapıya sahip Almanya'nın hemen uygulayabildiği İstikrar ve Büyüme Paketi'nin bütçe politikasına ilişkin bir önlem, Yunanistan veya İspanya'nın, ekonomilerindeki daraltıcı etkiyi azaltmaya çalışmaları nedeniyle, zamana yayarak gerçekleştirmeleri olanaklı hale gelecektir. Burada aynı amaca yönelik, benzer politikaları tüm üyeler uygulayacak ancak uygulamada sekronizasyon aranmayacaktır. Uygulamak isteyen ve uygulama yeteneğinde olan çekirdek bir grup başı çekecek, diğer ülkeler de bunları zaman baskısına uğramadan izleyebileceklerdir. Örnek olarak gösterebileceğimiz Avrupa Para Birliği'ne katılım veya Topluluk düzeyinde KDV uyumlaştırılması gösterilebilir. Bu modelin alt kategorileri olarak literatürde iki vitesli Avrupa, adım adım entegrasyon, değişken hız, uçan kazlar modeli ve kademeli entegrasyon modelleri yer alır.

5.2. DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA (VARIABLE GEOMETRY EUROPE)

Bu entegrasyon modelinde ise amaç çok vitesli modelin aksine homojen veya monolitik bir entegrasyona ulaşmak değildir. Üye ülkeler arasında varolan ve belki de asla kapanmayacak olan gelişmişlik farkları, değişik bütünleşme seviyelerine yol açmaktadır. Ortak yükümlülük ve ödevler içeren ekonomik veya politik alanlardaki bütünleşmeler, kalıcı ve geri dönülmez bir şekilde ülkelerin coğrafi konumlarına göre şekillenecektir. Bu görüşe göre, Entegrasyon seviyelerinde oluşması kaçınılmaz gözüken bu farklılıklar, AB içerisindeki çeşitliliğin (diversity) doğal bir sonucudur. AB'nin Kuzeyli üyeleri ile Güneyli üyeleri arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel çeşitlilik ve bunların uyumlu görünen birlikteliği, AB'nin üye sayısı

onbeşi geçtikten sonra yönetilemez bir hal almıştır. Adı konmamış olsa da uygulamada bu modele uygun bazı örnekleri saymak gerekirse, Schengen Anlaşmaları'na veya European Space Agency (ESA)'ya koşullara bağlanmış, sınırlı katılımlar bunlardan bazılarıdır. Bu bütünleşme modelinin alt kategorileri olarak da İç içe geçmiş halkalar modeli (bkz. Müller-Graf 2007), İki veya çok düzeyli entegrasyon, çoklu daire modeli veya opt-in ve opt-out modelleri öne sürülmektedir.

5.3. SEÇMECE AVRUPA (A LA CARTE AVRUPA)

Bu Entegrasyon modeli tema veya konu bazlıdır. Hedef homojen bir entegrasyon değildir. Ülkeden ülkeye değişebilen pragmatik düşünceler, üyelerin entegrasyon kapasiteleri veya yetenekleri ya da başka otantik sebeplerle, üye ülkeler ortak politikalardan bazılarında yer almak istemeyebilirler. Bu modelde tıpkı bir menüden seçer gibi yer almak istedikleri entegrasyon projelerini kendileri seçerler. Böylece istemedikleri alanlarda topluluk seviyesinde bir entegrasyonu yavaşlatmaları veya tamamen durdurmaları söz konusu olmayacaktır. Örnek olarak İngiltere ve Danimarka'nın Avrupa Para Birliği'nin dışında kalmalarını, İrlanda'nın Kürtajla ilgili almış olduğu istisnayı ve yine İngiltere'nin Avrupa Sosyal Politikası'nın dışında kalmaları gösterilebilir. Kesişen halkalar, seç-al modeli, opt-out, opt-down veya istendiği gibi (ad libitum) modelleri a la carte Avrupa modelinin alt kategorilerini oluştururlar.

Alt kategorileri olmakla beraber bu üç temel model karşılaştırıldığında şöyle bir sonuca varılabilmektedir: Uygulama kolaylığı, çoklu fayda ve etkinlik ve çoklu işlevsellik (her alanda kullanılabilme) özellikleri dikkate alındığında “Çok Vitesli Avrupa” modeli öne çıkmaktadır. AB'nin supranasyonal özelliği korunacak, ortak politikalara katılım, “zaman” unsuruna bağlı olacaktır. Zamansız entegrasyon çabaları bu yolla önlenemez ve entegre olma kapasitesine ve isteğine sahip gelişmiş üyeler engellenmeden yol alabileceklerdir. “A la carte” ve “Değişken geometri” entegrasyon modelleri, entegrasyonda ülke bazında önleyici, dışlayıcı ve en önemlisi kalıcı bir etki yaratacaktır. Bu olumsuz etki önce, AB'nin değerlerine, kuruluş felsefesine (convergence) ve anlaşmaların ruhuna aykırı olacaktır. Belli politikaları seçen ve seçmeyen üyeler arasında farklı entegrasyon blokları oluşacak, bloklar arasında geçişlilik olmadığından, daha üst entegrasyon seviyelerinde bulunan gelişmiş ülkelerle, daha düşük entegrasyon seviyelerinde bulunan görece az gelişmiş ülkelerden oluşan en

az iki Topluluk oluşacaktır. Böyle bir sonuç ise AB Projesinin „convergence“ ilkesi bağlamında başarısız olması demek olacaktır.

6.BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

AB'nin olası bir senaryo olarak tamamen dağılması bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Birliğin yarım yüzyılı aşkın dönemdeki kazanımları ve özellikle ekonomik entegrasyonun ulaştığı düzey dikkate alındığında, bunun yakın bir gelecekte çok da olası görülmediği söylenebilir. Ancak Topluluğun yoluna bu şekilde devam edemeyeceği de ortadadır. Öncelikle ekonomik bütünleşmenin, siyasi bütünleşme ile desteklenmesi, yapısal önlemlerin hızlı bir şekilde alınabilmesi için zorunludur. Öte yandan Ortak Dış Politika ve Ortak Güvenlik Politikası söz konusu olduğunda ise hamle zorunluluğu daha da büyüktür. AB'nin Dünya siyasetinde ciddi bir aktör olarak yer alabilmesi, Topluluk ve üyeleri için önemli olduğu kadar, Dünya barışının sağlanması ve uluslararası politik ve ekonomik dengeler bakımından da hayati öneme sahiptir. Avrupa yumuşak gücünün sonuna mı geldi sorusu endişeyle sorulan bir soru haline gelmiştir. Üye sayısı artmış ve daha da artacak olan Topluluk, supranasyonal düzenlemelerle entegrasyonun derinleştirilmesi ve homojen politikalar geliştirmekte zorlanmaya hatta başarısız olmaya başlamıştır. 28 farklı ülkenin bugün, 36+ üyenin yakın bir gelecekte farklı ulusal çıkarları, değişken uluslararası politika yorumları, farklı ekonomik yaklaşımları nedeniyle bu sorunu aşmaları ancak “çok vitesli” entegrasyon modeli benimsenirse söz konusu olabilecektir. Ekonomik ve Parasal Birliğin sağlanması için uygulanan entegrasyon yöntemi aslında zaten “Çok Vitesli Avrupa” modelidir. Bu esnek entegrasyon yönteminin (flexible integration) hukuki alt yapısının hazırlanması ve tek tek ortak politika bazlı veya ulusal hükümetlerin pazarlık güçleri sayesinde de facto uygulanan “opt-out” hakkının, sözleşmeye dayalı hukuki alt yapısının, bir entegrasyon yöntemi olarak mutlaka kurgulanması gerekir. Bu sayede genişleme ile artan ve karar alma-uygulama zaafına yol açan siyasi polifoni, bir fırsata dönüşebilecektir. Çok vitesli esnek entegrasyon modeli AB'nin kurumsal işleyişini efektif hale getirecek, bu yolla Topluluğun siyasi ve ekonomik geleceği ile ilgili endişeler de ortadan kalkacaktır. Genişleme, derinleşemeyen entegrasyonun bahanesi olmaktan çıkarak, yeni üyelerin (Müzakereye başlanmış ve adaylık statüsü ve ortaklık anlaşmaları ile bir perspektif verilmiş olan Balkan ülkeleri) katılımını da

olanaklı hale getirecektir. AB'nin inandırıcılığı ve ahde vefa ilkesi gereği üyelik müzakerelerinin olumlu bir şekilde sonlandırılabilmesi gerekir. Genişleme politikası sona yaklaştığında ise Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı programı ile AB normatif etkisini sürdürebilecek ve bu yolla uluslararası barış ve işbirliğine katkı sağlamaya devam edebilecektir.

KAYNAKÇA

Agnew, John, "How Many Europes? The European Union, Eastward Enlargement and Uneven Development", *European Urban and Regional Studies*, 8, no. 1, 2001, 29-38.

Archick, Kristin, "European Union Enlargement, *Current Politics and Economics of Europe*, 23, no. 2, 2012, 249-257.

Balfour, Rosa, Alessandro Rotta, "Beyond Enlargement. The European Neighbourhood Policy and Its Tools", *The international Spectator*, 1, 2005, 7-20.

Barnes, Ian, Pamela Barnes, *The Enlarged European Union*, Longman publ., 1. Baskı, 1995, s. 396.

Beck, Ulrich, "Cooperate or Bust", *Blaetter für Deutsche und Internationale Politik*, 2, 2011. www.eurozine.com, (ziyaret tarihi: 18.4.2014)

Dietz, Thomas, Ian Manners, Richard G. Whitman, "The Changing Nature of International Institutions in Europe: The Challenge of the European Union", *European Integration*, 33, no. 2, 2011, 117-138.

Hertz, Robin, Dirk Leuffen, "Too Big to Run? Analysing the Impact of Enlargement on the Speed of EU Decision-Making", *European Union Politics*, 12, no. 2, 2011, 193-215.

Kölliker, Alkuin, "Bringing together or driving apart the union? Towards a theory of differentiated integration" Working Paper Preprints aus der Max-Planck-Projektgruppe Recht der Gemeinschaftsgüter, No. 2001/5.

Lippert, Barbara, “Im Angebot: Alternativen zur EU-Mitgliedschaft”,
Debatte: Europa Kontrovers, Standpunk, Bundeszentrale der Politische
Bildung. <http://www.bpb.de/internationales/europa/europa-kontrovers>

Manners, Ian, “The Normative Ethics of the European Union”,
International Affairs, 84, 2008, 45-60.

Müller-Graf, Peter-Christian, “Differenzierte Integration”: Konzept
mit sprengender oder Unitarisierender Kraft für die EU?, *Integration*, 30.
Jahrgang, 2/07, 2007, 129-139.

Öniş, Ziya, Mustafa Kutlay, “Ekonomik Bütünleşme/Siyasi
Parçalanmışlık Paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliğinin Geleceği”,
Uluslararası İlişkiler, 9, no. 33, 2012, 3-22.

Schimmelfennig, Frank, Ulrich Sedelmeier, “Theorizing EU
Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and The State of Research”,
Journal of European Public Policy, 9, 2002, 500-528.

Schüsselbauer, Gerhard, “Entwicklungen in Ost- und Südosteuropa
und die Zukunft der Europaeischen Union” *Orientierungen zur Wirtschafts-
und Gesellschaftspolitik*, 131, no. 1, 2012, 53-60

Stubb, Alexander, “A Categorization of Differentiated Integration”,
Journal of Common Market Studies, 34, No. 2, 1996, 283-295.

Tchakarova, Velina, “Die Zukunft der Erweiterungspolitik der EU:
Von Normativer Macht zum geopolitischen Imperativ?”, Austria Institut für
Europa- und Sicherheitspolitik, *Fokus* 2, 2012, 1-4.

TÜRKİYE'DE 1960-2009 YILLARINI KAPSAYAN DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Levent AKSU¹

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde 1960 ile 2009 arasındaki dönemde dış ticaret (ithalat ve ihracat) ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktır. Çalışmada, GSMH ile ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. ADF, P-P ve KPSS birim kök testleri, Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto-Dolado-Lutkepohl (MWALD) nedensellik testleri ile kısa ve uzun dönem büyüme ilişkileri ortaya konmuştur. Ayrıca Zivot-Andrews kırılma testi kullanılmıştır. Granger nedensellik testleri ile MWALD nedensellik testlerinde kısa ve uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Granger nedensellik testi “**kısa dönem**” nedensellik analizine imkan sağlarken, MWALD testi “**uzun dönem**” nedensellik analizine imkan sağlamaktadır. Türkiye üzerine yapılan ampirik çalışmada, kısa ve uzun dönem analizlerinde kullanılan nedensellik testleri sonucunda, ihracattan iktisadi büyümeye doğru pozitif, tek yönlü ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulgulanmıştır. Bunun yanında ithalat ile iktisadi büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkisinde çift yönlü ve pozitif bir ilişki saptanmıştır. Zivot-Andrews kırılma testine göre, ithalatta kırılma yılı 1999, ihracatta ise 2001 yılı olarak bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi büyüme, ihracat, ithalat, dış ticaret hacmi, dış ticaret teorileri, Granger Nedensellik testleri, MWALD Nedensellik testi ve Zivot-Andrews Kırılma testi.

¹ Yrd. Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Meslek Yüksek Okulu, leventaksu71@hotmail.com

**AN ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE IMPACTS FOREIGN
TRADE POLICIES ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY
COVERING THE YEARS 1960-2009**

ABSTRACT

This study investigates the causal relationship between economic growth and foreign trade (import and export) in the period between 1960 and 2009 in Turkey's economy. GNP, import and export data is used in the study. Short and long term growth relationship has been demonstrated by using the ADF, PP and KPSS unit root tests, Granger causality and Toda-Yamamoto-Dolado-Lütkepohl (MWALD) causality tests. Moreover; Zivot-Andrews breaking test is also used. Short and long term relationships are examined in Granger causality tests and MWALD causality tests. While Granger causality tests allow for "Short-term" causality analysis, MWALD causality tests allow for "Long-term" causality analysis. In the empirical study on Turkey, a positive and significant one-way causal relationship from exports toward economic growth has been found. Furthermore a bidirectional and positive correlation has been found in the short and long-term causal relationship between imports and economic growth. According to the Zivot-Andrews breaking test the breaking years are 1999 in import and 2001 in export.

Key Words: *Economic Growth, Export, Import, Foreign Trade Capacity, Foreign Trade Theories, Granger Causality Test, Toda-Yamamoto(MWALD) Causality Tests, Zivot-Andrews Breaking Test.*

1.GİRİŞ

Dünya'da hiçbir ülke bütün ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz yada karşılayacak kaynağa sahip değildir. Ülkeler çeşitli sebeplerle ellerinde fazla olan kaynakları satıp, kendilerinde az olan veya hiç olmayan ürünleri (mal ve hizmetleri) almaları söz konusudur (Aksu,2013:118-119). Bu bağlamda dış ticaret kavramını basit olarak şöyle açıklayabiliriz; kendi ülkesinde üretmediğini yada yüksek maliyetle ürettiği bir malı veya hizmeti yabancı bir ülkeden düşük bir maliyetle karşılamasına dış ticaret olarak

tanımlayabiliriz (Ünlüöner ve Tayfun,2005;269-270; Berber ve Bocutoğlu,2010:165-169; Karluk,2013:2-12).

İnsanlık tarihinde ilk kez 19.yüzyılda ortaya çıkan dış ticaret olgusunun temel noktasını kapitalizm, sanayi devrimi ve serbest piyasa ekonomisinin düşünce fikirleri oluşturmuştur. Bu bağlamda her ürün (mal ve/veya hizmet), her yerde ve her şartta üretilebilmeli düşüncesi ortaya atılmıştır. Böylece serbest piyasa ekonomisinin ve kapitalist sistemin temel düşüncesini oluşturan; her bir faaliyet ve her bir parça dünya üzerinde en ucuza mal olduğu yerlerde üretilmesi ve bu mal ve hizmetlerin fiyatlarının; kârlarının en yüksek olduğu yerlerde satılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Maliyetler minimum seviyede tutulurken, kârları maksimum yapan seviyede satışları (ticareti) gerçekleştirmek, kapitalizmin dış ticaret bağlamındaki temel düşüncesini (Thurow,1996:96 vd) oluşturmaktadır.

1820'lerde dünyadaki toplam çıktının (üretim) yüzde biri ihraç edilirken dünyadaki kişi başına gelir 667 U.S. \$'dır, 1870'lerde bu oran yaklaşık yüzde beş (4.6) şeklinde gerçekleşirken dünyadaki kişi başına gelir 867 U.S. \$'dır, 1929 krizinden önce bu oran yüzde 9 oranında gerçekleşmiş olup dünyadaki kişi başına gelir 1.806 U.S. \$'dır, 1973'te dünyadaki toplam çıktının % 10.5'i dış ticarete yönlendirilmiş, o yıl itibariyle dünyadaki kişi başına gelir 4.104 U.S. \$ olarak gerçekleşmiştir. 1998'de dünyadaki toplam üretimin %17.2'si dış ticareti yapılmış, bu yıl itibariyle dünyadaki kişi başına gelir 5.709 U.S. \$'dır. 2007'de ise toplam üretimin %31.6'sı dış ticarete konu olmuş ve bu yıl itibariyle dünyadaki kişi başına gelir 7.000 U.S.\$ olarak gerçekleşmiştir (Van den Berg,2012:603'deki tablodan alınmıştır ve 1990 fiyatı baz alınmıştır).

Dünya ekonomisi hızla küreselleşen bir yapıya doğru evrim geçirme sürecine giderken, diğer yandan dünya ekonomisinde ciddi bölgesel ticari bloklarla (BTB) ters yönlü ekonomik-politik eğilimleri de beraberinde ortaya çıkartmaktadır. Yani bloklar içerisinde devletler (üyeler) özgürce ve sınırsız bir serbest ticaret ve satış politikalarının uygulanmasına şahit olunurken, bloklar arasında ticarete aşırı sınırlamalar (kotalar, yüksek gümrük duvarları, yüksek ithalat vergileri, kalite standart belgeleri, dış ticaret engelleme

kıstasları vb.), serbestleşme karşıtı milliyetçilik ve korumacılık politikalarının dış ticarete ve diplomaside yeterince görmek mümkündür (Van den Berg,2012:596-609).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren dünyada başlayan "serbest ticaret" sloganı ile ticarete sınırların kalkması için uğraş verildiği "küreselleşme" politikalarına, bu yıllardan itibaren pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede uygulanan liberalizasyon politikalarının yürürlüğe girmesiyle oluşturulmuştur². Dış ticaretin en büyük yararlarından birisi, ülkelerin yararlanabildikleri mal çeşidini arttırmasıdır. Bu konuda ülkelerin dış ticareten sağladığı temel yararın mal ve hizmet çeşitliliğini sağlayarak, rekabeti ve bununla birlikte fiyatlarda dengeyi sağlamaktır (Bulutay,2005:61). Bu konu ile ilgili önemli bir çalışmada Broda ve Weinstein'ın 1972-1997 dönemini kapsayan 20 ihracatçı ülkeye yönelik yaptığı ampirik çalışmada, dış ticarete mal çeşidinin artmasının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refah, mutluluk ve haz alma düzeylerini incelemişlerdir. Dış ticaret geliştikçe refah seviyesinin yükseldiğini tespit etmişlerdir. Buna göre araştırmaya giren ülkelerin mal çeşidinin artması refah düzeyini ortalama %10 arttırırken, bu durum Çin'de %26,9, Japonya'da %3,3, Singapur'da %45,6 (en yüksek değer), Almanya'da %8,9, İspanya'da %6,2, İngiltere'de %5,6 seviyelerinde gerçekleşmiştir. A.B.D.'nin mutluluk düzeyi mal çeşitliliğine bağlı olarak %3 oranında attığını tespit etmişlerdir (Broda ve Weinstein,2004:139-143).

Dış ticaret ile milli gelir ilişkisini irdeleyen farklı bilimsel görüşlerden elde edilen temel noktaları 5 ana başlık altında toplamak mümkündür (Örnek ve Kaplan,2004:113);

1. Dış ticaret, üretim faktörlerinin sektörler arası dağılımını yeniden düzenleyerek etkinlik kazançları sağlar (Etkin kaynak dağılımı etkisi).

² 1986 Uruguay Round'undan itibaren başlayan küresel ticaret ve sınırların kalkması düşüncesi,7 yıllık süreç içinde dışa açık-dönük ekonomi politikalarını uygulamaya başlayan 72 ülke imza atmıştır. Bunlardan 49'u (Türkiye dahil) Gelişmekte olan ülke (GOÜ) idi(World Bank,1995:i (giriş)).

2. Dış ticaret, yurt içi rekabeti arttırarak verimlilik artışına yol açacaktır (Disipline edici ithalat hipotezi).
3. Dış ticaret, piyasa hacmini arttırarak, yerli üreticilerin ölçek ekonomilerinden yararlanmalarını sağlayacaktır (Ölçek ekonomileri etkisi).
4. Dış ticaret, yurt içinde ikamesi olmayan yatırım ve ara mallarının temin edilmesini ve kapasite kullanım oranlarının artmasına imkan sağlarken, beraberinde verimliliği de arttırır (Girdi sağlama etkisi).
5. Dış ticaret, ülkeler arası ve sektörler arası bilgi akışını kolaylaştırarak teknolojik ilerlemeye katkıda bulunur. (Teknoloji yayma (spillover) etkisi).

Dünyadaki iktisadi yatırımların üzerinde dış ticaretin etkisi beş ana eğilim şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kotler vd,2000:180);

1. Küreselleşme süreci hem talep, hem de arz cephesi açısından hızla devam ediyor olmalıdır.
2. Kuzey Amerika (NAFTA), Batı Avrupa (A.B.) ve Orta ve Doğu Asya (ASEAN)'dan meydana gelen üçlü blok arasında ekonomik dönemler açısından uyumsuzluk büyümektedir.
3. Küresel pazara giren “yeni aktörler” çok hızlı bir şekilde büyürken, ekonomik bir güç merkezi olmaktadır (Çin,Hindistan,Singapur,G.Kore,Hong Kong,Tayvan vb.).
4. Dünyanın bir çok yerlerinde faaliyet, yatırım ve operasyonları olan “küresel endüstriler” hızla büyümeye devam etmektedir (bilişim, iletişim, nano teknolojik faaliyetler).
5. Ulusal ve milli hükümetlerde (ekonomilerinde) güç zaafı yaşanmakta, hükümetlerin hareketlerindeki özgürlük giderek ortadan kalkmaktadır.

2. LİTERATÜR

Dış ticaret konusunda literatür incelemesi yapıldığında, dış ticaretin yurtiçi iktisadi büyümesi üzerinde etkili tartışmalar, D. Hume, A. Smith ve D. Ricardo'ya kadar uzanmaktadır. Modern iktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith'te "**dış ticaretin ülkelerin refahını ve servetini artırdığına**" dair görüşlerini iki noktada ortaya koymuştur. Birincisi, ithalat üzerine konan kotalar ile ikincisi ise, ihracat için yapılan teşviklerdir. Ekonomideki temel amaç bir ülkedeki altın ve gümüş miktarını arttırma ve refah seviyesini yükseltme amacıdır (Smith,2008:480-481). Klasik iktisatçıların görüşleri, bir kısım yazarlar tarafından geliştirilerek günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir. Adam Smith'in, "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde (2008:455-536); "Mübadele için üretim yapan bir ekonomide, ulaştırma ve haberleşme teknolojileri ve serbest ticaret tarafından belirlenen piyasa büyüklüğü, işbölümüne yol açmakta, işbölümü verimli emek harcamak suretiyle milletlerin zenginliğini arttırmaktadır" (Bocutoğlu,2012:65-66). Adam Smith'e göre, "iktisadi büyüme" milletlerin zenginleşmesi ve servetinin artması anlamına gelmektedir (Bocutoğlu,2012:65-66). Ona göre, zenginliğin kaynağı olarak para ve altın olarak görür, ticarete kullanılan bir değer aracı olarak vurgulamaktadır. Serbest dış ticaretin ülkeye zenginlik getirdiği, buna karşın ise iç ticaretin hiçbir şekilde ne zenginlik ne de fakirlik getirdiği düşüncesini (Smith,2008:455-479) benimsemiştir. Klasik dış ticaret teorileri, sebep-sonuç ilişkisi açısından mantıklı olmakla birlikte statik bir yapıdadır. Oysa, ekonomik, sosyal ve teknolojik yapıda meydana gelen faktör donatım oranlarının sürekli değişmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda dış ticaret statik değil, dinamik bir yapıyı içinde barındırmaktadır. Bu açıdan klasik iktisat ekolüne eleştiri getirmek mümkündür. Serbest (dış) ticaretin iktisadi büyümeyi hızlandırdığı tezi ampirik çalışmalarla (literatürde) genel olarak kabul edilmiş bir görüştür. Buna mukabil azda olsa serbest (dış) ticaret iktisadi büyüme arasında ilişki olmadığı (yada negatif etkisi olduğu) sonucuna ulaşan çalışmalar da vardır.

Dış ticaret teorilerinde ticaretin nedeni ve büyümeye nasıl etkisi olabileceği konusunda, ilk olarak Adam Smith tarafından ortaya koyulan

“**Mutlak Üstünlükler Teorisinde**” belirtilmiştir. Ona göre, dış ticaret ekonomideki servet artma (büyüme) sürecinde ortaya çıkıyorsa faydalı olacağı düşüncesi vardır (Smith,2008:xxiii). Neden olarak ülkenin elindeki fazlanın diğer ülkelerin farklı mallarıyla mübadeleye imkan vermesiydi, yoksa altın veya gümüş sağlaması (merkantilistlere karşı bir düşünceye sahip) değildir. David Ricardo, uluslararası iş bölümü için “mutlak üstünlüğün” zorunlu olmadığını söylemiştir. Her ülke öteki ülkelere karşılaştırmalı olarak üstün olduğu mallarda uzmanlaşmaya giderse, yine uluslararası refahta bir artış meydana gelecektir (Özgüven,1988:18-20, Salvatore ve Diulio,1988:337-338). Bu görüşe göre, her ülke çabalarını ucuz üretebildiği mallara yöneltecek, ihtiyacından fazlasını ise dış ticaret yoluyla satarak,gelir elde etmek ve tekrar bunu üretimde kullanmak ve ucuz üretemediği malları ise satın alarak üstünlük sağlamayı düşünmüşlerdir. Mukayeseli üstünlük görüşüne bir çok eleştiri vardır. Dış ticaretin nedenlerini araştırmakla birlikte, ticaretin hangi alış-veriş oranlarına göre ayarlanacağını açıklayamamaktadır. Eleştiri konuları ise; Kaynakların azalmasına veya verimli kullanılamamasına, yurt içinde o satılan malın pahalılaşmasına, taşıma masraflarının yüksekliği ve gümrük vergilerinin yüksekliği, firmaların eksik kapasitede çalışması, tam rakabet koşullarından çok eksik rekabet şartları nedeniyle o malın fiyatının artması, zevklerin ve ihtiyaçların değişmesi gibi bir çok eleştiri gelmiştir (Özgüven,1988:20, Ricardo,2008:17-24).

J.Stuart Mill ise, “**karşılıklı talep**” görüşünü ileri sürerek, mukayeseli üstünlük görüşünde (Ricardo’da) eksik gördüğü dış ticaretin alış-verişinde hangi oranların kullanılacağına bir cevap aramaktadır. Daha sonra Edgeworth ve Marshall tarafından geliştirilen bu teoriye göre; uluslararası ticaretin üretimi artırarak büyümede önemli bir faktör olduğunu belirtir. Gelişmiş ülkelerin büyümesinde, değişmeyen inançları (örf, adet, kültür, alışkanlıklar ve kurumları) ve düşünce zihniyetinden kaynaklanan unsurlara değinmektedir. İleri ülkeler bu değişmeyen düşünceleri doğrultusunda politikalar oluşturması sonucunda, büyümelerini gerçekleştirebildiğini belirtmektedir. Karşılıklı talep kanunu ile talep faktörü analizlere katılmıştır. Bu düşüncenin temeli, iki ülkeli,iki mallı modelde ülkelerin birbirlerinin

mallarına duydukları karşılıklı talebin şiddetine ve talebin esnekliğine ve ülkelerin pazarlık gücüne bağlıdır (Çolak vd.,2007:737; Karluk,2013:89-91). Karşılıklı Talep Kanunu geometrik olarak, teklif eğrileri³ ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Kişi başına gelirlerin artışı ülkelerin yıllık üretim miktarına, üretim miktarını da, sermaye ve emek faktörleri ve teknik ilerlemeler, ekilebilir toprak ve ithal mallarına bağlamıştır (Özgüven,1988:21-22). Marshall'a (1922:157-160) göre ise, Ricardo'nun iki mallı teorisini geliştirmiş, dış ticarete girişen iki ülke, birbirlerine ihraç ettikleri her ek (munzam) mal birimi için karşıdan gitgide daha fazla mal ithal etmek eğilimindedir. Bu sarmal ilişkide, iki ülkenin istekleri bir noktada birbirine uygun düşecek, dış ticaret bu noktada dengeye gelecektir. Ricardo'ya yapılan bazı eleştirileri özetlemek gerekirse (Ricardo,2008:17-24);

1. Ricardo ülkeler arasında işgücü verimindeki farklılığın kaynaklarını açıklayabilmiş değildir.
2. Ricardo'nun teorisi sadece arz yönlü etkenleri dikkate alır. Talep yönlü etkenler göz ardı edilmektedir.
3. Ricardo emek-değer teorisine dayanır.

Marshall, malların değerini karşılaştırırken, emek ve sermayeyi dikkate alan fayda-değer kavramını kullanmış, emek-değer teorisinin etkisi altında kalmıştır. Buna karşılık Goettfried Von Haberler (1933:177), malların değerini ölçmede, fırsat maliyeti kavramını kullanarak, emek-değer kuramını devre dışı bırakmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin eksikliklerini gidermek için E.F.Heckscher ve B.Ohlin'in yayınlamış oldukları iki makalede, dış ticareti, malların üretim fonksiyonlarının ülkeler arasında farklı olması ile açıklamışlardır. Bu teorinin temel noktalarını şöyle

³ Teklif eğrisi, bir ülkenin diğer ülke malından talep edeceği belirli miktarlar karşılığında, kendi malından teklif edeceği miktarları gösteren bir eğridir. Bu eğrinin 3 temel olgusu bulunmaktadır; i. Ülkenin teklif ettiği ihraç malını, ii. Talep ettiği ithal malını, iii. İki malın değişim oranını (iki malın karşılıklı olarak değerini) gösterir.

özetlemek mümkündür (Eski,2007:330); Bir ülke hangi üretim faktöründe zenginlik ve bolluk gösteriyorsa, zenginlik gösterdiği üretim yoğun şekilde kullanıldığı malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır. Bir başka deyişle, bir ülke faktör donatımı açısından zengin olduğu üretim girdilerini hangi malın üretiminde kullanılıyorsa, ülke bu malı daha ucuza üretebileceği için, söz konusu malın üretiminde uzmanlaşmalıdır. E.F.Heckscher ve B.Ohlin'in "**Faktör Donatım Teorisi**" temelde beş varsayıma dayanmaktadır (Eski,2007:331; Bulut,2010:619-620):

1. Ülkeler faktör donanımı bakımından birbirinden farklıdır. İki ülkeli üretim modelinde ülkenin birisi emek, diğeri ise sermaye bakımından zengindir.
2. Ticarete konu olacak mallar faktör yoğunlukları yada göreceli faktör oranları bakımından da farklılıklar göstermelidir. Birbirleriyle karşılaştırıldığında bazı mallar emeğe göre daha çok sermaye, bazıları da tersine göre, emek gerektirir. Bunun yanında, üretimde "ölçeğe göre sabit verim" koşulu vardır. Ülkelerin talep koşulları da birbirinin benzeri yapıdadır.
3. Ülkelerdeki üretim faktörü arzı sabittir ve tam istihdam koşulu vardır.
4. Ülkelerdeki mal ve faktör piyasasında tam rekabet şartları vardır. Devletin ekonomiye müdahalesi söz konusu değildir.
5. Ülkelerdeki talep koşulları birbirinin benzeridir. Üretim faktörleri ülke içinde hareketli, ülkeler arasında hareketsiz olarak kabul edilmektedir.

Dış ticarete önemli bir diğer teori, "**Gelir Dağılımı Teorisi**"dir. Bu teori Paul Samuelson ve Wolfgang Stolper tarafından 1941-1948 arasında ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre; serbest dış ticaret ülkede bol üretim faktörünün gelirini yükseltirken, kıt olan üretim faktörünün gelirini düşürmektedir. Bu bağlamda, ihracatta yoğun olarak kullanılan ve ülkede bol olarak bulunan faktörün milli gelir içindeki payını arttırırken, ithalata rakip sanayi dallarında kullanılan faktörün milli gelir içindeki payı azaltacaktır. Buna rağmen bol üretim faktörünün sağlayacağı kazancın, kıt faktörün

uğrayacağı kayıptan daha fazla olacağı için toplum açısından refah seviyesinde bir azalma yaratmaz (Bocutoğlu, Berber ve Çelik, 2006:150).

Diğer bir dış ticaret teorisinde Faktör Donatım teorisine dayandırılan **Rybczyski** teorisidir. Bu teori 1955 yılında Tadeus RYBCZYSKI tarafından ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre; tam istihdam şartları altında üretim faktörleri miktarında meydana gelebilecek bir artışın üretim, tüketim ve dış ticaret üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Bu teorinin 3 temel varsayımı vardır. Ülkede iki üretim sektörü bulunmaktadır. Her sektör doğrusal üretim fonksiyonuna göre üretim yapmaktadır. Her iki üretim faktörü tam olarak kullanılmaktadır ve sonucusu ise üretimde farklı faktör yoğunlukları vardır (Bulut,2010:626-627; Karluk,2013:78-79). Bu teori şunu getirmiştir; bir üretim faktörü arzında meydana gelecek bir artış, bu faktörü yoğun olarak kullanan sektörde malın üretimi arttıracakını, arzı sabit kalan faktörü yoğun olarak kullanan sektörde malın üretimi düşeceğini öne süren bir teoridir.

Irving Kravis tarafından 1956 tarihli “**mevcudiyet teorisi**”ne göre, dış ticaretin nedeni bir malın ve hizmetin bir ekonomide bulunmasıdır. Ülkeler, kendilerinde bulunmayan, üretmedikleri veya pahalıya ürettikleri malları ve hizmetleri diğer ülkelerden ithal ederler. Dış ticaretin temelini bu düşünce oluşturur. Bu teoride, ülkelerin teknoloji farklılığı ve yenilikleri, doğal kaynak farklılığı ve ürün farklılaştırılmasıdır (Bocutoğlu, Berber ve Çelik,2006:151; Van den Berg,2012:602).

Keynes, ülkeler arası çıkar çatışmasını ortaya koyarak, serbest dış ticaretin, ticarete katılan her ülkenin refahını arttıracak ilkesinin doğru olmadığını kanıtlamışlardır. Keynes’e göre, işsizlik ve üretim darlığı gibi sorunlarla karşı karşıya olan bir ülke ithalata koyacağı gümrüklerle talebi dış pazardan iç pazara yönelterek, gelir ve istihdamını artırabilir. Buna karşın öbür ülkenin ihracatı azalacağından gelir ve istihdam düzeyi düşer (Han,2006,s.44-45). Keynes’in gelir ve istihdam görüşünün temelinde terazi kanunu geçerlidir. Bir taraf (ihrac eden) artarken, diğer taraf (ithal eden) azalma durumu ile karşı karşıyadır.

Geliştirilen dış ticaret teorilerinin temelinde, arz ve talep perspektifinden bakarak, üretim olanakları ve kayıtsızlık eğrilerini kullanarak geliştirilmiş olan, bir takım değişikliğe uğramış bulunan, genelde

klasik ekolün dış ticaret teorilerini temel alan ve etkisinde kalan bir çok yeni dış ticaret teorileri ortaya çıkmıştır. Ama köklü bir değişiklik getirememişlerdir (Eski,2007:333). Bu modern dış ticaret yaklaşımlarını kısaca açıklamak gerekirse; (Eski, 2007:333-334; Çolak vd.,2007:739; Bocutoğlu,Berber ve Çelik,2006:151-154)

Postner, Haulbauer ve Douglas tarafından geliştirilen 1961’de ortaya atılan “**teknolojik açık teorisi**”ne göre, teknoloji üreten gelişmiş ülkelerin yeni ürünlerin üretimini gerçekleştirerek bu malların ihracatında rekabet üstünlüğü sağlayacaklarını savunmuşlardır. Bu teoriye göre, bu üstünlük yeni teknolojilerin diğer ülkeler tarafından kullanılmasına kadar sürecektir (Bocutoğlu, Berber ve Çelik,2006:152).

Vernon,Wells ve Hirsch tarafından öne sürülen,1966 yılında ortaya atılan “**ürün devreleri teorisi**”ne göre, yeni bir ürün üreten ülkeler ilk aşamada bu ürünlerini diğer gelişmiş yada gelişmekte olan ülkelere satmaktadır. Raymond Vernon tarafından öne sürülen teze göre, bir malın hayat seyrinde ilk icat edildiği dönem ile malın kanıksanmaya (standartlaşmaya) başladığı süreçte söz konusu malı tek başına icatçı ülke tarafından üretilir ve ihraç edilir. Daha sonraki aşamalarda malın üretimi standartlaştırılır. Üretim teknolojisi diğer ülkelere yayılmaya başlar ve buna bağlı olarak icatçı ülkenin ihracatı düşme eğilime girmektedir (Bulut,2010:631-632). Sonuç olarak gelişmiş ülkeler üretim teknolojisi standartlaşmamış malları satarken, gelişmekte olan ülkeler ise, seri üretime geçilmiş bisiklet, ayakkabı, televizyon, bilgisayar, oyuncak gibi standartlaşmış malları üretmektedir (Bocutoğlu, Berber ve Çelik,2006:152).

Krugman tarafından 1979’de öne sürülen Dinamik Teknolojik Açık Modelinde ise ülkeler teknolojik düzeylerine göre sınıflandırılır. Bu doğrultuda, her malın üretimi en iyi üretim tekniklerinden oluşan bir teknolojik kullanım sınırı olduğu ve bunu kullanan ülkeler tarafından gecikmeli bir süreçle uygulamaya koyduklarını belirtmiştir. Bu zamanı en kısa sürede üretime geçiren ülkeler ileri ülke olarak kabul edilirken, daha uzun bir zamanda üretimi gerçekleştiren ülkeler ise, daha az gelişmiş ülke

olarak kabul edilmiştir. Buna ülkeler merdiveni de denilmektedir. Mallarda daha teknolojik ve daha az teknolojik ürün olarak sınıflandırılmaktadır. Buna da mallar merdiveni denilmektedir (Bulut,2010:630-631).

İçsel büyüme teorisi, Alfred Marshall (1890), A.Young (1928), Joseph Schumpeter (1934) ve Kenneth Arrow'un (1962) katkılarından yararlanmışır. İçsel büyüme teorisyenleri, ticari liberalizasyon politikalarının dinamik etkileri üzerine dikkatleri çekerek, toplam faktör verimlilikleri, teknolojik birikim ve yenilikler, sermaye birikimine ve bilgi birikimine dayalı olarak iktisadi büyüme açıklama getirmektedir. Bu bağlamda 1980'lerden sonra iktisadi büyüme literatüründe daha fazla kabul görmeye başlayan içsel büyüme teorisi, dış ticaretin, dolayısıyla da ticari liberalizasyon politikalarının dinamik etkileri üzerine dikkatleri çekerek, toplam faktör verimlilikleri, teknolojik birikim ve yenilikler, sermaye birikimine ve bilgi birikimine dayalı olarak iktisadi büyüme açıklama getirmektedir. İçsel büyüme teorileri olarak geliştirilen ilk modeller dış ticaretin serbestleşmesini vurgulamaktadırlar (Coe ve Moghadam, 1993:542-566; Ghatak, Milner ve Utkulu,1995:147-167). Daha sonra, içsel büyüme teorisine çok sayıda kuramsal ve ampirik-uygulamalı çalışmalar ile katkı yapan; Romer (1986), Lucas (1988), Rebelo (1991) ve Barro'nun (1991) büyüme modellerinden oluşan çalışmalarında dış ticaret ile iktisadi büyüme ilişkisinde büyük bir ciddi korelasyon ilişkisine rastlamıştır. Frankel ve Romer (1999) çalışmasında, yüksek miktarlardaki dış ticaret hacminin, iktisadi büyüme üzerinde ciddi etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir (Frankel ve Romer,1999:379-399).

İçsel büyüme teorisini ortaya koyan iktisatçılara göre dış ticaretin serbestleştirilmesi şu üç etkiye neden olmaktadır (Acar,2002:129-130):

1. Fazlalık etkisi; dış ticaretin serbestleştirilmesi ve bilgi alışverişi sayesinde ortaya çıkmaktadır. Böylece, bir yeni ürünün birden fazla ülkede üretilmesi için kaynak ayrılmasına gerek kalmamaktadır.
2. Teknoloji etkisi; hem mal hem de AR-GE ile ilgilidir. Dış ticaret sayesinde hem üreticiler yabancı teknolojileri kullanabilir, hem de

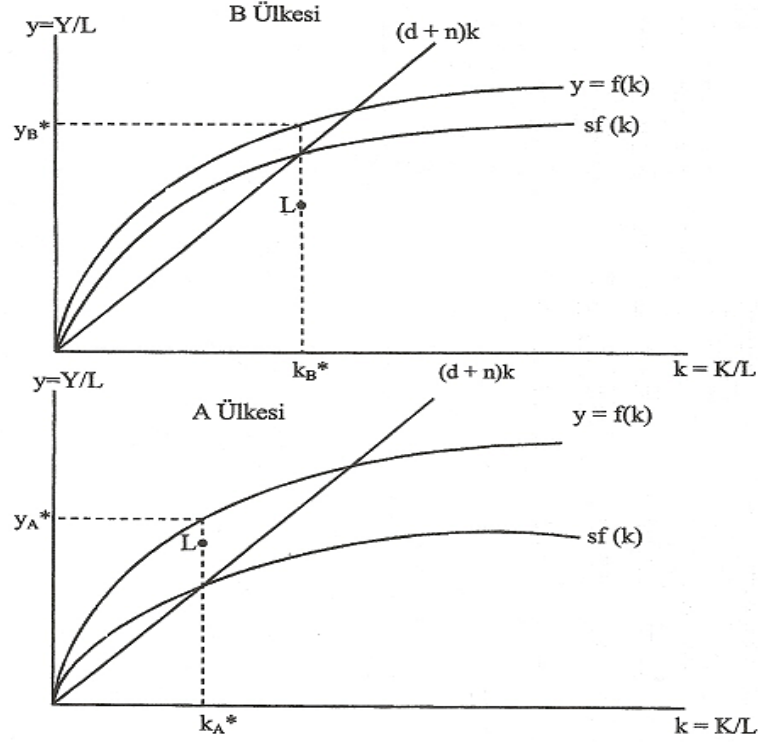
araştırmacılar yabancı bilgilere erişebilir. Sonuçta verim artmaktave bu da büyüme hızının yükselmesine neden olmaktadır.

3. Tahsisat (dağılım) etkisi; dış ticaretin serbestleştirilmesinden sonra bazı yapıların değişmesi ile ilgilidir. Nitelikli elemanların, mal ve hizmet üretimi ile AR-GE çalışmaları arasındaki dağılımı ticaretin gelişmesiyle birlikte yeniden şekillenmiş olur.

İçsel büyüme teorisinin gündeme getirdiği uluslararası ekonomik ilişkiler (dışa açık ticaret) ve büyüme performansları arasındaki bu olgular şöyle sıralanabilir. (Grossman ve Helpman, 1990:1-12)

- Karşılaştırmalı üstünlükler, belirli ülkelerin bilgi üretiminde ve teknoloji-yoğun mal üretiminde ne çapta uzmanlaşacağını belirleyebilir.
- Büyük ölçekli bir dünya ekonomisi, araştırma başarılarından faydalanma fırsatları sağlayarak, firmaların yeni teknoloji üretimine yatırım teşviklerini genişletebilir.
- İletişimin hızlı ve ucuz olduğu bir dünyada fikirler ve bilgi uluslararası sınırlar arasında çabukça yayılmaktadır. Ülkeler ticaret ortaklarından yayılan bu bilgilerden faydalanırken, diğer taraftan yatırımlarının bütün getirilerini alamayabilirler.
- Uluslararası sermaye piyasalarına girmek, bilgi sermayesi de dahil olmak üzere her türlü sermaye yatırımlarının finansmanı için fırsatları arttırabilir.

Solow Modelinde Açık Ekonomide Büyüme

Yukarıda gösterilen Solow diyagramında iki farklı ülkeyi içeren üç eğri bulunmaktadır. İlk eğri, fert başına yapılan yatırım $sf(k)$ miktarıdır. İkinci eğri, işgücü başına sermaye miktarını sabit tutmak için gerekli kişi başına yeni yatırım miktarını gösteren $(d+n)k$ doğrusudur. İşçi başına aşınma-yıpranma dk ile gösterilirken, işçi başına yatırımda sf ile gösterilir. Üçüncü eğri, işçi başına çıktıyı gösteren $y=f(k)$ eğrisidir (Jones,2001:24-39;Ünsal,2007:172-176). Yukarıdaki 2 grafikte, A ve B ülkelerinin ekonomik durumları ortaya konmuştur. İki ülke aynı teknoloji düzeyine ve aynı üretim yapısına sahip olup, aynı nüfus artışı oranına sahip ve aynı işgücü yıpranma haddine sahiptir. B ülkesinde tasarruf haddinin daha yüksek olduğu kabul edilmiştir. Solow varsayımına göre, bu iki ülke kapalı ekonomi durumundadır. B ülkesindeki durağan sermaye düzeyi, A ülkesindeki sermaye düzeyinden büyüktür ($k_B^* > k_A^*$). Aynı zamanda işçi

başına çıktı düzeyide B ülkesinde büyüktür ($y_B^* > y_A^*$). Bu iki ülke kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçtiklerinde B ülkesindeki kişilerin tasarrufu daha fazla getiri elde etmek için A ülkesine kaydırıldığında, A ülkesindeki yurtiçi yatırımlar yurtiçi tasarrufların üstüne çıkar, buna bağlı olarak sermayenin marjinal ürünü A ülkesinde daha yüksek olmasını sağlayarak, B ülkesinden A ülkesine doğru bir sermaye girişi olması sonucu, A ülkesinde ortaya çıkan üretim artışı B ülkesinde ortaya çıkan üretim kaybından büyüktür. Dolayısıyla açık ekonomi durumunda toplam reel yurtiçi hasıla (GSYİH) artmıştır. (Jones,2001:24-39; Ünsal,2007:172-176). B ülkesinde de, serbest dış ticaret sonrası milli gelir, kapalı ekonomi durumundaki milli gelirden daha büyük hale gelmiştir. Bununda temel nedeni, B ülkesi, ihraç ettiği sermaye karşılığında daha yüksek bir faiz geliri elde etmeye başlar ve bu geliri B ülkesinde kullanılmasıyla daha önceki milli gelirinden daha yüksek bir milli gelir düzeyine çıkacaktır. Dış ticaret ilişkisinden A ve B ülkesi birlikte kazanç sağlayarak iktisadi büyümelerinde önemli bir etkiye sebep olmuştur.

Yeni içsel büyüme modellerinde ekonominin dışa açıklık derecesi büyüme oranını üç kanaldan etkilemektedir. Bunlar (Ateş,1998:205);

- Malların ve yatırımların ülkelerarası akışı, bilginin de ülkelerarası düzeyde yayılmasını sağlar. Bu şekilde yayılan bilgi pozitif dışsallık yaratarak, ekonominin üretken kapasitesini artırır.
- Karşılıklı ticaret yapan ülkelerin bazı sektörlerde uzmanlaşmaları,büyüme oranını olumlu yönde etkiler. Eğer bir ülke ticaret sonucu beşeri sermayenin görece düşük olduğu sektörde uzmanlaşırsa, bu ekonominin beşeri sermaye stoku da yavaş büyüyecektir. Bunun sonucunda, üretimdeki uluslararası uzmanlaşma, bu ülkeyi adeta cezalandırmış olmaktadır.
- Uluslararası ticaretin yaratacağı ölçek ekonomileri, büyüme oranını etkiler. Yurtiçi piyasası geniş olan yada birleşme yoluyla bir serbest iç piyasa oluşturan ülkeler için ölçek ekonomilerinin oluşması olanaklıdır.

1980'li yıllarda, pek çok çalışmada, dış ticarete uygulanacak serbestleşme politikalarının, özellikle ihracat artışını ve bu artışın yarattığı olumlu dışsal etkisiyle iktisadi büyümeyi hızlandıracağı öne sürülmüştür (Berber ve Bocutoğlu,2010:168; Karluk,2013:2-12). Dış ticaret kuramlarında, sermaye birikimiyle dışsattım arasında olumlu yakın bir ilişki vardır. Dışsattım piyasayı genişletir, ölçek ekonomilerine yol açar. Dışsattım döviz sağlar, onunla yatırım malı dışalımı yapılır. Yatırım da dışsattımda verimlilik artışı yaratır (Bulutay,2005:69). Dış ticaretin ihracat vasıtasıyla iktisadi büyüme üzerindeki etkileri incelenirken, GOÜ'lerin ithalatında ara mal ve sermaye mallarına ağırlık vermelerinin iktisadi büyümeleri üzerindeki etkisinin önemli olduğunu belirlerken, ihracatın o ülkenin verimliliğinde, dışsallığında, mal çeşitlenmesinde ve tercihe dayalı düşük mal alımlarını konu alan yatay kesit çalışmalarında ihracata dayalı iktisadi büyüme yönünde güçlü bulgular vermektedir. İhracatın belirli kalkınma düzeyine ulaşan ülkelerde anlamlı ve olumlu etkilere neden olduğu sonucuna varılabilmektedir (Gerni,Emsen ve Değer:2008,1-21).

1990'lı yıllarda ise serbestleşme politikalarının başta ticari, ekonomik ve siyasi kanallarla birlikte iktisadi büyümeyi olumlu etkileyeceği görüşlerini ortaya koyan çalışmalar literatürde sık olarak görülmektedir. Özellikle gelişme ve kalkınma sürecinde bulunan bir ülkede dış ticaretin iki önemli rolü vardır. Bunlardan ilki, dış ödeme gücünü temin ederken, ikincisi, uzun vadeli bir ülke ekonomisinde kaynak dağılımını olumlu yönde sağlanmasıdır. Yani diğer bir deyişle, ekonomide köklü değişiklik sağlayacak bir yapının oluşturulmasıdır (Serin,2001:305-306). Dünya ekonomisi zaman içinde büyümekte ve ticaret, GSMH artışından daha hızlı gelişmektedir. Yapılan araştırmalarda, GSMH artışı ile dış ticaretin gelişimi arasında çok yakın bir ilişkinin varlığını ispatlamıştır. Ticaretin libere edilmesinin iktisadi büyüme üzerinde ciddi etkisinin ve aralarında pozitif bir ilişkinin varlığına dair bulgular elde edilmiştir (Karluk,2013:195-196).

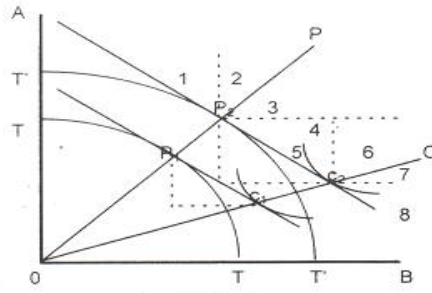
Uluslararası ticaretin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini (Parasız,2005:112) beş maddede özetlemek mümkündür;

1. Kaynak mobilitesinin (işgücü ve sermaye hareketliliğinin) ve faktör fiyat esnekliğinin olduğu varsayıldığında, Ricardo'nun da belirttiği

gibi (Ricardo,2008:101-121) ticaretten sabit bir kazanç elde edecektir. Bu durum kişi başına geliri arttıracaktır, Kişi başına gelir artışı ise iktisadi büyüme ile yakından ilişkilidir.

2. Marjinal tüketim eğiliminin etken olmadığı durumda, gelir düzeyindeki artış yatırımlardaki bir artışı tetikler ve yatırım düzeyinin artması büyüme oranını olumlu olarak etkiler.
3. Dış ticarete konu olan mallarda belli bir fiyat ikame etkisinin olduğu varsayıldığında, bu durum yatırım düzeyini ve büyüme oranını arttıracaktır.
4. Dışa açık ekonomide yatırımın verimliliği, korunan (kapalı) bir ekonomiye göre daha büyüktür. Dışa açık ekonomi daha gelişmiş teknolojileri ve yenilikleri alması, sermaye birikimini hızlandıracak, bu artışla birlikte büyüme oranının üzerinde de bir artış yaratacaktır.
5. Dış ticaret gelir dağılımını etkiler, özellikle de, ihracatı artırmaya yönelik kalkınma stratejisi gelir dağılımını ihracat sektörlerinde kullanılan üretim faktörleri lehine değiştirecek ve faktör gelirlerinin tasarruf eğilimleri farklıysa, bu durum yatırım ve iktisadi büyüme üzerinde etkisi olacaktır.

Şekil A: BÜYÜME-DİŞ TİCARET HACMİ İLİŞKİSİ (üretim-tüketimin sabitliği)

Şekil 24
Büyüme ve Ticaret Hacmi

Kaynak: Emin Ertürk,1996, s.68'deki şekilden alınmıştır.

Büyüme ticaret hacmini etkiler, burada ticaret hacminin genişlemesi ve artması ne oranda olduğunu yukarıdaki şekil yardımıyla açıklamaya çalışalım; **TT** eğrisi üretim imkanları eğrisidir. Her iki faktör aynı oranda birlikte artarsa, **T'T'** eğrisi düzeyine gelir. **OP** üretim genişleme hattını, **OC** ise tüketim eğrisidir. A malını satan (ihraç eden) bir ülkenin, B malını satın alan (ithal eden) ülkenin ticaret üçgenindeki büyümesi üretim (p) ve tüketim (c) hatlarının büyümesiyle orantılıdır. Burada P_1C_1 (üçgenin dik kenarlarının toplamı ülkenin dış ticaret hacmini verir) ilk dış ticaret dengesidir, talep şartlarında bir değişme olursa dış ticaretteki ihraç malına olan talep artarken, ithal malına olan talep azalır, OP ile OC arasındaki açı genişleyecek ve ticaret üçgeni küçülecektir. Buna bağlı olarak dış ticaret hacmi düşecektir. Şekil A'da 8 farklı bölge bulunmaktadır. Buna göre, üretim OP ve tüketim OC eğrisinin üzerinde olduğu müddetçe gelişme ticaret hacmi bakımından sabittir. Üretim OP'nin üzerindeyken tüketim hattı OC eğrisinin sağına (7 ve 8 no'lu bölgelere) kayarsa, ithal malına olan talep artarsa nispi fiyatlar sabitken ticaret hacmi büyümeden daha fazla oranda artar. Bunu Şekil A'daki ticaret üçgeninin hipotenüsünün büyüdüğünü görmek mümkündür. Yine üretim OP eğrisinin solundaki (2.) bölgede meydana gelirse büyümenin etkisi (dış) ticareti artırıcı yöndedir. Üretim (1.) bölgeye düşerken tüketim OC eğrisinin sağına (8. bölgeye) düşerse, büyümeyle birlikte ticaret aşırı ölçüde artar. Bu durumda büyümenin ticarete etkisi aşırı artırıcı etki şeklindedir (Ertürk,1996:68-69). Bir **nedensellik ilişkisini** şekil A'da görmek mümkündür. Hem üretim, hem de tüketim noktaları OP ile OC eğrilerinin arasına sıkışır (3. ve 4. bölgelerde oluşu) ticareti aşırı derecede daraltıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. **Böylece şekil A'da iktisadi büyümenin dış ticaret hacmine etkisini gözlemlemek mümkün olacaktır.**

İhracat ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkilerin ülkeler arasında sınırların kalkarak, büyük bloklu devletler topluluğu veya birlikleri haline gelmesi; ekonominin, ticaretin ve siyasetin küreselleşme ile giderek daha popüler hale gelmesiyle birlikte 1990'lı yıllarda, farklı ülkeler veya çeşitli zaman serisi tekniklerini kullanarak ihracat-büyüme ilişkilerinin yer aldığı ampirik ve test çalışmalarında belirgin artışlar olmuştur. İhracat ve büyüme arasındaki ilişkileri ele alan oldukça geniş bir ampirik literatür çalışması vardır. Wacziarg'a göre, dış ticarete açıklığın büyüme üzerinde olumlu etki

yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Ona göre, ekonomilerin dışa açıklığının büyümeye etkisi konusunda, neoklasik yaklaşımın prensiplerine atıfta bulunarak (Wacziarg,2001:393-414). Bunları 3 madde halinde özetlemiştir: Dışa açık ticaret politikaları, bir ülke ekonomisinde tutarlı ve dengeli bir politikanın izlenmesine imkan sağlar. Dışa açık ekonomilerde fiyat istikrarına önem verilir, fiyat oynamalarına daha az rastlanır. Dışa açık ekonomiler teknoloji alımını ve aktarımını kapalı ülkelere göre daha kolay yapar (Wacziarg,2001:395-398).

3. AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Ülkelerin ticari dışa açıklığının (ihracat + ithalat / GSYİH) artması büyüme hızını ne yönde etkilemektedir? Dışa açıklığın artması büyümeyi artırmakta mıdır, yoksa zayıflatmakta mıdır? Ticari açıklık, ülkenin rekabet gücüne ve ihracat yapılan ülkelerdeki pazar payına göre etkiler ortaya çıkarır. Ticari açıklığın büyümeyi pozitif yönde etkilediği yönündeki ampirik çalışmalar (gerek yatay kesit, gerekse ülke bazlı zaman serisine yönelik analizler) çok sayıda bulunmaktadır⁴(Utkulu ve Kahyaoğlu,2005:1-29;www.tek.org.tr/tartışma metinleri 2005/13, erişim tarihi:10.11.2009).

Dış ticaret ile iktisadi büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu gösteren pek çok ampirik çalışma vardır. Bu ampirik çalışmalardan bazılarını belirtmek gerekirse; Emery (1967:470-486), Balassa (1978:181-189), Feder (1983:59-73), Kavoussi (1984:241-250), Chow (1987: 55-63), Dollar (1992:523-544), Hollman ve Graves (1995:45-56), Domaç ve Bahmani-Oskooee (1995:67-77), Zengin ve Terzi (1995:281-294), Baldwin ve Seghezza (1996), Coe,Helpman ve Hoffmaister (1997:135-

⁴ Romer (1990), Grossman ve Helpman (1991, 1996), Young (1991), Rodrik ve Rodriguez (2000), Dollar (1991),Frankel, Romer ve Cyrus (1996), Edwards (1993, 1997, 1998), Levine ve Renelt (1992), Ghatak, Levine ve Utkulu(1995), Levin ve Raut (1997), Ben-David and Loewy (1998), Gwartney, Skipton ve Lawson (2000) , Badinger (2001), Dollar ve Kraay (2001), Srinivasan ve Bhagvati (2001), Rutherford ve Tarr (2003). Bu konuda literatür taraması için bkz. Easterly ve Levine (2001) ve Utkulu ve Özdemir (2005).

136), Edwards (1998:383-396), Frankel ve Romer (1999:379-399), Wacziarg'a (2001:395-398), Chuang (2002:137-154), Ay, Erdoğan ve Mucuk (2004:107-117), Utkulu ve Kahyaoğlu (2005:1-29), Kösekahyaoğlu ve Şentürk (2006:23-45), Kurt ve Berber (2008:57-80) gibi iktisatçılar serbest ticaret ve iktisadi büyüme arasında pozitif ilişki bulmuşlardır.

İhracat ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkilerin ülkeler arasında sınırların kalkarak, büyük bloklu devletler topluluğu veya birlikleri haline gelmesiyle; ekonominin, ticaretin ve siyasetin küreselleşmesiyle birlikte 1990'lı yıllarda, farklı ülkeler veya çeşitli zaman serisi tekniklerini kullanarak ihracat-büyüme ilişkilerinin yer aldığı ampirik ve test çalışmalarında belirgin artışlar olmuştur. İhracat ve büyüme arasındaki ilişkileri ele alan oldukça geniş bir ampirik literatür çalışması vardır. Bunlardan bazıları; Ahmad ve Kwan (1991:243-248), Edwards (1993:1358-1393); Ghartey (1993:1145-1152), Greenaway ve Sapsford (1994:152-174), Love (1994:203-218), Ghatak vd. (1997:213-223), Giles ve Williams (2000:261-337)

Jung ve Marshall (1985), Levine ve Renelt (1992), Sachs ve Warner (1995:1-19 vd.), Shan ve Sun (1998), Tuncer (2002:90-106), Şimşek (2003:41-61), Demir, Kutlar ve Üzümcü (2005:180-196) gibi yazarlar ise dış ticaret ve iktisadi büyüme arasında ilişki bulamamışlardır.

İktisadi büyüme ile ihracat arasında birçok ampirik çalışma yapılmış ve genelde olumlu olarak değerlendirilmiştir. Feder, ihracatın, iktisadi büyüme ve üretim üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla arz yanlı bir iktisadi model kurmuştur. Bu iktisadi modelde kapital, işgücü ve ihracat dikkate alınarak farklı bir üretim fonksiyonu modellemesini yapmıştır. İhracatın ülke üretimindeki verimlilik artışını ve diğer üretim sektörleri arasındaki dışsallık etkisini nedensellik olarak test etmiştir. Sonuçlar, ihracatın hem doğrudan hem de diğer sektörler üzerinde sağladığı dışsallıklar vasıtasıyla büyüme üzerinde son derece etkili ve olumlu olduğunu göstermiştir (Feder, 1983:59-73). Wacziarg'ın elde ettiği benzer sonuçları, Coe, Helpman ve Hoffmaister'in ampirik çalışmasında da görmekteyiz. Yazarlara göre, dış ticaretin ülkelerin büyümesini olumlu olarak artıracaklarını

öne sürmüşler, bunun için ülkeler değişik ilişkilerle, ticari kanallar oluşturur, bu yazarlara göre 4 unsur burada söz konusudur. Dış ticaret ilişkileri, daha iyi hammadde ve kaynak (sermaye) sağlar. Dış ticaret, güçlü ve dinamik ticari örgütlenmeleri (NAFTA,EFTA,AB,ASEAN vb.), piyasaları ve üretim yöntemlerini geliştirir. Dıştan gelen teknoloji taklit edilir (imitasyon ve teknoloji casusluğu gibi) ve ekonomiye uygulanarak adapte edilir. Dış ticaret, dışarıdan gelen teknolojik yenilikleri almaya daha kolay imkan sağlar (Coe, Helpman ve Hoffmaister,1997:135-136).

Chow, 8 ülkeyi kapsayan (Arjantin, Brezilya, Hong Kong, İsrail, Kore, Meksika, Tayvan, Singapur) ampirik çalışmasında, Sims nedensellik analizi ile yurtiçi imalat sanayi üretimi ve ihracat arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Arjantin için değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamışken, Meksika için ihracatın imalat sanayinde üretim artışına neden olduğunu, diğer 6 ülke için ise değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu tespit etmiştir (Chow,1987:55-63).

Hsiao'nun ampirik çalışmasında, Hong Kong, Kore, Tayvan ve Singapur için hem Granger hem de Sims nedensellik analizini karşılaştırmalı olarak kullandığı çalışmada, Hong Kong için hem Granger hem de Sims nedensellik analizine göre iktisadi büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuşken, diğer ülkeler için ise Granger nedensellik analizine göre herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememiş, Sims nedensellik analizine göre ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir (Hsiao,1987:143-159).

Heller ve Porter, 1950-1973 dönemini kapsayan ve 41 ülkeye yönelik çalışmasında, ihracat ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu ortaya koymakla birlikte, söz konusu ilişkinin gelişmiş yada kişi başına gelir düzeyi yüksek ülkelerde daha kuvvetli olduğunu savunmuşlardır. Çalışmada kullandığı Yunanistan, İsrail, Portekiz, G.Kore, İspanya, Tayvan ve Yugoslavya'nın diğer ülkelere farklı olarak bu 7 ülkenin ihracatları ile yurtiçi hasıla üretimi arasında negatif bir ilişki varken, 34 ülkede ise pozitif (0.170) bir korelasyon ilişkisi saptamışlardır (Heller ve Porter,1978: 191-193).

Abowd ve Lemieux, Kanada ekonomisinin ihracat ile iktisadi büyüme ilişkisini incelemişlerdir. 1965-1983 yıllarını kapsayan çalışmada OLS modelini kullanmışlardır. Çalışmada, ithalatın üretim ve istihdam üzerindeki etkisinin negatif olduğunu tespit ederken, ihracatın etkisinin ise büyüme üzerinde pozitif olduğunu bulgulamışlardır. Bu çalışmadan çıkan başka sonuçlarda bulunmaktadır. Kanada'nın açık ekonomik yapıya sahip olmasından dolayı talebe bağlı şoklardan ithalat ve ihracat fiyatlarının etkilendiğini tespit etmişlerdir. Yabancı rekabet koşullarının büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Veri değişkenlerdeki %1 artışın işgücü ücretlerinde %0,25'lik bir artış yarattığını tahmin etmektedirler. Firma satış miktarlarındaki %1'lik bir artışın işgücü artışında %0,19'luk bir artış yarattığını tespit etmişlerdir. OLS testlerini açıklayıcı değeri R değeri 0.440 ile 0.522 değerleri arasında gerçekleşmiştir. İhracat fiyatları ile istihdam oranları arasında negatif (-0.017) düşük bir ilişki tespit edilmiştir. İthalat fiyatları ile istihdam oranları arasında pozitif (0.012) düşük bir ilişki tespit edilmiştir (Abowd ve Lemieux,1991:1-25).

Bahmani-Oskooee ve Domaç (1995), Granger ve Johansen eş-bütünleşme sınamalarıyla, 1923 -1990 dönemi için Türkiye'de yıllık reel GSMH ve reel ihracat arasında uzun dönem denge ilişkisi olup olmadığını araştırmıştır. Seriler arasında bir uzun dönem denge ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmış ve hata düzeltme modeli tahmin edilerek nedensellik ilişkisinin yönü ortaya konmuştur. GSMH ile ihracat arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur (Bahmani-Oskooee ve Domaç,1995:67-77; Ayrıca bakınız, Türkiye İktisat Kongresi, 2004:22-23; <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonom/tik2004/cilt11.pdf>).

Burnside ve Dollar'de ampirik çalışmalarında, 56 ülkeyi incelemişlerdir. Çalışmada, 1970-1993 dönemlerini kapsayan ve panel veri analizi ile OLS ve TSLS tahminleri yapılmıştır. Test sonuçlarında, dış yardımların iktisadi büyümeye etkisi dolaylı olarak pozitif ve anlamlıdır. Doğrudan etkisi ise negatif ve anlamsız olarak bulunmuştur. Dolaylı etki, enflasyon, bütçe dengesi ve dış ticarete açıklık değişkenlerinin modele katılmasıyla oluşturulan endeksin etkinliği ölçülmüştür. Bu endeksin analize eklenmesi sonucunda dış yardımların ve dış ticaretin iktisadi büyümeye

katkısının arttığını saptamışlardır. Dışa açılma ile büyüme arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir (Burnside ve Dolar,2000: 847-868).

Balassa, 11 gelişmekte olan ülke (GOÜ) ve 1960-1973 döneminin incelendiği çalışmada OLS yöntemini kullanmıştır. Dış satımdaki artışın üzerinde duran ekonomi politikalarının, ithal ikameci büyüme politikalarına (kapalı yada korumacı ekonomilere) göre daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bağımsız değişkenlerin, işgücü, iç ve dış sermaye ile ihracat olarak belirlendiği çalışmada, üretim artışı (GSYİH) bağımlı değişkendir. Katsayıları pozitif ve anlamlı çıkmıştır. (Balassa,1978:181-189).

Mosley, Hudson ve Horrell ihracat ve dışa açıklığın büyümeyle ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada, 81 GOÜ'yü ve 1960-1983 döneminin veri olarak incelendiği ampirik çalışmada En Küçük Kareler (EKK-OLS) metodunu kullanmışlardır. 1960-83 dönemi 1960-70, 1970-80,1980-1983 şeklinde üçe ayrılmıştır. İhracat değişkeninin iktisadi büyümeye katkısı pozitif ve anlamlı bulmuşlardır. Ancak veri setindeki ülkeler bölge ve gelir gruplarına ayrıldığında Asya'da, açıklayıcı değişkenlerin iktisadi büyümeye katkısının pozitif ve anlamlı olduğu, fakir ülkelerde ise, negatif ve anlamsız olduğu görülmüştür (Mosley, Hudson ve Horrell,1987:616-641).

Türkiye Ekonomi Kurumu'nun (2003,Türkiye İktisat Kongresi Çalışma Grubunun, "Büyüme Stratejileri" adında) hazırladığı çalışma metnine göre; dış ticaretle ilgili göstergeler bakımından; ihracatın GSMH (yada GSYİH) içindeki payı ve bu payın artış hızı, doğrudan yabancı yatırımlar, makine ve ekipman ithalatı ile iktisadi büyüme arasında genelde istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenirken, birincil ürünler ihracatı ile büyüme arasında ise negatif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Dış ticaret ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiye yönelik olarak yakın dönemde yapılan ampirik çalışmalarda; "dışa açıklığın" iktisadi büyümeyle desteklediği, "ithal ikameci" politikaların ise iktisadi büyümeyle engellediği yönünde sonuçlara ulaşılmaktadır (TEK,2003:15, <http://www.tek.org.tr>). Ayrıca dış borç kaynaklarının daha çok hammadde, tüketim mallarında ve refansman amaçlı kullanılmakta olduğu görülmektedir (Kara,2001:95-110). Javed ve Şahinöz'ün (2005)

çalışmasında ise, dış borç stoğundaki artış ihracat üzerinde etkili olurken, bunun büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Edwards'ın yaptığı çalışmada, 93 ülkeyi kapsayan ampirik çalışmasında, dış ticarete açıklık ile TFV (toplam faktör verimliliği) arasındaki korelasyon ilişkisini incelemiş, dışa açık ekonomilerde verimliliğin hızla arttığını, diğer ülkelere nazaran yüksek bir verimliliğin elde edildiğini tespit etmiştir. Açıklık ile verimlilik değişkenleri arasında bir nedensellik ilişkisini tespit etmiştir. Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi anlamlı ve önemli bulmuştur (Edwards,1998:383-396).

Bahmani-Oskooee ve Niroomand'un yaptıkları çalışmaya göre, 28 ülkeyi kapsayan, 1960-1992 dönemlerini içeren bir veri setini kullanmışlardır. Çalışmalarında “**kritik elastikiyetler**”⁵ şartını (ulusal paranın dış ülkeler nazarında değer kaybının, dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini) incelemişlerdir. Bu ampirik çalışmada, tüm ülkeler için kritik elastikiyetlerin geçerli olduğunu yani, ulusal paranın devalüasyona tabi tutulmasının dış ticaret özellikle ihracat üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir (Bahmani-Oskooee ve Niroomand,1998:101-109).

Sivri ve Usta'nın Türkiye ekonomisi için yapılan ampirik çalışmasında, 1994:1–2000:6 döneminde REDK ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi VAR modeli kullanarak incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar Granger Nedensellik Testi, Etki-Tepki fonksiyonları ve Varyans ayrıştırılmalarından yararlanmışlardır. Granger nedensellik test sonuçlarına göre, reel döviz kurundan ithalat ve ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı gözlenmiştir. Tartılı reel döviz kurundan ithalat ve ihracata yönelik bir nedensellik ilişkisini bulamamışlardır. Ayrıca, ithalatın tahmin hata varyansının açıklanmasında ihracatın % 20'lik, ihracatın tahmin hata varyansının açıklanmasında ise ithalatın % 30'luk bir paya sahip olduğu ve

⁵ Dış ticarete konu olan malların arz esnekliklerinin sıfır olması varsayımı altında, herhangi bir ülkenin ticari partnerlerine olan ithalat talebi ile ticari partnerlerin söz konusu olan ülkeye ithalat taleplerinin reel döviz kuru esnekliklerinin toplamı birden büyükse, milli paranın reel değer kaybı dış ticaret dengesini pozitif yönde,küçükse negatif yönde ve bire eşitse etkilemeyecektir.

bu nedenle ihracatın ithalata bağımlı ve bu iki değişkenin karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında, dış ticaret üzerinde reel döviz kuru ayarlamalarının etkin bir rolünün ve niteliğinin olmadığına ulaşılmıştır (Sivri ve Usta, 2001:1-8).

Yamak ve Korkmaz ile Şimşek ve Kadılar değişik veri yöntemlerini kullanarak ortak olarak tespit ettikleri sonucu şöyle özetlemek mümkündür; Reel döviz kurunun dış ticaret dengesi üzerinde hem kısa hem de uzun dönemde etkileyen önemli değişkendir. Bu iki değişken arasında, aktarma mekanizması olarak tespit edilebilmiş tek bir nedensellik ilişkisi vardır. O da, dış ticaret açığından reel döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi olup, aktarma mekanizması da sermaye mallarıdır. Sermaye mallarının dış ticaretindeki açık büyüdükçe, TL kaybı da reel olarak artmaktadır (Şimşek ve Kadılar,2004:27-34; Yamak ve Korkmaz,2005:24-27).

Demirhan'ın yaptığı çalışmada ihracat ile büyüme ilişkisini incelemiştir. Türkiye ekonomisi üzerine 1990 yılının ilk çeyreğinden 2004 yılının ilk çeyreği arasındaki dönemi baz alan çalışmada, zaman serilerine dayalı 60 gözlem yapmıştır. İhracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Nedensellik ilişkisinde vektör hata düzeltme modeli ve koentegrasyon (eşbütünleşme) analizini kullanmıştır. Koentegrasyon (eşbütünleşme) testi sonuçları, ihracat, ithalat ve büyüme arasında uzun dönem denge ilişkisinin mevcut olduğunu bulmuştur. Çalışma sonuçlarını özetlersek, ihracat ve büyüme arasında tek yönlü bir ilişkinin bulunduğunu ve bu tek yönlü ilişkinin ihracattan büyümeye doğru olduğunu göstermektedir. Ayrıca koentegrasyon denklemi uzun dönemde ihracatın büyümeyi artırdığını göstermektedir (Demirhan,2005:75-88).

Aytemiz, Türkiye ekonomisi üzerine 1980-2001 dönemlerini kapsayan dış ticaretin serbestleşmesi ve TFV (toplam faktör verimlilik) ilişkisini incelemiştir. Granger nedensellik testini kullanmıştır. Dış ticaretin serbestleşmesi, imalat sanayinde verimlilik ve teknolojik ilerlemeler konusunda olumlu etkileri tespit etmiştir. İhracat artışının imalat sanayi verimliliği ile teknoloji ilerlemeler üzerinde olumlu etkisini tespit etmekle birlikte, çalışmada karşılıklı bir nedensellik ilişkisi tespit edemmiştir.

Tespitlerinde en göze çarpan, teknolojik ilerleme ithalat artışının nedenidir sonucuna bağlı olarak, ithal ettiği teknolojinin ithalatı gerektirdiğidir (Aytemiz, 2006:71-93).

Aydın, Çıplak ve Yücel'in ampirik çalışmasına göre ise, 1987-1991 dönemlerini kapsayan çalışmada Ko-entegrasyon testlerini formunda ve VAR yöntemine başvurarak, uzun dönemde reel milli gelirle ile ihracat fiyatları arasında elastik bir ilişki tespit ederlerken, işçilik maliyetleri açısından inelastiktir. Koentegrasyon (eşbütünleşme) testlerine göre uzun dönemde, reel milli gelir ile ithalat ilişkisinde de paralellik vardır. Reel döviz kuru, ihracat arzı ve ithalat talebi fonksiyonları arasındaki ilişkiyi incelemişler, elde ettikleri sonuçlar reel döviz kurunun ithalatı önemli bir şekilde etkileyen bir değişken olduğunu ama ihracatı ise etkileyemediğini belirlemişlerdir. (Aydın, Çıplak ve Yücel,2004:1-29).

Kızılırmak'ın yaptığı çalışmada, dış ticaret ve işgücü talebi arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Türkiye ekonomisine yönelik 1989-2004 yıllarını kapsayan 71 imalat sanayi alt sektörünü incelemiştir. Bağımlı değişkenin katsayısı sapmalı olması nedeniyle EKK yöntemi yerine, Arrelano-Bond (1991) ve içsel bağıntı sorunu için M_2 testi ve araç değişkenlerin geçerliliği için Sargan testini kullanmıştır. Bu çalışma sonucuna göre, üretim veri iken, işgücü talebinin ithalata duyarsız olduğu, yani ithalat artışı ile ortaya çıkan rekabet artışı işgücü kullanımındaki etkinliği değiştirmemektedir. İhracat etkisinin ise, kısa dönemde olumsuz olması (rekabet koşulları nedeniyle), uzun dönemde ise olumlu bir etki yaratmaktadır. Türkiye'nin ihracata dayalı sektörlerde emek (işgücü) yoğun üretim ve teknoloji kullandığını göstermektedir. Yine ülke gruplarına göre ihracat ve imalat sanayi (işgücü talebi) ilişkisi incelendiğinde, Türkiye Avrupa ülkelerine emek yoğun ürünler ihraç etmektedir. Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracat ürünlerinin niteliği ise, sermaye yoğun mallar ve hammadde yoğun mallar olup, Kuzey Amerika ülkelerine yapılan ihracat ise, üretim dışında çalışanlara talebi düşürmekte, üretimde çalışanları etkilememektedir. Bu durum ülkelerin iç pazarında nitelikli emek (işgücü) yoğun mallarda bir rekabetin olduğunu göstermektedir (Kızılırmak,2006:134-143).

Kurt ve Terzi, Türkiye ekonomisi üzerine yaptıkları ampirik çalışmada, 1989:1-2003:04 dönemini kapsayan üç aylık zaman dilimini kullanmışlardır. Bu çalışma, imalat sanayi ihracatı, ithalatı ile çalışılan saat başına verimlilik artışı ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkileri üç farklı VAR sistemi, varyans ayrıştırması ve etki tepki analizi kullanarak araştırmışlardır. VAR sistemlerinden elde edilen sonuçlara göre, ihracattan ithalata ve iktisadi büyümeye ve ithalattan verimlilik artışına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca, ithalat ve iktisadi büyüme, iktisadi büyüme ve verimlilik artışı, ihracat ve verimlilik artışı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini bulmuşlardır (Kurt ve Terzi,2007:25-46).

Bilgin ve Şahbaz, 1987-2007 dönemini kapsayan çalışmalarında, Granger nedensellik testleri ile Toda ve Yamamoto'nun geliştirdiği WALD modelini kullanmışlardır. İhracat ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Birim kök testleri sonucunda aynı dereceden bütünleşik oldukları tespit edilen ihracat, ithalat, dış ticaret hadleri ve sanayi üretim endeksi değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkiler Johansen eşbütünleşme analizi çerçevesinde incelemişler, ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyecek bir şekilde, ihracattan sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü Granger nedensellik olgusu gözlemlenmiştir. Bunun dışında, ihracat ile dış ticaret hadleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir (Bilgin ve Şahbaz,2009:177-198).

Aşağıdaki tabloda 1960 planlı dönemi ile başlayan Türkiye'deki dış ticarete gerçekleşen rakamsal büyüklüklerin gelişim sürecini, buna bağlı olarak ihracat ve ithalattaki artışların iktisadi büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Buna göre, 1960'da ihracatın GSMH oranı %3,5 iken, ithalatın GSMH'ya oranı %4,5'dir. Dış ticaret dengesinin GSMH'ya oranı %1 iken, cari işlemler dengesinin GSMH'ya oranı %1,5 olmuştur. 1970'de ihracatın/GSMH oranı %4,3'e yükselirken, ithalatın GSMH'ya oranı %7'ye çıkmıştır. Dış ticaret dengesinin GSMH'ya oranı %2,7 olmuş, cari işlemler dengesinin GSMH'ya oranı %1,3'e düşmüştür. 1980'de ihracatın GSMH oranı %4,2 iken, ithalatın GSMH'ya oranı %11,3'e çıkmıştır. Dış ticaret dengesinin GSMH'ya oranı %6,6 iken, cari işlemler dengesinin GSMH'ya oranı %4,9 olmuştur. 1990'da ihracatın GSMH oranı %8,5'e yükselirken, ithalatın

GSMH'ya oranı %14,6'dır. Dış ticaret dengesinin GSMH'ya oranı %6,3 iken, cari işlemler dengesinin GSMH'ya oranı %1,7 olmuştur. 1998'de ise, ihracatın GSMH oranı %14,2'ye ulaşmıştır. İthalatın GSMH'ya oranı %24,5'ye çıkmıştır. Dış ticaret dengesinin GSMH'ya oranı %9,8 iken, cari işlemler dengesinin GSMH'ya oranı -%2,4 olmuştur (Uludağ ve Arıcan,2001:205).

Tablo 1: Türkiye'de Dış Ticaret ile İktisadi Büyüme İlişkisi

YIL	İTHALAT (MİLYON \$)	İHRACAT (MİLYON \$)	DIŞ TİCARET AÇIĞI	DIŞ TİCARET AÇIĞI/GS	GSMH A ORANI (%)	TOPLAM B (MİLYON \$)
1960	468,19	320,73	-147,46	-1,95	3,4	1.036
1965	571,95	453,74	-108,22	-0,87	3,1	2.823
1970	947,60	588,48	-359,13	-2,57	4,4	3.974
1975	4.738,56	1.401,08	-3.337,48	-7,25	6,1	7.650
1980	7.909,36	2.910,12	-4.999,24	-7,31	-2,8	25.032
1985	11.343,38	7.958,01	-3.385,37	-5,06	4,3	38.854
1990	22.382,13	12.959,29	-9.342,84	-6,20	9,4	74.081
1995	35.709,01	21.637,04	-14.071,97	-8,27	8	105.417
2000	54.502,82	27.774,91	-26.727,91	-13,36	6,3	176.599
2005	116.774,1	73.476,41	-43.297,74	-12,00	5,3	350.327
2009	140.926,0	102.129,0	-38.797,00	-----	9,1	601.145

Kaynak:DPT,Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-2006),2007,s.35-40'daki tablolardan alınmıştır.

2005'de ise, ihracatın GSMH oranı %12,8 iken, ithalatın GSMH'ya oranı %20,'dir. 2009'da ise, ihracatın GSMH oranı %13 iken, ithalatın GSMH'ya oranı %18'e düşmüştür. Özellikle ithalat ve ihracat artışı 1980'den sonra hızlı ve artan bir eğim göstermiştir. 1989'dan sonra ise bu trend tepe noktasına ulaşmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1980'de %36,8 iken, 1985'de %70,2'ye çıkmış, 1990'da %58,1'e düşmüş, 1995'de %60,6; 2000'de %51,4; 2005'te %63 ve 2007'de %63 olarak gerçekleşmiştir (Eren,2008:185'deki tablodan hesaplanmıştır). Toplam borç (iç ve dış borç stoku) 1960'da 1 milyar dolar civarındayken, 1970'de 3.9

milyar dolara çıkmış yaklaşık 4 katlık bir artış göstermiştir. 1980’de 25 milyar dolara, 1990’da 74 milyar dolara, 2000’de 176 milyar dolara, 2005’te 350 milyar dolara çıkarak 5 yıl içinde iki kat artış göstermiştir. 2009’da ise 601 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dikkat çeken bir diğer konuda, 1960’dan beri dış ticaret açığı verilmeye başlanmış 2009’a kadar katlanarak artmıştır.

4. Ekonometrik Analiz

4.1. Değişken olarak Kullanılan Kavramların Tanımları

Gayri Safi Milli Hasıla (GNP): Bir ülkede bir dönemde üretilmiş toplam nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla toplamıdır.

İhracat (Export): Kişi ve kuruluşlarca üretilen mal ve hizmetlerin yurt dışına satılmasıdır. Dışsatım (Aypek, Ban ve Diğ.,2009:310).

İthalat (Import): Herhangi bir malın yabancı piyasalardan yurda sokulması işlemidir. Dışalım (Aypek, Ban ve Diğ.,2009:341).

4.2. Ekonometrik Testler

Türkiye’ye ait sağlıklı veri edinme kısıtı nedeniyle, çalışmamızda Türkiye’ye ait 1960 ile 2009 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Analizlerimizde temel olarak Stata/SE 9.1 programını ayrıca KPSS testlerinin, Toda-Yamamoto (MWALD) testinin gerçekleştirilmesi için Eviews.5.1 programı kullanılmıştır.

Analizimizde bağımlı değişken olan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) değişkeninin yanında 2 adet bağımsız değişken kullanılmıştır. Değeri fonksiyonel ilişkinin dışında belirlenen değişkene bağımsız (açıklayıcı) değişken denirken, değeri bağımsız değişkenin değerine bağlı olarak belirlenen değişkene ise bağımlı (açıklanan) değişken denilmektedir (Bulut,2010:9). Aşağıdaki tablo’da bu değişkenlerin adı, test değerleri ve kullanılan kısaltmaları gösterilmiştir.

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Datanın Özet Bilgileri

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
datevar	50	1984.5	14.57738	1960	2009
gsmh	50	321326.4	169496.3	83811	781869
İthalat (ith)	50	31415.42	47092.17	468	201964
İhracat (ihr)	50	19968.4	30739.99	321	132027

4.3. Birim Kök Testleri

Bir seride durağanlığın söz konusu olup olmadığı ise birim kök testleri yardımıyla belirlenir. Birim kök, bir zaman serisini ifade eden eşitliğin temel karakteristik köklerinin mutlak değerlerinin 1'e eşit olması demektir. Zaman serilerinin birinci farkında $d(1)$ ve regresyon artıklarında ortaya çıkan durağanlık değil, asimtotik durağan olmasıdır. Yani, yukarıdaki denklemedeki otokorelasyon kat sayısı için, k gecikmesi sonsuza gittikçe, otokorelasyon sayısı sifıra yaklaşır ve seriler asimtotik durağan ve kovaryans durağan hale gelir. Bir zaman serisi, ilgilenilen bir büyüklüğün zaman içerisinde sıralanmış ölçümlerinin bir kümesidir. Zaman serisi ile ilgili bu analizin yapılma amacı ise, gözlem kümesince temsil edilen gerçeğin anlaşılması ve zaman serisindeki değişkenlerin gelecekteki değerlerinin doğru bir şekilde tahmin (forecast) edilmesidir (Allen,1964:133-152). Bir zaman serisi analizinde, analizin anlamlı ve tutarlı olabilmesi için öncelikle "durağan olması" gerekmektedir. Durağan zaman serileri, uzun dönemde çeşitli kırılma ve şoklar olsa dahi "sabit ortalamaya" sahiptir. Ayrıca zaman serisinin varyansı sabit ve sonlu yapı sürecindedir. Çünkü durağan bir seri, geçici şoklar ve dalgalanmalar görülsede, uzun dönemde sabit bir ortalamaya kavuşur. Bir zaman serisinin durağan olması ortalamasının, varyansının ve kovaryansının zaman içerisinde sabit olup değişmediği anlamına gelir. Ekonomik değişkenlerin logaritması alındığında, doğrusal bir nitelik taşımaktadır. Bu durumda zaman serilerinde gerçek değer yerine logaritmik değerler kullanılır. Box ve Jenkins'in (1970) "time series analyses" çalışmasında, makro ekonomik değerlerin logaritması alınarak durağanlığının sağlanması için birinci veya ikinci dereceden farkı alınarak,

serilerin durağanlığı sağlanır. Logartiması alınan değerlerin varyansı ile fark almanın ortalamayı durağan kılmasıdır (Box ve Jenkins,1970:85-86).

Basit anlamda bir durağanlık sınaması için, gecikmesi k (1,2,..) iken, Pk otokorelasyon katsayısı ile gösterilen otoregresyon kavramına dayanır. $P_k = \gamma_k / \gamma_0$ Burada, yer alan γ_k değişkenin gecikme değeri ile gecikme k (1,2,..) iken kovaryansının, γ_0 değişkenin kendisi ile ilgili kovaryansı göstermektedir k=0 olduğunda, $P_0=1$ olacaktır. Durağanlık şartlarını sağlamaksızın serilerin denklemlere konulması, iktisadi ilişkilerin var olmadığı halde varmış gibi görünmesine neden olacağından anlamsız öngörülere sebebiyet verir. Durağanlığa sahip olmayan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin kurulması da mümkün değildir. Durağan olmayan serilerin d(1,2,...) sayıda farkları alınarak, durağan hale getirilir. Seriler aynı derecede I(d) durağan olduklarında, eşbütünleşik seriler elde edilmiş olur (Kennedy,2006:356).

4.3.1. Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF)

Otoregresif bir modelde yer alan hata terimini ardışık bağımlılık (otokorelasyon) özelliğine sahipse, Dickey-Fuller (DF) test modelinin içerdiği kabul edilen otoregresif süreç sayısı AR (1) kabul edilmektedir. Ancak her zaman serisinde durum böyle olmamaktadır. Bu sorunu gidermek için, hata terimlerinin otokorelasyon içermesi durumunda, zaman serilerinin gecikmeli değerleri ile bu otokorelasyon ortadan kalkmaktadır. Dickey-Fuller, modelde yer alan bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini bağımsız değişken olarak modele alan farklı bir yöntem geliştirmiştir. Bundan dolayı D.A. Dickey ve W.A.Fuller, (1981:1057-1073) 'Econometrica' dergisinde yayımlanan çalışmasında bu konuyu işlemişler ve mevcut olan test denklemini en genel haliyle şu şekilde kullanmışlardır: ADF denklemi (geniş ADF denklemi) (Dickey ve Fuller,1981:1057-1073):

$$\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y(t-1) + c \sum \Delta Y(t-1) + u_t \quad (4.1)$$

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) zaman serilerinin durağan olup olmadıkları aşağıdaki alternatif regresyon modelleri kullanılarak da

belirlenebilmektedir (Dickey-Fuller,1979:427-431).

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.2)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 trend + \alpha_2 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.3)$$

Yukarıdaki regresyon denklemlerinde Y, birim kök testine konu olan zaman serisini, Δ birinci derece fark operatörünü, ε ise hata terimini, α parametresi sabit terimi, t deterministik trendi ifade etmektedir. Denklem (4.3)' te yer alan deterministik trend, ekonomik serilerde AR(1) serilerde mutlaka görülen bir etkidir. Zaman serilerinde sürekli bir artışın izlendiğini göstermektedir. Modelde bu etkiyi açıklayabilmek için, logaritmik etkileri belirlenerek doğrusal trende yer verilmelidir. Trend etkisi ortadan kaldırılmalıdır. Modeldeki gecikmeli fark terimleri de ; $\Delta Y_{t-i} = Y_{t-i} - Y_{t-(i+1)}$ şeklinde ifade edilir. Gecikmeli fark terimlerine modelde yer verilmesinin temel nedeni, hata terimlerinin arasındaki ardışık bağımlılık (otokorelasyon) sorununu ortadan kaldırmak içindir. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testinin en temel hipotezi, hata terimlerinin bağımsız ve sabit varyansa sahip olduklarıdır. Son şekli oluşan regresyon günlük yaşamda kullanılan zaman serilerinin birim kök taşıyıp taşımadığını açıklamada daha yüksek işlevsellik kazanmıştır.

4.3.2. Phillips - Perron Testi (P-P)

DF ve ADF metodlarına yapılan eleştiriler neticesinde geliştirilen alternatif bir model de P-P testidir. P-P testi yine bir birim kök testi olup, Z istatistiği, Z-alfa ve Z-tau istatistiklerini hesaplamak yolu ile testi gerçekleştirilir (Phillips ve Perron,1988:335-346). Dickey-Fuller Testi hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız olduklarını ve sabit varyansa sahip olduklarını varsayar. Ayrıca zaman serilerinin otoregresif özelliğini dikkate almaktadır. ADF testinde, önemlilik arz eden bir başka durumda zaman serisinin trend durağan mı, yoksa fark durağan mı olduğu bilinmemesi, bunu yanında da, yapısal kırılmanın olup olmadığıdır. Bu metodoloji kullanılırken hata terimleri arasında korelasyon olmadığına ve sabit varyansa sahip

olduklarına emin olmak gerekir. Phillips ve Perron (1988) Dickey-Fuller ‘ın hata terimleri ile ilgili olan bu varsayımı genişletmişlerdir. Bu durumu daha iyi anlamak için şu regresyon dikkate alınır.

$$Y_t = a_0 + a_1 y_{t-1} + \mu_t \quad (4.4)$$

$$Y_t = a_0 + a_1 y_{t-1} + a_2 (t-T/2) + \mu_t \quad (4.5)$$

Burada T gözlem sayısı μ_t hata terimlerinin dağılımını göstermekte olup bu hata teriminin beklenen ortalaması sifıra eşittir. Fakat burada hata terimleri arasında içsel bağlantının (serial correlation) olmadığı veya homojenlik varsayımı gerekli değildir. Bu açıdan bakıldığında Dickey-Fuller testinin bağımsızlık ve homojenite varsayımları Phillips-Perron testinde terk edilmiş hata terimlerinin zayıf bağımlılığı ve heterojen dağılımı kabul edilmiştir. Böylece Phillips-Perron, Dickey – Fuller t istatistiklerini geliştirmesinde hata terimlerinin varsayımları konusundaki sınırlamaları dikkate almamıştır. Ayrıca, her iki test için t istatistik değeri kritik değerlerden büyük olması durumunda, birim kökün olduğu ve zaman serisi durağan değildir şeklindeki sifır hipotezinin rededilmesini gerektirir.

Phillips-Perron’un Dickey-Fuller testinin hata terimleri konusundaki sınırlayıcı varsayımlarından vazgeçmesinin nedeni hata terimlerini ya da bu hata terimlerinin geçmiş değerlerinin hareketli ortalama olarak (MA-Moving Avarage) kullanmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında Dickey-Fuller testindeki AR süreci, Phillips- Perron testinde ARMA sürecine dönüştürülmüştür. MA sürecinin kullanılmaya başlanması trend durağanlık kavramı testinin daha güçlü yapılmasına imkan vermektedir. Özellikle trend içeren serilerde MA süreçlerinin artan olması durumunda Phillips-Perron testi Dickey-Fuller testine göre daha güçlü olmaktadır. MA süreçlerinin negatif olması durumunda ADF testleri Phillips-Perron’a göre daha güçlüdür. (MA süreçlerinin negatif olması ya da azalan olması hata terimlerinin beklenen ortalamasının sifıra yaklaşması demektir.).

4.3.3. KPSS (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin) Birim Kök Testleri

gsmh	Düzyey I (0)	2.643	1,27	0.9991	0,997	X	0,11521
dgsmh	Birinci Fark I (1)	3.524	4,1	0	0	X	X
d2gsmh	İkinci Fark I (2)	X	X	X	X	X	X
ith	Düzyey I (0)	0,196	1.537	0.9795	0.8924	0.698772	X
dith	Birinci Fark I (1)	3.558	3.776	0.0000	0.0029	0.285734	X
d2ith	İkinci Fark I (2)	X	X	X	X	X	X
ihr	Düzyey I (0)	0.513	0.899	0.9972	0.9850	0.693009	X
dihr	Birinci Fark I (1)	4.284	4.854	0	0.0034	0.429924	X
d2ihr	İkinci Fark I (2)	X	X	X	X	X	X

-C: Sabit teriminin varlığında birim kök testinin uygulandığına işaret eder. -
C&T: Sabit terim ve Trend'in varlığında birim kök testinin uygulandığına işaret eder.-Tabloda yer alan rakamlar ilgili birim kök test istatistikleridir.(X) işareti ise ilgili testin uygulanamayacağını ifade etmektedir. Örneğin I (1) davranışı sergileyen bir seriye, 2. kez fark alınıp tekrar birim kök testi uygulanamayacağından bu durum X olarak ifade edilmiştir. GSMH, ithalat ve ihracat değişkenleri I(1) davranışı gösteren bir seriye sahiptir. ***GSMH, ihracat ve ithalat I(1) davranışı sergileyen bir seriye sahiptir.**

4.4. ZIVOT-ANDREWS KIRILMA TESTİ

Augmented Dickey-Fuller testinin yaygınca bilinen zayıf yanı şudur; I(1) özelliği gösteren bir seri için kurulan Ho hipotezinin testi gerçekleşirken, seride var olan bir yapısal kırılma, birim kökün varlığı olarak algılanabilir. Zivot ve Andrews 1992 yılında yayınladıkları, "Further Evidence on the Great Crash" adlı makalede, sorunun giderilmesine yönelik olarak şu yöntemi savunmuşlardır (Zivot ve Andrews,1992: 251-270); modeldeki sabitte ya da lineer trendde (ya da hem sabitte hem de lineer trendde) gerçekleşmek koşulu ile, belirsiz bir noktada gerçekleşecek bir kırılmaya izin verilecek şekilde bir birim kök testi tasarlamışlardır.

Zivot-Andrews testinin işleme mantığı şu şekildedir; serideki her nokta potansiyel bir kırılma noktası olarak görülür ve her nokta için regresyon süreci işletilir. Tüm bu potansiyel kırılma noktalarından, tek taraflı t-istatistiğini minimize eden nokta, kırılma noktası olarak belirlenir. Zivot ve

Andrews'a göre serinin başlangıç ve bitiş noktalarının analize dahil edilmesi, t istatistiğinin asymptotic dağılımının sonsuza yönelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle serinin başından ve sonundan, (0.15T, 0.85T) oranındaki alanın kırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Söz konusu kırılma alanı "trimming region" olarak ifade edilmiştir. Çalışmamızda 50 adet gözleme sahip olduğumuzdan (1960-2009), Stata.11 programı analizleri gerçekleştirirken serilerin başından ve sonundan 7 değişkeni "kırparak" kırılma tarihlerini belirlemiştir (Zivot ve Andrews,1992: 251-270). Zivot-Andrews kırılma testinin eksikliği ise, seride sadece 1 adet kırılmaya izin veriyor olmasıdır. %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değer (-5.08), hesaplanan t-test istatistiğinden küçük olduğu durumlarda, Ho hipotezi red edilmiştir.

Buna göre aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere ; kırılma yılları GSMH (2001), ith (1999) ve ihr (2001) olarak tespit edilmiş olup, bu değişkenler için Ho hipotezi red edilememiştir. Bunun anlamı serilerdeki yapısal kırılmalar, normal birim kök test sonuçlarını değiştirecek kadar etkili değildir.

Tablo 4: Zivot-Andrews Test Sonuçları Özet Tablo

Değişkenler	t-istatistigi	Kritik Değer (%5)	Kırılma Yılı	Ho Hipotezi
gsmh	-4,460	-5,08	2001	Red edilemez
ith	-4,081	-5,08	1999	Red edilemez
ihr	-3,326	-5,08	2001	Red edilemez

4.5. NEDENSELLİK TESTLERİ

4.5.1. GRANGER WALD NEDENSELİK TESTİ

Granger nedensellik ilişkisinin anlamı, regresyonda bağımsız

değişken X'in bağımlı değişken Y ile bir nedensellik ilişkisi içinde olduğudur ve bunun için iki temel koşulun sağlanması gerekir. Bunlardan birincisi; bağımlı değişken X'in, bağımsız değişken Y'yi tahmin etmeye aracılık etmesidir. İkinci varsayım ise, Y'nin X'i tahmin etmede etkili olmayacağıdır. Buna tek yönlü nedensellik denir. Nedensellik testlerinde, testlerin yönü önem arz eder, yani değişkenlerin bağımlı ve bağımsız olduğunu belirleme açısından çok önemlidir. Nedenselliğin yönü, iki veya daha çok değişkenin birbiri arasındaki ilişkilerin; tek yönlü mü, çift yönlü mü veya hiçbir ilişkinin olmamasını anlamada çok önemlidir (Granger,1969:424-438,Kennedy,2006:81-82,Gujarati,2006:620-623).

Granger nedensellik testi “**kısa dönem**” sürecinde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki nedensellik analizine imkan sağlamaktadır. Bu testin hipotezi şöyle kurulur;

$$\text{Model } Y_t = \sum \alpha_i Y_{t-1} + \sum \beta_i X_{t-1} + \epsilon_i \text{ şeklinde olduğunda;} \quad (4.9)$$

Ho: $\beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_n = 0$ (X, Y'nin Granger nedeni değildir.)

Ha: En az bir β sıfırdan farklıdır. (X, Y'nin Granger nedenidir.)

Eğer Ho hipotezi red edilirse bunun anlamı X'in Y ile Granger nedensellik ilişkisi içinde olduğudur. Granger nedensellik testinde, hem X'ten Y'ye doğru, hem de Y'den X'e doğru olabilir. Bu durum, çift yönlü nedensellik olarak adlandırılır. $X \leftrightarrow Y$ olarak gösterilir. Her iki H_0 hipotezi red edilirse X ve Y değişkenleri arasında iki taraflı bir nedensellik olduğunu söylemek mümkündür. X ve Y serileri arasındaki Granger nedensellik testinin yapılabilmesi için, her iki değişkenin kovaryans durağan ve stokastik olması gerekmektedir (Granger,1969:424-438).

Aşağıda yer alan tablolar incelendiğinde görülecektir ki, ihracat (ihr) bağımsız değişkeni, GSMH bağımlı değişkeni ile ideal Granger nedensellik ilişkisi içindedir. Pozitif ve tek yönlü olup, ihracattan GSMH'ye doğru bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Başka bir ifadeyle söz konusu bağımsız değişkenlerin geçmiş yıllara ait değerleri, GSMH'yi açıklamaktadır.

İthalat ile bağımlı değişken GSMH arasında çift yönlü bir Granger nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusudur. Yani bu bağımsız değişkene ait geçmiş değerler, bağımlı değişken GSMH'yi etkilerken, GSMH'nin geçmiş

yıllara ilişkin değerleri de bu bağımsız değişkenler üzerinde etkide bulunmaktadır.

Tablo 5: Granger Nedensellik İlişkisi Özet Tablo

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	GRANGER İLİŞKİSİNİN YÖNÜ (GSMH İLE)	BAĞIMLI DEĞİŞKEN
ithalat	↔	GSMH
ihracat	→	GSMH

Yukarıdaki tabloda yer alan → işareti, ilgili bağımsız değişkenin GSMH'nin Granger nedeni olduğunu ifade etmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere, bu ideal durumu yansıtmaktadır. ↔ İşareti, GSMH'nin ilgili değişkenin Granger nedeni olduğunu, aynı zamanda, ilgili değişkenin de GSMH'nin Granger nedeni olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 6: Granger Wald Nedensellik Testinin Sonuçları

DEĞİŞKENLER		chi2	df	Prob > chi2
GSMH	ithalat	12.731	2	0.002
ithalat	GSMH	6.4632	2	0.039
GSMH	ihracat	27.974	2	0.000
ihracat	GSMH	2.0972	2	0.350

P değeri 0.05 olarak alınmıştır. Bu değerden küçük olan hipotezler ret edilir, bu değerden büyük olan hipotezler ret edilmez.

4.5.2.TODA-YAMAMOTO (MWALD) NEDENSELLİK TESTİ

MWALD testi (modifiye edilmiş WALD testi), Toda, Yamamoto, Dolado ve Lutkepohl tarafından geliştirilmiş bir test olup, Granger nedensellik testinin uyarlanmış VARL (Vector Autoregressive in Levels) sistemi kullanılarak gerçekleştirilmesi mantığına dayanır (Toda ve Yamamoto,1995:225-250). Böylece test istatistiğinin Ho hipotezi dağılımı,

sistemin birim kök özelliğine rağmen standartlaştırılır.

MWALD test, VAR (k+amax) kestirimi için, k serbestlik dereceli χ^2 (chi-squared) testini kullanır. Notasyondaki k gerçek lag uzunluğunu, amax ise maksimum bütünleşme düzeyini ifade eder. MWALD testinin uygulanması 4 adımda gerçekleştirilir: İlk adımda serilerin durağanlık durumları tespit edilir ve maksimum bütünleşme sayısını ifade eden amax tespit edilir. İkinci adımda ise gerçek lag uzunluğunu ifade eden k sayısı tespit edilir. K sayısı tespit edilirken VAR sistemi kullanılır.

Son aşamada ise, VAR matrisinin ilk k adet katsayısına Wald testi uygulanır. Böylece Toda ve Yamamoto'nun önerdiği modifiye edilmiş Wald testi (MWALD), katsayı matrisindeki lineer ve lineer olmayan kısıtlamaların standart asimptotik teori kullanılarak test edilmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca MWALD testi, ilk elden yapılması gereken eşbütünleşme testlerine de gerek görmemektedir.

Çalışmamızda uygulayacağımız MWALD test süreci için Eviews programı kullanılmıştır. VAR modeli sistemsel bir yapıya dönüştürüldükten sonra, uygulanan SUR metoduna ilişkin kestirimler yer almaktadır.

Aşağıdaki tablo 7'de ise, uygulanan MWALD test sonuçları yer almaktadır. MWALD sonuçlarının yer aldığı tabloyu takiben Ho hipotezi ve nedensellik ilişkisi bulgusu yer almaktadır. MWALD test sonuçlarını topluca ifade etmek gerekir ise; İhracat ile GSMH değişkenleri arasında ideal MWALD nedensellik ilişkisi içindedir. Pozitif ve tek yönlü olup, ihracattan GSMH'ye doğru bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Başka bir ifadeyle söz konusu bağımsız değişkenlerin geçmiş yıllara ait değerleri, GSMH'yi açıklamaktadır. Uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

İthalat, GSMH değişkeni ile çift yönlü pozitif bir ilişki sergilemektedir. Bu değişken, GSMH'yi açıklarken, GSMH de bu değişkeni açıklamaktadır.

Tablo 7: MWALD Testi Sonuçları Özet Tablosu

Ho HIPOTEZİ	MWALD TEST İSTATİSTİĞİ	P-DEĞERİ	SONUÇ
-------------	------------------------	----------	-------

Ith, gsmh'nin Granger nedeni değildir.	12,7304	0.0017	RED
Gsmh, ith'nin Granger nedeni değildir.	6,4634	0.0395	RED
Ihr, gsmh'nin Granger nedeni değildir.	40,245	0.0000	RED
Gsmh, ihr'nin Granger nedeni değildir.	0,8898	0.8279	KABUL

Granger Wald nedensellik testi için hazırladığımız özet tablonun benzerini MWALD test sonuçları için de hazırlayacağız. Aşağıda yer alan ilgili tablo, MWALD test sonuçlarına göre nedensellik ilişkisinin yönünü göstermektedir;

→ İşareti, ilgili bağımsız değişkenin GSMH'nin MWALD nedeni olduğunu ifade etmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere, bu ideal durumu yansıtmaktadır.

↔ İşareti, GSMH'nin ilgili değişkenin MWALD nedeni olduğunu, aynı zamanda, ilgili değişkenin de GSMH'nin MWALD nedeni olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 8: MWALD Testi Sonuçları Özet Tablosu.

BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN	NEDENSELLİK İLİŞKİSİNİN YÖNÜ	BAĞIMLI DEĞİŞKEN
ith	↔	gsmh
ihr	→	gsmh

4.6. AMPİRİK TESTLERİN SONUÇLARI

1-İhracat ile GSMH arasında birinciden ikinciye doğru pozitif bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. İthalat ile GSMH ilişkisi ise çift yönlü pozitif bir ilişkidir. Bu sonuçlar genellikle önceki çalışmaların sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

2-İthalat ile GSMH ilişkisinin çift yönlü çıkması beklenmeyen bir sonuç değildir. Bilindiği gibi Türkiye'de büyüme ara mal ithalatına dayalıdır. Aynı zamanda büyümenin daha fazla ithalatı da beraberinde

getirmesi doğaldır. Önceki birçok çalışma ile de bu durum teyit edilmektedir.

3- Dış ticaret argümanlarıyla iktisadi büyüme ilişkisinin sağlanabilmesi için reel sektörde yapısal dönüşüm gereklidir. Türkiye'nin büyümesi ile ithalat kapasitesi arasında ciddi bir korelasyon vardır. Bu nedenle, büyümenin sağlanabilmesi için sermaye mallarına ciddi yatırımlar gerekmektedir. Bu yatırımlar için gerekli olan sermaye mallarının başında; makine, ekipman ve donanım araçları, hammadde ve ara mamül stokları ile bilgili ve eğitilmiş beşeri sermayenin varlığına ihtiyaç vardır. Üretilen teknolojik ürünlerin ihracatının yapılmasıyla elde edilen gelirlerin büyük bir kısmının buna bağlı olarak yapılan ithalata ödenmesi önemli bir dış ticaret durumu olarak karşımızda bulunmaktadır. Ayrıca ihracata yönelik büyük çaplı ve ölçekli yatırımların yapılabilmesi için, ihracat gelirlerinin artmasına bağlıdır. Ancak bu şartlarda büyüme ve kalkınma imkanları ortaya çıkacaktır.

4- Zivot-Andrews kırılma test sonuçlarına göre; GSMH ile ihracatın aynı yıl (2001), ithalatın ise (1999) olarak tespit edilmiştir. Serilerdeki yapısal kırılmalar, normal birim kök test sonuçlarını değiştirecek kadar etkili değildir. %5'lik kritik değerin altında bir değere sahiptir.

5- Kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkisinde İhracatın GSMH üzerinde pozitif ve tek yönlü bir etkisi mevcuttur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İhracat (Ihr) ile ithalatın (Ith) iktisadi büyüme ölçütü olan GSMH üzerindeki etkisini test ettiğimizde, ihracattan GSMH'ya doğru bir nedensellik ilişkisi var iken, ithalat ile GSMH arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkisinin test edildiği Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto (MWALD) testleri birbirleriyle örtüşen sonuçlar vermiştir. Öncelikle, ihracat ve iktisadi büyüme ilişkisine baktığımızda ihracatın büyümenin istatistiksel olarak

anlamli bir nedeni olduğu görülmektedir. İthalat ile iktisadi büyüme nedensellik ilişkisinde karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye Ekonomi Kurumu'nun (2003, Türkiye İktisat Kongresi alışma Grubunun, "Büyüme Stratejileri" adında) hazırladığı çalışma metnine göre; dış ticaretle ilgili göstergeler bakımından; ihracatın GSMH (ya da GSYİH) içindeki payı ve bu payın artış hızı, doğrudan yabancı yatırımlar, makine ve ekipman ithalatı ile ekonomik büyüme arasında genelde istatistiksel olarak pozitif yönde anlamli bir ilişki olduğu gözlemlenirken, bu ilişki sonucunda, ihracat büyümeye neden olurken, büyümede ithalata neden olmaktadır. Bu sonucu, ihracatımızın ithalata bağlı olduğu ve ihracatın ara mal ithalatı ile sıkı bir ilişki içinde olduğu gerçeği ile de  rt st rebiliriz. Dışa açıklığın iktisadi büyümeyi etkilediği ve ithal ikameci (aşırı devletçi) yapısında iktisadi büyüme üzerinde zayıflatma etkisi tespit edilmiştir.

Dış ticaretin ihracat vasıtasıyla iktisadi büyüme üzerindeki etkileri incelenirken, GOÜ'lerin ithalatında aramal ve sermaye mallarına ağırlık vermelerinin iktisadi büyümeleri üzerindeki etkisinin önemli olduğunu belirlerken, ihracatın o ülkenin verimliliğinde, dışsallığında, mal çeşitlenmesinde ve tercihe dayalı düşük mal alımlarını konu alan yatay kesit çalışmalarında ihracata dayalı iktisadi büyüme yönünde güçlü bulgular vermektedir. İhracatın belirli kalkınma düzeyine ulaşan ülkelerde iktisadi büyüme üzerinde anlamli ve olumlu etkilere neden olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Türkiye ekonomisi'nde dış ticaret hacminin, 1963 yılında başlayan beş yıllık kalkınma planı dönemi ile birlikte hız kazanmaya başlamış ve 1980 sonrası liberalizasyon politikalarıyla ciddi bir artış görülmüştür. 1980 sonrası süreçte, Türkiye ekonomisi üzerinde dış ticaret politikalarının önem arz etmeye başladığı görülmektedir. Kişi başına gelir artışı dış ticaret argümanları ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan Türkiye ekonomisinin gelir düzeyindeki artış dış piyasaya çalışan sektörlerin yatırımlarındaki artışı tetikler ve yatırım düzeyinin artması da, iktisadi büyüme oranını olumlu olarak etkiler. Ayrıca günümüzde dış ticaret statik karşılaştırmalı üstünlük teorilerinin yerine dinamik bir yapı haline gelmiştir. Bu durum şunu getirmiştir; artık gelişmekte olan ülkelerin 1.derece (basit) mal ihracatından

çıkarak, sanayi ve kompleks malların üretimi ve ihracatına doğru hızla geçiş sürecinde olduğu görülmektedir. Türkiye’de bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Bu ürün gelişmişliği ve çeşitliliğinin GOÜ’lerde olumlu dışsallık yaratması sebebiyle, bu ülkelerin gelir dağılımını olumlu etkileyecektir. Özellikle de, ihracatı artırmaya yönelik kalkınma stratejisi gelir dağılımının ihracat sektörlerinde kullanılan üretim faktörleri lehine değiştirecek ve faktör gelirlerinin tasarruf eğilimleri farklıysa, bu durum yatırım ve iktisadi büyüme üzerinde etkisi olacaktır. Dışa açık ekonomide yatırımın verimliliği, korunan (kapalı) bir ekonomiye göre daha büyüktür.

Dış ticaret politikaları üzerinde pek çok argüman etkili olmaktadır; o ülkenin kur politikası, piyasa faiz hadleri, emisyon hacmi ve para politikaları, sektörel verimlilik ve istihdam politikaları, hammadde ve ara mamül dışa bağımlılık oranı, endüstriyel teknoloji kullanma oranları, diplomatik ve stratejik politikalar, pazarlama ve rasyonel üretim süreci gibi çok sayıda etken karşımıza çıkmaktadır.

Bu dış ticaret politikaları sonucunda, piyasada uzmanlaşma başlamakta, büyük ölçekli yatırımlar ve üretim modelleri ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte teknolojik transferiyle yeni ürün modelleri ve bilgi birikiminin oluşturulması sağlanmıştır. Dolayısıyla, iktisadi büyüme üzerindeki etkileri de geniş bir perspektifte ortaya çıkmaktadır. Bunun için iktisadi büyüme olgusu, kapsamlı ve kompleksli bir dinamik yapıyı içinde barındırmaktadır. Tek bir argümanla veya çoklu argümanla iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini tespit etmek mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada, dış ticaretin ithalat ve ihracat argümanları kullanılarak, iktisadi büyüme üzerindeki sonuçlarını bu şekilde özetlemek mümkündür.

Bununla birlikte dünyada görülen ekonomik krizlerin dış ticaret üzerindeki olumsuz etkileri ortaya çıkmış, Türkiye ekonomisi üzerinde de etkili olmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan dışa açılma süreci, özellikle IMF ve Dünya Bankası programlarıyla yeni bir dış ticaret politikaları oluşturulmuştur. 1994, 1998, 2001 ve 2008-2009 krizleriyle dış ticarete açıklar vermeye başladığımız ve tamamen dışa endeksli makro ekonomi politikalarının oluşturulduğu bir süreç olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Cari açık, işsizlik, sektörlerdeki yapısal dönüşümün sağlanamaması, para politikalarında ve kur rejimlerindeki istikrarsızlık ihracat üzerinde olumsuz etkileri olurken, ithalatın ise kontrolden çıkmasının ve nihayetinde ekonomik krizlere bağlı olarak hatalı makro ekonomi politikalarının sürdürülmesi dış ticaret politikalarının iflası anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- ABOWD, John M. ve LEMIEUX, Thomas, (1991), "The Effects of Product Market Competition on Collective Bargaining Agreements: The Case of Foreign Competition in Canada" NBER Working Papers 3808, National Bureau of Economic Research, Inc.,(August 1991), s.1-25.
- ACAR, Yalçın, (2002), iktisadi büyüme ve Büyüme Modelleri, Vipaş Yayınları, Bursa.
- AHMAD, Jaleel. ve KWAN, Andy. C. C. (1991), "Causality between Exports and Economic Growth: Empirical Evidence from Africa", Economics Letters, Vol:37(3), March, s. 243-248.
- AKSU, Levent, (2013), "Türkiye'de İktisadi Büyümenin Kaynakları", T.C.Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Prof.Dr. Ali Kemal GÜRBÜZ), Kasım 2013, Balıkesir.
- AKYÜZ, Müfit ve ERTEL, Nesrin (1990), Ansiklopedik Ekonomi, Dünya Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul.
- ALLEN,R.G.D., (1964), Statics for Economists, Mc-Millan,UK,s.133-152.
- ATEŞ, Sanlı (1998), "Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Adana.
- AY, A., ERDOĞAN S. VE MUCUK M., "Türkiye'de İhracata

Dayalı Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Sınaması”, Karaman : Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt :4, Sayı :1, 2004.s.107-118.

- AYDIN, M.Faruk, ÇIPLAK,Uğur ve YÜCEL, M.Eray, (2004), “Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy”, The Central Bank Of The Republic Turkey, Research Department Working Paper, No:04/09,s.1-29.
- AYTEMİZ, Semiha KAYA, (2006), “Ticaretin Serbestleşmesi Ve Türkiye İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği” , Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi, 7/2, s.71-93.
- BAHMANI-OSKOOEE, Mohsen ve DOMAÇ, İlker, (1995), “Export Growth and Economic Growth in Turkey: Evidence from Cointegration Analysis”, Middle East Technical University in Development, Vol:22, No:1, s.67-77.
- BAHMANI-OSKOOEE, Mohsen ve NIROOMAND, Farhang, (1998), “ Long_run Price Elasticities and The Marshall-Lerner Condition Revisited”, Economic Letters, Vol.61, s.101-109.
- BALASSA, Bela, (1978), “Exports and Economic Growth: Further Evidence”, Journal of Economic Developments, Vol. 5/2, s. 181-189.
- BALDWIN R. E. ve SEGHEZZA E., (1996), “Growth and European Integration: Towards an Empirical Assessment, CEPR Discussion Paper No. 1393, CEPR, Washington, D.C.
- BARRO, Robert J., (1991), “Economic Growth in a Cross Section of Countries”. Quarterly Journal of Economics,106(2), s.407-443.
- BERBER, Metin ve BOCUTOĞLU, Ersan, (2010), MAKRO İKTİSADA GİRİŞ, Derya Kitabevi, Trabzon.
- BİLGİN, Cevat ve ŞAHBAZ, Ahmet, (2009), “Türkiye’de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri”, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2009,Yıl-Sayı 8(1),s.177-198.
- BOCUTOĞLU, Ersan, M.BERBER ve ÇELİK, Kenan, (2006), Makro İktisada Giriş, Derya Kitabevi, Beşinci Basım, Trabzon.
- BOCUTOĞLU, Ersan, (2012), İktisadi Düşünceler Tarihi, Murathan Yayınevi, Birinci Basım, Trabzon.

- BOX, George, E.P. – JENKINS, Gwilym M., (1970), Time Series Analyses, Forecasting and Control, Holdan Day Publ., San Fransisco, 1970, USA.
- BRODA, C. ve WEINSTEIN, D.E., (2004), “Variety Growth and World Welfare”, American Economic Review, Vol:94, No:2, s.139- 144.
- BULUT, Erol, (2010), İktisat Analiz, Gazi Kitabevi, 2.Baskı, Ankara.
- BULUTAY,Tuncer, (2005), “Türk Ekonomisinde Uluslar arası Ticaret ve Döviz Piyasalarında 1980 Sonrası Gelişmelerin Temel Nitelikleri”, Editör:Haluk ERLAT: “Bölgesel Gelişme Stratejileri Ve Akdeniz Ekonomisi”,TÜRK EKONOMİ KURUMU,Ankara,s.21-86.
- BURNSIDE, Craig ve DOLLAR, David (2000), "Aid, Policies, and Growth", American Economic Review, American Economic Association, Vol: 90, No:4 , s. 847-868, (September 2000).
- CHOW, Peter C.Y., (1987), “Causality Between Export Growth and Industrial Development:Empirical Evidence from the NICs”, Journal of Development Economics, Vol. 26, No. 1, s.55-63.
- COE, David T. ve MOGHADAM, Reza, (1993), “Capital and Trade as Engines of Growth in France: An Application of Johansen’s Cointegration Methodology”, International Monetary FUND Papers 40, No:3, September, s.542-566.
- COE, David.T., Elhanan, HELPMAN ve HOFFMAISTER,Alexander.W., (1997), “North South R&D Spillovers”, Economic Journal, Vol:107, No:440, s.134-149.
- ÇOLAK, Ömer Faruk ve İbrahim TOKATLIOĞLU (editör) ve diğ., (2007), İKTİSADA GİRİŞ, Gazi Kitabevi, Ankara.
- DEMİR, O., KUTLAR, A. ve A. ÜZÜMCÜ, (2005),“Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği”, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı: 1, s.180-196.
- DEMİRHAN, Erdal,(2005),“Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği ”, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 60-4, Ankara, s.75-88.

- DICKEY, D. A ve FULLER, W.A., (1979), "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root," Journal of the American Statistical Association, Vol:74, 1979, s. 427-31.
- DICKEY, D. A ve FULLER, W.A., (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", Econometrica, Vol:49, s.1057-1073.
- DOLLAR, D., (1992), "Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence From 95 LDCs, 1976-1985", Economic Development and Cultural Change, No:40, s.523-544.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2007), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006), Ankara.
- EDWARDS, Sebastian, (1993), "Openness, Trade Liberalization, and Growth in Developing Countries", Journal of Economic Literature", XXXI, s.1358-1393.
- EREN, Aslan, (2008), Türkiye Ekonomisi, Ekin Yayınevi, 2.Basım, Bursa.
- ERTÜRK, Emin, (1996), Uluslararası İktisat, Ekin Kitabevi, İstanbul.
- ESKİ, Hasan, (2007), Ekonominin Temel Kavramları, Gazi Kitabevi, Kasım 2007, Ankara.
- FEDER, G., (1983): "On Exports and Economic Growth", Journal of Development Economics, Vol:12, No:2,s.59-73.
- FRANKEL, Jeffry Alexander ve ROMER, David, (1999), "Does Trade Cause Growth?", American Economic Review, Vol:89, s.379-399.
- GERNİ, Cevat, Ö.Selçuk EMSEN ve DEĞER, M.Kemal, (2008), "İthalata Dayalı İhracat Ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi", 2.Ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008 / Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü / İzmir –Türkiye, s.1-25.
- GILES, Judith A. ve WILLIAMS Cara L. (2000), " Export-led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Noncausality Results Part 1, Econometrics Working Paper EWP0001, (<http://web.uvic.ca/econ/ewp0001.pdf>), s.261-337.

- GHATAK, S., MILNER, C. ve UTKULU, U. (1995), “Trade Liberalization and Endogenous Growth. Some Evidence for TURKEY”, *Economic of Planning* 28,s.147-167.
- GREENAWAY, D. ve SAPSFORD,D., (1994), “What does liberalisation do for exports and growth”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol: 130/1, s.152-174.
- GROSSMAN, Gene ve HELPMAN, Elhanan, (1990), “Trade, Knowledge, Spillovers, and Growth”, *NBER Working Paper Series*, No:3485, (October 1990), Cambridge MA, s.1-12.
- GUJARATI, Damodar N., (2006), *Temel Ekonometri*, Çev.:Ümit ŞENESEN-Gülay ŞENESEN, Literatür Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.
- HABERLER, Goettfried Von, (1933), *International Trade*, Vienna,May 1933.
- HABERLER, Goettfried Von, (1936), *The Theory of International Trade,with its Application to Commercial Policy*, London:William Hodge.
- HAN, Ergül, (2006), *İktisada Giriş 1*, Nobel Yayınları, 6.Basım, Ankara.
- HELLER, Peter S. ve PORTER, Richard C., (1978), “Exports and Growth: An Empirical Re-investigation”, *Journal of Development Economics*, Vol. 5, s. 191-193.
- HSIAO, M. C. W., (1987), “Tests of Causality and Exogeneity between Exports and Economic Growth: The Case of Asian NICs”, *Journal of Economic Development*, Vol:12, s. 143-159.
- JAVED, Z.H. ve ŞAHİNÖZ, A., (2005), *External Debt: Some Experience From Turkish Economy*, *Journal of Applied Sciences*, Vol.5, No:2, s. 363-367.
- JONES, Charles I., (2001), Çeviri: Sanlı ATEŞ ve İsmail TUNCER, *İktisadi Büyümeye Giriş*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- JUNG, Woo S. ve MARSHALL, Peyton, (1985), “Exports, growth and causality in developing countries”, *Journal of Development Economics*, Vol. 18, s. 1-12.

- KARA, Mehmet, (2001), “Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B. Fakültesi Yayınları, Cilt:6, No:1, s.95-110. Isparta.
- KARLUK, S. Rıdvan, (2013), Uluslararası Ekonomi, Beta Basım Yayın, No:2864,10.Baskı, İstanbul.
- KAVOUSSI, Rostam M., (1984), “Export, Expansion and Economic Growth”, Journal of Development Economics, Vol. 14, No. 2, s. 241-50.
- KENNEDY, Peter, (2006), Ekonometri Kılavuzu, çev.:Muzaffer Sarımeşeli ve Şenay Açıkgöz, Gazi Kitabevi, 5.baskı, Ankara.
- KIZILIRMAK, A. Burça, (2006), “Türkiye Özel İmalat Sanayinde Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkisi”, Editör: B.NEYAPTI, “İktisadi Büyümenin Dinamikleri Ve İstihdam”, TÜRK EKONOMİ KURUMU, Ankara, s.133-148.
- KOTLER, Philip, JATUSRIPITAK, Somkid ve MAESINCEE, Suvit, (2000), ULUSLARIN PAZARLANMASI, Çeviren:Ahmet BUĞDAYCI, Türkiye İş Bankası Yayınları, No:489, İstanbul.
- KÖSEKAHYAOĞLU, Levent ve ŞENTÜRK, Canan. (2006), “İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye Ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 2, S. 4.
- KURT, Serdar ve TERZİ, Harun, (2007), “İmalat Sanayi Dış Ticareti Verimlilik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 21, (Ocak 2007), Sayı: 1, s.25-46.
- KWIATKOWSKI, D., P. C. B. PHILLIPS, P. SCHMIDT ve SHIN, Y., (1992), “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of A Unit Root”, Journal of Econometrics, Vol:54, s.159-178.
- LEVINE, R. ve RENELT, D. (1992), “ A sensitivity analysis of cross-country growth regressions” American Economic Review, Vol: 82/4, s.942-963.
- LOVE, Jim, (1994), “Engines of Growth: The Export and Government Sectors”, World Economy, Vol:17 (2), s. 203-218.

- LUCAS, Robert, (1988), “On the Mechanics of Economic Development”, Journal of Monetary Economics, Vol:22, No:1, (Februrary 1988), North-Holland, s.3-42.
- MARSHALL, Alfred (1922), Principles of Economics, Macmillan ltd, 4. Edition, London.
- MOSLEY, P., J., HUDSON, ve HORRELL, S., (1987), ‘Aid, the Public Sector and the Market in Less Developed Countries’, The Economic Journal, Vol:97 (September), s.616-641.
- ÖRNEK, İbrahim ve KAPLAN, Muhittin, (2004), “Dış Ticaret ve Kalkınma”, Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular, Selçuk, TABAN ve Muhsin, KAR, (Ed.). Ekin Kitap Evi, Bursa, s.111-133.
- ÖZGÜVEN, Ali, (1988), İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Yayınları, İstanbul.
- PARASIZ, İlker, (2005), Kalkınma Ekonomisi, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PHILLIPS, P.C.B. ve PERRON,P.,(1988), “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”,Biometrika, Vol:75, s..335-346.
- REBELO, S., (1991), “Longrun Policy Analysis and Longrun growth”, Journal of Political Economy,99(3), s.500-521.
- RICARDO, David, (2008), Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri, Çev.: B.ZEREN, T.İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
- ROMER, Paul M., (1986), “Increasing Returns and Long Run Growth”, Journal of Political Economy, Vol: 94, No:5, (October 1986), s.1002-1037.
- SALVATORE Dominick ve DIULIO,Eugene A, (1988), İktisat, İlkeler ve Kavramlar, Schaum’s Outline Series, Evrim Basım-Yayım,Yayına Hazırlayan Cem Alpar,Ekim 1988.
- SERİN, Necdet, (2001), “Dış Ticaret Ve Dış Ticaret Politikası”, Yayına Hazırlayan:A.ŞAHİNÖZ: “Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz”, TÜRK EKONOMİ KURUMU,Ankara, s.305-322.
- SMITH, Adam, (2008), Milletlerin Zenginliği, Çeviren:Haldun DERİN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

- SİVRİ, U. ve USTA,C., (2001) ,” Reel Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, s.1-9.
- ŞİMŞEK, Muammer. (2003), “İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960-2002”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,C. 18, S. 2, s. 41-61.
- ŞİMŞEK,M. ve KADILAR, C. (2004). “Türkiye’nin İhracat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yaklaşımı ile Eşbütünleşme Analizi : 1970-2002”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 5, 1, s.27-34.
- THUROW, Lester C., (1996), Kapitalizmin Geleceği: Bugünün Ekonomik Güçleri Yarının Dünyasını Nasıl Şekillendiriyor?”, Sabah Yayınları, Birinci Baskı, Çev.:Serpil Demirtaş ve Nebil İlseven , İstanbul.
- TODA, Hiro Y. ve YAMAMOTO, Taku, (1995) ”Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes”, Journal of Econometrics, Vol:66, s.225-250.
- TUNCER, İsmail. (2002), “Türkiye’de İhracat, İthalat ve Büyüme: TODA-YAMAMOTO Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 9., s.89-107.
- TÜRK EKONOMİ KURUMU (TEK),(2003), Büyüme Stratejiler Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, Büyüme Çalışma Stratejileri Metni,2003/5, Ankara. (<http://www.tek.org.tr>).
- TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ (2004), Çalışma Grubu Raporları – I, Cilt 11, İzmir.(Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu Raporu) (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf>).s.1-49.
- ULUDAĞ, İlhan ve ARICAN, Erişah, (2003), TÜRKİYE EKONOMİSİ, Der Yayınları, No:354, 2.Baskı, İstanbul.
- UTKULU, Utku ve KAHYAOĞLU, Hakan, (2005), “Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye’ de Büyüme Ne Yönde Etkiledi ?”,Türkiye Ekonomi Kurumu, Yayın No:2005/13, Ekim 2005.(<http://www.tek.org.tr>.)

- ÜNLÜÖNEN, Kurban ve TAYFUN, Ahmet, (2005), Ekonomi, Nobel Yayınları, No:855, 1.Baskı, Ankara.
- ÜNSAL, Erdal M., (2007), İktisadi Büyüme, İmaj Yayınları, Birinci Basım, Ankara.
- VAN DEN BERG, Hendrik, (2012), Economic Growth and Development, World Scientific Publishing, Second Edition, Singapore.
- WACZIARG, R., (2001), “Measuring The Dynamic Gains From Trade”, The World Bank Economic Review, Vol.15(3), s.393-429.
- YAMAK, Rahmi ve KORKMAZ, Abdurrahman, (2005), "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", " İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi (1) 2, s.11-29.
- ZENGİN, Ahmet ve TERZİ, Harun, (1995), “Türkiye’de Kur Politikası, İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 11(1-2):247-266.
- ZIVOT, E. ve ANDREWS, Donald W. K., (1992). “Further Evidence on Great Crash, the Oil-Price Shock, and Unit-Root Hypothesis,” Journal of the Business and Economic Statistics, Vol: 10, s.251-270.

KORE SAVAŞI VE KORE SAVAŞINA İĞDIR'DAN KATILANLAR

Cengiz Atlı¹

Özet

Kore Savaşı(1950-1953), Kuzey Kore ve Güney Kore arasında yapılan bir savaş olarak başladı, özellikle ABD, Birleşmiş Milletler ile Çin ve Komünist Bloğun da katılımıyla savaş şiddetini arttırarak uluslararası bir alana yayıldı. Kore Savaşı, hızını arttırarak birçok bölgeyi tesiri altına aldı. Ayrıca bu savaşın diğer bir önemi de, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş döneminin iki süper gücü arasında başlayan ilk büyük savaştır. Kore Savaşı'na birçok ülke asker, lojistik ve medikal yardımında bulundu. Bu tarihte Başbakan Adnan Menderes hükümeti tarafından Kore'ye asker gönderme olayı, bir taraftan NATO üyeliği diğer taraftan ulusal güvenliğin korunması açısından uygun olarak değerlendiriliyordu. 25 Eylül 1950 tarihinde Kore Savaşı'na Türkiye'den 5090 kişilik bir tugay katıldı ve bu tugay savaşta önemli başarılar elde etti. Buradan hareketle bu makalenin amacı, Kore Savaşı ve Kore Savaşına İğdir'dan katılan askerleri tespit etmek, İğdir'dan Kore Savaşı'na kaç askerin gönderildiği ve hangi görevlerde bulduklarını belgelemektir. Ayrıca bu çalışmanın diğer bir amacı ise, İğdir ilinin tarihsel hafızasını oluşturmak ve birleştirmektir. Bu amaca yönelik olarak hayatta olan iki Kore Savaşı gazisiyle görüşme gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler; *Kore Savaşı, Asker Gönderme, Kore Gazisi, Kahramanlık Madalyası*

¹Yrd. Doç. Dr. İğdir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, cengiz3636@hotmail.com

**KOREAN WAR AND PEOPLE WHO ENGAGE IN THE WAR FROM
İĞDIR****Abstract**

Korean war (1950-53) began between North and South Korea against each other. Especially by engaging of the USA, the UN, China and Communist Block in, the war spread out international area. The war affected many area by accelerating its influence. Moreover the most important side of the war is being the first war between two superpowers of the cold war after World war II. Many states took part in the war in terms of military, logistic and medical. Considering Turkey's membership of the NATO and national security against the USSR, turkish gorvernmet (prime minister Adnan Menderes's cabinet) agreed to send soldiers to the war. On 5 September,1950, Turkey sent a brigade that consisted of 5090 soldiers to the Korean war and this brigade achieved some important successes. The aim of this article is the Korean war and to identify people who engage in the war from İğdir and to determine the number of soldiers and their duty. One another aim is to create and integrate historical memory of city of İğdir. For this purpose, it has been interviewed with two Korean War veterans

Key wods: *Korean war, sending soldiers, Korean war veterans, bravery medal.*

KORE SAVAŞI VE KORE SAVAŞINA İĞDIR'DAN KATILANLAR

Kore Savaşı Haziran 1950 Temmuz 1953 tarihleri arasında Kuzey Kore ile Güney Kore arasında yapılan savaştır. Savaş ABD ile müttefik devletlerin, daha sonrada Çin Halk Cumhuriyetinin müdahalesiyle uluslararası bir boyut kazandı. İki kutba ayrılan savaşta Güney Kore'yi destekleyen Birleşmiş Milletlerin ve Kuzey Kore'yi destekleyen ülkelerin isimleri ve asker sayıları aşağıdaki gibiydi.

Kuzey Kore'nin 260.000 ordu birliğine askeri yardım olarak Çin 926.000, SSCB ise 26.000 asker gönderdi. Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya gibi ülkeler ise askeri destek yerine sağlık yardımı sağladı. Güney Kore'yi destekleyen Birleşmiş Milletler adı altında ABD 480.000, İngiltere 63.000, Kanada 26.791, Avusturalya 17.000, Filipinler 7.000, Türkiye 5.090, Hollanda 3792, Fransa 3421, Zelanda 1389, Tayland 1294, Etiyopya 1271, Yunanistan 1263, Kolombiya 1068, Belçika

900, Güney Afrika 826, Lüksemburg 44, Hindistan, Danimarka, İtalya, Norveç ve İsveç gibi ülkeler de sağlık yardımında bulundu.² Savaşa gönderilen askerler ve savaştaki ölümler konusunda net bir sayı yoktur. Bu konuda çelişkili sayılar bulunmaktadır. Örneğin Thomas ve Abotta'ya göre; Amerika, 591.487, İngiltere 7.000, Filipinler, 1367, Kolombiya 1060, Türkiye 5.455, Tayland, 19.000, Hollanda 636, Yunanistan ise 849 asker ile savaşa katıldı. Ayrıca Yunanistan 1951'den 1954'e kadar Kore'deki ordusunu genişleterek asker sayısını 1667'ye çıkardı.³

Kore Savaşına gönderilen BM askeri gücü ve kayıplar konusunda Benson'un verdiği rakamlar ise şöyleydi: Avustralya, 3 tabur asker gönderdi, 339 ölü ve 1200 yaralı, Belçika ve Lüksemburg 1 tabur gönderdi, 101 ölü, 350 yaralı, 5 kayıp, Kanada 1 tugay asker gönderdi, 300 ölü, 1200 asker yaralı ve 32 asker esir düştü, Kolombiya 4 tabur asker gönderdi, bunlardan 600'ü ölü ya da yaralı olarak kayıtlara geçmiştir. Danimarka ise 100 askeri sağlık müfrezesi gönderdi, Etiyopya, 1 tabur asker göndermiş bunlardan 121 asker öldü, 536 asker ise yaralandı. Fransa, 1 tabur asker gönderdi, 287 asker öldü, 1357 asker ise yaralandı. İngiltere 3 tugay asker gönderdi, 700 ölü, 4000 yaralandı ya da esir düştü. Yunanistan, 1 tabur asker gönderdi, 12 askerini kaybetti. Hindistan, asker olmayan, paraşütlü sağlık birliği göndermiştir. Hollanda, 1 tabur asker gönderdi, gönderdiği askerlerin 120'si öldü 645'i ise yaralandı. Yeni Zelanda, 1 topçu alayı gönderdi, 46 asker öldü, 79 asker yaralandı ve 1 asker de esir düştü. Norveç, 105 üyeli mobil cerrahi yardımında bulundu. Filipinler, bir tabur motorize asker gönderdi, 112 asker öldü, 299 asker yaralandı, 16 asker kayboldu ve 41 asker ise esir düştü. Güney Afrika, bir avcı uçak filosu gönderdi, 36 asker öldü ve 9 asker ise esir düştü. İsveç, 154 üyeli medikal takımı gönderdi. Tayland, 1 alay mücadele ve medikal ekibi gönderdi. Türkiye ise 1 tugay asker gönderdi, 741 asker öldü, 2068 yaralandı, 163 asker kayboldu, 244 asker ise esir düştü.⁴ 23 Ocak 1951'de Ankara'daki İngiliz Konsolosluğu'ndan yazılan raporda 22 Aralık 1950 tarihinde Türk Tugayının kayıp sayısı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

² Micheal Clodfelter, A. Statistical History of The Korean War 1950-1953; The Truth About Korea, President's Secretary's Files, Truman Papers, s.7.

³ Nigel Thomas ve Peter Abbott, Korean War (1950-1953), UK, 1986, s. 12-24.

⁴ Siona G. Benson, Korean War (Almanac and Primary Sources), USA, 2002, s. 78-79.

	Şehit	Yaralı	Kayıp	Toplam
Subay	12	17	6	35
Er ve Erbaş	8	4	2	14
Diğer	226	467	205	918

12 Ocak 1951 yılında ise şehit sayısı 244 yaralı sayısı 377 kayıp sayısı 6 olarak gösteriliyordu.⁵

Kore Savaşı bir anlamda II. Dünya Savaşı sonrası oluşan süreçte süper güç olmak için mücadele eden ABD'nin ve SSCB'nin sürdürdükleri soğuk savaşın sıcak savaşa dönüşmesi sürecidir. Kore savaşı 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore Kuvvetlerinin Güney Kore sınırını oluşturan 38. paralel boyunca saldırıya geçmesiyle başladı.⁶

Savaşın başlamasından hemen sonra ABD'nin isteğiyle BM Güvenlik Konseyi 25 Haziran 1950'de acilen toplantıya çağrıldı.⁷ Çin'in BM'ye alınmaması sebebiyle Güvenlik Konsey'ine katılmayan Sovyetler Birliği toplantıyı veto etti. 27 Haziran 1950'de toplanan konsey ABD'nin isteği üzerine Kuzey Kore'ye karşı sert tedbirlerin uygulanmasına karar verdi.⁸ Alınan karar doğrultusunda BM'ye herhangi bir saldırıya karşı direnme kararı doğrultusunda 56 üyeden 53'ünün olumlu kararıyla tasarı kabul edildi.⁹ BM ordusu karar doğrultusunda 24 Kasım 1950'de Kuzey Kore'ye saldırı başlattı.¹⁰

Kore Savaşı'nın başlamasıyla Türk hükümeti tarafı Kore'ye asker göndermeye sıcak bakıyordu. Türk Hükümetine Kore'ye asker göndermek ile ilgili teklif geldiği zaman eski bir taksici şoförü olan Semih Yürüten Kore'ye gitmek amacıyla gönüllü asker toplama kampanyası başlattı. Bir

⁵ FO371/95282.

⁶ Aynı Tarihi Haziran 1950 S. 199, s.112; Hürriyet 26 Haziran 1950; Milliyet 26 Haziran 1950.

⁷ Aynı Tarihi Haziran 1950 S. 199, s. 112.

⁸ Emre Yılmaz, Meliha Yücel "Kore Savaşı (1950-1953) Türkiye ve Dünya Açısından Genel Bir Değerlendirme" Askeri Tarih Bülteni, Ankara, 1995, s. 145.

⁹ E. Yılmaz, M. Yücel, Kore Savaşı..., s. 145.

¹⁰ Erkilet Hüsnü Bıyıklıoğlu, Tefik Arun Hayrettin, Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerin Muharebeleri(1950-1953), Genel Kurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1975, s. 62

hafta içinde 10 bin kişi gönüllü oldu.¹¹ Kore'ye asker göndermesi TBMM'nin 30 Haziran 1950 günkü toplantısında ilk defa gündeme geldi. Kore Savaşı ve Güvenlik Konseyinin bu konudaki kararları doğrultusunda hükümetin ne kararlar aldığını soran İzmir Milletvekili Mustafa Cihat Baba'nın konuşmasından sonra Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Kore'deki genel durumu ve hükümetin bakış açısını değerlendiren konuşma yaparak Kore'ye asker gönderilmesinin olumlu bir karar olacağını belirtti. Fuat Köprülü'nün konuşmasından sonra İzmir Milletvekili Ekrem Hayri Üstündağ ve arkadaşları tarafından Kore'ye asker gönderilmesi ile ilgili önerge kabul edildi.¹² Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü ise Kore'ye asker gönderme kararına karşı idi.¹³ İnönü şartların dünya barışı adına iyi karşılanmadığını, beklenmeyen bir olayın üçüncü dünya savaşına yol açacağını belirterek daha dikkatli olunması gerektiğini dile getiriyordu.¹⁴ Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes başkanlığındaki kongre üyeleri 18 Temmuz 1950'de Yalova'da konuyla ilgili olarak gizli bir toplantı yaptı.¹⁵

23 Temmuz 1950 akşamı Bakanlar Kurulu Ankara'da toplandı. Toplantının gündemini Kore'ye yapılacak silahlı yardım oluşturuyordu. Toplantı sonunda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'ye çekilen telgrafta Kore'ye yapılacak askeri yardımın onaylandığı belirtiliyordu.¹⁶

11 Aralık 1950'de Başbakan Adnan Menderes Birleşmiş Milletler çatısı altında Kore'ye asker göndermek ile ilgili konuyu mecliste dile getirdi. Türkiye'nin BM üyesi olarak BM'nin 42. ve 43. Maddelerinin ışığında Anayasanın 26. Maddesine göre Kore'ye asker göndermenin gerekliliğini açıkladı.¹⁷ Fakat Millet Partisi Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ile Bağımsız Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu Kore'ye gönderilecek savaş birliği hakkında Başbakan'dan gensoru açılmasına dair Meclis'e önerge verdi.¹⁸ Osman Bölükbaşı önergesinde Kore'ye gönderilecek Türk birliklerinin gönderilmesinin zorunlu olmadığını, mecliste böyle bir karar almanın 4500 kişinin yaşamını etkileyeceğini belirtti. Türkiye güvenliğinin garantiye alınmadan yurtdışına niçin asker gönderildiğini sordu. Bölükbaşı,

¹¹ FO371/95282.

¹² Milliyet, 1 Temmuz 1950.

¹³ Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Hatıralar (Milli Mücadeleden Demokrasiye), Ankara, 2001, s. 1039.

¹⁴ Hürriyet 3 Temmuz 1950

¹⁵ Ayın Tarihi Temmuz 1950, S.200, s.6-7.

¹⁶ Rıfki Salim Burçak, On yılın Anıları (1950-1960), Ankara, 1998, s. 51.

¹⁷ FO371/95282.

¹⁸ TBMMZC, 3/13, s. 5-6; TBMMZC, 3/17 s. 201-204.

mecliste yapılan ikinci oturumdaki konuşmasında da Türkiye güvenliği sorusuna geri döndü. Bölükbaşı'na göre Atlantik Paketi'ne üyeliğimiz kesin değildi. Ayrıca Kore'ye asker göndermemiz savunmamızı zayıflatabilirdi. Bu soruyu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü cevapladı. NATO'nun askeri planlarıyla Türkiye'nin ilişkisini Türkiye'nin ülke güvenliği için önemli olduğunu vurguladı. Ülke güvenliğinin BM güçlendirmekle korunabileceğini söyledi.¹⁹ Bağımsız Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu da kaybedilen askerlerin yerine daha fazla asker gönderilip gönderilmeyeceğini sordu.²⁰ Aynı gün konu ile ilgili konuşmalar tamamlandıktan sonra İstanbul Milletvekili Mükerrrem Sarol ve yedi arkadaşının BM emrine Kore'ye silahlı kuvvetler gönderilmesi konusunda hükümet tarafından verilen hukuki ve siyasi açıklamaların onaylanmasına dair önergesi meclis tarafından onaylandı. Yapılan oylama sonucu 351 milletvekilinden 311 kabul 39 ret ve 1 tane de çekimser oy çıkması ile önerge kabul edildi.²¹

Savaşın başlamasıyla birlikte Genel Kurmay Başkanlığı 3 Ağustos 1950'de 4500 kişilik bir birliğin hazır olması emrini verdi. Birlik, Komutanlık karargâhıyla üç piyade taburu, 241. Piyade alayında üç bataryalı bir modern topçu taburundan ve gerekli yardımcı birliklerden meydana gelen bir tugaydan oluşuyordu. Tugay Komutanlığın Motorlu Karargâhı, Ankara 28. Tümen tarafından kuruldu. Tümenin Ayaş'ta bulunan 241. Piyade alayı Türk Tugayın piyade alayını Etimesgut'taki 2. Zırhlı Tugay 2. Motorlu Topçu Taburu Tugayın motorlu topçu taburunu oluşturdu.²²

241. Piyade alayı 8 ağustos 1950'de 1929 doğumlu 494 er, 31 subay, 10 astsubay ile Albay Asım Eren komutasında Ankara'ya geldi. TBMM tarafından BM denetiminde Kore'ye gidecek olan ordu mensuplarına yazılı harp hali hükümlerinin hangilerinin uygulanacağı konusunda Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen karar suretleri²³ ile Kore'ye gidecek astsubayların 5802 sayılı kanunun 16 maddesinin b fırcasının uygulanması icra vekilleri heyetince onaylandı.²⁴ 10 Ağustos 1950'de BM, Kore Türk Tugay Komutanlığına Tuğgeneral Tahsin Yazıcı, birliğin kurmay başkanlığına Kurmay Yarbay Selahattin Tokay atandı.²⁵ 17 Ağustos'ta da

¹⁹ FO 371/95282 No: 345(1014/160/50).

²⁰ FO 371/95282 No: 345(1014/160/50).; Foreign Office, SW. 1, 3 January, 1951.

²¹ TBMMZC, 3/17 s.195-199; Hürriyet 12 Aralık 1950.

²² E. Hüsnü, T. Arun, Kore Harbinde Silahlı kuvvetleri..., s. 67.

²³ TBMMZC, 3/15/s.54-55.

²⁴ TBMMZC, 23/90/, S.4-5.

²⁵ Tahsin Yazıcı, Kore Hatıralarım, İstanbul, 1963, s. 17.

Celal Dora 241. Alay Komutanlığına atanarak komuta heyeti oluşturuldu.²⁶ Türk Tugayı 19-20 Eylül 1950 tarihinde Ankara Etimesgut'ta 259 subay, 18 askeri memur, 4 sivil memur, 395 astsubay ve 4414 er olmak üzere 5090 kişilik ekiple İskenderun'a hareket etti.²⁷ 23 ve 24 Eylül'de İskenderun'da geçiren katile, 25 Eylül 1950'de BM adına Amerika tarafından sağlanan beş savaş gemisiyle Kore'ye doğru yola çıktı. Ekibi uğurlayan katile içinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bölgenin askeri ve mülki amirleri de bulunmaktaydı.²⁸ Tugayı eşya, araç ve gereçleriyle taşıyan beş savaş gemisi Süveyş kanalı, Kızıl Deniz, Mendap Boğazı, Seylan Adasının merkezi, Kolomba, Singapur, Filipinler ve Fermoza Adası deniz yoluyla 21 günde Kore'nin güneydoğusunda bulunan Pusan Liman'ına vardı.²⁹

Pusan Limanından birlikler bir süre sonra Taegu şehrine gönderildi. Burada birliğe verilen görev, 9. Amerikan Kolordusu'na bağlı Taegu ile Taejan arasındaki dağlarda gizlenen ve yollara inerek çetelik yapan kişileri yakalamak, yol ve köprülerin güvenliğini sağlamaktır.³⁰ Tugay bu bölgede 20 gün kaldıktan sonra 10 Kasım 1950'de Munsan bölgesinde görevli 25. Amerikan Tümeni emrine girdi.³¹ Türk Tugayı Kore'de Munson bölgesindeki görevini başarıyla tamamladıktan sonra Kore Savaşında önemli bir başarı elde eden Kunuri Bölgesine geldi. 27 Kasım 1950'de Kunuri bölgesinde yapılan savaşta 12 subay 7 astsubay, 218 er şehit oldu. 15 subay 10 astsubay 262 er ise yaralandı.³²

Kasım ayı sonunda Çinlilerle yapılan savaşta Kore'deki Türk kuvvetleri Komutanı General Tahsin Yazıcı, savaşın durumu sorulduğunda sözlerine "çarptık ve işte bu kadar" diyerek başladı ve dört gün süren savaş hakkında şu açıklamayı yaptı. "Karşımızda çok büyük sayıda kuvvetler olduğunu bilerek BM kuvvetlerinin Komünist Çinliler tarafından kuşatılmasına mani olmak için memur edildik. İki mevzideki kitalarımız 27 Kasım gece yarısına doğru düşmanla temasa girdi ve nihayet sabahleyin kuşatıldılar. Bunlardan bir kısmı gerideki hatlarına gelmeye muvaffak oldularsa da geri kalanlar ölünceye kadar vuruştular. 28 Kasım sabahı Çinliler bize en yakın settir ve emniyet hatlarımıza yaklaşmış bulunuyorlardı. Komünist Çin kuvvetleri dört tümen kadardı. Bu itibarla

²⁶ Celal Dora, *Kore Savaşında Türkler*, İstanbul, 1963, s. 11-12.

²⁷ E. Hüsnü, T. Arun, *Kore Harbinde Silahlı kuvvetleri...*, s. 72.

²⁸ *Hürriyet*, 28 Eylül 1950, *Zafer*, 29 Eylül 1950.

²⁹ T. Yazıcı, *Kore Hatıralarım...*, s. 96-97.

³⁰ *Hürriyet*, 26 Ekim 1950.

³¹ T. Yazıcı, *Kore Hatıralarım...*, s. 126.

³² Adnan Menderesin *Günlüğü* Haz. Taşkın Tuna, İstanbul, 2003, s.115.

düşmanı şaşkırtma üzere topçu ateşine aralıksız devam ederek gece 7 km geri çekildik.

Öğleden sonra Çinliler kıtalarımıza eriştiler ve kuşatıldık. Gerimizde kalan köylerde çetecilerin olduğu muhakkaktı. Kendimize bir gedik açtık ve kuvvetlerimizin büyük bir kısmı geriye çekildiği sırada düşmanı oyalamak üzere bir buçuk taburluk tabur bırakarak devam ettik. Bıraktığımız bu kıta bütün gece düşmanla savaştı. 29 Kasım günü artık kuvvetlerimiz kuşatılan birliğimizi kurtarmak üzere Çinlilere taarruz etti. Böylece yine bir gedik açtık ve kuşatılan birliğimiz kurtuldu. Bundan sonra gittikçe artan düşman kıtaları karşısında geri çekilmeye devam ettik ve karanlık bastığı sırada sol tarafta bir Amerikan alayına rastladık. Bu sırada düşman saldırılarına devam etmekte ve biz tekrar kuşatılma tehlikesine maruz bırakılmaktaydı. Kendimize yol bulmak için yeniden taarruza geçtik. Fakat buraya erişmeden Çinliler bizi tekrar kuşattılar. Çemberden kurtularak Kunuri'ye geldik.”³³ General sözlerini şu sözlerle bitiriyordu: “Komutan altındaki kuvvetler geri çekilmekten korkmuyorlar, dövüşmek istiyorlardı. Niçin geri çekildiğimizi anlamak istemiyorlar, oldukları yerlerde kalmak ve düşmanla çatışmaya devam etmek istiyorlardı.”³⁴

Kunuri Bölgesinde Çinlilere karşı büyük başarı sağladıktan sonra³⁵ Kum Yong Jang- ni bölgesinde yapılan savaşta da yine üzerine düşen görevi başarıyla yerine getirdi.³⁶ Bu iki cephede gösterilen başarıdan dolayı Amerikan Kongresi tugaya *Distinguished Unite Station* (Mümtaz Birlik) nişanı verilmesi kararlaştırıldı.³⁷ Nişan 6 Temmuz 1951'de 8. Ordu Komutanı General Fleet tarafından 241. Alayına törenle takıldı.³⁸

Kore birliğimizin savaşta gösterdiği üstün başarıdan dolayı İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye bir tebrik mesajı gönderdi. Tebrik mesajında “Türk kıtalarının Kore'deki gösterdikleri kahramanlıklardan dolayı Türk Hükümetini ve Türk halkını tebrik ederim. Onların hareketleri İngiltere'de büyük bir hayranlıkla takip edilmiş ve bize Türk milletininki cesaretini bir defa daha hatırlatmıştır.

³³ Milliyet 29 Aralık 1950 S. 492; Akşam 29 Aralık 1950 S. 11576; Zafer Gazetesi. 29 Aralık 1950 No: 605 s. 4.

³⁴ Milliyet 29 Aralık 1950 S.492.

³⁵ Ayın Tarihi, Kasım 1950, S. 204, s. 138.

³⁶ Hürriyet, 29 Ocak 1951.

³⁷ Paul, M. Edwards, Historical Dictionary of the Korean War, UK. 2010, s. 296.

³⁸ Kore'de Savaşanlar Derneği Muhturası, Ankara, 1975, s. 23.

Ayrıca Türk kuvvetlerinin uğradığı ağır kayıplardan dolayı İngiltere’de herkesin duyduğu derin üzüntüyü de belirtmek isterim.”³⁹

Kore’de BM kuvvetleri saffında savaşan Türk Tugayının başarıları İngiliz halkında ilgi uyandırdı. 1945-1946 yıllarında Türkiye’nin Genel Kuvvetleri nezdinde müşavirlik yapan Tümgeneral Shortt Obe, aralık ayında BBC’nin Türkiye servisine yaptığı konuşmasında İngilizlerin Kore’deki Türk askerleri hakkındaki görüşlerini şöyle açıklamıştır: “ Kore harbi hakkında son haberde BM kuvvetlerinin bir kısmını teşkil eden Türk Tugayından bu haberler kısa bir süre için Türk Genel Kurmay’ında müşavirlik etme şerefine nail olan Türk askerlerin parlak vasıflarını yakından bilen bir İngiliz subayı için enteresandır. İngilizler bugünkü Türk askerinin asırlardır devam eden tarihi başarılarının varisi olduğunu unutmaz. Bu asırlar zarfında Türk askeri dünyanın en büyük imparatorluklardan birini kurmuş ve imparatorluğun hudutlarında savaşmıştır. Tarihin gösterdiği bu imparatorluk, savaş kabiliyeti maneviyatı ve disiplini yüksek mahir askerlerden müteşekkil ordunun eşsiz başarıları sayesinde kurulmuştur. İngiltere bu günü nasıl idrak etmemiş olabilir. 1915’te Gelibolu’da İngilizlerle aylarca süren savaşlardan sonra askerin kahramanlığını anlamışlar ve mağlup olduklarını itiraf etmişlerdir. Biz orada Türk’ün cesaret ve dürüstlüğüne şahit olduk. 1922’de Türk askerinin yüksek vasıfları, İstiklal Harbinde kendini gösterdi. İstiklal savaşında Türk askerinin yılmaz bitmez cesaret ve metaneti modern Türkiye’nin temelini attı. Türkiye’de görevli olduğum sırada tanıdığım subaylar Atatürk’ün komutasında savaşmışlardı. Onlarla arkadaşlık ederken askerlik kalitelerine ve dürüstlüklerine hürmet besledim. Bundan dolayı Kore’deki Türk Tugayının İngiliz birliklerinin yanında Türk milletinin yüksek ananelerini idame ettirdiklerini duyduğumda memnun oldum. En büyük ümidimiz Kore’de Türk ve İngiliz askerleri arasında oluşan arkadaşlığın iki millet arasında daha büyük bir dostluk meydana getirmesidir.”⁴⁰

Kore’deki başarıdan dolayı Yarbay Selahattin Tokay, General Tahsin Yazıcı, Binbaşı Miktat Uluönlü ve Yüzbaşı Sacit Görünlü Silver Star nişanıyla ödüllendirildi. ⁴¹ Silver Star nişanını kazanan Tuğgeneral Tahsin Yazıcı ile Tugay Kurmay Başkanı Kurmay Albay Selahattin Tokay’a verilen madalyalar Hürriyet Gazetesi vasıtasıyla General Tahsin Yazıcı’nın eşi

³⁹ Zafer Gazetesi 29 Aralık 1950, No: 605; Ulus 29 Aralık 1950; Vakit, 29 Aralık 1950; Yeni Sabah 29 Aralık 1950, S. 4922; La République S. 9832; Hürriyet 29 Aralık 1950.

⁴⁰ Milliyet 29 Aralık 1950 S. 238.

⁴¹ Hürriyet 29 Aralık 1950 S. 965.

Nezahat Yazıcı'ya Yarbay Selahattin Tokay'a madalyasını ise eşi Melahat Tokay, oğlu Özer Tokay ve kızı Ayşe Tokay'a verildi.⁴²

Kore'deki savaşlar iki yıl devam ettikten sonra 27 Temmuz 1953'te savaşı bitiren barış antlaşması Panmunjan'da imzalandı. Türk Tugayı 4500 kişilik bir askeri tugayıyla görev almıştı. Toplam gönderilen görevli sayısı ise 24. 822 idi. Türk Tugayında antlaşma yapıldığı tarih itibariyle kayıplar konusunda farklı rakamlar görülmektedir. İngiliz kaynaklarına göre Türk tarafında 741 şehit, 2069 yaralı vardı.⁴³ Dönemin Türk gazetelerinde ise bu rakam, 721 şehit, 175 kayıp, 2147 yaralı olmak üzere toplam 3043 olarak verilmişti.⁴⁴ 6 Ocak 1951'de Ankara'dan tüm yabancı ülkelere gönderilen mesajlarda yaralı Türk askerlerinin Irak Habbaniyah üzerinden Türkiye'ye gönderildiği belirtiliyordu.⁴⁵ Ülkeye gelen ilk yaralı kafilesi 24 kişiydi.⁴⁶

Barış antlaşması imzalanmasıyla birlikte müttefikler tarafından esir tutulan 243 Türk esir de antlaşma maddeleri gereğince Türk tarafına iade edildi.⁴⁷ Antlaşmanın sağlanmasından sonra Kore'de şehit düşen kişilerin ailelerine Türkiye'de yardım kampanyaları düzenlendi. 28 Aralık 1950'de 9920 Lira toplanırken, 30 Aralık 1950'de ise Kırıkkale Mühimmat Fabrikası işçileri adına Kazım Kafkas 370, Yargıç adayı Selahattin Batur 5 lira, Karamürsel İlyas köyünden Ali Demir 20 lira 35 kuruş, İzmir Gümrükleri Komisyoncular Birliği 200 lira, Kabataş Lisesi öğrencileri ise, 30 lira olmak üzere toplam 10547 lira 8 kuruş toplandı.⁴⁸

1-KORE SAVAŞI'NA KATILAN İĞDIRLILAR

1950-1953 yılları arasında gerçekleşen, Güney Kore ile Kuzey Kore arasında yaşanan Kore savaşı normal seyrinde iken bir anda dünyaya sıçradı. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, onun müttefikleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin savaşa girmesiyle bir anda kendini savaş içerisinde buldu. Birleşmiş milletlere bağlı olan Türkiye, asker göndermek durumunda kaldı.

Kore savaşına Türkiye'den katılan 5090 kişiden 37'si İğdır'dan katıldı. Bu rakam o dönem şartlarına göre azımsanacak bir rakam değildi.

⁴² Hürriyet 29 Aralık 1950 S. 965.

⁴³ Paul, M., Edwards, Korean War..., s. 296.

⁴⁴ E. Hüsnü, T. Arun, Kore Harbinde Silahlı kuvvetleri..., s. 438.

⁴⁵ FO 371/95282, Foreign Office SW1, 3 January 1951

⁴⁶ Cumhuriyet 29 Aralık 1950.

⁴⁷ Paul, M. Edwards, Korean War..., s. 235.

⁴⁸ Yeni Sabah 29 Aralık 1950 S. 4922, s. 4.

Iğdır halkı her mücadelede kendi üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirdi. Gerek kendi bölgesi içerisinde gerek yurt dışında her zaman gerekli özveriye gösterdi. Gittikleri Kore savaşından da başarılar ve bu başarılar neticesiyle övgülerle ayrıldılar. Iğdır, ihtiyaç olan her yerde varlığını gösterdi. Bilgisine başvuru Iğdır gazilerden “yine olsa yine seve gideriz” sözlerini duyduk. Hiçbir şeyden şikâyetçi değiller. Onların tek istediği yaşam şartlarının biraz daha iyileştirilmesidir. Onlar yüreğiyle savaşan, Türk’ün hassasiyetini her yerde gösteren kahraman insanlar olarak her daim yüreklerde yaşayacaklardır. Iğdır’dan Kore Savaşına katılanların isimleri, doğum tarihleri ve askerlik şubeleri aşağıdaki tabloda yer aldığı şekildedir:

Tablo 1. Kore Gazilerinin Kayıtlı Olduğu İl, İlçe ve Askeri Rütbe İlm

KAYIT NUMARASI	ADI	SOYADI	BABA ADI	DOĞUM TARİHİ	ASKERLİK ŞUBESİ	RÜTBESİ
17249	EKBER	ASKAR	TALİP	1931	IĞDIR	ONBAŞI
17250	YUSUF	İLBAY	MEHMET	1930	IĞDIR	ONBAŞI
17251	SEFER	AKARAS	HÜSEYİN	1930	IĞDIR	ER
17252	SELAHATTİN	AKTAŞ	BALO	1926	IĞDIR	ER
17253	LÜTFİ	ALTAN	YADULLAH	1929	IĞDIR	ER
17254	NADİR	ALTAY	HASAN	1930	IĞDIR	ER
17255	NADİR	ANAR	İSMAİL	1930	IĞDIR	ER
17256	NECDET	CAN	İBRAHİM	1930	IĞDIR	ER
17257	RIZA	ÇAKAR	HASAN	1930	IĞDIR	ER
17258	CAFER	ÇİÇEK	KOCA	1929	IĞDIR	ER
17259	SEFER	DAĞDEMİR	HABİBİ	1930	IĞDIR	ER
17260	ALİ	DEMİR	MEHMET	1930	IĞDIR	ER

17261	NADİR	DİKMETAŞ	ALİ	1930	IĞDIR	ER
17262	HAYDAR	GÜZELKAYA	MEYDAN	1930	IĞDIR	ER
17263	LATİF	İPEKÇİ	MEHMET	1929	IĞDIR	ER
17264	YUSUF	KARACA	ESAT	1900	IĞDIR	ER
17265	ZÜLFİKAR	KARADAĞ	YUSUF	1930	IĞDIR	ER
17266	ARZULLAH ⁴⁹	KIZILKAYA	İMRAN	1931	IĞDIR	ER
17267	KURBAN*	KUMTEPE	ALİ	1929	IĞDIR	ER
17268	FETTULAH	MALKOÇ	AHMET	1930	IĞDIR	ER
17269	ABBAS	TURAN	MUHTAR	1929	IĞDIR	ER
17270	ESADULLAH	TÜRKERİ	NİMET	1931	IĞDIR	ER
17271	ZÜRBE	YALÇIN	ÖMER	1930	IĞDIR	ER
17272	KASIM	YAYCILI	M. ALİ	1929	IĞDIR	ER
17273	MECİT	YEŞİL	RUMİ	1929	IĞDIR	ER
17476	HASAN	AYYILDIZ	M.ALİ	1930	TUZLUCA	ÇAVUŞ
17477	RAMAZAN*	RAMAZAN	ABDULLAH	1930	TUZLUCA	ÇAVUŞ
17478	BEŞELİ	KETE	ALİ	1930	TUZLUCA	ONBAŞI
17479	İDRİS	KOCA	HÜSEYİN	1931	TUZLUCA	ONBAŞI
17480	H. İBRAHİM	TOMBUL	MUSTAFA	1930	TUZLUCA	ONBAŞI

⁴⁹ Söz konusu bu dört gazi Iğdır ilinde yaşamakta olup adres verileri Kıbrıs ve Kore Gazileri Derneğinden temin edilmiştir. Bu dört kişinin yanı sıra dernek başkanı İsmet Tağal, Hasan Yaşar adlı bir gazinin de bulunduğu bilgisini vermiştir. Gazilerden Azullah Kızılkaya ve Ramazan Ramazan ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Azullah Kızılkaya ile 14 Şubat 2014 tarihinde yapılan görüşmede şu bilgileri vermiştir. “1950 Mayıs ayında Kore’ye doğru yola çıktık. Ben Kore’de Ağır Havan Bölüğünde şoför olarak görev yaptım. Kore’ye gitmeden önce İzmir Seferihisar’da yapılan tatbikata katıldım. Tatbikatı Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile birlikte NATO Komutanı General Wyman da izliyordu. Kore’ye gittikten sonra bir yıl Vegas Cephesinde bulundum. Birliğimizin Komutanı General Kemal Akkurt, Alay Komutanımız ise Albay Cemal Madanoğlu idi”.

17481	HALİL	DURHAN	NEVRUS	1932	TUZLUCA	ER
17482	BEKİR	KARADENİZ	İSMAİL	1932	TUZLUCA	ER
17483	İSMAİL	OZMAN	CELAL	1929	TUZLUCA	ER
17484	SAİT	ÖZKAPLAN	HÜSEYİN	1931	TUZLUCA	ER
17485	ABDÜLKADİR	SEVERLİ	İBRAHİM	1932	TUZLUCA	ER
17486	MUHARREM	YAHŞİ	İBRAHİM	1931	TUZLUCA	ER
17487	HASAN	YAZICI	MİRBABA	1930	TUZLUCA	ER

Kaynak: Iğdır Askerlik Şubesi Kayıtları, 2014.

Askerlik Şubesi kayıtlarına göre; Kore Savaşına Iğdır merkezden 25, Tuzluca ilçesinden ise 12 asker katıldı. Iğdır merkezdeki 25 askerin 2'si onbaşı 23'ü ise er olarak görev yaptı. Tuzluca ilçesinde savaşa katılan 12 askerden 2'si çavuş, 3'ü onbaşı geriye kalan 7 askerin ise er olduğu görülmektedir. Doğum tarihi verilerine bakıldığında; % 49'unun yani 18 kişinin, 1930, %22'sinin yani 8 kişinin, 1929, % 16'sının yani 6 kişinin 1931, 1 kişinin 1926 ve 1 kişinin de 1900 doğumlu olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Kore Savaşı (1950-1953), Kuzey ve Güney Kore arasında başlayıp uluslararası bir arenaya taşınan ender olaylardan biridir. İki ülke arasında başlayan savaş, Amerika Birleşik devletleri ile SSCB arasında başlayan soğuk savaş geriliminin ilk kıvılcımına dönüştü. Savaşa birçok ülke hem doğrudan hem de dolaylı katıldı. Ulusal güvenlik politikaları, uluslararası kutuplaşmalar, savaşın süresini uzattı. Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşmiş milletleri ile Komünist Bloğu oluşturan SSCB ve Çin arasında bir savaşa dönüşen bu olay, uluslararası güç dengeleri, savaşın boyutunu giderek arttırarak, güç savaşına dönüştürdü. Bu konjonktürel durum, NATO'ya üye olma politikasındaki Türkiye'yi de ilgilendirmeye başladı. Dönemin hükümeti olan Demokrat Parti ve Adnan Menderes kabinesi, uluslararası bu olayı ülke güvenliği açısından değerlendirdi. TBMM'de oylamaya sunulan Kore'ye asker gönderme hadisesi, büyük bir çoğunlukla kabul edildi.

Savaşın başlamasıyla birlikte Genel Kurmay Başkanlığı, 3 Ağustos 1950'de 4500 kişilik bir birliğin hazır olması emrini verdi. 10 Ağustos 1950'de Kore Türk Tugay Komutanlığına Tuğgeneral Tahsin Yazıcı, birliğin kurmay başkanlığına Kurmay Yarbay Selahattin Tokay atandı. Kore'de askerler dört yıl sürecek bir savaşa hazır hale getirildi.

Kore Savaşı'na Türkiye'nin birçok şehirden asker gönderildi. Diğer birçok yer gibi Iğdır'dan da Kore'ye asker gitti. Iğdır Askerlik Şubesi ve Iğdır Kıbrıs ve Kore Gazileri Derneği verilerine göre Iğdır'dan 37 asker gitmişti. Askerlerin, 25'i Iğdır merkezden 12 asker ise Iğdır ilçesi olan Tuzluca'dan savaşa gönderildi. Derneğin verilerine göre beş gazi hala hayattaydı ve Iğdır merkez ve köylerinde yaşamaktaydı. Bu çalışma kapsamında iki gaziyle görüşme gerçekleştirildi. Biri çavuş ve biri er olarak görev yapmış. Bu çalışma özellikle Iğdır gibi küçük şehirlerin tarihsel hafızasını korumak anlamında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akşam, 29 Aralık 1950 S. 11576.
- Aydın Tarihi Dergisi, Haziran 1950 S. 199.
- Aydın Tarihi Dergisi, Kasım 1950, S. 204.
- Benson, Siona G. *Korean War(Almanac and Primary Sources)*, USA 2002.
- Bıyıklıoğlu, Erkilet H. ve Hayrettin, Tefik Arun, *Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerin Muharebeleri(1950-1953)*, Genel Kurmay Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1975.
- Clodfelter, Micheal, *A Statistical History of The Korean War (1950-1953)*, Bennington, USA 1989.
- Dora, Celal, *Kore Savaşında Türkler*, İstanbul, 1963.
- Edwards, Paul, M, *Historical Dictionary of the Korean War*, UK 2010.

Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Hatıralar (Milli Mücadeleden Demokrasiye), Ankara, 2001, s. 1039

FO 371/95282 No: 345(1014/160/50).

Hürriyet, 26 Haziran 1950.

Hürriyet, 28 Eylül 1950.

Hürriyet, 29 Aralık 1950.

Hürriyet, 29 Ocak 1951.

Kore'de Savaşanlar Derneği Muhtırası, Ankara 1975.

Milliyet, 26 Haziran 1950.

Milliyet, 29 Aralık 1950 S. 492.

Rıfki Salim Burçak, On yılın Anıları (1950-1960), Ankara, 1998, s. 51

TBMMZC, 23/90/

TBMMZC, 3/13

TBMMZC, 3/15/

TBMMZC, 3/17

Thomas, Nigel ve Abbott, Peter, Korean War(1950-1953), UK 1986.

UK National Archive, FO371/95282,

UK National Archive, Foreign Office, SW. 1, 3 January 1951

UK National Archive, La République, S. 9832

Ulus, 29 Aralık 1950.

USA National Archive ,*The Truth About Korea, President's Secretary's Files, Truman Papers.*

Yazıcı, Tahsin, *Kore Hatıralarım*, İstanbul 1963.

Yeni Sabah, 29 Aralık 1950, S. 4922

Yılmaz, E. ve Yücel, M., “*Kore Savaşı (1950-1953) Türkiye ve Dünya Açısından Genel Bir Değerlendirme*” Askeri Tarih Bülteni, Ankara 1995.

Zafer Gazetesi, 29 Aralık 1950, No: 605.

Zafer, 29 Eylül 1950.

EKLER

Kıbrıs ve Kore Gazileri Derneği'ndeki Kore gazileri

Ramazan RAMAZAN: Kore Savaşında Çavuş olarak görev yapan gazi

Azullah KIZILKAYA: Kore Savaşında Er olarak görev yapan gazi

Kore Savaşı'ndaki birliklerimizden bir fotoğraf

**T. C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ**

T.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, aşağıda belirtilen şartlara uyan eserler yayınlanır.

1. Makalelerin, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile kabul edilebilir.
2. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
3. Yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilir.
4. Yazılar, Word programına göre kağıdın bir yüzüne 11 punto, Times New Roman yazı karakteriyle, tek satır aralığında, A4 kağıdına kenar boşlukları, üst 6.2 cm, alt 5.5 cm, sağ ve sol 4 cm, üst bilgi 5.2 cm, alt bilgi 5 cm, cilt payı 1 cm şeklinde ve 20 sayfayı geçmeyecek biçimde düzenlenir. Yazılar üç nüsha (iki nüshasında isim, ünvan ve çalıştığı kurum belirtilmeden) ve bir CD olarak Editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılmayabilir.
5. Basılmayan yazılar yazarına iade edilmez.
6. Metindeki paragrafların ilk satırı 1 cm içeriden başlayacaktır. Ana başlık büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, sayfanın üstünden 4 satır aşağıda; alt başlıklar ise paragraf düzenine uygun olarak (1 cm içeriden) konulacaktır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılmalıdır. Akademik ünvan dışında başka ünvan kullanılmaz.
7. Türkçe özet, başlık yazısı ve yazar adlarından hemen sonra yer alır. Büyük harfle ve sayfanın ortasına gelecek şekilde Özet sözcüğü yazılır. Konunun Türkçe özeti 200 kelimeyi geçemez. Türkçe özetten sonra İngilizce özete yer

verilir. Her iki özeti altında Anahtar Kelimeler-Key Words yazılır. Büyük harflerle yazılmış özet (Abstract) başlığının altına eserin yabancı dildeki adı küçük harflerle kaydedilir.

8. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar Özet, Abstract, Giriş, İnceleme ve Sonuç şeklinde düzenlenir. Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Dipnotlar

9. Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir.

a. Kitaplar:

Yazar Adı, Soyadı, Kitap Adı (italik), Baskı Sayısı, Yayınevi¹, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş 9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, s. 34.

b. Makaleler:

Yazar Adı, Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Ali Berat Alptekin, “Azerbaycan ve Türkiye’de Tanınan Ortak Aşıklar”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1999, s. 33.

c. Bültenler ve Yıllıklar:

Yayınlayan Kurum, Yayın Adı (italik), Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, s.17-21.

¹ Gerektiği hallerde yayınevi de verilebilir.

d. İnternet Tabanlı Kaynaklar:

Yazar Adı ve Soyadı, Belgenin Başlığı, Eserin Başlığı (varsa), Edisyon veya Dosya Numarası (ilgili ise), Adres ve Erişim Yolu, Ziyaret Tarihi (parantez içinde) verilir. Varsa sayfa numarası belirtilir. İnternet ortamından yararlanılan kitap ve makalelerde normal atıf uygulamasına göre genel dipnot usulüne uyulur. Ancak belirtilen veri uygulamalarına da yer verilir.

Örnek: Beytullah Yılmaz, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>, (18.02.2006), s. 3.

Örnek: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Kaynakça Bağlacı

10. İstifade edilen kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

a. Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966). ya da sayfa numarası vererek , Yıldırım (1966: 70-97).

b. Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85).

c. Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

d. Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

e. Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırtdedilir.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

f. Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

g. Daha sonraki verilişlerde “vd.” kullanılır.

Örnek: Bursalıoğlu vd. (1995: 120-145).

h. Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31).

Kaynakça

11. Sayfanın ortasına büyük harflerle KAYNAKÇA yazılacaktır. Kaynakçadaki eserler yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralandığından, eserlere ayrıca sıra veya bölüm numarası verilmeyecek ve yazarların ünvanları kullanılmayacaktır. Kaynak listesi, Yazarın Soyadı, Adı, varsa Makalenin Başlığı (tırnak içinde), Dergi veya Kitabın Adı (italik), varsa Derleyen veya Çevirenin Adı, Cildi, Sayısı, birden fazla basıldıysa kaçınıcı baskı olduğu, Basım Yeri ve Yılı biçiminde verilir. Aynı yazarın birden fazla eseri kaynak olarak kullanılmışsa basım tarihine veya alfabetik sıraya göre eskiden yeniye doğru dizilmelidir. Kaynakçada her kaynak 1 cm içeriden yazılmalıdır.

a. Kitaplar

Örnek: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi*, C. 1, İstanbul 1974.

b. Dergiler

Örnek: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Sayı: 19, Kasım 2001.

12. Gönderilen yazılara ait resim, şekil ve grafikler sayfa yazım alanını taşımayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

13. Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın ikiden fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde ikiden fazla gönderilmişse ilk ikisi dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

14. Makale, tercüme ve eleştirisi yayımlananlara 25 adet ayrı basım ile iki adet dergi verilir.

Not: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'nde bulunmayan hususlar için Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım İlke ve Kuralları'na bakılabilir.

Not: Makaleler elektronik ortamda aşağıdaki ileti adresine gönderilebilir.
İleti: sobedergi@trakya.edu.tr

TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**INSTRUCTIONS TO AUTHORS**

Academic studies complies with the following requirements below are published in Trakya University Social Sciences Journal.

1. In order for any article to be published in Trakya University Social Sciences Journal, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.
2. All researches subjected comparison of the products with their trade names are not in the scope of our journal.
3. While writing the papers, it is recommended to obey The Spelling Book of Turkish Language Society.
4. Manuscripts should be typed on A4 format (29/7x21cm) paper with 11 pt and 1 line space. They are arranged properly margined (6.2 cm from top, 5.5 cm from bottom, 4 cm from right, 4 cm from left, 5.2 cm from header, 5 cm from footer), and not exceeding 20 pages. The printed version manuscripts must be submitted to the editor as three copies (without including name, title and working institution in two copies) and along with a CD. Articles should not exceed 20 pages if not they may not published on the journal.
5. Unpublished articles are not sent back to the writer.
6. First line of the paragraphs in the text will start 1 cm from inside. Title of the article will be written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 4 lines empty space. Subtitles will be placed in accordance with the paragraph order (1 cm from inside). Name/names of the writer is

written right bottom of the title side by side. Any kind of academic title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academic title of the writer, institution where he/she works (university, faculty, department or others) should be written as footnotes at the bottom of the page. Any kind of titles are not used except for the academic titles.

8. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order of Abstract, Introduction, Methods and Results.

Footnotes

9. Tags of resources used in the academic study are displayed at the end of the paper as footnotes. Resources exploited in the academic study are given in the first pass and in accordance with the order of the following detailed examples.

a. Books:

Author's Name, Last name, Name of the Book (*italics*), Printing,

Publisher² Place and Year of Publication, Page Number

Example: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş

9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, p.34

b. Articles:

Author's Name, Last name, Title of the Article (in quotations), Title of the Journal/Book (*italics*), Volume Number, Issue, Place and Year of Publication, Page Number.

Example: Ali Berat Alptekin, "Azerbaycan ve Türkiye'de Tanına Ortak Aşıklar", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Volume 7, Ankara 1999, p: 33.

² Publisher can be given if necessary

c. Journals and Annuals:

Publishing Institution, Title of the Publication (*italics*), Place and Year of Publication, Page Number.

Example: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, p: 17-21.

d. Internet-based Resources:

Author's Name, Last name, Title of the document, Title of the Article (if available), Edition or File Number (if related), Address and Access Path, Date of Visit (in parenthesis). Page numbers are indicated if available. General footnote style is used according to the normal citation in the books and articles taken from internet environment. However, specified data applications are also stated.

Example: Beytullah Yılmaz, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi",
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>,
(18.02.2006), p.3

Example: Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu,
Brüksel,
http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf
(07.10.2005)

Connective References

10. References which are quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of "writer and year", surname of the author, publishing date and page number.

a. If the name of the author is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yıldırım (1996). or by giving the page number, Yıldırım (1996:

7097).

b. In some cases, the name of the author can be given in brackets.

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 4085)

c. If the references written by the same author in the same year are mentioned, it is given as below:

Example: Gates (1967a: 45-50 (1967b: 130-170).

d. If the references have two authors only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

e. If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

f. If the reference has more than two authors, the surnames are mentioned at first.

Example: Bursalıoğlu, Aydin, Kaya, (1995: 120-145)

g. In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalıoğlu , et al. (1995: 120-145)

h. The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

Example: According to the recent developments about this subject (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31)

References

11. In the middle of the page, REFERENCES are written in capital letters. As the references are listed alphabetically according to the author's surname, any sequence or category number is not given and the titles of the authors are not mentioned. List of references is given stating the Surname and Name of the Author, the Title of the Article if available (in quotations), The Title of the Journal or Book (*italics*), The Name Of the Editor or Translator if available, Volume, Issue, the number of the printing if it is published more than once, the Year and the Place of Publication. If more than one work of an author is used as references, they should be given from the oldest to the recent one.

a. Books

Example: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*,

Volume 1, İstanbul 1974.

b. Journals

Example: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Number: 19, November 2001.

12. Pictures, figures, graphics belonging to the articles which will be sent must be clear and suitable for the technique of offset printing and should not exceed the area of writing. Their sequence number and names are given below the each figure or graphic.

13. In one of the issues of the journals, more than two manuscripts of an author as the first name cannot be published. If more than two manuscripts are sent in the terms, the ones except from the first and second are transmitted to the other issues.

14. 25 separate editions with two journals are given to the authors whose articles, translations and critics have been published.

Note 1: For the subjects that are not available in the Publishing Principles of Trakya University Social Sciences Journal, more information can be obtained from Trakya University Social Sciences Institute The Rules and Principles for Writing Graduate Theses.

Note 2: Articles can be sent to the following e-mail address.

e-mail:sobe@trakya.edu.tr